PETRU DUMITRIU

CRONICĂ DE FAMILIE

Coperta: Done Stan

EDITURA FUNDAŢIEI CULTURALE ROMÂNE

Aleea Alexandru nr. 38
Sector 1, Bucureşti 71273
ROMÂNIA

Tel. 679.65.43; 633.11.62.

ISBN 973 – 9132 – 49 – 2

PETRU DUMITRIU

CRONICĂ DE FAMILIE

EDIŢIA A TREIA

EDITURA
FUNDAŢIEI CULTURALE ROMÂNE
BUCUREŞTI ● 1993

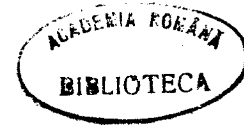
Postfață de Nicolae Manolescu

ALTE CÎTEVA CUVINTE... de Geo Șerban

Textul este o reproducere integrală a primei ediții a romanului „Cronică de familie", publicat de Editura de Stat pentru Literatură și Artă în 1956, reluată fără modificări în 1958.

PARTEA A NOUĂSPREZECEA

Viața la țară (II) și Un înger

I

Cînd, în vara lui 1944, avioanele americane începură să bombardeze Bucureştiul aproape zilnic, Dimitrie Cozianu îşi luă concediu de la minister (ministerul se mutase întreg în afara oraşului) şi se duse cu maşina la nişte prieteni cu care era chiar vag rudă: Matei Duca, văr cu Ghighi Duca, răposatul, văr bun, din fraţi, cu Dim Cozianu. Matei Duca avea o vie şi un conac la poalele munţilor, şi stătea acolo din primăvară cu nevastă-sa, faimoasa Riri Duca. Cozianu sosi acolo într-o dimineaţă pe la orele nouă, şi nu-l găsi decît pe Matei Duca; Matei arăta nesănătos, gălbejit, cu faţa încreţită: „Ce-o fi avînd? O fi bolnav?" se întrebă Cozianu.

— Dorm toţi, că a fost un mic chef aseară, zîmbi fără veselie, cu un fel de umilinţă, stăpînul conacului.

— Îţi consumi singur recolta? rîse Cozianu.

— Nu, mă ajută prietenii.

— Sînt aşa de mulţi?

— Păi este Elvira Vorvoreanu, e prietenă de mult cu nevastă-mea, şi a sosit aseară şi Ionaş Apostolescu cu Monica, îngînă Matei Duca, părînd că n-a încheiat o enumerare foarte lungă.

— Cum, numai ăştia îţi beau pivniţele? Nu se poate! rîse iarăşi Cozianu care simţise că trebuie să fie şi alţii, despre care nu voia să-i vorbească Matei, dintr-un motiv sau dintr-altul. Într-adevăr, Matei Duca zîmbi iar, umil şi fals bine dispus:

— Mai sînt şi-o droaie de nemţi; e alături de noi, la Belia, un aerodrom, şi cînd nu sînt de serviciu, vin pe-aici, s-au împrietenit cu noi...

Era pasiv pînă şi-n întorsătura asta de frază. Ei, nemţii, se împrieteniseră cu el şi cu nevastă-sa. Cozianu înţelese, şi bănui ceva din ce avea să afle. Era curios s-o cunoască pe nevasta lui Ionaş Apostolescu, o actriţă, Monica Mareş, talentată, cu care Ionaş se căsătorise de vreun an, şi despre care toată lumea spunea că e frumoasă, plină de farmec şi cu mare succes la bărbaţi.

— Poate vrei să te schimbi, să te speli, zise Matei Duca.

Era urîţel, cu un nas mare şi strîmb şi ochi frumoşi dar trişti; hainele stăteau totdeauna prost pe el, avea acuma o jachetă de catifea şi nişte pantaloni de gabardină, dar erau mototolite de parcă ar fi dormit în ele. „Ce naiba e cu ăsta, domnule? Arată prost de tot", se gîndi Cozianu şi spuse:

— Da, mulţumesc, m-aş spăla şi aş pune altceva pe mine.

Despachetă, se spălă, se întinse un sfert de oră pe pat, apoi se îmbrăcă în şantung gri ca argintul, cu un fular albastru înnodat în gulerul deschis al cămăşii, şi ieşi. Auzea prin ferestrele odăii, deşi închise ca să nu intre căldura zilei, un zumzet muzical, vibrant, atît de depărtat încît abia îl percepea urechea, dar atît de puternic, de pătrunzător, încît aproape că-l simţeai în corp. Bombardierele. Cozianu ieşi repede afară în marele *living-room* plin de fotolii în cretonă şi de acolo pe terasă, unde-i găsi uitîndu-se în sus, pe stăpînul casei, care fuma şi avea aerul plictisit, obosit şi bolnav, şi pe doamna Riri Duca, măruntă, cu nişte ochi mici, strălucitori şi părul negru, lung, pînă pe umeri, cu bucle la capăt, şi o rochie de şcolăriţă, cu guler şi manşete de *piqué* alb pe o mătase albastru-închis cu nasturi albi; şi pe Monica Apostolescu, care avea o frunte mare, boltită, pură, păr lung, blond, ochi albaştri cu gene lungi, şi bărbia cam ştearsă, fugită îndărăt sub buza de jos; gracilă, cu glezne subţiri şi braţe prea subţiri şi mîini prea mici, ca de copil, nedezvoltate; dar atît de albă şi blondă, cu ochi albaştri, suavă, încît Cozianu, care la prima privire se gîndise: „Aoleu, e cam rahitică", la a doua îşi zise: Da, incontestabil, are ceva. Da, da, are ceva..." Lîngă ea, lat, greu, pieptos, cu gîtul gros şi lung şi cu o faţă mare şi senină, cu doi bujori în obraji (de aproape se vedeau vinişoarele sub piele), într-un costum uşor şi suplu, cu gulerul cămăşii răsfrînt, Ionaş Apostolescu părea tînăr, proaspăt, de treizeci şi şase de ani, în loc de patruzeci şi şase cîţi avea. „Ce tînăr pare, vita asta de Ionaş, şi e mai bătrîn cu doi ani decît mine!" îşi zise Dim Cozianu, sărutîndu-i mîna stăpînei casei, apoi Elvirei Vorvoreanu, brună, cu faţa plină de creţuri mărunte care o făceau să pară o ţigancă vrăjitoare şi totodată, din pricina frumuseţii trăsăturilor, ciudat de

tînără faţă de cei cincizeci şi patru de ani pe care-i avea; numai ochii îi erau trişti şi obosiţi, şi se îmbrăca în culori moarte, şi prost, dar purta un mare şi foarte curat smaragd la deget. Abia după aceea Cozianu se lăsă prezentat doamnei Apostolescu, şi-i strînse mîna lui Ionaş.

— Uite-i! Îi văd! exclamă Riri Duca arătînd în sus cu degetul.

Şi reîncepură cu toţii să se uite la cer – cerul de un albastru regal, plin de raze şi de vibraţii somptuoase ale soarelui, care făceau să se desfacă frunzele şi să crească vegetaţiile pămîntului, şi să se încălzească şopîrlele pe pietre şi să se îndulcească strugurii spoiţi cu piatră vînătă şi să se descompună şi să se recompună fără încetare moleculele în ţărîna caldă, sub cerul pur şi soarele triumfător. Acolo sus, în cerul azuriu, se năştea vibraţia aceea gigantică; acolo pluteau în şiruri late, în adevărate şuvoaie, sute de libelule argintii, de o culoare aproape la fel de irizată, de transparentă, de aeriană, ca şi văzduhul albastru,

— Ce frumos! murmură într-un extaz visător Monica Mareş, cu capul lăsat pe umărul lui Ionaş Apostolescu.

Sus, rîul de mici cruci argintii se desfăcu în două braţe, din care unul coti geometric, la patruzeci şi cinci de grade spre sud.

— Eu am văzut ieri nişte soldaţi pe stradă, cărora suflul le spărsese ochii; le curseseră pe obraji, zise Dim Cozianu, rece.

Monica Mareş îi aruncă o privire cristalină, pură, de înger, apoi, ca şi cum nu l-ar fi văzut, întoarse capul şi continuă să se uite la escadrele de bombardiere care treceau pe sus, la cîteva mii de metri.

— Aia o iau spre Ploeşti, zise Matei Duca, arătînd rîul de avioane care curgea spre est.

Stătură aşa o bucată de vreme, stăpîniţi de pulsaţia enormă a motoarelor.

— Două sute patru! exclamă Riri Duca rîzînd încîntată, ca un copil.

Se vedeau oameni prin vii, pe costişele încălzite de soare, cum se uită şi ei la cer, făcînd mîna streaşină la ochi.

— Cît o să mai dureze asta? întrebă Matei Duca. Nu mai putem rezista. Frontul e la Iaşi. Ce facem?

— O să cadă Mareşalul şi Ică, zise Cozianu; dar nu ştiu nici cum, nici cînd; şi mi se pare că se cramponează amîndoi. N-are nici un rost; războiul e pierdut; şi totuşi ei se cramponează.

— Patru sute douăzeci şi două! ciripi Riri Duca. Şi mai vin!

„Ce se bucură asta aşa?" se întrebă morocănos Dim Cozianu. Matei Duca zîmbi în felul său nou, ca un om bolnav, şi-i spuse neveste-si:

— Să-i vedem acum pe amicii dumitale!

— O să doboare la americani de-o să-i stingă! exclamă Riri, veselă şi nepăsătoare.

Cozianu observă zîmbetul rece al Elvirei, placiditatea lui Ionaş, absenţa serafică a Monicăi. „Ce e cu ăştia?"

Pe cer se lungeau dîre albe. Începură să se audă, de sus de tot, bubuituri repezite, înghesuite una-ntr-alta, pîrîituri lungi de mitraliere. Dîrele albe se încovoiau, făceau S-uri, spirale, cercuri enorme la înălţimi unde nu se zărea nimic decît cer albastru.

— Ăştia-s nemţii de la Belia, zise Matei Duca. Aşa-i petrec cu alai, pînă la Ploeşti.

— Uite! Unul cade! exclamă mirată Riri şi arătă cu degetul.

Nu se zărea avionul ci, foarte departe, o dîră de fum negru-cenuşiu care se lungea spre pămînt.

Dar Cozianu văzuse în ultima lună de zile prea multe lupte aeriene, ca să-i mai pese de ce se petrecea acolo sus în văzduh; îl interesa mai mult încordarea nemărturisită care domnea aici, în jurul lui. Vreme de două ore, pînă la prînz, observă că Matei şi Elvira făceau toată conversaţia, la care Ionaş lua parte doar trîndav şi nepăsător, şi că mesenii se adresează uneia sau celeilalte din cele două soţii, care nu vorbeau între ele, nici amîndouă despre acelaşi subiect. Luară aperitivul la unsprezece: icre negre cu ţuică, multă ţuică, şi icrele negre cu lingura. Cozianu observă că Matei, Ionaş şi Elvira beau foarte mult, şi că încet-încet Matei şi Elvira se ameţesc, pe cînd Ionaş, care mînca foarte mult, rămînea treaz, iar Riri şi Monica abia se ating de băutură. Deodată ferestrele casei începură toate să zuruie.

— Ce e asta? întrebă Cozianu, cam speriat. Se gîndise la vreun cutremur.

— Acuma cad bombele la Ploeşti. Nu se aud, dar geamurile tremură; cum explici asta? zise Matei. Mai iei niţică ţuică? Ce naiba ne laşi aşa singuri? Elvira a băut de două ori cît tine! *Lâcheur!* [1]

Cozianu simţea un fel de scîrbă şi milă la aerul de falsă veselie, de beţiv care n-are motive de veselie şi se înveseleşte cu sila, al lui Matei. Se sili şi el să rîdă:

— Bine, domnule, toarnă-mi şi mie.

---

[1] Dezertorule!

Peste o jumătate de oră, grupuri de bombardiere trecură îndărăt, ceva mai departe spre est, urmate de bubuituri de tun, de rafale de mitralieră şi de dîrele albe de aburi condensaţi care se desfăşurau pe cer cu iuţeală, apoi se întrerupeau în chip inexplicabil. Iar peste trei sferturi de ceas, pe la unu şi ceva, şase ofiţeri de aviaţie germani sosiră în trei automobile pline de praf, şi Cozianu, cam încălzit de băutură, se trezi înconjurat de prezentări, de rîsete; Riri îi prezentă pe nemţi:

— Ăsta e Arthur, ăsta e Robert, ăsta e Hannes, ăsta e Kurt...

Iar ei (unul înalt şi blond, tînăr, cellalt scurt şi brun, prea spătos, al treilea cu ochelari şi cu părul rărit în creştet, şi aşa mai departe, oameni cu altfel de feţe ca ale pămîntenilor, cu altfel de glasuri, cu altfel de ochi, totul rece şi dur, şi sărac şi crispat) se prezentau pocnind din tocuri:

— Vorlaender... *Hauptmann* [1] Siebrecht... *Freut mich sehr...* [2] Jürgensen... Jaroschka...

— La masă! *Zu Tisch, zu Tisch!* rîdea Riri.

Elvira îl luă de braţ pe Cozianu, murmurînd:

— În ce hal face fata asta pe copiliţa, e ceva insuportabil. E mai tînără ca noi, dar e totuşi femeie în toată firea. I-au rămas chestiile astea de prost gust, de la originea ei mai mult decît modestă.

— A, da?

— Sigur: tu nu ştii, dar eu i-am cunoscut nu numai pe ultimii trei bărbaţi ai ei, ca tine, ci şi pe-al doilea şi-al treilea. Primul a fost ceva foarte-foarte mărunt, al doilea a fost Eracle Antoniu, îl cunoşti, dar pe vremea aia era un mic avocăţel care-şi petrecea nopţile prin baruri şi acolo a găsit-o, şi abia pe urmă a mers ea din ce în ce mai sus, pînă să ajungă s-o cheme Duca.

— Cum, chiar damă de bar? murmură zîmbind Cozianu în clipa cînd se aşezau la masă.

Elvira dădu din cap cu o strîmbătură otrăvită, apoi, probabil ca să-şi mai răcorească ciuda, îl întrebă surîzînd amabil pe neamţul din dreapta ei:

— Dar unde e tînărul de ieri, acela blond, care cînta aşa frumos la pian?

---

[1] Căpitan.
[2] Încîntat.

Vorbea franţuzeşte, iar neamţul îi răspunse tot franţuzeşte, politicos şi impasibil:

— A căzut, doamnă, azi dimineaţă. Adică a explodat în aer: n-a mai căzut mare lucru. Vinul de azi e şi mai bun decît cel de ieri: e tot din via domnului Duca? Ce fericiţi sînteţi dumneavoastră, românii, că aveţi asemenea vinuri!

Şi ceilalţi erau de aceeaşi părere, deşi poate n-o spuneau; dar beau zdravăn; în jurul mesei din sufrageria pardosită cu cărămizi fine, ceruite, lucioase, masă acoperită de o imensă faţă de masă de in gros, înflorit cu fire de aur şi argint, se mişcau în pantofi cu tălpi de pîslă fete din sat, îmbrăcate în rochii negre şi şorţuri albe; iar glasurile metalice ale străinilor hohoteau aspru cînd o auzeau pe Riri Duca vorbind nemţeşte; făcea ochi mari, miraţi, şi greşeli nemaipomenite care-i încîntau pe aviatori:

—*Das echteste Riri-Deutsch!* [1] răcneau ei.

La unsprezece seara abia se ridicară de la masă, şi nu toţi. Matei Duca rămase să bea cu Ionaş Apostolescu şi cu unul din ofiţerii străini, om cărunt, care în civil era profesor de limbi clasice la un liceu din Turingia; iar cucoanele trecură pe terasă, să danseze la lumina lunii, în aerul dulce şi cald ca o baie de lapte. Pe terasă fuseseră scoase fotolii de mătase din salon. Cozianu dansa cu Monica Mareş şi se uita din cînd în cînd cu uimire cum Riri Duca şade alături de unul din nemţi şi rîde gîdilat la ce-i spune acesta ţinînd-o de mînă. Era noapte cu lună, şi nu puteau crede că nu sînt văzuţi. Iar peste o clipă se ridicară şi se depărtară, dispărînd printre copaci. Discul de patefon se isprăvi şi Cozianu o cedă pe Monica altui dansator, pentru discul cellalt; se duse el să-l pună şi glasul grav şi pătimaş al Luciennei Boyer începu:

„Il pleut sur la route...
Dans la nuit j'écoute
Le bruit de tes pas:
Ne viendras-tu pas? [2]"

Cozianu se apropie de Elvira:

[1] Cea mai autentică germană a lui Riri.

[2] Plouă pe cale
Eu ascult în noapte
Zgomotul paşilor tăi:
Oare n-ai să vii?

— Dansezi, Elvira? N-ai dansat cu mine... ţii minte de cînd? Din 1937, de la Paris. La Expoziţie, eram la restaurantul românesc.

După primii paşi, Elvira îl întrebă:

— Ce ai de-ţi aduci aminte atît de sentimental de toate mofturile? Nu merge cu Monica?

— Cam rece, cam distantă, rîse Cozianu. Nu e ca Riri.

— Ai văzut-o? Aşa face în fiecare seară. A luat tot aerodromul în primire, pe rînd. Le arată via.

— Şi Matei nu-şi dă seama? Cum suportă?

— O iubeşte; e un căţeluş mic de tot şi schelălăie dacă-i arată ea nuiaua, rîse rece şi dur Elvira. Cum să suporte? Nu suportă. A început să-şi facă morfină.

— De aia arată aşa de prost: mă întrebam ce boală o fi avînd, murmură Cozianu.

Elvira îşi arătă dinţii albi şi ascuţiţi.

— Vrei să-i facem o farsă? Hai cu mine, zise ea şi dansînd, reintrară în salon, apoi Elvira se desfăcu din braţele lui Cozianu, îl luă de cot şi-l împinse spre sufragerie. Acolo, Matei Duca bea mereu cu Ionaş Apostolescu şi cu neamţul.

— Matei, unde e Riri? întrebă Elvira tare, cu naivitate. O căutăm de cinci minute, dar nu mai e pe terasă: a trecut pe-aici?

Matei Duca ridică ochii şi-o privi, apoi pe gura lui se arătă surîsul jalnic, penibil, ruşinat, umil, pe care-l observase Cozianu de dimineaţă:

— Nu, n-a trecut pe-aici. Trebuie să fie prin vie.

Coborî pleoapele şi reîncepu să vorbească cu cei doi tovarăşi de băutură. Elvira se întoarse, trăgînd de braţul lui Cozianu, şi ieşiră iar pe terasă, unde nemţii şedeau în fotolii, uitîndu-se cum unul dansează cu Monica Mareş.

— Şi cînd te gîndeşti că Matei ăsta e un om subţire, cultivat, plin de lectură, murmură Cozianu.

— Fleacuri, spuse tăios Elvira, fără să ridice glasul. Fleacuri. A făcut ceva în viaţa lui?

— Nu; n-avea nevoie să muncească, şi ambiţios nu e,

— Dar ce e? întrebă Elvira pe acelaşi ton nemilos de adineauri. Cozianu nu răspunse. Tot ea spuse: E o cîrpă, asta e.

Şi-i dădu braţele unuia din tinerii nemţi, care o poftea la dans. Mai tîrziu, cînd mai şezu cîteva minute într-un fotoliu lîngă Cozianu, tot ea reîncepu, cu ochii la guleraşul alb, de şcolăriţă, al doamnei Duca, care reapărea din întunericul de sub copaci, însoţită de aviatorul ei:

— E o cîrpă, Matei. S-a căsătorit cu o Riri; cu o Riri nu te căsătoreşti; trăieşti cu ea, o întreţii, tot ce vrei. Dar n-o iei de nevastă. *Ça ne se fait pas*[1]. L-ai fi văzut pe Ghighi Duca însurîndu-se cu Riri?

— Dragă Elvira – spuse destul de rece Cozianu – antipatia ta pasionată faţă de Riri te face să uiţi că vorbeşti cu un om care a fost şi el însurat cu o tîrfă.

— Da, dar tu ai fost tare! Pînă la urmă te-ai debarasat de ea!

— Pînă la urmă, da, îngînă Cozianu. Da, dar alţii s-au însurat cu Riri, aşa că *ça se fait parfaitement*[2]. Şi oameni cu o situaţie şi un nume, nu prinţi ca Matei, dar oameni bine. Şi, în fine, l-a luat pe Matei.

— Cîrpe, şopti Elvira cu ură. Cîrpe. Du-te şi pune alt disc că ăsta s-a isprăvit.

II

Dimineaţa, dealurile însorite vibrau de huruitul imens al stolurilor de bombardiere. Soţii Duca şi musafirii lor se trezeau în această muzică şi luau aperitivul foarte alcoolizat la unsprezece, apoi veneau aviatorii nemţi la prînz, şi plecau tîrziu noaptea; de la unsprezece dimineaţa pînă spre zorii zilei următoare, toată lumea era mai mult sau mai puţin beată.

A treia sau a patra zi de la sosirea sa, Dim Cozianu dansa seara cu doamna Duca. Nu-i plăcea deloc. Îi părea rău că venise la oamenii aceştia. Chiar şi fără conversaţia din prima seară, cu Elvira, tot şi-ar fi amintit de propria sa tinereţe dinainte de-a fi împlinit treizeci de ani, şi de Fifi Oprescu; şi nu suporta să-şi amintească această perioadă din viaţa lui. O găsea pe Riri urîtă, isterică, dementă, destrăbălată, o vedea că îl nenoroceşte pe Matei sub ochii lor, şi o detesta. Totuşi, trebuia să danseze cu ea măcar o dată în fiecare seară. Deci, în seara

[1] Asta nu se face.
[2] Asta se face foarte bine.

asta dansa cu ea, la lumina unei luni galbene şi rotunde ca un bostan copt, atîrnată deasupra dealurilor cu vii.

— Mă neglijezi, îi spunea Riri, uitîndu-se de jos în sus la el ca la un turn (ea era foarte mică, iar Cozianu înalt), cu un aer de adoraţie în ochii ei de pisică; şi Cozianu, care ştia că asta nu înseamnă nimic, totuşi nu se putu împiedica de-a se simţi măgulit.

— Nu vreau să-ţi răpesc dansurile pe care mi se pare că ai vrea să le acorzi altcuiva, răspunse el galant. Şi pe urmă ne cunoaştem de-atîta vreme, nici nu îndrăznesc să cred că te-aş interesa acum mai mult ca altădată.

— Dă-te-n mă-ta, Dim! nu te interesez *eu* pe tine, am înţeles, n-am nici o pretenţie...

— Sînt bătrîn, zîmbi el: sînt cu zece ani mai mare decît dumneata.

— Da, aici ai dreptate, şi Kurt e cu doi ani mai mic decît mine.

— Şi e splendid, adăugă amabil Cozianu.

— Da, dar acuma dansează cu bleaga asta de Monica. Şi tu, care mă menajezi atît pe mine, pe ea o menajezi mai puţin! spuse Riri Duca pe un ton vesel, dar cu o privire rece şi ostilă.

— Ce găsiţi voi la ea, domnule? întrebă dînsa.

Cozianu socoti că e un bun prilej să-i spună ceva neplăcut:

— Eu găsesc că e dulce, că e suavă; dar să-ţi spun ce zice Kurt: mi-a declarat mie şi Elvirei, care-l trăgeam de limbă, că *„elle est un ange, un vrai ange"!*[1] Asta-i părerea lui Kurt.

Urmă o tăcere.

— Mda, îngînă Riri Duca. Pickup-ul cînta cu glasul dulceag de castrat al lui Tino Rossi:

„Le bateau des Iles
Le bateau des amoureux..."

— Şi tu crezi asta, urmă Riri Duca. Ţi se pare suavă; adică tot cam aia. Şi eu cum sînt? Un drac împieliţat, nu?

— N-am spus aşa ceva, rîse Cozianu.

— Sînteţi idioţi. Toţi bărbaţii. Unul n-am cunoscut să nu fie. Pe toţi îi prinde o femeie ca Monica. Să fie evaporată, cu mutra asta bleagă

[1] Ea e un înger, un înger adevărat.

şi cu ochi albaştri, şi vă face praf pe toţi! exclamă cu glas scăzut Riri Duca, dansînd.

Apoi urmă, cu aceeaşi vehemenţă stăpînită, şi trăgînd cu ochii după Monica Mareş şi atletul blond în uniforma *Luftwaffe*-i:

— Eu sînt rea; dar limonada asta de Monica este o bestie, un monstru! Dacă ar arăta cum îi e caracterul ar trebui să aibă fizicul lui Killinger!

Cozianu rîdea. Baronul Manfred von Killinger participase la asasinarea lui Walter Rathenau, se zicea că organizase asasinarea lui Armand Călinescu, amîndoi prim-miniştri, unul al Republicii Germane, al doilea al regelui Carol al II-lea, iar acuma era, cu un rît, o ceafă şi un caracter de porc mistreţ bătrîn şi sălbatic, omul de mînă forte al lui Hitler în România.

— Eşti teribilă, cucoană; n-aş vrea să mă deteşti. Dar zău, spune şi dumneata: cum poţi dovedi? Să zicem că madam Apostolescu e un asemenea tigru...

— Lipitoare!

— Să-i zicem lipitoare...

— Caracatiţă! şuieră pătimaş doamna Duca.

Cozianu rîdea tare:

— Orice vrei dumneata; să zicem că este...

— Este! Ce să zicem? Este ! O cunosc!

— După ce o cunoşti? Ce-a făcut? A avut şi ea doi-trei amanţi, şi s-a măritat cu vita de Ionaş Apostolescu. Ce grozăvii a făcut?

Şi, fără s-o privească, adăugă uşurel:

— Sînt femei care fac şi altele, cu totul altele, şi nimeni nu zice nimic...

— Asta *n-a făcut încă!* şuieră Riri Duca. N-o cunoşti! Eu o simt; o ghicesc; să vezi cîţi oameni o să nenorocească! E un monstru! O fiară!

— Bine, o să aştept şi-o să vedem, spuse Cozianu cam plictisit. „Vorbeşte de astălaltă, cînd ea, Riri, face ce face!" se gîndea el destul de dezgustat. Şi se uita la Monica Mareş (cum îi spunea toată lumea, căci ăsta era numele ei de actriţă, sub care o cunoştea Bucureştiul): blondă, slăbuţă, subţire, blîndă. „Adevărat că arată ca un înger."

Toată seara, Riri fu morocănoasă, taciturnă, iritată, răspunse enervat şi ostil oricui îi adresa cuvîntul, şi după dansul cu Cozianu refuză

orice invitaţie. Iar cînd plecară nemţii, mult mai devreme decît alte dăţi, Riri le aţinu calea celorlalţi musafiri în salon, pe unde trebuiau să treacă dacă voiau să se ducă să se culce. Era încruntată şi nu-i privea în ochi:

— Nu ştiu dacă v-a spus Matei; s-a întîmplat ceva neprevăzut şi trebuie să plecăm mîine la prînz de-aici; o să încuiem casa şi o să ne ducem la Sinaia.

Urmă o tăcere uimită. Apoi Monica Mareş zise cu blîndeţe, deşi destul de rece:

— Bine, atunci noi plecăm de dimineaţă, o să ne ducem la Mişu Vorvoreanu, vărul lui Ionaş. Nu vii şi mata, Elvira?

— Nu ştiu încă, zise Elvira. Să mă gîndesc: sînt cam surprinsă.

— Eu nu, spuse senin Monica Mareş. Noapte bună.

Şi plecă, urmată de Ionaş. Elvira voia de asemenea să plece, dar Riri făcu un pas spre ea şi o apucă de mînă. Cozianu observa scena. Matei Duca rămăsese mut, cu ochii mari.

—Voi nu, şopti Riri. Voi rămîneţi. Nu vreau să plec: vreau să scap de otrava asta.

Elvira începu să rîdă. Matei, scandalizat, exclamă:

— Bine, draga mea, cum poţi să faci aşa ceva? E absolut imposibil! Aşa ceva *nu se face!* Nu-ţi dai seama?

Ea se întoarse la el cu o vioiciune de viperă călcată pe coadă:

— Poftim! Dacă ţii s-o ai aici, spune-i să rămîie! Dar plec eu, imediat!

El amuţi şi se uită într-altă parte. Elvira o luă pe Riri de braţ şi-i spuse:

— Hai să ne mai plimbăm puţin: eşti nervoasă, niţel aer o să-ţi facă bine. Matei, Dim, voi duceţi-vă la culcare.

Afară, pe terasă, Riri începu să-i spună febril Elvirei:

— Pe toţi îi păcăleşte! Pe toţi i-a păcălit! Toţi o cred! Ce-i trebuia ei să se lege de Kurt? Ce-i trebuie ei să vie aici? E mai frumoasă ca mine, eu sînt urîtă; de ce nu-mi lasă şi mie o şansă, bestia?

Elvira murmură prudent şi cu delicateţe:

— Dragă fetiţo, eu nu te judec, dar vreau să te înţeleg; însă nu reuşesc. Ce şansă ai cu unul sau cu altul din băieţii ăştia?

— Ce? Vrei să rămîn aici, cu Matei mai bătrîn ca mine cu treisprezece ani, şi uzat cum e, şi nici bogat, numai numele e de el, şi eu, la

treizeci şi doi de ani, cîtă tinereţe mai am, vrei s-o risipesc? Kurt e băiatul unui mare industriaş din Augsburg; vrea să se însoare cu mine şi să mă ia în Germania: aşteaptă numai să se mai liniştească lucrurile.

— Nu ţi-e frică să păţească pînă atunci ceva? întrebă Elvira.

— Nu e zburător, e meteorolog, răspunse prompt Riri Duca.

— Şi el nu zice nimic de aventurile pe care le-ai avut cu ăilalţi? Sau nu ştie? întrebă cu glas precaut Elvira.

— Ştie; dar i-am spus că nu-l cunoscusem pe el. De cînd l-am cunoscut pe el, nu mă mai interesează altul. E chiar aşa, zău.

— Bine, fetiţo dragă. Am înţeles, zise Elvira.

— Nu-i aşa că am dreptate? întrebă pătimaş Riri. Ce, era s-o rabd aici pe bestia aia? Trebuia să fiu nebună!

— Ai dreptate, murmură Elvira. Ai dreptate. Şi eu aş fi făcut la fel în locul tău.

— Nu-i aşa? întrebă Riri şi-i strînse braţul cu afecţiune. Sigur că da. Orice femeie în locul meu, la fel făcea. Este elementar. Auzi: un înger!

— Ţi-a spus Dim? rîse Elvira.

— Da, şi mi-a venit să mor de rîs! Un înger! O să vază dumnealor ce fel de înger e ăsta!

III

Viaţa la ţară se sfîrşi o dată cu armistiţiul cu Uniunea Sovietică, încetarea bombardamentelor, arestarea mareşalului Antonescu, răsturnarea politicii externe a ţării, întoarcerea armelor împotriva lui Hitler, cînd toată lumea se întoarse la Bucureşti.

Elvira deveni prietenă intimă a doamnei Duca; toată iarna 1944-1945, ele două fură nedespărţite. Apartamentul Elvirei arsese într-un bombardament, cu întreaga clădire; Elvira stătea în splendida casă a lui Matei Duca. Dimitrie Cozianu, care ieşea foarte mult şi vedea fel de fel de lume (mult mai mult decît înainte, căci acuma plutea pe apele tulburi şi răscolite ale societăţii bucureştene cum pluteşte pe vîrtejuri de vînt o pasăre cu aripile întinse şi penele din vîrfurile

aripilor răşchirate, pipăind curenţii şi forţa curenţilor) se trezi invitat de Riri Duca printr-o carte de vizită: *Le prince Mathieu Dukas*[1] (era şters cu o linie de cerneală ca şi *et*[2], şi în loc de *ont*[3], şters, era scris *a*[4] *et la princesse Dukas ont l' honneur d'inviter M,*[5] şi pe „puncte-puncte", *Démètre Coziano* cu cerneală, *à dîner*[6], într-o luni seara, pe la începutul lui decembrie 1944. Cozianu ştia că Riri şi Elvira se învîrtesc în cercurile din jurul misiunii militare americane, „Hai să vedem ce mai e şi pe acolo: n-au ce să-mi strice nişte relaţii în plus. Încă un curent, încă o forţă; să vedem în ce parte bate acest curent, şi cît e de puternic, se gîndea el. Dar de ce e şters numele lui Matei? Nu e în oraş? O să aflu eu."

Şi astfel, mai vizită o dată (nu ştia că ultima oară) casa pe care-o cunoştea atît de bine, o casă veche, pe strada Nicu Filipescu: subsol înalt, unicul etaj, *Hochparterre*, şi mai înalt, cu un peron de şaisprezece trepte, şi o intrare sub un fronton clasic pe două coloane; pe fronton era scris anul cînd fusese făcută casa: 1876. Tencuiala, vopseaua, acoperişul rămăseseră neschimbate de atunci, şi de aceea acoperişul era ruginit, iar tencuiala şi vopseaua jupuite, sure, leproase. Platani înalţi şi bătrîni în faţa intrării, şi un zid prea apropiat: Matei vînduse în 1943 trei sferturi din imensa grădină plină de platani, de tei şi de castani, şi societatea „Cimentul Român" a răposatului Lazăr Gherson clădise pe acel loc o casă modernă cu şapte etaje şi şaizeci de apartamente. Locatarii de la etajul şapte vedeau jos de tot acoperişul casei Duca, în chip de dreptunghi, cu un geamlîc în mijloc care lumina (nu ştiau ei) salonul mare, elegantă şi ingenioasă inovaţie din 1876; şi, pornind din casă ca ramura lungă dintr-un L, clădirile slugilor, şi grajdurile transformate în garaj. De la stradă însă nu se vedea decît zidul urît cu ferestre pătrate, zăbrelite cu fier gros şi mereu astupate de perdele, la subsol, iar deasupra, ferestrele înalte, cu draperii de mătase decolorată atîrnînd de sus pînă jos, nobile şi prăpădite. Înăuntru însă totul era încă arătos. Dim Cozianu îşi lăsă

[1] Principele Matei Duca.
[2] Şi.
[3] Au.
[4] Are.
[5] ... şi principesa Duca are onoarea de a invita pe domnul.
[6] La dineu.

paltonul în vestibul şi urcă treptele printre două enorme oglinzi (altă eleganţă de la 1876), în care musafirii se puteau admira cînd intrau. Riri şi Elvira aşteptau în capul scărilor, Elvira în negru, neagră şi zbîrcită ca o ţigancă bătrînă care dă în ghioc, dar cu un colan de smaragde la gît, mari, transparente, sumbre, sclipitoare, şi brăţări de smaragde, şi un smaragd enorm la mînă; iar lîngă ea Riri („Şi-a luat-o pe Elvira ca să pară tînără de tot, sper că Elvira nu-i face asemenea servicii gratis", se gîndi Cozianu) tinerică, cu ochi miraţi şi lucioşi, vie, rîzătoare, agitată, de nu i se observa urîţenia, şi într-o rochie de lamé, largă de tot, lungă pînă la glezne, şi încălţată în sandale de lamé cu tocuri de-o şchioapă, făcute din cureluşe înguste ca nişte şireturi, şi cu briliante la gît, în păr şi la mîini („Astea nu le are de la Matei, care e lefter de treizeci de ani; probabil predecesorii", se gîndi Cozianu sărutîndu-i mîna care mirosea a „Chanel 5").

— Ce bine îmi pare că ai venit, uitasem cum arăţi şi arăţi chiar mai bine decît astă-vară, uite-l, Elviro, ce splendid e, ce siluetă distinsă, ce gravitate misterioasă, ce gură curioasă are: eşti diabolic, Dim, arăţi cum mi-l închipui eu pe Cagliostro, şi eşti atît de enigmatic! Ce faci? Ce gîndeşti? Poate te mai interesează încă politica, i-am chemat pe nişte străini pe care o să-ţi fie poate util să-i cunoşti! ciripi ea pe nerăsuflate.

Cozianu murmură:

— Îţi sînt foarte recunoscător.

Şi trecu la Elvira, să-i sărute mîna cu gravitate. Ea îi zîmbi cu o simpatie adevărată, deşi ciudată, rece. Îi plăcea Dim Cozianu: îi plăcea că-l vede cum se luptă şi nu se lasă, cade şi se ridică iar, şi porneşte din nou să cucerească ceea ce ea nu putuse cuceri. De aceea, zîmbetul ei asemănător acum şi cu al unei mame, şi cu al unui crescător de cai cînd priveşte un cal care-i place, fu mult mai cald şi mai adevărat decît declaraţiile celeilalte; Riri le făcea uitîndu-se pe lîngă Cozianu la cei ce urcau scara spre ea, şi gîndindu-se încordat ce anume să le spună acelora, cît mai drăguţ, cît mai direct, mai personal, să-i cîştige, să-i aibă, să-i folosească.

Cozianu intră întrebîndu-se de ce lipsea Matei, şi unde era. Se întrebase asta şi la citirea invitaţiei, dar era prea ocupat cu alte lucruri, infinit mai importante, şi uitase să mai încerce a afla. Cunoscu înainte de masă cîţiva ofiţeri americani de toate vîrstele şi toate gradele de la

locotonent la colonel; mai erau Cezar Lascari, Alexandra, încă două cucoane, şi Eracle Antoniu, om de patruzeci de ani, înalt, chipeş, brun, cu ceea ce se numea atunci aerul de actor de cinema, pînă la mustăcioara subţire inclusiv, linie neagră pe buza de sus. Eracle Antoniu era băiat de mic funcţionar de prin provincie, poate de perceptor, de impiegat la C.F.R., de funcţionar de primărie; făcuse cu mare succes dreptul, devenise un avocat foarte bun, şi avusese o carieră asemănătoare cu a lui Cozianu, minus tot ce-i dădeau lui Cozianu numele, rubedeniile, relaţiile; şi fusese al doilea din cei şase bărbaţi ai doamnei Duca; îl lăsase ea pe el, pentru unul mai bogat; dar asta cu peste zece ani înainte, cînd şi el şi ea erau nişte necunoscuţi, pierduţi în furnicarul micilor cheflii bucureşteni. Între timp, Riri devenise *la princesse Dukas* iar Eracle Antoniu, funcţionar superior în minister, fusese consilier de legaţie în Elveţia (de-acolo îl cunoştea Cozianu) şi părea că are un viitor promiţător. Eracle, elegant, părînd aproape un fel de american ca şi americanii, stătea de vorba cu doi ofiţeri în uniforme de culoarea oului de raţă. Cezar îi strînse mîna lui Cozianu, rîzînd:

— Ce faci, Dim? Vezi că Riri n-are prejudecăţi: afară de ăştia, ne-a chemat şi pe noi, negrii!

— Înţeleg să spui de mine, dar Alexandra, cu părul ei blond ca soarele, rîse Cozianu.

Alexandra se strîmbă uşor:

— Sînt plicticoşi, nu vorbesc decît despre sport, mîncare şi băutură, şi stau cu picioarele pe fotoliile de Aubusson ale lui Matei, care sînt printre puţinele Louis XV autentice din Bucureşti.

Cozianu zîmbi politicos şi se duse să-l roage pe Eracle să-l prezinte străinilor: „Stau cu picioarele unde vor: au tunuri, tancuri, bombardiere şi bani", se gîndea el: nu era de acord cu Alexandra. Dar îşi pierdu vremea; pînă la sfîrşit, masa se dovedi cu totul neinteresantă pentru el. Tîrziu noaptea, cînd se dansa într-unul din saloane şi Cozianu îşi fuma ţigara de foi cu un aer sumbu (îmbătrînise şi părea din ce în ce mai întunecat, o dată cu cutele dintre sprîncene, zbîrciturile de lîngă gură, tîmplele cărunte), Eracle Antoniu se apropie de el, jovial:

— Ce faci, coane? Nu te-am văzut de o lună de zile.

— Ce să fac? Nu vezi? Tentative de conversaţie cu domnii ăştia, dar...

— A, nu merită! Sînt absolut lipsiți de interes. Și de altfel, sînt așa de departe! Sînt în lună. De-aia și par căzuți din lună. Nu, nu e nimic de făcut cu ei. Și de altfel, ce să mai vorbim: comuniștii nu sînt în lună. Sînt aici, la noi.

— Crezi că ei cîștigă partida?

— În orice caz, acum, în momentul ăsta, ei sînt realitatea, sînt o forță, și sînt prezenți, zise mereu vesel Eracle Antoniu.

Cozianu îl privea fix:

— Dumneata mizezi pe ei? întrebă el brusc, urmărindu-i reacțiile.

Eracle rîse senin:

— Mizez chiar în așa hal, încît am cerut unor prieteni comuniști să mă primească în partid!

Cozianu își stăpîni mirarea.

— Și? întrebă el.

Eracle Antoniu dădu din umerii săi largi:

— N-au vrut, dar mi-au explicat că, fost în echipele vechi, nu pot fi primit, însă că le pot fi oricînd prieten și aliat. Am spus mersi, și acum ambele părți sînt încîntate: Și ei, și eu.

Rîdea mereu: băuse bine la masă; rîdea cu dinți albi, puternici. Fă și dumneata așa, coane Dim! zise el. Peste o lună-două, comuniștii o să aibă puterea, și caraghioși o să fie ăia care rămîn pe dinafară!

— Dumneata ai un cap limpede, zise Cozianu, sincer și totodată evitînd să-și discute propriile intenții.

— Oricînd vrei, ți-l pun la dispoziție, deși al dumitale e și mai bun.

— Bine, mulțumesc: două capete fac mai mult decît unul, spuse Cozianu zîmbind.

— Sigur că da! N-ai văzut ce bine le-a prins Habsburgilor? Șase sute de ani au profitat de pe urma faptului că vulturul lor avea două capete!

„S-a îmbătat, a început să vorbească prostii, se gîndi Cozianu. Totuși, chestia cu comuniștii e rezultatul unor reflexiuni anterioare, cînd era treaz; și cînd e treaz, are un cap limpede. Cred că are dreptate! trebuie lucrat cu comuniștii."

Și-l lăsă pe Eracle Antoniu, care nu-l mai interesa pentru seara aceea. Elvira trecea prin salon. Se apropie de ea:

— Perfectă seară, zise el. Ce mai faci? Nu ne-am văzut de mult. Ce e cu Matei? N-am vrut s-o întreb pe Riri.

— Matei? Matei n-a mai rezistat, rosti Elvira cu un dispreț direct. E un băiat galant, a înțeles că n-o mai poate reține pe Riri, și s-a retras.

— Cum, chiar se despart?

— Cred că luna viitoare sînt divorțați, zise Elvira cu mult calm.

Cozianu, obișnuit să-și stăpînească reacțiile și închis din fire, nu păru mirat. Întrebă tot atît de calm ca Elvira:

— Bine, dar atunci, casa, invitația, dineul?

Elvira îl privi zîmbind, și-l întrebă:

— Nu dansezi?

El se întoarse mașinal și o văzu pe Riri cum șade pe genunchii unui ofițer american, bărbat înalt și masiv, care zîmbea înduioșat, legănînd-o ca pe un copil, și privind-o cum se preface că doarme; deodată Riri deschise ochii și-l fulgeră cu o privire aprinsă, zîmbitoare.

— Aha, zise Cozianu.

Elvira începu să rîdă:

— Îmi placi, măi Dim: îmi place că ești deștept și-al dracului. Păcat de tine că mucezești în țara asta: aveai stofă de mare bandit, dar aici și bandiții sînt mici.

— Prin urmare, Riri nu mai apreciază blazonul princiar? întrebă el.

— Nu pe cele de la Dîmbovița. Dacă ajunge însă la Paris, sau la Londra, o vezi poate ducesă. Ce, să stea aici, cu comuniștii? Nu simți ce se-ntîmplă?

— Ba da, ba da, murmură el.

Nu se mai gîndea la Riri. Nu era un om care să se gîndească mai mult la alții decît la el însuși. „Și Elvira, și Eracle, și... Da, comuniștii o să aibă puterea: trebuie să intru în contact cu ei", își spunea el privind cum dansează cucoanele cu ofițeri în uniformă verzuie-gălbuie, între fotoliile și canapelele cu stema familiei Duca sculptată în lemnul lor, și sub tablourile de pe pereți care înfățișau principi ai Valahiei, cu hangere de Damasc în brîiele de cașmir, domnițe. Și cucoane îmbrobodite cu dantele, frumuseți levantine cu ochi migdalați, cu sprîncene arcuite și îmbinate. „Trebuie văzut ce e cu comuniștii. Să încerc poate chiar prin amicul Antoniu." Și, la plecare, îl luă de braț:

— Hai, că te duc cu maşina mea şi mai stăm de vorbă.

Iar cînd plecase toată lumea, Elvira, obosită, o întrebă pe Riri cînd aceasta se întorcea de la uşă (petrecuse pe ultimul musafir, înaltul şi spătosul maior care o legănase pe genunchi):

— Ce faci? Te culci?

Riri străbătuse salonul fără s-o privească; se uita în gol, cu un aer absorbit, de o atenţie nemaipomenită, parcă vedea ceva în aer în faţa ei. Cînd o auzi pe Elvira, privirea îi deveni treptat conştientă de lucruri exterioare, atentă în afară.

— Cum? întrebă Riri. Ce spui?

— Te întrebam dacă te culci, sau îl aştepţi, zise Elvira.

— Îl aştept.

— Ce face? Divorţează? întrebă Elvira.

Riri o privi cu pasiune:

— Nu! Nevastă-sa nu acceptă. Îi vrea banii! spuse ea vehementă.

Apoi izbucni, albă la faţă:

— Vreau să moară! Înţelegi? Trebuie să moară! Să moară!

Elvira se dădu puţin la o parte. Nu-i plăcea să i se vorbească drept în obraz pe tonul ăsta, chiar dacă nu de ea era vorba. Urmă o tăcere. Camerista doamnei Duca intră şi întrebă:

— Sting şi aici, coniţă?

— Da, stinge, spuse Riri. Hai să mergem sus, Elviro; culcă-te, mamă, că eşti obosită.

Şi voi s-o sărute. Elvira şovăi, nu ştia de ce, nu-i venea să se lase sărutată; parcă-i era frică; „prostii", se gîndi ea şi întinse obrazul.

În ianuarie 1945, maiorul Thatcher, din misiunea militară a Statelor Unite la Bucureşti, rămase văduv: soţia îi murise de cancer într-o clinică din Boston. În februarie se căsători cu Riri Duca; în martie, plecară amîndoi în Statele Unite. Dim Cozianu află asta cu întîrziere, fiindcă era prea preocupat cu treburi politice. Îi spuse Eracle Antoniu o dată, în pauza unei şedinţe la minister.

— Şi Elvira?

— Coana Elvira a rămas în Bucureşti, stă cu Mişu Vorvoreanu, gheneralul, şi nevastă-sa. Ce, era s-o ia şi pe ea? Se duce, se instalează, face rădăcini, şi-i trimite coanei Elvira cărţi poştale. Ce, e rudă cu ea?

— În fond — zise Cozianu gînditor — poate că Elvira e mulţumită că discipola ei a reuşit, şi nu-i trebuie mai mult.

Eracle Antoniu începu să rîdă:

— Nu ştiu ce-i trebuie ei, dar dacă-şi închipuie că Riri are de învăţat sau a învăţat de la cineva, se înşală! Ar putea *ea* să dea lecţii! Şi nu de acum: de mică! Întreabă-mă pe mine!

Se miră că Dimitrie Cozianu se întunecă; nu bănuia de cine-şi adusese acesta aminte; dar, băiat cu tact, vorbi de altceva. Eracle Antoniu era un om care ştia să se mişte în lume; de aceea se urcase deatît de jos atît de sus, şi avea să mai urce. Totuşi, nu se putu împiedica să nu spuie, peste cîteva minute, fără legătură cu ce se vorbea:

— Visul meu, domnule, e o femeie pură, o fiinţă care să-mi înfrumuseţeze şi să-mi înnobileze viaţa, să mă pot închina la ea!

— Ai dreptate, zise scurt Cozianu, apoi iarăşi vorbiră de altceva.

IV

Cozianu rupsese, în vara lui 1945, relaţiile cu mulţi oameni din lumea în care se născuse şi trăise pînă atunci. În schimb, avea relaţii cu oameni ca Eracle Antoniu, oameni ce, ca şi el, făceau politică de stînga. Totuşi, în primăvară, nu-l mai văzu pe Eracle vreo două-trei luni; auzi că acesta s-a căsătorit, dar nu-l întîlni decît în iulie, la Eforie. Se dusese acolo să discute cu un personaj politic important; şi, într-o dimineaţă, ieşi pe plajă. Corturi colorate, vărgate cu alb şi culori, umbrele ca nişte ciuperci imense; bărcile albe ale Salvamarului legănate pe valurile fără putere; cer albastru-gri, mare albastră-verde, plajă aurie, ciuperci roşii, corturi albastre, galbene, oameni de culoarea bronzului, chihlimbarului şi brînzei, ţipete, rîsete, chemări; un bărbat înalt, în halat de baie şi cu ochelari de soare pe nas, umbla cu băgare de seamă: era Dimitrie Cozianu, care simţea prin tălpi fierbinţeala nisipului. Se uita cît mai puţin împrejur, ca să nu vadă cunoscuţii care nu-l mai salutau şi pe care-i detesta cu o pasiune ce-l otrăvea, îl îmbolnăvea. „Idioţii! Imbecilii!" se gîndea el cu dispreţ şi ură neputincioasă. Îi şi părea rău că a ieşit pe plajă: era prea cald, soarele prea tare, nisipul prea fierbinte,

el prea obosit, fără chef de baie. Voia să se întoarcă, cînd se auzi chemat de aproape de tot:

— Coane Dim! Nu mai vezi lumea?

Se uită împrejur, să-l recunoască pe cel care-l chemase dintre trupurile goale ce zăceau în soare. De sub un cort, un om se ridică şi se apropie de el: era Eracle Antoniu, înalt, atletic, ars de soare, rîzînd cu dinţi albi. „Ce frumos e ţărănoiul ăsta: ar fi făcut carieră la Paris ca *gigolo*" se gîndi Cozianu întinzîndu-i mîna pe care cellalt i-o strînse într-o mînă pudrată de nisip.

— Ce mai faci, domnule? Ai venit pe-aici? Nici nu ştii ce plăcere îmi face! Ai un cort? Eşti cu cineva?

— Nu, sînt singur.

— Stai cu noi atunci! S-o cunoşti pe nevastă-mea.

— A, adevărat, te-ai însurat: felicitările mele.

— Poţi să mă şi feliciţi, sînt motive: e născută Xantò, din familia Xantò de la Brăila, care sînt veri cu baronul Xantò, ăla de la „Lloyd Hellénique", armatori pe Mediterană, pe Atlantic — şi pe Dunăre! rîse Eracle Antoniu, exuberant şi fericit.

— A, da? Nu ştiam: a, atunci te mai felicit o dată! zise Cozianu, înveselindu-se şi el.

Se aplecă să se aşeze sub cort, după ce-i sărutase mîna doamnei Antoniu, născută Xantò, o femeie drăguţă, subţire, fardată, cu carnea braţelor şi a coapselor fleşcăită; era cu zece ani mai în vîrstă decît Eracle, dar îngrijită, masată, unsă, parfumată, aşa că la prima vedere nu se cunoştea. Stătură de vorbă despre ce se petrecea în ţară, unde se împărţeau moşiile, ceea ce ruina averile multor oameni bogaţi cunoscuţi de amîndoi.

— Dacă n-au şlepuri pe Dunăre ca nevastă-mea, şi acţiuni ale societăţilor de navigaţie! rîdea Eracle Antoniu, încîntat. Sau afaceri ca Ionaş. Uite-l colo, nu-l vezi?

Cozianu se uită şi-l recunoscu pe Ionaş Apostolescu, aşezat turceşte pe un halat de baie, altminteri gol, bronzat, masiv, cu pectoralii cam căzuţi şi cu un început de burtă.

— Arată ca o doică, zise Eracle, bine dispus. În schimb nevastă-sa e încîntătoare. Nu-i aşa?

Cozianu o văzuse şi pe Monica Mareş. Şedea sub cort, într-un *chaise-longue* de pînză; era albă, neatinsă de soare, subţirică, gracilă, cu braţe şi coapse de fetiţă de paisprezece ani, şi părul blond îi cădea pe umeri.

— E prea slabă, zise doamna Antoniu, nemulţumită de entuziasmul lui Eracle.

Acesta însă, jovial şi superior, zise:

— Aşa sînteţi voi, cucoanele, nu vă place genul ăsta de femeie; dar nouă ne place. Nu-i aşa, domnule? îl întrebă el pe Cozianu.

Acesta spuse:

— E suavă, angelică.

— N-are bărbie, zise acru doamna Antoniu.

— Da, dar în schimb ce forme delicate! Ca un înger! spuse Eracle, rîzînd că o necăjeşte pe nevastă-sa.

Ea însă murmura cu un surîs crispat:

— Eşti foarte galant cu mine azi.

— Ei, hai, nu te supăra, iartă-mă, zise el mereu jovial şi-i sărută mîna, apoi o sărută pe obraz.

Cozianu care se uita la un bărbat aşezat în alt *chaise-longue* lîngă Monica Mareş, un om de vrei treizeci şi opt de ani, roşcovan, cu părul tuns scurt, cu o faţă plină dar fără rotunjimi, dură, ca şi corpul îndesat, musculos, bănuit printr-un fel de pijama de plajă din mătase, întrebă:

— Dar domnul ăla care e cu ei, cine e?

— A, nu ştii? zise Eracle Antoniu, mirat.

— Alt înger, rosti acru doamna Antoniu.

Eracle începu să rîdă:

— Nu fi răutăcioasă! Ăsta, coane, e amicul lui Ionaş şi-al ei, maiorul Novak, din misiunea americană; Ionaş face nişte afaceri formidabile cu el. Lumea, care e rea, zice că trăieşte cu Monica, dar cine poate şti? Şi cînd o vezi, nu-ţi vine a crede că ea ştie ce înseamnă asta...

— Dar cînd îl vezi pe el, în schimb... zise doamna Antoniu.

Cozianu murmură:

— A, da? va să zică, ăsta e maiorul Novak?

— Da, mă mir că nu ştiai. Uite, aşa cum îl vezi, ştie tot despre economia şi politica Ţării Româneşti. Şi cred că dacă s-ar face o percheziţie la el acasă sau la misiune, nu s-ar găsi nici o hîrtie. Are totul în cap. E un tip extraordinar.

— Un spion, zise doamna Antoniu dînd din umeri.

— Pardon, deloc: ofiţer de informaţii, răspunse prompt Eracle. Mare diferenţă. E oficial. El spune: „Sînt însărcinat să aflu ce nu vrei dumneata să se ştie", iar dumneata îl împiedici dacă poţi.

Cozianu nu asculta. Se uita la figura dură şi neexpresivă a străinului. Auzise de el: într-adevăr, se credea că e un om periculos, foarte capabil în meseria lui. Şedea acolo, liniştit, lîngă blonda, alba şi plăpînda Monica; iar Ionaş, lîngă ei, placid, cu pipa în gură; şi se uitau toţi trei la nişte tineri care se jucau, în apă pînă la brîu, cu o minge multicoloră.

— Da, zise Cozianu, şi se întoarse să ia parte la conversaţia soţilor Antoniu.

— Ce da? întrebă rîzînd Eracle.

— Nimic, răspunse Cozianu rîzînd şi el. Am vorbit şi eu maşinal, aşa...

Se gîndise însă la ce-i spusese într-o seară, cu un an înainte, Riri Duca; şi-şi zisese: „Te pomeneşti că nu e chiar aşa de angelică".

Peste un an şi ceva, în toamnă, află că Ionaş Apostolescu şi nevastă-sa dispăruseră din Bucureşti şi reapăruseră la Florenţa, şi că locuiau acolo într-un palat pe care nimeni nu ştia că Ionaş l-a cumpărat. Tot Eracle Antoniu, întors dintr-o misiune oficială din Italia, îi spuse că i-a văzut.

— Monica a făcut un copil cu Novak, trăieşte în casă cu Ionaş, dar sînt despărţiţi; au rămas buni prieteni, spunea Eracle.

— Dar Novak?

— A plecat ieri din Bucureşti, s-o găsească la Florenţa.

— Definitiv?

— Definitiv. E nebun după ea.

Peste cîteva zile, tot Eracle, întîlnindu-l pe culoarele ministerului, îl opri, foarte însufleţit:

— Ai auzit, domnule, ce s-a întîmplat? Nu ştii? Cu Novak, ăla al Monicăi Mareş? E, cum se poate să nu fi aflat? A căzut din tren, între Viena şi Salzburg, şi l-au tăiat roţile! Ce zici de asta?

Cozianu tăcu o clipă, surprins. Apoi zise:

— Eu să fi fost în locul lui, nu călătoream decît însoţit; sau cu un avion militar al lor.

— Poate cădea şi din avion, zise Eracle Antoniu. Poate că avea tendinţa să cadă din orice vehicul!

Şi începu să rîdă. Cozianu dădu din umeri:

— Cine l-a pus să facă meseria aia? Alta nu putea?

Şi, cu un salut din cap, trecu mai departe. Îl plictisea Eracle Antoniu cu ştirile lui stupide, insignifiante. Se dovedea, cînd lucra cu el, mult mai puţin serios decît crezuse Cozianu la început.

V

Nu peste multă vreme, în iarna lui 1946 (doamna Antoniu se dusese în Elveţia să facă ski, cum se ducea în fiecare iarnă, de la vîrsta de optsprezece ani) se află din gazetele străine că „un înalt funcţionar al guvernului comunist din România, domnul Eracle Antoniu, în misiune la Paris, ceruse azil politic guvernului francez", şi se isprăvi cu Eracle Antoniu în ţară.

Peste încă un an de zile, Dimitrie Cozianu era la Paris într-o misiune oficială. Era schimbat faţă de vremea cînd se afla la ţară la Matei Duca şi se pregătea să sară din mers în echipa adversă. Era mohorît, umflat de băutură, crispat de o enervare permanentă; totuşi, îşi făcea treaba cu îndemînarea mecanică a unui vechi meseriaş. Într-o zi ploioasă, primi, în salonaşul apartamentului pe care-l ocupa la hotel, pe doi reprezentanţi ai unei întreprinderi de industrie petroliferă din Franţa, stătu cu ei de vorbă, şi-i conduse pînă jos, tot vorbind, amabil şi curtenitor cum nu era de obicei: avea nevoie de ei pentru tranzacţia pe care venise s-o încheie. Se despărţiră la ieşirea din holul hotelului, iar el se întoarse încet. Treceau pe lîngă dînsul cucoane fardate cu părul vopsit şi vorbind tare englezeşte, domni în costume de tweed şi cu aparate fotografice atîrnate de umăr, un domn foarte tuciuriu cu turban alb şi o perlă mare la cravată; ieşeau toţi în ploaia cenuşie de afară, şi portarul galonat cu firet de aur le ţinea deasupra umbrela şi deschidea uşile maşinilor; era o zi mohorîtă şi plicticoasă. Cozianu, obosit, simţea nevoie de alcool. „O să mă duc la bar, să beau ceva", se gîndi el. Dar înainte, se hotărî să treacă pe la toalete. Intră şi, pe cînd era cu faţa la perete, un altul veni lîngă el. Cozianu, care

nu era conştient decît de susurul veşnic al pisoarelor, de mirosul de dezinfectant şi de prezenţa, lîngă el, a unui străin la care niciodată nu i-ar fi trecut prin minte să se uite în momentul acela, auzi deodată că omul vorbeşte:

— Coane Dim, am nevoie să discut ceva cu dumneata.

Cozianu întoarse brusc capul să-l privească: era Eracle Antoniu, slab, cu gropi în obraji, pămîntiu, cu ochii tulburi, cu părul împuţinat. Ce era cu omul ăsta? Ce păţise?

— Ştii că în situaţia în care sînt nu pot sta de vorbă cu dumneata, spuse rece Cozianu.

— Tocmai de-aia te-am urmărit aici, ca să nu te compromit, murmură febril şi umil Antoniu. Uite, în două vorbe: nu mai pot rezista aici şi vreau să mă-ntorc în ţară. Spune-le că sînt gata să fac orice ca să mă-ntorc; aici, nu mai pot: mă curăţ. Sînt tuberculos, domnule, şi n-am mîncat de două zile.

Cozianu îl privi mirat şi cercetător. Nu-l iubea; îl dispreţuia, mai ales acum. „Dacă n-ai fugit la bine, la ce-ai mai fugit, nenorocitule? De ce nu ţi-ai asigurat ceva, acolo unde fugeai?" îl mustra el în gînd. „Ce om neserios, ce penibilă paiaţă."

— Bine, pot transmite cererea dumitale, deşi, după ce ai făcut, nu ştiu cum te-ai mai putea întoarce, zise el, mereu rece. Totuşi, vino sus la mine, să-mi explici. Nu înţeleg cum ai putut ajunge în halul ăsta.

Şi ieşiră împreună, urcară, Cozianu comandă o gustare. Încă din lift, cellalt începu să povestească, cu un glas fără putere, de om lihnit de foame şi bolnav:

— Cum să nu ajung? Am fost nebun. Slab. Aveam asta în sînge: acuma mi-am dat seama. O să mă-ntrebi ce înseamnă *asta?* Nu tuberculoza; nu, mult mai rău. Slăbiciunea. Cînd am întîlnit-o pe bestie la Florenţa, a izbucnit în mine nebunia care aştepta cine ştie de cînd, şi m-a făcut bucăţele, praf, nimic. Dar dacă nu mă juca bestia aşa, poate scăpam. Însă m-a jucat, m-a distrus, cu bună-ştiinţă, pas cu pas; şi culmea ştii care e? Cred că nici nu-mi voia răul! Ea de fapt voia bani: m-a distrus fiindcă aşa s-au angrenat lucrurile, unul dintr-altul, unul dintr-altul, mereu-mereu, pas cu pas, pînă aici. Mă gîndesc de luni de zile cum am ajuns aici, că n-am altceva ce face; stau în odaie sau la cafenea şi mă gîndesc. Acuma ştiu: zi cu zi, cum am

mers de rîpă; ştiu şi cum aş fi putut scăpa; şi ştiu şi că nu puteam scăpa, n-aveam cum, era exclus să prevăd, şi pe urmă, chiar dacă ştiam dinainte, eram atît de înnebunit, încît nu puteam da îndărăt. Ştiu momentul exact cînd am început să o iau razna. Îmi plăcea mie femeia asta şi înainte; o văzusem o dată, de un revelion la „Aro" la Braşov, era cu Ionaş, care cumpărase o florărie întreagă şi făcuse un fel de barieră de flori între masa lor şi celelalte; stăteau acolo ca nişte fiinţe privilegiate, superioare nouă, consumatori banali. Pe urmă am mai întîlnit-o şi într-alte părţi, în lume. Ţii minte, cînd ai fost dumneata o dată la Eforie? Îmi plăcea de pe atunci, şi nevastă-mea simţise. Totuşi, îmi ţineam firea. O socoteam pe Monica o putoare, ceea ce şi era, şi asta mă ferea să cad mesa şi să-mi pierd minţile. Dar pe urmă, înainte de moartea lui Novak, am văzut-o la Florenţa. Acolo m-a pocnit în moalele capului. Nu vorbisem niciodată cu ea, decît două-trei vorbe, banalităţi; acolo am stat cu ea vreo două după-amiezi; i-am făcut şi un pic de curte. Mi-a dat să înţeleg, cu duhul blîndeţii că e mamă, că iubeşte — pe Novak — că între ea şi Ionaş nu mai e nimica de mult, că sînt ca frate şi soră, şi tot aşa, mironosiţă, m-a făcut să înţeleg ce înseamnă o femeie pură, care iubeşte, care-şi respectă iubirea, o femeie, domnule, care merită să fie iubită; pură ca şi tenul ei, îl ştii, era perfect. De-atunci, mi-am dat seama că e anemică şi se luptă mereu să nu dea în tuberculoză; de-acolo tenul ăla de sfîntă. Dar atunci nu ştiam nimic, nu vedeam nimic, eram ameţit, beat, nebun. Am plecat iar în străinătate, după moartea lui Novak. Nu ţii minte, cînd ţi-am povestit chestia, pe coridor în minister? Nu ţii minte ce bucuros eram? Eram fericit: murise ăla, puteam să-i fac curte eu! Glonţ, m-am dus la Florenţa: mi-am făcut drum, am făcut nişte acrobaţii nemaipomenite ca să obţin să trec prin Italia, pe urmă să-mi prelungesc şederea acolo. I-am făcut curte ca un idiot, am ajuns să umblu pe sub ferestrele vilei noaptea, pe trotuar, doar-doar s-o uita afară; m-a refuzat, m-a refuzat cu o stăpînire de sine nemaipomenită; pînă n-am divorţat de nevastă-mea, nimic n-a vrut să ştie. Dar prin divorţ, am rămas fără avere; nevastă-mea era dintr-o familie care ştia să umble cu banii; îţi închipui că ea ţinea cheile de la *safe*, nu eu. Mă rog, aveam şi eu cîteva mii de dolari din nişte afaceri; altfel, totul în ţară, şi tot nu era mare lucru. Dar nu mai puteam să mă întorc în ţară: mi-era frică s-o las singură, să nu mi-o ia altul. O credeam sfîntă, dar

mi-era frică s-o las singură, sigur că-mi scapă. Cum asta? Simţeam ceva? Explică dumneata. Cred că simţeam cu cine am de-a face, dar nu voiam să-mi mărturisesc. Pe scurt, am plecat cu ea la Paris, am încercat să fac afaceri, am jucat cărţi, n-a mers nimic, trăiam cu ea la „Crillon", îţi închipui în ce stil; am rămas fără bani. N-am găsit cîrlig nicăieri... comuniştii mă socotesc trădător, şi ăilalţi tot trădător, fiindcă am lucrat cu comuniştii. Dacă aveam bani, nu-mi păsa. Dar n-aveam. Şi a simţit, bestia. A simţit imediat. Şi s-o vezi cum a început să fie rece, să-i treacă amorul, pînă într-o zi m-a luat foarte serios la o discuţie, mi-a cerut să-i promit că nu mă supăr, şi i-am promis, idiotul de mine, îşi mai şi bătea joc, bestia; şi mi-a explicat foarte calm, că ţine la mine, dar că nu vrea să-mi facă rău, că-şi dă seama că mi-a fost nefastă, că probabil asta e ispăşirea păcatului pe care-l săvîrşisem cînd, fiind însurat, mi-am părăsit nevasta, şi că ea îşi dă seama că tot de Ionaş e mai legată decît de oricine altcineva, şi că trebuie să ne despărţim, că totul are să fie o amintire frumoasă, pe care de altfel eu o s-o şi uit foarte repede, că ea pe mine mă cunoaşte şi ştie ce caracter în fond uşuratic am, şi aşa mai departe. S-o strîng de gît, nu altceva! Ar fi trebuit s-o dau cu capul de pereţi, s-o ucid, domnule, s-o sfîşii în bucăţi; eu însă am plîns, am implorat-o; şi de ce mă înjoseam, de-aia devenea mai rece şi mai obraznică. Pe urmă a plecat. Şi de atunci sînt aici, m-am îmbolnăvit, întîi o congestie pulmonară, pe urmă tuberculoză; mi s-au isprăvit şi banii, şi am început să crăp de foame; visez mîncare noaptea, domnule, mese încărcate cu curcani fripţi! Pe onoarea mea!

Şi începu să rîdă slab, umil, ruşinat.

— Mănîncă, zise Cozianu.

Omul începu să mănînce, încet, parcă nu-i era foame. Cozianu îl privea: Eracle nu mai era vesel, nu mai era jovial, se ţinea încovoiat de spinare şi părea sleit de puteri. Afară se vedeau acoperişuri sure pe care şiroia ploaia, copaci desfrunziţi, nori cenuşii. Urîtă zi. Cozianu spuse:

— O să mă întorc în ţară peste două-trei săptămîni, şi o să discut acolo, să vedem ce se poate face.

— Pînă-mi vine răspunsul, crăp, zise Eracle Antoniu, calm, constatativ, fără să ridice ochii din farfurie, şi cu un glas fără patos, tot calm, prozaic.

— Nu, că o să-ţi las nişte bani, spuse Cozianu, rece.

Cellalt nu-i mulţumi, şi-l privi deodată:

— Dar dacă răspunsul e că nu vor să mă întorc?

Cozianu dădu din umeri. Se gîndea: „Poftim, cu ce trebuie să-mi bat eu capul: ce facem dacă dumnealui nu e reprimit? Ce-mi pasă mie? Parcă eu n-aş avea probleme ale mele, de viaţă şi de moarte. De ce n-a pus bine bani în străinătate? De ce s-a despărţit de nevasta bogată? De ce nu s-a gîndit? Cum şi-a aşternut, aşa doarme. Soi prost, de care nu se lipeşte nici avere, nici situaţie socială, nimic; ţopîrlan aventurier." Spuse, plictisit, fără urmă de convingere:

— Nu trebuie să fim pesimişti. Poate că se aranjează totul.

Cellalt nu răspunse. Mînca.

PARTEA A DOUĂZECEA

Vîntul de martie

I

Vîntul de martie sufla peste cîmpie. Era una din întîile nopți ale lui martie și vîntul de miazăzi, vîntul de martie, sufla ațîțător peste cîmpie. Sufla dinspre Dunăre. Topea zăpezile, înfiora pădurile desfrunzite, încrețea bălțile în întuneric; mirosea a pămînt. Vîntul cu miros de pămînt sufla dinspre miazăzi peste cîmpie și gonea vălătucii groși de fum ai locomotivei. Însă cînd mai slăbea vîntul, fumul negru de cărbune aluneca îndărăt pe acoperișul vagoanelor și-i îneca pe oamenii îngrămădiți acolo sus.

Erau urcați și pe acoperișuri. Vagoanele aveau geamuri sparte, unele astupate cu scînduri. Compartimentele erau pline; pe ferestre, ieșeau colțuri de lăzi, capete de saci, cîte-o țeavă de pușcă; dinăuntru se auzea un murmur greu de glasuri somnoroase, cîte-o voce ascuțită de femeie chema. Pe scări erau agățați ciorchini de oameni înțepeniți de frig.

Iar sus, înfofoliți în cojoace și în mantale, ghemuiți între lăzi și desagi, zguduiți de mersul trenului, înecați de fum, înghețați, zăceau cei care nu mai încăpuseră în vagoane, sau nu voiseră să cumpere bilet, sau n-avuseseră bani să cumpere. Era tîrziu și noaptea era neagră. Nu mai vorbeau. Dormeau. Unii, care nu dormeau, se uitau peste cîmpie în întuneric la licărul tainic al bălților sub stelele rare.

Unul nu putea să tacă. Era treaz și vesel. Avea o manta de soldat, cu gulerul ridicat peste urechi, și o căciulă militară cum purtase armata în acest ultim an al războiului; o căciulă cu pielea în afară, și cu clape peste urechi; dar nu turtită ca o căciulă rusească, ci rotunjită și ascuțită ca un ou.

Ziua, îl văzuseră. Era un flăcău de vreo douăzeci-douăzeci și unu de ani, cu fața osoasă și pielea curată, trandafirie; abia dacă avea de ce să-și bărbierească obrajii. Ochii îi erau cafenii-verzui, limpezi, și rîdea cu buze roșii. Era osos, numai fălci și măsele, tînăr și vesel. Ținea lîngă el o desagă, în care-și grămădise boarfe, rufe și ceva drept și lung și colțuros. O dată întorsese desaga și acel ceva scosese botul afară: o țeavă de pistol automat din cele pe care le avea armata lui Adolf Hitler. Soldatul vîrîse iute capătul de țeavă îndărăt și strînsese gura sacului peste el, să nu se vadă; ce era înăuntru, era treaba lui, nimeni n-avea ce să-și bage nasul unde nu-i fierbea oala.

Erau doi: el și cu un prieten al lui, sau rudă, sau om din sat, sau camarad de pe front, sau ce-o fi fost. Tot în manta, cu aceeași căciulă în cap, pe care-o purta cu clapele în vînt, ca niște urechi de liliac. Acesta era tot cam de-aceeași vîrstă, negricios, uscățiv, cu fața lungă și ochii galbeni. Rîdea cu dinți mari, ca un țap, behăind, și-și bătea joc de toți și de orice. Oamenii dimprejur credeau că e al dracului și rău. Se certase mereu cu cellalt, cum se mușcă niște cîini tineri, de-ai dracului, din joacă. Pe cel dintîi îl chema Mitriță Mitrache. Pe-al doilea, pe prietenul lui, pe urîtul, îl chema Minică.

Mitriță Mitrache se uita peste cîmpia neagră și nesfîrșită care se pierdea în întuneric. Sute de kilometri în lung și-n lat, cîmpie. Pînă la mama dracului, cîmpie. Pămînt, bălți, rîuri, păduri, în întuneric. Deasupra nori și cîte-o stea ștearsă, și întuneric. Mitriță Mitrache avea gust de cărbune în gură. Stătea covrig cu desaga ghem în burtă. Scuipă în vînt, ca să-i mai iasă cărbunele din gură. Apoi îl înghionti pe Minică:

— Nu dormi, bă, că acum ajungem.

Era vesel și treaz. Ce noapte? Ce frig? Care foame? Era bine. Îl înghionti iar:

— Bă Minică, nu dormi, bă, că dormi acasă. Acum ajungem!

Minică rîse în întuneric, ca un țap: be-he-he! Și spuse:

— Ești prost, bă. N-ajungem nicăieri.

Era răutăcios și vesel. Mitriță Mitrache rîse, cu totul nesimțitor la această cumplită tăgadă.

— Ajungem, Minică, ai să vezi tu. Ai să vezi, Minică, ce n-a văzut nici dracul!

— He-he-he! rîse Minică. N-o să văd nimic. Pe dracul o să-l văd. Ce-a fost și pîn-acum, aia o să văd. Tot dracul ălă. Degeaba!

— O să vezi tu. Ți-arăt eu ție, să-mi zici cum ăi vrea dacă nu-ți arăt.

— Mi-arăți... zise Minică tot vesel, și-i spuse că el, Mitriță Mitrache, are să-i arate ceva de rușine, ce de obicei nu se arată la lume, și anume o să arate acel ceva într-o stare și mai de rușine. Rîdeau amîndoi, și nu voiau deloc să se lase.

Oamenii dimprejur, țărani cu căciuli și cojoace, cu papornițe și cu saci — unul era la capul lor, altul lîngă ei, altul la picioare, și încă unul mai încolo — nu puteau dormi. Îi zguduia trenul, le era frică să nu cadă de pe acoperiș, îi îneca fumul, le înghețaseră oasele de frig. Ascultau la ăștia doi, care erau așa de ai dracului, că nici nu le păsa.

— De unde sînteți voi, bă? întrebă unul. Era întuneric; nici nu se putea ști cine vorbește.

— Cine, noi? întrebă vesel Mitriță Mitrache. Noi sîntem dintr-o comună de pe-acilea, din Vădastrele. De ce mă-ntrebi, nene?

Omul din întuneric nu răspunse. Apoi întrebă:

— Ce-i zice ăstuia Minică? Ce fel de nume e ăsta? E *polecrea* lui?

— Nu-i *polecre*, nene. Marin îl cheamă. Marinică. Da' noi îi zicem Minică, fiindcă-i al dracului el... Ai, bă Minică? Ești al dracului?

— Hai sictir, zise Minică binevoitor. Ești un prost, bă Mitriță Mitrache, și crezi că ești deștept. Ești prost, bă.

De data asta rîse Mitriță Mitrache, încîntat, ca și cum i s-ar fi adus o mare laudă. Urmă o tăcere. Locomotiva șuieră sălbatic, înfiorător, repezindu-se și mai adînc în întuneric. Un val gros de fum de cărbune trecu îndelung peste ei, înecîndu-i. Scuipară în vînt. Dindărăt veni un răcnet, înăbușit de vînt.

— Bă, care scuipi acolo, închinarea și parastasul cui te-a făcut, bă!

Cei doi soldați rîseră. Cineva întrebă din beznă:

— Pe-acolo pe la voi cum e, bă?

La vorba asta, cel care stătea întins lîngă cei doi soldați se ridică într-un cot și se uita la ei cu mare încordare, încercînd să le deslușească fețele prin întuneric. Dar nu vedea nimic, decît ochii sticlind.

— Nu știu, zise Mitriță Mitrache. Acuma venim de pe front.

— Unde-ați fost pe front?

— La Banska Bistrița... în Cehoslovacia...

— La noi e bine, zise neaşteptat Minică.

Toţi se uitară la el, dar nu văzură nimic, decît o umbră cu urechi mari fîlfîind, ca un liliac.

— Cum adică, e bine?

— Aşa zice el, de-al dracului. Las' c-o să fie bine... zise Mitriţă Mitrache. O să fie foarte bine.

— De! mormăi unul din ţărani.

— Ai să vezi! rîse Mitriţă Mitrache. Minică însă spuse că ţăranul o să vadă acelaşi lucru de ruşine, şi în aceeaşi stare de ruşine, de care pomenise adineauri. Nimeni nu mai adăugă nimic. Tîrziu după aceea, cineva întrebă iar:

— Da... boieri aveţi pe-acolo, bă?

— Cine, noi? întrebă Mitriţă Mitrache. Avem. Avem *niţei* boieri, da, adăugă el pe un ton gînditor, plin de o ciudată satisfacţie. Nu părea chiar încîntat, dar mulţumit, ca şi cum asta i-ar da lui prilej de oarecare treabă.

— Da, avem *niţei*, zise el.

— Cine e boier la voi, mă? întrebă iar omul din întuneric.

— E generalul Vorvoreanu... şi coana Elvira Vorvoreanu... şi prinţul Ipsilanti... şi mai sînt. Avem, zise Mitriţă Mitrache cu aceeaşi satisfacţie de proprietar, parcă boierii erau ai lui.

Minică rîse:

— He-he-he!... Vai de capul tău... ce-ai mai cărat tu la coşuri de ştiuleţi la gheneralul în pătul... cu cîrca! Cîrca lui — îi lămuri el pe ceilalţi — e numai noduri!

— Este, zise mulţumit Mitriţă Mitrache. Este.

Această mulţumire a lui îi tulbură grozav pe ţărani. Tăcură. Apoi cel din capăt, de la picioare, începu să mormăie la urechea vecinului său, care era şi mai departe spre capătul vagonului:

— Bă, ăştia din Vădastrele... şi-au luat armele cu ei...

Vecinul mîrîi îndîrjit:

— Ce, ei sînt proşti ca noi?

Dar cel dintîi îngînă:

— Stai, nu vorbi aşa... Mai vedem...

— Ce să mai vedem... vorbi vecinul şi dădu din umeri prin întuneric. Repetă:

— Ce să mai vedem? Am văzut.

— Stai, bă, nu fi şi tu aşa repezit, vorbi cam speriat ţăranul.

Iar în capătul cellalt, vorbeau cam tot la fel, cam tot despre aceleaşi lucruri, alţii. Nu puteau dormi. Trezi, se uitau peste cîmpia topită în întuneric, cu satele, conacele, pădurile. Nu vedeau nimic, dar ştiau ce e acolo. Apoi se-ntorceau unul spre altul şi vorbeau cu glas scăzut. Nici nu s-ar fi putut spune cum se-ncepuse vorba. Cei de la capetele vagonului nici nu ştiau ce vorbiseră Mitriţă Mitrache şi cu Minică. Credeau că începuseră vorba ei, nu nişte soldaţi pe care nici nu-i văzuseră în beznă. Şi poate că nici nu s-ar fi putut spune aşa uşor cine începuse vorba. Dar de-nceput, începuse.

Tîrziu, cînd noaptea nu mai avea multe ceasuri, trenul se opri într-o haltă. O luminau nişte becuri chioare, umbre forfoteau prin întuneric, o pompă şiroia apă. Erau şi alte trenuri oprite în staţie; se desluşeau numai masele lor negre şi prelungi grămădite pe linii. Dinspre ele veneau glasuri groase, răstite, pline de mînie. Mitriţă Mitrache întinse gîtul şi se uită peste marginea vagonului. Grămădiţi sub pompa înaltă, oameni cu căciuli întindeau gamele, sticle, căni, să prindă apă din şiroiala necontenită a pompei. Iar mai încolo, un grup în picioare gesticula. Erau bărbaţi tineri şi înalţi. Veni un acar cu un felinar galben şi ieşiră în lumină feţele rumene şi şuviţele bălaie, aproape argintii, scăpate de sub şepci şi căciuli. Răcneau supăraţi pe ruseşte. În mijlocul lor, cu şapca roşie dată pe ceafă, dădea din mîini, şeful staţiei:

— Nu răcniţi la mine; sînt şeful staţiei; *ia glavnostanţii*, strigă el cu o demnitate rănită în care nici el nu părea a crede prea mult.

Lunganii cu părul bălai rîdeau şi răcneau mai departe:

— De ce ne ţii trenul pe loc? Dă-ne linia liberă!

— Da' ce vă grăbiţi aşa? Unde vă grăbiţi? întrebă desperat şeful gării, prostit de hărmălaie. Lunganii, cu căciulile trîntite pe frunte, rîseră tunător:

— La Berlin!

Mitriţă Mitrache se uită la trenul lor: umbre negre, vagoane anonime fără lumini, fără semne. Deasupra unora însă se întindeau pieziş spre cer dungi negre în beznă: ţevi de tunuri. Vagoanele purtau tancuri grele. De sus, de pe vagonul său, Mitriţă Mitrache răcni vesel:

— Deschide acul, bă! Dă-le drumul, bă, că te ia mama dracului, bă şef de gară! De unde ştii tu ruseşte? Ai fost în Transnistria, ai? Ia

dă tu drumul tovarăşilor, că ei au treabă la Berlin; las' că cu tine vorbim noi...

Şeful gării se uită cu gura căscată în sus, spre acel acoperiş de vagon de unde răsunase glasul obraznic şi batjocoritor; ostaşii sovietici se-ntoarseră şi ei, apoi îl întrebară ce i-a spus omul de pe vagon; dar şeful de staţie intră în clădirea care-i privea chior prin ferestrele-i abia luminate. Peste cîteva minute alte răcnete pe ruseşte, izbucnite din beznă, îi chemară pe toţi ostaşii sovietici spre trenul lor. O rachetă ţîşni sfîrîind în noapte şi se sparse într-o lumină orbitoare, apoi căzu încet spre pămînt. Tropăind cu cizme grele cîţiva întîrziaţi mai trecură peste linii. Locomotiva şuieră prelung, înspăimîntător. Apoi trenul se urni încet, cu ţevile tunurilor de la tancurile cele mari îndreptate în sus, spre stele, şi dispăru în întunecime. Peste linii trecu un om cu nişte raţe într-un coş; raţele măcăiau, trezite din somn.

Sus, pe vagon, un ţăran îl tot înghiontea pe Mitriţă Mitrache. Nu-i venea să crează, şi-l întreba mereu:

— Cum, bă? Adevărat, bă?

— Sigur că da. Ce vrei, nene? Sigur că da.

— Fugi, bă, de-acilea! Nu cred, zicea ţăranul.

Mitriţă Mitrache rîdea:

— Nu crezi pînă nu vezi. Las' c-ai să vezi.

Omul rămînea cu ochii la el. Ca un liliac de noapte, cu urechile mari şi clăpăuge, cap mare şi urecheat cu doi globi care sticleau în beznă, Minică se amestecă:

— Minte, neică; aşa crede el c-o să fie; da' ce, parcă-l lasă cineva? Parcă nu e jandarm pe lumea asta? Aşa crede el, că e deştept şi cu capul mare; da' parcă n-ar fi rege şi guvern şi ghenerali şi fel de fel de şmecheri... Eşti prost, bă, Mitriţă Mitrache! încheie el descurajator, răutăcios şi vesel. Mitriţă Mitrache îşi trînti singur un pumn în cap, îndesîndu-şi căciula pe ochi:

— Bine, bă Minică. Aşa e cum zici tu, spuse el cu oarecare voie-bună, şi cu aceeaşi mulţumire cu care recunoscuse că la ei în sat sînt *niţei* boieri. Aşa să fie cum zici tu! repetă el cu o asemenea lipsă de împotrivire, încît ţăranul care vorbise pîn-atunci cu ei se-ntoarse spre vecinul său şi mormăi, tulburat:

— Vezi bă, ce fac ăştia din Vădastrele? Ei... de!

Cei din Vădastrele nu erau decît doi soldaţi care se întorceau de pe front, şi care se certau întruna; nu „făceau" nimic; dar însăşi cearta lor, şi nemaipomenita mulţumire a lui Mitriţă Mitrache însemnau ceva grozav, ca o răsturnare a cerurilor. Mitriţă Mitrache era un pîrlit de soldat cu o desagă şi cu ceva în desagă — el ştia ce. Dar vorbea de toate alea parc-ar fi fost ale lui. Parcă el ar fi avut în buzunar toată cîmpia asta cu case şi drumuri, şi sate şi conace şi tîrguri, nevăzută în beznă, ca şi cum nici n-ar fi fost; cîmpia asta peste care bătea cald, cu miros de baltă, vîntul aţîţător, vîntul de martie.

Apoi ceasurile tîrzii ale nopţii le amorţiră creierii, şi începură toţi să moţăie. Se treziră pe rînd, cînd o dungă lată, roşie ca sîngele, se întinse în zare. Dimineaţa era cenuşie şi rece, pămînturile negre, cu pete de zăpadă murdară; păduri desfrunzite înnegreau orizontul.

Mitriţă Mitrache îşi frecă ochii şi-i căscă mari de tot ca să se uite de jur împrejur. Apoi căscă de-i trosniră fălcile, se uită pe lîngă el ca şi cum ar fi căutat un obiect pierdut, şi-l zări pe Minică, vînăt de frig, ghemuit şi sforăind. Îi trase un ghiont ce era cît p-aci să-l arunce de pe acoperişul vagonului:

— Scoal', bă! Hai, bă, nu dormi, că acuşi ajungem.

Minică deschise un ochi gălbui şi încleiat şi mormăi:

— E?

Apoi se trezi de tot, mestecînd din fălci.

— Hai, bă, că am ajuns!

Minică se uită ţintă la el, apoi peste cîmpie, şi mormăi:

— Ajungem la dracu...

Dar nu peste multă vreme, cînd soarele roşu plutea jos deasupra cîmpiei, trenul se opri, scîrţîind din toate frînele în gara Salcia. Aşezaţi pe lăzi, ghemuiţi pe vine, sute de ţărani în straie cafenii aşteptau alt tren. Cîteva zeci se repeziră la acesta, cu strigăte, tîrîndu-şi lădiţele sau sacii. Ca un stol de păsări zgribulite şi fumurii care aşteptau şi din care cîteva îşi luau zborul cu ţipete stridente şi mişcări stîngace. Călcînd pe mîini agăţate de treptele de fier (oamenii răcneau de durere, înfuriaţi), Mitriţă Mitrache coborî de pe vagon şi sări jos, greoi, pe pietrişul balastului. Minică ajunse şi el jos înfuriat şi blestemat de cei pe care-i călca cu bocancii pe mîini, pe umeri şi pe cap. Se-ntoarse către ei şi, de jos în sus, rînjindu-şi la ei dinţii de cal şi behăindu-le în nas ca un ţap, îi înjură sîrguincios de mai multe lucruri.

Apoi se-ntoarse, își luă traista în spinare și plecă, fără să se încovoaie sub povara cumplitelor vorbe care-i cădeau în circă de sus, de pe vagon.

Amîndoi trecură pe lîngă niște care cu boi mici, zgribuliți, niște stîrpituri cu burțile pline de ciucuri de noroi și de balegă, din care cîte-un om scotea de sub o scoarță sau un cojoc numai un ochi cercetător, cu care-i urmărea pînă se depărtau; apoi se lăsa iar în jos, trăgîndu-și acoperitoarea peste sine, și nu se mai vedea. Boii mestecau coceni, în neștire.

Mitriță Mitrache și cu Minică nici nu se uitau, nici în dreapta nici în stînga. Coborîră de pe terasamentul căii ferate, prin niște gropi noroioase, pînă la șoseaua județeană și ea noroioasă, crestată, brăzdată adînc, zbîrcită, de pămînt negru ca o fîșie lungă de piele de șarpe negru.

Mitriță Mitrache își împinse căciula pe ceafă și începu să meargă iute, cu pași mari. Minică se ținea după el, morocănos și batjocoritor. Intrară între șiruri de duzi. Trecură pe lîngă care, și le spuseră oamenilor bună ziua. De ce mergeau, de aceea se ștergea soldăția din ei, și se ivea ceva nou. Nici pe tren nu mai erau soldați în toată legea; n-aveau arme, nici centuri; aveau în schimb traiste, ca niște țărani. Pe drum, însă, pe ce se înfundau în depărtările cîmpiei netede, cîmpiei de pămînt, se făceau tot mai țărani. Într-un loc, își tăiară dintr-un alunaș două ciomege. Pe urmă ajunseră din urmă un car din care un om în cojoc cafeniu îi privi cu ochișori albaștri, de sub o pălărie cu marginile ridicate în sus, o pălărie care fusese vînătă, sau liliachie, dar acuma nu mai avea nici un fel de culoare deslușită, și nici o formă ușor de botezat.

— Bă, nea Uțule! strigă Mitriță Mitrache.

— Ce-i, bă? strigă liniștit omul, uitîndu-se mereu la ei. Bă, Mitriță Mitrache, bă! Venirăți, bă? Bă Minică, bă, veniși, bă? Suiți-v-aici.

Și le făcu loc să se cațere din mersul încet al carului. Se ghemuiră pe niște coceni, pe scîndurile tari. Carul îi zdruncina de le juca pe ei carnea. Dar cei doi se întinseră cu poftă și plăcere, ca pe puf, într-un cot, și se uitară la Uțu. Acesta se așeză de-a curmezișul în gura carului și-i întrebă:

— Ce-i, mă?

— Ce să fie? răspunse Mitriță Mitrache. Bine. E bine.

— Da, mă? întrebă Uțu, deodată interesat. Se dă? Ai? Se dă? Zi, mă: se împarte?

— Trebuie să se împartă, zise liniștit Mitriță Mitrache, și se-ntoarse pe spate, cu ochii la cerul albastru, curat și rece, pe care alunecau nori albi mînați de vîntul de miazăzi. Începea să fie mai cald. Cocenii miroseau a uscat, a cocean uscat, și foșneau. Era bine, și Mitriță Mitrache era obosit: de luni de zile nu mai dormea ca lumea, ținut treaz de barajele de artilerie, de atacurile de aviație, de așteptarea poruncii de atac; era obosit.

— Trebuie să se împartă, mormăi el. Ce, boierii au fost pe front? Ei erau oamenii lui Hitler: dă-i în mă-sa! *Noi* am fost pe front. *Noi* avem drept.

— Ce spui, bă? se miră Uțu, cu răsuflarea tăiată de uimire.

— Păi sigur, zise superior Mitriță Mitrache. Ce mă-sa...

Și închise ochii, amețit de mirosul slab al cocenilor uscați. Vîntul îi bătea peste față. Carul scîrțîia și-l zdruncina de i se cutremurau măselele în gură. Dar se simțea bine, moale, și se lăsă în voia oboselii. Îl auzi pe Uțu că-l întreabă ceva, dar nu putu decît să mormăie nedeslușit, în loc de răspuns. Îl auzi pe Uțu că-l întreabă ceva pe Minică. Minică horcăia gros. Adormi și el. Mitriță Mitrache rîse de chestia asta, prin somn. Adormise fără să-și dea seama, rîzînd.

II

A doua zi dimineață, un om venea de departe singur-singurel spre Vădastrele. Satul încă nu se vedea: era ascuns sub marginea cîmpiei. Marginea pentru ochi, căci dacă ai ajuns acolo, e dincolo, hăt, departe, altă margine; și cînd ai ajuns și acolo, altă margine a cîmpiei se vede, dar cîmpia nu se termină nicăieri: poți merge pe ea, poți trece rîuri, și nu mai ieși din cîmpie, pînă-n capătul Ariei, cîmpie necontenită, cît vezi cu ochii. Omul era singur-singurel, mărunt, pierdut pe șoseaua pustie. Cînd întîlnea cîte un om cu carul, venind dinspre Vădastrele, îi spunea bună ziua și-și vedeau amîndoi de drum. Cînd ajungea din urmă vreun car, intra în vorbă cu omul, se suia și el în car, să se mai odihnească, și mergea o

bucată de drum aşa. Vorbea cu ţăranul de unele şi de altele, pe urmă, cînd se simţea mai odihnit, sărea jos şi pornea mai departe; n-avea răbdare sau era grăbit. Iar ţăranul rămînea cu ochii după el şi se gîndea, se gîndea, la lucrurile nemaipomenite aflate de la străinul care se făcea mai mic, şi tot mai mic, şi pierea în depărtare pe şoseaua dreaptă ce părea că duce aşa, drept înainte pe cîmpie, pînă la capătul lumii.

Străinul nu era ţăran, şi nici nu era îmbrăcat ca ţăranii. Avea nişte pantaloni peticiţi şi o scurtă cu miel pe dinăuntru, tocită şi cam ruptă, dar curată, şi bocancii vechi şi cusuţi, şi sub scurtă era încins cu un brîu lat din pînză groasă din care se fac chingi: un brîu cum nu se poartă aproape nicăieri, şi aproape de nici un soi de oameni, afară de cei din meseria pe care-o avea omul acesta. Era un om nemaipomenit de vînjos şi de spătos, cu o faţă mare, pătrată, cu ochi gălbui şi veseli. Mergea liniştit şi repede pe şosea, părea că are o ţintă foarte limpede, foarte bine ştiută, şi la care va ajunge cu siguranţă. Mergea de parcă mergea aşa de o viaţă întreagă, şi de parcă era gata să mai meargă aşa pînă la sfîrşitul vieţii.

Pe cînd se apropia el de Vădastrele, acolo în sat şi anume în capul satului, se adunaseră oameni: bărbaţi care răcneau, femei care ţipau prelung şi ascuţit, copii care veneau în goana mare. Se ţineau liotă după o căruţă trasă de un cal la trap. În căruţă şedea un bărbat zdravăn cu braţe şi mîini groase, cu fălci late, încleştate, cu gura strînsă, ca o despicătură subţire sub mustaţă, şi cu ochii întunecaţi, tulburi de furie, de ură şi de deznădejde; ţinea hăţurile strînse ca să nu o ia calul în trap întins şi biciul îi tremura în pumnul împietrit; tremura fiindcă şi pumnul tremura, omul tremura, de poftă să ardă cu biciul carne vie şi fără apărare. Iar îndărătul căruţei, legată de căruţă, cu o frînghie înnodată strîns peste mîinile ei încrucişate, alerga o ţărancă tînără şi frumoasă, cu cîrpa căzută din cap, cu coadele căzute pe spate, cu cămaşa ruptă pe ea; alerga desculţă, cu picioarele pline de noroi şi însîngerate, căci călcase şi pe nişte pietre ascuţite; dar alerga înainte, nu se putea opri, căci căruţa ar fi tîrît-o mai departe pe jos şi ar fi sfărîmat-o de pietre. Alerga, palidă, cu ochii rătăciţi şi gura întredeschisă; din pricină că se albise şi se trăsese la faţă de spaimă, părea şi mai tînără decît era, şi mai frumoasă.

Dar îşi pierdea răsuflarea, capul îi cădea pe spate, ochii i se închideau. Se poticni, gata să cadă. Încă puţin, şi-avea să cadă, s-o facă praf căruţa tîrînd-o prin pietre.

Mitriţă Mitrache spărgea lemne în ograda lui taică-său. Se ridică, trînti toporul în butuc, şi se duse la poartă să vadă ce e. Deodată căruţa trecu prin faţa lui, cu femeia după ea, şi droaia de oameni răcnind şi ţipînd în urmă. Mitriţă Mitrache îşi trînti o palmă în căciulă de şi-o împinse pe ceafă, sări în drum şi răcni cum fusese învăţat la militărie cînd era santinelă: lung, gros, înspăimîntător:

— Stăi!

Şi se repezi la cal; calul speriat se feri într-o parte. Cel din căruţă trase hăţurile fără să vrea, ca să nu dea peste Mitriţă Mitrache. Mitriţă nici nu se gîndi să se ferească, apucă marginea căruţei cu mîinile, se aruncă înăuntru, căzu de-a berbeleacul îndărătul căruţaşului, şi cît se-ntoarse acesta să-l vadă, îi trase mîinile îndărăt cu hăţuri cu tot, oprind calul:

— Ho, tpruu! Tpruu! Ho!

Apoi începu să rîdă la omul din căruţă, care-l îmbrînci furios:

— Ce-i bre, nea Eftimie? Ce faci, nene? Te săturaşi de muiere, nene?

De o clipă se oprise căruţa; calul sfornăia speriat de gălăgie; căci clipa aceea fusese de ajuns ca să se adune împrejurul căruţei o gloată; şi cei mai înceţi de picior încă mai soseau din urmă, unul cîte unul. Femeile ţipau şi-l blestemau pe Eftimie:

— Huo! Tiranule! Caimacamule! Vrei s-o omori! Ce ţi-a făcut?

Răcneau toţi de-a valma, tulburaţi; se uitau cu milă la femeia care, palidă, sfîrşită, se rezemase de capătul căruţei, gata să leşine. Numai Minică, amestecat printre ei, rîdea mulţumit, behăind:

— He-he-he!

Dar nici ceilalţi nu puneau mîna s-o dezlege pe nevasta lui Eftimie. Era nevasta lui, n-aveau drept. Dar nici s-o omoare nu puteau să-l lase.

— Ce-ai cu ea? Ce ţi-a facut?

— Ştie ea bine ce! zbieră deodată Eftimie, turbat de mînie. Ştie! Să spuie ea, curva! Spune, curvo!

Femeia stătea cu capul în piept, cu buzele albite: părea gata să moară de spaimă şi de sfîrşeală. Dar cînd îl auzi pe Eftimie, ridică

pleoapele şi-l privi cu ochii deodată aprinşi; şi chiar, spre uimirea nemaipomenită a tuturor, zîmbi. Şi zise:

— Poţi să mă şi omori... n-am ce să-ţi fac... mie tot de el mi-e drag.

La vorbele astea se lăsă o tăcere deplină. Numai Minică rîse, ca un ţap vesel şi-al dracului:

—He-he-he!

Oamenii se uitau unul la altul. Nişte femei se cruciră. Nu ştiau ce să mai spuie; nici nu le era la îndemînă. Dar o babă îi spuse nevestei lui Eftimie:

— Taci, neruşinato!

Nevasta lui Uţu, Climentina, o luă de mînă pe a lui Eftimie şi dezlegă funia:

— Hai, Mărie... hai acasă, fă, zise ea şi plecă iute cu femeia, care mergea împleticindu-se, ca bolnavă. Oamenii începură să se risipească; numai nevasta lui Ilie Vaccinătorul începu să-l dăscălească pe Eftimie:

— Goneşte-o la ta-su şi la mă-sa, n-o mai ţine ca un prost să te faci de rîsul lumii! Se mai găsesc ele muieri destule, ce-o mai ţii pe nebuna asta?

— Taci, fă, zise bărbatu-său. Hai acasă, nu-mi face aici poliţie în uliţă.

Bătrînul Lepădat plecă şi el, cu baba lui.

— E nebună, asta-i adevărat, zise bătrînul.

Era un om liniştit, uscăţiv, albit de tot, cu ochi albaştri curaţi, cum îi au uneori oamenii de la cîmpie, altminterea negri şi încruntaţi. Se miră dînd din cap:

— E nebună, săraca! E bolnavă.

Apoi zise cu mare şovăială.

— Asta-i *dragoste...*

— Aşa-s unele... le-apucă, spuse şi baba.

Văzuse şi ea în viaţa ei vreo două-trei întîmplări de astea în sat. Începură să vorbească despre ele, căci rămăseseră de pomină: e o boală care nu cade pe capul oricui; nici acela nu ştie, decît cînd îl apucă.

— Las' c-o să-i treacă, zise bătrînul Lepădat. Trece.

— Nu trece, omule, spuse bătrîna. Dacă nu i-a trecut de cînd e ea cununată cu Eftimie, că vezi bine, ea cu Godea vorbea de cînd era tînără de tot, de nu-l luase pe el la militărie, şi pînă acum îi trecea dacă era să-i treacă; dar uite că nu i-a trecut. Nu-i trece...

Dar bătrînul n-o asculta. Se uita în lungul uliţei în sus spre primărie, unde era mare îngrămădeală de oameni şi se auzea cineva strigînd.

— Ce-o fi acolo? Ia hai să vedem... tu du-te acasă, că eu mă duc să văd ce-i la primărie, spuse bătrînul şi porni prin şanţurile adînci de noroi ale uliţei, pe care le uscase vîntul de martie.

Bătrîna şovăi o clipă, apoi strigă după el:

— Bre omule! Bre Nicolae!

El nu se uită îndărăt.

— E surd, zise bătrîna, şi se-ntoarse şi plecă spre casă.

Pe cînd se apropia moşul Lepădat de primărie, îl întîlni un om de vîrsta lui, bătrînul Saizu, care venea dintr-acolo cu încă unul şi-i spunea:

— Ăsta-i bolşevic. O să dăm toţi de dracul.

Cellalt părea tulburat, înfricoşat şi nehotărît. Se opri deodată şi se-ntoarse:

— Du-te dumneatale înainte, că eu vin după dumneatale şi te-ajung...

Şi fără să mai aştepte răspuns, porni repede îndărăt. Bătrînul Saizu rămase să se uite după el. Moşul Lepădat însă îl strigă:

— Bă, ăla al lui Căţeluş! Stai, bă!

Îl apucă de mînecă:

— Ce-i acolo, mă?

— A venit unul, nea Ioane. A venit unul de la oraş, şi zice că se dă pămînt la oameni.

— Cine dă pămînt? întrebă moşul, uimit.

— Nu ştiu; nu-ş' ce zice. Da' zice că se dă.

Moşul Lepădat se opri în loc şi se uită la om. Era slab, cu nişte ochi mari şi obraji supţi şi ţepoşi.

— Măi Ilarie, tu ai visat noaptea, mă! Că tu cam ai obiceiul, zise el cu asprime.

— Nu, asta mi-e crucea; aşa spune ăla. Vino, nene, să vezi.

Pe lîngă ei, cîţiva oameni treceau repede, cu ochii la gloata din faţa primăriei. La fîntîna din faţa primăriei erau nişte femei cu vedrele.

Uitaseră să mai scoată apă. Altele, care văzuseră ce se petrece, veneau în grabă să ia apă, deși n-aveau nevoie chiar în clipa aceea.

Pe pragul primăriei, drumețul încins cu chingă, gros și spătos, vorbea tare:

— Unde munciți, acolo! Unde munciți voi?

— Muncim pe locul nostru, zise Eftimie, care venise și el.

Își lăsase acasă nevasta, poate c-o legase de ceva, și stătea și el acolo, cu mîinile-n brîu. Era morocănos și dușmănos.

Mitriță Mitrache zise tare:

— Cine are unde, muncește pe-al lui! Cine n-are muncește la boier!

— Care e boierul vostru? întrebă străinul.

Capul lui pătrat, puternic, cu fălci masive și tîmple late, se sucea mlădios pe umeri, și ochii îi cercetau binevoitor și vesel pe țărani.

— Generalul Vorvoreanu, spuse iar Mitriță Mitrache.

— Și pe pămîntul lui munciți voi?

— Da, acolo... Da, răspunseră oamenii.

Străinul izbucni:

— Ei, acolo munciți, acolo o să fie al vostru! Acolo vă împărțiți!

Urmă o tăcere. Oamenii nu îndrăzneau să se privească. Se uitau la străin. Cineva în mulțime rîse ca un țap:

— H-h-he!

Oamenii se-ntoarseră să-l vadă. Era Minică, galben și slab, cu obrajii scobiți și brăzdați înainte de vreme.

— De ce rîzi, nene? întrebă fără supărare zdrahonul de pe pragul primăriei.

Minică răspunse:

— Dumneata ești bun de minciuni. Îi dai cu gura... da' cine ne dă pămînt? Poate-l ai în buzunar? Hehe! Un c... ai în buzunar!

Vreo doi rîseră, dar ceilalți nu erau veseli. Se uitau la străin și așteptau, să vadă ce-o să zică. Pe Minică îl știau. Străinul însă rîse liniștit:

— Eu nu sînt nimic. N-am nici o putere... eu sînt om slab...

Începură și ei să rîdă; umplea ușa primăriei cu umerii.

— Măi, oameni buni! Dacă vă adunați voi, și ne ajutați pe noi, muncitorii de la oraș, o dată schimbăm guvernul, și-atunci legile le facem noi! Și le facem pentru cine muncește, pentru oamenii care au

palma bătută de ciocan, și de sapă, nu pentru boieri și cucoane! Asta se face curînd! O să vedeți voi. Cine nu mă crede azi, peste o lună o să zică: avea dreptate nea Trandafir. Mie Trandafir îmi zice, adăugă el, schimbîndu-și deodată tonul. Măi tovarăși... mă oameni buni, e aici în sat un om Lepădat, Ion Lepădat?

— Este... E nea Ion, bătrînul, începură ei să-și explice unul altuia.

— Este, și ce vrei dumneata cu el? întrebă moșul Lepădat din grămadă.

— Îi fi dumneatale, moșule?

— El e, ziseră cei dimprejur.

— Uite, am o scrisoare de la feciorul dumitale.

— I-a scris Nelă lui ta-su, îi spuse uimit Mitriță Mitrache lui Minică.

Acesta dădu din umeri, scîrbit și batjocoritor:

— Și ce-am eu cu ei? Dă-i în mă-sa.

Dar ceilalți se îmbulzeau plini de curiozitate pe lîngă bătrînul Lepădat, căruia-i citea altul scrisoarea, căci el nu știa carte, pe cînd Trandafir spunea:

— El, Nelă, e la atelierele navale; eu sînt hamal în port; cum ar veni, tot pe locul ăla. Din asta ne-am cunoscut...

Bătrînul îl luă de cot și-l trase: ești ostenit, ți-o fi foame... Hai, lasă...

— Nu se poate, că trebuie să mai vorbesc cu oamenii...

— Lasă, că vorbesc eu cu vecinii și cu rudele, și-ți facem pe după-amiază o adunare la școală. Vorbești acolo, liniștit, cît vrei. Hai, frate...

Și-l trăgea mereu de cot. Porniră încet, cu un cîrnat de oameni după ei. Mitriță Mitrache rămase în urmă cu Minică:

— Ce-ai, mă, de ești așa al dracului? îl întrebă Mitriță Mitrache supărat. Minică rîse galben și morocănos:

— Dă-l în mă-sa... Ce, era să-l ascult cum ne toarnă la minciuni? Crede că sîntem proști... Cuțu, cuțu... ia vino-ncoace, cuțu, cuțu, chemă el văzînd un cîine slab care le da tîrcoale, cercetîndu-i cu o privire nătîngă.

Cîinele n-avea încredere. Pe urmă, încet, încet, se apropie, bănuitor și temător. Pînă îi puse mîna-n cap Minică și-ncepu să-l frece. Cîinele se lăsă mîngîiat, și-ncercă să-i lingă mîna. Deodată Minică îi

trînti din răsputeri un picior în coaste, de-i făcu vînt la şase paşi. Cîinele zbură prin aer făcut covrig, apoi fugi chelălăind cumplit. Minică rîdea:

— Hehe! Uite-al dracului cum face!

Mitriţă Mitrache rîse şi el, dar cam fără chef:

— Dă-te-n mă-ta, Minică, că eşti nebun la cap, mă.

Pe drum venea un flăcău, subţire la mijloc şi lat în spate, rupt în genunchi şi-n coate, şi cu o căciulă turtită pe frunte. Era sprîncenat şi ochios, şi întunecat la faţă, întunecat de tot, de parcă era bolnav sau otrăvit.

— Uite-l şi pe Godea, rîse Minică. Uite-l şi pe Gudică. Mă, Gudică, îţi bate ăla muierea, mă!

Godea se uită strîmb la el.

— Mă, tu vrei o moacă după cap să te bocească mă-ta? mîrîi el.

Apoi se rezemă de zidul primăriei. Se uită la Mitriţă Mitrache: Mai ai mă? întrebă el.

Mitriţă se căută în buzunar şi scoase în palmă cîteva fire de tutun. I le turnă în palmă lui Godea. Acesta scoase la iveală bucata de ziar şi-şi făcu o ţigară. Avea şi cremene şi amnar şi iască. Îşi aprinse ţigara şi suflă un nor de fum înecăcios.

— Eu pe ăla o să-l tai, murmură el.

Mitriţă Mitrache se uită la dînsul. Godea era trist, chinuit, turbat de mînie.

— Bă, taci, bă! zise Mitriţă Mitrache.

— Îl tai! N-am ce-i face, altceva, suflă desperat Godea.

Era deznădăjduit că nu-i mai rămăsese decît asta de făcut. Dar dacă asta-i rămăsese, măcar s-o facă.

— Lasă-l, mă, nu fi nebun, zise Mitriţă Mitrache.

Minică îl opri:

— Stai, mă; ce te-amesteci. Are dreptate Gudică.

Dar Mitriţă Mitrache nu-l luă în seamă:

— Auzi, Gudică! Fii om serios, bre!

— Da' el de ce se-atinge de ea? De ce vrea s-o omoare? Că azi, dacă nu sărea lumea, o omora! De ce? Să-mi spuie el mie: de ce? Cristosul şi dumnezeii şi evanghelia cui l-a făcut de beţiv!

Şi începu să înjure şi să blesteme, galben de ură, de-i veneau spume-n colţurile gurii.

— Ea i-a spus! izbucni el. I-a spus: Mi-e drag de altul! Nu te vreau! Iar el... tu-i casa şi grîul şi pirostriile cui l-a făcut, s-a bucurat la nenorocul meu, că ieream pe front şi ce le-a spus ălora bătrînilor, cum i-a sucit, cum i-a miglişit, i-au dat-o. Şi acum vrea s-o omoare! De-aia a luat-o de la sufletul meu, s-o omoare?

— Nu de-aia o omoară, zise Minică. O omoară că vine noaptea-n fundul curţii, sub oţetarii ăia... ştii tu!

Şi se feri sprinten, căci Godea se-ntoarse spre el cu o mişcare fulgerătoare şi cu ochii tulburi de mînie. Mitriţă Mitrache sări între ei, rîzînd:

— Ho, bă, nerozilor!

Dar Godea fierbea:

— Mă, eu pe ăsta îl ating o dată, Dumnezeul mă-sii de nebun, de înfund ocna degeaba!

— Stai, mă, nu te uita în gura lui, zise Mitriţă Mitrache. Ce vrei tu?

— Ce vreau... ce vreau...

— Da, zi: ce vrei?

— Ştie el bine ce vrea, rîse Minică de la doi paşi, căci mai mult nu voia să se mai apropie.

Mitriţă zise:

— Ia-o de la Eftimie! De tine-i e drag? Cu tine să stea! Ia-o! Ce-ţi poate face Eftimie? Că mai sîntem noi ăştia pe-aici...

Gudică se uită lung la el.

— Ce spui tu, mă?

— Asta spun, şi asta să faci! răspunse cu hotărîre Mitriţă Mitrache. Las' că acum poate ne mai şi dă un pogon-două de pămînt la împărţeala moşiei... Să vezi că o s-o duci şi tu mai bine...

— Ce, mă? Cum, mă? întrebă uimit Godea. Mitriţă Mitrache îi povesti de drumeţul cel străin, şi de ce spunea acela. Unde-i, bă? întrebă Godea, cu ochii holbaţi. Unde-i, bă?

— E la nea Ion Lepădat...

— Hai şi noi. Hai şi noi, bă! spuse Godea cu înfrigurare şi tot holbat de patimă.

Dacă-i dădea un pogon, două, avea să poată ţine femeia pe care voia s-o ia lui Eftimie.

— Stai, bre, ce tragi aşa de noi... cum să ne ducem peste oameni, aşa?

— Hai, că ăla e om bun; hai, bă, repeta Godea.

Îi tîrî după el, chemară peste gard, îi lătrară cîinii. Moşul Lepădat ieşi în prag:

— Care eşti, bă? Ce-i, bă?

— Nea Ioane... am auzit că-i la dumneata.

Şi după o clipă de şovăire, Godea zise:

— ... *Tovarăşul* ăla... şi-am vrea şi noi să-l întrebăm ceva...

Bătrînul se uită la ei, apoi veni la poartă şi deschise. Flăcăii intrară, îşi scoaseră căciulile, dădură ziua-bună. Şedeau pe bănci de lemn şi pe scăunele. Străinul, bătrînul Saizu cu cei doi feciori ai lui, Avram, frumuşel şi care nu prea zîmbea şi nici nu rîdea mai niciodată, şi Savu, mare şi negricios, izbit de o schijă sub ochi în război, de i se vedea mereu sub ochi o bucată de carne roşie de sub pleoapă. Erau şi alţii. Mîncaseră brînză şi pîine, şi beau nişte vin...

— Şedeţi aici, pe *canapea*, zise bătrînul şi le arătă capătul gol al băncii de lemn. Aide cu vinul ăla, fă!

Baba aduse un ulcior şi el le turnă în nişte căniţe de pămînt.

— I-am pus în el nişte pelin, nişte ierburi; să vedeţi cum e...

Ei închinară: „Noroc să dea Dumnezeu!" şi băură vinul subţire şi rece, înmiresmat şi amărui: era bun, tare uşor.

Peste marginea cănilor se uitau la străin, care şedea sub un calendar de perete făcut dintr-o foaie de hîrtie tipărită, cu portretul regelui Mihai I; icoanele erau mai încolo, cu candela aprinsă dedesubt. Trandafir şedea mai încoace de icoane. Stătea cu mîinile pe genunchi, ţărăneşte; poate de aceea se simţeau şi dînşii cu el, ca şi cu unul de-ai lor; deşi nu era nici îmbrăcat ca un ţăran, nici mîini de ţăran nu avea; mîini muncite, dar altfel decît cele bătătorite de sapă şi de plug; mîini mari, groase, grele. Stătea cu mîinile pe genunchi, şi se ţinea drept în mijlocu-i gros, strîns în brîul lat din pînză de chingă. Povestea despre viaţa lui:

— Aţi văzut voi cum e, cînd veneaţi cu căruţele la rampă, să descărcaţi vagoanele, să le duceţi la şlep. Noi o duceam rău de tot prin... acuma vreo zece-doisprezece ani. Atunci stătea portul gol. Dormeau şlepurile ancorate în Dunăre, de făceau ierburi pe burtă. Rugineau acolo, şi nu era cu ce să le încarci. Se înfierbîntau vara de nu mai putea umbla omul desculţ pe ele, iarna tremura omul de pe şlep în cabina lui; avea o căsuţă de scînduri, cu un burlan de horn care ieşea afară; făcea foc în sobă (au sobe de tuci) şi cum se termina jarul, începea

să curgă umezeala rece pe pereţi; era şi ceaţă pe Dunăre, şi frig al dracului... frig de se înţepeneau cîteodată sloiurile pe lîngă şlepuri şi umblai printre şlepuri ca printre case; ca printr-un sat; dar pe gheaţă, pe Dunăre. Ei, şi vara, alta: ţînţarii şi căldura, o căldură de te ameţea oboseala numai de cald; şi Dunărea cu-urgea, tot curgea la vale (şi aici Trandafir vorbea cîntător şi ostenit), şi noaptea e cald, şi-o dată auzeai, *pleaşc*! Sărea cîte un crap din ăia mari; se bat peştii vara. Cînd era noapte cu lună, şi lumina apa, îl şi vedeai cîteodată, cum sare crapul, ca de argint, al dracului, mare şi gros, *pleaşc*! Şi cade pe urmă în apă, nu mai vezi nimic, decît cercurile. Noi stăteam şi dormeam pe mal, prin nişte pelin; mirosea frumos pelinul, da miroase şi malul a pămînt, şi a pămînt ud, a baltă. Se trage Dunărea vara; scade, frate-miu, cît un stat de om; şi rămîn noroaie de intri în ele pînă la brîu, dacă nu cunoşti. Colcăiau astea noaptea de căldură; făceau băşici; se mai mişcau prin ele ce-o fi fost broaşte, ţipari, lighioane. Numa' le simţeai, da' cin' să le vadă, în întuneric? Noi stăteam acolo pe mal, ne alegeam un loc, da' trebuia să ai grijă, să nu te culci unde s-a c... vreunul ziua, că nu te spăla toată Dunărea, şi noi şi-aşa, n-aveam cine ştie ce schimburi: izmenele şi brîul, şi-o cămaşă ruptă. Stăteam, mai vorbeam, mai dormeam; frigeam porumbi, la foc de coceni, de vreascuri; ei, şi p-ormă, ne uitam cum trec vapoarele de pasageri, albe, luminate, ca nişte galantare de prăvălie, luminate toate, alea mari: „Uranus", „Saturn", ale austriecilor, şi „Regina Elisabeta" al ungurilor, şi „Ţarul Duşan" al sîrbilor, şi „Grigore Manu" al nostru; frumoase, mă, ca nişte vile de-alea, nişte palate; cu restaurante în ele, cîte două-trei restaurante, unde stau grangurii şi beau bere rece şi vin şi şampanie, şi cu terase deasupra unde dansau cu muierile şi le cînta muzica, şi dedesubt zbaturile băteau apa, buf-buf-buf-buf! şi aluneca toată drăcia pe lîngă noi, pe lîngă mal, la douăzeci-treizeci de paşi, de-ţi venea să sări pe covertă şi să te-aşezi la o masă: „Chelner! Adă aici o bere de la gheaţă!"

Rîdea, dînd din cap cu îndoială:

— Care bere? La dracu cu cai! Noi puteam sta acolo şi o mie de ani, şi tot aşa rămîneam. Ne gheorăiau maţele de foame. Mîncam corcoduşe, făceam ciorbă de urzici cu apă, şi asta era... Dimineaţa, la schelă, la vătaful nostru — Mă, nea cutare, e de lucru azi? — Nu e, neamule; vine mîine un remorcher olandez cu şlepuri să încarce grîu pentru Aus-

tria... Dar mîine nu venea. Nici poimîine, nici răspoimîine. Cînd venea, noi, săracii, ne băteam peste saci. Care era mai tare-n oase îi dădea la o parte pe ăilalţi, şi lua un sac, de-l căra. Ăi mai pirpirii se lăsau de meserie, se duceau să crape de foame printr-alte părţi...

Se gîndi puţin, şi murmură:

— Acum, avem sindicat...

— Cum adică? întrebă bătrînul Lepădat.

Trandafir îi spuse cum e cu sindicatul. Bătrînul Lepădat mai întrebă de cîteva ori, să înţeleagă mai bine. Apoi oftă:

— La oraş se mai schimbă viaţa, dar aici, la noi, tot aşa e cum am apucat-o...

— Păi stai să vezi, că tocmai asta venii eu să vă spui, rîse Trandafir. S-o schimbăm! Să vezi!

— Eu îi tot spui, zise Mitriţă Mitrache. Eu îi tot spui, da' dumnealui nu vrea să creadă!

— Ce să te creadă? Păi ce eşti tu, ca să te creadă? rîse Minică, răutăcios.

Mitriţă Mitrache nu avu ce să răspundă la asta.

Trandafir însă rîse liniştit:

— O să crează cînd o să vază... Nici nu trebuie să crează nimeni, aşa numai după o vorbă. După ce-o să se facă, după aia să crează...

— Ce să se facă? întrebă Savu Saizu, încruntat şi bănuitor.

Urmă o tăcere. Avram, fratele lui Savu, vorbi cu ochii la Trandafir, ca şi cum nici el n-ar fi fost sigur de ce spune:

— Păi... cu pămîntul...

Toţi deschiseră ochii mari şi se uitară cu gurile căscate la Trandafir şi la Avram. Ştiau, dar nu puteau să creadă. Nu le venea să creadă. Trandafir însă rîse liniştit, apoi spuse, tot aşa cum spunea despre un sac de o sută de kilograme: „ia dă-l încoa":

— Păi sigur că da... Cu pămîntul.

Răsuflă o dată şi începu cu: „Păi să vezi". Şi vorbi mult, mult. Ei abia mai suflau. Pe geamul mic, pătrat, printre salcîmii negri de afară, se zărea cerul albastru şi rece, apoi cerul se făcu roşu. Apoi purpuriu. În odaie nu spuneau nimic. Ascultau, fără să sufle. Moşul Lepădat, cînd se pomenea de fiu-său, cazangiul de la atelierele navale, membru în comitetul comuniştilor din oraş, rîdea bătrîneşte cu un rîs

mîndru şi cam nerod: era Nelă al lui. Era om mare acum. Omul poporului. Şi moşul se răstea la babă:

— Fă, ia mai adă nişte de-ăla...

Îl întrebară apoi pe Trandafir cum s-ar putea face una, şi ailaltă. În curte, cîinii lătrau cu turbare: veneau mereu oameni de afară: unii aveau treabă cu bătrînul, şi vorbeau cu el tot trăgînd cu urechea la ce se aude din casă; alţii spuneau cinstit că vor să-l auză pe „tovarăşul ăla". Învăţaseră să spună „tovarăşe" de la soldaţii întorşi de pe front. Înăuntru nu mai era lumină decît de la candela de sub icoane, care pîlpîia roşu. Baba aduse-o lampă mică de gaz.

Bătrînul intră deodată de afară. În clipa aceea, se auzea, a doua sau a treia oară, grasul lui Minică:

— Te lauzi, tovarăşe.

Era răutăcios, aţîţător, pe oricare om l-ar fi scos din sărite. Trandafir rîdea:

— Să mai vorbim noi peste o bucăţică de vreme: să vedem dacă mai ai nas atunci...

Şi vorbea mai departe, rostind pentru întîia dată în satul acela cuvintele de „clasa muncitoare", „burghezia", „exploatatorii", şi altele pe care nu le rostise nimeni de la întîii oameni care tăiaseră acolo pădurile nesfîrşite de stejar, de tei şi de ulmi, şi făcuseră primele bordeie, şi trăseseră unul într-altul întîiele săgeţi, ca să-şi apere sau să-şi răpească pămîntul gras şi adînc făcut de Dunăre.

Bătrînul Lepădat răcni la Minică:

— Bă, nepoate! Taci, bă, că te iau de urechi. Ia haideţi, fraţilor, la şcoală, că s-a adunat omenire afară şi nu mai e loc! Hai, tovarăşe Trandafir! Haideţi, mă...

Ieşiră buluc, şi trecură printre ţăranii care aşteptau afară şi se luară după ei.

Mitriţă Mitrache îi spunea lui Trandafir, ţinîndu-se după el, cum munceau ei aici la moşie, în parte. Călcau adînc prin noroaie; n-aveau pe unde să se ferească. Pe lîngă ei treceau oameni, o femeie cu un sac de lînă pe cap, nişte copii, nişte cîini hoinari. Trandafir îşi scotea din noroi cîte un picior şi părea că se uită gînditor la el înainte să-l scufunde în noroi cu un pas mai departe. Dar nici nu-l vedea! Se gîndea. Deodată spuse:

— Buni oameni.

Mitriță Mitrache nu răspunse. Fluiera vesel printre dinți, fluiera subțire și umbla cu nepăsare. Trandafir avea însă ceva. Se gîndea mai departe: buni oameni, dar...

— Ce fel de om este Minică ăsta al vostru, bre? Ce dracu-i cu el?

Mitriță Mitrache încetă să mai fluiere și rîse ușurel:

— E al dracului...

— Cum adică, al dracului? Ce-i cu el? Ce fel de om e?

— E al dracului. E om sucit. Cum îl iei, cum îl întorci, tot nu poți să-l apuci bine, ca un arici e.

— De-aia vorbește el așa, totdeauna, contra?

— De-aia, nea Trandafire. E rău, și nu-i place nimic, nu-i vine la socoteală nimic; e rău Minică, ca dracul, rîse Mitriță Mitrache, atît de binevoitor și de vesel, încît Trandafir se uită bănuitor la el:

— Păi dacă-i rău... de ce sînteți așa prieteni cu el? Că vă văd ca frații...

— Ca frații sîntem cu el, nea Trandafire, rîse Mitriță Mitrache.

Trandafir însă dădu din umeri cu ciudă, încruntîndu-se la vlăjganul acesta de Mitriță Mitrache, trandafiriu la față și cu ochii limpezi, și care-și bătea joc de el.

— Bă Mitriță Mitrache, bă, tu faci bășcălie de mine...

Cellalt rîdea de-a binelea:

— Stai, nană, nu te supăra. Stai să vezi, că cu ăsta nu e fitecum. Ăsta, Minică, e om sucit. El și-ar da și viața pentru noi, nea Trandafire... adică pentru mine, pentru Gudică, adică Godea, ăla cu nevasta lui Eftimie, îl știi...

— Îl știu...

— Ei, pentru noi, pentru ăllaltul, Costandin, el și-ar da și sufletul. Mai ales de mine îi e drag lui — de frații lui niciodată nu i-a fost ca de mine. Da' nu spune. E rău, și ascunde. Dacă ne vede că ne îmbătăm, sau ne batem, sau ne certăm, o dată vezi că rîde ca Costică...

— Ca cine, mă?

— Ca Costică, zise Mitriță Mitrache, stînjenit.

— Care Costică? întrebă uimit Trandafir.

— Ei... Costică, nene... ăla.

— Care ăla, bre?

— Ăla, nană... știi dumneata...

— Bă, Mitriță Mitrache! Mă supăr, bă!

— Ei... ce, parcă n-ai ști? Ce să te mai superi? îngînă Mitriță Mitrache, dar văzîndu-l pe Trandafir că se uită sever la el, zise în silă:

— Ăla... Dracul!

Stăteau amîndoi proptiți în noroi, Trandafir cu mîinile-n brîu, și Mitriță cu ochii-ntr-o parte, sfios.

Deodată Trandafir mormăi:

— Ahm...

Și, cu obrazul împietrit, urmă:

— Ei, ia zi. Cu Minică.

— Așa, cu Minică! exclamă Mitriță Mitrache ușurat. Să vezi: cînd ne certăm noi, sau ne înghiontim, o dată începe și rîde: „He-he-he! Be-he-he! Încurcă-i, drace! Încurcă-i, drace!" Așa e el. Așa era și cînd era mic, ne da cu sîc, ne arăta c... și noi ne supăram, trăgeam în el ca-n fasole; după aia el sărea în sus, ca găina pe care-a călcat-o cocoșul, își scutura penele, și-și vedea de treabă. Nu se supăra pe noi. Cînd mergeam să furăm struguri, ce să vezi? Minică îmi spunea: „Stai, nană Mitreo, mă duc eu și-ți aduc". Și-mi aducea! Ce zici de asta? Ai?

Și-l privi cu mirare pe Trandafir. Trandafir dădea din cap:

— E sucit, al dracului...

— A-hă-hă! Nici nu știi cîte-a făcut. Și mai al naibii e cu care e prieten; mai multe buclucuri îi face. Cu care nu-i prieten, sau cu care e dușman, sau certat, nici nu vorbește, sau vorbește ca cu oricare om. Numai nouă, care-i sîntem prieteni, ne face fel de fel de păcăleli... Ar vrea să ne scoată sufletul, dac-ar putea. Dar noi îl știm; nici nu ne uităm; și el crapă, frate, crapă!

Și iar începu să rîdă Mitriță Mitrache. Trandafir se uita la el și rîdea și el.

— Măi, ce oameni sînteți și voi... zise el dînd din cap. Ce oameni!

Mitriță Mitrache strînse din pleoape:

— Ehe, va să zică dumneata zici acum că ne cunoști cum sîntem? Ai? Așa zici dumneata... Bine, nană Trandafire.

— Nu, n-am zis nimica... rîse Trandafir.

— Ba da, așa crezi, că ne cunoști. Poți să trăiești zece ani cu noi în sat și tot nu știi ce-o să zică și ce-o să facă unul din noi. Dacă nu ești din sat, nu ne poți cunoaște.

— Ce vorbești, bre?

— Asta vorbesc, ce-ai auzit, rîse cu mîndrie ascunsă Mitriţă Mitrache.

Trandafir dădu din umeri:

— Poate că sînteţi aşa suciţi, că nu vreţi nici să-mpărţiţi moşia boierului.

— Nu asta. Asta-i altceva. De altele vorbesc eu, spuse Mitriţă Mitrache.

— De care? întrebă Trandafir. Ia să vedem.

Mitriţă Mitrache rămase cam descumpănit, şi asta-l necăjea. Se gîndi o clipă, apoi spuse:

— Uite, Minică ăsta. Ce, crezi că acum îl cunoşti? Ascultă aici să-ţi spui eu una. Eram toţi într-o unitate, în munţii Tatra: el, eu, Godea, Costandin şi alţii de-aici din sat: toţi într-o companie. Eream o dată, dimineaţa devreme, era frig şi se tîra ceaţa pe cîmp, nu vedeam nimic, numai focul de branduri îl auzeam: Stup! Viuuu! Bang! Stup! Viuuu! Bang! şi motoare de tancuri. Noi eream într-un tranşeu de-l săpasem noaptea aia, sub o cleată, aşa, în marginea cîmpului. Şi-o dată vedem două tancuri „Tigru", din dreapta cum ies din ceaţă, cu pistolarii după ele. Am tras în pistolari un încărcător de puşcă-mitralieră şi am sărit în tranşeu că ăl dintîi „Tigru" venea călare peste tranşeu, cu o şenilă într-o parte şi-ailaltă în partea ailaltă; trăgea cu mitralierele, din faţă, în fiecare cot de tranşeu: prr! o dată; pe urmă cotea şi iar: prr! Pe toţi i-a omorît: i-am găsit ghem jos în fundul tranşeului, făcuţi ciur. Mai avea un cot şi ajungea peste noi. N-aveam ce să-i facem; cu grenade nu puteam decît să-i stricăm şenila, dar pînă atunci ne omora pe toţi şi el tot avea putere de foc cu tunul şi cu mitralierele. Stăteam ghem în tranşeu, nu mă gîndeam la nimic, aşteptam şi parcă eream... cum să-ţi zic. Aer. Sau de sticlă. Aşa uşor şi curat, şi cu inima mică-mică, şi curgea sudoarea pe mine. Eream cu Gudică şi ne uitam unul la altul cu ochii cît cepele, şi nu ne vedeam, şi venea matahala peste noi, grea, du-du-du cu motorul, şi prr! prr! cu mitralierele...

Atunci a sărit Minică după cotul tranşeului şi-a zvîrlit o încărcătură de trotil în dosul „Tigrului", pe rezervorul cu benzină. A făcut o dată buf! şi s-a oprit; nici motor, nici mitralieră; sfîrîia. Ardea. Adică ieşea fum subţire pe la încheieturi. Pe urmă încă o dată, buf! A sărit în aer rezervorul cu benzină: şi apoi a început să ardă „Tigrul" cu pălălaie. Cellalt s-a întors şi a fugit în ceaţă. Noi ne-am repezit la Minică. Era galben ca ceara, şi şedea în fundul tranşeului. Se ţinea de umăr. Noi zbieram la el, nu-ş' ce-i spuneam. El se strîmba:

— Ce, bă? Ce vreţi, bă? Hai sictir, bă!

Şi se ţinea de umăr, îşi scrîntise ceva, că zvîrlise trotilul din răsputeri. O săptămînă l-a durut umărul. Da' ne-a scăpat pe toţi. Pe toţi ne-a scăpat, al dracului Minică.

Tăcu. Umblau mai departe prin noroi. Trandafir oftă:

— Şi acum... de ce vorbeşte aşa?

— De-al dracului, zise cu nepăsare Mitriţă Mitrache. Aşa e el. Ce, crezi că el nu vrea ce vrem noi? Vrea, săracul, că n-au nimica... Trei fraţi sînt, şi au şi ei acolo... nimica toată... cîteva litre de pămînt... Lasă-l, săracul, că numai el ştie...

— Atunci... sîntem noi bazaţi în el?

— Sîntem bazaţi, nană Trandafire; cum sînt bazat în mine, aşa sînt bazat în el; mi-e mai mult decît un frate. El, îţi spui eu: sîngele din el şi l-ar da pentru mine sau pentru Godea... Sîntem mai mult decît nişte fraţi. Uite, ajunserăm la şcoală. Aici e şcoala.

*

În seara aceea, după ce s-a risipit adunarea de la şcoală (stătuseră oamenii pe la uşi, spărseseră o fereastră tot încercînd să pătrundă, să audă şi ei), rămaseră multă vreme grupuri în uliţă, şi pe la ferestrele caselor. În jurul lui Trandafir se ţineau cîţiva, care-l urmară şi la bătrînul Lepădat, unde avea să doarmă. Acolo la bătrîn, în odăiţa goală, văruită, cu o *canapea* de lemn şi calendar de hîrtie pe perete (*Calendarul Plugarului,* scos de editura „Cartea Românească"), s-au sfătuit şi cei care erau să fie miezul celei dintîi organizaţii a Partidului Comunist în sat. Şedeau acolo, în lumina puţină a lămpii de gaz, cu cojoacele pe ei că se făcuse frig, Mitriţă Mitrache, Minică, Godea, care era altfel decît după-amiază, vesel şi neliniştit şi nerăbdător, şi prietenul lor Costandin, un flăcău frumos şi liniştit, şi încă unul care fusese pe front cu ei, Vasile Cotulbea (avea un nas mare şi o faţă mare şi osoasă şi rîdea obraznic şi sălbatic), şi Avram Saizu cel tăcut şi blînd, şi frate-său Savu cu ochiul lui sîngerat şi crunt, şi încă vreo doi. Bătrînul Lepădat asculta cu gura întredeschisă ce spunea Trandafir. Auzea de socialism, de revoluţie, de lupta de clasă, de clasa muncitoare, de comitetul de partid de la oraş, în care era fiu-său Nelă, de

rețeaua de organizații de partid care împînzea țara, de puterea clasei muncitoare; și nu mai spunea nimic; asculta ca un copil, iar cînd obosea Trandafir îi dădea un ghiont:

— Ia zi. Ia mai zi. Mai zi!

Avram Saizu nu-și dezlipea ochii de pe Trandafir; din cînd în cînd deschidea gura să întrebe ceva, dar se răzgîndea; frate-său Savu tăcea și el, însă se vedea că-i place; era un om mînios din fire; din naștere-i fierbea sîngele și avea nevoie să se bată și să lovească; îi plăcea învățătura asta luptătoare. Vasile Cotulbea se bucura și rîdea lat:

— Așa! Îi încălecăm și noi o dată pe boieri! Destul le-a fost!

Și-i înjura cumplit pe boieri.

Godea întreba:

— Și pe urmă, o să ne dea statul tractoare? Păi ce să facem cu ele pe un pogon-două? Trebuie muncite mai mulți la un loc?

— Asta o să vedem noi, spunea Trandafir. Acuma întîi să aibă oamenii pămînt; pe urmă, o să vedem cum îl lucrăm...

Mitriță Mitrache era roșu la față; se încălzise în mantaua lui soldățească; se bucura și-i dădea cu cotul lui Minică:

— Ei? Ia zi? îi șoptea el.

Minică rînjea stingherit: îi părea și lui bine c-o să mai aibă o litră-două de pămînt; nu îndrăznea să spuie ceva de rău, parcă de frică să nu risipească tot, ca într-un vis. Iar Costandin, un om tînăr cu umerii groși și rotunzi, voia să știe un lucru:

— Cum facem, nene, dacă se-ncontrează boierul? Dacă pune jandarmii pe noi?

— Taci, bă, că ești nerod, rîse Mitriță Mitrache. Tu n-ai adus *ceva* acasă?

Costandin zîmbi numai din ochi:

— Am adus...

— Ce, armă? întrebă Trandafir.

Flăcăii nu spuseră nimic; dar rîdeau. Trandafir dădu din cap:

— Nu-i rău să ai arme... dar noi cu mulțimea o să-i dăm peste cap. Nici nu ne trebuie arme; cînd or vedea ciocoii că se mișcă poporul, și că le fuge pămîntul de sub picioare, nici n-o să mai aibă ce-și face capului. Uite ce e, mă oameni buni: mîine-poimîine, cînd vin eu iar, sau cînd vă trimet vorbă, porniți cu toții la oraș, să cerem să vie guvern nou, al nostru. Îi porniți pe vecini, pe rude, cît s-o putea de mulți. Cînd vă vine vestea, îi dați drumul!

— Venim, nană Trandafire... și aducem tot ce trebuie! rîse Mitriță Mitrache.

Rîseră toți, numai moșul se uita la ei și-ntreba cu mirare:

— Ce rîdeți, bre, ca proștii? Ce-a zis ăsta de rîs?

Mai tîrziu, însă, cînd le vorbi Trandafir despre constituirea organizației, și despre regulamentul partidului, și despre datoriile și drepturile comuniștilor, Mitriță Mitrache începu să se foiască în loc și pe urmă zise:

— Nană Trandafire... pe mine să nu mă scrii...

— De ce, mă?

Ceilalți săriră cu gura la el:

— Ce ți-e, mă? Ce, ești prost? Ce, nu ești sărac? Ai ceva? E binele tău! Nu-l ascultați, frate, așa e el, zăpăcit!

Dar Mitriță Mitrache se împotrivi și nu se lăsă deloc:

— Eu nu mă bag în nimic; nu fac politică, nene. Vreau să mă-nsor.

— Ce-are-a face una cu alta? rîse Trandafir, și urmă să-i spuie cu mare răbdare de ce un flăcău ca el trebuie să fie membru al partidului, și de ce e nevoie de el, și...

Dar Mitriță Mitrache se ridică în picioare:

— Nu mă scriu. Vă ajut cît vreți; fac orice, dar nu mă scriu. Cînd aveți nevoie, îmi spuneți: bă, Mitriță Mitrache! Ascultă comanda la mine! Și execut *ordenul* ca pe front. Da' de scris, nu mă scriu.

Era atît de vesel și de liniștit, și-avea asemenea față roșie și netedă și-asemenea ochi limpezi, încît se citea pe el că n-are răutate într-însul.

— Lasă-l, nene Trandafire, că tot la noi vine, zise Costandin.

Iar Trandafir, uitîndu-se la Mitriță Mitrache, se gîndea: „Chiar că sînteți suciți". Mitriță Mitrache spuse bună seara și plecă: avea treabă undeva, zise el, zvîrlindu-i o privire veselă și vicleană, de înțelegere, lui Godea, care părea tot mai neastîmpărat și mai nerăbdător. Apoi ieși. Minică se ridică și el, cu capul în piept, fără să spună o vorbă.

— Un'te'ci, bă! răcniră ceilalți, mirați și nemulțumiți.

— Mă'c cu ăsta, mormăi Minică rînjind stînjenit și pieri.

Pe cînd, afară, se domoleau cîinii ce turbaseră la ivirea lor în curte, Avram Saizu îi spunea lui Trandafir:

— Ăştia-s mai rău ca fraţii: ce face Mitriţă Mitrache face şi Minică ăsta.

— Cum adică? Că eu mereu îi văd certîndu-se, spuse bătrînul Lepădat.

Dar flăcăii dădură din umeri.

— Aşa-s ei, zise Costandin. Minică se tot încontrează, şi se tot ţine după ăllaltul. Lasă, vin ei la noi: că sînt oameni buni. Aşa-s ei, parc-ar fi gemeni; şi nu-s nici măcar veri. Nici măcăr rude nu sînt, ai dracului.

La acelaşi ceas, Eftimie, care-şi mai bătuse o dată nevasta, şi-apoi fusese la şcoală, la adunare, cu naşu-său Ilie C. Manea, căruia i se spunea Ilie a lui Costică Vaccinătorul, era împreună cu acesta la un prieten al lor, Ion Gh. Brăduşel, căruia i se zicea Cohorul. Cohorul avea în mijlocul satului o casă mare, albă, cu garduri înalte de scînduri prin care nici nu se vedea în curte. În odaia unde se aflau era cald, ardea foc într-o sobă de lut spoită curat, iar canapeaua era o adevărată canapea cu arcuri şi cu cîlţi în saltea. Pe pereţi atîrnau fotografii îngălbenite, de bărbaţi şi femei, ei cu mustăţi şi cu uniforme de soldaţi, ele cu marame şi salbe de galbeni, şi toţi ţepeni şi cu ochii ţintă, de parc-ar fi fost fotografiaţi morţi. Mai erau şi icoane, şi o oglindă rotundă, pătată, şi scoarţe atîrnate pe pereţi, şi un *Calendar al Plugarului,* editat de „Cartea Românească". Cei trei nu şedeau pe scăunelele cu trei picioare, cioplite de mîna bătrînului Lepădat, ci pe scaune adevărate, cu fundul de paie, împletite, scaune cumpărate de la oraş. În odaie era şi un dulap, în care era bătut un cui, şi de cui atîrna o umbrelă neagră.

Eftimie era cel mai tînăr din cei trei. Ilie a lui Costică Vaccinătorul, căruia i se spunea pe scurt Vaccinătorul (tatăl său fusese agent veterinar şi făcuse bani cu asta şi cu altele), era un bărbat puternic şi gros care începea să încărunţească, iar Cohorul era un om subţirel, mărunţel, cărunt, curat, în nişte haine negre de postav ţesut în casă, cu o cămaşă şi cu papuci de lînă împletiţi în picioare. Cohorul era serios, cumpătat, vorbea cu mare zgîrcenie. Beau vin negru toţi trei; Cohorul ascultase ce-i spusese Eftimie despre adunarea de la şcoală. Acuma se gîndea uitîndu-se ţintă la Eftimie, parcă de la acesta aştepta un răspuns. Nu de la Eftimie aştepta răspuns, ci de la sine însuşi, căci el nu se sfătuia cu nimeni, dar mulţi se sfătuiau cu el.

— Aşa, va să zică, mormăi gros Vaccinătorul. Acuma, vin ăştia desculţii la putere.

— Stai, că încă n-au venit, mîrîi Eftimie. Dă-i în mă-sa: încă n-au venit.

Cohorul rosti, scurt, uscat:

— N-au venit, dar vin.

— Aşa zici dumneata, nea Ioane? întrebă Eftimie, uimit şi tulburat.

Cohorul nici nu răspunse la asta, ci urmă:

— Acuma, vorba e: *cum ne văcsim?*

Ceilalţi doi făcură ochii mari: erau zdrobiţi de atîta pătrundere şi limpezime şi hotărîre a minţii din partea Cohorului. El nu mai întreba, nu mai pritocea un gînd, ţărăneşte, multă vreme, pînă să se lămurească. El o şi lămurise: vorba era: cum se *văcsesc* ei. Ilie Vaccinătorul rîse:

— Aşa-i: cînd ereai dumneatale primare cu liberalii, eream eu cu ţărăniştii; cînd eream eu primare cu ai mei, ereai dumneatale la contra cu ăilalţi. Acuma ce facem?

— Să vedem, zise Cohorul... Nu ţi-i fin Cotulbea? întrebă el pe Eftimie. Vorbeşte cu el şi-i spui să se bage cu ăştia, cu comuniştii.

— Da' cu mersul la oraş ce facem, nene? întrebă Eftimie. Că ăla aşa zicea: cînd ăţi auzi că se mişcă ţara, să se dea pămînt, porniţi toţi la oraş!

— Tu ce-ai face? întrebă Cohorul, aţintindu-l cu ochii săi negri.

— Eu m-aş duce, zise Eftimie, cam stingherit.

Cohorul zîmbi palid:

— Ce, parcă-ţi strică să-ţi dea şi ţie un pogon, două peste ce ai?

— Crezi că-mi dă? întrebă Eftimie, tulburat de dorinţă şi de grijă.

— Dacă te duci, poate că-ţi dă, murmură Cohorul.

Vaccinătorul vorbi gros:

— Păi mă duc şi eu!

— Du-te, murmură Cohorul.

Ilie se uită la el cu oarecare nelinişte:

— Dumneata nu te duci?

— Las' să mai fie şi unul care nu s-a dus, murmură Cohorul cu un zîmbet subţire.

Ceilalţi doi, simţindu-se proşti şi nepricepuţi faţă de asemenea minte ageră, tăcură. Cohorul le mai turnă în pahare (avea pahare de

sticlă, care nu semănau unul cu altul), apoi vorbiră iar, multă vreme, despre ce trebuie făcut.

Tîrziu, Eftimie, tulburat de lucrurile care se-ntîmplau cu el şi cu ţara întreagă, de planurile pe care le făcuseră, şi de pofta de-a mai căpăta pămînt, şi de grija în faţa viitorului pe care nu şi-l putea închipui, se ducea singur spre casă. Bătea un vînt rece, sus pe cer erau stele reci şi copacii despuiaţi se legănau deasupra caselor cu lumini stinse. Încet-încet, pe măsură ce mergea, Eftimie uita de ce vorbise la Cohorul, şi-şi aducea aminte de nevastă-sa; şi-l cuprindea o ură tulbure. Ce ştia el ce făcuse Maria cu Godea? Ce ştia el de cîte ori se-ntîlnise cu el în ascuns, de cînd se-ntorsese Godea de pe front? Îşi închipuia Eftimie atunci nişte lucruri de-l treceau sudorile. Nu mai putea trăi cu ea aşa: trebuia să facă ceva. S-o omoare. Nu ştia dac-o s-o omoare. Dar avea s-o bată. De cîte ori s-o fi întîlnit cu Godea? De ce-i era cîteodată lui capul greu seara şi dormea aşa greu? Îi dădea poate fiertură de mac în mîncare, parşiva, să-l ştie că doarme mort şi să se-ntîlnească cu Godea!

Avea s-o omoare.

Dar mai întîi să-i întrebe pe copii. Avea patru copii, cu nevasta dintîi, cea care murise. Ăstora, Maria, mă-sa vitregă, Eftimie nu ştia ce le făcuse, cum îi miglisise, că-i întorsese de la el; mai mult o iubeau pe ea, pe mă-sa vitregă, decît pe el.

Nu putea s-o omoare; înfunda puşcăria. Dar putea să-i facă felul cumva, ca să nu se poată spune că el fusese. Să vorbească şi de asta cu Cohorul?

Se opri în loc, în noroiul ce prindea pojghiţă de gheaţă.

Cohorul era deştept: n-o să se bage el în aşa ceva. Eftimie porni iar; simţea că moare, că se otrăveşte de ură şi de gelozie.

Deodată se opri iar. Cohorul avea să-i dea un sfat. Avea să-i vorbească pe ocolite, şi de atîta avea nevoie Eftimie: să-i spună cineva *cum*. Porni mai departe. Trebuia să-i întrebe pe copii: nu pleca mă-sa noaptea din casă? Cît stătea afară?

Intră în curte. Un cîine mare, alb, veni să se gudure pe lîngă el. Eftimie îi trînti un picior în coaste de-l dădu peste cap. În schelălăiturile jalnice ale cîinelui, Eftimie intră în casă. Copiii stăteau pe laviţe şi se uitau la el. Ce era? Ce aveau?

— Unde-i mă-ta, bă? întrebă Eftimie, mînios şi speriat.

— A plecat, zise subţire cel mai mare şi mai speriat.

— Unde-a plecat?

— A zis... ne-a dat de mîncare şi-a plecat...

— Mă! răcni Eftimie.

Copiii îngheţaseră. Eftimie îl luă pe cel mai mare de piept şi-l ridică în sus:

— Mă! Unde-a plecat?

Copilul începu să plîngă. Eftimie îl zgîlţîi fără milă, întrebîndu-l. Apoi îl trînti jos. Înţelesese. Se duse la ladă: lada era goală. Îi mai întrebă pe copii, îi bătu, şi-i spuseră printre plînsete că Maria plecase de-acasă; plecase de tot.

Ieşi afară, să se răcorească. Apoi se-ntoarse şi căută în grajd, sub o grindă, unde avea ascuns pistolul. Îl luă şi porni pe uliţă prin întuneric.

Unde s-o găsească? La ta-su, la mă-sa? Ce, era nebună să se ducă la ta-su, la mă-sa? Ăia lui i-o dăduseră, lui Eftimie; dacă fugea la ei, o bătea ta-su şi-o trimitea îndărăt. La Godea era. La Godea. Şi cînd îşi dădu seama de asta, i se înmuiară genunchii lui Eftimie şi-l trecură fiori răcoroşi, de ură. I-ar fi omorît cu mîinile pe Godea şi pe ea. Dar cu pistolul era mai sigur.

Umbla pe uliţele noroioase, prin întuneric. Treceau cîte un om, doi pe lîngă el, fără o vorbă. Trecu şi pe lîngă un car cu boi, care scîrţîia încet. Omul din car se uită la el ca o bufniţă. „Ăsta m-a cunoscut", se gîndi Eftimie. La judecată, o să fie martor: în noaptea cînd i-a omorît cineva pe Godea şi pe Maria, el, omul din car, l-a văzut pe Eftimie umblînd pe-acolo. Nu face nimic: vorbeşte cu Cohorul şi Vaccinătorul şi cu jandarmul, şi omul n-o să îndrăznească să vie martor.

Godea stătea în marginea satului. Aici era beznă rău de tot, şi gropi; drumul cobora spre Vedea nămoloasă şi şerpuită ce curgea pe cîmpie.

Aici era casa lui Godea : uite gardul, şi acoperişul, şi două căpiţe de fîn. Beznă. Să intre, să se ducă drept în uşă, s-o deschidă. Dacă era închisă, să bată :

— Cine-i? — Eu sînt, Gudică : Mitriţă. Vino fuga.

Şi cînd o deschide...

— Stăăi !

Cineva răcnise gros şi amenințător, ca o santinelă. Eftimie se opri, încremenit. Erau nişte umbre pe lîngă gard ; nişte mogîldeţe negre.

— Care eşti, bre? întrebă el, gîtuit.

— Cine-i acolo? întrebă un glas, în loc de răspuns.

— Ce vreţi, bă?

Şi el fusese pe front, şi rămăsese cu spaima întîlnirilor de noapte, cînd eşti cu arma în mînă, şi tragi în partea de unde a venit zgomotul. Dacă nu tragi repede şi bine, trag ăia, şi eşti rănit sau mort - într-o clipă, totul; şi el n-avea nimic în mînă, pistolul îi era în buzunar.

— Care eşti, bă? întrebă duşmănos glasul.

Eftimie se dezmetici. Glasul era al vreunuia din flăcăi: Mitriţă Mitrache sau Minică, sau Costandin.

— Ce faceţi aici, bă? Speriaţi lumea? întrebă el nesigur.

Apoi, mai răstit: Ai? Ce faceţi aici?

— Stăm, răspunse morocănos glasul.

Era a lui Mitriţă Mitrache. Eftimie stătu o clipă în loc. Ăştia aduseseră arme de pe front. Şi chiar dacă n-aveau decît ciomege... Cine-s ăştia? Cine era martor? „V-o plătesc eu vouă..." se gîndi el, cu ură. Se întoarse şi plecă îndărăt, încet, învins.

În groapă, lîngă gard, Minică şi Mitriţă Mitrache se uitau după el cum se topeşte în beznă. Minică rîse batjocoritor:

— He-he-he! Be-he-he!

Iar Mitriţă Mitrache îşi împinse căciula pe ceafă. N-aveau nimic: erau cu mîinile goale.

— Se duce alde Eftimie. Se cam duce, mormăi el vesel. Deştept a fost Gudică. Deştept era el şi pe front.

— Se duce, zise Minică. Se duce.

— Ducă-se... zise Mitriţă Mitrache. Ţii minte, bă? Cînd ne lua dracul de foame şi ne milogeam de el: „Nea Eftimie, hai să-ţi secer". Ce, dădea el cinci duble de porumb pe pogon, de secerat? Ce, dădea el patru?

— Două, zise Minică. Al mult, trei.

— Păi ăsta-i om? Gudică da, măcar că-i sărac, e om. Dă' ăsta, ce, parcă-i om? întrebă Mitriţă.

— Mai stăm, bă? Că mi s-a făcut frig.

— Ce să mai stăm? Hai acasă.

Porniră prin noroaie.

— Şi zi — întrebă Minică — te duci s-o ceri?

— Mă duc, spuse Mitriţă Mitrache. Ce mai bate vîntul ăsta...

— E bun, lasă-l să bată... Zi, te duci?

— Mă duc mîine cu mama, s-o cer. Nu mai pot, Minică, zise Mitriţă Mitrache. Am stat pe front şi...

— Ho, bă, zise Minică. Destul m-ai bătut la cap cu asta a ta... Tu stăteai pe front şi ea...

— Minică!

— Stai, bă, nu da... N-am zis nimic. Lasă, du-te cu mă-ta şi cere-o.

III

A doua zi era cenuşie şi friguroasă; dintr-o dată vîntul de miazăzi, dinspre Dunăre, contenise şi bătea un vînt subţire şi rece de la munte. Vîntul acesta sufla peste faţa lacului, o înfiora şi o făcea sură, aspră, urîtă. Papurile înnegrite tremurau şi foşneau uscat în recea-i suflare care venea parcă dintr-o pustietate îngheţată. Rîpele de lut din partea de dincoace a lacului stăteau în aerul cenuşiu, triste şi împietrite; dincolo, locurile joase erau înecate în ceaţă; iar de jur împrejur cîmpia era deşartă, sumbră, morocănoasă. Ici-colo cîte un om mic, pierdut, umbla pe vreun drum cu bălţi frămîntate de vînt, vreun car scîrţîia departe, dar scîrţîitul pierea îndată, furat de vînt: era un scîrţîit scurt, sec, neputincios; şi căruţaşul şedea ghemuit în car, uitîndu-se în zarea nemărginită.

Aici, pe malul lacului, străjuit de copaci despuiaţi, se înălţa conacul. Cel vechi, care era departe de sat, în partea dinspre Vladomira, arsese în 1907, şi stăpînii lui nu-l mai reclădiseră: rămăsese un fel de arman, cu o căsuţă şi administraţie; dar nimic mai mult. Însă îndată după 1920 moştenitoarea, doamna Vorvoreanu, începuse să clădească ce nu se isprăvi decît peste vreo şase ani: o clădire mare, gălbuie, în stilul bizantino-italienesc al palatului de la Vorniceasa al prinţului Vogoride. Coloane răsucite şi sculptate, arcade rotunde, ferestre strîmte şi zăbrelite, garaj pentru automobile, trepte de piatră spre lac. Vîntul rece bătea cu fire de pămînt şi de nisip zidurile galbene, aduna

praf prin colțurile teraselor și galeriilor. În curte erau coceni uscați, grămezi de frunze moarte și putrede. Nu se mai curăța de cîteva zile; cîțiva oameni de la curte plecaseră, unul după altul, sub felurite pretexte.

Salonul cel mare avea ferestre pînă în pămînt; dincolo se vedeau coloane și arcade pe terasă, apoi treptele în jos spre lac. Era întuneric, căci motorul cu benzină care dădea electricitate și apă casei se stricase. Mobilele îmbrăcate în mătase verde, tutunie și galbenă păreau singurii locuitori ai salonului, atît erau de nemișcați și de tăcuți oamenii.

Ședeau în penumbră, generalul Vorvoreanu, proprietarul moșiei și al conacului; Elvira Vorvoreanu, sora lui, și coproprietară în indiviziune a moșiei; Patricia Vorvoreanu, nevasta generalului; și Dona, fata lor. Generalul era un bărbat subțirel, înalt și uscat, negricios, cu o față prelungă și osoasă; avea distincția generalului de salon, a fostului cavalerist care a trecut prin garda regală și apoi în Statul-Major și Ministerul de Război; era curtenitor, elegant și superficial; în tinerețe purtase corset, se vopsise chiar și pe buze într-o vreme. Acuma renunțase la aceste deșertăciuni: nu mai ținea nici monoclul sub sprînceană. În costum de tweed, costum de vînătoare croit la Londra pentru vînătoare de becațe în Scoția, și pe care el îl purta aici la țară în cîmpia Dunării, ședea picior peste picior și se uita sumbru, speriat și furios în vid, peste lacul înăsprit de vînt. Doamna Vorvoreanu bea ceai, îl înghițea greu. Elvira, femeie între cincizeci și șaizeci de ani, galbenă, cu fața cît pumnul și cu ochii adînci încercănați cu negru din pricina bolii de inimă, ședea cu mîinile pe genunchi și strîngea din fălci, gîndindu-se la ceva ce știa ea.

Gălbejeala ei de cadavru era și mai îngrozitoare în lumina puțină și cenușie; dacă n-ar fi fost ochii verzi întunecați, lucioși, s-ar fi putut crede că într-adevăr Elvira e moartă de cîteva zile și înțepenită acolo pe canapeaua de mătase. Dar și ochii îi erau ciudați și neomenești; două bile de sticlă verde înfundate într-un chip de ceară pămîntie.

Candelabrul din cristal de Mutano, comodele de tisă cafenie-roșiatică, în stilul Biedermayer drag anilor 1840, pianul mare și negru, toate luceau slab în lumina cenușie; mirosea a fum de tutun bun; era cald, dar afară sufla un vînt rece și pustiu peste cîmpie, și oamenii aceștia stăteau nemișcați, într-o tăcere desăvîrșită, care-l speria pe Capone.

Capone era administratorul moșiei. Venise acolo prin 1930, și deși-l chema domnul Niculescu, țăranii care auzeau ca din basme de vestitul rege al contrabandiștilor de alcool din Chicago, Al Capone, îl botezaseră în curînd așa: și de atunci (erau acum vreo cincisprezece ani) toți îi spuneau așa, dar nu în față. Era scurt, gros, spătos, cu obrajii plini, rotunzi, acoperiți de o barbă măruntă, neagră, care creștea la vreo cîteva ceasuri după brici. Rotea ochi bulbucați, se așezase din discreție și sfială numai pe marginea unui fotoliu, care, însă, foarte moale, se lăsa sub el și-l obliga să șadă aproape pe vine. Își freca mîinile, înnodîndu-și degetele unele într-altele, și aștepta. Dar nu mai putea aștepta, sau mai bine zis nu mai putea răbda tăcerea asta. I se făcea frică. De coana Elvira îi fusese totdeauna frică. Și acuma cînd îi vedea pe toți adunați aici și tăcînd, i se părea că nu poate înțelege ce se petrece în ei și cu ei, că nu va înțelege nimic din tot ce se întîmplă în lumea uriașă dimprejur, că ei știu niște secrete covîrșitoare pe care nici n-au cum să i le împărtășească, limba și cuvintele pe care le știa el fiind mult prea sărace și grosolane pentru tainele subțiri, nepipăibile, și de o forță cumplită, pe care le știau ei. De aceea stătea și se uita la ei cu sfială și teamă. Din cînd în cînd întorcea ochii o clipă spre Dona, fiica generalului, fată de vreo cincisprezece-șaisprezece ani, subțire și blondă, cu pielea mai albă decît a oricărei femei pe care-o văzuse vreodată Capone, și care se uita și ea peste lac, plictisită, strîmbîndu-și disprețuitor gurița cărnoasă. Era vădit că ei nu-i pasă de tot ce se întîmplă; asta-l și speria mai mult ca orice pe Capone. Cum? Un copil de cincisprezece ani — nu putea crede că din neștiință sau prostie; boierii știau, după Capone, o seamă de lucruri de la englezii și americanii care veniseră în țară în misiunile militare și diplomatice, și cu care erau prieteni — un copil de cincisprezece ani, și uite că nici nu-i păsa, disprețuia cu trufie tot ce se întîmpla. Asta-l cutremura pe Capone, umplîndu-l de respecte și de frică — și anume, i se făcea frică pentru el însuși. Cum să fie el părtaș la puterea lor, atît de tainică și de nepipăibilă, de care încă și un copil de cincisprezece ani era atît de sigur? Nu cumva îl vor lăsa pe el pradă primejdiei, revenind apoi înarmați cu putere și spaimă și cruzime ca să-și răzbune, dar cînd pentru el va fi prea tîrziu? Aluneca din cînd în cînd pe vine și încerca să-și mai împingă discret

șezutul îndărăt pe fotoliu, dar asta în neștire, cu urechea la tăcere, la șuierul stins al vîntului de afară, și cu gîndul stăpînit de frică.

Deodată generalul Vorvoreanu întrebă:

— Ești sigur?

— Sigur, conașule! exclamă Capone mai cu convingere și mai cu pasiune decît era nevoie. Sigur! Mai mulți mi-au spus. Mi-a spus Eftimie; mi-a spus frate-su; mi-a spus cîrciumarul. Mai mulți.

— Așa a început și-n 1907... și tot pe vremea asta, spuse Elvira și se-ntoarse spre frate-său. N-are rost să-l mai întrebi așa pe omul ăsta. E stupid să tot întrebi, ca și cum n-ar fi evident ce se-ntîmplă. Tu n-ai fost aici în 907. Eu, da. E aidoma... numai că e mult mai rău, zise ea cu un zîmbet galben la propria-i glumă. Și urmă: Pînă și slugile care dispar. Au simțit ce vine, și se solidarizează cu satul. E clar. Ce să mai discutăm. Mulțumesc, domnule Niculescu... Du-te la dumneata, să vedem ce-i de făcut, și te chemăm îndată.

Niculescu se ridică de pe vine și plecă grăbit să se-nfunde la el în birou, în clădirea mică, a administrației, dincolo de un șir de copaci care-și agitau crengile și șuierau în vînt de parc-ar fi fost încoronați cu șerpi subțiri, negri. Cînd ieși în frig, Capone se cutremură, înfiorat, și o luă la goană prin curte spre administrație. Nicăieri nu se vedea vreun om; numai conacul se ridica dindărăt asupra lui, amenințător, și copacii se zbăteau în vîntul cîmpiei nesfîrșite și reci.

În salonul cu ferestrele spre lac era iarăși tăcere. Apoi doamna Vorvoreanu spuse:

— Trebuie să plecăm imediat.

Elvira rîse spart:

— Îmi place că ai idei prompte. *Parbleu!* [1] Cred și eu că trebuie să fugim numaidecît. Întrebarea e, ce facem ca să mai rămîie ceva aici... să nu pierdem tot!

Generalul se ridică în picioare:

— Dar nu se poate! E imposibil! Dim Cozianu m-a asigurat că exproprierea moșiilor nu se face încă așa curînd! Cum îndrăznesc ăștia să se apuce așa, fără voie, fără ordin de la nimeni... Ce-i asta?

Elvira îl privi cu dispreț. Era mai deșteaptă decît amîndoi și-i disprețuia.

[1] Te cred!

— Tu trebuia să te faci orator. Ai arta de a vorbi fără să spui nimic. Dim Cozianu ți-a spus, tu spui, te întrebi ce-i asta... *la belle afaire,* [1] că ți-a spus Dim Cozianu ceva! *La belle afaire!* Ia-te după ce ți-a spus Capone, nu Dim Cozianu. Uite ce e, măi; plecăm valvîrtej, fără să mai așteptăm nimic, fără să mai întrebăm nimic. Și mergem la N... (N... era capitala județului), unde șeful garnizoanei o să-ți dea o companie să păzești aicea... și...

— Crezi că sîntem în 907, răspunse sumbru și fără vlagă generalul. Sîntem în război alături de ruși... soldații s-au molipsit... Nu mai merge...

— Merge! Trebuie să meargă! exclamă gros, bărbătește, Elvira, și ochii de sticlă verde i se aprinseră. Trebuie să meargă, altfel o să fim ruinați! Promite-i ceva generalului ăstuia... îl cunoști?

— Da... Telescop e figurant; cel care trage sforile e Turtureanu... un ambițios... ar fi în stare de orice pentru ca să se vadă mare...

— E-n stare de orice? Promite-i orice! Epatează-l, vorbește-i de relațiile noastre, de rude, de englezi, de americani, aruncă-i nisip în ochi, fă-l să se vază ministru de Război, mareșal, rege!

— N-o să mă crează, zise generalul dînd din umeri.

— Trebuie să te crează! Vorbește-i așa încît să te crează! Depinde de tine ca să te crează sau nu! Să păzească aici casa și moșia și noi mergem la București să vorbim cu lumea, să vedem ce e cu ei, au înnebunit, îi lasă pe comuniști să agite țăranii, să-și facă mendrele? *Ah, là, là,* asta n-o să meargă așa... zise Elvira cu o turbare rece. Hai, ce stai, fă! exclamă ea scuturînd-o de umăr pe doamna Vorvoreanu, căreia în momentele de mare tulburare îi spunea „fă". *Fais préparer les bagages.* [2] Haideți, urniți-vă. Nu e nimic pierdut: *J'en ai vu d'autres* [3]. Se aranjează. Și în 907 a fost așa, și s-a aranjat.

— Da... dar nu erau rușii... nu erau comuniștii, zise generalul încheindu-și haina la toți nasturii, ca un om care pleacă la drum în frig.

— Nu... dar nu erau nici ăilalți! răspunse scurt Elvira. Și oricum ar fi, trebuie să ne batem! Ce, să-ți lași averea la țărani? Ești filantrop? Ești Isus Hristos? *Vous vous oubliez, mon petit.* [4]

[1] Mare scofală.

[2] Pune să facă bagajele.

[3] Am mai văzut eu și altele.

[4] Nu-ți dai seama ce spui, băiete.

Vorbea repezit, muşcător, fără să le mai dea atenţie: se uita împrejur cu o privire intensă: ce se putea transporta?

— Patricia! ţipă ea. Bijuteriile! Argintăria în casete!

Apoi se întoarse spre Dona şi o îmbrînci:

— Tu ce stai? Ajut-o pe maică-ta!

Fata plecă alergînd. Elvira se luă după cele două femei, însă ieşind îi mai zvîrli peste umăr o vorbă generalului:

— Vezi să nu-ţi laşi aici titlurile de proprietate, hîrtiile de moştenire... Cred că nu e nevoie să-ţi aduc aminte de toate... încheie ea pe acelaşi ton batjocoritor şi dispreţuitor şi ieşi din odaie.

Mai tîrziu, împachetînd în casete argintăria, Elvira tăcea, concentrată. O auzi pe Dona:

— Tanti Elvira...

— Ce e?

— I-aş spînzura... şopti fata cu patimă.

— Pe cine? Pe ţărani?

— Da! Pe toţi! Sînt odioşi!

— Nu poţi să-i spînzuri pe toţi: cine vrei să-ţi lucreze la cîmp? Eşti o proastă: *tête de linotte!* [1] Vezi că ai lăsat afară linguriţele de *vermeil.*

Peste două ceasuri, cînd se făcea noapte, maşina ieşea din curte patinînd prin gropile cu apă. Poarta rămase deschisă cu cele două canaturi ca nişte braţe ţepene, desfăşurate. Conacul mare şi pustiu privea prin zecile sale de ferestre, cu geamuri întunecate, cîmpia înecată în negură. Poarta era deschisă. Ferestrele erau ca nişte ochi cu privirea deşartă a aşteptării. Conacul aştepta.

*

În aceeaşi seară, cineva bătu în geam la unica fereastră luminată a casei administratorului. Cel care bătea era un om foarte înalt şi foarte lat în spate, cu capul gol. Bătu o dată şi aşteptă. Geamul mat nu se deschise. Omul se întoarse şi se mai uită o dată la curtea goală, la poarta larg deschisă, la conacul înalt, cu multe arcade, cu ferestrele negre. Printre nori se zăreau stelele reci; şi bătea peste cîmpie acelaşi vînt friguros de la miazănoapte, care acoperea bălţile cu o pojghiţă subţire de gheaţă! Omul se înfioră şi se scutură de frig, apoi mai bătu

[1] Minte de vrabie.

o dată în geam. După o clipă, de la cîţiva paşi de el, un glas întrebă încet:

— Cine e?

Mătăhala tresări şi se întoarse:

— E... eu sînt... Be... Bedros! exclamă el cu glas curat de tenor, bîlbîindu-se.

— A, tu eşti... Vino-ncoace, zise cellalt: era Capone, care deschisese fără zgomot uşa şi se uitase întîi cine bate. Îi făcu loc şi intrară amîndoi printr-o odaie goală în care ardea o sobă de tuci, în biroul lui Capone. Aici, în lumină, Capone se uită bănuitor la noul venit. Acesta era un uriaş de vreo douăzeci-douăzeci şi doi de ani, într-o haină de piele tocită rău, cu bocancii plini de noroi şi cu gulerul cămăşii deschis; gîtul îi era gros, lung şi puternic, şi purta un cap mic cu trăsături regulate, fine: era un cap de statuie, dar sprîncenat, măsliniu, cu ochii negri şi limpezi. Părea sfios şi foarte tulburat. Capone, verde de îngrijorare, îl pofti pe un scaun şi se aşeză şi el la vechiul birou scrijelat de bricege, pătat de cerneală, şi încuiat cu multe chei, biroul în care-şi ţinea hîrtiile. În colţ era o casă de fier „Fichet“ şi pe birou ardea o lampă de petrol cu sticla murdară.

— Ce-i cu tine pe vremea asta? De unde vii? întrebă Capone.

— De la o... o... oraş. Am întîlnit pe drum Bu... „Buick“-ul lui don'gheneral, gîfîi Bedros şi-l privi cu curiozitate pe Capone, dar acesta nici nu clipi din ochi.

— Ei, ia zi. Stai să-ţi dau ceva să te-ncălzeşti.

— Nu... nu, să trăiţi, ş-ş-ştiţi că nu... nu beau.

— Aşa-i... nu bei. Atunci nu beau nici eu... Ia zi. Zi, povesteşte. Poţi să dormi aici, în noaptea asta, că eu tot sînt singur, nevastă-mea cu copiii sînt la soră-mea la oraş... aşa că sînt singur. Mai stai şi tu, să păzim casa, zise Capone cu un rîs nesigur.

Bedros nu-şi dădu seama, însă, ci începu:

— Don' Niculescule... să-mi faceţi un bine... mă faceţi om pe toată viaţa... vă rog ca pe Dumnezeu, don' Niculescule...

Şi urmă un şir nesfîrşit de rugăminţi, de implorări, de asigurări de recunoştinţă şi de servicii credincioase pe restul vieţii, şi aşa mai departe. Cu coatele pe genunchi, îndoit în două, se uita la Capone de jos în sus, rugător, cu ochii săi umezi şi limpezi ca două perle negre: avea ceva copilăros, naiv, nevinovat, şi o patimă nemaipomenită în

rugămințile lui. Iar din pricina mărimii trupului și capului, deși era îndoit în două, era cît Capone, care ședea drept și cam lăsat pe spate, ca unul care vrea să se ferească și nu mai are unde da îndărăt. Copilul acesta uriaș, cu cîrlionții negri căzuți pe frunte, îi cerea cîteva sute de mii de lei împrumut, ca să-și cumpere o camionetă.

— E o... o... rablă, dom'le Niculescule, da-a-a-eu o fac să... să meargă, ceasornic! exclamă Bedros cu pasiune. Mă fa... mă fa... mă faceți om!

Promitea să dea toți banii îndărăt pînă la sfîrșitul verii, cu dobîndă chiar. Cu orice dobîndă.

Pînă la sfîrșit, nu mai avu ce să spuie. Se opri, gîfîind, cu fruntea îmbrobonată de sudoare, căci vorbea greu și rar, și acum vorbise pe nerăsuflate un sfert de ceas. Capone tăcea și se uita la el, lung de tot. Se gîndea la altceva. Bedros îl privea drept, în ochi, cu pupilele lui negre și limpezi și nevinovate. Capone se uită deodată într-altă parte. În colțul odăii. Acolo era un cuier din acela în chip de arbore de fier vopsit cafeniu, un obiect de o mare urîțenie. Capone vorbi, cu ochii la acea caracatiță înaltă de metal vopsit cu vopsea proastă:

— Uite ce e, mă: tu ești un băiat bun și cinstit. Ai să-mi iscălești polițe, și-ți dau banii... Stai! Nu te bîlbîi la mine. Stai și ascultă ce-ți spui eu. Eu îți fac polițele de o sumă ceva mai mărișoară... dar cu scadențe mai încolo. Pînă la anul pe vremea asta și tu-mi plătești cu încetișorul.

Bedros zîmbi fermecător, cu buzele tremurînd, și întrebă cît era suma. Cînd o auzi, se întunecă oleacă: avea să dea de două ori cît avea să primească. Dar era prea fericit că avea să aibă camionul. Și prea încrezător că va cîștiga bani și-și va plăti datoria, așa că se lumină iar.

— Și cînd îl iei în primire?

— Și mî... și mî... și mîine!

— Așa... Îhm... Uite ce e... zilele astea ar trebui să-mi faci chiar mie un transport sau două: benzina ți-o plătesc eu.

— Fa... fac! Îți fac! exclamă Bedros fericit.

— Ei, bate laba aici, zise Capone și întinse palma, apoi se strîmbă de durere cînd Bedros i-o izbi ca și cu un mai și i-o strînse cumplit, zîmbind fericit și fermecător.

— Ho, mă! Ho!

Capone își trase mîna din a lui Bedros și și-o frecă; apoi se ridică și deschise o clipă fereastra. Se uită la conacul mare și pustiu și întunecat; vîntul rece îi izbucni în față. Conacul era plin de mobile și de covoare de multe sute de mii de lei, poate și mai mult. Astea trebuiau transportate la oraș și vîrîte într-o magazie, la cumnatul lui Capone, care avea magazin universal pe strada mare. Dacă nu se întîmplă nimic, generalul nu putea decît să-i mulțumească domnului Niculescu. Dacă se întîmplă, atunci se chema că țăranii au furat totul, că au devastat conacul și că n-a mai rămas nimic.

IV

Tot a doua zi, cînd vremea aceea urîtă și vîntul bătea rece și pustiu, dimineața, Mitriță Mitrache și cu maică-sa intrară în curtea lui Uțu. Mitriță Mitrache n-avea mantaua de soldat, ci-și pusese cojocul cafeniu înflorat cu cusături mărunte de piele roșie și verde, floricele, colțuri, steluțe, pe spate și pe la mîneci și pe la poale; se bărbierise, deși nu-i prea creștea pe obraz decît un puf bălan; se spălase pe ochi, își netezise părul, își trîntise căciula în cap și acum pășea vesel dar solemn pe lîngă mă-sa. Mă-sa era tînără încă, dar i se ofilise fața de viață grea și muncă multă. Și i se zbîrceau buzele. Și mai tare, căci le strîngea, nemulțumită. Legată la cap cu broboadă neagră, umbla cu mîinile-n sîn, întunecată. Uțu ieși pe ușă și trînti cu un lemn în cîini:

— Huo, javră! Huo, Turcule!

Apoi se întoarse către cei doi cu ochișorii-i albaștri și cu fața-i prelungă și țepoasă. Era el însuși lung și ciolănos, cu umerii cam înguști și mîini mari, groase.

— Bună ziua, vecino. Ce-i, bă Mitriță? Ce rîzi așa?

— Nu rîd, nană Uțule.

— Poftiți în casă, zise Uțu.

Climentina, nevasta lui Uțu, se ivi în ușă; era veselă și rotundă la față; cînd își dădu seama ce morocănoasă e mama lui Mitriță, se înnegură însă și ea. Mama lui Mitriță Mitrache intră cu mîinile-n sîn și se opri în mijlocul odăii. Era o odaie goală, văruită, cu lut pe jos și cu o ladă și o laviță. Pe ladă erau niște scoarțe împăturite, groase cu totul cam de două palme. Uțu o pofti să șază, dar femeia rămase cu ochii la

teancul de scoarțe și la ladă. Uțu și Climentina se uitau la mama lui Mitriță Mitrache: apoi și privirile lor se întoarseră spre ladă, și-o priviră cam stînjeniți, pe cînd mama flăcăului o privea cu nemulțumire întunecată. Mitriță însă nu vedea nimic, căci se uita la o fată roșie-n obraji, care se roșise și mai tare, și care stătea lîngă fereastră, lipită cu spatele de perete, și cu ochii-n pămînt. Uțu zise:

— Ia vezi, fă: adă ceva aici... niște țuică din aia...

— Lasă, nu-i nevoie, zise mama lui Mitriță Mitrache. Apoi o-ntrebă pe Climentina, mereu cu mîinile-n sîn și arătînd lada cu bărbia: Asta-i?

— Ce?

— Lasă, nu te face că nu știi, Climentino, că ești femeie în toată firea, nu o fată de-astea proastele, care cred că tot ce zboară se mănîncă, hait, mi-a căzut cu tronc, îl iau! zise mama lui Mitriță Mitrache, fără să se uite la fata Climentinei, care, din roșie ce era, se îngălbeni.

Mitriță, care zîmbea prostește, fericit, făcu deodată ochi mari și se holbă la mă-sa. Climentina, mama fetei, se întristă, dar urmă să se prefacă.

— Zău, dadă, că nu știu ce vrei să spui.

— Ei, parcă n-ați ști de ce-am venit eu...

— Asta, cam ne închipuim noi, zîmbi Uțu cu blîndețe.

— Ei, aia zic și eu: să vorbim să se ia proștii ăștia. Am venit, cum s-ar zice, să vă cer fata pentru deșteptul ăsta de fii-miu, zise cu mare silă mama lui Mitriță Mitrache. Și de aia vă-ntreb: asta-i?...

— Care asta, dadă?

— Climentino, pe ce lume trăiești, fa? întrebă mama lui Mitriță Mitrache cu asprime. Ce mă tot bați la cap? Asta-i lada? Lada fetei, asta-i?

Uțu și Climentina se priviră. Fata era galbenă. Mitriță Mitrache rămase cu gura deschisă și se îngălbenea și el, treptat. Climentina oftă:

— Asta-i. Uită-te și-năuntru, dadă...

— Ce să mă mai uit, că m-am luminat... Stați prost, dragii mei...

— Mă știi frun bogătaș, vecino? întrebă Uțu zîmbind senin. Ce, lui Mitriță, voi părinții, cît îi dați? O moșie, două, ceva?

— Îi dăm praful de pe tobă, vecine, zise morocănos femeia. Și el ia de nevastă sărăcia... Bine v-ați ales, puișorilor; nici dracul nu vă putea potrivi mai bine; nu știu cum ați nimerit chiar așa; dar cînd mă uit la voi și văd cît de deștepți sînteți, pricep.

Mitriță Mitrache se făcu roșu la față și voi să spuie ceva. Dar mă-sa se uită negru la el, și Mitriță, care fusese decorat pentru fapte de vitejie pe front, amuți. Maică-sa se-ntoarse la Uțu și la Climentina și zise:

— Uite ce e: scurt pe doi: noi avem mai mult cap; ce să-i adunăm pe ăștia doi cu c... gol amîndoi? Las' să-și găsească soți cu avere, cît de puțină, dar să fie acolo ceva. S-o lăsăm baltă, dragii mei, că nu poate să iasă nici un bine din asta. Astea-s goange de le umblă prin cap la tinerețe: p-ormă văd ei că tot bătrînii sînt mai cu minte.

Ceilalți nu răspunseră nimic. Ea le dădu bună-ziua și ieși. Mitriță, năduşit, tulburat, o urmă. Cînd ieșiră în uliță, el își smulse căciula din cap și o izbi de pămînt de făcu buf: maică-sa se opri, îl măsură din ochi cu dispreț și zise:

— Ce faci, bre? cîte căciuli ai?

Mitriță se aplecă, luă căciula și se uită în fundul ei. Maică-sa zise acru:

— Ai spart-o.

— Sparge-mi-aș norocul și ziua cînd m-ai făcut să mi le sparg! scrîșni Mitriță Mitrache și-și izbi căciula în cap, de-i ajunse pînă la sprîncene. Maică-sa merse mai departe cu mîinile-n sîn, iar el o urmă spumegînd de necaz.

Mai tîrziu, se-ntoarse singur la Uțu și vorbi cu el la gard. Uțu nu era supărat:

— Măi, mă-ta are dreptate... Ce vreți să faceți voi doi? La mine, mi-i greu să vă țin... la ai tăi, ai văzut. Ce vrei?

— Ce vină am eu că sînt sărac, nană Uțule? scrîșni desperat Mitriță Mitrache. Strîngea pumnii și ofta, fierbînd. De-aș avea o putere, să-ntorc pămîntul cu c... -n sus, nană Uțule, răbufni el. Cît era el de vesel și de senin de obicei, acum era întunecat și galben și cu ochii tulburi.

Uțu rîdea cu amărăciune:

— Mulți au zis ca tine și nimica n-au făcut...

— Ba o să se facă. Să vezi c-o să se facă, nană Uțule! strigă deodată flăcăul, atît de pe neașteptate, încît Uțu tresări:

— Ho, bă, că mă speriași! Ce drac a intrat în tine?

— Nană Uțule! Dacă ne-mpart moșia boierului, o să am pămînt! Mi-o dai?

— Ți-o dau, mă... Poate că atunci îmi pică și mie măcar două litre de pogon... Bine mi-ar prinde, oftă Uțu.

— Da' vii cu noi cînd ți-om zice „hai"?

Uțu se uită gînditor la el, apoi spuse cu îndoială:

— Păi... aş cam veni eu, da' n-o să cam prea viu...
— De ce? Vino, să mergem cu toţii! Merge tot satul! Nu vezi cum vorbesc oamenii? spuse cu patimă Mitriţă Mitrache.
Uţu dădu din cap:
— Or fi uitat ei cum a fost în 907... Eu eream copil mic, şi n-am uitat...
— Au mai fost şi alţii copii pe vremea aia, şi tot merg! D-aia merg mai ai dracului! Hai, nană Uţule!
— Care hai, bre, că nu s-aude nimic! Fu ăla, şi s-a dus, şi nu s-aude nimic!
— Azi-mîine vine ştire, nană Uţule! Hai, bre!
— Las'să vedem atunci, zise Uţu împăciuitor.
Mitriţă Mitrache plecă însă iarăşi vesel şi mulţumit, ca şi cum ar fi cîştigat ceva; dar era mai încordat ca înainte şi mai neliniştit. Seara, vorbea în uliţă cu Minică. Miroseau tare a băutură amîndoi, dar nu erau beţi.
— Fur-o, bă, ce stai? Te ajut eu s-o furi, zise Minică.
— N-o fur, bă.
— Păi eşti fript, bă, eşti scos din minţi, uite-aşa îţi joacă ochii-n cap după ea. Ce, eu nu te văd? fur-o, bă! Te ajutăm noi: Costandin, Gudică, Vasile Cotulbea, toţi! Îţi găsim un' să fugi.
— Un' să fug, de cine? întrebă rînjind Mitriţă Mitrache.
— De oricine, nerodule! Un' să nu te ştie nimeni!
— Da' de sărăcie mă ascundeţi? zise Mitriţă Mitrache.
Minică rîse ca un ţap:
— He-he-he! Da' de moarte nu vrei să te-ascunzi, bă?
— Taci, Minică tată, că eşti prost. Zi: nu s-aude nimic?
— Nimic.
— Trebuie, să vină ceva... spuse Mitriţă Mitrache uitîndu-se în sus şi-n jos pe uliţa întunecată.
Se făcea noapte, şi stelele sclipeau printre crengile subţiri şi negre.
Minică spuse că are să vie ceva de ruşine, care nu umblă niciodată pe drum. Dar Mitriţă Mitrache spuse, ca şi cum nu l-ar fi auzit:
— Trebuie să vină ceva.

*

A doua sau a treia noapte după aceea un camion hodorogit, al cărui motor gîfîia şi tuşea, se opri într-o ulicioară a oraşului, în dreptul unei

curţi dosnice; din radiator ieşeau aburi şi cîinii lătrau turbat, întărîtaţi de mirosul de ulei fierbinte şi de benzină arsă. Şoferul claxonă strident, strîngînd para de cauciuc a unei trompete de tinichea care scotea un ţipăt neplăcut, din acelea ce strepezesc dinţii ascultătorului şi închează laptele în oale. Cineva ieşi din casă şi deschise poarta, iar camionul intră în curte, încărcat greu cu lăzi şi saci. Şoferul se dădu jos şi-şi şterse fruntea cu mîneca. Apoi intră în casă, unde-l găsi pe Capone la o masă, cu o sticlă de vin şi un pahar în faţă.
— Ce-i, mă Bedros? întrebă Capone, nervos.
— E-n... e-n... e-n... re... regulă, gîfîi Bedros şi se aşeză pe un scaun prea mic pentru trupul lui uriaş.
Capone se uită la el şi Bedros se uită la Capone. În ochii săi negri şi limpezi se citea o dorinţă atît de naivă şi de pătimaşă, încît Capone rîse:
— Vrei bani, ai?
Bedros zîmbi dulce:
— Phă... phă... phăi mai e re... restul ăla... Dacă to... dacă to... tot mi-i împru... împrumutaţi...
Capone trase sertarul mesei şi se răsti la cumnatu-său, cel care deschisese poarta, om gros în pantaloni şi cămaşă de noapte cu rîuri de arnici băgată în pantaloni şi care tot clepăia cu papucii ieşind şi intrînd:
— Închide, bre, uşa, că îngheţăm aici!
Dar era cald: ardea o sobă de tuci şi mirosea a podea prăfuită, a vin, a iuft. Printr-o uşă cu geam şi cu perdeluţă albastră la geam, se auzi cineva turnînd apă în ceva, poate într-un pahar.
Capone trase sertarul şi scoase patru fişicuri de hîrtie. Se desfăcură şi se rostogoliră pe masă napoleoni de aur.
— Numără-i... Şi tot aşa mi-i dai îndărăt. Tot în aur. Că banii nu mai fac nici o brînză. Învaţă de la mine: marfă sau aur. Bă Bedros, eu ţi i-am dat, dar îmi faci o cursă în noaptea asta! Faci?
— Fac, zise Bedros, numărînd banii. Îi strînse la loc în fişicuri, pe care le puse în buzunarul de la piept. Era fericit. Întrebă naiv: Da'... da'... da' ce-i mîine? E... e... e... tîrg?
— Care tîrg? întrebă Capone mirat şi bănuitor.
— Păi... phă... phăi e plină şoseaua de căruţe...

Cumnatul lui Capone, care tocmai intrase, rămase cu mîna pe clanţa uşii întredeschise, şi cu gura căscată.

— Închide, bre... exclamă Capone enervat, dar se opri la mijlocul vorbei şi rămase şi el cu urechea ciulită. Afară se auzeau de cîtăva vreme roţi de căruţe. Aşa e, domnule! zise el, şi ieşi repede, urmat de cumnatu-său şi de Bedros.

Trecură printre magazii, pe lîngă camionul lui Bedros şi se opriră la gard. Pe străduţa asta dosnică treceau căruţe, grupuri de ţărani cu cojoace şi căciuli. Era întuneric: nu se vedea aproape nimic. Numai departe, la colţ, era un felinar şi se zăreau alte căruţe şi alţi oameni umblînd pe strada Unirii. Aici însă treceau ghemuiţi în căruţe, ca nişte mogîldeţe negre, şi se depărtau în tactul încet al copitelor şi zdrăngănitul de lanţuri şi de şine de roţi. Pe jos, umblau numai bărbaţi. Şi în căruţe, numai bărbaţi. Cînd veneau la tîrg, erau femei. Acuma, nici una. Cei care umblau pe jos rîdeau, mormăiau. Unul strigă:

— Staţi, bă, unde mergeţi?

Şi porni în goană prin întuneric să ajungă din urmă pe nu ştiu cine.

Bedros şopti, gîfîind:

— Dha... dha... pharcă mă-mîine nu e tîrg...

Capone nu răspunse. Cînd trecu însă un nou grup de ţărani, întrebă, cu coatele pe gard:

— Ce vindeţi, nene?

Ei trecură mai departe fără să se oprească şi un glas neguros, nu se putea spune al cui anume, răspunse:

— Nu vindem nimic.

V

A doua zi, oraşul era plin de ţărani. Nu se mai putea ieşi din pricina lor. Umblau pe uliţe în bulucuri mari, cu mîinile în buzunări, cu ciomegele la subsuoară, cu căciulile date pe ceafă, gălăgioşi, mînioşi şi veseli. Se uitau la şirurile lungi de case fără etaj, turtite pe cîmpie; şiruri lungi de case, care erau toate prăvălii. Una după alta, lipite, şiruri lungi de prăvălii. În dos erau odăile jupînului, chichineţele ucenicilor, bucătării, privăţi. Totul în dos; nu se vedea nimic, nu se ştia nimic. Nu se vedea şi nu se ştia decît, în faţă, prăvălia. Marfa. Intri, dai bani, iei marfa, pleci. Altul la rînd. Dar te cheamă negustorul, te trage de mînecă, te roagă, te împinge de umeri să intri. Ai dracului negustori. Cine-i poate pricepe? Cine poate pricepe viaţa lor tainică, în dosul prăvăliilor? Mitriţă Mitrache, Minică, şi Savu, şi Avram şi ceilalţi nu puteau pricepe. Umblau pe uliţi cu căciulile pe ceafă şi se uitau împrejur. Mitriţă Mitrache, vesel şi mirat, dar sigur de sine; Minică rînjind răutăcios la vederea obloanelor închise, a zăvoarelor şi belciugelor trase şi încărcate cu lacăte; Savu rotindu-şi cu mînie ochiul sîngeros; Avram galben de încordare şi zicînd mereu:

— Ce facem, măi Nelă? Ce facem?

Îi întreba pe Ion al lui Lepădat, care umbla cu ei:

— Ce facem, măi Nelă? Ce facem?

— Facem ce ne-am hotărît... dar stai oleacă... Acuma pornim... nu mai e mult... zicea ăsta, uitîndu-se necontenit împrejur, să vadă: creşte mulţimea? Creşte nerăbdarea oamenilor?

Da, mulţimea creştea necontenit, era o înghesuială mai mare decît văzuse vreodată orăşelul acesta la cel mai bogat tîrg de săptămînă; cîrduri negre şi cafenii de ţărani în ipingele şi cojoace intrau pe toate barierele şi se buluceau în inima oraşului, unde stăteau pe loc, neştiind ce să mai facă.

Munca a mers bine, se gîndea Ion Lepădat uitîndu-se cu ochii lui mici şi străpungători la masele acestea de mii de oameni; da, agitatorii trimişi la ţară făcuseră o mobilizare bună; cînd te gîndeai cît de puţini fuseseră, era mai mare mirarea ce mulţime de oameni puseseră în mişcare. Îşi aduse aminte ce învăţase la şcoala de partid: „Cînd teoria (adică aici, ideile social-economice ale partidului) cuprinde masele, ea devine o forţă materială“. Îi venea să rîdă de bucurie: şi încă ce forţă materială! Se îngrămădeau tot mai mult pe străzi, se opreau, se chemau cu răcnete groase, se adunau în jurul vreunui muncitor de la atelierele navale, căţărat pe o ladă şi care le vorbea; unii plecau şi se opreau într-altă parte; era o uriaşă forfotă şi frămîntare; sub opincile lor noroiul se făcuse terci subţire, rece, negru; gurile le abureau; deasupra, în văzduhul senin, bătea vîntul aţîţător de martie. Ion Lepădat era un bărbat tînăr, măsliniu, cu fălci puternice şi fruntea îngustă şi netedă: umbla într-o scurtă de postav, cu şapca dată pe ceafă, şi se uita cu ochii mici, negri, străpungători,

în juru-i. Deodată se simţi tras de mînecă: Avram Saizu se uita la el întrebător, galben de nerăbdare şi tulburare încordată:

— Ce facem, bă? întrebă Avram a zecea oară.

În clipa aceea însă se iscă în capul străzii o gălăgie nemaipomenită, răcnete, rîsete. Se întoarseră să vadă ce se întîmplă: un camion greu, încărcat cu lăzi şi saci, îşi făcea loc încet prin mulţime, sunînd dintr-un claxon cu pară de cauciuc şi trompă de tinichea, care scotea un glas foarte asemănător cu răgetul unui măgar. Claxona mereu şi ţăranii se îndoiau în două de rîs, îl îngînau, îşi dădeau ghionţi, îl arătau cu degetul pe şofer, zbierînd:

— I-haa! I-haa!

Iar şoferul, înalt şi lat în umeri de părea în picioare la volan deşi şedea, zîmbea sfios dar fericit, conducîndu-şi camionul, care era foarte vechi, n-avea capotă la motor şi nici geamuri sau acoperiş pentru şofer. Astfel că era un şasiu gol, cu un radiator din al cărui buşon ieşeau aburi, un motor care ţăcănea şi duduia, neaşteptat de mic şi de neînsemnat faţă de rest, apoi un perete din care ieşeau pe o parte sîrme electrice, iar pe cealaltă un volan, un schimbător de viteze şi o frînă de mînă. Această alcătuire dărăpănată era apăsată de un munte de lăzi, coşuri, saci şi covoare făcute sul. Şi înainta zgîlţîindu-se şi tremurînd, gata parcă dintr-o clipă într-alta să se desfacă în bucăţi, tinichele, ţăndări de lemn şi sîrme încurcate.

Cînd îl recunoscură pe şofer, Mitriţă Mitrache şi Minică începură să răcnească şi să rîdă, bucuroşi:

— Bedros! Bă Bedros!

Bedros se lumină la faţă, le făcu semn şi le spuse chiar ceva, dar bîlbîiala lui nici nu se auzi în hărmălaia de pe stradă. Peste un minut ajunse mai aproape, le făcu semn să se urce lîngă el: ei săriră, încîntaţi, pe camion, se agăţară de ce găsiră şi se depărtară, urmăriţi de ceilalţi, cu priviri uimite şi pline de admiraţie. Camionul dispăru după colţ. Mai tîrziu, Mitriţă Mitrache şi Minică ajunseră îndărăt asudaţi şi îmbrînciţi prin înghesuială. Rîdeau, încîntaţi.

— Cine-i ăsta, măi nene? îi întrebă Ion al lui Lepădat.

— Ăsta e Bedros! zise cu tărie Mitriţă Mitrache.

Minică rîse:

— He-he-he! Bă nerodule, ce vrei să ştie ăsta cine-i Bedros?

— Aşa-i! rîse Mitriţă Mitrache fără supărare. A venit după ce ai plecat tu din sat. Ăsta erea mecanic la tractor la boierul nostru, la gheneralul; avea fro optsprezece ani, ăl mai mult: de-o vîrstă cu noi. Mă Nelă, mă: şi-a intrat ăsta într-un bocluc, mă, să rămîie şi de mascara, şi să-nfunde şi puşcăria.

— I-a tras şi fro patru perechi de palme, gheneralul, zise Minică, visător. Mă, ce palme! De! gheneral... nu le trage ca un căprar. Grozave palme i-a tras ăla... tu-i grîu-n c... zise Minică într-un fel contemplativ plin de admiraţie.

— Da, mă, săracul Bedros, şi el stătea, uite cît îl văzuşi de mare, şi numai cît clipea din ochi cînd îl ardea ăla...

— Da' pe urmă a plîns, zise Minică.

— Ce făcuse? Ce-a avut cu el gheneralul? întrebă Ion Lepădat.

— Nimic... adică ăsta, Bedros, nu făcuse nimic. Era altul, tot mecanic; îl atingea Vaccinătorul cu ţuică... îl ştii pe Vaccinătorul, de la noi din sat... Ei, îl atingea pe ăla cu ţuică, şi ăla fura piesele de la tractoarele boierului, şi le dădea lui ăla să le aibă de schimb la tractorul lui... Al dracului, Vaccinătorul. Ce zici, Savule? încheie Mitriţă Mitrache foarte serios.

Savu Saizu rînji crunt; Minică behăia. Îi dădu coate lui Ion al lui Lepădat:

— Savu ăsta făcuse legătura... beau ţuică toţi trei împreună, la vadră, Savu cu ăla şi cu Vaccinătorul...

— Ce ştii tu? Ai fost tu în vadră şi ne-ai văzut? mîrîi Savu.

— Lasă, bă, nu vă certaţi. Lasă: pace, pace între dobitoace, zise Mitriţă Mitrache. Ascultă, bă Nelă: a aflat gheneralul, bă, şi ăla, adică ăllaltul, hoţul, a dat vina pe Bedros, şi era să dea Bedros de dracul: noi ne brodisem la curte, căram coşuri cu cîrca, la pătul, coşuri de ştiuleţi. Cînd am văzut, ne-am prezentat la raport la gheneralul, şi i-am spus că ştiam noi... Eream cu oile, cînd îl tot vedeam pe ăla cum ieşea noaptea prin fundul grajdului cu piesele în cîrcă... A întrebat gheneralul, a întrebat, pînă ăllaltul, dac-a văzut, a fugit; şi aşa a scăpat Bedros...

— Da' piesele tot la Vaccinătorul au rămas, zise Minică. Sînt unse bine, învelite în rogojină, şi îngropate... ai, Savule? Unde-s îngropate?

— De un' să ştiu eu? întrebă Savu rîzînd încruntat şi stînjenit.

Ceilalţi rîdeau de el. Dar Ion Lepădat se gîndea la altceva: nici nu mai asculta; deodată se întoarse spre Mitriţă Mitrache:

— Voi sînteţi prieteni cu Bedros ăsta?

— Păi de, nu văzuşi, bă? Păi el nu ştie de ce l-am scăpat?

— E muncitor pe undeva?

— Acum şi-a cumpărat camionul ăsta, cu bani de împrumut. Vrea să se facă negustor...

Ion se mai uită o clipă la Mitriţă Mitrache, gînditor şi cercetător, cumpănind, apoi zise:

— Măi, nu poţi vorbi cu el, să-i spui aşa: că e şi el om care-a muncit la boieri, ştie ce-i aia, şi că acuma vrem să fie un guvern al oamenilor muncitori, şi cu pămîntul ştii ce să-i spui, şi să-i spui că acuma îi face una gheneralului, să-i plătească perechile alea de palme, ai? Poţi să-i spui?

Mitriţă Mitrache îl privea cu mare încordare:

— Da, neică... îi spun! Da' de ce?

— Păi... să ne ajute cu camionul lui, dacă-i al lui. Noi o să luăm şi de la fabrica de ulei, şi de la atelierele lui Şufană; face două. Cu al lui, trei. Avem nevoie. Te duci după el?

— Mă duc, Nelă. M-am dus, zise Mitriţă Mitrache.

Se-ntoarse în călcîie şi peste cîteva clipe nu se mai văzu din tălăzuirea de căciuli negre, şi cojoace, şi umeri îmbrăcaţi în dimie cafenie, care umpleau strada, şi toate străzile oraşului, şi soseau necontenit, căciuli, şi cojoace, şi ciomege, şi glasuri groase, pe toate barierele, din toate satele cîmpiei.

Vasile Cotulbea făcea gălăgie într-un buluc ce se adunase în jurul lui. Erau toţi băuţi: îi dusese unde ştia el, într-un dos de cîrciumă; cumpăraseră băutură pe furiş, de la cîrciumarul care nu se putuse opri să nu mai facă o vînzare, deşi-i era frică şi-şi oblonise şi zăvorîse prăvălia. Acum erau cu toţii veseli, roşii, asudaţi şi cu ochii sticloşi; iar Vasile Cotulbea era cel mai întărîtat dintre ei. Se atîrnase de coada cetei şi Savu Saizu, care nu băuse, dar negru şi încruntat, şi mînios, zicea tare:

— Are dreptate Vasile! Zi-i, măi, că zici bine! Zi, maica şi dumnezeii lor...

Maica şi dumnezeii erau maica şi dumnezeii boierilor şi negustorilor. Vasile Cotulbea umbla în capul cîrdului şi le arăta celorlalţi

şirurile de prăvălii cu obloanele de fier ondulat trase şi închise cu lacăte, şi firmele („La potcăpieru", „La steaua colorată", „La Împăratul Napoleon I", „La Miaua Blîndă", „Marele Magazin Universal", „La Cupidon"), apoi se oprea, pe o ulicioară, în faţa unei case mari boiereşti cu marchiză ruginită şi grilaj de fier ruginit şi castani bătrîni şi nuci în curte – era casa generalului Vorvoreanu, cu balconul ei de piatră şi firidele din stîlpii porţii, pentru arnăuţii de pază de pe vremuri – şi arăta cu degetul, Vasile Cotulbea, rîzînd şi răcnind:

— Aha-ha-haa! Acum v-a venit rîndul! Şi turna un şir nesfîrşit de înjurături şi blesteme cumplite; înjura cu sete şi ură, veninos şi sălbatic. Aha-ha-haa! Acum încălecăm noi pe ei! Acum ne chivernisim şi noi! Intrăm noi peste voi, maica şi dumnezeii voştri, şi vă...

La casa Vorvorenilor, jaluziile erau trase la ferestre. La una din ferestre însă nu; acolo perdeaua se mişca uşor.

— Uite-i cum ne spionează! Ne pîndiţi, ai? Staţi şi pîndiţi, că acum dăm peste voi! Bă! răcni el brusc, întorcîndu-se către ceilalţi. Bă! spargem poarta! Spargem prăvăliile! Să plece unul la Vădastrele să le spuie la oameni, „veniţi, bă, cu căruţele, că ăia sparg tîrgul!" Hai, bă, care se duce? Savule, du-te tu!

— Eu vreau să stau aici... să dau peste domnişoare! zise Savu Saizu şi rîse negru şi tulburat.

Ceilalţi începură şi ei să rîdă, aţîţaţi. Se adunaseră mulţi împrejur. Avram Saizu stătu cîteva clipe să-i asculte, apoi în goană porni printre oameni, ciocnindu-se de ei, făcîndu-şi loc cu coatele, înghiontit şi îmbrîncit de colo pînă colo.

Vasile Cotulbea cu Savu şi cu cîţiva din cei mai băuţi zguduiau suliţele de fier ale gardului. Zguduiră la ele pînă obosiră; apoi Vasile se-ntoarse către ceilalţi şi strigă:

— Hai, ţineţi-mi scara, hoţilor!

Unul îi ţinu scara, cu palmele încleştate. Vasile Cotulbea puse piciorul în palma lui şi se urcă pe gard; dar tot n-ajungea. Se dădu jos şi începu să înjure şi mai cumplit.

— Prin dos, bă! răcni cineva.

Se uitară cu toţii cam pe unde puteau ajunge în dosul curţii boiereşti. Nu se hotărîseră încă pe unde, cînd intră Ion al lui Lepădat printre ei, cu şapca dată pe ceafă, cu fruntea îmbrobonată de sudoare şi descheiat la gît:

— Măi, ce faceţi aici? strigă el din răsputeri, dar nu aşteptă răspuns. Se uitase împrejur, îi văzuse dintr-o ochire şi judecase situaţia: i-o spusese şi Avram care era lîngă el, gîfîia de alergătură şi cu ochii-n patru, aţintiţi şi ageri, aştepta un semn. Cine v-a spus? Ce v-a apucat? De aia am venit noi aici?strigă Ion al lui Lepădat. Ce, noi sîntem hoţi? Spargem case? Nu ţi-e ruşine, măi tovarăşe?

Îi zvîrli o privire lui Avram, arătîndu-i-l din ochi pe frate-său. Avram se repezi la Savu şi-l trase la o parte:

— Nană Savule, te cheamă oamenii...

— Unde, bă?

— Ia... acolo în piaţă, hai repede, că nu-ş' ce vor...

Şi-l tîrî după sine, în vreme ce Ion Lepădat striga:

— Măi tovarăşi, noi ne luptăm cu hoţii de ciocoi, măi, cu hoţii de burghezi! Nu facem hoţii! Cerem puterea să fie în mîna noastră, măi! Legea! Să fie a noastră, nu a lor! Haideţi cu mine, măi, să punem oamenii poporului unde trebuie! Hai, bre, fuga marş! După mine!

Şi porni fără să se uite îndărăt, iar ţăranii se luară după el fără o vorbă, tot mai mulţi, cei din urmă întrebînd:

— Unde mergem, nene?

Şi unul îi lămuri:

— Mergem la Bucureşti să punem guvern!

Peste o clipă, un rîu de oameni morocănoşi şi întărîtaţi mergeau pe stradă, trăgînd după ei tot mai multe cîrduri din cele care stăteau în neştire în uliţe. Îndărătul lor, perdeaua aceea a casei Vorvorenilor se dădu la o parte şi un cap de femeie, abia văzut prin fereastra aburită, privi, cu ochii ei verzi stinşi, ce se petrecea dincolo de grilajul de fier, în strada plină de ţărani în cojoace.

În clipa aceea, piaţa din faţa „Palatului Administrativu" (aşa scria pe vremea regelui Carol I, pe frontonul clasic, de stuc alb cu cuiburi de porumbei şi încărcat cu găinaţ, al clădirii), era plină de miile de ţărani; oamenii se înghesuiau, se înăbuşeau, se striveau de pereţii caselor; în mijloc, camioanele erau atît de acoperite de oameni încît nu se mai vedea că sînt maşini, ci doar nişte muşuroaie de trupuri omeneşti. Numai dintr-al lui Bedros se vedea motorul mic şi fără capotă, care vibra şi aburea în aerul rece.

Pe camionul lui Bedros se afla Trandafir. Îl urcară pe umeri ca să-l vadă toţi de departe. Trandafir, căruia-i ţineau picioarele doi oameni, îşi trase o dată de brîu în sus, desfăcu larg braţele şi răcni bubuitor:

— Oameni buni! Tovarăşi!

Trandafir nu era un orator; nu ştia multe, nici n-avusese cînd să-nveţe, căci toată viaţa cărase saci, din ce în ce mai grei. Cînd era copil, căra lucruri prea grele pentru puterile lui. Acum în urmă căra saci de o sută de kilograme. Nu înveţi meşteşugul vorbirii cărînd saci de o sută de kilograme. Dar pentru ziua aceea şi locul acela şi întîmplarea aceea, era cel mai bun orator, mai bun decît cel mai iscusit şi gură-de-aur avocat. Cînd îi auziră glasul gros şi tunător, cei dimprejur amuţiră şi se uitară la el. Tăcerea se întinsese ca cercurile de pe apă, pînă la marginile pieţei. Numai într-un loc, departe, un om vorbea de pe un camion şi valuri de strigăte urcau din mulţime. Aici, Trandafir, gros şi spătos şi încins cu chingă lată, desfăcuse larg braţele:

— O viaţă întreagă i-am dus în cîrcă pe boieri! În cîrcă! Uite-aici!

Şi se bătu cu palma pe ceafă.

— Ajunge! răcni el. Gata!

Un murmur de rîs mînios fremătă prin mulţime.

— Gata! strigă subţire Godea.

Eftimie, care era nu departe de el, îi zvîrli o privire iute, dar nu spuse nimic.

— Fraţilor! Guvernul nu vrea să dea pămînt ţăranilor. Guvernul e boierii! Jos cu ei!

O hărmălaie cumplită izbucni deodată, făcînd să tremure geamurile caselor din piatră. Trandafir ridică mîna şi strigă:

— Tovarăşi! Apoi întoarse mîna şi arătă prefectura: Acolo e oamenii boierilor! Jos cu ei! Punem oamenii poporului în locul lor! Haideţi, bre! Bedros, dă-i drumul!

Şi, în clipa cînd camionul începu să se tîrască spre prefectură ca un melc, întreaga mulţime alunecă într-acolo ca şi cum s-ar fi mişcat însuşi caldarîmul pieţei, cu ei cu tot. Din părţile celelalte, o porniseră cu o clipă înainte; un vuiet uriaş umplu piaţa; pocniră mici şi ascuţite nişte focuri de puşcă, fără răsunet.

Godea se simţea într-un fel cum nu se simţise niciodată, tulburat, treaz, cu fiori reci care îi treceau prin vine. Vedea tot ce se-ntîmplă în jur, dar nu-şi dădea seama: se mişca parcă în vis, treaz de tot şi

totodată neştiind ce face. Se află în faţa unei porţi mari, închise, şi deodată o văzu cum se deschide trosnind, dădu buzna înăuntru împreună cu alţi oameni pe care nu-i cunoştea, se izbi piept în piept cu un jandarm care deschidea gura mare, poate strigînd, dar Godea nu-l putea auzi, şi-l îmbrînci din răsputeri; jandarmul îi pieri din faţă: căzuse? fugise? Godea nu ştia nici asta, ci se trezi că aleargă pe scări în sus, spre portretul regelui Mihai I, aşezat în capul scării între doi copăcei verzi în lăzi vopsite verde.

Pe o altă uşă a prefecturii, Mitriţă Mitrache dădu buzna în capul gloatei; era roşu la faţă, încruntat şi fără urmă de veselie şi răcnea ca la horă: *uiuiuiuuu!* Se năpusti înăuntru pe lîngă pereţi, nu pe mijlocul uşii: învăţase asta pe front. Dinăuntru pocniră focuri de pistol; un vardist înspăimîntat ridică pistolul şi-l ţinti pe Mitriţă Mitrache, dar Minică îi sări cu capul în burtă ca un berbec şi căzură amîndoi pe jos, pe cînd Mitriţă Mitrache îi luă pistolul şi se repezea în sus pe scări, răcnind la fel de încruntat: *uiuiuiuuu!* Savu Saizu şi Vasile Cotulbea se opriră în faţa unei oglinzi mari şi o izbiră cu ciomegele, rîzînd .

— Ce faceţi bă! strigă la el mustrător Avram Saizu, dar mulţimea îi luă pe sus pe toţi şi-i împinse spre etaj.

Acolo, într-un cabinet mare cu mătase roşie pe pereţi, prefectul, galben la faţă, le spunea lui Ion Lepădat şi încă cîtorva:

— Bine, domnilor: dacă asta e voinţa poporului, mă supun... dar voi raporta la minister...

— Lăsaţi, raportăm noi, zise Ion al lui Lepădat. Măi fraţilor, făceţi-i loc dumnealui să iasă.

Pe cînd prefectul ieşea din înghesuială, rupîndu-şi nasturii de la palton şi încasînd cîţiva ghionţi în trecere, Nelă al lui moş Ion Lepădat, cazangiul, cu şapca pe ceafă, vorbea la telefon:

— Alo! Tov... domnişoară, aici e cabinetul prefectului. Dă-mi imediat Bucureştiul.

VI

Ziua în care a fost ocupată prefectura era o zi umedă, cenuşie şi rece; o zi cu nori apăsători, cu noroaie şi cu bălţi care stăteau să se acopere cu o pînză subţire de gheaţă, dar încă erau lichide. Pe culmea de deasupra oraşului, înspre nord, copacii

negri şi seci îşi scuturau uşor crăcile în vîntul friguros. Aici erau cazărmile: clădiri lungi şi igrasioase, curţi nesfîrşite cu grajduri şi privăţi: în mijlocul curţii celei mai mari, un soclu de marmură cu un soldat de bronz deasupra; soldatul avea cască în cap –, casca clasicizantă, cu creastă, a armatei franceze în 1918 şi 1939 – era în cămaşă cu mînecile suflecate, şi azvîrlea o grenadă; dar, mai ales, era de o înfiorătoare urîţenie, cu piciorușe mici în moletiere, cu capul prea mare, braţele prea lungi, şi, cum stătea cu genunchii îndoiţi, părea beat, gata să cadă de pe soclu. Împrejurul acestei statui hidoase, grupuri de soldaţi în mantale kaki băteau din călcîie ca să se încălzească, împrejurul piramidelor pe puşti: vorbeau puţin şi încet, posomorîţi, posaci; ofiţerii se plimbau şi ei primprejur, supraveghindu-şi cu ochi ageri oamenii. În faţa porţii celei mari, două puşti-mitraliere ameninţau o străduţă pustie, în fundul căreia se zăreau nişte care cu fîn. Cîţiva soldaţi stăteau în picioare în preajma celor două arme, cu capetele între umeri şi mîinile în buzunare, şi se uitau cum alţi soldaţi sapă gropi individuale şi amplasamente pentru armele automate. Cei ce săpau lucrau în silă, fără chef, fără să vorbească, cei care se uitau la ei păreau scîrbiţi, obosiţi, şi cei care umblau sau stăteau prin curţi erau morocănoşi şi fără vlagă, cu privirea absentă: o cumplită plictiseală, o plictiseală de moarte apăsa asupra cazărmilor, ca somnolenţa care cuprinde pe bolnavul sleit, în ultimele ceasuri.

Nu era mişcare şi energie decît în cabinetul generalului Ipsilanti, comandantul garnizoanei. Generalul Vorvoreanu venise la el în uniformă, ca să poată pătrunde în cazarmă. Şedea picior peste picior într-un fotoliu şi se uita la Ipsilanti care, cu monoclul în ochi, uscat, înalt şi subţire, cu părul aproape alb lipit pe cap cu briliantină, umbla nervos de colo pînă colo prin birou: se oprea să se uite pe fereastră la curtea plină de soldaţi plictisiţi care-şi trăgeau singuri pumni în coaste ca să se încălzească, la puşca-mitralieră subţire care stătea ca un ac de fier pe o bucată de pavaj pustiu în faţa porţii, la oraşul cu case scunde, acoperite cu tablă, printre care se înălţau, scunde şi ele, turlele micii şi vechii catedrale, ale micilor şi vechilor biserici.

Se întoarse din fereastră şi spuse:

— Au să mi-o plătească ei... nu ştiu cînd şi unde, dar au să mi-o plătească! Trebuia să comand un corp de armată pe front... Şi ei mă pun să comand într-un sat o garnizoană de cîteva sute de derbedei!

N-au încredere în mine, măi băiete: frontul de răsărit mi-a mîncat cariera...

Mormăi:

— Acuma puteam fi ministru de Război... şi eu comand garnizoana asta... cu un batalion şi jumătate! Pha! Ha! Ce comedie!

Era verde de furie neputincioasă. Vorvoreanu, palid şi tras la faţă de nesomn, se uita la el cu ochi de bufniţă. Întrebă:

— Va să zică... nu poţi să-mi dai un pluton să-mi păzească casa?

— Cum? Eşti surd, monşer? N-auzi că am un batalion şi jumătate, şi în oraş sînt mii de ţărani? De unde să-ţi dau un pluton?

Şi se întoarse iar spre fereastră, să se uite desperat la soldaţii din curte care păreau atît de posomorîţi, atît de plictisiţi... prea plictisiţi... Niciodată nu văzuse o trupă să facă mutra asta, decît acum vreo treizeci de ani... la Iaşi, în iarna lui 1917...

— Nici nu e de mirare, murmură el. Cu marii noştri aliaţi...

Se întoarse spre Vorvoreanu:

— Ce vrei, monşer... Dacă nu ne scapă englezii şi americanii, ne-am curăţat...

Vorvoreanu se ridică şi-şi luă mănuşile de pe canapeaua de piele uzată.

— Am să mă duc la Bucureşti, să vorbesc cu cine-oi putea, să-i avertizez de ce se-ntîmplă la ţară...

— Du-te! Vorbeşte cu oamenii, spune-le, monşer! Altfel ne-am ars!

Vorvoreanu salută bătînd din pinteni, Ipsilanti îi dădu mîna şi rămase singur, uitîndu-se cu teamă la soldaţii din curte, care păreau atît de mahmuri şi de fără vlagă.

În biroul alăturat, la şeful biroului de operaţiuni al diviziei (divizia era ruptă în bucăţi, repartizate la mai multe mari unităţi ce luptau în Cehoslovacia, iar aici nu mai rămăseseră decît nişte birouri inutile şi generalii prea decoraţi de Hitler, în care deci aliaţii sovietici nu aveau încredere), generalul Turtureanu, Vorvoreanu făcu încă o vizită şi vorbi altfel. Generalul Turtureanu, înalt, osos, cu nasul mare, cu umerii obrajilor puternici, cu pielea plină de vinişoare roşii, se ridică şi-l salută cordial. Părea neliniştit şi îngrijorat, dar vesel.

— Ei, ce zici, monşericule? Ce părere ai? Cum e pe la dumneata pe la ţară? Ce face coniţa? mai adăugă generalul Turtureanu, care avea mondenitatea militară.

— Nevastă-mea e la Bucureşti... şi o să mă duc şi eu... Ce mă mai întrebi ce e la ţară? Am fugit de-acolo noaptea: voiau să ne devasteze ţăranii.

— Ce vorbeşti, monşericule? Au şi-nceput? exclamă ăllalt impresionat.

Vorvoreanu dădu din umeri cu amărăciune:

— Cum să nu-nceapă? Păi dacă nu le face nimeni nimic! Am fost adineauri la Telescop, şeful dumitale, şi mi-a spus că n-are trupe. Se plîngea că un batalion şi jumătate e prea puţin! Un batalion şi jumătate cu mitraliere şi aruncătoare Brandt, cu tunuri antitanc e dezarmat în faţa ţăranilor! Spune-mi şi dumneata!

— Telescop s-a c... în pantaloni, zise Turtureanu cu familiaritatea-i brutală. Telescop era grozav acuma douăzeci de ani, dar l-au mîncat femeile; îi tremură mîinile. N-ai observat că-i tremură mîinile?

— N-am obeservat: dă-l în mă-sa, eram preocupat de grijile mele, nu de ramolismentul lui... rosti scîrbit Vorvoreanu. Şi mi se mai plîngea că nu a fost niciodată ministru de Război! Păi un caraghios ca el, ministru de Război! Unde-am ajunge? E laş grecoteiul... mai laş decît credeam...

Se uită la Turtureanu. Acesta era ciolănos, robust şi grosolan. Cu totul altceva decît subţirele, uscăţivul şi boierosul Ipsilanti. Ăsta era omul momentului. O brută – dar numai cu asemenea brute puteai ţine ţăranii în frîu.

— Ascultă, domnule, zise Vorvoreanu. În fond, dumneata eşti aici adevăratul comandant. Telescop nu face decît să aprobe cu ochii închişi ideile dumitale...

Turtureanu rîse:

— Aşa s-a învăţat din cotul Donului... dacă nu mă asculta atuncea, ori cădea prizonier, ori se curăţa. A văzut că sînt bun la nevoie...

— Ei, fii o dată bun şi pentru dumneata, nu numai pentru alţii, zise Vorvoreanu. Guvernul are nevoie de oameni energici. Vodă e tînăr; vrea să-şi adune împrejur servitori devotaţi ai tronului... nu ciocoi fricoşi ca domnul Telescop, care e şi bătrîn pe deasupra. Ai înţeles?

Turtureanu dădu din umeri:

— Fii serios... astea-s lucruri mari... nu-s de nasul meu...

O spusese însă fără să-şi poată împiedica lucirea ochilor, interesul în glas. Vorbise prea sigur, cu o rostire prea fermă şi limpede ca să fie a unui om intimidat de asemenea idei prea îndrăzneţe pentru modestia lui. Vorvoreanu de altfel nici nu răspunse la asta.

— Nu, ascultă-mă pe mine; eşti cunoscut în armată, şi anumite personalităţi se gîndesc la dumneata pentru un caz de nevoie... nu trebuie să-ţi mai spun... mă cunoşti destul ca să ştii că nu afirm lucruri de-astea decît în cunoştinţă de cauză...

Îşi scoase monoclul din buzunarul de la piept, şi-l puse sub sprînceană şi se uită pe pereţii văruiţi, pe care atîrna harta ţării, portretul regelui Mihai I şi al reginei-mame Elena, şi două pistoale turceşti, cu cremene. Nu auzise nimic despre Turtureanu şi nu credea în capacitatea acestuia de a face o carieră mai mare decît făcuse pînă atunci. Dar era atît de desperat de ce se-ntîmpla în oraş şi la ţară, încît îşi dădea seama că singura şansă era de-a urma sfatul Elvirei, prin Turtureanu.

Turtureanu se uita la el şi se gîndea. Îl minţise ciocoiul? Sau îi spusese adevărul? Şi, Turtureanu putea fi mîine-poimîine ministru, aşa cum generalul Rădescu, omul regelui, era în clipa asta preşedinte al Consiliului? Nu putea deosebi însă dacă nu era minciună ciocoiască tot ce-i spusese acest general sclivisit şi distins, care nu şezuse niciodată într-un bordei de front, iar la manevre avea cai de călărie englezeşti şi serviciu de masă de argint cu blazonul familiei. Să-l creadă? Să nu-l creadă? Vorvorenii aceştia erau boieri mari, erau rude cu familia Lascari, iar aceştia la rîndul lor de-asemenea rude şi prieteni cu cele mai mari nume din ţară şi cu cele mai mari averi şi situaţii; şi chiar cu cei de la palat. Îl minţise sau nu-l minţise?

Vorvoreanu îşi scoase monoclul şi adăugă:

— Uite ce e, monşer. Să-ţi spun adevărul adevărat, care cere o mică corectare la ce ţi-am spus adineauri. Eşti cunoscut şi apreciat. Dar eşti încă obscur. Nu te supăra că ţi-o spun. Ţi-o spun în interesul meu şi al dumitale. Interesul meu e ca să scap de devastare şi de împărţirea pămîntului. Interesul dumitale e să faci o carieră strălucită. Dar uite că încă nu te-ai făcut remarcat cu nici un fel de chestie mai serioasă. Acuma ai ocazia.

— Dar dacă tocmai prin asta dau de dracul? întrebă Turtureanu, ispitit.

— Poţi chiar să ai neplăceri, o vreme. Dar anumiţi oameni nu uită că au fost serviţi cu energie cînd au avut nevoie. Uite, să-ţi dau un exemplu. Eram ataşat militar la Washington în 1937, şi mi s-a povestit acolo istoria comandantului garnizoanei New York. Cînd a izbucnit criza, cu crahul bursei în toamna lui 1929, au început manifestaţii de şomeri, de grevişti etc. Cea mai mare manifestaţie era a foştilor combatanţi din 1918. Generalul ăsta a pus trupa să tragă în ei, fără milă. Ei, i-au făcut proces, i-au făcut mizerii, a stat în umbră, în dizgraţie... dar acum e comandant-suprem în Pacific, şi o să-l facă vicerege al Japoniei, al Australiei, orice, oricît de mare. Eu îl văd şi preşedinte al Statelor Unite. Ai auzit de el? Nu? Mă mir. A fost şi-n Bucureşti, ataşat militar la ambasadă, sau în vizită, nu-mi mai aduc aminte... Bărbat frumos, cu moşii mari în Filipine. Ei, înţelegi? Dar ai şi la noi cazuri destule... Ce să-ţi mai spun, că le cunoşti. Uite, chiar Telescop. Dacă n-ar fi fost prea prost, ajungea ministru şi tot ce voia... bineînţeles, acuma nu mai merge. S-a zaharisit. Dar dumneata... dumneata abia începi!

Turtureanu rămase cu ochii pe fereastră. Afară se auzeau glasuri, roţi grele huruiau pe pavajul curţii. Telefonul zbîrnîi.

— Alo? Cine e? strigă răstit Turtureanu, cu glasul neplăcut, brutal şi obraznic cu care vorbea cu inferiorii. Da, eu! Cum? Ce? Da! Imediat! Alo! Alo!

Închise receptorul. Se schimbase la faţă:

— Ţăranii atacă prefectura! Prefectul era; dar s-a întrerupt firul, or fi dat peste el!

Vorvoreanu se ridică şi el în picioare, galben:

— Ei... ce faci?

— Fac ce trebuie făcut. Ai să vezi, spuse Turtureanu. Îşi luă şapca şi mantaua şi deschise uşa. Acuma începem noi... să le arătăm ce ştim! Dar... să nu mă uiţi cînd o să fie nevoie!

— N-ai nici o grijă! În clipa asta devii om mare în Ţara Românească, răspunse nervos Vorvoreanu, care încerca un simţămînt neplăcut şi ciudat.

În fond, îl minţise pe Turtureanu; totul se întemeia pe o minciună... Oare avea să izbutească? Şi să se transforme în realitate? Cu simţămîntul acela nesigur, de frică şi îngrijorare, ca în visuri urîte sau cînd

mergi la munte prin ceaţă, sau prin pădure noaptea, îl urmă pe Turtureanu care cobora pe scările reci de ciment ale cazărmii.

*

Generalul Turtureanu, care în cîteva minute obţinuse de la Ipsilanti mînă liberă, trecea încet prin faţa batalionului 409 şi a unei jumătăţi din batalionul 3 al regimentului 30 infanterie. Era cu un cap mai înalt decît soldaţii. Cei din batalionul 3 erau flăcăi de la ţară, cu obrajii rotunzi şi pămîntii, raşi în cap şi cu ochii rotunzi şi miraţi; băieţi care nu ştiau multe şi nu erau nici răi, nici bătăioşi, nici vărsători de sînge. Trecea încet prin faţa lor şi încerca să le prindă privirea. Dar ei nu se uitau la el. Se uitau în gol. Se uitau pe lîngă privirea lui. Se uitau într-altă parte. Unde? Ce vedeau? La ce se gîndeau? Generalul Turtureanu se uita la nasturii mantalelor, la puştile ţinute pe umăr de sute de mîini groase cu unghii negre de unsoarea de armă, la puştile-mitraliere cu oţelul negru aproape de obrazul pămîntiu al puşcaşului mitralior hrănit cu mămăligă şi ceapă la el acasă şi cu ciorbă de fasole la armată, trăgea cu ochiul la mutrele pustii şi posace ale servanţilor de la tunurile antitanc, în picioare lîngă ţevile subţiri de oţel kaki întoarse în sus, şi cu botniţa de piele pe amortizorul de flacără. Voia să le vorbească soldaţilor, dar ce să le vorbească? Îi veneau în minte cuvinte vechi: „bolşevism“, „pentru rege şi cruce, pentru ţară“, dar îi era frică să vorbească de „bolşevism“ cînd ţara era aliată cu Uniunea Sovietică, nici de rege şi cruce cînd aici era vorba de pămînt şi de moşii. Despre ce să le vorbească? Şi la urma urmei – la ce bun? N-aveai decît să te uiţi la feţele lor. Ce să le mai spui? Doar cu ordinul. Ordin scurt, imperios, fără discuţie, ca mocofanul să se gîndească imediat la Curtea Marţială. Ordin scurt, şi să ştie că ofiţerul e în spate, cu mîna pe pistol.

Trecu mai departe, la batalionul 409. Cu ăştia măcar o să facă treabă. Cu ăştia o să se poată. Cu ăştia n-avea ce vorbi de rege şi cruce: ăstora avea să le promită un singur lucru, şi mergea totul strună. Se uită la ei umblînd încet prin faţa frontului batalionului. Erau bătrîni, unii de cincizeci de ani; osoşi, cu feţe trase, cu ochii duşi în fundul capului; unii cu mustăţi groase; erau ciudaţi, şi se uitau şi ei la el; ăştia se uitau la el, nu ca ceilalţi. Se uitau cu o sticlire uşoară, abia văzută, în ochii lor gălbui, şterşi, de oameni care n-au văzut de multă

vreme soarele; şi i se păru o clipă că *ăştia* rîd de el. Se înfioră. Se întoarse şi-l văzu pe colonelul Dumitriu, bătrîn rezervist care comanda aceste trupe, că se ţine la doi paşi după el, mergînd băţos şi cu piciorul întins, ca la paradă. Se linişti şi merse mai departe. Cu ăştia nu mergea cu ordin scurt şi mîna pe pistol: te împuşcau ei întîi. Cît despre Curtea Marţială – vax! Mai văzuseră ei. Se întreba la fiecare: ăsta ce-a făcut? Dar nici unul nu spunea nimic. Cu ochii sticlind în cap, slabi, raşi în ţeastă, mustăcioşi, unii înalţi, alţii mărunţi, tăceau smirnă, şi se uitau la el. Se opri în faţa comandantului unei companii şi-l întrebă cum îl cheamă:

— Să trăiţi, domnule general, am onoarea să mă prezint: locotenent Antohie Ion.

Era un bărbat tînăr, cu barbă lungă şi neagră şi tunică soldăţească cu două galoane de tinichea la epolet.

— Ce făceai în civil?

— Student în teologie, răspunse bărbosul uitîndu-se drept în ochii lui.

— Şi de ce-ai fost condamnat la muncă silnică pe viaţă?

Bărbosul se uită fix la Turtureanu, cu nişte ochi albaştri decoloraţi. Rosti încet:

— Fără nici o vină.

Turtureanu se simţi, fără să ştie de ce, stînjenit; trecu mai departe. Se-ntoarse şi-l întrebă pe colonelul Dumitriu:

— Ce e cu locotenentul ăsta de vorbii eu cu el?

— A participat la rebeliunea legionară din 1941, a fost condamnat la moarte şi i s-a comutat pedeapsa în muncă silnică pe viaţă, răspunse colonelul Dumitriu pe un ton uscat, impersonal.

Turtureanu porni mai departe, uitîndu-se mereu la oameni. Bărbosul era legionar. Ceilalţi erau ucigaşi, tîlhari la drumul mare, falsificatori de bani. Curînd după 23 august 1944, în haosul care trebuia de îndată risipit, cînd nu mai erau trupe destule, se organizaseră vreo două-trei batalioane şi din ocnaşi. Batalionul acesta 409, ciopîrţit pe front, era aici de cîteva săptămîni. Ce-o să poată face cu ei? Şi ce-o să poată face ofiţerul care-i comanda, colonelul de rezervă Dumitriu, pe care-l auzea la un pas îndărătul său? O dată în viaţă, cu douăzeci de ani înainte, Turtureanu, pe atunci locotenent, îl jignise adînc pe Dumitriu, pe vremea aceea căpitan comandant al unităţii în care era şi

Turtureanu; mai mult decît atît: asistase şi contribuise la dizgraţia lui Dumitriu, deschizîndu-şi prin asta sie însuşi porţile unei cariere strălucite; trecuse peste capul lui Dumitriu şi acuma era general, pe cînd cellalt, cu cîţiva ani mai mare, ajunsese doar colonel în rezervă şi nu comandase niciodată o unitate mai importantă. Întîmplarea cu armistiţiul, schimbarea de alianţe şi războiul din vest, aducînd o criză cumplită de ofiţeri, îi dăduse de-abia acum colonelului Dumitriu comanda peste aceste cîteva sute de oameni, o jumătate de batalion de recruţi, şi un batalion decimat, compus din ocnaşi pe cale de reabilitare. „Ce întîmplare!" se gîndea generalul Turtureanu. Era prima dată că dădea vreo importanţă acestei întîlniri după douăzeci de ani. Îl dispreţuia profund pe Dumitriu, care-şi stricase cariera neexecutînd un ordin neomenos. Dar acuma îi era teamă de el. Ce-o să facă? Ce-o să răspundă?

Se opri. Sub cerul rece, crengile negre şi seci ale copacilor se ciocneau cu un zgomot de oase. Bătea vîntul: vînt proaspăt şi aţîţător dinspre bălţile şi noroaiele Dunării, vînt cu miros de pămînt, vîntul de martie. Generalul Turtureanu se opri la cîţiva paşi de ultimul om din flancul drept al batalionului 409 şi se-ntoarse. Colonelul Dumitriu se opri la un pas în faţa lui. Era cărunt, aproape alb, cu faţa trasă şi pleoapele zbîrcite sub ochii albaştri ca oţelul. Avea o demnitate închisă în sine, o rezervă, un fel de absenţă, care-l făcea pe Turtureanu să şovăie şi mai mult. Dumitriu nu mai purta monoclu, ca în tinereţe; cizmele îi erau cam vechi, cam încreţite şi lăbărţate; uniforma era uzată; pe piept, linia subţire a baretelor de decoraţii cîştigate în războiul cellalt era veştejită, culorile se stinseseră. Un ofiţer ieşit la pensie,care şi-a mai pus o dată uniforma de campanie. Un ofiţer din cei mulţi, din cei care nu ajung niciodată la gradele mari. Turtureanu îşi aduse aminte cum arăta omul acesta acum douăzeci de ani; îl văzu în tunica albă, nepătată, cu monoclul în ochi şi cu ţigarea de foi între degete; îi auzi glasul tăios şi dispreţuitor: *„Domnule Turtureanu, îţi interzic să mai loveşti soldaţii!"* Îi veni să rîdă: „Uite unde ai ajuns, deşteptule!"

Cu un zîmbet care-i şedea rău (era un om prea brutal ca să ştie să zîmbească), generalul Turtureanu îl luă de umăr pe colonelul cel cărunt:

— Ascultă, Petrică...

Acum douăzeci de ani mergea cu „Domnule Turtureanu!" „Ordonaţi don' căpitan!" Acuma se schimbaseră lucrurile. Oare nevasta ăstuia, aceea înaltă şi frumoasă, pe unde-o fi? Ce-o mai fi cu ea? Îmbătrînise şi ea, cu siguranţă... Cum o fi arătînd?

— Ascultă, Petrică...

— Ordonaţi, domnule general.

Bătrînul răspunsese sec, ţeapăn, ca un automat. Nu era nimic de făcut cu el. Măcar dacă era automat, să execute ordinele.

— Domnule colonel, mergeţi cu trupa în oraş, ocupaţi piaţa palatului administrativ şi opriţi circulaţia ţăranilor pe străzile învecinate. Dacă agitatorii atacă trupa, răspundeţi cu foc.

Spunînd aceste cuvinte, generalul Turtureanu simţi că i se face frig. Vîntul ăsta era rece. Dacă dădea greş operaţia, şi mai ales dacă se întîmpla ceva rău la Bucureşti, adio comandă de divizie sau de corp de armată, adio Marele Stat-Major şi portofoliul ministerial! Era chiar risc de puşcărie. Dar merita riscat. Englezii şi americanii îl susţineau pe rege; avea să fie bine. La ţăranii care urmau să-şi piardă viaţa în cursul acestei zile, ca urmare a ordinului său, nu se gîndi.

— Domnule colonel, îmi raportezi executarea ordinului. Să trăieşti.

Se-ntoarse în călcîie şi porni spre cazarmă, trăgîndu-şi capul între umeri, cu pulpanele mantalei fîlfîind şi bătîndu-i cizmele. Se opri, chemat de cineva dinspre poartă.

— Domnule general... să trăiţi!

Un sublocotenent gîfîia în poziţie de drepţi:

— Am onoarea să vă raportez. Domnul prefect vrea să vă vorbească. Am ordin să nu las pe nimeni înăuntru...

Turtureanu porni îndărăt cu paşi mari, spre poartă, unde amplasamentele de arme automate şi gropile individuale erau gata săpate. Un şir de care trecea pe şosea de-a lungul cazărmilor. Boii aveau ciucuri de noroi pe burţi şi mergeau încet, suflînd aburi. Ţăranii se uitau la soldaţi, la armele de oţel negru proptite în pămînt cu ţeava spre şosea, apoi întorceau capul şi se uitau înainte, spre oraş, înneguraţi şi străini.

Soldaţii însă se uitau la domnul prefect, bărbat frumos, cu mustaţa tunsă englezeşte ca a regelui Carol al II-lea, cu fălcile însă cam căzute şi cu pungi sub ochi. Acuma era cu capul gol, cu paltonul plin de noroi şi gaica de la spate, ruptă, îi atîrna pe un şold, ca o coadă

ciudată. Era galben, obosit, şi se rezemase de un colţ de gard ca să nu cază din picioare. Cînd îl văzu pe Turtureanu, se repezi însă la el:

— Domnule general! exclamă el, apoi repetă pe ton sleit, descurajat, zdrobit: Domnule general...

— Pofteşte, domnule prefect. Pofteşte la mine în birou... Ai venit cu maşina?

— Am venit pe jos... Maşina nu se mai poate mişca... Abia am scăpat... Ţăranii devastează, ucid, dau foc... e mai rău, mult mai rău ca în 1907... Domnule general, ce ne facem? Am telefonat la Bucureşti... şi mi s-a spus că şi acolo e manifestaţie mare... de cîteva ore s-a oprit circulaţia pe străzi... ce ne facem, domnule general? Ce ne facem?

Turtureanu nu răspunse. În curtea cazărmii răsunau răcnete de comandă, prelungi. Apoi începu tropăitul ritmic al bocancilor trupei care ieşea pe poartă şi clănţănitul copitelor căluţilor de la tunuri; tunurile înseşi alunecau pe roţi de cauciuc; ieşeau pe poartă şi se depărtau pe şoseaua noroioasă, spre oraşul cu acoperişuri de tablă şi coroane negre de copaci desfrunziţi şi turle scunde de biserici – acolo unde acuma erau stăpîni desculţii. Generalul Turtureanu se surprinse trăgînd cu urechea, să audă primele focuri de armă. Nu se auzea nimic. *Încă* nu se auzea. „Nu se poate puşcăriaşii mei să n-o facă lată. Nu se poate“, se gîndi Turtureanu, apoi se-ntoarse către prefect:

— Se aranjează. S-a aranjat în 1907, se aranjează şi acum. Ce zici că e la Bucureşti? Manifestaţie? A cui?

— A comuniştilor... au scos muncitorii din fabrici... În toate oraşele a izbucnit revoluţia!

— Să tragă în ei, dă-i în mă-sa! exclamă violent Turtureanu, care se gîndi fulgerător că în clipa asta cariera lui atîrna de un fir de păr.

Prefectul, care rămăsese cu ochii după tunurile antitanc ce ieşeau pe poartă, zîmbi slab, ceva mai uşurat:

— Păi... o să cam tragă!

*

În aceeaşi dimineaţă, Elvira Vorvoreanu se afla cu Patricia, nevasta generalului, în Bucureşti, la fereastra unui apartament dintr-una din marile clădiri de pe bulevard, şi se uitau pe fereastră. Era o fereastră enormă, aproape un perete de sticlă, şi se putea vedea bine. Se afla

aici cu ele în vizită la nişte prieteni şi Cezar Lascari, vărul lor, director al băncii „Europa S.A.R.“, bărbat elegant şi cărunt, care-şi potrivea cravata uitîndu-se în jos, unde, la cîteva etaje sub ei, asfaltul străzii nu se mai vedea. Se vedeau numai capete de oameni, ca nişte puncte rotunde, negre, cenuşii, sau colorate, cînd erau capete de femei cu basmale. Capete. Mii, zeci de mii de capete. Mulţimea se rărea pe alocuri şi atunci strălucea o clipă o bucată de şină de tramvai, apoi dispărea îndată, ascunsă de furnicarul negru care curgea pe bulevard. Din loc în loc, o linie roşie se mişca deasupra mulţimii: pancarte, steaguri roşii. Geamul era închis, şi totuşi se auzea vuietul înăbuşit al omenirii din stradă. Privitorii uitaseră de cîtă vreme stau acolo şi se uită. Deodată domnul Lascari se scutură şi se-ntoarse în mijlocul odăii. Se aşeză într-un fotoliu şi spuse:

— Bine că aţi putut veni măcar voi...

Cucoanele plecaseră şi ele de la fereastră, fără un cuvînt.

— Am fost pe la Dim Cozianu, la minister, azi-dimineaţă, urmă domnul Lascari, pe un ton obosit. Spune că reforma agrară e inevitabilă. Nici regele, nici şefii de partide nu mai îndrăznesc să se opună făţiş... Soluţia ar fi să o facă un guvern care să nu fie comunist, un guvern cu care să se poată discuta.

Elvira întrebă:

— Crezi că guvernul o să cadă?

— Deocamdată se cramponează de putere, spuse Lascari. Dar nu se ştie cît o să poată rezista... să vedem dacă provincia rămîne liniştită...

În perete era agăţat un foarte frumos ceasornic vechi; cutie sculptată şi aurită, care bătu un sfert şi cîntă o melodie graţioasă şi naivă. Cînd încetă, Elvira Vorvoreanu repetă maşinal:

— Provincia...

VII

Mitriţă Mitrache ieşise din prefectură pe la sfîrşitul după-amiezii şi se duse afară din oraş pînă-ntr-o pădurice unde lăsase el ceva într-un ascunziş. Apoi, la căderea serii, se ivi în piaţa prefecturii. Pe străzi mai întîlnise cîrduri de ţărani; nu le era frică; rîdeau. Unul, din sat de la Vădastrele, întrebă:

— Ce-ai în traistă, bă?

— Am nişte cîrnaţi, răspunse Mitriţă Mitrache.

Se vedea bine că are altceva în traistă, nu cîrnaţi. Avea pistol-mitralieră, desfăcut.

— N-ai nişte cîrnaţi şi pentru noi?

— N-am, dar care aveţi, veniţi la prefectură!

— Păi cu armata ce faci, bre?

— Armata stă şi se uită la noi, ne păzeşte să nu ne fure cineva ceva! zise Mitriţă Mitrache cu cea mai mare veselie şi plecă mai departe.

Cum ajunse în piaţă, văzu ceea ce văzuse şi la plecare: mitralierele cu ţevile unele spre prefectură, altele spre străzile ce duceau din piaţă în oraş, şi cutiile de cartuşe lîngă ele; soldaţii aşezaţi pe cutii de cartuşe, pe pături; ofiţerii care stăteau de vorbă cîte doi-trei. Dincolo, prefectura mare şi albă cu frontonul de stuc cu dîre de murdărie de la porumbei, şi stema judeţului, şi literele de aur înnegrit: *Palatu administrativu.* Ferestrele sparte la parter, uşa mare, strîmbă, scoasă din ţîţîni; şi, aşezat între labele leului de ghips din dreapta peronului, un ţăran cu cojoc şi căciulă neagră; era Minică, care-l aştepta pe Mitriţă Mitrache. Se vedeau chipuri la ferestrele de sus; un ochi foarte pătrunzător ar fi desluşit chiar şi în lucarnele acoperişului ţevi de arme şi feţe cu privirea cercetătoare. Soldaţii în haine kaki şi prefectura mută stăteau faţă în faţă, dar nu se întîmpla nimic. Tunurile stăteau după nişte saci de nisip, cu ţevile întinse înainte, cu acel aer de lăcomie, de gît întins cu o gură căscată la capăt, pe care-l au tunurile antitanc. Dar nu se întîmpla nimic.

În schimb, se simţea că are să se întîmple ceva. Cum intraseră în piaţă, soldaţii scoaseră cu sila pe oamenii care se aflau acolo; dar în prefectură nu încercaseră să intre: cei dinăuntru închiseseră uşile şi, cu armele vardiştilor şi jandarmilor, se pregătiseră să se împotrivească.

Şi acuma, sub cerul cenuşiu, cu armele automate şi tunurile care abia se vedeau, joase şi subţiri în înserare, îndreptate spre prefectură, soldaţii nu făceau nimic; nu vorbeau; mormăiau uneori între ei cîte doi, cîte trei; apoi trecea un ofiţer prin faţa lor, şi tăceau. Ofiţerii, nervoşi, rîdeau, fumau şi trăgeau mereu cu coada ochiului spre un colonel cărunt, cu cizmele vechi şi stîlcite, care stătea drept, cu mîinile la spate, lîngă tunurile antitanc. Ochii lui oţelii erau nestrămutaţi,

figura obosită şi severă, neclintită; părea un om care nu ştie ce e oboseala sau plictiseala. Stătea acolo şi nu făcea nimic.

Mitriţă Mitrache se făcu că nu vede nimic împrejur, şi trecu pe lîngă santinelele şi grupurile de la mitraliere. Deodată un glas gros strigă:

— Stăi!

Mitriţă Mitrache simţi că-l trece un fior rece: avea pistolul-mitralieră în traistă – şi nici măcar nu era montat şi încărcat, să încerce să se apere cu foc şi să se dea după colţul prefecturii. Merse înainte: făcea pe surdul.

— Stăi, că trag!

— Mă ţărane! Stăi dracului, că te împuşc! strigă un al doilea glas.

În silă, Mitriţă Mitrache se opri. Doi soldaţi mustăcioşi şi sprîncenaţi şi slabi, care-i părură ciudaţi lui Mitriţă, se apropiară cu baioneta la armă, urmaţi de un gradat cu barbă lungă neagră. Speriat şi mînios, Mitriţă Mitrache se întreba: „Ce-or fi ăştia? Ce-or fi venit cu popa reghimentului? Să ne prohodească, mama lor…"

— Măi, ce-ai tu în traistă, măi? întrebă zîmbind rece bărbosul. Avea un zîmbet atît de străin şi de crud, încît pe Mitriţă Mitrache îl trecură fiori. Nu ştia dacă de frică sau nu; era ceva în glasul şi-n privirea bărbosului care l-ar fi înfiorat şi dacă nu era el, Mitriţă, l-ar fi ţintit cu privirea şi glasul.

— Ce-ai, mă, în traistă? repetă bărbosul.

Mitriţă nu răspunse. Ce să mai răspundă?

— De ce nu vorbeşti, mă? Eşti mut?

Şi bărbosul, care avea pe umeri grade de locotenent, deşi tunica era din postav grosolan, pentru soldaţi, începu să-şi desfacă tocul pistolului, fără să-şi ia ochii de la Mitriţă Mitrache. Acesta îngăimă:

— Ce vreţi să faceţi, don' locotenent?

Şi se dădu un pas îndărăt. Dar unul din soldaţi îl împinse uşor cu baioneta din spate.

De departe, de pe treptele primăriei, un glas subţire şi prelung ţipă:

— Băă! Daţi-i drumul, băă, că daţi de dracul!

Era glasul lui Minică. Dar locotenentul cel bărbos începu să rîdă şi-şi scoase pistolul din toc. „De ce nu l-am montat? De ce nu l-am montat?" se gîndea desperat Mitriţă Mitrache simţindu-şi pistolul desfăcut cum îi atîrnă în traistă pe umăr, nefolositor.

Locotenentul Antohie aştepta clipa asta de cîteva ceasuri. Colonelul le interzisese să facă altceva decît să ocupe amplasamentele, cu armele trupei descărcate. Nu se întîmplase nimic: cîteva înghionteli, cîteva îmbrînceli, şi-atîta tot. Şi soldaţii, simţind în spate oraşul plin de ţărani, străzile împrejmuitoare în care se vindea un ziar muncitoresc de două pagini mici, ude de cerneală, începuseră să tacă, să se uite ciudat la ofiţeri. Înconjuraseră prefectura, dar erau înconjuraţi de oraş. Şi atunci? Sigur, cu puterea lor de foc, puteau să mături orice... dar de ce n-o întrebuinţau? De data asta nu mai era ca în ianuarie 1941, cînd el, Antohie, se baricadase într-o clădire în care se trăsese cu tunul. Acuma tunurile le avea el.

Numai că trebuia început într-un fel. Ţăranul ăsta avea o armă în traistă: traista era prea scurtă şi ieşea din ea un capăt de ţeavă neagră cu cătare circulară. Dac-o are în traistă, poate c-a avut-o şi în mînă, poate c-a şi tras asupra trupei la somaţiile santinelelor, şi deci el, locotenent de rezervă Antohie, student în teologie, era în legitimă apărare şi în îndeplinirea consemnului...

Ridicase pistolul spre Mitriţă Mitrache, care era alb la faţă; cei doi soldaţi se uitau la Mitriţă Mitrache, ca şi cum ar fi vrut să descopere ceva pe faţa lui; înţeleseseră ce avea să urmeze; erau ucigaşi vechi, „vieţaşi", condamnaţi pentru tîlhărie şi omor la drumul mare.

— Ce e aici, domnule locotenent? întrebă un glas rece şi sever.

Antohie tresări şi se întoarse în călcîie. Colonelul cel bătrîn se uită la el, la Mitriţă Mitrache, la cei doi soldaţi.

— Să trăiţi, domnule colonel! Am onoarea să vă raportez: ţăranul ăsta are armament în traistă. L-am arestat.

Urmă o tăcere. Bătrînul se uita mereu la Antohie, la Mitriţă Mitrache, la cei doi soldaţi. Ochii suri erau de neînţeles, pe sub cozorocul împodobit cu frunzişoare de lauri din tinichea aurită, a cărei poleială îşi pierduse de mult strălucirea.

— N-are arme. Are o traistă în spate. Du-te, băiete, zise el tot atît de sever, şi Mitriţă Mitrache plecă în goană, întrebîndu-se dacă bătrînul era prost sau om bun la suflet. „Cum dracului să fie bun la suflet, că doar erea ofiţer? Şi pe la oraş sînt oameni suciţi", se gîndea Mitriţă Mitrache pe cînd urca în goană, cu inima bătînd, scările peronului, unde-l aştepta Minică.

Colonelul Dumitriu porni îndărăt, fără un cuvînt către Antohie. Îl dispreţuia prea mult. Pricepuse. Stătu singur, cu mîinile la spate, drept şi ţeapăn, lîngă roata de cauciuc a tunului din dreapta. Se făcea noapte. Trecuse ziua fără să se întîmple nimic. Nici nu trebuia să se întîmple. Îşi aducea aminte: cota 304, un deal cu dîre de pămînt ca nişte muşuroaie prelungi de cîrtiţe: de-acolo venea foc, într-o dimineaţă de primăvară a anului 1917, iar el, sublocotenent, urca pieptiş, repetînd mecanic: „După mine, copii! După mine, copii! Hai, băieţi!" Îşi auzea glasul subţire, spart, şi-i vedea pe „băieţi" cum urcau greu, şi cădeau, pe brînci, de-a berbeleacul, pe spate, unul ţipa, cu mîinile pe faţă, şi mergea de-a lungul dealului, nu în sus... Pe urmă, decorat, avansat, avusese povestea cu ţăranii bulgari pe care refuzase să-i împuşte. Pe urmă, nimic. Cazarmă, serviciu, instrucţie... O viaţă pierdută. Şi acum? „Băieţii", „copiii" erau acolo în prefectură. Ăştia umblau pe lîngă el spre cota 304 şi strigau „ura!", slab, cît poate striga un om care aleargă la deal. Muriseră degeaba. Luaseră cota 304 degeaba. Şi acum, Turtureanu, canalia, bruta de Turtureanu, care nu şovăise atunci să-i masacreze pe ţăranii bulgari, îi dăduse a înţelege că trebuie să creeeze un incident, să tragă... Nu. Era pensionar, sădea cartofi şi-şi vedea de vie; îl chemaseră să-şi mai tragă o dată cizmele în picioare – dar de ce? Pentru asta? „Nu, domnule Turtureanu. Nici n-ai ce să-mi faci. Cariera n-am cum să mi-o mai distrug: şi-aşa sînt la sfîrşit..."

Văzu ţărani care ieşeau din clădirea prefecturii şi porneau spre oraş. Erau Costandin, Godea, Vasile Cotulbea, fraţii Saizu şi alţii: porneau să-şi aducă armele lăsate în ascunzători. Colonelul Dumitriu nu ştia cine sînt, cum îi cheamă, ce patimi sau suferinţe i-au adus aici şi-i mînă după arme. Dar ghici ce făceau, şi se duse să dea ordine că „spre a evita ciocniri sîngeroase, trupa să ocupe şi să păzească unul din trotuare, iar cellalt să fie lăsat spre folosinţa cetăţenilor". Şi astfel, toată noaptea, cînd flăcăii se-ntorceau pe furiş la prefectură, răcnetele santinelelor le arătau nu calea închisă, ci calea liberă:

— Stăi! Treci pe partea ailaltă!

— Stăi! Pe dincolo!

Iar ei, veseli, rîzînd de prostia militarilor, se strecurau spre clădirea albă, în care era beznă, căci se tăiase legătura cu uzina electrică şi cu telefoanele.

Pe la sfîrşitul nopţii, colonelul Dumitriu, care se plimba încet, fumînd o ţigară de foi, prin faţa prefecturii, văzu o maşină oprindu-se în piaţă şi un grup de mogîldeţe cenuşii venind spre el. Piaţa era în beznă, căci, ca să nu lumineze prefectura, trebuiseră să taie curentul şi în piaţă. O matahală se apropie de colonelul Dumitriu şi glasul lui Turtureanu, răsunător şi brutal, rosti:

— Ei, noroc, coane Petrică! Ce mai e pe aici?

— Să trăiţi, domnule general, începu rece şi ţeapăn colonelul Dumitriu şi-şi dădu raportul ca la regulament.

— Hai, lasă asta... Ce mai e cu ţopîrlanii? N-aţi avut nimic, răniţi morţi, ceva?

— Nimic. Totul a decurs fără incidente.

— Aşa. Foarte bine. Foarte bine, rosti generalul Turtureanu, pe-un ton de nemulţumire iritată. Du-te şi te odihneşte, coane Petrică... Nu mai e de vîrsta dumitale să pierzi nopţile...

— Pot să stau aici foarte bine...

— Nu, lasă. Predă comanda ajutorului dumitale; o să stau şi eu aici, aşa că n-ai nici o grijă... Noapte bună, monşer.

Şi-i întinse mîna. Colonelul Dumitriu pocni din pinteni, cu mîna la chipiu:

— Să trăiţi, domnule general.

Se-ntoarse în călcîie şi plecă în întuneric; nu-i strînsese mîna. Turtureanu înjură veninos printre dinţi. „Nu mai am cum să-l ating..." se gîndea el, dar se consolă amintindu-şi de cariera pierdută a celuilalt, de bătrîneţea tristă şi dezamăgită, şi-şi veni în fire, de satisfacţie. Îl goni din mintea sa pe bătrînul rezervist, şi se uită atent şi concentrat la clădirea prefecturii; trebuia atacată în zori, cu vărsare de sînge; le trebuia dat un exemplu ţăranilor – şi trebuia să se afle în toată ţara că încercarea de aici dăduse greş.

Oamenii la care generalul Turtureanu se gîndea în clipa aceea, şi care urmau să-şi piardă viaţa a doua zi dimineaţă prin glonţ, schijă de obuz şi şoc de presiune, şi pe care generalul Turtureanu îi desemna în mintea sa prin noţiunea abstractă de „ţărani", erau Ion al lui Lepădat, cazangiul, prefect ad-interim al judeţului; Trandafir, hamalul; Mitriţă Mitrache, Minică, Eftimie, Godea şi încă vreo cîteva sute, înghesuiţi în sălile şi birourile prefecturii, adormiţi pe mese şi pe scaune şi pe jos, sau stînd la poveşti cu glas scăzut, pe cînd la ferestre făceau de

pază cei mai tineri din ei, înarmaţi cu tot ce se putuse aduna: arme aduse de pe front, pistoale şi carabine ale vardiştilor, grenade.

Ion Lepădat umbla prin sălile înalte şi întunecoase, unde auzea sforăituri şi oftaturi, şi glasuri înăbuşite; undeva un fluier ciobănesc cînta stins, ca de departe.

— Nelă...

Cineva îl chema. Cînd se apropie, omul, întins pe jos, îl trase de pulpana scurtei de postav:

— Măi Nelă...

Era Avram Saizu.

— Ce e? Ce facem?

— Stăm, Avrame, şopti Lepădat. Nu ne mişcăm de-aici nici morţi. Tovarăşii de la Bucureşti ştiu... Nu se poate: răzbim noi.

— Bine, şopti Avram, şi se lăsă iar jos, iar Ion Lepădat, cu Trandafir după el, îşi urmară inspecţia prin clădire.

Eftimie vorbea cu un om din sat, unul Ifrim, care-i era cam rudă:

— Zi, Ifrime, ce faci tu cu un pogon? Să zicem că se-mparte moşia boierului. Vine un pogon, ăl mult două, de căciulă. Tu auzi? faci ce vrei. Dar cu un pogon – dacă vrei ţi-l cumpăr de pe-acuma. Uite, îţi dau scris hîrtie la mînă, că-ţi plătesc preţul a două pogoane, cum ne-om întoarce în sat. Mi le vinzi?

— Păi cum să ţi le vînd? întrebă uimit Ifrim, scărpinîndu-se. Era slab, mic, pipernicit, cu o barbă ca un arici, şi se scărpina grozav; îl mîncau păduchii. Cum să ţi le vînd? Nici nu le am! Ce, să-ţi vînd ce n-am?

— Lasă tu asta, spunea Eftimie. Eftimie era tras la faţă, încordat, îi tremurau mîinile. Lasă tu asta. Dacă se face împărţirea, tu-mi dai două pogoane. Dacă nu, şi dacă ne răzbesc ăi de-afară, ne-om socoti noi. Îmi munceşti. Ce, o să te jupoi? Tu banii îi iei şi faci cu ei ce-oi vrea. Ai? Mi le vinzi? Vinde-mi-le.

— Le-aş vinde, rînjea Ifrim, ispitit şi totuşi stînjenit, căci i se părea că-l fură pe Eftimie dacă-i ia banii. Le-aş vinde, mormăia el, scărpinîndu-se.

Într-alt colţ, în întuneric, Godea stătea pe burtă şi rodea un pai. Îi şoptea lui Costandin, cu o suflare fierbinte, de om care are friguri:

— Măi, o să fac copii, şi-o să muncim toţi ce ne dă acuma. Dar de asta nu ştiu cum o să scap. Nu pot fără muierea asta; nu pot, Cos-

tandine; de mi-ar lua-o cineva, mi-aş face seama. Dar nici cu ea nu pot; prea mă chinui. Ştiu că n-are vină. Au măritat-o cu sila. Dar ea de ce a răbdat? De ce nu s-a dus să se dea în Vedea cu o piatră de gît? Cum l-a răbdat pe ăla să se atingă de ea? Uite, mi-i drag de ea şi-aş vrea să fie curată ca o floare... şi ea-i spurcată... A spurcat-o, dumnezeul lui de...

— Taci, măi; eşti nebun, zise liniştitor Costandin. Îţi trece. Ce-a fost nu mai e; ce, parcă ei nu de tine i-i drag? Nici nu mai ştie de Eftimie. Ce vină are ea?

— Da' ce vină am eu, să mă chinuiesc aşa? gemu Godea. Uite, parcă-i văd pe ea şi pe Eftimie înaintea ochilor, şi-mi vine să mor, aşa o scîrbă mă apucă... Ahh...

Şi se-ntoarse pe partea cealaltă. Costandin îl auzi cum scrîşneşte din dinţi. Puse mîna pe umărul lui Godea şi oftă, necăjit. „Sărmanul Gudică... auzi ce nebunie i-a intrat în cap!" Deodată simţi că-i priveşte cineva: doi ochi sclipeau în întuneric. Era Eftimie, care se ridicase într-un cot. Cînd văzu că şi Costandin îl priveşte, se culcă la loc.

Mitriţă Mitrache era de pază la o fereastră, cu automatul culcat pe pervaz. Vorbea, cu ochii la piaţa goală din faţa lor, care se întrezărea alburie în beznă, unde amplasamentele soldaţilor erau nişte pete întunecate. Vorbea, ţinîndu-l de mînă pe Minică.

— Mă, tu eşti al dracului, mă Minică, zicea el într-o şoaptă mulţumită. Tu ai sărit la ăla, că altfel mă-mpuşca; şi ai zbierat de-a venit colonelul; altfel cine ştie ce păţeam; mă, ce om al dracului eşti tu, măi Minică!

— Hai sictir, că eşti prost! îngînă Minică, stînjenit şi batjocoritor.

Dar Mitriţă Mitrache nici nu-l asculta şi-i spunea cum o să se împartă pămîntul şi o să aibă toţi, şi el, Mitriţă, o să se cunune cu fata lui Uţu, iar el, Minică, o să-i fie naş şi...

— Hai sictir, că eşti nerod, bă! zicea Minică. Tu crezi că toate minciunile astea sînt adevărate... Ai să vezi tu!

— Ba tu o să vezi!

— Ba ai să vezi tu, zise aţîţător Minică, spunîndu-i şi ce anume obiect ruşinos va vedea Mitriţă Mitrache. Dar acesta îi spuse să tacă şi-i arătă mişcarea din piaţă:

— Ne atacă, bă!

Se auzea tropot greu, glasuri, huruit înăbuşit de chesoane, copite de cai. Mitriţă Mitrache se repezi să-l anunţe pe Nelă, pe Trandafir şi pe ceilalţi cîţiva muncitori care erau cu ei. Peste cîteva clipe, clădirea prefecturii era plină de un freamăt de glasuri înăbuşite, ţevi de arme ieşeau pe ferestre, şi un om se aplecă peste balcon, încercînd să pătrundă cu vederea prin bezna care începea să se tulbure cu cenuşiul leşietic al zorilor. Deodată omul acela zise tare, cu glasul schimbat:

— Se cară!

Ion Lepădat ieşi cu Mitriţă şi Godea şi încă vreo doi cu automate care-l păzeau; pînă ajunse jos, piaţa era goală. Sacii de nisip care apărau tunurile rămăseseră acolo. Ion Lepădat le spuse flăcăilor:

— Ei, fraţilor, înseamnă că la Bucureşti, *s-a făcut!*

*

Povestea aceasta nu are sfîrşit, căci ea însăşi nu e decît un început, al altor poveşti. Numai o întîmplare a urmat, care trebuie adăugată aici, tocmai ca să se vadă că de-abia începea ceva. Întîmplarea s-a petrecut într-o noapte, într-un vagon de vite plin de oameni cu geamantane, saci şi lăzi; erau femei cu broboade, cuconiţe, bărbaţi asudaţi, soldaţi; era vară, cald, vîntul era uscat şi plin de praf şi fierbinte. La o haltă (la Salcia, mi se pare) s-a oprit şi s-a auzit afară zarva ţăranilor, muierile care-şi strigau în gura mare soţii, babe ce se pierduseră de copiii lor care le duceau la spital la oraş, gălăgie mare, şi buzna la uşile vagoanelor. Un flăcău a intrat cu greu, urcat de alţi doi care-l împingeau de la şezut, în vagonul unde mă aflam eu, cel ce scrie această cronică. Era slab, plin de praf, cu dîre întunecate pe haine şi cu braţul legat gros în fâşi; avea braţul cît un copil mic, înfăşat; iar feşile, la lumina unui felinar de gaz pe care-l avea cineva în vagon, se vedeau pătrunse de sînge.

— Ce-i cu dumneata? Unde-ai fost rănit? Cum? De ce?

— O rafală de automat a tras unu-n mine... Mi-a rupt osul, şi mă duc la spital, să-mi puie mîna-n ghips...

— Păi de ce? Ce-a avut cu dumneata?

— S-a împărţit moşia boierului... Şi au venit toţi, cu ţăruşi, cu căruţe, cu pluguri... Unii s-au întins şi peste ce nu erea al lor, după împărţeală... Uite aşa, unul, al dracului, unul Minică, a intrat cu plugul în joacă, numai să-i facă necaz, în partea altuia, care-i erea

prieten. S-au certat, şi ăla a tras cu automatul în el. Eu am sărit să-i despart, şi mi-a trecut rafala prin braţ; da' lui Minică, săracul, toate i-au mers în piept. Pe urmă, cînd a priceput ăla, prietenul lui, că el glumise, a căzut pe jos peste el, şi-l strîngea în braţe, şi plîngea, şi-şi muşca mîinile; a vrut să se omoare; l-au ţinut oamenii. N-am văzut om să-şi muşte mîinile; ca un cîine şi le muşca, săracul Mitriţă Mitrache. Îi părea rău. Da' şi ăla, prea erea nebun. Ce, erea de glumă? Cu pămîntul nu e de glumă.

PARTEA A DOUĂZECI ŞI UNA

Isabela şi Sfîrşitul carierei lui Dimitrie Cozianu

I

Dimitrie Cozianu era în 1945 un bărbat de patruzeci şi patru de ani, înalt, spătos, îmbrăcat veşnic în flanel englezesc cenuşiu, cu gulerul cămăşii veşnic alb, neprihănit şi scrobit. Avea păr sur la tîmple; pielea feţei, gălbuie, era a omului suferind de ficat. Omul acesta elegant şi sumbru, care moştenise mohoreala saturniană a străbunicului său, avea, sub sprîncene groase, negre, nişte ochi duşi în fundul capului, a căror privire întunecată, adîncă şi tainică, era a unui om care ştie multe, a unui om care are secrete, tace asupra multor lucruri ştiute numai de el, în sfîrşit privirea unui om în stare de fapte surprinzătoare, de combinaţii tainice, nebunesc de îndrăzneţe, pe care nu le află lumea decît după ani de zile, atunci cînd au devenit amintiri, poveşti, istorii ciudate; şi atunci se spune: „Uite, la asta nu m-aş fi aşteptat din partea lui!" Sau : „Evident; ajungea să-l vezi ca să-ţi dai seama că e în stare de orice".

În seara zilei de 23 februarie 1945, domnul Dimitrie Cozianu era în vizită la văru-său, Cezar Lascari, directorul băncii „Europa S.A.R.", în casa acestuia din parcul Bonaparte. Afară era un frig uscat, cerul strălucea plin de stele, iar în cîteva maşini trase la trotuar şoferii dormeau. Înăuntru, îndărătul perdelelor trase (erau perdele mari şi grele de catifea gălbuie), aplicele de cristal de Murano luminau moale pereţii de *calcio-vecchio* ca aproape ai tuturor caselor din cartierul acela nou, cu locuinţe de oameni bogaţi sau recent îmbogăţiţi. În salonul cu două piane la care nu cîntase nimeni, în seara aceasta stăteau douăsprezece persoane. Se ridicaseră de la masă. Alexandra Lascari, blondă, înaltă şi voinică, veselă şi liniştită ca o fiinţă care

n-a avut niciodată griji şi n-a suferit niciodată (firele albe din păr erau numai ale vîrstei), purta una din primele rochii lungi din Bucureştii anului 1945; fuseseră lansate în apusul Europei, obraznic de costisitoare pentru femeile modeste care abia ieşiseră din mizeria războiului; dar asta era moda atotputernică pe care n-o lansau ele, ci cucoanele mari, actriţele amante de oameni bogaţi şi bogătaşele neurastenice din toate colţurile pămîntului. De aceea soţia lui Cezar Lascari purta o rochie de *demi-soirée* pînă aproape de glezne şi tocuri înalte de o şchioapă la sandalele făcute din cîteva cureluşe înguste din piele de rechin. Mai era acolo vară-sa Elvira Vorvoreanu, care îşi vopsise părul, ca întotdeauna, într-un negru exagerat, de cărbune; era galbenă, cu cearcăne adînci şi obrajii supţi; avea un cap de mort, împodobit la urechi cu două mari smaragde, ce-şi lunecau luminile de culoarea zemii de cucută. Elvira Vorvoreanu le spunea lui Dimitrie Cozianu, lui Jack Varlam şi fraţilor Haralamb ce veşti mai avea de la ţară. Jack Varlam era un distins avocat bucureştean şi proprietar al unei sau unor fabrici textile; bărbat solid, masiv, pieptos, gros, cu fălci puternice, şi vinişoare roşii în obraji şi în nas; totdeauna proaspăt ras, cu obrajii lucioşi, cu haine sobre şi fără exagerată eleganţă, avea nişte ochi mici, reci, străpungători, palizi, de un albastru decolorat, care spuneau multe despre el în ciuda lipsei lor de expresie. Ionel Haralamb (Ion Paul) era un bărbat subţire, cărunt, elegant, cu hainele cam uzate, fiindcă i le croise Pyle la Londra cu zece ani înainte şi domnul Haralamb nu voia să-şi facă altele la Bucureşti. Era un om care nu făcuse niciodată nimic, fiindcă, tînăr, fără avere, luase o cucoană mai în vîrstă ca el şi foarte bogată, care murise la timp, lăsîndu-l singur moştenitor, după care domnul Haralamb trăise zece-cincisprezece ani ocupîndu-se numai de femei. Bărbat agreabil şi amabil, era prietenul casei, bea whisky cu Cezar Lascari şi o întovărăşea la teatru, la concerte sau la cumpărături, pe Alexandra Lascari.

Cu totul altfel era fratele său, Jean-Pierre Haralamb, zis şi Haralamb schilodul, care, tot atît de fără avere ca şi Ionel, nu luase nici o „partidă" bună, fiindcă era şchiop dintr-o paralizie infantilă. Acest om uscăţiv, cu faţa îngustă şi colţuroasă, cu părul rar şi cu ochelari cu rame groase negre, fusese obscur funcţionar în Ministerul de Externe şi risca să moară necunoscut şi neavansat, fiindcă n-avea nici nume boieresc, nici relaţii în lumea mare. Dar dintr-o dată în cele cîteva luni de tratative secrete, febrile, cînd Mihai Antonescu încerca să-şi salveze capul, cînd regele încerca să-şi salveze tronul, cînd toată lumea politică se zbătea să facă armistiţiu numai cu puterile anglo-saxone şi să scape de înaintarea uriaşă a frontului armatelor sovietice, care aduceau de la sine eliberarea şi dezlănţuirea forţelor populare şi revoluţionare din ţară, în acele cîteva luni Jean-Pierre Haralamb devenise pe nesimţite, dar foarte repede, creierul Ministerului de Externe şi unul din cei mai importanţi oameni politici – mai important decît se bănuia. Peste capul boierilor uşuratici şi superficiali de care era plin ministerul, acest infirm ce suferea de o boală fără leac, cu sfîrşit fatal şi de neamînat – putea să mai trăiască doi, trei, patru ani, dar nu mai mult, şi ştia şi el asta – condusese din umbră nenumărate acţiuni şi tratative secrete şi continua şi în clipa asta. Şedea pe o canapea, între două cucoane, cu bastoanele lîngă el (umbla în două bastoane, de la un fotoliu pînă la maşină şi de la maşină pînă la alt fotoliu), şi asculta fără să spuie nimic. De un an de zile era din ce în ce mai des invitat într-o lume care-l ignorase pînă atunci sau îl tolerase ca fiind fratele inteligent şi foarte citit al simpaticului şi mondenului Ionel Haralamb. Acuma, îi simţeau puterea şi-l tratau ca atare ei, oamenii care aveau nevoie să-şi încălzească la soare sîngele subţire şi rece, fiinţa uşor pieritoare. Şerban Romanò, prieten cu fraţii Haralamb şi văr cu Cezar şi cu Cozianu, se apropie şi el s-o asculte pe Elvira Vorvoreanu. Era gras, rotund, cu obrajii bucălaţi, ochii tulburi şi şezutul proeminent; hainele prea elegante (purta cipici de şarpe şi ciorapi violeţi, iar la buzunarul smokingului o batistă violetă) şi umbletul cam din şolduri, cu paşi mici şi frecîndu-şi genunchii, erau ale altui om decît fusese el cu douăzeci de ani înainte: pe vremuri un bărbat tînăr şi serios, ajunsese acuma un adolescent bătrîn şi uşuratic.

— E mai rău ca în 1907, spunea Elvira Vorvoreanu. Am văzut cu ochii mei ce s-a petrecut şi atunci, şi văd şi acum. Acum e mai rău. De ce nu se iau măsuri? *Qu'est-ce que vous foutez, vous autres?* [1] îi întrebă ea cu brutalitate pe Cozianu şi pe Jean-Pierre Haralamb, care, deşi funcţionari ai statului, n-aveau nici un amestec: unul era economist, iar cellalt diplomat.

[1] Ce faceţi voi ăştilalţi?

De aceea ridicară din umeri amîndoi. De la pian se auziră rîsete şi grupul se întoarse dintr-o dată într-acolo. Un domn cu mustaţă roşcovană se aşezase la pian, silit de trei cucoane. În curînd izbucni o gălăgie ritmică de sub mîinile lui, care izbeau cu nesimţire claviatura sonorului şi delicatului „Steinway". Domnul înălţă capul spre cucoanele dimprejur şi le întrebă, vorbind pe nas şi cu accent din Middle West:

— *'Tis hot, isn't it? Rather, hey?* [1]

Şi urmă să zdrobească pianul. Şerban Romanò rîse încîntat.

— E şarmant. Sînt şarmanţi. Ca nişte copii sînt…

— Sînt imbecili, mîrîi întunecat Cozianu.

— Spuneţi voi ce e de făcut, exclamă Elvira. E imposibil de trăit aşa! La cincizeci de ani o dată se dă totul peste cap. Asta-i ţară? La patruzeci şi opt, revoluţie; la 1907, răscoală: la 1945… Ce să mai vorbim? Aş pleca, pentru totdeauna. Ce căutăm aici? Spuneţi şi voi: ce căutăm? Erau mai cuminţi părinţii noştri că stăteau toată viaţa la Paris…

— Eu aş sta toată viaţa la Veneţia, zise Alexandra Lascari, visătoare. Să te trezeşti dimineaţa şi să-ţi joace pe tavan reflexul soarelui în apa canalului... şi să auzi mereu cum se izbesc gondolele de peron… şi să nu faci nimc, să stai, să stai… să visezi…

— Fleacuri! zise dur Elvira. Ce e cu manifestaţia de mîine dimineaţă?

— E adevărat că o să se tragă? întrebă Şerban Romanò cu interes şi cu nervozitate.

Dintr-o dată se schimbase; dar numai un ochi atent şi pătrunzător ar fi putut observa subita întunecare, îmbătrînire a expresiei lui, care deveni aceea a unui om suferind, pe care-l doare ceva nelămurit, ca o amintire ruşinoasă şi dureroasă. Dimitrie Cozianu, căci lui i se adresau întrebările, dădu din umeri:

— Dacă manifestanţii vor ataca clădirile publice, palatul, ministerele, o să se tragă…

Jean-Pierre Haralamb rîse sec.

— Nu e nevoie să fii discret. Da, doamnă, o să se tragă, chiar dacă comuniştii nu atacă nimic. Trebuie intimidată mîrlănimea. Altfel,

[1] E „tare", nu-i aşa?

ne trezim că se întîmplă ca în provincie, unde cîteva prefecturi sînt în mîna lor. Aşa că vă recomand să nu ieşiţi mîine pe stradă şi, mai ales, nu pe Calea Victoriei.

— De-ar trimite o divizie de paraşutişti, imbecilii ăştia... mormăi Cozianu trăgînd cu ochiul la domnul cu mustaţa roşcovană.

— Am văzut pe stradă nişte canadieni splendizi, zise Şerban Romanò zîmbind visător.

— Cum să trimită? întrebă Jean-Pierre Haralamb. Ruşii le-ar spune: „Ce căutaţi aici? Duceţi-vă pe front!"

Un bătrînel foarte elegant, mititel, cu picioare mici în cipici de lac, veni încovoiat, frecîndu-şi mîinile albe şi pistruiate. Întrebă vesel şi pisălog:

— E? E? Ce-o să fie mîine dimineaţă? E? E?

— *Rassurez-vous, prince* [1], îi spuse Jean-Pierre Haralamb; o să se tragă în plin. E un lucru hotărît.

— *Parfait! Parfait! Ça va péter! Nóus sommes sauvés!* [2] zise bătrînelul chicotind vesel şi se depărtă frecîndu-şi mîinile.

Era prinţul Bubi Ipsilanti, care se micşorase, se încovoiase, se albise de tot din vremea cînd era tartorul „Jockey Clubului", iar moralmente se schimbase tot aşa de mult, devenind vesel, răutăcios şi cu un aer de permanentă şiretenie, ridicolă şi pisăloagă. Umbla din grup în grup, frecîndu-şi mîinile, gata să dea cu sîc şi chicotind mereu:

— *Ça va péter! Nous sommes sauvés!*

Grupul din jurul lui Jean-Pierre Haralamb se risipi: sosise ca să ia cafeaua trimisul extraordinar al unei mari puteri din Apus, domn elegant cu o orhidee la reverul hainei, proprietar al unor societăţi de căi ferate din ţara lui. Cozianu rămase singur pe canapea lîngă Jean-Pierre Haralamb, cu Jack Varlam pe un fotoliu în faţa lor. Haralamb rîse ruginit, neplăcut (era un om care nu ştia să rîdă), şi-i spuse lui Varlam:

— Vezi de-i încuie pantalonii băiatului dumitale, că altfel rişti să-l pierzi mîine...

Varlam bîigui un răspuns încurcat, se ridică şi se depărtă, urmărit de croncănitul rîsului lui Haralamb.

[1] Linişteşte-te, prinţe.

[2] Perfect! perfect! O să pocnească! Sîntem salvaţi!

Cozianu întrebă:

— Ce e cu fiu-său? E socialist şi el?

— E comunist fanatic.

— De unde ştii? întrebă Cozianu.

— Am uitat cine mi-a spus, zîmbi cellalt, încreţindu-şi faţa uscată şi fără sînge.

Cozianu murmură:

— Eşti un om foarte bine informat.

— Da, spuse simplu schilodul.

— Bine-ar fi să fii informat şi asupra viitorului...

— Păi pot să-ţi spun: de mîine-ncolo cred că le-am rupt şira spinării. Nu vor mai fi aşa îndrăzneţi, începe contraofensiva noastră şi retragerea lor. Bătălia, pentru ei, e pierdută.

— A, nu mă îndoiesc. Pentru mine este evident – zise Cozianu – că americanii şi englezii nu vor tolera un guvern comunist; cu atît mai puţin regele... Dar dumneata ce mai faci? Vorbeşte-mi de dumneata, nu de politică; nu te-am văzut de o lună de zile cel puţin...

— A, eu – zise cu un surîs satisfăcut Haralamb, cu mîinile-i uscăţive şi fără sînge încrucişate pe mînerul bastonului – scriu zilele astea un eseu despre capitalismul viitorului şi viitorul capitalismului. Se crede că e o formulă condamnată, că s-a isprăvit cu el. Voi demonstra contrariul, zise el satisfăcut de sine.

Prinţul Ipsilanti se apropie de ei, chicotind:

— Aţi auzit ce-o să fie mîine! *Ça y est! Ça va péter: nous sommes sauvés!*

II

Jack Varlam plecă printre cei dintîi de la Cezar Lascari. Era furios că fiu-său îl face de rîs. Trebuia să vorbească o dată pentru totdeauna cu el, să-l facă să înceteze înhăitarea asta descreierată cu revoluţionarii, cu comuniştii. Se urcă în maşină şi nici nu-şi dădu seama cînd a ajuns. Se gîndise toată vremea. Preocupat, trînti uşa automobilului, pe cînd şoferul descuia gratiile de la marea şi greaua poartă ce ducea, printr-un gang boltit, la garaj. Casa era masivă, cenuşie; toate luminile erau stinse, afară de o fereastră sus, la al doilea etaj, un fel de mansardă unde şedeau servitorii. Acolo era odăiţa fiului lui Jack Varlam. Varlam-tatăl rămase o clipă cu ochii la lumina aceea; apoi începu să-şi caute în buzunar cheia, mormăind nemulţumit. În sfîrşit deschise uşa grea de stejar în stil rustic, înarmată cu fiare late şi negre în chip de frunze, o trînti, trecu prin holul cu covoare groase de Orient unde ardea o lampă pe pianul la care, de la moartea doamnei Varlam, mama băiatului, nu mai cînta nimeni; apoi urcă scara de lemn ce trosnea sub paşii lui grei, repezi şi hotărîţi. Jack Varlam era un om energic şi ager, oricît era de masiv, de burtos şi de congestionat la faţă. Intră în salonul cu fotolii capitonate de culoarea sumbră a tutunului spaniol, cu tablouri proaste în rame foarte late şi foarte aurite şi pereţi spoiţi cu văruiala zgrunţuroasă, care, sub numele de *calcio-vecchio*, făcuse furori în Bucureşti între 1930 şi 1940; Jack Varlam aprinse aici o lampă olandeză, cu bilă de bronz şi braţe în chip de S, al cărei metal lucea stins, potrivit cu luxul sumbru, greoi şi fals rustic, pe care-l dăduse odăii arhitectul decorator, căci Jack Varlam dispreţuia şi ignora orice fel de artă, declarînd cu o mîndrie brutală: „eu nu mă pricep la de astea", şi cu atît mai mult nesocotea alcătuirea unui interior. Trecu prin salon gîfîind, cu capul sus, înălţînd bărbia grea şi fălcile congestionate. Urcă a doua scară, ajunse pe coridorul mansardei şi bătu la o uşă, apoi intră fără să mai aştepte răspuns. Un tînăr care şedea pe vine în mijlocul odăii întoarse capul şi, văzîndu-l pe Jack Varlam, se ridică încet în picioare. Era fiu-său. Înalt, mai înalt decît tată-său, subţiratic, slab, iar părul creţ, faţa măslinie, de o paloare mată, ochii negri, umbra albăstrie a bărbii pe obraji, fruntea netedă, îngustă, ca fildeşul, obrazul îngust, supt, prelung, totul îi dădea înfăţişarea unui tînăr spaniol sau marocan, învăţăcel al Universităţii din Cordoba, cînd Cordoba era arabă. Acest tînăr, în pantaloni necălcaţi şi tricou gros care atîrna pe el cam la întîmplare, ca pe un om prea preocupat de altceva ca să dea mare atenţie îmbrăcăminţii sale, îşi scoase ochelarii şi se uită la Jack Varlam. Era fiu-său, Ionel Varlam.

— Bună seara, zise Jack Varlam şi căută un fotoliu în care să se aşeze.

Dar cele două fotolii erau încărcate cu pachete cubice de cărţi legate cu sfoară; pe patul desfăcut erau două-trei teancuri de cămăşi şi

ciorapi, două-trei rînduri de haine erau atîrnate pe marginea dulapului deschis; peste un teanc de batiste era pusă fotografia încadrată a unei femei tinere, cu părul tuns scurt, cu bucle pe lîngă urechi, după moda anilor 1925 și care, cu ochii ei negri, sprîncenați, încercănați, adînci, de orientală, avea o asemănare mare cu tînărul Varlam. Acesta răspunse rece:

— Bună seara.

Și continuă să împacheteze. Pe jos, deschise, două geamantane de carton presat, pe care Varlam nu i le știa, așteptau să fie umplute.

— Ce faci? întrebă Varlam.

— Nu vezi? răspunse Varlam fiul. Împachetez.

Urmă o tăcere.

— Pleci? întrebă iarăși Varlam.

Elegant, masiv, cu gulerul alb și cravata bine făcută, congestionat de hrană prea bună și băutură prea multă, îl țintea cu ochii reci, albaștri, decolorați, pe tînărul în pulover și cu gulerul descheiat, cu părul creț și ochelari, care nu semăna deloc cu el, și totuși era fiul lui. Se gîndi: „Dacă n-aș fi cunoscut-o atît de bine, aș crede că l-a făcut cu altcineva..."

— Pleci, Ionel? întrebă el a doua oară.

— Da, răspunse tînărul Varlam. Trebuie să plec.

— De ce trebuie să pleci? întrebă tată-său cu oarecare șovăială.

Tînărul îl privi și-și scoase ochelarii. Părea obosit, dar mulțumit. Spuse fără emfază:

— Trebuia să plec încă din august anul trecut... sau încă și mai de mult - de cînd am început munca ilegală. Nu era just să mă folosesc de casa ta, în care știam că Siguranța n-o să cotrobăiască. Nici să mănînc și să mă-mbrac din banii tăi... Le-am spus treaba asta tovarășilor mei, și mi-au spus că bine fac că plec...

— Măi, dar eu sînt tată-tău, zise rece Jack Varlam. Era normal să trăiești de pe urma mea...

— Nu ca activist al partidului, spuse cellalt, dînd din umeri.

Jack Varlam lăsă bărbia să-i cadă pe piept, apoi rosti dureros:

— Mult m-ai făcut să sufăr, măi băiete...

— Și tu pe mine... și pe mama, răspunse cellalt cu glas schimbat și aruncîndu-i o privire otrăvită de dușmănie.

Jack Varlam înălță brusc capul:

— Cum? Îți interzic să amesteci pe maică-ta în prostiile și mîrșăviile tale! Maică-ta a fost o sfîntă!

Ionel Varlam se îngălbeni:

— Numai faptul că numești mîrșăvie cea mai nobilă activitate posibilă azi pe pămînt, dovedește destul că nu mai am ce căuta la tine în casă, zise el tremurînd. Dacă ai venit să scuipi pe ce am eu mai sfînt, spune-mi, ca să știu și să ies pe ușă fără bagaje! exclamă el ridicînd glasul tot mai mult.

Jack Varlam însă, se făcu vînăt:

— Dacă trăia maică-ta, o făceai să moară acum cu purtarea ta! spune el.

Ionel Varlam răspunse, cu otravă și-n glas de data asta:

—Da, dar nu mai trăiește, fiindcă ai făcut-o tu să moară mai din vreme!

— Măgarule! Ticălosule! Cum îți permiți? răcni Jack Varlam, cu pumnii strînși.

Ionel Varlam zîmbi ascuțit și galben:

— Bine că mă insulți numai pe mine și-ai lăsat în pace munca de partid...

Jack Varlam însă nu-l asculta.

— Ce ți-am făcut ca să te porți așa cu mine? exclamă el scos din fire. Apoi, cu spatele rezemat de tocul ușii, își privi fiul cu o desperare morocănoasă:

— Tot eu sînt de vină... Eu te-am educat așa...

Ionel Varlam se lăsase iarăși pe vine, își pusese ochelarii și era pe cale să umple un geamantan. Se uită brusc la tată-său:

— Tu ești de vină... dar nu fiindcă m-ai educat așa. Tu nu m-ai educat deloc. Dacă aș fi fost crescut de tine, aș fi un tînăr afacerist sau un avocățel fără scrupule, pus pe îmbogățire, sau un tînăr politician ipocrit și corupt, eventual puțin agent de siguranță, sau toate la un loc cum...

Era cît pe ce să spuie „cum ești tu", dar se stăpîni și încheie:

— Sau un mic fecioraș de bani gata, bolnav de vicii sexuale, bețiv și amator de stupefiante. Asta aș fi ieșit, dacă mă creșteai tu. Din fericire m-a crescut mama; avea timp pentru asta, cînd erai tu la doamna Gherson, sau la Gaby Ionescu, sau la altă metresă de-a ta...

Vorbise fără accent deosebit ; cuvintele erau destul de cumplite ca să nu mai poată fi încărcate de patima glasului; dimpotrivă, vocea lui Ionel Varlam se făcuse seacă şi ştearsă.

Jack Varlam gemu, stăpînindu-se din răsputeri:

— Să pleci! Marş afară, cîine!

Ionel Varlam dădu din cap trist:

— Sînt un om, nu sînt cîine... tratezi prea mult oamenii ca pe nişte cîini... dar nu sînt...

Jack Varlam se cutremură. Suflînd greu, îşi puse mîinile pe faţă:

— Ce-am făcut? Ce-am făcut? gemu el înnăbuşit.

Ionel Varlam zise:

— Ce-ai făcut? Ai adunat bani şi putere prin toate mijloacele...ai călcat sute de oameni în picioare... şi ai făcut-o nefericită pe mama...

— Minţi! răcni tatăl.

Fiu-său puse fotografia doamnei Varlam în geamantan şi-l închise:

— Nu mint, spuse el obosit. Ai fost şi eşti de un egoism sălbatic, totul trebuia să existe pentru tine şi satisfacerea poftelor tale: muncitorii, clienţii cu procese, afacerile, femeile, mama... Crezi că ea nu simţea?

— Minţi, minţi, minţi! zise tată-său fără să mai poată ridica glasul; părea sleit de puteri, de lupta pe care-o dăduse ca să se stăpînească; şi totodată, lucru ciudat, nu se putea mişca din loc. Ar fi putut scăpa de glasul acela sec, fără emfază, de constatare ştiinţifică, care-l înjunghia cu fiecare cuvînt. Dar nici nu-i trecea prin gînd să iasă din odăiţă.

— Nu mai spune că mint, zise Ionel Varlam, cu o iritare răutăcioasă. Minţi tu cînd ţii discursuri politice. Eu nu mint. Tocmai de aceea sînt comunist, ca să nu mint pe alţii şi să nu mă mint şi pe mine. Ca să scap din minciuna şi ipocrizia care te înconjoară.

— Bine c-a murit, suflă Varlam. Bine c-a murit, să nu te audă... Dacă te-ar fi auzit, s-ar fi sinucis!

— N-avea nevoie, ţi-am mai spus, replică Ionel Varlam.

Jack Varlam îl întrebă cu un glas ciudat:

— Cum îţi permiţi să vorbeşti astfel de părinţii tăi?

Ionel Varlam roşi tulburat. Întîia oară în seara aceea strigă:

— Nu de „părinţii mei“ vorbesc aşa, ci de tine. Pe mama o iubesc şi acum, cum am iubit-o cît a trăit; aş lua-o cu mine şi am pleca împreună de aici!

— Ionel! strigă tremurător Jack Varlam cu mîna pe piept: nu ştii ce faci! Eşti copilul meu, măi băiatule...

Apoi schimbă deodată tonul şi, sec, practic, întrebă:

— Te duci mîine la manifestaţie?

Fiu-său, bănuitor, întrebă:

— De ce vrei să ştii?

— Nu te duce, măi copilule. Uite, ca să mă înţelegi (poate că acum în sfîrşit ai să mă înţelegi): te las să pleci, să faci ce vrei, să-mi vorbeşti oricît de murdar şi de josnic, dar nu te duce mîine la manifestaţie! Are să se tragă în manifestanţi, o să fie o baie de sînge! Nu te duce! Promite-mi!

Se apropie de fiu-său, dar acesta se dădu un pas îndărăt; părea cutremurat de repulsie şi ură:

— Nu-mi trebuie o viaţă pe care mi-ai dat-o tu. Nu vezi că vrei să ai un copil al tău, proprietatea ta, şi să-l aperi ca pe un obiect neînsufleţit, al cărui proprietar eşti? Ce-ţi pasă dacă eu, neducîndu-mă mîine la manifestaţie, îmi pierd stima tovarăşilor mei, îmi pierd onoarea, îmi pierd rostul de a trăi! Ţi-e egal dacă mi-am pierdul sufletul! numai să trăiesc. Ei, află că prefer să mă curăţ mîine de un glonte, dar cu bucurie şi mîndrie-n suflet, decît să trăiesc o sută de ani prin baruri din banii tăi nemunciţi, furaţi! Ce-ţi pasă de mine? Lasă-mă să-mi văd de viaţa mea... Eu nu mă amestec în a ta... Lasă-mă să plec, mai bine.

Varlam era desperat de umilinţa cumplită la care se expusese, căci nimeni nu-i vorbise atît de nemilos şi de fără frică, nimeni nu-l înfruntase aşa niciodată; era desperat şi de simţămîntul că-şi pierduse unicul copil, că pierduse ceva ce era al lui; se gîndea şi la ruşinea publică ce avea să urmeze; îi venea să înnebunească; şi, încercînd să-şi ascundă chiar şi faţă de sine însuşi ce simţea, ajunse să se trădeze, să vorbească alandala. Izbucni năduşit:

— Măi Ionel, băiatul tatii... singura dată în viaţa mea cînd am fost sincer, tocmai copilul meu nu mă crede! Am iubit-o pe maică-ta... prost, cum am putut...

— Asta-i bine zis! Cum ştie iubi un om ca tine! spuse duşmănos fiul.

—...şi tu eşti copilul meu şi-al ei... copilul dragostei noastre... nu te duce mîine la...

— Nu te-a iubit! Niciodată nu te-a iubit! zise fiul. Se vedea cît de colo! Toată lumea ştia! Şi eu mi-am dat seama... curînd de tot! N-aveam zece ani cînd i-am spus o dată: „Aşa-i că tu nu-l iubeşti?“ Şi-a început să plîngă!

— Nemernicule! răcni Varlam-tatăl şi se repezi la fiu-său cu pumnii ridicaţi.

Fiu-său nici nu se mişcă. Varlam se opri, se stăpîni, împurpurîndu-se; urechile şi fruntea i se înroşiră. Şuieră printre dinţi, cu buzele umede de scuipat:

— Ti-că-lo-su-le... ti-că-lo-su-le...

Apoi ieşi încovoiat, răpus. Fiu-său îşi scoase ochelarii şi şi-i şterse, apoi continuă să împacheteze cu mîinile tremurînd. Se opri o clipă, luă fotografia maică-si, o privi, o puse la loc şi începu iar să puie peste ea cărţi, rufe de corp şi iarăşi cărţi.

Varlam-tatăl însă se duse în biroul său (birou de avocat, cu portrete de celebrităţi ale baroului dintre 1900 şi 1940, cu pereţii căptuşiţi cu tratate de drept, coduri şi jurisprudenţă), se aşeză la masa de lucru şi stătu multă vreme cu tîmplele în pumnii strînşi, fierbînd de ură, scrîşnind din dinţi şi gemînd:

— Măcar de-ar crăpa mîine!

Jack Varlam încă şedea cu capul în pumni. Se simţea nimicit, ca apoi iarăşi să-l cuprindă dorinţa sălbatică de-a-l şti mort pe fiu-său, cînd Ionel Varlam lăsă la poarta unui cămin studenţesc geamantanele şi pachetele şi, după ce-l convinse pe portar să-l lase să intre, urcă la etaj şi bătu la uşa unei camere. Îi deschise un tînăr blond şi uscăţiv, cu ochelari, care se lumină la faţă văzîndu-l şi surîse cu dinţii săi mari şi albi:

— Ei, în sfîrşit – s-a făcut? Te-ai hotărît?

Şi-i făcu loc să intre. Fum gros de tutun plutea în odaie; cîţiva tineri în pijamale, alţii încă îmbrăcaţi şi unul cu o scurtă de postav pe el şedeau pe cele trei paturi de fier, cele trei scaune şi masa de brad din odaie. Toţi îi erau cunoscuţi lui Ionel Varlam: studenţi comunişti ai Facultăţii de ştiinţe; tînărul cu ciuf blond căzut pe frunte era de ani de zile prietenul cel mai bun al lui Ionel Varlam. Îl întrebă pe şoptite, privindu-l în ochi:

— Ai plecat definitiv?

Ionel Varlam dădu din cap. Celălalt îi puse mîna pe umăr, fără să spuie nimic. Ionel Varlam murmură:

— Am venit să dorm aici; deocamdată n-am unde...

— Mai încape vorbă... Şezi. Ai mîncat? Am sandvişuri şi marmeladă. Şezi.

Dar Ionel Varlam exclamă, vesel şi surescitat (simţise încordarea celorlalţi, îi vedea însufleţiţi, întrerupţi de venirea lui dintr-o discuţie aprinsă):

— Ce să şed? Nu pot şedea! Ce facem?

— Nimic, cucerim mîine puterea, spuse cu un calm afectat unul dintre tineri.

Cel cu ochelari îl întrebă pe Ionel:

— Ai pistol la tine? Să nu iei nici o armă! Manifestăm cu mîinile goale; îl zdrobim pe Rădescu cu masa!

Ionel Varlam nu răspunse pentru moment. Era tulburat, exaltat, fericit. Ceilalţi vorbeau tare, strigau, fumau. El se gîndea incoerent: „Cucerim puterea... Îi zdrobim cu masa“. Asta era revoluţia; asta era viaţa, fericirea.

— Ura! Ura! Ura! începu el să strige.

Ceilalţi rîdeau; prietenul lui, cel cu ochelari, zise:

— Să te vedem mîine în Piaţa Palatului, dacă mai ai glas.

III

A doua zi, 24 februarie, la ora douăsprezece şi cincizeci şi unu de minute, Dimitrie Cozianu stătea în picioare la fereastră într-unul din apartamentele de la etaj ale hotelului „Athénée Palace“. Aici locuia domnul străin cu mustaţa roşcovană, care fusese în vizită la Cezar Lascari în seara precedentă. Acest domn fuma tutun parfumat într-o pipă şi, cu mîinile în buzunar, picior peste picior, se tolănise într-un fotoliu. Cozianu însă nu se putea desprinde de la fereastră. Vedea palatul cu o aripă îmbrăcată în schelării, cu catargul de pe faţada centrală, iar sus, pe catarg, fîlfiind steagul pătrat cu stema regelui; regele era acolo, ascuns în palat. În faţa palatului statuia de bronz a lui Carol I călare răsărea dintr-o mare de fiinţe

mici, mişcătoare. Soarele era strălucitor şi cerul albastru, dar lui Cozianu i se părea totul negru şi cenuşiu; steagurile acelea roşii îi înţepau ochii. Se apleca înainte, cu mîinile pe pervazul ferestrei, şi încerca să deosebească în depărtare, pe masivul enorm şi roşu al clădirii Ministerului de Interne, în construcţie, siluete de soldaţi şi de arme; îi lăcrimau ochii de încordare, dar nu izbutea să distingă nimic. Directorul hotelului îi spusese că sus, pe acoperiş, sînt instalaţi soldaţi din garda regală, cu mitraliere; dar trebuiau să mai fie şi în palat, şi pe binalele Ministerului de Interne. Unde erau? Ce făceau? Ce aşteptau? Mulţimea asta de zeci de mii de oameni, poate de o sută de mii de oameni, umplea Calea Victoriei cît se vedea cu ochii, se strivea de grilajul de fier al palatului, se revărsa în străduţele dinspre bulevard şi făcea să tremure ferestrele hotelului cu murmurul ei greu din care izbucneau valuri de aclamaţii; steagurile roşii se legănau şi se adunau în faţa palatului, pe care flutura în vîntul rece micul drapel pătrat cu stema şi ciucurii de aur. Ce făcea regele? Ce făcea generalul Rădescu, primul-ministru? Dacă-i mai lăsa cinci minute, deşi păreau neînarmaţi, puteau să ocupe palatul şi ministerele, aşa, cu mîinile goale, atît erau de mulţi!

— De ce n-or fi trăgînd? murmură Cozianu cu o enervare dureroasă, încordată, cu o dorinţă aproape sexuală. De ce n-or fi trăgînd, ce mai aşteaptă?

— *What did you say?* [1] întrebă maşinal individul din fotoliu, plictisit.

Cozianu nu răspunse.

— *Nothing seems to happen* [2], mai spuse cellalt, dezamăgit.

O rafală de mitralieră pîrîi undeva în piaţă. Cozianu tresări, scuturat de un fior. În sfîrşit. În sfîrşit. Bine!

Jos, în piaţă, altă mitralieră începu să tragă. Omul din fotoliu se ridică, luă un aparat de filmat de pe masă, deschise fereastra şi începu să filmeze cu pipa în dinţi:

— *Now, that's something to show to my pals at home* [3]... mormăi el încîntat.

---

[1] Ce-ai spus?

[2] Nu pare să se întîmple ceva.

[3] Ei, asta-i ceva de arătat prietenilor mei acasă.

În aceeaşi clipă, jos în piaţă, Ionel Varlam se uită la cei doi oameni între care mergea. Avusese o clipă de frică, o tresărire instinctivă pe care şi-o stăpînise îndată şi, maşinal, se uită în dreapta şi în stînga, la băieţii din rîndul lui. Erau doi cu ochelari. Unul îşi scoase ochelarii şi şi-i puse în buzunar; al doilea şi-i scoase, îi şterse cu batista şi se uită încordat împrejur. O pînză de gloanţe trecu bîzîind pe deasupra lor. Mulţimea îi apăsa din toate părţile, cu presiunea ei uriaşă, şi-i ducea aproape pe sus, înainte, nici nu vedeau bine încotro, din pricina steagurilor roşii care se legănau în faţa lor. Cînd pîrîi a treia rafală de mitralieră, îndelungă, parcă fără sfîrşit, prietenul lui Ionel Varlam se lăsă să alunece încet, parc-ar fi vrut să se aşeze pe jos; Ionel Varlam îl apucă şi-l ţinu; îl văzu galben, cu privirea fixă, în gol, cu pleoapele pe jumătate căzute pe ochi. Strigă la el, speriat; simţi că-i e foarte cald braţul cu care-l ţine şi că-i curge ceva ud pe mînă. Era sîngele lui sau al celuilalt? O durere cumplită îl săgetă în inimă: are să-i moară prietenul acum, aici, într-o clipă? Îl ridică – cellalt se lăsa greu, inert, şi mulţimea îi purta înainte. Mitralierele trăgeau mereu.

La ora trei şi jumătate Dimitrie Cozianu se desprinse cu greu de la fereastră. Era obosit, sleit de puteri, cu creierul pustiu, parc-ar fi săvîrşit cine ştie ce orgie. Nu făcuse nimic, decît să stea la fereastră şi să privească; dar încordarea, aşteptarea, satisfacţia şi, acuma, o cumplită strîngere de inimă îl zguduiseră şi-l epuizaseră. Gazda lui şedea în fotoliu, cu picioarele pe marginea altui fotoliu, şi bea whisky cu sifon. Mulţimea era mereu în piaţă, strînsă împrejurul statuii: se vedeau siluetele subţiri de oameni urcaţi pe soclu; steagurile se adunaseră ca o pădurice roşie în unghiul mort de lîngă soclu, acolo unde nu-i puteau ajunge gloanţele. Nu se mişcaseră din piaţă. Dar Rădescu şovăise şi dăduse îndărăt în faţa unui masacru total. Se vedeau oameni întinşi pe asfaltul pieţei, dar mitralierele tăcuseră. Cozianu îşi îmbrăcă paltonul şi cu mîinile tremurătoare îşi luă pălăria şi mănuşile, spuse bună seara băutorului de whisky şi plecă.

Ionel Varlam simţea cum îi zvîcneşte braţul legat cu batista. Al lui fusese sîngele: glonţul îi trecuse prin carnea braţului drept; mîneca îi era găurită şi cleioasă de sînge. Pe asfalt, lîngă trotuarul din faţa Fundaţiei Carol, o baltă de sînge arăta că acolo murise un om, sau mai mulţi. Sus, pe soclu, un bărbat îndesat, cu părul cărunt care-i

cădea în şuviţe pe frunte, cu un cap mare şi puternic, vorbea cu glas răsunător, pasionat, despre victoria inevitabilă a clasei muncitoare.

Cînd se făcea întuneric – şi se făcu foarte devreme întuneric în acea zi de februarie – Dimitrie Cozianu sună la o uşă discretă în zidul foarte înalt al unei curţi din dosul unei case vechi, vopsită în galben, cu obloanele trase şi cu fîşii groase de frunziş de iederă care mascau în parte ferestrele şi uşile. Îi deschise un fecior cărunt, distins şi cu glas de tenor, care-l cunoştea, şi-l salută cu deferenţă şi simpatie.

— Conaşul e acasă, Jean? întrebă Cozianu.

— E acasă, poftiţi, spuse Jean, pe care-l chema Ion, dar era snob şi fandosit.

Cozianu îi dădu pălăria şi paltonul şi urcă. Îl găsi pe Jean-Pierre Haralamb în biblioteca lui, luminată slab de lămpi cu abajur pe măsuţe joase. Hărţi vechi ale Principatelor Române, făcute la Veneţia şi la Viena în veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea, portrete în ulei pictate de „zugravi de subţire" necunoscuţi şi înfăţişînd boieri cu işlic şi anteriu, încinşi cu şal şi cu mustăţi lungi, asiatice, acopereau pereţii. Hărţile erau acolo fiindcă Haralamb era un om politic; portretele, fiindcă pretindea că se trage dintr-un vechi neam din Valahia, deşi se ştia că e fiu de modeşti mic-burghezi. Rafturile bibliotecii, pline de coduri legate în culori sumbre, îl trădau pe jurist. Jean-Pierre Haralamb şedea în fotoliu, cu un pled pe genunchi şi cu bastoanele de-a dreapta şi de-a stînga. Mai erau acolo secretara lui, o tînără în tailleur albastru-închis, cu părul vopsit blond şi lăsat să-i cadă pe umeri după moda lansată de actriţa Alida Valli şi pe care o adoptaseră toate secretarele şi dactilografele din Bucureşti în anul acela, un tînăr secretar de legaţie, subţire, înalt, elegant, cu pielea feţei albă ca laptele, părul negru şi ochii albaştri, cu genele lungi. Se ridicară amîndoi la sosirea lui Cozianu şi Jean-Pierre Haralamb concedie secretara:

— Mulţumesc... pentru astă-seară ajunge. Şi, întors spre Cozianu, adăugă: – Încercam să dictez o pagină din eseul meu...

Tînărul cu ochii albaştri, umbriţi de acele gene extraordinare, spuse:

— Vă las şi eu, domnule Haralamb.

Plecă şi el după secretară; Cozianu le răspunse la saluturi cu o superioritate rece; nu-i plăceau aceste figuri care, se zicea, erau amantele, masculină şi feminină, ale lui Haralamb. Se aşeză într-un fotoliu şi se uită la Haralamb. Acesta avea faţa brăzdată de cute de suferinţă; era cenuşiu, obosit. „Cît o mai fi avînd de trăit?" se întrebă Cozianu. Apoi, cu glas tare:

— Ştii ce-a fost?

— Ştiu tot, murmură Haralamb.

— De ce nu i-a curăţat pe toţi?

— Cum să omoare o sută de mii de oameni? A doua zi aveam revoluţie... Nu, e foarte – foarte grav...

— Pe stradă încă circulă grupuri, e o febrilitate, o agitaţie... Venind încoace am asistat la nişte bătăi...

— Între cine şi cine?

— Nu ştiu... Parcă poţi şti?

Urmă o tăcere. Cu degetele subţiri, uscate, albe, Haralamb îşi trase pătura pe genunchi, sună şi-i spuse lui Jean:

— E frig aici...

Cozianu se gîndi: „Nu e frig deloc... Îi e frig lui... E muribund, nenorocitul". Dar după ce feciorul puse lemne în sobă, îl întrebă pe „nenorocit":

— Ce ne facem?

— O să trebuiască să cedeze regele...

— Cum? exclamă indignat Cozianu. Se gîndea: „N-o să pot face nimic cu comuniştii. O să mă bareze, n-o să împingă în sus decît pe oamenii lor."

— În aparenţă. O să cedeze în aparenţă. O să accepte un guvern în care să intre mai mulţi comunişti.

— Dar atunci... exclamă Cozianu.

— Ce, atunci?

— Păi,.. n-o să-i mai putem opri!

— Trebuie să-i frînăm, să le încetinim acţiunea, murmură Haralamb.

— Cum să le frînăm acţiunea? întrebă Cozianu cu oarecare scepticism.

Haralamb zîmbi subţire, sec:

— Cum s-au dus tratative la Cairo de către Ministerul de Externe, fără ştirea ministrului de Externe Ică Antonescu?

Cozianu, care cunoştea rolul mafiei ce domnea la Ministerul de Externe şi în capul căreia era Haralamb, înţelese:

— Cum, adică... să-i lovim din spate? Dinăuntru! Asta înseamnă să acceptăm colaborarea cu ei! Unde ne poate duce? Ce cîştig am eu sau dumneata din colaborarea asta? Am încercat contacte; nu e nimic de făcut.

Haralamb rîse fără putere:

— Ei şi?

Cozianu zîmbi cinic:

— Ia ascultă, nene: dar dacă după aceea, la restauraţie, toţi cei care au colaborat cu comuniştii în această intenţie lăudabilă o să fie de-abia consideraţi trădători?

Haralamb murmură:

— Regele va şti pe fiecare din cei care au vorbit cu mine şi le va cunoaşte pas cu pas activitatea.

Cozianu rămase o clipă tăcut. Apoi întrebă:

— Trebuie să consider asta ca o propunere făcută mie?

— Da. Dumneata n-ai ocupat nici un post politic important, poţi să te dai totdeauna drept tehnician, drept expert în chestiuni administrative şi economice... ce să-ţi mai spun? Eşti unul din cei mai indicaţi...

Cozianu spuse:

— Ascultă... nu mă deranjează să-i asigur pe comunişti de loialitatea mea, şi pe urmă să-i înjunghii... dar dacă observă ei asta... pot fi într-o situaţie foarte neplăcută, chiar primejdioasă.

— Cîtă vreme voi trăi eu, regele va şti de dumneata... şi vor şti şi alţii... Poţi fi vîrît într-o uniformă de soldat american şi urcat într-un avion, într-un ceas. Nu-ţi face griji, spuse Haralamb.

Cozianu rămase o clipă tăcut, apoi, deodată, începu să rîdă şi spuse jovial şi brutal:

— Ascultă, domnule, dumneata nu prea ai picioare, în schimb ai cap!

Haralamb zîmbi în silă, rece, galben; nu se ştia dacă-i plăcuse complimentul. Spuse:

— Situaţia e gravă... dar bătălia e departe de-a fi pierdută de noi şi cîştigată de ei. Părerea mea e că ei o vor pierde. Nu părerea: certitudinea. Ei o vor pierde.

IV

Într-una din serile de la începutul lui martie, Dimitrie Cozianu se duse seara la bătrîna prinţesă Basarab-Comnen, care dădea în fiecare vineri un mic concert de muzică de cameră. Casa ei, pe Calea Victoriei, avea doar un parter, dar înălţat pe un peron de zece trepte. În curte, castanii bătrîni încă nu-şi arătau mugurii în aerul rece. Cozianu intră în primul salon, bătrînesc, cu ghirlande de stuc, cu un lustru uriaş pe schelet de argint şi cu cîteva fotolii vopsite în albastru pal şi roz, şi cu tapiseria pălită, înşirate de-a lungul pereţilor. Se stătea în picioare, concertul se terminase. Bătrîna Basarab-Comnen, înaltă, cu peruca roşie căzută pe o parte a feţei pline de pete livide, sprijinită în baston, cu o rochie ciudată, violetă, şi o capă de vulpi albastre, care atîrnau pe ea ca pe o sperietoare de ciori, îi întinse lui Cozianu o mînă ce părea intrată în putrefacţie din pricina petelor de pe ea şi a tendoanelor care ieşeau prin pielea mumificată.

— Bună seara, zise ea cu glasul său ţipător, bine cunoscut în lumea în care se învîrtea Cozianu. Ai întîrziat, n-ai să mai auzi nimic. *Monsieur que voilà* [1] ne-a cîntat ultimele sale opere: o sonatină şi o arietă; pregăteşte şi o simfonietă.

Cozianu dădu din cap rece şi-i întinse o mînă inertă compozitorului, domn scund, nervos, sec, cu dinţii rînjiţi într-un etern rictus constipat: era un muzician modern, foarte apreciat. Cozianu se întreba de ce nu i-o fi spus bătrîna pe nume, ci *monsieur que voilà*. Desigur uitase cum îl cheamă.

— Am astă-seară noile vedete – zise prinţesa Basarab-Comnen – *devinez qui?* [2]

Cozianu dădu din umeri:

— *Quelque américain...* [3]

---

[1] Domnul pe care-l vezi.

[2] Ia ghiceşte pe cine?

[3] Vreun american...

— Ah, ăştia bîntuie saloanele, sînt banali la culme; nu, nu americani; altceva; ceva ce n-ai să găseşti decît la mine – deşi singură mă mir... *ces gens-là chez moi!* [1] exclamă ea cu uimire şi stupefacţie şi amuzată la culme. Hai, ghiceşte! *Un rouge, cher ami, un rouge!* [2] Un tho-va-răş! ţipă bătrîna excitată, cu peruca pe o ureche şi zornăind din foarte lungile pandantive de briliante.

— Un comunist? Au devenit salonarzi? întrebă surprins Cozianu.

— Nu... numai ăsta... Ăsta e foarte amator... de altfel nu e lucrător, *c'est presque un monsieur...* [3]

Şi trăgîndu-l pe Cozianu de braţ printre grupuri, se opri cu el în faţa unui bărbat în haină neagră, croită mediocru şi care, cu mîinile la spate, privea lumea elegantă dimprejur, cu un surîs viclean, de geambaş. Această şiretenie greoaie, care-i încreţea pielea la coada ochilor, îl izbi pe Cozianu.

— Domnul Matei Mardan... domnul Cozianu, cîrîi bătrîna Basarab-Comnen.

— Îl cunosc din auzite, spuse Mardan zîmbind şi măsurîndu-l din ochi cu preţuire pe Cozianu, de parcă voia să-l cumpere şi-i evalua preţul în gînd.

— Cum se face? Nu sînt o celebritate ca alţi musafiri ai doamnei Basarab-Comnen, spuse Cozianu.

— Am studiat în vremea din urmă problemele financiare, zise Mardan, urmărind-o cu ochii pe prinţesa Basarab-Comnen care, după un zîmbet înfiorător şi amabil, se depărtase sprijinită de bastonul cu cap de fildeş. Cunosc activitatea dumitale de consilier tehnic al Ministerului de Finanţe şi, după cum vezi, am socotit-o de aşa natură, încît ţin bine minte şi omul şi lucrările...

„Ăsta e sau un imbecil care mă ia drept un savant, sau un şmecher care vrea ceva de la mine şi mă flatează..." În acelaşi timp cerceta croiala modestă a gulerului cămăşii, calitatea banală a cravatei, croiala mediocră a hainelor, faţa masivă şi vicleană şi-l cuprindea o repulsie fizică la gîndul că omul ăsta e unul din duşmani şi că el, Cozianu, i-a dat mîna. Ar fi iscălit cu mai mare uşurinţă condamnarea la moarte a

[1] Oamenii ăştia la mine!

[2] Un roşu, dragul meu, un roşu!

[3] E aproape un domn...

acestui om, decît să-i dea mîna. Totuşi continuă să fie politicos şi atent, deşi rezervat. Pînă în clipa cînd Mardan îi spuse:

— Ascultă, domnule Cozianu... n-ai vrea să lucrezi cu mine?

— Cum? Unde? întrebă Cozianu aiurit.

— Guvernul îmi încredinţează preşedinţia unei comisii de control a activităţii financiare, mai precis a creditelor. Am nevoie acolo de oameni cu experienţă, cum ai fi dumneata... Ai mai lucrat în direcţia asta sub guvernele trecute...

Cozianu tresări. Asta ce fusese? Aluzie? Ironie? Ameninţare? „Dacă nu accepţi, te fac criminal de război?" sau simplă constatare... Îi trecu fulgerător prin minte convorbirea cu Jean-Pierre Haralamb. Dar dacă garanţia acestuia nu era destul ca să-l acopere în faţa unui viitor guvern Rădescu, în faţa unei eventuale terori albe sau a unei dictaturi legionare? Şi, în acelaşi timp, se gîndea ispitit la posibilitatea de a juca pe două tablouri şi de a cîştiga pe amîndouă.

— E o propunere care mă onorează... şi foarte tentantă, spuse el; dar trebuie să mă gîndesc...

— Dacă nu accepţi în douăzeci şi patru de ore, trebuie să reflectez la altul, zise Mardan cu bunăvoinţă şi un fel superior, ironic, neaşteptat pentru Cozianu. Îl privea mereu, cîntărindu-l, cum priveşte un geambaş un cal, şi zîmbea. Îţi dai seama – adăugă el – că trebuie să-mi constitui comisia cît de curînd. Ce zici?

— Pînă în douăzeci şi patru de ore vei avea răspunsul, domnule Mardan, spuse Cozianu şi adăugă cu un surîs amar, morocănos, saturnian: Cred că voi accepta... din simpatie pentru dumneata şi ca să slujesc ţara... aşa cum e tradiţia familiei noastre.

— Ei, vă înţelegeţi perfect, cîrîi doamna Basarab-Comnen, trecînd pe lîngă ei. Nu regreţi că mi-ai cerut să ţi-l prezint pe domnul Cozianu, nu-i aşa? E o personalitate...

Şi trecu mai departe, pe cînd Cozianu, vorbind nimicuri cu Mardan, se gîndea cu oarecare mirare şi bănuială că Mardan îi ceruse anume bătrînei să i-l prezinte. Mardan umblase după el, prin urmare. De ce? Întrucît era el atît de interesant?

Îi puse aceeaşi întrebare lui Haralamb, cînd se duse a doua zi la el să-i ceară sfatul. Haralamb îi spuse:

— Cine ştie? Are nevoie de dumneata ca tehnician sau e vorba de o acţiune de împăciuire a comuniştilor; orice ar fi la mijloc, dumneata acceptă; eu te voi susţine...

Erau în biblioteca lui Haralamb. Un cîine mare de vînătoare stătea întins lîngă fotoliul lui Haralamb şi dormea cu botul pe labe. Cozianu se gîndi: „Mă susţine; dar pe dînsul cît o să-l susţină viaţa din el?" I se părea că Haralamb se agaţă din răsputeri, prin acţiunea lui politică, de viaţa care în fond îl părăsea; după cum şi cu acest cîine încerca să-şi dea iluzia că nu e olog şi ţintuit în fotoliu, că mîine sau peste un ceas ar putea pleca la vînătoare.

— Ascultă, dragă Haralamb, o să-ţi fiu poate dezagreabil, dar sînt obligat să mă gîndesc la toate: în fond, poate să-mi risc la un moment dat pielea... Dumneata nu stai bine cu sănătatea; dacă, Doamne fereşte, ţi se întîmplă ceva? Haralamb zîmbi la fel de silit şi de acru ca şi la întrevederea lor dinainte.

— Sînt foarte bine cu sănătatea! zise el înţepat. Dar văzîndu-l pe Cozianu că tace, îl linişti: Nu sînt singur. Dacă mi se întîmplă mie ceva, toate legăturile mele vor fi moştenite de altcineva, care va fi în contact direct cu persoanele interesate. Nu ezita atîta: am mai vorbit cu alţii care nu au făcut atîtea fasoane ca dumneata!

În aceeaşi seară, Cozianu primi un telefon de la şeful unuia din partidele politice care intrau în guvernul de largă concentrare; şi, ca reprezentant al acestuia, îi dădu el un telefon lui Matei Mardan, anunţîndu-l că acceptă; peste două zile, *Monitorul Oficial* publica decretul-lege care constituia comisia guvernamentală pentru controlul financiar, preşedinte Matei Mardan, vicepreşedinte Dimitrie Cozianu. Din ziua aceea începu o activitate febrilă pentru Cozianu, în marele imobil oficial cu maşini veşnic înşirate în faţă, cu şiruri de birouri în care ţăcăneau maşinile de scris şi de calculat şi cu cabinetele conducătorilor, veşnic asediate de directorii băncilor, de oameni de bursă, de politicieni, de gazetari. Mardan îi prezentase lui Cozianu pe viitorii săi colaboratori, şefii serviciilor comisiei.

— Domnul Ioaniţiu... domnul Mereanu... spunea Mardan, cu coada ochilor încreţită de un zîmbet jovial.

Domnii respectivi, spilcuiţi, pomădaţi, cu unghiile făcute la manichiură, cu batista parfumată la piept, se înclinară în faţa lui Cozianu, care se înclină la fel de grav, de parcă ar fi fost cu totul străini: se cunoştea cu „domnii" aceştia de cincisprezece-douăzeci de ani; Ioaniţiu fusese în consiliul de administraţie al Creditului germano-român şi reprezentant al lui Deutsche Bank; Mereanu lucrase la Banca Naţională sub dictatura generalului Antonescu; pe alţi cîţiva nu-i cunoştea. Unul, şeful serviciului de studii şi statistică, un tînăr înalt şi subţire, brun ca un arab, avea braţul drept bandajat şi atîrnat de gît cu o faşă.

— Domnul Varlam, zise Matei Mardan, prezentîndu-l.

Tînărul nu întinse mîna; nu putea din pricina pansamentelor.

— Varlam? Rudă cu Jack Varlam? întrebă Cozianu amabil.

— E fiu-său, spuse Mardan.

„Aha, ăsta e comunistul!" se gîndi Cozianu. Totuşi, pus pe amabilitate, zise:

— Tatăl dumitale mi-e prieten... şi e un foarte distins jurist...

Tînărul clipi din ochi şi nu răspunse nimic. Mardan zise:

— Fiul e un bun statistician; îşi face acuma un doctorat în matematici şi ştiinţe sociale; e şi un marxist, ceea ce nu strică... Şi rîse gros şi jovial.

Cozianu simţi că-l trece un val de antipatie faţă de acest june slăbănog şi tuciuriu, cu ochelari şi cu gulerul cămăşii răsfrînt peste gulerul hainei, fără cravată, atît de deosebit de eleganţii domni Ioaniţiu şi Mereanu; şi calitatea lui de matematician îi era antipatică; aici trebuia să fii frecat cu toate sforăriile administraţiei, cu toate şmecheriile marilor bănci, nu cu calculul infinitezimal şi cu statistica! Totuşi, fiindcă în această zi a prezentării era hotărît să fie amabil întrebă:

— Aţi avut un accident, domnule Varlam?

Cellalt bîigui ceva nedesluşit. Mardan rîse:

— A fost rănit la manifestaţia noastră din 24 februarie! E un tînăr erou!

Cozianu rămase o clipă descumpănit şi de aceea îi scăpă o întrebare stupidă:

— Cum? Aţi fost jos... în Piaţa Palatului?

Tînărul Varlam răspunse politicos şi sec:

— Da... Dumneavoastră aţi fost *sus*?

Ioaniţiu şi Mereanu, care pînă atunci îl priveau rece şi ironic pe colegul lor comunist, nu se putură împiedica de a zîmbi la această întrebare usturătoare, care-l arăta deodată pe domnul vicepreşedinte

al comisiei undeva, pe acoperişul palatului, printre mitraliere. Cozianu se schimbă la faţă, rîse silit şi îngînă:

— Eu eram la „Athénée Palace", la etaj, în vizită la un prieten.

— Ei, atunci ai văzut bine... A fost o manifestaţie impunătoare a maselor populare, zise Mardan, care nu fusese deloc la manifestaţie.

Se începu o conversaţie fără importanţă. Cozianu rămase tăcut: era stăpînit de o duşmănie instinctivă faţă de tînărul Varlam... „Uite ce-a putut ieşi din şmecherul de Jack Varlam, care e totuşi un om inteligent, un om cu care se poate vorbi; golanul ăsta, acest matematician derbedeu!" se gîndea el fierbînd. Şi, totuşi, va trebui să lucreze cu el. „Un fanatic, un iacobin periculos – îşi zicea Cozianu în sine – Mardan nu e ca ăsta: Mardan e un vulpoi bătrîn, ăsta însă..."

Dar, în cursul săptămînilor următoare, îşi dădu seama că tînărul Varlam e deosebit de competent şi că se lucrează foarte bine cu el. Uită de prima senzaţie de ostilitate, care rămase să mocnească undeva în fundul sufletului său; şi, vreme de cîteva săptămîni, nu mai văzu pe nimeni, afară de recepţiile oficiale; nu mai trecu decît pe la Haralamb, ca să discute cu el ce e de făcut. Se înţeleseră să se întîlnească numai noaptea, cu nimeni de faţă. Cozianu, înalt funcţionar al unui guvern progresist, nu trebuia să se compromită.

În zilele acelea, cînd ţara fierbea de primele măsuri ale reformei agrare, Şerban Romanò veni să-l caute pe văru-său la birou. Şerban Romanò purta un costum care-l sugruma peste piept, în talie, la coapse.

Se îngrăşase enorm în vremea din urmă, făcuse un şezut şi un piept de matroană. Picior peste picior, privindu-şi pantofii de antilopă ca să nu se uite în ochii acestui om grav şi dur a cărui privire neagră îl intimida, Şerban îi spuse:

— *Écoute, mon vieux Dim* ...[1] am remuşcări că n-am venit să te văd cînd... cînd s-a prăpădit biata Colette...

Lui Dimitrie Cozianu îi murise nevasta în primul bombardament, cel de la 4 aprilie 1944; fusese invitată de nişte prietene să mănînce la prînz la „Floarea-Soarelui" şi bomba căzuse pe restaurant. Cozianu nici nu clipi. Aştepta.

— ... şi ştiu că eşti ambetat cu casa...

Încă o tăcere.

[1] Ascultă, dragă Dim...

— Da, mă mut mereu; n-am găsit nimic care să-mi convină, zise Cozianu.

— *Précisément* [1]: îţi fac eu o ofertă: mută-te la mine; eu vreau să-mi aranjez o casă undeva pe la lacuri, am eu ideile mele în materie de decoraţie şi de mobilier... o să vezi, *ce sera un bijou* [2]; am descoperit la idiotul de Bubi Ipsilanti un Sfînt Sebastian de un maestru italian de pe la 1600, extraordinar, emoţionant; era înnegrit, l-am dat la curăţit şi Bubi Ipsilanti, care mi l-a lăsat în schimbul unui Luchian, îşi dă cu pumnii în cap; şi mai am nişte lucruri fermecătoare, o să vezi, zise Şerban Romanò, rîzînd puţin jenat că e atît de încîntat de planul său, cînd fusese tocmai vorba de răposata Colette.

— Să-mi faci plăcerea să vii cînd o să fiu gata; o să organizez *des parties fines, entre garçons... avec des filles, par exemple, hein? Garçons sans filles, n'est pas dans nos goût, hein?*[3] *Ha-ha! Ha-ha!*

Dimitrie Cozianu, serios şi morocănos, se uita la acest bărbat gras, cu pungi sub ochi, cu pupilele tulburi şi cu părul rar. Mai şi minţea în chestia cu băieţii. Îl cunoştea din copilărie. Se schimbase. Se schimbase mult... „De ce? Moale. Moale. Stofă proastă. Nu de-ăştia e nevoie... Cu de-ăştia, o să ne ducem de rîpă", se gîndea Dimitrie Cozianu privindu-l grav şi rece pe văru-său.

— Bine, accept. Mulţumesc, zise el.

— A... dar ce accepţi? Casa sau invitaţia? *Hein*?

— Amîndouă, zise Cozianu.

— A, bravo, perfect. Absolut perfect. Dar... aş vrea să-ţi cer un mic serviciu... care pentru mine e foarte mare, dar pentru tine e mic. Nu mă refuzi?

— Să vedem.

— Să nu mă refuzi, Dim. *C'est pour moi une question de vie ou de mort..*[4] E vorba de reforma asta... cu moşiile. Mă atinge foarte simţitor... foarte simţitor... Tu eşti bine cu comuniştii... mi se pare că te-ai şi înscris la ei? zise Şerban şi se uită timid şi curios la văru-său.

[1] Tocmai.

[2] Va fi o bijuterie.

[3] Petreceri între băieţi... cu fetiţe, bunăoară, ei? Băieţii fără fetiţe nu e pe gustul nostru, ei?

[4] Pentru mine e o chestiune de viaţă sau de moarte...

Acesta, în flanel *gris-fer*, cu gulerul scrobit și privindu-l fix și sumbru pe sub sprîncenele încruntate și stufoase, aștepta.

— *C'est un secret? Car alors, je n'insiste pas, ce n'est pas mon genre...* [1] rîse Șerban încurcat.

— Nu e un secret. Nu sînt înscris în nici un partid. Sînt un tehnician, zise scurt, sec, Dimitrie Cozianu.

Șerban părea dezamăgit:

— Dar atunci... *tu n'est pas au mieux avec eux?* [2]

— *Mais si, mon petit, je suis au mieux avec eux* [3], spuse cellalt, plictisit. Spune-mi ce vrei.

— E vorba de reforma asta cu moșiile. Aș vrea să mă scapi... să obții să fiu băgat în vreo categorie exceptată... *Hein*? Se opri, nervos, îngrijorat, cu ochii la Cozianu, și repetă mașinal, bîțîind din pantoful de antilopă:

— *Hein, hein?*

Cellalt nu se mișca. Apoi spuse:

— Să vedem. Sfatul meu e să vinzi, să-ți salvezi capitalul...

— Nu cumpără nimeni! Țăranii nici nu se gîndesc să cumpere ce-o să le dați voi, comuniștii, gratis! exclamă Șerban Romanò.

— Să vedem. O să mă gîndesc, repetă Dimitrie Cozianu.

Peste cîteva săptămîni era instalat în fosta casă a lui Șerban Romanò, iar acesta nu mai avea decît o sută de pogoane, dar era atît de ocupat de aranjarea noii sale case, încît nu suferi prea mult de pierdere; și apoi mai erau acțiunile, imobilele, aurul...

După instalarea lui Cozianu, casa lui Șerban Romanò arăta altfel. Pe dinafară erau aceiași pereți cu tencuiala veche, aceeași *loggia* cu pilaștri de cărămidă deasupra intrării, același mare felinar de fier forjat atîrnat sub bolta *loggiei*. Înăuntru, însă, casa în care Șerban Romanò primise de atîtea ori în ultimii zece ani, era cu totul schimbată. Tapiseriile franțuzești din veacul al XVIII-lea dispăruseră de pe pereți; în locul lor se întindea o vastă pînză de pictorul român Mirea, intitulată (pe plăcuță de bronz) *Vîrful cu dor*, și care reprezenta un ciobănaș cu un bucium și un vultur, amîndoi înconjurați de cețuri cenușii; iar în cellalt salon, *Ospățul lui Sardanapal* de un pictor francez de mîna a cincea, din regretabila epocă 1890 și în regretabilul stil „*Salon officiel*". Mobilele fine, fotoliile aurite, scrinurile din lemn de lămîi și de trandafir se retrăseseră și ele; în locul lor tronau fotolii masive de piele. Un bar de lac chinezesc, roșu pe dinăuntru și plin de sticle, iar pe dinafară negru cu mici scene în aur, era una din mobilele cele mai importante; sufrageria era în falsul stil al Renașterii italiene, care se fabrica în cantități mari sub numele de „florentin" în Bucureștii anilor 1930-1940; iar din tavane, în locul candelabrelor de cristal de rocă și de bronz atîrnau altele, din cristal de Murano, ca niște fîntîni țîșnitoare împietrite printr-o minune; nu urîte, dar reci.

Covoarele de Aubusson și de la Savonnerie dispăruseră, înlocuite de frumoase Șirazuri și de cîteva Ghiordezuri prețioase, în culori stinse. Casa era pustie, curată și nu se mișca nimeni în ea. Uneori, stăpînul sosea la douăsprezece noaptea, cu prieteni, suna servitorii care apăreau cu ochii umflați și serveau o gustare rece, cu icre negre și whisky; aproape niciodată nu mînca acasă la prînz. Foarte rar, stătea singur, să lucreze, în biblioteca din care cărțile de filosofie, clasicii preferați ai lui Șerban Romanò și cărțile franțuzești cu stampe pornografice din secolul al XVIII-lea pieriseră, înlocuite de șiruri întregi de coduri civile, tratate de jurisprudență, reviste de statistică și de economie politică. Iar servitorii bătrîni, veniți cu douăzeci-treizeci de ani înainte de la țară și care-l slujeau pe Șerban Romanò, nu mai erau în casă. Gospodăria o conducea o *house keeper* în rochie neagră, care poruncea bucătăresei și fetei în casă; feciorul își petrecea vremea dormind, fumînd și la spectacolele de dimineață ale cinematografelor, unde bătrînul Vasile al lui Șerban Romanò nu s-a dus niciodată în viața lui.

Aici, în casa asta, își petrecea puținul timp liber foarte ocupatul vicepreședinte al Comisiei financiare. Nu ieșea decît la recepțiile oficiale, nu se mai ducea prin saloane, nici pe la „Jockey Club". Cînd se dusese ultima dată la club era obosit, voia să bea ceva rece și tare, nu dădea atenție celor dimprejur. Cîțiva domni ședeau pe canapelele de pluș sub marile tablouri de Grigorescu, pe care nu le priviseră niciodată. Erau acolo prințul Ipsilanti, frate-său Telescop, generalul, în smoching, cu mustață albă, prostit de tot de bătrînețe, tînărul Calomfirescu, Cezar Lascari, Titel Negruzzi. Cozianu trecu printre ei,

[1] E vreun secret? Căci atunci, nu insist, nu-i genul meu...

[2] Tu nu ești bine cu ei?

[3] Ba da, dragul meu, sînt foarte bine cu ei.

salutînd în grabă şi fără să ia seama la ei, se ducea să bea ceva, cînd Titel Negruzzi îl opri sub lustrul cel mare, de sticlă, ca un lustru de restaurant. Titel Negruzzi era chel, cu fălci grele, cu ochii tulburi; altminteri bonom şi familiar ca întotdeauna.

— Ascultă, Coziene dragă, nu merge, puiule, vezi tu, nu merge, murmură el discret. Ori una, ori alta... Te expui la scene penibile... Înţelege-mă: îţi vreau binele. Înţelegi? Tu cu comuniştii şi cu băieţii de-aici, majoritatea expropriaţi de moşii de amicii tăi... Ce să-ţi mai explic, eşti om inteligent...

Cozianu se uită la el, făcîndu-se palid. Titel Negruzzi era beat ca de obicei; părea bunăvoinţa întrupată. Cozianu zvîrli o privire împrejur. Jucătorii de la mesele de joc erau cu ochii pe el. „Băieţii" cărunţi sau chei, monoclaţi sau burtoşi, rîdeau ironic, batjocoritor, insultător. Cozianu şovăi o clipă. Să-l pălmuiască pe Titel Negruzzi? Să-l ia de gît pe vreunul din ceilalţi? Mai stătu o clipă, apoi se învîrti în călcîie şi ieşi repede.

V

Într-o zi de la sfîrşitul primăverii, Dimitrie Cozianu intră la „Athénée Palace", unde trebuia să se întîlnească cu Jack Varlam. Maşina îl lăsă în faţa hotelului; Cozianu intră în hol. Luminile erau discrete, fotoliile adînci şi de tapiserie bună şi domnea tăcerea marilor hoteluri. În lumina puţină, portocalie, ca printr-o sită, se zăreau nişte mogîldeţe negre în fotolii, îndărătul coloanelor de marmură falsă sau nu. Din obişnuinţă, Cozianu le salută; una avea faţa gălbuie, ofilită, smochinită, pălăria neagră cu perle de jais şi cu penele unei specii de păsări care nu putea fi decît corb; era bătrîna prinţesă Ipsilanti, fiica unuia din domnitorii dinainte de vodă Cuza; acum avea aproape o sută de ani şi adora să şadă în cafeneaua Nestor şi aici, în hol, la „Athénée Palace". Cealaltă era Elvira Vorvoreanu, desfigurată, cu cearcăne negre, cu capul ei de mort din pricina bolii de inimă. Mai erau două babe necunoscute, apoi Nicolas Ipsilanti, mititel, rotund, cu mustaţa albă şi cu cele mai elegante haine din cîte se croiseră la Londra în tot cursul anului 1910; alături de el, masiv,

brun, ars de soare, într-un costum beige şi cu o cravată de un galben palid ca şi batista din buzunarul de la piept, Toto Candiotu, om de cincizeci de ani, proprietarul unui mare grajd de cai de curse. Dimitrie Cozianu, care-i cunoştea pe toţi, mîncase la ei în casă şi-i primise la el pe cînd trăia nevastă-sa, îi salută, întrebîndu-se: „Ce-o fi vrînd Toto? Crede că-i poate escroca bani babei? N-o cunoaşte..." Dar în clipa următoare nu se mai gîndi la asta. Privirea bătrînei Ipsilanti alunecă peste el şi reveni la Candiotu, indiferentă, parcă ar fi văzut un obiect, un scaun, un palmier din hol. Bătrînul Ipsilanti (era cumnatul prinţesei) întoarse ochii; Elvira Vorvoreanu îl fixă o clipă pe Cozianu cu ochii negri, morţi, apoi se întoarse şi ea şi continuă să vorbească; iar Toto Candiotu, al cărui tată avusese un mare magazin de coloniale, se întoarse şi mai glacial decît toţi ceilalţi, încîntat că poate face cauză comună cu os de domn şi că snobează un boier. Oamenii de serviciu din uşa holului nu observaseră nimic. Un colonel englez din misiunea aliată de control, ţeapăn, cu capul sus, cu ochii sticloşi, cu picioarele parcă anchilozate, ieşi din bar şi trecu prin faţa lor fără să se uite nici în dreapta, nici în stînga. Dimitrie Cozianu simţi o fierbinţeală năvălindu-i în obraji. Se roşea. Nu i se mai întîmplase asta din copilărie. Strînse din fălci, îşi smulse batista din buzunarul de la piept şi-şi şterse fruntea. Murmură furios:

— Imbecilii...

Şi se uită împrejur, căutîndu-l pe Jack Varlam. Acesta se ridicase dintr-un colţ întunecos şi venea spre el cu mîna întinsă. Era voinic, aproape gras, roşu, cu obrajii lucioşi, ochii strălucitori, albaştri, ca ai unui gîscan, şi rîdea vesel şi dur:

— Ce faci, excelenţă? Ce faci, domnule? Ia vino-ncoace să-ţi prezint pe amicul meu, domnul Ragusa... domnul Bobby Ragusa, domnul Cozianu.

Un omuleţ subţirel, cărunt, apăru şi el de după o coloană. Îşi înclină capul palid, alb, cu trăsături uscate şi dure. Cozianu dădu din cap distant, deşi ştia că venise aici tocmai ca să-l cunoască pe domnul Bobby Ragusa. Şi acesta ştia foarte bine; de aceea, potrivit cu regula jocului, chiţăi (era mai mult decît tenor):

— Vă las... scuzaţi-mă, am întîlnire cu cineva... Vă salut, excelenţă... (şi se înclină respectuos, apoi se îndreptă şi dădu din cap): Servus, dragă... Cu bine...

— Îţi telefonez eu, zise Jăck Varlam.

Apoi se aşeză cu Cozianu pe o canapea şi făcu semn unui chelner care trecea: ceru două pahare de whisky şi, pe cînd gusta dintr-al lui, spuse:

— E, ăsta e Ragusa.

— Şi ce vrea? întrebă sumbru Cozianu, care se gîndea la incidentul de adineauri. Imbecilii! Imbecilii! Şi ce vrea domnul Ragusa? repetă el răguşit şi neprietenos.

— Dragă... ştie că te cunosc şi că mă onorezi cu prietenia ta, spuse domnul Varlam, sau tovarăşul Varlam.

Domnul Varlam era proprietarul unor fabrici textile în Bucureşti; iar tovarăşul Varlam era membru în comitetul executiv al partidului social-democrat. Umbla într-un costum cenuşiu, simplu şi fără croială deosebită, care-i şedea bine şi unui proprietar de uzină şi unui lider socialist. Era un om foarte bogat, cu asemenea relaţii şi influenţe, încît „mă onorezi cu prietenia ta“ era aproape o glumă.

— ... Şi m-a rugat să-ţi cer o intervenţie unde-ai să ştii tu... Are nevoie urgentă de patruzeci de vagoane care să facă drumul Bîrlad-Bucureşti şi îndărăt. Comuniştii apără cu dinţii Căile Ferate. Ştii bancul lor: „totul pentru front, totul pentru victorie!“... poate că dacă ceri şefului tău... sau ai pe cineva să-i ceară lui Guţă sau lui Jenică să intervină... Ei? Ce zici?

„Guţă“ şi „Jenică“ erau doi şefi de partide burgheze, care erau în momentul acela în guvern.

— O să-l coste scump pe domnul Ragusa... mormăi încruntat Cozianu. Nu intervenţia avea să-l coste scump, ci furia amară care clocotea în sufletul lui şi făcea să-l treacă sudorile şi-l silea să-şi şteargă necontenit fruntea cu batista pe care o mototolea în pumn. Nu era nimic afrontul pe care i-l făcuseră „ramoliţii aceia“, cum le spunea el în gînd. Dar asta însemna ceva, însemna că va fi ostracizat de o întreagă lume... de lumea lui, lumea în care trăise şi respirase patruzeci şi cinci de ani, lumea în care se căţărase cu ghearele, centimetru cu centimetru, şi din care căzuse la zvîrcolirile ei de agonizant dement, şi în 1941, şi în 1944, lumea pe care o servise şi nu-l recompensase cu nimic. „Imbecilii!“ se gîndea el sufocat de o furie dureroasă şi deznădăjduită, ca în faţa unei neînţelegeri mărunte, dar catastrofale.

— O să-l coste scump pe domnul Ragusa.

— Ei, cît de scump? Vezi să fii rezonabil, că altfel nu-i mai rentează lui afacerea şi-o lasă să cadă, murmură Varlam zîmbind, dar uşor alarmat. Apoi, tot zîmbind: Să ştii că eu nu iau nimic... am nişte obligaţii vechi şi cu asta mă plătesc faţă de el...

— Eu n-am nici o obligaţie, rîse încurcat Cozianu. („Imbecilii! Nici nu-şi dau seama!“) Dar, ascultă, comisionul o să-l plătească în dolari.

— E o condiţie mai grea...

— N-am ce-i face...

— Bine, am să-i spun... Iar tu vezi ce se poate face.

— I-o fac. Spune-i că e ca şi făcut, murmură sec Cozianu şi se ridică: Tu mai stai aici? Eu nu pot... Trebuie să mă duc la birou...

În picioare amîndoi, pe punctul să se despartă, Cozianu îşi aduse aminte.

— Ascultă, domnule, n-ai putea să-l mai struneşti pe băiatul dumitale? Îmi face viaţa imposibilă! Dacă n-ar fi al dumitale, l-aş fi zburat de acolo din prima zi! E băţos, obraznic, face ce vrea, parcă el ar fi stăpîn.

Jack Varlam era un om dur. Dar acuma rîse cu o moliciune dezarmată, pe care încerca să şi-o ascundă. Nu era rîsul unui părinte, ci al unui om care se ştie fără putere într-un punct, un punct de unde-i poate veni pieirea.

— Nu, dragă... nu-mi cere asta... N-am nici o influenţă asupra lui... E comunist...

Cozianu îl privi drept în ochi. Cellalt nu răspunse cu o clipire complice, ci se uită la el, cu ochii adînci şi goi ai unui om lovit. Cozianu întrebă:

— Comunist?

— Da, da... Comunist...

— Bine, auzisem şi eu, dar credeam că... cu ştirea dumitale!

Varlam oftă şi dădu din cap, zîmbind melancolic.

— Să te ferească Dumnezeu, dragă. Bine că nu trăieşte maică-sa să-l vadă... Ar fi murit de supărare...

Cozianu rămase o clipă nemişcat, apoi murmură:

— Auzi, ce dement... E nebun?

— Nu. E comunist, nu înţelegi? E comunist, repetă Varlam cu tristeţe şi neputinţă.

Cozianu nu mai spuse nimic despre asta şi se despărţiră. Varlam se duse la bar, unde avea întîlnire cu nişte gazetari americani, iar Cozianu la birou. Cînd trecu prin hol, spre ieşire, îşi înţepeni muşchii, silindu-se să nu ştie că în colţ, în cercul de fotolii, capul de mort al Elvirei Vorvoreanu, obrazul alb al prinţesei Ipsilanti sub pălăria cu pene de corb şi mutra masivă şi obraznică a lui Candiotu se întorceau spre el. Nu se uită la ei, dar le simţi privirile şi-l mai trecu un rînd de sudoare. Ieşi, făcu semn maşinii, urcă şi spuse:

— La birou!

VI

Aici, la birou, Dimitrie Cozianu se simţea stăpîn. Aici ştia ce face, pentru ce, pentru cine; aici se simţea sigur şi uneori îi venea să rîdă de păcăleala formidabilă pe care le-o trăgea comuniştilor, ca şi imbecililor de la „Athénée Palace". Astăzi însă avea o strîngere de inimă. Tot jocul lui era mersul unui acrobat pe funie. Dar dacă făcea un pas în gol? Urma prăbuşirea – şi asta putea însemna puşcăria pe mulţi ani de zile sau cine ştie? procesul de înaltă trădare şi... parcă el nu ştia, parcă schilodul nu-i spusese că persoanele interesate erau la curent. Cozianu, ca şi Haralamb, ştia foarte bine că asta se încadrează în textele de lege privitoare la înaltă trădare. Şi atunci?

Trecu încruntat şi morocănos printre oamenii care se înghesuiau în anticameră, intră în birou şi şezu o clipă singur. Apoi începu să răsfoiască hîrtiile care erau pe masa de lucru. Era întuneric; numai lampa cu scoică de porţelan verzui arunca un cerc de lumină pe birou şi mîinile fine, prelungi, cu degete subţiri şi cu păr des, negru, ale lui Cozianu, ieşeau din lumină. Pe degetul mic al mîinii drepte strălucea un inel mic cu pecete. Mîinile întorceau liniştit cîte o foaie, apoi stăteau întoarse pe hîrtie, elegant şi cu părul acela animalic care ieşea de sub manşetele albe şi scrobite. Deodată Cozianu se aplecă asupra

unei foi de hîrtie şi rămase cu ochii nemişcaţi. Apoi o mai citi o dată. Apăsă pe buton ca să cheme secretara:

— Roagă-l pe domnul Varlam să poftească încoace.

Şi, rămas iarăşi singur, ridică hîrtia care tremura uşor în mîna lui. O ţinea în aer, gata s-o arunce, s-o rupă în bucăţele. Nu mai putea suporta pe acest Varlam. Era a patra oară cînd insista şi se zbătea ca un desperat, făcînd referate şi contrareferate, intrînd de cîte zece ori la rînd la Cozianu şi la Mardan, ca să obţină anularea unor măsuri ale Comisiei financiare. În şedinţele de lucru combătea fiecare propunere a lui Cozianu, cu o încăpăţînare iritantă, cu calmul său sec care îl scotea pe Cozianu din sărite. Trebuia să se isprăvească o dată. Cozianu aştepta fierbînd de furie rece, stăpînită.

O bătaie în uşă.

— Intră!

Înalt, subţire, îmbrăcat mai corect ca la început – purta cravată, avea un costum călcat – Ionel Varlam intră, spuse bună seara şi stătu o clipă în picioare, aşteptînd să fie poftit să şadă. Cozianu nu-l pofti. Se uita la pieptul celuilalt, nu în ochii lui, de frică să nu-l facă furia şi antipatia să se trădeze. Ionel Varlam mai stătu o clipă în picioare, apoi, foarte calm, se aşeză într-unul din fotoliile din faţa mesei de lucru a lui Cozianu.

— Domnule Varlam – zise acesta cu glasul mai-mai să-i tremure de furie – văd că încă n-ai înţeles ce s-a vorbit în ultima şedinţă a Comisiei.

— Vorbiţi despre mutarea fabricii de avioane îndărăt la Braşov şi creditele pentru repunerea ei în producţie? Am înţeles foarte bine, domnule vicepreşedinte.

— Cum ai înţeles foarte bine? N-ai înţeles nimic! exclamă Cozianu enervat. Sîntem încă în război. Hitler e încă la Berlin, toate forţele economice ale ţării trebuiesc consacrate frontului şi dumneata propui credite pentru o fabrică demontată, mutată în nişte sate, şi care n-o să dea nimic pînă-ntr-un an sau doi! Asta e nebunie! Studii şi statistici se fac în secţia dumitale, sau romane?

— Domnule vicepreşedinte, fabrica „I.A.R." va putea produce automobile, maşini-unelte, tractoare pentru agricultură! Războiul e pe sfîrşite. Nu e bine să ne gîndim la perioada următoare? spuse Ionel Varlam cu căldură, fără nimic din animozitatea pe care o avea Co-

zianu față de el. Urmă: Mă simt dator să propun în fiecare ședință a comisiei aprobarea de credite pentru mutarea I.A.R.-ului îndărăt la Brașov și repunerea sa în funcțiune. Nu pot, înțelegeți-mă vă rog și pe mine, nu pot accepta ca o fabrică întreagă cu un echipament modern și perfecționat, să stea prin magazii și lăzi, în niște sate din fundul Ardealului, să se deterioreze, să se piardă, nu pot asista cu mîinile în sîn, domnule vicepreședinte! Dacă n-aș avea nici o informație despre asta, n-aș zice nimic, aș avea scuza că n-am știut. Dar pot să vă arăt scrisorile comitetului sindical al fabricii, rapoartele inginerilor, rapoartele funcționarilor noștri pe care i-am trimis la fața locului: e un dosar întreg, complet, din care reiese clar ca lumina zilei că acolo e o mare avere pentru țară și nu pot tăcea. E o chestiune de conștiință pentru mine; și oricine-ar fi în locul meu, afară de un om necinstit și răuvoitor, v-ar vorbi la fel!

Cozianu se stăpîni să nu întrebe ce vrea să spuie cu „om necinstit și răuvoitor", dacă era o aluzie la el, Cozianu; își dădea seama că este exclus, că i s-a părut în mod nejustificat, că Ionel Varlam nici nu se gîndise la așa ceva și totuși se simțea prost, iritat, jignit; de fapt simpla pomenire a unor oameni „necinstiți și răuvoitori" îl enervase, căci Ionel Varlam vorbea cinstit și deschis, mărturisindu-și fățiș intențiile și mobilurile, pe cînd el, Cozianu făcea tocmai ce spunea Ionel Varlam: frîna, oprea în mod discret și ascuns, dar din răsputeri.

— De asta – urmă Ionel Varlam – v-am înaintat memoriul și adresa pe care-ați rupt-o după cîte văd...

Cozianu se uită cu vioiciune la hîrtia din fața lui: da, era adresa ce însoțea memoriul serviciului de studii; și într-adevăr o rupsese fără să-și dea seama; cu totul fără să-și dea seama. Dar cînd? Adineauri, de bună seamă, pe cînd îl aștepta pe junele ăsta. Cozianu simți că se roșește: Varlam îl prinsese asupra unei manifestări pătimașe, care-i trădase sentimentele. Îl privi pe tînărul înalt și firav care ședea în fața lui. Ar fi vrut să-l strîngă de gît, să-l facă să dispară, să nu mai existe. Îl ura. „Să vedem dacă n-o să fiu eu mai tare ca tine!" se gîndi el. Da, îl ura pe intelectualul ăsta cu ochelari și cu ideea revoluției în cap. Ideile sînt făcute pentru a străluci într-un salon, a lua examene, nu pentru revoluție – așa socotea Cozianu. Prezența acestui „tînăr fanatic", cum îl aprecia el în gînd, îi făcea un rău fizic. Ar fi dat orice ca să nu-l mai vadă pe acest om care folosea ideile ca pe niște arme,

niște cuțite, niște măciuci, că să-l zdrobească pe el, Cozianu. „O să fie greu, se gîndea Cozianu fierbînd. Totuși, trebuie să se poată. Trebuie! Și pentru asta, o să-l zbor de aici."

— Nu ne înțelegem, domnule Varlam, zise el stăpînit. Dumneata ești un organ consultativ, trebuie să informezi comisia, să studiezi problemele care o interesează, nu să dai sugestii și nici să exerciți presiuni asupra comisiei.

— Încerc să fiu în primul rînd patriot, domnule vicepreședinte... V-am spus: nu pot tăcea. Comisia n-are decît să treacă peste încercările mele, dar eu îmi voi face datoria pînă la capăt.

— Ce însemnează „pînă la capăt"? întrebă Cozianu enervat și bănuitor.

Ionel Varlam ezită o clipă, apoi spuse:

— Adică, cît voi fi eu aici, voi continua să propun creditarea „I.A.R."-ului în scopul reinstalării și începerii producției.

Cozianu se prefăcu a răsfoi niște hîrtii de pe masă și urmă:

— Bine, mulțumesc.

Vorbise cu capul în piept, și fără să ridice ochii, ca să nu dea mîna lui Ionel Varlam. Acesta se ridică și plecă. Peste două minute, Cozianu îl întrebă la telefon pe Mardan dacă-l poate primi; da, Mardan îl aștepta.

Președintele comisiei îl aștepta în picioare, îi întinse mîna cu aerul său de viclean și fals binevoitor, îl pofti într-un fotoliu, se așeză și el în alt fotoliu, aprinse o țigară, îi oferi una lui Cozianu, dar acesta refuză.

— Domnule președinte, vă rog să-mi acceptați demisia, zise Cozianu sec.

— Cum? De ce? Ce s-a întîmplat? întrebă cellalt, mirat, dar fără să se tulbure.

— Nu mai pot lucra cu domnul Varlam. Prin felul cum e organizată comisia, trebuie să am de-a face cu el zilnic; ei, nu mai pot lucra cu el. E maniac, are idei fixe, e obsedat de cîte ceva și mă pisează cu mii de propuneri pe aceeași temă; m-a înnebunit. Uite, în chestiunea remontării „I.A.R."-ului a ajuns să nu mai poată referi decît despre asta!

— Bine, dar e o problemă a viitorului... nici nu s-a sfîrșit războiul, murmură Mardan cu un zîmbet superior și înțelegător, cum zîmbești de ce spune un copil.

— Asta-i repet şi eu, dar m-am săturat! izbucni Cozianu.
— Ei, nu-l lua în serios... e avîntul tinereţii...
— Nu sînt dispus să înghit avînturile domnului Varlam! exclamă Cozianu.
— Lasă, n-avea grijă; o să discut cu el, spuse Mardan. Nu trebuie ca pentru asta să iei hotărîri atît de grave...
— Nu, domnule Mardan. Cu mare regret vă rog să-mi acceptaţi demisia.
— Nici nu mă gîndesc, zise Mardan. De ce să-ţi dai demisia? Mi-eşti indispensabil.
— Vă rog totuşi să-mi acceptaţi demisia, spuse cellalt pe un ton rece, ferm şi încăpăţînat.
— Nu insista... şi, te rog, ajută-mă mai departe... trebuie făcută o politică de redresare a economiei ţării... e o muncă de ani de zile şi dumneata îmi eşti indispensabil...
Se uita mereu la el cu ochii săi reci.
— V-aş ruga să-l scoateţi din post pe Varlam, zise Cozianu după un răstimp.
— Bine, zise Mardan. Dacă vorbesc cu el şi totuşi nu-şi schimbă felul de-a lucra, îl mutăm. Eşti mulţumit? Vezi cum te poţi înţelege cu mine?
— Domnule Mardan, mă înţeleg cu dumneavoastră şi mai bine decît mă puteam aştepta, zise Cozianu.
Începură amîndoi să rîdă. Mardan îi întinse mîna cu un aer de bunătate şi de prietenie ca un om cumsecade şi fără fasoane. Cozianu îi strînse mîna şi ieşi, cu creierii fierbînd. Nu cumva ăsta îi întindea o cursă? Cînd începi să minţi şi lucrezi în plină minciună, nu te mai poţi încrede în nimeni; s-a isprăvit, ai părăsit terenul ferm şi pluteşti în nesiguranţă şi primejdie. Nu-l pîndea? Tulburat, şedea şi se gîndea la primejdiile legate de încercarea lui. Ştia că pînă la sfîrşit îşi va risca libertatea şi poate chiar capul. Ştia că sorţii sînt cel mult egali şi, mai probabil, potrivnici. Şi acuma, din primele clipe, scurta convorbire cu Mardan îi arătase perspectiva unei alianţe neaşteptate, dar şi pe aceea a unui pericol imediat. Îl minţise Mardan ca să-l prindă într-o capcană? Sau îi oferise alianţa? Prima alternativă era cea mai probabilă; a doua era absolut de necrezut!

Secretara intrase de vreo trei ori, dar el o gonise cu un semn din mînă. Mai stătu singur, gîndindu-se: va trebui să se ducă să-l vadă pe Jean-Pierre Haralamb; era singurul om faţă de care putea să-şi descarce sufletul.

VII

Cam pe la ora cînd Cozianu şedea cu Jack Varlam la „Athénée Palace", Isabela Giurgea-Roşcanu, care avea să joace un rol atît de important în viaţa lui Cozianu, stătea de vorbă cu Ana Antim, prietena ei, conferenţiară la catedra de endocrinologie a Facultăţii de medicină din Bucureşti şi şefă a unei secţii dintr-un mare spital. Locuia la Ana Antim din vremea bombardamentelor, dar nu vorbiseră pînă acum niciodată despre ce vorbeau în clipa asta.
Şedeau amîndouă în salonul plin de tablouri de Luchian, Petraşcu şi Pallady, de lîngă cabinetul doctoriţei. Isabela, măruntă, subţire şi cu mîini fine, Ana Antim mare, voinică, cam bărbătoasă; Isabela delicată, cu mişcări graţioase şi pline de demnitate, doctoriţa sobră în gesturi şi glas, vorbind bine şi curgător, dar stăpînit; nu semănau de loc, dar se înţelegeau bine şi erau prietene de douăzeci de ani. Beau ceai; ceaşca pe care o luă Isabela Giurgea-Roşcanu de pe măsuţa de ceai îi zuruia în mîna tremurătoare.
— Să nu cumva să mă-nţelegi greşit; îţi cer să mă sprijini, nu să-mi dai bani, murmură ea.
— Cum? pomană? Nici nu m-am gîndit vreodată să te miluiesc, zise doctoriţa; de altfel ştii bine că e contra principiilor mele să dau pomană.
— Ce-ţi cer eu – urmă Isabela – e să-mi dai un sfat. Ce pot face ca să-mi cîştig viaţa? Tu nu ştii şi n-am lăsat pe nimeni să bănuiască, dar am ajuns să nu mai am ce mînca. În 1941, cînd m-am despărţit de Giurgea-Roşcanu...
— Pe care, fie vorba între noi, nu-mi pot explica cum de l-ai luat! o întrerupse Ana Antim.
— Eram naivă, fără experienţă, părinţii mei, care erau încîntaţi de asemenea partidă, au făcut presiuni asupra mea... şi pe urmă am plătit

scump... Nici nu bănuieşti, tu care nu eşti măritată, ce înseamnă să convieţuieşti cu un om pe care nu-l iubeşti şi pe care începi pe nesimţite să-l deteşti, pînă ajungi să-ţi mărturiseşti că da, îl deteşti, pe care te hotărăşti în fine să-l părăseşti... A fost un infern, Ana dragă... bine că am scăpat. Dar altceva îţi spuneam: cînd l-am lăsat, nu mi-am luat nimic decît hainele şi rufele. Tot ce-mi făcuse el cadou, bijuterii, blănuri, am lăsat tot. M-am mutat la tata; cînd a murit el, în 1942, mi-a rămas casa bătrînească şi biblioteca tatii; le-am vîndut şi din asta am trăit; tu ştii că abia mănînc şi că n-am nevoie aproape de nimic, dar, chiar aşa, am ajuns cam la capăt. Trebuie să încep să lucrez, nu mai pot sta aşa. Ceva mai necesar, mai util... şi din care să pot şi trăi.

Ana Antim dădu din umeri:

— De ce nu mi-ai spus mai demult?

— Păi... mi-era greu, erau prejudecăţile oamenilor... lumea în care m-am învîrtit din cauza lui Giurgea-Roşcanu... Ar fi urlat Bucureştiul... Pe cînd acum, e un fel de revoluţie, văd femei ca tine, eşti şef de spital, ţii conferinţe, faci politică... S-a schimbat ceva; nu mai mi-e teamă că par o nebună, cum am părut în 42 şi 43, pe front, şi la tine la spitalul ăla...

— Ai lucrat foarte bine atunci, şi asta ţi-o recomand şi-acum, zise Ana Antim cu tonul ei obişnuit, energic, practic, sigur, ferm. Îţi găsesc un post de infirmieră la mine la spital; urmezi un curs de perfecţionare şi pe urmă, văzînd şi făcînd: poate, cine ştie, să-ţi termini medicina... În al cîtelea an ai întrerupt ca să-l iei pe ilustrul Giurgea-Roşcanu? În al doilea sau al treilea?

— Al doilea, zise Isabela zîmbind.

— O să fie mai greu... În fine, vedem atunci. Deocamdată, mă ocup să te plasez.

— Nu; mai stau cîteva zile, vreau să mai încerc să intervin pentru...

— Nu pot să te aprob, draga mea, spuse doctoriţa destul de sec. A fost un ticălos, un... ceva foarte murdar.

— Alt om decît pe mine nu are, zise Isabela ridicîndu-se; trebuie să-mi fac datoria.

Ana Antim dădu din umeri şi o mîngîie pe cap:

— Bine, domnişoară Isus Hristos, treaba ta. Cu cine vrei să vorbeşti? Să nu-mi ceri mie să intervin pe lîngă nimeni, că nu intervin!

— Nici nu m-am gîndit; te cunosc, zîmbi Isabela. Cunosc eu pe un om care are un post înalt şi se pare că are mare influenţă pe lîngă comunişti. Dimitrie Cozianu. Îl ştii?

— Am auzit de el... Nu, nu-l cunosc. Şi? Te duci la el?

— Am audienţă chiar astă-seară.

— De-aia erai îmbrăcată de oraş... bine, du-te. Nu-ţi urez succes, spuse doamna profesor doctor Antim, scoţîndu-şi prietena din salon de umeri, cu un gest totodată sever şi protector.

Şi pe cînd Isabela ieşea, trăgîndu-şi mănuşile, doctoriţa îi mai spuse:

— Să vii să-mi povesteşti cum a fost.

Şi închise uşa.

VIII

Secretara intră în biroul lui Dimitrie Cozianu:

— Aţi acordat audienţă doamnei Giurgea-Roşcanu.

Nebuna. Exaltata. Lui Giurgea-Roşcanu i se pregătea acuma procesul, ca om de afaceri al unor criminali de război. În principiu, n-avea nici un rost s-o primească. N-avea chef să-şi bată capul cu necazurile altora. Îşi pierduse soţia în bombardament, îşi pierduse moşia acum în primăvară (comuniştii fuseseră atît de intransigenţi, încît nu numai că nu i-o putuse salva pe a lui Şerban Romanò, dar nici pe a lui proprie nu şi-o salvase), şi acuma juca un joc hazardat şi primejdios. Ce-i păsa de doamna Giurgea-Roşcanu? Îi acordase audienţă într-un moment de neatenţie... S-o amîne?

— Să poftească, zise el plictisit. „Era totuşi frumoasă, nebuna."

Se făcea seară; perdelele mari de catifea cenuşie lăsau între ele o fîşie de cer albastru cu o dungă portocalie la bază, pe care pluteau nori de un trandafiriu delicat, incandescent. În birou era penumbră; ardea numai lampa de birou, cu scoica ei de porţelan verde deasupra.

Uşa se deschise şi intră o femeie subţire, de vreo treizeci şi cinci de ani, care veni cu paşi liniştiţi, cu un mers plin de demnitate, pînă în faţa lui. Cozianu rămase o clipă nemişcat, să se uite la ea. Avea un cap mic, cu un oval desăvîrşit, îngustat spre bărbie; pielea ivorie

pătrunsă de o căldură trandafirie mereu gata să devină roşeaţă; ochii verzi-cenuşii îl priveau puternic, fără sfială, dar şi fără cutezanţă; şi o gură sensibilă, tremurătoare, îndurerată, se întredeschise într-un zîmbet care se vedea că putea fi strălucitor. Femeia era îmbrăcată într-un tailleur de şantung de culoarea zahărului ars. Cozianu, care voia s-o ţie în picioare, se trezi că se ridică dindărătul biroului şi vine în întîmpinarea ei. Doamna Giurgea-Roşcanu îi întinse o mînă înmănuşată în alb şi-i spuse:

— Nu-ţi mai aduci aminte de mine. Ne-am întîlnit pe front, în 1943; te-am dus cu ambulanţa mea.

— Îmi aduc foarte bine aminte, zise Cozianu. „Ce curios – se gîndea el – parcă n-aş mai fi văzut în viaţa mea o femeie. Ce bine e! Şi nu seamănă cu nici una. Nu se aseamănă cu nimic."

O mare linişte şi seninătate era în glasul, în privirea, în toate mişcările femeii acesteia; politeţea ei era firească şi adevărată; nu părea învăţată şi rece, ci o bunăvoinţă înnăscută, o grijă reală pentru cel cu care vorbea. Şi avea în ea, în accent, în privire, o intensitate nemaipomenită. „Sau poate mi se pare mie", îşi zise Cozianu.

— Domnule Cozianu, dumneata eşti singurul meu cunoscut în lumea care e la putere astăzi. Aş fi putut să-l rog pe vărul dumitale Cezar să mă introducă la cineva, dar mi s-a părut că e mai bine să vorbesc cu dumneata.

— De ce vi s-a părut asta? întrebă Cozianu, zîmbind fără să vrea.

Ea îl privi drept în faţă şi zise:

— Se spune despre dumneata că eşti mai influent pe lîngă comunişti decît alţii.

Cozianu începu să rîdă; avea de-a face cu o persoană care vorbea deschis. Alta i-ar fi spus: „fiindcă mi s-a părut că ai un suflet deosebit" sau alte asemenea baliverne.

— Şi la ce vreţi să folosiţi această influenţă a mea, dacă pot să ştiu şi eu? întrebă Cozianu, în felul său morocănos şi saturnian, dar înveselit.

Era o mare deosebire între politicienii cu care avea el de-a face de douăzeci de ani, la al căror cuvînt trebuia să stai o zi să te gîndeşti nu dacă fusese o minciună, ci din care din cele zece mii de varietăţi de minciuni fusese, şi de ce grad de falsitate – şi această persoană cumpătată, politicoasă şi de o francheţe absolută, care şedea într-un

fotoliu de catifea cenuşie în faţa lui. Era o mare deosebire şi între ea şi cucoanele din lumea în care se învîrteau amîndoi; avea un aer de stăpînire şi de simplitate şi o privire atentă şi inteligentă ca a unui bărbat, şi încă a unui bărbat cum Cozianu nu cunoştea mulţi. Ce putea avea comun femeia aceasta cu Giurgea-Roşcanu, lichea agreabilă şi imprudentă, pe care-l pîndea o condamnare la moarte sau la închisoare pe viaţă?

— Am venit să te rog, domnule Cozianu, pentru soţul meu.

Nevasta lui Giurgea-Roşcanu. La început, Giurgea-Roşcanu n-avea nici o importanţă, era un avocat cu succes şi atît. Abia după aceea, prin 1940-41, devenise, prin hatîrul mareşalului Antonescu, mare mînuitor de bani murdăriţi cu lacrimi şi sînge. Şi acum îşi aştepta procesul.

Se încruntase:

— Ce pot face eu pentru soţul dumneavoastră? Nimic! N-am nici o legătură cu procesul.

— Domnule Cozianu, nu pentru el, fiindcă nu el te roagă.

— Nici pentru dumneavoastră, doamnă, spuse el rece. Iertaţi-mă, dar aici e vorba de dreptate. Oricît aş ţine să vă fac un serviciu... nu mă pot amesteca!

Ea nici nu clipise. O luă de la început, calmă şi răbdătoare.

— Nu cer nimic ilegal... nimic nedrept. Cer un singur lucru: să obţii să fie judecat separat. Fiindcă atunci o să se vadă mai limpede că vinovăţia lui e diferită de a guvernatorului şi a generalilor. Aceştia au ordonat masacre de ruşi şi de evrei, jafuri... El însă...

— El a fost complicele lor moral, doamnă, şi poartă răspunderea împreună cu ei, zise sec Cozianu.

— N-ai dreptul să te pronunţi înainte de sentinţa tribunalului, în situaţia dumitale de om de stat, spuse ea cu multă linişte. Cozianu amuţi. Doamna Giurgea-Roşcanu urmă: Crede-mă: va fi poate condamnat, dar nu cu aceeaşi asprime; cu condiţia să fie judecat separat, să fie judecate faptele lui, şi să nu fie pedepsit el pentru fapte de care răspund ceilalţi. Te asigur, domnule Cozianu, că e în interesul justiţiei. Nu vreţi să se facă dreptate?

Cozianu zîmbi întunecat:

— Dumneavoastră vorbiţi aici de dreptate, cînd se ciocnesc două tabere înarmate... Comuniştii numesc asta dreptatea istoriei.

Doamna Giurgea-Roşcanu reţinu cuvîntul:
— Dreptatea istoriei? Bine, să fie pentru o categorie întreagă... dar trebuie văzut cine intră în categoria asta! Giurgea-Roşcanu nu intră – şi în orice caz nu e un criminal de război! A fost inconştient, uşuratic, necinstit... dar n-a comis crime!
— În postul în care era el, inconştienţa şi necinstea sînt crime, zise grav Cozianu. Apoi se uită la femeia din faţa lui şi zise: N-avea decît să nu accepte să intre în banda care va fi judecată... Îl apăraţi bine, dar zadarnic.
— Nu îl apăr pe el, ci dreptatea, domnule Cozianu! Apăr dreptatea, spuse ea.
Dimitrie Cozianu se uită lung la dînsa şi dădu din cap:
— Consecvenţa asta e foarte abilă. Aţi fi bună de avocat. Sînteţi elocventă.
— Orice om drept e bun de avocat, dacă nu e prea prost... Numai că nu sînt aşa de mulţi, spuse ea. Esenţialul e să judeci lucrurile independent de interesele tale, de pasiunile tale... numai potrivit cu ce e drept. Şi e drept să fie judecat separat Giurgea-Roşcanu, spuse ea zîmbind liniştit. Dumneata ai atîta trecere pe lîngă guvernul de acum, încît sînt sigură că ai putea obţine disjungerea procesului.
Era o fiinţă delicată şi armonioasă, cu un ton de sinceritate şi de convingere care-i dădură o clipă lui Cozianu impresia că lucrurile pot fi şi altfel decît le vedea, că bătălia pe care o dădea el, sîngeroasă şi feroce, trînta pe sugrumate, în beznă, poate fi înlocuită de o lume a demnităţii omeneşti şi a perfecţiei morale... care nu existau doară nicăieri! Nu existau! Ce tot lua cuconiţa asta vorbe mari în gură? Spuse brutal:
— Dar dumneavoastră nu veniţi aici în interes personal? Nu veniţi pentru soţul dumneavoasră? Unde e dreptatea?
Ea îl privi cu seriozitate:
— Sînt despărţită de el. Nu e soţul meu.
— Acuma! rîse aspru Cozianu. Cînd a căzut!
— Cererea de divorţ am făcut-o în ianuarie anul trecut, zise doamna Giurgea-Roşcanu. Îţi închipui că au venit bombardamentele, fuga din Bucureşti... Ţi le spun pe toate astea fiindcă pari să iei în serios ce-am spus şi vreau să te conving că am dreptate; căci, de altfel, nu am obiceiul să dau socoteală de viaţa mea particulară...

încheie ea cu o fermitate îndulcită de un surîs fermecător, deşi nu voia să fie mai mult decît politicos.
Dimitrie Cozianu era însă prea tulburat ca să ţie seama de acea delicată „punere la locul său" şi urmă, duşmănos:
— Dar aţi beneficiat pînă în 44 de situaţia lui Giurgea-Roşcanu şi de ce făcea el în teritoriile ocupate! N-aţi protestat!
Doamna Giurgea-Roşcanu se schimbă la faţă şi-şi strînse poşeta de crocodil în mîinile înmănuşate:
— Nu mai trăiesc decît din banii mei din 1941, de cînd, de altfel, nu mai convieţuiesc cu el... Şi din 42 pînă la sfîrşitul războiului am fost infirmieră pe front.
Obrajii sidefii se înroşiră uşor, ochii îi străluceau. Cozianu spuse:
— Atunci... dacă n-aveţi nimic comun... nici afecţiune, nici interese cu domnul Giurgea-Roşcanu, ce vă face să veniţi la mine să-l apăraţi?
— Datoria mea; eu îl cunosc cel mai bine pe lume şi ştiu că a fost imoral şi necinstit, dar nu criminal, spuse doamna Giurgea-Roşcanu, subţirică şi elegantă, strîngîndu-şi poşeta pe genunchi.
Lui Cozianu îi venea să urle de mirare şi de tulburare. Cunoştea oamenii, trăise în lume, ştia ce tip de femeie produce mediul în care se învîrtea – şi iată pe această tînără persoană care... nu, era de necrezut! Sau, poate, era excepţia care confirmă regula... sau o ipocrizie fenomenală? Dar cu ce scop? Nu, nu era ipocrizie... şi totuşi... era de crezut? Existau şi oameni de aceştia?
— Dar în 1941 datoria dumneavoastră care era? întrebă el. De ce nu l-aţi apărat atunci de propria lui imprudenţă?
— E mai greu să aperi un om de el însuşi decît de duşmanii dinafară, zise simplu doamna Giurgea-Roşcanu. Am încercat: n-a vrut să mă creadă...
— Şi atîta v-ajuns? V-aţi resemnat?
Doamna Giurgea-Roşcanu se făcu palidă:
— Datoria mea era să protestez... să lupt activ ca să nu se întîmple tot ce s-a întîmplat...
Tăcu. Cozianu aştepta. Apoi ea urmă:
— N-am avut atîta putere...
Acuma tăcu Cozianu. Îi era ruşine s-o privească în faţă. Încruntat, cu ochii la placa de cristal de pe birou, se ridică:

— Bine, doamnă. Mă voi ocupa personal de ce mi-aţi cerut şi vă voi înştiinţa. Lăsaţi secretarei mele numărul de telefon.

Doamna Giurgea-Roşcanu îi întinse mîna înmănuşată, el i-o sărută şi rămase în picioare pînă o văzu ieşind cu mersul ei de o graţie şi o demnitate desăvîrşită şi uşa se închise după dînsa. Apoi exclamă:

— N-aş fi crezut! Ei, nu! La asta, nu m-aş fi aşteptat... Să vedem... Să vedem...

IX

Seara tîrziu, după ce chemase la telefon din oraş, spunînd „Aici Dumitru", se duse la Jean-Pierre Haralamb. Cînd ajunse în faţa casei îmbrăcate în iederă, pe strada slab luminată, se uită în dreapta şi-n stînga, apoi scoase iute o cheie şi descuie o poartă în zidul dindărătul casei; intră în curtea pustie, îngustă ca un şanţ, încuie poarta, descuie o uşă prăfuită cu o a doua cheie, apoi urcă o scară fără lumină, bătu într-o uşă şi intră: era în biblioteca lui Haralamb. Schilodul şedea în fotoliu, cu ochii închişi, obrajii-i erau supţi şi uscaţi, oasele feţei îi ieşeau prin piele. Întoarse numai ochii spre Cozianu şi-l întrebă:

— Ce mai faci? Eşti plictisit că te-au snobat babalîcii la „Athénée Palace"?

Cozianu, care voia să se aşeze, rămase în picioare de mirare:

— Ai şi aflat?

— Aflu tot... imediat... asta e cochetăria mea, rîse schilodul. Apoi, pe un ton grav: Nu le da atenţie... E mai bine ca să nu existe nici o îndoială asupra legăturilor tale cu comuniştii şi asupra rupturii tale cu noi. Ajunge că ştiu eu... şi cine trebuie. Fii liniştit. În primele douăzeci şi patru de ore ale restabilirii noastre la putere, eşti un om la fel de onorat şi ai tot atîtea drepturi ca mine, de pildă, sau ca... ştii cine. Ce faci dumneata e periculos într-o oarecare măsură, în măsura în care comuniştii o să se poată stabiliza mai mult decît se prevede acum, să zicem mai mult de şase luni – dar e un lucru eroic, şi care cere calităţi excepţionale. Nu-i atacăm numai frontal, ci şi din spate – din propria lor tabără.

— Nu ştiu cît de bine am să pot lucra. Zilele astea am avut cîteva eşecuri... Am subordonaţi comunişti care răstălmăcesc dispoziţiile mele; eu trag totul spre dreapta şi îndărăt, iar ei trag înainte şi spre stînga...

— Nu te lăsa, zise celălalt.

Mîinile slabe, albe cu vine albastre şi le ţinea încrucişate pe pîntecele supt. Vorbea calm, aţintindu-l prin ochelari pe Cozianu cu o privire inteligentă şi fixă.

— Nu te lăsa, repetă schilodul. Poţi să mă crezi: o ştiu din experienţă; în postul dumitale, un om care ştie să lucreze e adevăratul stăpîn. Ică Antonescu credea că tratează cu englezii şi cu americanii, înainte de 23 August, prin noi, aparatul ministerului, şi prin legaţiile de la Madrid şi Ankara... dar în realitate noi tratam în numele regelui şi al nostru! El nu vedea decît telegramele pe care voiam noi să i le arătăm, nu ştia decît demersurile pe care binevoiam să i le spunem. El îl păcălea pe mareşal, iar noi îl păcăleam pe el! *A menteur, menteur et demi!* [1]

Şi începu să rîdă, sec, fără putere.

— Asta poţi să faci dumneata acolo... Cum te înţelegi cu şeful dumitale?

Şi-l privi atent, dar fără nimic deosebit: ca şi cum l-ar fi întrebat de sănătate. Cozianu zise:

— Tocmai acum mă gîndeam... poate că şi comuniştii, aşa disciplinaţi cum sînt, au şi ei punctele lor... de mai mică rezistenţă. Îţi închipui că şeful meu nu e de acord cu ei? Crezi că există ceva divergenţe, puncte de vedere diferite, interese opuse, ale partidului de o parte şi ale lui de alta?

— De ce te-ai gîndit la asta? Ai vreun indiciu? întrebă Haralamb.

Cozianu îi povesti incidentul cu tînărul Varlam şi convorbirea cu Mardan.

— Înţelegi? încheie dînsul. Nu pot spune precis că mi-a făcut o propunere de alianţă. A vorbit foarte acoperit, foarte discret. Dar ştie că am oarecare experienţă şi nu sînt surd. Ce trebuie să cred? Pot să mă bazez pe un om care-şi trădează partidul?

Haralamb începu să rîdă:

---

[1] Un mincinos, un mincinos şi jumătate!

— Numai pe ăla! Ce, vrei să te bazezi pe comuniştii consecvenţi şi intransigenţi? Lucrează mai departe cu şeful dumitale... dar fii atent; să nu-ţi întindă o cursă.

Cozianu rîse încruntat:

— Sînt vulpe bătrînă... Nu mă prinde aşa uşor... Ia spune: care e situaţia?

— Sînt sigur că peste şase luni comuniştii au dispărut de la putere... şi o să anulăm reforma agrară, ca primă măsură... A doua, excluderea din viaţa publică a oricui a colaborat cu ei! Şi pe urmă... mai vedem, zise sec domnul Haralamb cu o ameninţare cumplită în glasu-i rece şi uscat, rece şi uscat ca întreaga-i fiinţă, care nu cunoştea nici o bucurie, nici o plăcere, decît pe aceea de a ţese în umbră intrigi politice şi de a domina; pasiunea puterii era singura mişcare în sufletul acesta la fel de nemişcat şi de rece ca şi trupul.

Schilodul urmă:

— Dumneata, dragă Coziene, ai să te aranjezi aşa, încît banii să nu curgă pe canalele şi în direcţiile voite de comunişti. Unde o să pună ei credite, fii sigur că e interesul nostru să lipsească fondurile! Deci contracarează-le orice mişcare de credite. Calul lor de bătaie e redresarea economică a ţării. O s-o redresăm noi, pentru noi, cu credite în dolari, cerute şi obţinute de noi, credite care să treacă prin mîinile noastre! exclamă el, aprinzîndu-se deodată; apoi urmă mai liniştit şi mai rece: — Dar ca s-o redresăm, trebuie ca ei să nu poată face nimic. Casele distruse şi arse de bombardament, Căile Ferate dezorganizate, fără vagoane şi locomotive, fabricile fără materie primă, fabrica de avioane de la Braşov demontată – totul trebuie să rămîie pe loc, aşa cum e acuma! Iar cui măcăie, îi spunem: „Poftim! Comuniştii voştrii! Uite ce ştiu să facă!” Şi pe urmă...

Întinse braţul osos, cu mîna lungă şi pală, şi tăie aerul:

— Jos cu ei!

— Şi preluăm haosul? întrebă Cozianu.

— Pha! E uşor! Facem un contract cu „Ford”: să ne dea maşini, uzine, să ne facă autostrăzi... iar noi să-i dăm o parte din portul Constanţa şi monopolul automobilelor... Alt contract cu „Vickers-Armstrong”: le dăm jumătate din uzinele „Reşiţa” şi fabricăm maşini grele şi tunuri pentru tot sud-estul Europei! Alt contract cu „Schneider-

Creusot”: le dăm concesiunea Căilor Ferate pe douăzeci de ani, iar ei refac utilajul şi parcul de vagoane şi locomotive! Alt contract cu...

— Stai, coane, mîrîi Cozianu. Ce, vrei să ne bagi la stăpîn? Vindem ţara la mezat? E a noastră, dă-o dracului... moşia noastră, din bătrîni!

Haralamb, care se însufleţise, îşi şterse de scuipat buzele subţiri cu o batistă pe care o puse în buzunarul de la piept al halatului de mătase neagră, înfoind-o cu grijă; apoi surîse ironic şi superior:

— Dar lui Hitler n-am vîndut-o? Angliei şi Franţei n-am vîndut-o? Lui Banque des Pays-Bas şi lui Crédit Lyonnais n-am vîndut-o? Parcă n-ai fi în administraţia statului de aproape un sfert de secol... Şi afară de asta... te bagi la stăpîn; admit! Dar la stăpînul care-ţi convine! Preferi să-ţi fie stăpîni muncitorii din fabrici?

Urmă o clipă de tăcere.

Cozianu mîrîi:

— Ba mai bine-i văd morţi... Vorba dumitale: decît să-ţi fie stăpîn un mîrlan... mai bine un boier... mai ales dacă e miliardar...

Tăcură, gînditori. Jean-Pierre Haralamb murmură:

— Dar pînă una-alta, trebuie ţinuţi comuniştii în loc, cu orice preţ.

— Pe sectorul meu, am s-o fac, zise scurt Cozianu.

Apoi vorbiră despre lucruri indiferente. Cozianu întrebă deodată:

— Ascultă, domnule... dumneata care ştii tot: o cunoşti pe doamna Giurgea-Roşcanu?

— Care? Isabela? A lui Giurgea-Roşcanu care...

— Da, care şade la puşcărie şi o să fie condamnat de „tribunalul poporului”, cum zic iacobinii ăştia de comunişti... o să-i ardă, vorba englezului, *a stiff sentence*[1].

— Ei, ce-i cu Isabela?

— Nu ştiam că Isabela o cheamă; a fost la mine, crezînd că am vreo putere la comunişti; nu ştie că ăştia te lasă să ai putere numai pe sectorul pe care ţi l-au dat în mînă... şi încă, şi acolo, ţinut de scurt! În fine, să vezi cu ce a venit la mine...

Şi-i povesti schilodului convorbirea. Era politician; nu-şi dădea seama de varietatea tipurilor omeneşti pe care le-a produs istoria so-

[1] O sentinţă necruţătoare.

cială în Bucureştii de la mijlocul veacului al XX-lea şi de aceea era surprins, i se păru că i s-a întîmplat ceva extraordinar. Haralamb, şi el politician, era dispreţuitor şi sceptic:

— O nebună, monşer... Fata lui Ţibică Vardalà, belferul, profesorul, juristul, fratele ăluia pe care l-au asasinat legionarii. Ţibică şi-a mîncat averea cu o femeie şi le-a lăsat pe Isabela şi pe soru-sa complet decavate cînd a murit... de inimă, la damă, fie zis în paranteză, unii pretind de altfel că pe, nu la... Sora Isabelei a luat pe banditul de Teofil Vardaru, care a fugit la timp în America de Sud, iar Isabela – nu ştiu ce atracţie au avut amîndouă pentru canalii – l-a luat pe Giurgea-Roşcanu... Dar ea e o exaltată, o puritană, n-a avut amanţi şi, cînd şi-a dat seama că Giurgea-Roşcanu era mare colecţionar de dame şi că trăieşte cu Valentina Scarlat, a lui Scarlat de la Banca de Credit General, îl ştii...

— Cum nu: Scarlat *le cocu*...

— Ei, aia l-a tocat; cînd a aflat, nebuna de Isabela i-a dat un picior şi n-a mai apărut pe nicăieri – asta era în 41 – şi pe urmă a făcut o criză morală şi s-a făcut infirmieră! Dar ştii, nu aşa, cum era moda printre cucoane: infirmieră sadea, care cară ţucalele, trăieşte între puroi şi excremente în fine, nebună, ce să-ţi mai spun... o femeie drăguţă, citită, inteligentă... În fine, o persoană extravagantă şi care nu seamănă deloc cu... cu lumea bună. Ţicnită.

— Mi-a ţinut o predică! rîse Cozianu. S-o mănînci, nu altceva. Şedea în faţa mea şi-mi ţinea o predică! Mă întrebam dacă nu visez! Îmi venea să şi rîd...

— Văd că ţi-a făcut o impresie deosebită, zise cellalt cu un zîmbet acru.

— A, să nu exagerăm, minţi Dimitrie Cozianu.

Cellalt se uită în gol prin ochelari şi spuse cu o strîmbătură a feţei palide, de om suferind de fiere:

— Nici nu merită...

Dimitrie Cozianu replică enervat, însă numai în gînd: „Fiindcă eşti schilod, faci pe superiorul... vulpea şi strugurii, amice..." Dar tare, zise:

— Prin urmare, mergem înainte.

— Da... S-au dat asigurări regelui că situaţia asta intolerabilă nu va mai continua... Peste şase luni, cel tîrziu în primăvara viitoare, scăpăm de comunişti. Dar ei de noi, rîse rece schilodul, ei de noi, nu...

X

A doua zi dimineaţa Mardan îl chemă pe tînărul Varlam şi-i spuse, cu un amestec de severitate şi bunăvoinţă:

— Tovarăşe Varlam, trebuie să discutăm despre dumneata... Nu lucrezi bine cu Cozianu... Trebuie să fim supli, să nu depărtăm de noi oamenii de valoare... Dumneata, cu insistenţele dumitale, l-ai supărat...

Tînărul Varlam, care stătea în faţa lui, firav şi puţin adus din umeri, îşi scutură capul creţ şi măsliniu de marocan şi, fără ca ochii să i se aprindă îndărătul ochelarilor, zîmbi subţire:

— Tovarăşe Matei, dacă lăsăm să se distrugă instalaţiile şi utilajele uzinei „I.A.R", cred că urmările vor fi mai grave decît o supărare a dumnealui.

— Bine, ce vrei? A lucrat în administraţia burgheză... şi, la urma urmei, şi noi lucrăm în condiţii burgheze... În orice caz, partidul are nevoie de el şi de oameni ca el...

— Nu vă supăraţi că vă întreb – spuse Varlam cu zîmbetul acela subţire, ironic, care începu să-l enerveze pe Mardan – dar dacă e un funcţionar burghez... ce nevoie mai avem de el?

— Partidul are nevoie de o întreagă categorie de cadre vechi, pînă cresc oamenii noştri...

Varlam voi să spuie că există chiar în aparatul comisiei membri ai partidului care ar putea fi puşi în posturi importante, de unde să conducă totul, şi că sînt ţinuţi în roluri mărunte dar se opri; Mardan putea crede că e o cerere de avansare făcută sub o formă discretă, şi Ionel Varlam îşi punea mîndria în a sta cu aceeaşi linişte în orice loc, oricît de mic şi oricît de mare, unde l-ar fi pus partidul.

— Sîntem obligaţi să-i menajăm pe specialiştii burghezi de care ne folosim, zise Mardan. Aşa că dumneata, ca membru de partid, ai să înţelegi... E bine să nu mai ai conflicte cu Cozianu... Ei, la revedere.

Urmă o mică tăcere. Varlam nu se mişca. Mardan, care-i întinsese mîna fără să-l privească, ridică ochii, mirat. Paloarea pasionată a lui Varlam sporise:

— Tovarăşe Matei... dar cu creditul pentru „I.A.R" cum rămîne?

— S-a hotărît... E o hotărîre a comisiei în privinţa asta, zise Mardan surprins şi foarte rece.

— Atunci... nu mai e nimic de făcut? întrebă Ionel Varlam cu o ciudată sfială.

— Ba da, ba da... o să vedem... după victorie, spuse Mardan, vădit plictisit şi dispus să-l expedieze repede pe tînărul Varlam. Acesta simţi desluşit graba şi neatenţia lui Mardan. Şovăi o clipă, apoi spuse bună seara şi plecă. Tîrziu, pe la zece, cînd, rămas de mult singur în birou, Ionel Varlam îşi terminase lucrările curente, se duse acasă obosit şi fără poftă de mîncare, de altfel prea preocupat şi concentrat ca să se mai gîndească la mîncare. Locuia într-o garsonieră de bloc, la etajul nouă, împreună cu prietenul său de demult, tînărul cu şuviţe blonde căzute pe frunte şi cu priviri strălucitoare, inteligente, prin ochelari; zăcea încă în convalescenţă de pe urma glonţului de mitralieră care-i străpunsese plămînul la 24 februarie; îşi petrecea zilele îmbrăcat, dar întins pe o canapea în odaia plină de cărţi îngrămădite în teancuri pe scaune, pe masa de lucru, pe două rînduri în rafturile de pe pereţi; portretul lui Lenin, fotografia mamei lui Ionel Varlam şi o fotografie înfăţişîndu-l pe cellalt ţinîndu-se de talie cu o fată, erau singurele podoabe ale pereţilor; aici, în vraiştea de cărţi, de fişe, de ziare răvăşite, stătea prietenul lui Ionel Varlam, citind şi scriind articole care apăreau în presa comunistă sub iscălitura H. Dragomir. Cînd intră Ionel Varlam, H. Dragomir lăsă din mînă cartea pe care-o citea (era *Materialism şi empiriocriticism* a lui Lenin) şi-l privi prin ochelari, cu zîmbetul deschis, vesel, încîntat de viaţă, pe care-l avea totdeauna. Ionel Varlam, însă, întunecat, călcînd în picioare nişte ziare englezeşti şi americane (erau *Daily Mail*, al partidului conservator, şi *New York Herald,* pe care un articol, iscălit „H. Dragomir", în *România Liberă,* le trata cu o ironie violentă, agresivă), întrebă:

— Ai mîncat? A fost Rafira pe aici?

Rafira era nevasta unuia din portarii blocului; ea le făcea mîncare celor doi burlaci.

— Da, am mîncat... pe tine însă ce te roade? întrebă H. Dragomir rîzînd; dar ascultîndu-l pe Ionel Varlam ce are pe suflet, deveni mai puţin vesel.

— Înţelegi? întrebă Ionel Varlam. Se poartă ca şi cum asta ar fi linia partidului. Dar am ajuns să mă întreb: asta e? Chiar aşa, numai pentru momentul ăsta, fără să pregătim nimic pentru viitor... ba chiar distrugînd, adică lăsînd să se distrugă unele resurse ale viitorului? Ai înţeles?

— Am înţeles... am înţeles... mormăi H. Dragomir. Şi tu, acuma, ce vrei să faci?

— Păi, n-am decît două lucruri de făcut. Ori mă comport ca un organ pasiv, un simplu mecanism fără părere personală, şi-l las pe Mardan să facă ce ştie, pe răspunderea lui – în fond, el singur răspunde în faţa partidului...

— Nu! În fond răspunzi şi tu tot în faţa partidului, zise cellalt, scoţîndu-şi ochelarii. Începu să-i şteargă, zîmbind cu ochii obosiţi. Şi tu răspunzi, Ionel. Zi mai departe: ori asta, ori...

— Ori sesizez conducerea partidului de problema asta.

— Cum vrei s-o sesizezi? întrebă cellalt punîndu-şi iarăşi ochelarii.

— Păi... înaintez o copie a întregului dosar „I.A.R." secretariatului partidului, zise Ionel Varlam mereu încurcat.

Cellalt întrebă iar:

— Şi... ai înaintat-o?

— Nu încă...

— Ce mai aştepţi? Înainteaz-o mîine, zise H. Dragomir şi, reluîndu-şi *Materialism şi empiriocriticism,* reîncepu să citească, uitînd pe dată de Ionel Varıam.

Acesta însă începu să rîdă, întărit de atîta siguranţă din partea prietenului său, ca şi cum totul ar fi fost de la sine înţeles: însemna că era pe calea cea bună.

— Unde-a pus Rafira tava cu mîncare? întrebă el.

Nici un răspuns.

— Ascultă, Haş... m-auzi?

H. Dragomir citea, concentrat şi scria ceva cu creionul pe marginea cărţii.

— Ricule! strigă rîzînd Ionel Varlam, unde e mîncarea?

Cellalt nu răspunse, dar Ionel Varlam o descoperi singur pe jos (alt loc liber nu exista şi cel mai puţin pe masă), îndărătul celor patru sau cinci volume enorme ale *Istoriei civilizaţiei omeneşti*, redactată de un grup de universitari marxişti la Paris în 1931 *(Quillet)*. Erau chiftele în sos de roşii şi plăcintă cu mere. Abia acum i se făcuse foame şi lui Ionel Varlam. Se aplecă, cu mare grijă să nu răstoarne teancul de tomuri, ridică tava de jos, se aşeză într-un fotoliu cu tava pe genunchi şi începu să mănînce, întrebîndu-se dacă hîrtiile pe care le simte sub el sînt ziare, fişe de lectură sau vreun manuscris.

XI

Casa Anei Antim era în apropierea grădinii Cişmigiului şi plină de tablouri de pictori din şcoala românească (doctoriţa era pasionată de pictură). Isabela şedea într-o odăiţă de la etaj: un pat alb, panouri de lemn pe pereţi, tot albe, două fotolii adînci, de un verde palid, o lampă de cristal atîrnată în tavan, cu frunze, lacrimi, romburi de cristal de stîncă, ca o ploaie pietrificată şi suspendată în aer, transparentă şi străbătută de lumini. Dulapurile erau în perete, îndărătul lambriurilor de lemn vopsit alb. Se întorsese acasă îndată, dar n-o mai găsi pe doctoriţă, care fusese chemată la o şedinţă unde rămase pînă noaptea tîrziu.

Seara fusese la Dimitrie Cozianu. A doua zi dimineaţa, nemîncată (mînca numai o dată pe zi, iar seara bea un ceai cu doi-trei biscuiţi) îşi puse unul din costumele ei de o eleganţă sobră, aproape severă, şi, cu capul sus, dar fără exagerare, cu demnitatea ei cumpătată, porni spre Cişmigiu. Un copil care alerga pe stradă se ciocni de ea; ea îl certă cu blîndeţe şi seriozitate. O bătrînă în baston nu îndrăznea să traverseze bulevardul Schitu Măgureanu. Isabela o luă de braţ şi o ajută să treacă. Apoi intră în Cişmigiu, se instală pe un scaun în faţa unui masiv de trandafiri şi începu să se gîndească la hotărîrea pe care trebuia s-o ia. „Ce poate da sens unei vieţi ca a mea? Doamne, Doamne, ajută-mă să mă înalţ, să fiu curată, să fiu o flacără!" se rugă ea cu o bruscă izbucnire lăuntrică. Apoi, deodată, gîndi rece, limpede de tot:

„Orice fac, orice. Dar cu cea mai mare intensitate. Cu trup şi suflet. Şi o să fie bine făcut; o să aibă sens, n-o să fie inutil."

Un domn se aşeză lîngă ea şi-i spuse bună ziua. Ea se întoarse, mirată, şi-l recunoscu pe Ionel Haralamb, fratele lui Jean-Pierre Haralamb de la Ministerul Afacerilor Străine. Ionel nu avusese niciodată nici o slujbă şi nici o treabă; era cărunt, elegant, dar cu hainele cam vechi; pielea îi era lipită de oasele feţei, iar privirea lui părea lacomă şi îngrijorată.

— Ce mai faci, cucoană? Nu te mai vede nimeni prin lume... Cred că n-ai fost la un ceai sau la o recepţie de ani de zile...

— Din 41, zise Isabela.

— Cinci ani! E formidabil! Şi... ce faci de cinci ani?

— Fel de fel de lucruri. Acuma mă gîndeam.

— La ce te gîndeai? Cu siguranţă nu la noi, pe care ne privezi de prezenţa dumitale... Ieşi în lume, cucoană, să avem şi noi la ce să ne uităm! Ai un amor, cu siguranţă...

— Nu... zise calmă Isabela.

— A, atunci ar trebui să ai şi oricine ţi-ar cădea la picioare, ţi-ar oferi inima şi averea... N-ai decît să te apleci ca să găseşti bani, confort, o viaţă agreabilă...

Nu insista mai mult; nu sublinia nici prin ton; depindea de răspunsul ei ca să continue şi să accentueze. Isabela însă răspunse ca în glumă:

— Da, dar nu vreau să mă aplec.

Şi tăcu. Ionel Haralamb înţelese: după cîteva cuvinte, la care ea răspunse monosilabic, se ridică, salută şi plecă „Ciudată persoană; nebună". N-avea rost să se mai ocupe de ea; era rece şi distantă sub politeţea ei binevoitoare. „Dracu s-o ia. Sînt atîtea femei în Bucureşti, care abia aşteaptă", se gîndea Ionel Haralamb mergînd pe aleile Cişmigiului spre casă.

Isabela se-ntoarse puţin înainte de prînz. În uşă, se întîlni cu doctoriţa care sosea, obosită, de la muncă. Apoi, înăuntru, abia aşezată la masă, redeveni bine dispusă, cu acea bună dispoziţie a tuturor doctorilor buni, care ştiu să inspire optimism prin ton şi gest:

— Ei? Cum a fost? Pari foarte impresionată.

Isabela se roşi:

— De ce? Nu, nu chiar aşa...

Doctorița începu să rîdă:

— Am glumit... Ia spune! Sînt curioasă. Ce fel de om e Cozianu ăsta al tău? Te-a primit?

— Nu e deloc al meu, protestă Isabela. E un om... deosebit! M-a pus pe gînduri, Ana dragă. E un caracter, omul ăsta. Are o fermitate, o consecvență în gîndire, o gravitate... Și, mai ales pare devotat cu trup și suflet politicii ăsteia a... voastră.

— Și ce ți se pare curios în asta? întrebă doctorița, cam atinsă. Asta dovedește că e un om inteligent, cinstit, un om de bine, și atîta!

— Draga mea, e un om din lumea bună... cu rude extrem de influente, el însuși de familie foarte bună. Tu n-ai ieșit din laborator, ți se pare normal ca un om ca el să facă politică alături de voi...

— Dacă e un om de treabă, mi se pare normal, sigur că da, spuse doctorița zîmbind.

— Mie nu, oricît ar fi de cumsecade, fiindcă există prejudecățile, interesele, tradițiile, atîtea și atîtea lucruri peste care el a trebuit să treacă, și a trecut. Îți spun, e un om remarcabil... un om de bine, un idealist, un om de caracter... Trebuie să-l cunoști.

— Mi-ar părea bine să-l cunosc. La urma urmei, dacă nu exploatează munca salariată – zise Ana Antim – și dacă se pricepe în meseria lui, îl primim cu dragă inimă... Și zi, e atît de bine? Și ca fizic, întrebă ea zîmbind, pare să fie tot bine...

Femeia de serviciu a doctoriței se duse să deschidă: sunase cineva afară.

— Ca fizic... nu e rău; e impunător, zise Isabela Giurgea-Roșcanu.

Femeia de serviciu veni să-i șoptească Isabelei:

— Vă caută un domn... *Cozeanu.*

Isabela se ridică de la masă, mirată; doctorița rîdea:

— Ai să mi-l prezinți și mie... altă dată... la altă vizită.

În vestibul, Dimitrie Cozianu, cu ochii negri duși în fundul capului, arătos și sumbru, cu pălăria într-o mînă și un buchet de trandafiri albi în cealaltă, se înclină în fața Isabelei.

— Cer iertare că am venit fără să mă anunț. Nu te-am găsit la telefon, dar am aflat c-ai să fii acasă la ora asta.

Isabela îl pofti sus și-i oferi un fotoliu; îi spuse:

— M-am gîndit la dumneata...

El voia să se așeze, dar rămase în picioare și o privi, deodată atent. Mai auzise vorba asta de la femei cu totul altfel decît ea... Isabela, fără să observe, urmă:

— Și cred că ai dreptate... Giurgea-Roșcanu a planat satisfăcut asupra dramei aceleia cumplite... a beneficiat de ea. Oamenii mureau de foame, de boală și de glonț, iar el...

Cozianu zise:

— Nu știu dacă am avut dreptate... Am venit să-ți spun adevărul: nu pot face nimic pentru... soțul dumitale. Și... te rog să mă ierți pentru întrebările mele de o indiscreție grosolană....

Se așeză în fotoliul care se lăsă sub greutatea lui. Se uită la Isabela. Ea observă că e tras la față, că are două cute adînci pe lîngă gură, că e cărunt, că ochii întunecați au o încordare în privire, un vid ca ai unui om bolnav sau căruia i-e frică, sau care face un lucru primejdios și foarte greu.

— Te-am întrebat ieri așa, fiindcă ești singura persoană care mi-ai vorbit de datorie, de dreptate, de lucruri de-astea mari, fără să mintă și să umble după pasiuni personale și interese mărunte... Am vorbit cu mii de oameni, eu fiind așezat la biroul acela și la altele; toți au încercat să mă convingă că n-au nici un interes, că numai din noblețe de suflet cer ce îmi cer... dar mințeau toți. Ești singura excepție... Și încă nici despre dumneata nu știu dacă... dacă nu-l iubești pe soțul dumitale, și de aceea...

— Nu, nu l-am iubit, zise Isabela cu tristețe și oboseală. E ușuratic și imoral... și acum e pierdut...

Dimitrie Cozianu se uita în pămînt încruntat, cu pălăria pusă pe jos lîngă el și cu mănușile în pălărie (așa cum ar fi făcut bunicu-său și prietenii acestuia).

— Eu nu sînt ușuratic, zise Cozianu greoi. Cît despre imoralitate... Ce e morala?

— Morala e să-ți faci datoria, spuse Isabela.

Luase florile, le desfăcea și le punea într-un vas.

— Și care e datoria noastră?

— Mare lucru, spuse Isabela. Puse florile pe o măsuță, își apucă de poale cu două degete halatul lung și larg și se cățără pe fotoliu. Mare lucru să știi... Datoria noastră e să trăim pentru ceilalți; să-i

slujim şi să-i ajutăm pe oameni, zise ea. Greu nu e s-o ştii... greu e s-o faci.

Pe fereastra deschisă intră o albină. Se auzeau ţipete ascuţite de copii care se joacă în stradă. Cozianu, mereu încruntat, mormăi:

— Ba nu te supăra... dar e foarte greu să-ţi ştii şi datoria... Uite, spune-mi mie: care e datoria mea?

— Datoria dumitale stă scrisă pe toţi pereţii. Eşti în slujba oamenilor... Trebuie să munceşti pentru ca majoritatea oamenilor, sau chiar toţi oamenii din ţara asta să mănînce bine, să fie încălţaţi şi îmbrăcaţi, să aibă locuinţe confortabile, cărţi şi spectacole, să facă sport şi să nu-şi facă rău unul altuia... Nu e mare lucru de ştiut... dar e greu de făcut...

Se uita la el, delicată, fermecătoare şi tristă, parcă nu ea ar fi vorbit. Parcă era o păpuşă de porţelan sidefiu şi vorbise altcineva (în parte aşa şi era: vorbele erau în bună parte ale Anei Antim). Obrajii măslinii, uscaţi şi brăzdaţi ai lui Cozianu se împurpurară.

— Parc-ai fi comunistă, coniţă dragă... zise el rîzînd silit.

Ea dădu din cap:

— Nu sînt... N-am făcut în viaţa mea nimic cu mîinile astea...

Şi-şi mişcă fără putere mîinile albe şi fine. Cozianu înălţă din umeri, încruntat:

— Ei, dumneata judeci lucrurile de la distanţă... dar noi, oamenii de guvernămînt... nici nu ne gîndim la chestiile astea.... Ne gîndim la poziţia noastră personală, la puterea noastră personală...

— Foarte rău dacă sînteţi aşa... Şi vă miraţi cînd cădeţi de la putere, cînd se face revoluţie, cînd sînteţi detestaţi şi urîţi? spuse ea cu o răceală şi cu o asprime care lui Cozianu i se părură şi mai încîntătoare.

El începu să rîdă:

— Cînd vorbeşti aşa... îi vine omului să te mănînce... Eşti cam aspră, cucoană.

— Nu sînt aspră... nu e părerea mea, aşa e adevărat şi drept...

— Eşti o fiinţă extraordinară! exclamă Cozianu rîzînd. Nu ţi-a făcut nimeni o biserică?

— Iar dumneata eşti uşuratic... uşurătatea vă omoară, pe toţi... zise ea cu amărăciune. Eu îţi vorbesc despre adevăr şi dreptate, iar dumneata glumeşti...

— Nu glumesc deloc! spuse Cozianu cu tărie. Dacă n-aş fi un om serios, aş îngenunchea la picioarele dumitale pentru ce ai spus adineauri şi pentru severitatea dumitale morală... Asta mă mai răcoreşte de lumea de canalii printre care mă mişc...

— Esenţialul e să nu fim noi înşine canalii... şi dacă fiecare judecă la fel, se schimbă lumea... Numai că de obicei aşteptăm ca ceilalţi să fie perfecţi şi pe urmă să ne transformăm şi noi... spuse Isabela.

Cozianu rîse silnic:

— M-ai lovit unde mă doare...

— Iartă-mă, murmură Isabela. Cînd mă întrebi despre adevăr şi datorie nu mă pot împiedica să nu-ţi spun ce cred. Dar să te las cu lucrurile astea care nu sînt ascultate cu plăcere. Să-ţi fac un ceai.

Se ridică şi puse în priză un samovar electric. Cozianu se uită după ea, după mişcările-i măsurate, pline de linişte, de graţie şi seninătate. Îşi drese glasul.

— Să-mi dai voie să mai vin la dumneata, zise el, fără să se mişte de pe scaun.

Ea tăcea. Umbla cu ceştile şi cu linguriţele, care scoteau un clinchet argintiu.

— ...Să mai stăm de vorbă... îngînă Cozianu.

— Numai aşa... ca să facem conversaţie? întrebă Isabela.

El o privi nedumerit şi încruntat.

— Eu stau foarte bine şi dacă nu vorbesc cu nimeni... Dar dacă ţi-e de folos cu ceva să stăm de vorbă, atunci... da, cît doreşti...

Şi-i surîse cu demnitate şi drăgălăşenie. Dimitrie Cozianu se uită deodată pe fereastră şi spuse:

— Mi se pare că am mare nevoie să stau de vorbă cu dumneata... să te aud...

— Bine, vino... Unde te uiţi? Ia-ţi ceaşca...

Şi-i întinse ceaşca de ceai. Vorbiră de alte lucruri — Cozianu tărăgănat, cu tăceri îndelungi, iar Isabela tristă. Îi părea rău de Giurgea-Roşcanu. Nu-l iubea, nu-l stima, îi era scîrbă de el, dar era tristă.

La despărţire, îi întinse mîna lui Cozianu. Cozianu nu i-o luă şi-i spuse, oprit în faţa ei, înalt, masiv şi întunecat, ca şi cum i-ar fi anunţat o nenorocire sau un doliu, dar cu mai multă tărie:

— Aş vrea să te strîng în braţe.

— De ce? se miră Isabela. Nu există nici un motiv... şi rîse politicos şi distant.

Cozianu îi întoarse spatele şi plecă.

A doua zi veni iar. Şi a treia, şi a patra. Vreme de luni de zile se văzură în fiecare zi. La început Cozianu vorbea de lucruri obişnuite, indiferente. Dar într-o zi luă în mîna lui mare şi păroasă mîna ei fragilă, albă, îngustă.

— Eşti singurul lucru curat din viaţa mea, spuse Dimitrie Cozianu. Apoi se roşi: Scuză-mă că vorbesc în cuvinte mari... dar ăsta e adevărul: eşti singurul lucru curat din viaţa mea... oricît de curios ar părea din partea unui om serios, din lumea noastră, să aibă asemenea naivităţi...

Şi altă dată îi spuse, tot rîzînd jenat:

— Sînt îndrăgostit de dumneata cum n-am fost niciodată, de nimeni. Am avut ani de zile o pasiune dementă pentru o tîrfă. Şi în copilărie, la paisprezece-cincisprezece ani, am mai fost îndrăgostit. Dar cu dumneata e altceva. Sînt om în toată firea, şi-mi vine să rîd de emoţia cu care mă gîndesc la dumneata. Dar sînt fericit. Te ador, mă închin în gînd în faţa dumitale. Îţi mulţumesc că exişti. E foarte bine că sînt fiinţe ca dumneata pe lume. Fiindcă oamenii, aşa cum i-am cunoscut eu, sînt cu totul altfel. Chiar şi eu. Sînt... sînt un... am făcut lucruri foarte urîte în viaţa mea. Nici nu pot spune ce. Şi totuşi te iubesc – şi aş vrea să fiu mereu lîngă dumneata. Nu spui nimic?

Isabela se uită la el, zîmbind cu îndoială şi îngrijorare:

— Nu... încă nu spun nimic.

— Dar ai să spui? Cînd? Deseară? Mîine? întrebă el răguşit, cu un zîmbet strîmb.

Isabela dădu din cap şi zise:

— Curînd; curînd...

Iar într-o zi, pe la începutul verii, cînd Cozianu, tulburat, palid, cu glasul tremurînd (ajunsese s-o iubească pătimaş) îi propuse căsătoria, ea dădu din cap:

— Nu; nu ţi-ar şedea bine, în lumea politică, să fii însurat cu fosta nevastă a lui Giurgea-Roşcanu... Ar trebui să-ţi petreci viaţa dînd explicaţii... Nu, nu insista; de altfel, nu e nevoie de formalitatea asta... greul era să mă hotărăsc eu...

Cozianu rămase împietrit:

— Şi... te-ai hotărît? îngăimă el.

— Da, zise ea şi-i întinse cu mare seriozitate, ca un copil, mîna delicată.

Abia peste o clipă Cozianu se dezmetici, înţelese, şi o luă în braţe.

Peste o lună, Ana Antim, care, cu o discreţie desăvîrşită, nu mai pomenise nimic în legătură cu Isabela şi Cozianu, deşi acuma îl cunoştea pe acesta, o întrebă o dată, seara, pe Isabela, cînd aceasta, împreună cu fata în casă, pregătea o gustare pentru două persoane pe o măsuţă în camera ei:

— Isabela dragă... ce mai e cu ce vorbisem noi?

— Ce anume? întrebă Isabela, sincer mirată.

Un zîmbet abia simţit încreţea coada ochilor doctoriţei.

— Ei, cu căutarea unui post...

Femeia de serviciu isprăvi şi plecă. Isabela nu răspunse nimic. Acuma se aşeză în fotoliu şi murmură:

— Mai lasă-mă puţin... În toată viaţa mea de pîn-acum n-am fost fericită. Nici n-am bănuit că pot fi. Acuma o să-ncerc să fiu. Nu ştiu cît o să ţie. Nu ştiu dacă o să fiu. Dar vreau să trăiesc numai pentru asta.

— E cam egoist să trăieşti numai pentru tine şi pentru respectivul, zise doctoriţa; dar eşti totuşi de invidiat... Ştiam că ai să-mi răspunzi aşa, dar trebuia să te-ntreb...

— Lasă-mă un pic să nu fac altceva decît să fiu fericită... zise Isabela.

Ana Antim dădu din umeri:

— Bine, fetiţo; fii fericită.

XII

Ceva mai înainte de aceste evenimente, pe la sfîrşitul primăverii, preşedintele comisiei financiare, Matei Mardan, în capul mesei lungi, cu o placă de cristal pe ea, în jurul căreia şedeau membrii comisiei, anunţă ca o dispoziţie a Consiliului de Miniştri că trebuie aprobate credite pentru reinstalarea şi darea în producţie, în scopul fabricării de tractoare, a fabricii de avioane din

Braşov. Membri ai comisiei, printre care Cozianu, se opuseră: era nevoie de bani pentru cheltuieli mai urgente; propunerea era riscată; dacă se mergea mai departe pe calea asta, se putea ajunge la inflaţie; el, Cozianu, nu putea fi de acord.

Nu fură de acord nici colegii săi, unul reprezentant al partidului liberal, cellalt al partidului naţional-ţărănesc. Se opuse şi domnul Jack Varlam, care făcea şi el parte din această comisie, înlocuindu-l pe titularul locului, bolnav. Nu fură de acord, deşi n-aveau decît un vot consultativ, nici domnii Ioaniţiu şi Mereanu, care fuseseră plătiţi, prin mijlocirea lui Jack Varlam, de către anumiţi domni anonimi ce voiau să cumpere fabrica pentru o societate străină şi mai anonimă. Dar Mardan impuse aprobarea. Atitudinea lui fu atît de ciudată, moale, cu jumătate gură, încît Cozianu veni la el, cînd se ridică şedinţa, şi îl luă la o parte, cerîndu-i o audienţă.

— Peste un sfert de oră, la mine, zise Mardan, uitîndu-se atent nu la Cozianu, ci la Ionel Varlam, care nu luase cuvîntul, şi care ieşea fără să fi schimbat nici o vorbă cu tată-său.

Peste un sfert de oră, Cozianu intra în biroul lui Mardan. Acesta, în picioare îndărătul biroului, îl privea pe sub sprîncene, ca acum cîteva luni la serata prinţesei Basarab-Comnen, îl cîntărea cu o şiretenie rece, de calculator. Cozianu era mai înalt cu un cap decît el. Îşi pironi privirea neagră în ochii limpezi, inteligenţi şi reci ai preşedintelui, şi-i spuse:

— Domnule preşedinte, dacă nu vă mai trebuie un colaborator în persoana mea, spuneţi-mi.

— De ce spui asta? întrebă cellalt. Şi de ce mi te adresezi oficial?

— Pentru că aţi revenit peste o hotărîre luată, fără să mă întrebaţi. Dacă n-aveţi încredere în mine, n-are rost să fiu vicepreşedinte al comisiei şi daţi-mi voie să plec.

— Trebuia să impun măsura, sînt doar membru al Partidului Comunist Român, spuse cellalt pe un ton atît de curios, încît Cozianu ridică ochii deodată atent. Şi – urmă Mardan – trebuie să-ţi spun că în problema asta... a trebuit să-mi schimb punctul de vedere... am fost constrîns.

Era ceva ciudat în felul voit încurcat în care vorbea. Voia să-l facă să înţeleagă ceva. Ce anume? Că el, Mardan, nu era liber, era controlat de alţii?

— Bine... atunci nu insist, zise Dimitrie Cozianu.

— Nu, nu insista, te rog, zise Mardan, sunînd. Să ştii că şi pentru mine a fost ceva foarte surprinzător în măsura asta.

Intrase secretara:

— Cheamă-l te rog, la mine, pe domnul Varlam – tînărul cel de la noi, zise Mardan.

Apoi îl împinse pe Cozianu spre o uşă discretă, în spatele biroului: era uşa a doua, prin care se ieşea în spatele clădirii.

— Stai un minut aici, murmură Mardan, lăsîndu-l într-un cabinet cu o canapea, o oglindă şi o măsuţă.

Cozianu se uită după Mardan: acesta lăsase uşa anume întredeschisă. Cozianu rămase după uşă, trăgînd cu urechea. Auzi deodată glasul lui Ionel Varlam, care spunea bună seara, apoi pe al lui Mardan:

— Tovarăşe Varlam, dumneata ai informat pe cineva de la partid privitor la fabrica de avioane?

Urmă o tăcere. Întrebarea fusese pusă pe un ton judecătoresc, inchizitorial.

— Da, spuse Ionel Varlam într-un tîrziu.

— Pe cine?

Ionel Varlam spuse numele unui membru al conducerii partidului, acela care vorbea în piaţă în după-amiaza lui 24 februarie.

— Bine, mulţumesc. Voiam numai să ştiu, zise Mardan redevenit binevoitor. La revedere.

Peste o clipă veni să-l scoată pe Cozianu din odăiţa lui şi, spre marea surprindere a acestuia, îi vorbi despre treburi curente, nici nu suflă despre Ionel Varlam vreun cuvînt. Iar la trei săptămîni de atunci, venind la birou într-o zi, Cozianu află de la Ioaniţiu că Ionel Varlam fusese mutat la un minister, cu un post mai mare decît avusese la comisia financiară. Dar era mutat. În aceeaşi zi, la audienţă, Mardan îl întrebă:

— Ei, eşti mulţumit?

Cozianu şovăi: despre ce vorbea? Nu îndrăznea să creadă că Mardan mărturiseşte atît de făţiş alianţa lor împotriva lui Varlam.

— Parcă nu-l puteai suferi pe tînărul Varlam, urmă Mardan.

Cozianu, sufocat de atîta îndrăzneală cinică, strălucea, cît putea străluci acest om înalt şi sumbru, cu piele măslinie şi ochi nocturni:

— Domnule preşedinte – zise el gros – sînt la dispoziţia dumneavoastră... pentru orice.

Adăugase „pentru orice“ cu bună-ştiinţă, ca să vadă reacţia celuilalt şi ca să-i spuie prin asta că a înţeles, că alianţa e făcută.

Mardan zîmbi binevoitor, cu acea bonomie prin care străvedea viclenia rece, şi zise:

— Pentru orice? Păi, ce crezi că mă ocup şi cu altceva decît cu probleme financiare?

Cozianu rămase mut. Răspunsul ăsta îl lăsa pe Mardan perfect acoperit; Mardan nu voia intimităţi, nu voia cinisme la alţii; cel mult dacă-şi permitea lui însuşi, şi acelea echivoce, ambigue, oricînd negabile.

— A, a fost numai un fel de a vorbi, zise Cozianu; şi trecură la problemele curente, fără să mai pomenească nici unul nici cellalt, niciodată, despre Ionel Varlam.

Iar din vremea aceea începu perioada de perfectă conlucrare între Cozianu şi ceilalţi „tehnicieni“ ai comisiei, şi preşedintele comisiei Matei Mardan. Atunci întreprinse acel grup de oameni un şir întreg de acţiuni ce prelungiră haosul economic moştenit de la dezastrul dictaturii fasciste şi care tindeau să nemulţumească masele şi astfel să le îndepărteze de regimul pe care ele, ieşind în stradă, îl aduseseră la putere. Acţiunile „tehnicienilor“ financiari erau subtile, greu de urmărit, greu de sesizat în ansamblul lor şi încă şi mai greu de înţeles în sensul lor adevărat, duşmănos regimului şi guvernului care le acordase încrederea sa. În aparenţă comisia recomanda creditarea întreprinderilor producătoare de bunuri de consum, canaliza bancnotele Băncii Naţionale spre orice cît de mic producător de prosperitate. Dar, în realitate, se făcea cu totul altceva. Întîlnirea lui Cozianu cu văru-său Cezar Lascari a fost un caz tipic din sutele de asemenea acţiuni. Într-o zi, Cozianu invită la el la birou pe directorul băncii „Europa S.A.R.“

— Dragă Cezar – îi spuse Cozianu – comisia noastră recomandă Băncii Naţionale pe cine să crediteze; dar Banca Naţională e prea mare ca să crediteze direct întreprinderile industriale care interesează guvernul, ca fiind în măsură să contribuie la refacerea economică a ţării. Ea, după indicaţiile noastre, o să crediteze instituţii de credit mai mici, care, la rîndul lor, o să crediteze întreprinderile. Bineînţeles, să ştim şi noi pe cine creditaţi şi pe ce bază. Te interesează?

— Mai e vorbă, exclamă Cezar fericit.

— Ei, atunci alcătuieşte un dosar; firmele amatoare, ce vor să producă, în ce termen, ce contracte au, ce utilaj şi materii prime au, în ce stare... O să-ţi comunice Ioaniţiu, care se ocupă de detalii tehnice...

— Ioaniţiu? făcu mirat Cezar Lascari încruntînd din sprîncene. Care Ioaniţiu? Ăla de la Creditul Germano-Român? Misitul lui Deutsche Bank? Nu e la puşcărie?

— Nu... e director la noi, zise Cozianu calm. Şi încă şef al unui serviciu foarte important: Studii şi statistică. El vă va controla dosarele... În fond, pe referatele lui ne bazăm hotărîrile.

— A... aşa... spuse Cezar Lascari.

Era un bărbat elegant, cu o cravată *papillon* de un albastru palid cu picăţele albe; ferchezuit, proaspăt ras, cu carnea obrazului moale şi plină de cute, a omului obosit de plăceri. Privirea nu prea inteligentă i se lumina încet:

— A... dacă e Ioaniţiu aici...

— De ce să nu fie? spuse neglijent Cozianu. Sînt şi eu. E şi Mereanu. Sîntem mai mulţi specialişti aici... Ce vrei? Comuniştii sînt obligaţi să lucreze cu noi, specialiştii. Ei, va să zică sîntem de acord... Ce mai face Alexandra? Ce mai face fata?

— Mulţumesc, bine, zise Cezar Lascari mai rece: să facă afaceri cu văru-său Dimitrie, voia; dar să-l mai primească în casă... nu se putea; era compromiţător: mîine-poimîne, la căderea comuniştilor şi a celor care merseseră cu ei, Cozianu avea să înfunde puşcăria, dacă nu ajungea chiar în faţa plutonului de execuţie...

— Mulţumesc, bine, repetă el şi vorbi de altceva, fără să facă măcar aluzie la vreo invitaţie.

Cozianu gîndea: „Relaţii cu mine nu vrei, dar să-ţi dau bani vrei, laşule... Nici nu visezi că mîine-poimîine, sub regimul *vostru,* tot aici am să fiu – sau chiar mult mai sus... şi am să ţi-o plătesc atunci!“ *Atunci.* Acum era prea important ca banii să ia calea asta. Şi, zi de zi, în cursul lui 1945 şi începutul lui 1946, milioane, sute de milioane, miliarde, banii luau calea asta; iar fabricanţii, rezervînd o mică parte producţiei, se repezeau să vîre cît mai mulţi bani în devize: începuse vînătoarea turbată după aur şi dolari, care, pe căi ocolite, ascunse, luau drumul străinătăţii. În loc să bată în arterele ţării, sîngele se

scurgea prin mii de ventuze şi era supt de safe-urile băncilor elveţiene, pariziene, londoneze; capitalurile lichide fugeau, iar Cozianu, la un birou cu o placă de cristal, iscălea aprobări de credit, simple bucăţi de hîrtie, care însemnau anemierea economiei ţării, paralizarea oricăror încercări de a readuce bunăstarea şi echilibrul. Cam pe atunci, într-o zi, Cozianu, sosind la Isabela, o găsi acolo pe Ana Antim care tocmai spunea:

— Tu eşti fericită, ce-ţi pasă?

Doctoriţa părea obosită, cu faţa trasă şi galbenă; atunci observă Cozianu cît de mult păr alb are.

— Despre ce vorbiţi? întrebă el, care tocmai intrase şi-i sărută mîna Isabelei.

Îi strînse mîna doctoriţei. Ana Antim nu-i răspunse; cu fruntea încreţită, cu privirea amărîtă şi aspră, se uita în pămînt.

Isabela, impresionată, palidă, cu ochii mari, îl lămuri:

— Spunea Ana că e groaznic ce se petrece în clipa asta în Moldova. Ştii, cu seceta care nu se mai sfîrşeşte...

— Ne vin oameni îmbolnăviţi de cele mai cumplite boli, cu organismul slăbit de foame! izbucni doctoriţa. Muncitori tuberculoşi, funcţionari tuberculoşi, studenţi tuberculoşi şi copii care nu se pot dezvolta, femei însărcinate care nu se mai pot reface după naştere... Ce e asta? Ce se întîmplă?

Cozianu rîse sec, dînd din umeri.

— Ce mă întrebaţi pe mine? Eu fac politica guvernului?

Ana Antim se uită urît la el:

— E exclus ca guvernul să vrea ce se întîmplă... E altceva la mijloc... e o debandadă undeva, unde trebuie pusă ordine, trebuie făcută undeva o curăţenie mare... Dumneata, care eşti economist, cum explici ce se întîmplă?

Cozianu începu o explicaţie lungă şi încîlcită, dînd vina pe războiul care se încheiase de un an de zile, pe urmările lui inevitabile... Se gîndea: „Se sperie comuniştii: îi facem să-şi piardă simpatia maselor... “ Dar, vorbind, se uită în ochii măriţi şi întunecaţi de tristeţe ai Isabelei, în ochii aspri şi mînioşi ai Anei Antim şi simţea cum glasul îi sună fals, cum argumentele îi sînt slabe şi evident străvezii; se întreba dacă femeile acestea nu-şi dau seama că el minte.

Nu, nu-şi dau seama. Spre marea lui uşurare, Ana Antim spuse:

— În fine, o să se lămurească şi asta. Trecem noi şi peste acest hop... Haideţi la masă.

Aşezat la masa care la Ana Antim era totdeauna pusă pe o faţă de masă strălucitor de albă, dintr-un damasc bătrînesc, gros, ţeapăn de curat ce era, şi cu flori, Cozianu se uită la gustarea sărăcăcioasă şi la salata veştedă şi întrebă zîmbind:

— Bine, coană Ano, asta este masa unui profesor universitar?

— Da, asta e, zise Ana Antim; poţi să-ţi închipui că e masa unei familii de muncitori sau masa unei cantine de studenţi! Dumneavoastră, funcţionarii ăştia înalţi, aţi face bine să vă gîndiţi şi la bieţii oameni.

— Ei, acuma mă tragi pe mine la răspundere, spuse Cozianu dînd din umeri şi începu să mănînce.

Prima înghiţitură merse mai greu; apoi mîncă mai uşor, dar fără poftă. Îi era profund antipatică Ana Antim. Oare ce găsea la ea Isabela? De-aici îi veneau ideile...

În cursul săptămînilor următoare încercă să-i vorbească Isabelei de Ana Antim, dar la cea mai mică ironie Isabela îi răspundea cu fermitate:

— E o fiinţă pe care o admir. O cunosc din şcoală şi niciodată n-am găsit ceva egoist, meschin sau josnic la ea. E un om şi jumătate! Aş vrea să fiu ca ea!

La asta, Cozianu înţelesese că nu trebuie să mai insiste. Uită curînd de Ana Antim. Era din ce în ce mai ocupat. Făcu prin 1946 călătorii în străinătate, împreună cu Mardan; o dată, în delegaţia din care făceau parte veni şi Jack Varlam, cu care Cozianu se împrieteni la cataramă: Varlam era mare băutor, şi Cozianu începea să bea. Se îngrăşa, obrazul măsliniu îi era mai masiv şi mai greoi, de la o vreme reîncepu să primească prieteni la o sticlă de whisky. Nu vorbea niciodată de chestiuni politice; dacă nu era alt subiect de conversaţie, tăcea şi bea; ochii i se umflaseră, nu mai erau atît de duşi în fundul capului.

XIII

Rar, pe ascuns, dar destul de regulat, Cozianu se ducea pe la Jean-Pierre Haralamb. Într-o seară de la sfîrşitul iernii 1946-1947 şedea în biblioteca lui Haralamb. Schilodul, nemişcat, cu pledul pe genunchi, cu bastoanele lîngă el, cu mîinile us-

căţive în poală, îl privea cercetător şi rece, prin ochelarii cu sticlă groasă, pe bărbatul masiv din faţa lui, pe care hainele de flanel cenuşiu începeau să fie cam strîmte şi pe care-l strîngea gulerul. Cozianu răsufla greu, ochii-i erau tulburi.

— Ştii că legătura dumitale cu Isabela Giurgea e cam comentată, zise Haralamb.

— Cum adică? vorbi cellalt, gros, din piept.

— Lumea e surprinsă... Un om de stînga, ca dumneata, *colat* cu fosta nevastă a unui tip care şade la puşcărie, condamnat de regimul pe care-l susţii... Te compromite...

Urmă o tăcere. Apoi Cozianu se răsti sfidător:

— Şi?

— Şi – spuse Haralamb foarte rece – şi nu poţi lucra la fel de sigur şi de liniştit.

— Asta e grija mea! exclamă băţos Cozianu. Mă rog, eşti mulţumit de ce fac sau nu? Domnii ceilalţi sînt mulţumiţi?

— Da... zise Haralamb cu îndoială. În măsura în care se poate ţine piept pînă la restauraţie... da.

— Ce se poate face, fac! zise Cozianu. Maximum posibil! Şi mă rog să fiu lăsat în pace în ce priveşte viaţa mea particulară!

Tăcu o vreme, fixînd furios o frunză de culoare albastră pe covor.

— „Fosta nevastă a lui Giurgea-Roşcanu!" pufni el. Idioţii! Imbecilii! E cea mai extraordinară fiinţă pe care am întîlnit-o! Curcile dumitale, care-şi petrec toată viaţa la ceaiuri şi la bridge, nu merită nici să-i sărute picioarele! Nici eu nu merit! Nu merit să ţie la mine...

Şi tăcu, congestionat, uitîndu-se în gol. Haralamb îl examină cu o privire rece. Se gîndea: „Tocmai acum o ia razna... cînd o să fie cel mai greu." O atenţie încordată, trează la orice pericol din partea comuniştilor, gata de a-i lovi în orice clipă – asta se cerea acum... şi iată că Dimitrie Cozianu, unul din cei mai buni oameni, slăbea... „Bine că-l protejează şeful lui", îşi spuse Haralamb. Iar în vremea asta, Cozianu, aprins la faţă, cu ochii lucioşi, mormăia furios:

— Nici nu meritam fericirea asta!

Şi pufnea:

— „Mă compromite!" Ha! „Mă compromite!"

Răcni:

— Nu mă despart de ea pentru nimic în lume! Puteţi să vă daţi şi dracului cu toţii! Nici nu mă gîndesc!

Haralamb se uită lung la el, cîntărindu-l. Se gîndea: „O să mai fie în stare de ce-i cer? Şi totuşi... unul într-o poziţie mai tare n-am.... "

— Ascultă, dacă-ţi displace, lăsăm să cadă chestiunea asta. Am altceva de discutat cu dumneata; ceva foarte important.

— Mai important decît ce simt eu pentru femeia asta nu e! mîrîi furios Cozianu.

— Pentru dumneata – zîmbi cellalt politicos şi cu o ironie rece – dar pentru restul neamului românesc...

— Despre ce e vorba? întrebă Cozianu îmblînzindu-se.

— Despre înaintarea comuniştilor, zise Haralamb. Era mai palid ca de obicei, mai uscat, părea bolnav, stins. Ocupă mereu poziţii noi... împănează totul cu muncitori şi agitatori de-ai lor... ne lovesc cu nişte metode nemaiauzite, inadmisibile...

— Ştiu, zise acru Cozianu. Pe ce lume crezi că trăiesc? Ştiu. Ne ţin de gît, şi strîng, încet-încet – iar noi încercăm să-i înjunghiem în spate pînă nu e prea tîrziu. Ştiu. Şi?

— Uite, trebuie făcut ceva care să le ia terenul de sub picioare, să-i facă să-şi piardă simpatia şi încrederea muncitorilor şi a salariaţilor de orice fel... Şi există un mijloc: să lovim în salarii, să le micşorăm din ce în ce, să le reducem continuu puterea de cumpărare...

— Cum? Eşti nebun? Te crezi în 1929? exclamă Cozianu.

Cellalt răspunse rece:

— Nu sînt nebun şi sîntem în 1947. N-ai înţeles? Salariile vor scădea automat, dacă torpilăm moneda.

Cozianu începu să rîdă, cum rîdea el uneori, încruntat şi sumbru.

— Asta-mi aduce aminte de nişte bani pe care i-am pierdut eu prin 22 sau 23: cumpărasem mărci germane de cîteva milioane, care au ajuns să face vreo şase sute de lei. Da, e excelentă metoda cînd vrei să nu plăteşti pe cineva.

Se gîndi, cîteva zile după aceea, la mijloace şi propuse noi credite întreprinderilor care primiseră bani şi nu-şi respectaseră contractele cu statul. Mardan respinse propunerea după o zi de reflecţiune.

— Domnule preşedinte – îi spuse Cozianu – să-i dăm în judecată, adică să-i dea în judecată Ministerul Economiei Naţionale pentru călcarea contractelor; iar noi să le dăm bani, ca să-şi poată respecta

eventualele noi termene de livrare... Interesul nostru e să-i facem să producă, nu să-i ruinăm şi să-i vîrîm la puşcărie!

Mardan se uită la el, se lumină la faţă şi începu să rîdă:

— Ne-ar mai trebui oameni ca dumneata! spuse el încîntat, aproape admirator; şi, într-adevăr, argumentul găsit de Cozianu era perfect. Cozianu ştia că Ministerul Economiei Naţionale, condus de un necomunist, nu va fi prea zelos, nici prea sever în urmărirea firmelor ce cheltuiseră banii statului pe cumpărături fictive, acoperind cumpărături reale şi masive de aur şi devize; mai ştia că noile credite vor lua acelaşi drum, în speranţa că răsturnarea regimului îi va scăpa de urmăriri pe vinovaţi; de aceea se mulţumi să surîdă politicos, fără să mai întrebe cui şi la ce i-ar trebui lui Mardan oameni ca el.

Peste cîteva zile, ministrul necomunist al Finanţelor şi cel al Economiei fiind convinşi atît de uşor, încît parcă se aşteptau la ideea asta şi o cunoşteau, presele monetăriei începură să funcţioneze zi şi noapte, preţurile începură să urce vertiginos, Bursa, înnebunită, înregistră urcări constante ale valorilor, o *haussă* permanentă care nu se ştia unde se va opri; în cuferele negustorilor şi ţăranilor bogaţi se îngrămădiră metri cubi de bancnote, iar salariile muncitorilor şi funcţionarilor, mereu recalculate, rămîneau necontenit în urma preţurilor – din ce în ce mai în urma preţurilor. Pînă cînd un salariu lunar mediu ajunsese să fie preţul unui pachet de ţigări şi un salariu lunar mare, preţul unei mese la restaurant.

Isabela trăia foarte retrasă, nu exista decît cînd era cu Cozianu; în intervale, îl aştepta. Nu vedea aproape pe nimeni, se izolase cît putea; voia să fie singură, ca să se consacre cît mai total lui Cozianu. Dar mai avea un motiv să caute a fi cît mai singură: nu vedea pe nimeni şi nu ieşea, ca să nu stîrnească nici un comentariu răuvoitor, care să-i dăuneze lui Cozianu.

Şi, fiindcă nu te poţi izola niciodată de lumea în care trăieşti, primi o scrisoare anonimă. Stătu un ceas întreg să caute să descopere cine anume, dintre cunoştinţele ei, i-a putut-o trimite. Dar nu găsi. „Cine are ceva cu mine?“ Scrisoarea suna astfel:

„Draga mea, de ce nu-i spui lui Dim să fugă? Cu tine împreună, bineînţeles. Nu vezi ce viaţă imposibilă e aici, cu inflaţia asta, cu sărăcia? Fugiţi oriunde. Oriunde e bine, unde se poate trăi agreabil, uşor, pînă o să fie răsturnaţi comuniştii, căci atunci, bineînţeles, se

întoarce toată lumea. Am crezut, multă vreme, că e un trădător, o canalie, dar acuma ştiu că e totuşi un om bine; nu-l lăsa să-şi rişte viaţa; altfel toată lumea te va face răspunzătoare. Te previn că n-are să-ţi mai dea nimeni bună ziua; eşti deja imposibilă şi nimeni nu mai vrea să te vadă – nu ştiu dacă ai observat. Nu continua aşa, că, „la întoarcerea lucrurilor“ are să fie rău de tine. A bon entendeur, salut [1]*!“*

Isabela arse scrisoarea. „Cine vrea să mă tulbure? Cine îmi vrea răul? Cui îi stau în cale?“ Nu găsea. N-avea să găsească niciodată.

Cînd veni după-amiază să o vadă, Cozianu îşi dădu seama imediat că s-a petrecut ceva:

— Ce-i, draga mea? Ce s-a întîmplat?

— Dim... tu crezi în ce faci? întrebă ea privindu-l ţintă, cu un amestec de spaimă şi de hotărîre.

El rîse gros, jovial, ca să nu trebuiască să răspundă imediat:

— Ho-ho! Cum adică? Ce vrei să spui?

— Ce faci tu ca om politic. Crezi în ce faci?

— Pardon: sînt un simplu specialist!

— Ca orice-ai fi: ca administrator al unei trebi publice, crezi în ce faci?

— Iubita mea... tot nu înţeleg! Eu sînt economist: nu-mi vorbi de credinţă: e ceva iraţional, glumi el încercînd s-o ia în braţe.

Isabela se împotrivi:

— Stai puţin. Eşti corect, cinstit în ce faci?

— Dar de ce mă întrebi? Ce ţi-a venit? întrebă Cozianu.

Ea îi povesti ce scria în scrisoarea anonimă. Cozianu o privea mut, ascultînd. Tresărea în el o dorinţă nebunească. Să-i spuie tot, să izbucnească, să mărturisească tot. De doi ani îi ascundea cea mai importantă îndeletnicire a lui – sabotarea politicii comuniştilor în economie; şi cel mai important sentiment al lui, afară de dragostea pentru ea – ura împotriva comuniştilor. Să-i spuie, să respire, s-o aibă alături! Şi să-i spuie tot ce-i apăsa amintirea şi inima cînd îşi amintea. Să-i explice ce fel de om e, ce voise, ce încercase, cariera clădită cu grijă şi trudă şi ruinată de trei ori la rînd, o viaţă întreagă neizbutită, banii care aşteptau în Elveţia, ultimul refugiu.

---

[1] Cine are urechi de auzit, să auză!

Dar ea era atît de palidă, de înspăimîntată, era atît de severă în supunerea ei la nişte principii pe care singură şi le făcuse, începînd din spitalele de război şi pînă acum, încît Cozianu se înfricoşă, îi fu groază c-o pierde şi o minţi încă o dată:

—Vezi-ţi de treabă... Sînt imbecili, cine ştie ce duşmani de-ai mei. Nu, dragă; nu sînt comunist, dar lucrez pentru democraţie, pentru bunăstarea maselor eţcetera... Hai, vino să te sărut...

Astfel se încheie momentul de criză. Dar Cozianu începu să se simtă apăsat. Îi era greu cu Isabela. O iubea – dar era prea exaltată, prea morală, prea independentă. Nu primise de la el aproape nimic: cîteva lucruri de găteală, masa – nimic faţă de briliantele şi blănurile pe care i le oferise el şi ea le refuzase cu încăpăţînare. O iubea, dar îi era greu cu ea, şi-i era frică de ea.

XIV

Prin vara lui 1947 Jack Varlam fu desemnat să facă parte dintr-o delegaţie oficială ce avea să reprezinte ţara la o întrunire internaţională la Haga. Într-o seară bătu la uşa lui fiu-său. Îi deschise un bărbat tînăr, blond, cu ochii atenţi şi strălucitori prin ochelari. Peste umărul acestuia îl zări pe fiu-său, care sări în picioare de surprindere.

— Bună seara, zise Jack Varlam uitîndu-se critic la cărţile deschise, cărţile făcute teanc, ziarele trîntite pe jos, masa de lucru acoperită de fişe, totul vraişte în aşa fel încît nu ştiai unde să pui piciorul.

Tînărul blond se dădu la o parte şi-l privi pe Ionel Varlam şi pe taică-său.

— Sper că nu te deranjez, îngînă Jack Varlam.

— Ce doreşti? întrebă sec fiu-său.

— Am venit să discut ceva foarte serios cu tine... dar văd că ai pe cineva...

— Nu, tovarăşul locuieşte aici, ca şi mine...

— Pot să plec, să vă las să discutaţi, murmură H. Dragomir şi ieşi discret.

Jack Varlam îşi ştergea faţa asudată şi se uita fix la fiu-său: nu cu mînie, ci cercetător şi îngrijorat.

Ionel Varlam se făcuse foarte palid. Îi făcu loc lui tată-său pe un scaun pe care-l goli de cărţi, iar el se aşeză pe pat, aşteptînd.

— Nu te-am văzut de mult... de la şedinţa aia... Te-ai schimbat... te-ai făcut bărbat...

Cellalt tăcea. Într-un tîrziu zise:

— Da... nu ne-am văzut de doi ani.

— Aş vrea să ştiu cîtă experienţă ai adunat, cum au evoluat ideile tale.

— N-au evoluat. S-au îmbogăţit, dar în bază au rămas aceleaşi, zise fiul cu zîmbetul lui ascuţit, ironic.

— Dragul meu, nu se poate să nu devii mai sceptic, ciocnindu-te de oameni, să nu ţi se mai tocească entuziasmul...

— Eu sînt ceva mai entuziast ca acum doi ani, zise Ionel Varlam cu aceeaşi ironie.

— Cum – întrebă Jack Varlam rîzînd – văzîndu-i pe conducătorii tăi mai de-aproape, nu ţi-a mai scăzut entuziasmul?

— Pe lîngă prietenul tău Mardan nu mi-a crescut, ce-i drept, spuse Ionel Varlam; dar pe lîngă Paraschiv Ionescu, m-am făcut bărbat, cum spuneai tu... pe lîngă el nu pot să lucreze decît bărbaţi...

Paraschiv Ionescu era cel care vorbise mulţimii la 25 februarie de pe soclul statuii, cînd mitralierele băteau în Piaţa Palatului: cazangiu la atelierele Griviţa, conducător al grevei din 1933, era acum şeful ministerului unde lucra Ionel Varlam.

Jack Varlam strîmbă din nas:

— Cînd o să ai experienţa mea, n-o să mai crezi aşa în oameni...

— Nu cred în toţi... şi la tine cred că e mai mult o optică specială decît experienţa, zise Ionel Varlam, apoi adăugă: spune-mi ce voiai să-mi spui, ca să nu-l fac pe bietul Ricu să bată caldarîmul atîta vreme degeaba.

Jack Varlam îl cîntări o ultimă dată din ochi, apoi spuse ca o afirmaţie şi o constatare:

— Vii cu mine la Haga.

— Cum? Cine a spus? întrebă cellalt uimit.

— Eu spun. Am nevoie de tine. Vii cu mine la Haga. Am şi făcut propunerea. Am venit numai ca să-ţi cer să nu refuzi. Am nevoie să vii cu mine.

Cellalt se uită bănuitor la Jack Varlam.

— Dar de ce? De ce ai nevoie de mine la Haga?

— Fiindcă... o să fie mai bine aşa, rîse Jack Varlam, roşu şi congestionat.

Rîsul îi era jenat şi şovăielnic; ochii nu rîdeau, ci-l iscodeau neîncetat, neliniştit pe Ionel Varlam. Tînărul întrebă insistent şi mereu bănuitor:

— Cum adică „o să fie mai bine"?

Jack Varlam rîdea mereu:

— O să fie mai bine aşa, cînd îţi spun! O să mă supraveghezi. Tu eşti un om de încredere, comunist sută în sută; tu vei fi garanţia că nu fug!

— Că nu fugi? Adică... că nu rămîi acolo, în Apus?

— Da, ceea ce eu nici nu mă gîndesc să fac, rîse Varlam, cu ochişorii-i albaştri sticlind de veselie.

Fiu-său însă părea îngrozit. Îngînă:

— Şi dacă totuşi tu rămîi acolo?

— Ei, asta-i comedie! Nici nu te gîndi la aşa ceva. Nici prin gînd nu-mi trece, zise tatăl ceva mai serios.

— Dar dacă nu viu şi eu la Haga?

— Vino, zise Jack Varlam, serios de tot de astă dată. Vino, am nevoie de tine.

— Nu cumva vrei să mă „salvezi"? întrebă Ionel Varlam, galben şi schimonosit de un rîs dureros. Jack Varlam tăcu. Ionel Varlam urmă: Nu cumva ai cere să rămîi acolo şi contezi pe faptul că eu, compromis, bănuit că am ştiut de intenţia ta, speriat că la întoarcere ar trebui să răspund de ea, aş rămîne şi eu acolo? Asta voiai. Taci. Va să zică asta voiai, şopti Ionel Varlam. Părea zdrobit. Tată, ce mi-ai făcut... ce mi-ai făcut, gemu el, cu capul în mîini. Ce mi-ai făcut...

Cumplita lui tulburare îl făcu pe Jack Varlam să se tulbure şi el. Se învineţi la faţă şi începu să vorbească, aproape bolborosind:

— Mă, eu ţin la tine... tu eşti copilul meu. Ştiu că nu mă iubeşti. Dar măcar pe tine iubeşte-te! Nu fi nebun. Nu-ţi dai seama că-ţi pierzi viaţa? Îţi pierzi tinereţea...

Părea chiar emoţionat; vorbea cu durere; faţa nu-i mai era atît de împietrită şi de roşie; părea bătrîn, fără putere.

— Dai cu piciorul la plăceri, femei, cărţi, învăţătură, bani, la tot... pentru ca să stai aici să realizezi programul Partidului Comunist! Nu-ţi dai seama că ţi-ai pierdut minţile? Nu vrei să trăieşti, nu vrei să exişti decît pentru Partidul Comunist? Partidul Comunist e totul?

— Da! Pentru mine e totul! exclamă fiul cu patimă. Mai era şi mama. Acuma nu mai e...

— Ionel, te rog...

Jack Varlam se ridică aneyoios şi-l luă de mîini pe fiu-său. Acesta şi le smulse dintr-ale lui şi se dădu îndărăt:

— Nu cred! Minţi! spuse el văzîndu-l că deschide gura.

Varlam vorbea:

—... vino cu mine! Lasă aici ţara asta nenorocită... Nu e pentru oameni ca noi. Aici o să-nceapă ce-a fost în Rusia. Nu e de noi. Nu e nici de tine. Prietenii tăi comunişti o să te scuipe, o să te calce în picioare! Ai să vezi! Nu te poţi înţelege cu ei; n-ai nimic comun cu ei...

— Ba da! Idealurile! Revoluţia!

— Copilării... zise Varlam, dureros. Copilării. Eşti fiu de oameni bogaţi...

— Nu sînt! exclamă tînărul. Apoi deodată se stăpîni şi zise: Comedia ta m-a făcut şi pe mine să declam.... Eşti abil: mă iei prin sentimente. Bine că n-ai început să-mi demonstrezi că nu înţeleg marxismul, că tu eşti marxist!... Nu, papa: nu mai sînt fiul lui Jack Varlam; sînt un membru al Partidului Comunist, şi atît... N-am altă familie.... Şi nu mai juca teatru, că nu mă poţi înduioşa. M-ai omorît, rosti el cu o durere nemaipomenită în glas.

Deodată strigă la taică-său:

— Să nu pleci!

— Taci! Eşti nebun?Ne aude lumea! exclamă Jack Varlam.

— Să nu pleci! strigă Ionel Varlam. Să nu te duci să faci ţara de rîs! Să nu te duci cu încrederea oamenilor de la noi, ca acolo să le tragi chiulul şi să le dai cu tifla! N-ai să te duci!

— Ei, asta-i! O să mă duc, şi n-o să fac nimic din ce spui... vorbi Jack Varlam silindu-se să pară liniştit.

Fiu-său îl privi pătrunzător.

— Ce te uiți așa la mine? întrebă nervos Jack Varlam. Ce, ești nebun?

— Tu minți! Ai să te duci și-ai să rămîi acolo! exclamă Ionel Varlam. Împreună mîinile, rugător, și se ridică: — Nu te duce, tată! Rămîi aici!

— Fii serios... ce, ești nebun? Ești beat?

Ionel Varlam căzuse iarăși pe pat și ofta din greu, cu capul în mîini.

Jack Varlam se ridică și ieși, aruncînd o privire neliniștită asupra fiului său.

Acesta strigă după dînsul;

— Nu te duce! Am să te denunț!

Jack Varlam tresări și se-ntoarse. Cu spatele la ușă, vorbi:

— Ascultă, vrei să mă nenorocești? Fii serios, mai băiete; înțelege-mă cînd îți spun: n-o să se întîmple nimic. Uite, îți dau cuvîntul meu de onoare. Îți jur pe capul maică-ti, pe sufletul ei mă jur, înțelegi? zise el nervos, uitîndu-se în treacăt la fotografia din perete.

Fiu-său îl țintea cu o privire rătăcită; deodată începu să rîdă în așa fel încît Varlam, îngrozit, ieși pe ușă și coborî în fugă scările.

Peste o jumătate de ceas, H. Dragomir intră în odaie, bătînd mai întîi cu precauție în ușă. Îl văzu pe Ionel Varlam, care rămăsese cu coatele pe genunchi și cu capul în mîini și gemea ca de o durere cumplită, fizică:

— Ce e, măi? întrebă el speriat și se repezi la Ionel, îi ridică fruntea cu mîna, se uită la fața lui.

Acesta avea aceeași privire rătăcită.

— Ce e cu tine? Ce s-a întîmplat?

— M-a omorît. M-a omorît, gemea Ionel Varlam.

— Ce ți-a făcut? Cine?

Ionel Varlam povesti, întretăiat și anevoie, ce se petrecuse.

— Înțelegi ce mi-a făcut? întrebă el. Înțelegi ce mă silește să fac?

Cellalt dădu din umeri.

— Îmi pare rău că ți-e tată, dar e un mare porc. N-ai ce să faci, trebuie să spui partidului. Nu e plăcut deloc...

— Plăcut! gemu Ionel Varlam, cu tîmplele-n pumni. Plăcut, hohoti el între un rîs dureros și plîns, dacă ar fi putut plînge.

Cellalt stătea cu spatele de colțul ușii și-și ștergea ochelarii cu batista.

— N-ai încotro, zise el. N-ai încotro. Trebuie să-i spui partidului. Eu te sfătuiesc să-i spui chiar tovarășului Paraschiv.

Jack Varlam mersese repede pînă acasă; aproape fugind. N-avea cu cine să se sfătuiască. N-avea cui să încredințeze un asemenea secret. Trebuia să tacă, să-și țină firea, să se stăpînească. Încă două-trei zile.

Ce va face la noapte? Cum va dormi? Nu va putea dormi, de frică și de încordare. Luă receptorul și formă un număr de telefon: al lui Cozianu de la birou.

— Alo! Aici Jack Varlam! Alo! Să trăiești, excelență. Ce am? Nimic; ți se pare; poate are ceva telefonul și-mi schimbă vocea. Ce faci astă seară, domnule? Am chef să mă îmbăt! Ce zici, colaborezi? S-a făcut. Aranjez eu ceva și-ți spun peste o oră. Să trăiești.

Apoi sună și feciorului în mănuși albe, care intră, îi ceru un pahar; din birou scoase o sticlă de coniac și începu să bea singur. După al treilea pahar se simțea mai bine.

*

Dimitrie Cozianu fusese în dimineața zilei aceleia la birou, apoi se dusese s-o ia pe Isabela și mîncase cu ea în oraș; după-amiază venise să doarmă la ea; pe la patru erau împreună în odăița albă. Cozianu era în halat de casă și ședea într-unul din fotolii, picior peste picior, fumînd. Isabela pusese să fiarbă apă în samovarul electric, apoi o turnă într-o cană de porțelan de Saxa, dintr-un serviciu dăruit de el cu vreun an înainte: un *tête-à-tête* din veacul al optsprezecelea, tavă, cană, zaharniță și două cești cu capac, totul de porțelan alb pictat cu scene în miniatură, scene de vînătoare, plecarea de-acasă, femeile în rochii cu *paniers* de mătase trandafirie, bărbați sunînd din cornul de vînătoare, fete călări cu șoimul pe mînă, totul înconjurat de ghirlande de trandafiri și flori de cîmp și încadrat în fileuri de aur; era o capodoperă și fusese modelat, ars și pictat anume pentru două persoane. În aceste două cești turnă ceaiul Isabela, care purta o rochie de interior lungă pînă-n pămînt, cu corsajul strîmt, de tafta de un roz vechi, aidoma cu călărețele pictate pe cești. Fața mică îi era palidă, sidefie cu un ton trandafiriu, liniștită și odihnită. Se mișca în odaie fără zgomot. Cozianu tăcea. Se gîndea la cele două cumplite lovituri de măciucă

căzute ca din senin: arestarea conducătorilor național-țărăniști în clipa cînd voiau să fugă cu avionul și reforma monetară. Tîrziu de tot, spuse suflînd fumul și uitîndu-se prin el:

— Comuniștii ăștia au găsit cîteva lucruri cu care duc înainte masele... N-ai cum să-i oprești... n-ai cu ce să le reziști... Au găsit cîteva obiective de atins și le spun maselor: „Puteți ajunge acolo. N-aveți decît să vreți". Și, bineînțeles, în felul ăsta și ajung, oriunde.

— Asta înseamnează că corespund unei cerințe a faptelor, zise Isabela. Dar de ce te tot tracasează asta? Ce-ți pasă ție? Doar mergi alături de ei...

Și-l privi cercetător, cu ochii întunecați de bănuială și de grijă.

— Da, îngînă Cozianu, uitîndu-se în altă parte. Îi era frică de ea; parcă o auzea: „Dacă ești contra lor, fii pe față! E inadmisibil să-i minți!" Isabela era în stare să nu-l mai primească în casă, să nu-l mai vadă niciodată. Ținea la el, Dimitrie știa asta; dar n-ar fi admis niciodată să fie legată de un om a cărui viață se întrețesea cu lupta politică prin fire de înșelăciune și minciună. Și dacă n-ar mai vedea-o... Se simți deodată stingherit, sărăcit; parcă-i lipsea ceva, parcă pierduse ceva. Pierduse cheile? Stiloul? Oftă și spuse, întinzînd leneș mîna: — Tu ești cel mai curat lucru din viața mea!... Singurul lucru curat din viața mea...

Isabela își puse mîna fragilă în palma lui mare și zîmbi slab, uitîndu-se mereu la el, mereu cercetător:

— Ei, cum poți vorbi așa? Parc-ai fi comis cine știe ce crime...

Îl privea cu atenție extraordinară.

— Ai ceva pe suflet? Ai făcut ceva de care-ți pare rău?

— Nnu... îngînă el, uitîndu-se prin fum spre fereastră, ca să-i evite privirea.

— Sigur, sigur?

— Sigur, zise el și-i sărută mîna.

Isabela, se așeză pe genunchii lui Dimitrie și spuse:

— Ți-aduci aminte, cînd ai intrat pe ușă prima oară? Cu pălăria într-o mînă și cu niște trandafiri într-alta?

— Mi-aduc aminte, zise el. O cuprinse cu un braț, o strînse, apăsîndu-și obrazul de sînii ei.

— Aveai un aer posomorît de parcă ți s-ar fi întîmplat o nenorocire, spuse Isabela.

— Mi se întîmplase cel mai fericit lucru din viața mea. Dacă nu te întîlneam pe tine, muream prost... nu știam ce-i aceea fericirea... zise Cozianu agale.

Ea își lipi obrazul rece de al lui:

— Bine că-mi spui asta... ca să-mi dau seama că trăiesc și eu cu un rost pe lume... Dacă te fac fericit, nu sînt o ființă inutilă, așa cum mi se pare cîteodată...

— Tu inutilă? Dar ce vrei să faci? Să sapi? O femeie ca tine trebuie să fie frumoasă, elegantă, să se îngrijească și să-l facă pe un bărbat fericit! Ajunge atîta – și e foarte mult... o grămadă de cucoane ratează ori în punctul întîi, frumusețe, ori în punctul doi, eleganță, ori în punctul trei, fericirea domnului respectiv... unele chiar și în toate trei! zise Cozianu rîzînd.

Dar Isabela dădea din cap:

— Nu... nu e un ideal... decît unul foarte mediocru... Eleganța nu e un lucru rău... dar e neimportant... cu totul secundar...

— *A vous voir, on ne dirait pas* [1]... rîse Cozianu.

— Tocmai de-aceea mi se pare că sînt inutilă... fiindcă nu fac nimic mai bun...

— Dar ce-ai vrea să faci? întrebă Cozianu.

Însă nu mai ascultă răspunsul. Se cam plictisea. Îl obosea discuția; Isabela vorbea prea serios, lua lucrurile prea grav... „Dacă le-am lua pe toate așa, unde-am ajunge? Nu s-ar mai putea trăi..."

Începu să caște, apoi mai aprinse o țigară și se uită spre fereastră, prin fum. De aproape trei ani poate nu trecuse o zi să nu fie împreună. Dimitrie nu-și mai vedea cunoscuții decît rar; de la birou, venea fuga la Isabela. Felul ei de-a fi și de-a gîndi i se păruse un lucru atît de prețios, încît nu se putea sătura, mai ales la început. Acuma i se întîmpla uneori să obosească, să dorească un chef zdravăn, cu lăutari și cu femei ușoare; apoi i se făcea rușine, și, curînd, uita.

Băuse bine la masă și avea în cap o ușoară amețeală plăcută. Se uita prin fum. Nu asculta ce spune Isabela. „În fond, am una din cele mai frumoase și mai distinse femei din București..." se gîndi el, fără legătură cu nimic; simțea o siguranță plăcută, siguranța liniștită a proprietarului unui obiect frumos, care-i aparține în chip nediscutat.

---

[1] Cine te-ar vedea, n-ar zice.

— Ei, trebuie să plec la comisie, spuse el, ridicîndu-se și schimbînd halatul cu vestonul.

Isabela se ridică și ea. Cozianu o îmbrățișă și o sărută pe frunte. Cu un an înainte, o săruta pe gură la despărțire, dar de la o vreme o săruta pe frunte, părintește, de cînd și pasiunea trupească pentru ea se răcise. Plecă, fără să se întoarcă în ușă, cum făcea înainte, ca să-i trimită o sărutare cu vîrful degetelor.

Seara, la birou, îi telefonă Jack Varlam; primise numaidecît propunerea acestuia din urmă. Dădu un telefon Isabelei:

— Iartă-mă astă-seară... O să am de lucru foarte tîrziu... (Era mai complicat să-i explice că se duce să tragă un chef cu Varlam.) Noapte bună, draga mea...

La ora nouă, Jack Varlam veni să-l ia; pusese o cravată nouă, adusă de la Paris de unul din diplomații de la Legația României, și o garoafă în butonieră. Fața-i lucea, roșie, masivă, proaspăt bărbierită, ochișorii albaștri îi sticleau și răsuflarea îi mirosea a alcool.

— Ei, hai, nu mai lucra atîta! zise el jovial. Hai, că mi-e dor de o petrecere ca la noi; o lună-două n-o să mai pot să mă îmbăt ca lumea... o să am prea mult de lucru... și olandezii ăia n-au nici un haz... Știi ce-am aranjat? Mergem la Bobby Ragusa: a organizat una din micile lui serate nudiste... Hai, domnule, pune-ți pardesiul și hai! Azi sînt vesel, sînt teribil de vesel! răcnea Varlam, roșu, congestionat, cu ochii sticloși. N-ai fost niciodată la Bobby Ragusa?

— Nu, n-am fost niciodată la Bobby Ragusa, zise Cozianu rîzînd și urmîndu-l în jos pe scara de marmură.

Bobby Ragusa ședea într-unul din blocurile pe care oamenii cu capitaluri le construiau cu zecile în București după 1945 și ale căror apartamente se vindeau și se închiriau înainte de sfîrșitul construcției. Era una din clădirile care exprima, într-un chip mai mult sau mai puțin indirect, sufletul oamenilor și al societății care le construia și care locuia în ele. Pe dinafară, un paralelipiped cenușiu de beton cu cîteva zeci de găuri dreptunghiulare. Arhitectul n-avusese nici un interes pentru impresia de forță, armonie, maiestate, eleganță, sobrietate, grație, fast sau bogăție, pe care voiau s-o trezească, în clădirile create de ei, arhitecții din alte epoci. Era o clădire făcută să fie privită de oameni orbi sau nesimțitori, căci celorlalți le-ar fi trezit un simțămînt de tristețe și de sărăcie sufletească, dură și fără speranță sau mîngîiere. Înăuntru erau ascensoarele tăcute și rapide, lămpile mate pe paliere, scările în spirală pe zece etaje, în care plutește un miros greu de definit, miros de pivniță, de bucătării, de încăperi închise, miros slab și nesănătos purtat pe un veșnic curent de aer; apoi ușile de lemn cafeniu sau de metal galben, cu o placă aproape invizibilă care poartă numele locatarului; un furnicar în care însă nu se simțea mișcarea, în care nu era zgomot, în care fiecare celulă era izolată de cealaltă și nu știa nimic ce se petrecea alături, în care oamenii puteau conviețui zeci de ani și urca de mii de ori împreună în ascensor, fără să-și vorbească și fără să se salute – un amestec de izolare misterioasă ca a caselor arabe, de tăcere și rezervă englezească, cu ceva de cazarmă sau furnicar și cu intimitatea bruscă a scandalurilor izbucnite pe palier, a bețiilor sau scenelor conjugale auzite prin pereți, a spionajului veșnic de către portarul blocului – cine va descifra trăsăturile de caracter ale oamenilor care au clădit aceste locuințe și ale celor care au stat în ele? Bobby Ragusa era unul din oamenii aceștia. Mititel, slab, subțire, cărunt, cu un rîs de clovn pe fața-i albă, fără sînge, Bobby Ragusa, amețit de prima serie de cocktail-uri, își primea musafirii în vestibulul de marmură.

Cu Jack Varlam se pupă zgomotos; în fața lui Cozianu se înclină prea adînc, parcă în glumă sau în batjocură. Intrară după el într-un mare *living-room* cu marmură pe jos în pătrate albe și roșu pompeian, cu un cămin de marmură roșie în care nu ardea nimic, cu fotolii mari îmbrăcate în cretonă cu flori și frunze, cu o lampă sinagogală atîrnată în tavan și, pe pereți, tablouri de Luchian și Petrașcu, false și, bineînțeles, ca mai toate falsurile, cu iscălitura maeștrilor; luminile erau stinse aici și aprinse numai alături, într-o sufragerie în veșnicul „stil florentin", falsificat greoi pentru uzul burgheziei bucureștene între 1930 și 1945. Cîteva persoane (o cucoană grasă, mare și fardată, veselă și cu degetele sclipitoare de briliante, un tînăr elegant, țeapăn și grav, care-i vorbea insistent, doi domni care rîdeau povestindu-și anecdote, cu paharele de coniac în palmă) ședeau la masa pe care rămăseseră farfurii cu icre negre și cu felii de curcan, și sticle de vin și de coniac destupate. Lumina venea de acolo, din cubul de aer în care se mișcau fără zgomot acele cîteva persoane colorate de lumină și de sclipirea bijuteriilor cucoanei grase, și trecea numai în fîșii prin *living-room*-ul unde dansau vreo douăzeci de perechi. Cozianu recu-

noscu o actriță căreia îi făceau mare publicitate ziariști plătiți, de mîna a cincea: Gabriela Ionescu, mititică, zveltă și cu forme pline în același timp, elastică și agitată, dansa de-i flutura părul mare, ondulat și vopsit în roșu venețian. Partenerul ei era și el un actor, mediocru ca și ea, Alberto (îl chema altfel, Alberto era numele de teatru) și care, împreună cu ea, sărea în aer, își ciocnea genunchii, ciocănea ritmic podeaua de marmură; se zgîlțîiau ca niște păpuși trase pe sfori de un bolnav de friguri căruia-i tremură rău mîinile; din pickup ieșea o muzică sacadată, ca și cum și saxofoniștii ar fi suferit de o boală cu accese de bîțîituri. Bobby Ragusa se repezi între Gabriela și Alberto, îi luă de mîini și isprăviră în trei dansul, cu buclele roșii ale Gabrielei, cravata lui Alberto și șuvițele de păr alb ale lui Bobby fluturînd. Ceilalți izbucniră în aplauze. Bobby o sărută pe amîndoi obrajii pe Gabriela, îi scutură mîna lui Alberto și-l sărută și pe el pe obrajii veștejiți de farduri, apoi se repezi și-i smulse Gabrielei un pantof din picior, îl umplu cu vin și-l bău într-un nou ropot de aplauze ale musafirilor, stropindu-se pe smoching și pe plastronul cămășii. Gabriela țipa într-un picior, lumea rîdea, o tînără, lîngă Cozianu, spunea:

— ... da, sigur, Dan te-a invitat să-i vezi garsoniera, asta-i figura lui clasică... dar e un frig acolo, nu poți să te dezbraci fără să faci o gripă...

— Și nu merit eu o gripă? întrebă un tînăr, cu glasul din gușă, foarte mulțumit de sine.

— Nu, scuză-mă... pe gratis și o gripă, nu mai ești interesant, zise o a doua tînără.

Jack Varlam recunoștea în penumbră prieteni, se pupa cu ei.

— Pleci la Haga? – Am auzit că pleci iar în străinătate... – Da, pleacă la Haga – nu știai? – Da, plec poimîine la Haga... numai atîta se auzea din grupul în care se afla el, apoi vocea lui, groasă și puternică, de orator:

— O știți pe ultima a lui Remus? Remus vrea să-și cumpere o mașină...

Cozianu îl zări pe văru-său Cezar Lascari. Se aștepta să-l vadă aici, dată fiind legătura destul de veche a lui Cezar cu Gabriela. În clipa aceea, în smoching, cu mîinile în buzunare și cu țigara în colțul gurii, Cezar se uita la Bobby Ragusa, care încerca să-i puie pantoful Gabrielei.

— Au! țipă ea ascuțit. E rece!

— Vrei mai cald? întrebă Bobby Ragusa, rîzînd îndoielnic. – Hai alături să-ți caut o pereche de pantofi de-ai nevestii-mi...

Și o trase de mînă pe femeie spre o ușă acoperită pe jumătate cu o draperie de catifea. Dar abia o deschise și se dădu îndărăt rîzînd:

— A, scuzați... ați și început?

— Ne era cald! Vino și tu! țipă o femeie dinăuntru.

Cezar, care se uita încruntat după Gabriela, abia îi răspunse lui Cozianu.

— Ce e cu tine? Ești cam enervat, zise Dimitrie Cozianu.

— Porcul ăsta de Ragusa își permite... dincolo au și început să facă nudism... Știi? Asta e figura: le duce dincolo pe femei ca să le arate cum i s-a făcut operația...

— Care operație?

— A avut o hernie și, ca să nu-i mai cadă nu-ți spun ce, i le-au cusut doctorii cu fire de nylon... Prostii, poți să-ți închipui... și gîștele astea se prefac că cred și că sînt curioase să vadă...

— Dragul meu, n-ar trebui să-i permiți Gabrielei, zise Cozianu rîzînd.

Cezar Lascari, mereu furios și mahmur, cu mîinile în buzunar, mîrîi:

— Am o combinație cu porcul ăsta de Ragusa... și nu pot să-i fac urît... fără să pierd bani.

— Da... nu-ți mai poți permite să pierzi, murmură Cozianu, care cunoștea pagubele și pierderile suferite de Cezar în ultimii ani.

Îl lăsă acolo – Cezar era prea mahmur astă-seară ca să fie interesant – și se duse să bea un pahar de Hennesy, apoi invită la dans femeia cea mai apropiată. Era o tînără de vreo douăzeci și cinci de ani, scundă, cu mijlocul subțire și forme cărnoase; părul îi era blond roșcat ca aurul roșu, de o strălucire metalică, și-i cădea în bucle mari pe umeri.

— Nu-ți mai aduci aminte de mine? spuse fata.

El o privi fix, apoi murmură cu un zîmbet pe care ea nu-l înțelese:

— Ba da. Ești domnișoara Gherson. Ești foarte frumoasă.

Ea îl orbi cu o uitătură adîncă și verde, cu fire aurii:

— Și dumneata... Știi cît visam la dumneata, pe vremuri? Nici nu observai.

Dimitrie Cozianu dansă cîţiva paşi cu ea: nu dansase dinainte de moartea soţiei sale, din 1944, şi afară de scurte întîlniri cu femei văzute o singură dată, în „case“ clandestine, nu avusese de-a face cu nici o femeie de atunci, afară de Isabela. Dansa unul din dansurile pe care le născocise civilizaţia europeană în veacul al douăzecilea şi care se deosebesc de cele din veacul al nouăsprezecelea şi al optsprezecelea într-un fel uimitor şi semnificativ. Gravitatea, graţia şi eleganţa dansurilor de curte, ca şi veselia naivă şi robustă a dansurilor ţărăneşti nu mai există în apusul Europei şi în excrescenţa sa americană; sînt înlocuite prin dansuri în care partenerii se lipesc unul de altul, îşi ciocnesc genunchii, îşi pun unul altuia mîna pe trup, îşi lipesc feţele una de alta şi uneori, cînd dansul este mai vioi, fac mişcări comice sau stranii, de păpuşi mecanice, şi scot sunete nearticulate. Valsul, dans al ţăranilor din Tirol, mazurca şi polca şi cadrilul, dansuri ale ţăranilor şi boierilor polonezi, sînt ultimele din cele legate de tradiţia europeană; tangoul, inventat în bordelurile din Buenos-Aires, conga, rumba şi samba, dansuri ale unor popoare primitive, modificate după gustul dement şi trist al barurilor nord-americane, sînt dansurile civilizaţiei europene de la mijlocul veacului al douăzecilea. Aici trebuiesc amintite versurile lui Vachel Lindsay, despre

„the jazz of this hotel
That seems so hot, but is so hard and cold.[1]“

Şi

„When Cain killed Abel to end a perfect day
He founded a City, called the City of Cain,
And he ordered the saxophones to play.[2]“

Muzica monstruoasă, făcută numai pentru nervi, şi intimitatea grosolană a acestor dansuri sînt paralele cu izbucnirea erotismului şi a iraţionalismului în literatură, cu numele îndoielnice date parfumurilor, cu indulgenţa faţă de ceea ce se pedepsea şi se hulea altădată sub numele de viciu; simptome ale unei societăţi care se dezagregă şi

[1] Jazul din acest hotel, care pare atît de fierbinte, dar este atît de rece şi de dur.

[2] Cînd Cain a ucis pe Abel pentru a-şi împlini o zi desăvîrşită
A întemeiat o cetate, numită cetatea lui Cain
Şi a poruncit saxofoanelor să cînte.

va cunoaşte o transformare egală cu dispariţia şi reapariţia alteia noi, egală cu transformarea omizii în fluture, a gheţii în apă, a trupului viu în pămînt şi apoi în floare sau animal. Dimitrie Cozianu era însă născut în societatea aceasta. Rapida ei modificare şi descompunere fusese paralelă cu viaţa lui; era născut în 1900 sau 1901. Dansurile acestea erau singurele pe care şi le putea închipui, singurele care-i puteau plăcea; şi, după cîteva clipe de mişcare încetă, ţinînd-o pe Ida Gherson în braţe, simţindu-i în palme formele pline şi carnea tare, primi în nări mireasma părului ei – amestec de floare de tei şi de muşeţel cu un parfum complicat chimic, o mireasmă grea şi îmbătătoare – îi veni ameţeală şi o strînse mai tare. Îi spusese în şoaptă:

— Ba ştiam; dar nu-mi plăceai.

Ea trăgea cu ochiul spre Jack Varlam, care rîdea, cu două femei de braţ, încercînd să danseze în trei. Cozianu repetă ce spusese; ea rîse fără zgomot, strivită la pieptul lui. Cozianu enervat, ameţit de parfumul părului ei şi tulburat simţindu-i trupul, avu senzaţia banală că se cufundă şi dispare în ochii aceia ca într-o apă.

— Nu te uita aşa la lume, domnişoară... Ştii să conduci maşina? Te rog, faza mică... altfel o să avem o ciocnire, zise el.

Ea începu să rîdă. Mai tîrziu cînd dansa cu altcineva, îi aruncă lui Cozianu aceeaşi privire verde, atentă, concentrată. El simţi că-i bate inima şi că-i vine ameţeală.

— Ce e cu fata asta, domnule? îl întrebă el mai tîrziu pe Bobby Ragusa.

Acesta, ameţit, palid, se clătina pe picioare.

— Care fată... Aici nu sînt fete, nici o fată... îngînă Bobby Ragusa. Eu nu invit fete... nu mai am putere ca să... mă ocup de ele...

— Lasă asta... Uite, Ida Gherson, aia care dansează cu Alberto... Uite-acolo, domnule!

Şi-l luă de umeri să-l întoarcă în direcţia bună.

— A, aia... Ida Gherson... Gherson a murit, ştii cum. Nevastă-sa, mama fetei, a vîndut fabrica, a plasat banii în tablouri de maeştri vechi, le-a încredinţat unui domn de la ambasada din Paris, ca să nu rămînă fără ele, şi în 1944, după 23 August, domnul i-a comunicat că „s-au pierdut“... De necaz, biata madam Gherson a murit şi ea. Ce zici? E grozavă chestia! Şi ce avere au avut, domnule... Ce avere! Nici nu-ţi spun...

— Lasă averea... Ce face fata?

— Ce face? Amor... Are boală la bărbaţi însuraţi; ăia, măgarii, îi fac felul, dar pînă la urmă nu se despart de neveste... A avut vreo patru-cinci cazuri. E formidabilă. Ultimul era consilier la Legaţia Luxemburgului... dădea recepţii, ea era secretară, bătea la maşină şi cînta din flaut... şi primea alături de el, în capul scării... Ei, şi ăsta avea nevastă – în Luxemburg. Aia a auzit, a făcut scandal şi l-au rechemat... Ida a încercat să plece după el, a cerut paşaport, dar o luaseră la ochi ăia de la Siguranţă.... colaj cu un diplomat străin, înţelegi? Era suspectă şi nu i-au dat. Acuma umblă după paşaport. Cu părul ăla albastru şi cu ochii ăia, la Paris dă lovitura, înţelegi? Prinde vreun maharajah, vreun milionar american... Pentru fiecare gram de hîrtie din paşaport dă un kilogram din ea... carne albă, proaspătă... Fă-i rost de paşaport, excelenţă!

— Bobby! Bobby! ţipă o femeie. Vino repede! Cezar n-o lasă pe Gabriela să-şi scoată rochia, şi fata moare de cald! Ah, ce cald e!

Şi ridicîndu-şi poalele, începu să-şi facă vînt cu ele, arătîndu-şi picioarele foarte frumoase şi rufele reduse la minimum, de nylon transparent, cu danteluţe pe margini. Bobby se luă după ea şi dispărură amîndoi în odaia unde se făcea nudism. Împrejur, în fumul de tutun, oamenii rîdeau. Dimitrie Cozianu o invită la dans pe Ida Gherson, o strînse în braţe şi începu să dea ritmic din şolduri, cu creierul tulbure şi funcţiunile conştiinţei reduse mult.

— Nu ştiam că dumneata eşti o persoană atît de importantă, vorbi Ida pe un ton pe jumătate ironic, pe jumătate serios. Ce cauţi aici dumneata, care eşti comunist?

— Nu sînt comunist deloc, mormăi el ameţit, şi rîse: deşi acum aş vrea să am totul în comun cu dumneata...

— Eşti beat, zise Ida cu un aer scîrbit.

— Sînt beat de parfumul dumitale şi fiindcă te ţin în braţe, şopti Cozianu la urechea ei şi continuă pe acelaşi ton, suflîndu-i cald în ureche.

Ida dansa cu seriozitate, cu privirea absentă şi fixă a cuiva care ascultă atent la telefon. Din cînd în cînd ridica genele şi-l lumina cu ochii ei mari şi verzi. Spre sfîrşitul seratei lui Bobby Ragusa, cînd un grup se înapoiase în odaia unde se făcuse nudism şi nu se mai auzea nimic, Jack Varlam încerca s-o sărute pe ceafă pe o cucoană grasă,

foarte decoltată; Cezar Lascari şi Gabriela, în hol, se îmbrăcau de plecare, fără un cuvînt, el crispat şi mut, ea îmbufnată; Alberto dormea într-un fotoliu, beat mort, iar într-un colţ din umbră Dimitrie Cozianu o ţinea strîns pe Ida, care-şi pusese capul pe pieptul lui; îi vorbea încet, mirosindu-i părul, cu ochii pe jumătate închişi, iar Ida asculta, gîndindu-se intens la altceva.

Noaptea tîrziu, aproape de dimineaţă, plecară împreună; cînd ajunseră în faţa casei unde stătea Ida, Cozianu o luă în braţe şi o sărută. Ida, cu încă o privire verde şi de o adîncime nesfîrşită, şopti:

— Ce-ai să crezi despre mine? Că sînt uşuratică... nebună... Dar să ştii că nu e aşa, adăugă ea cu un aer de călugăriţă.

—Bună seara, mai şopti ea, şi intră repede.

Cozianu rămase pe trotuar o clipă, apoi porni prin aerul rece (se făcea toamnă) şi sub cerul senin şi înstelat fredona un cîntec şi mergea cu paşi mari.

A doua zi dimineaţă îi telefonă Idei:

— M-ai uitat?

— Cum să te uit, şopti ea la telefon, pierdută. Nu, nu te-am uitat...

— Cînd te pot vedea?

— Acum... Vino acum... Vino repede... şopti Ida cu patimă.

— Da, viu, iubita mea. Viu! exclamă Cozianu.

Convieţuirea de ani de zile cu Isabela îl dezvăţase de vechiul spirit critic faţă de o anumită categorie de femei. Isabela, care spunea totdeauna adevărul exact şi niciodată nici o nuanţă de glas măcar, necum un cuvînt mai mult sau mai puţin decît exactul adevăr, îl făcuse încrezător. Exagerarea teatrală, grosolană din purtarea Idei găsi la el crezare deplină şi imediată. Plecă valvîrtej de la comisie la Ida acasă şi rămase acolo pînă a doua zi dimineaţă. Era o zi cenuşie de început de toamnă. Dimitrie Cozianu se îmbrăcă, o sărută în treacăt pe Ida, care era palidă şi încercănată, îşi luă pălăria şi pardesiul şi ieşi în vîrful picioarelor, căci Ida avea o cameră a ei la nişte rude şi nu voia să le scandalizeze. Cozianu plecă pe străzile pe care treceau nişte camioane, căruţe cu ultimele zarzavaturi ale sezonului, vînzători de ziare. Îşi simţea sufletul cenuşiu ca vremea de afară. Nu mai voia s-o vadă pe Ida; se săturase. Îi era dor de Isabela, de liniştea de la ea, de simţămîntul de pace şi puritate, de ceaiul în ceştile cu vînători şi

călăreţe în rochii roz din anul 1750. Dar nu îndrăzni să se ducă la Isabela. Îi dădu un telefon:

— Ce mai faci? Cum ai dormit? întrebă el, dîndu-şi seama în chip nedesluşit că e ceva murdar şi josnic în convorbirea asta, care e în fond imposibilă şi n-ar trebui să aibă loc.

— Bine, zise Isabela. Dar tu?

— Şi eu... am avut mult de lucru... zise el şi iarăşi i se făcu ruşine; îi venea să rîdă cu amărăciune de cuvintele acestea şi de hîda ironie a nepotrivirii lor cu adevărul. Mai schimbară cîteva cuvinte, apoi Cozianu spuse: — Trec să te iau la prînz... dacă nu se întîmplă ceva între timp, zise el în chip surprinzător pentru el însuşi. „Ce mi-a venit?" se întrebă el, şi adăugă: Dacă survine ceva, îţi telefonez...

„Ce mi-a venit?" se întrebă el însuşi, mirat că spune lucruri la care nici nu se gîndea cu o secundă înainte. Ce, vreau s-o revăd pe Ida? Nu, nu voia. I se păru chiar că Ida îi e indiferentă.

Peste un sfert de ceas, însă, o chemă la telefon pe Ida, spre propria lui surprindere. I se răspunse că e plecată. Chemă peste o oră. Apoi din sfert în sfert de oră, pînă o găsi acasă.

— Pot să viu să te văd? întrebă el gîtuit de emoţie.

— Da, vino, te aştept.

Îi telefonă Isabelei că are o conferinţă cu preşedintele şi stătu iarăşi la Ida pînă a doua zi. Apoi nu-i mai dădu nici un semn de viaţă Isabelei, vreme de o săptămînă, în care timp îşi petrecea zilnic cîteva ceasuri la Ida. În ultimele două zile începu să nu mai răspundă, cînd îi vorbea Ida, decît scurt şi rece. Apoi plecă la comisie şi de acolo se duse la Isabela fără să telefoneze. Bătu în uşă şi intră, neanunţat. Era galben, cu ochii injectaţi, nebărbierit; părea cu zece ani mai bătrîn decît era în realitate; i se vedeau şi fire albe în barbă. Isabela şedea pe pat, în rochia ei de tafta roz, cu nişte perne sub spate. Se uita la el. Era palidă. Cozianu veni şi căzu în genunchi lîngă pat, greu – la etajul de dedesubt, doctoriţa se uită la tavan – şi, cu coatele pe pat, o privi întunecat şi deznădăjduit pe Isabela.

— Tu eşti singurul lucru curat în viaţa mea...

— Ce-ai făcut? întrebă ea.

Cozianu îi spuse ce făcuse.

— Am înnebunit. Sînt bolnav. Nu ştiu ce m-a apucat, gemu el. Nu ştiu. Nu ştiu.

Repeta asta cu un aer absent, stupid.

— Nu ştiu.

Îşi puse capul pe picioarele Isabelei, gemînd greu. Ea voi să şi le tragă de sub capul lui, dar apoi se răzgîndi, se uită la capul acela mare şi greu, cu părul care începea să încărunţească, şi începu să-l mîngîie cu un fel de milă rece.

— Ai să mă ierţi? întrebă el.

— Nu de iertare e vorba, zise Isabela. E vorba dacă suport să trăieşti şi cu mine şi cu domnişoara Gherson... Deşi asta se face curent *dans le monde*[1], eu nu cred că pot suporta...

— N-o mai văd niciodată. Îmi face oroare! zise el cu patimă.

Isabela atunci îi căzu deodată de gît, izbucnind în plîns. Îl iubea. Peste un ceas, erau cum nu mai fuseseră de la începutul legăturii lor.

Iar peste o săptămînă, Ida îi telefonă lui Cozianu.

— Alo! Bună ziua, Dim, zise ea rece. Am nevoie de ceva... vreau să te rog...

Cozianu tăcu o clipă, apoi întrebă:

— Să... viu la tine?

— Nu, zise ea mereu rece, viu eu să te văd, la birou...

Şi închise telefonul. El nu fu în stare să rezolve nici cele mai mărunte hîrtii curente pînă n-o văzu intrînd şi atunci inima începu să-i bată prea tare, sufocîndu-l. Ida era palidă, frumoasă, nefardată, cu părul ei de metal căzîndu-i pe umeri; intră şi se aşeză fără să-i dea mîna.

— Am venit să-ţi cer ceva... zise ea privindu-l cu ochii mari şi verzi care-i dădeau ameţeli lui Dimitrie Cozianu. Vreau să plec. Aici n-am avut decît de suferit. Vreau să încerc... poate în altă ţară am să fiu mai fericită. Am nevoie de o recomandare ca să mi se dea un paşaport.

Urmă o tăcere. Cozianu înghiţi în silă.

— N-am să te las să pleci, zise el.

— E inutil. Tot trebuie să se sfîrşească ce a fost între noi... De ce n-aş pleca?

— N-ai să pleci! exclamă el, o luă în braţe, ridicînd-o în fotoliu, şi începu s-o sărute.

---

[1] În lumea bună.

Apoi o împinse afară şi o urmă, trecînd prin faţa secretarei mirate, o luă de braţ pe Ida, o urcă în maşină şi o duse la el. Cînd maşina se opri în faţa casei, Ida întrebă:

— Unde sîntem aici?

— La mine. Hai, dă-mi mîna.

— Nu mă dau jos.

— Vino, mîrîi el. *Le chauffeur nous entend.* [1]

Ida se dădu jos, sprijinindu-se pe mîna lui, şi intrară în casă.

XV

Peste vreo două zile, dimineaţa, pe aerodromul Băneasa, cînd motoarele se puseseră în mişcare, vuind, şi fuselajul argintiu al avionului începu să vibreze, veniră deodată doi oameni în salopete în faţa avionului şi făcu semn pilotului să taie gazele la motoare. Alţii împinseră iarăşi scara rulantă sub uşă; uşa se deschise şi unul din aviatori scoase capul ca să întrebe ce se întîmplă:

— Încă un control vamal, îi răspunse unul din ofiţerii aerogării.

Vameşii intrară în avion, pasagerii coborîră, apoi vameşii apărură şi-i invitară pe pasageri să-i urmeze la Prefectura Poliţiei: se găsiseră două pungi cu briliante în buzunarul dindărătul unuia din fotolii.

— Luaţi-le dracului şi lăsaţi-ne să plecăm, exclamă Jack Varlam.

Pungile erau ale lui, dar le-ar fi părăsit cu inima uşoară.

— Nu putem, domnule Varlam, îi spuse şeful vameşilor. Trebuie să hotărască un for superior... noi nu putem aproba plecarea avionului...

Jack Varlam tăcu, uitîndu-se într-altă parte cu ochii lui mici şi lucioşi. Se gîndea la fiu-său şi-i era o frică groaznică, şi-l ardea pe dinăuntru o ură feroce; l-ar fi sfîşiat cu dinţii pe Ionel. „De ce nu l-am omorît cînd era mic?" urla un glas în pieptul lui Jack Varlam. „De ce l-am făcut? Ce mi-a trebuit el, mă-sa... tot?"

Îi trebuiseră ca să-şi satisfacă pofta de a poseda, de a stăpîni. Acuma uitase.

---

[1] Ne-aude şoferul.

Bineînţeles că nu se găsi nimic în neregulă, afară de cele două pachete de diamante. Dar nimeni nu se recunoştea proprietar al lor. A doua zi, unii din călători plecară la aceeaşi oră, cu acelaşi avion; altora li se retraseră paşapoartele. Iar delegaţia nu mai plecă. Jack Varlam se duse la şeful lui Dimitrie Cozianu. Mardan îi răspunse prin şeful de cabinet că nu-l poate primi. Varlam se împurpură şi, înalt, masiv, gros, îl dădu la o parte cu mîna pe şeful de cabinet, intră, se duse drept la unul din fotoliile din faţa biroului şi se trînti în el, mîrîind aşa ca să-l audă numai Mardan, nu şi şeful de cabinet care se repezise alarmat după el:

— Ai să mă primeşti că, dacă nu, o să-ţi pară rău.

— Nu e nevoie de nimic... o să stau totuşi de vorbă cu domnul Varlam, zise Mardan făcîndu-i semn şefului de cabinet să plece. Apoi, rece ca gheaţa, îl întrebă pe Varlam: Ce doreşti?

— Doresc să mă scoţi din ţară! Ai să-mi faci rost de un paşaport particular!

— Îmi dai ordine? Eşti nebun? zise Mardan, pălind de mînie. Unde te trezeşti?

Varlam îşi recîştigase cumpătul. Rîse dur:

— Mă trezesc în realitate: nu sînt nebun deloc, dragul meu. Dovada e că mă car din ţara asta unde nu mai am ce căuta. De-ai fi fost tu numai aşa zdravăn la cap cum sînt eu acuma... rămîneai anul trecut la Zürich, nu te mai întorceai aici... dar tu eşti ambiţios, vrei puterea.... Ei, află că nu mai ai multe şanse.... Din contră, riscurile încep să crească...

Cellalt, palid, şuieră speriat:

— Varlam! Ce spui acolo? Ţine-ţi gura, omule!

Varlam se uită împrejur, la bibliotecă, la tavan, la cămin, apoi se apleacă şi şopti peste birou:

— Dacă vrei să nu intru în vreun proces şi să spun tot ce ştiu... şi ştiu chiar mai mult decît bănuieşti tu... fă-mi rost să plec.

— Nu pot, şopti Mardan. A fost fiu-tău la mine... şi pe urmă s-a dus la altcineva... nu ştiu exact la cine...

— Trebuie, zise Varlam ceva mai tare. Ai încă destulă putere ca să obţii atîta lucru. Ce, e mare lucru să se treacă peste o simplă bănuială? Spune că tu garantezi pentru mine!

— Nu pot! Tu singur spui că vrei să rămîi acolo!

— O să fiu discret! N-o să te compromit! Nu fac declarații presei, rîse Varlam.

Cellalt zîmbea strîmb, silit, fals. În sfîrșit se înmuie:

— Bine.

— Mersi. La revedere, zise Varlam; îi întinse mîna și i-o strînse pe-a lui. Din ușă, spuse: Te chem la telefon mîine. Trebuie să plec neapărat săptămîna asta.

Și ieși. Mardan se uită la mîna pe care i-o strînsese Varlam. Îi era rușine, era umilit, furios și înfricoșat. Să ajungă să-i vorbească așa un Jack Varlam - un mizerabil, un intrigant, un om cu două fețe, un capitalist... „Dar eu? Eu ce fac?"

Se strîmbă cu amărăciune, o strîmbătură josnică: „La dracu! Asta e piesa!" - și-l sună pe șeful de cabinet, ca să introducă următoarea persoană care avea audiență.

Peste cîteva zile, Jack Varlam dispăru din București și nimeni nu mai auzi nimic de el. Se credea că trecuse clandestin granița și ajunsese în Franța sau Germania apuseană.

XVI

Dimitrie Cozianu venea la Isabela cu întreruperi de cîte două-trei zile; deși ea nu-l întreba nimic, spunea că are mult de lucru la comisie. Stăteau de vorbă ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, dar fără vioiciune, fără însuflețire.

— Am avut mult de lucru.... cu procesul ăsta.... (Era unul din marile procese politice din anii aceia și el dăduse informații de ordin financiar procurorului.)

— Da? spunea Isabela turnînd ceaiul.

— Mie fă-mi-l mai tare astăzi, Isabela dragă.... sînt nedormit, vreau să mă trezească...

— Ai lucrat pînă noaptea tîrziu?

— Mda... Da. (Nu lucrase, petrecuse noaptea cu Ida. Dar ăsta era blestemul: orice ar fi vorbit, lucruri cît de indiferente, se întorceau nepotrivirile, ironice, între ce spunea și ce făcuse, și o mințea pe Isabela cînd se aștepta mai puțin.)

Isabela lăsă ceaiul să se facă mai tare. Tăceau amîndoi. Dimitrie căsca discret. Și mai spunea ceva, cu mare efort, și conversația se mai tîra o bucată, apoi recădea, obosită. Din cînd în cînd Isabela îl privea cercetător. Dacă rămînea singură, stătea să se gîndească ore întregi; uneori o apuca o criză de plîns, dar se stăpînea, deși nu era nimeni s-o vadă.

Cam prin vremea aceea avu loc o ședință furtunoasă a Adunării Naționale. Paraschiv Ionescu, membru al Comitetului Central al Partidului Comunist, citea de la tribună o cuvîntare în care acuza fățiș miniștrii necomuniști de la Economie și Finanțe că sabotează refacerea economiei țării, că loviseră în puterea de cumpărare a monedei, deci în interesele oamenilor muncii; textul era de o duritate nemaipomenită; deputații aderenți ai celor vizați ședeau galbeni în bănci. Unul sări deodată și strigă:

— Dar chiar oamenii dumneavoastră au conlucrat cu noi! Cum îndrăzniți să ne acuzați?

— Reaua-credință tipică a comuniștilor! exclamă un deputat de alături, ștergîndu-și fața de sudoare cu batista parfumată cu lavandă.

— Cine a conlucrat cu dumneavoastră în chestiunea inflației? întrebă tunător Paraschiv Ionescu lăsînd din mînă textul cuvîntării și scoțîndu-și ochelarii.

Era masiv, cu umerii largi și un cap mare, puternic, voluntar; șuvițe de păr cărunt îi cădeau peste urechi. Părea cînd un intelectual, cînd un muncitor; și într-adevăr, era și una și alta. Își scutură coama și strigă, tunător:

— Cine? Spuneți nume!

Urmă o clipă de tăcere. Toți îl știau pe Matei Mardan: fotografia îi apăruse în gazete; vorbise la întruniri publice; era șeful uneia din cele mai importante comisii ale guvernului; ședea aici, într-o bancă, în calitatea lui de deputat. Toți se întoarseră să-l vadă.

În tăcere, omul cărunt și masiv de la tribună rosti răspicat, dar fără să ridice glasul prea mult:

— Matei Mardan nu mai e membru al Partidului Comunist Român.

Își puse iar ochelarii și continuă să-și citească discursul exact de la fraza unde se oprise. Nu-l mai întrerupse nimeni.

Într-o bancă, prăbușit cu capul în piept, deputatul Matei Mardan era galben ca un mort. Se uita împrejur pe furiș. Dar toți își fereau pri-

virile de a lui. În pauză, umblă cîtăva vreme singur, uitîndu-se împrejur: apoi se apropie de un grup de deputaţi comunişti; aceştia îi întoarseră spatele şi se depărtară. Mardan rămase o clipă şovăitor, apoi se îndreptă spre un alt deputat comunist, cunoscut. Acela îl zări venind, dar cînd Mardan ajunse în faţa lui şi-i spuse ceva, cellalt plecă fără nici măcar să se uite la el. Deputaţii reacţionari chicoteau privindu-l batjocoritor. Matei Mardan plecă din clădirea Adunării fără să mai aştepte reînceperea şedinţei.

Asta se petrecuse dimineaţa. La prînz, fără să ştie nimic, Isabela îl chemă la telefon pe Cozianu cu glasul ei liniştit şi curat, pe care politeţea tonului şi a frazelor îl făceau plăcut şi cînd era rece:

— Ai timp să vii după-amiază la mine? Aş vrea neapărat să stăm de vorbă...

— Da, viu, viu! exclamă Cozianu, într-o mare tulburare. Tocmai voiam să-ţi telefonez, trebuie să-ţi spun ceva...

— Îmi închipui că ştiu... zise ea.

— Da? Ai aflat? întrebă el mirat, dar nu cu jena care ar fi fost firească dacă ar fi vorbit amîndoi de acelaşi lucru, adică de pasiunea lui pentru Ida.

— Lasă, discutăm după-amiază, spuse Isabela, dîndu-şi seama că s-a întîmplat într-adevăr ceva deosebit.

După-amiază Dimitrie Cozianu bătu şi intră pe uşă. Hainele îi erau necălcate, gulerul nu perfect curat, cravata nu-i era strînsă bine. Buhăit, cu cearcăne sub ochi, cu privirea tulbure, se aşeză într-un fotoliu şi zise:

— L-au dat afară din partid pe Mardan.

Spuse asta ca şi cum ar fi anunţat prăbuşirea cerului, un dezastru uriaş, aducător de pieire. Isabela văzu, după înfăţişarea lui, că evenimentul era într-adevăr grav. Dar nu înţelegea.

— De ce? Şi de ce te afectează asta pe tine?

— *Mă afectează! Afectează* e drăguţ spus! izbucni Cozianu, care-şi pierduse cumpătul. E nimicit! înseamnă că lucra de capul lui, fără asentimentul partidului, înseamnă că era adevărat ce-am simţit eu! A luptat împotriva lor – şi-i admir abilitatea, trebuie s-o spun! Abia acum înţeleg. Procedeul era simplu – genial de simplu. M-a luat pe mine, pe Ioaniţiu, încă cîţiva – şi era sigur că printre noi o să găsească unelte care să lucreze singure, din proprie iniţiativă, în direcţia

voită de el! N-avea decît să ne încurajeze, să ne susţină... şi a lucrat! O-ho-ho! A lucrat! Dar acuma e pierdut. O să deschidă comuniştii o anchetă asupra lui... şi atunci sînt pierdut şi eu! Ce să mă fac, Isabela dragă? Ce să mă fac?

Şi se uita la ea tulbure, rătăcit.

— Dar de ce eşti aşa de speriat? Ce, ai făcut ceva? întrebă ea fără s-o părăsească răceala calmă de pîn-atunci.

Cozianu chicoti. Îşi ieşise din fire. Isabela nu-l văzuse niciodată aşa.

— Sigur că am făcut... Amîndoi! De aproape trei ani de zile stăm acolo numai ca să dăm peste cap politica economică a regimului... Să-i lovim pe comunişti! Cînd are să se afle tot, ne pierdem capul! L-au împuşcat pe Mareşal şi pe Ică Antonescu; anul viitor o să ne împuşte pe noi...

— E aşa de grav? întrebă Isabela, palidă.

El chicoti iar:

— E... foarte grav! O să ieşim vinovaţi de înaltă trădare... îţi spun eu şi-ţi închipui că ştiu despre ce vorbesc... Înaltă trădare – şi pedeapsa capitală. Ştia ce face rechinul de Jack Varlam cînd a plecat cu orice preţ... Simţise că e ultimul moment. Eu nu-mi dădeam seama... m-am prostit de tot în ultimul timp...

Şi căzu într-o visare posacă. Isabela se uita la el. Deodată rosti limpede:

— Va să zică nu ai *nimic* curat în viaţa ta.

El înălţă capul, de parcă ar fi fost lovit în piept pe neaşteptate. Isabela urmă, pe acelaşi ton de rece constatare:

— Şi în viaţa publică, şi în viaţa privată eşti mincinos şi trădător.

Vorbea foarte calm, fără nici o emfază.

— Eşti un om ca toţi ceilalţi... şi chiar mai rău decît cei mai mulţi. Mult mai rău. Păcat... murmură ea. Păcat.

Cozianu o privea speriat. Bîigui:

— Isabela... ce faci? Ce spui?

Se ridică şi se aşeză lîngă ea pe pat, îi luă mîinile. Dar feţişoara ei cu ovalul pur şi delicat era atît de rece şi de străină, încît Cozianu nu mai spuse nimic şi o lăsă să-şi tragă mîinile dintr-ale lui. Se ridică şi se duse să se sprijine de sobă, cu capul plecat. Cît era el de negru şi

de sumbru de obicei, acuma era un om nimicit, care nu mai are nimic pe dinăuntru decît întuneric şi haos.

— Ce să fac? zise el, privind-o pe sub sprîncene cu ochi de animal încolţit. Spune tu, ce să fac?

— Nu mai ai ce să faci, zise ea rece. Şi, după un răstimp, adăugă: Trebuie să plăteşti...

— Cum să plătesc?

— Nu ştiu... Eşti un om atît de fals... încît ţi-ar fi greu să plăteşti cinstit... şi pe urmă... eu te-aş mai înţelege dacă te-aş vedea plătind, dar ceilalţi n-au nici un motiv de indulgenţă...

Tăcură amîndoi.

— Acuma trăieşti cu domnişoara Gherson, nu? întrebă rece şi impersonal Isabela.

Dimitrie Cozianu nu răspunse. Isabela se juca cu una din ceştile de porţelan; pe o parte avea o miniatură cu un vînător ce ţinea un cîine, pe partea cealaltă o cameristă îşi ajuta stăpîna să urce pe un cal scurt şi pieptos. Între ele erau ghirlande de trandafiri şi arabescuri verzi şi aurite. Totul era la fel de proaspăt, culorile la fel de vii, porţelanul la fel de neatins ca înainte cu două sute de ani, cînd ieşiseră din mîna meşterului.

— Vrei să mai stai? întrebă Isabela. Eu trebuie să mă duc în oraş.

— Nu, plec... mormăi el, se înclină şi vru să-i sărute mîna, dar Isabela nu i-o întinse. Cozianu se roşi şi întrebă silit, galben: Cine ţi-a spus... de mine şi de Ida Gherson?

— N-am avut nevoie de nimeni... mi-am dat singură seama după felul tău de-a fi... Te cunosc bine; m-am gîndit mult la tine.

Vorbea rece, cu politeţe şi cu sinceritate, aşa cum vorbea totdeauna.

Cozianu se înclină şi ieşi.

După ieşirea lui, Isabela se prăbuşi însă într-o criză de plîns bolnăvicios, care o ţinu ceasuri întregi. Leşină de vreo două ori, inima-i bătea slab şi mîinile şi picioarele i se răceau. Tîrziu de tot, se tîrî pînă la baie şi-şi puse capul sub duşul rece. Ana Antim intră s-o caute, avea să-i spuie ceva fără importanţă. Găsi odaia goală, cu uşa deschisă şi cu patul răvăşit. Ieşi şi o întîlni pe Isabela desfigurată, cu părul ud, cum venea pe coridor, tîrîndu-şi picioarele, de slăbiciune. O ridică în braţe, o culcă, îi luă pulsul, îi făcu o injecţie tonică şi rămase cu ea toată noaptea. Peste vreun ceas, Isabela începu să vorbească.

— Ana, gemu ea. Ce grozăvie... ce oroare...

Îi spuse că s-a despărţit de Cozianu.

— Vedeam că se-ntîmplă ceva cu voi, zise doctoriţa, dar n-am vrut să te-ntreb...

— Se-ntîmplă de doi... de aproape trei ani, draga mea! Din prima clipă cînd ne-am întîlnit omul ăsta mă minte, izbucni Isabela.

Era slabă, cu obrajii supţi, cu cearcăne sub ochi, iar privirile-i ardeau de febră.

— Mă minte... şi tot omul ăsta, din cap pînă-n picioare, era o minciună, o mască, ceva fals! Dragostea lui pentru mine – minciună! Îmi vine să înnebunesc, îmi vine să cred că nimic pe lume nu e real şi adevărat – de unde ştiu eu că nu minţi şi tu, că nu minţim toţi?

— Hai, hai, linişteşte-te, murmură doctoriţa. Ce-ai spus de atitudinea lui politică?

— E un trădător! Face pe îndrăgostitul şi nu e, face pe progresistul şi nu e – oare ce cauză merită să minţi atîta? Pentru ce pe lume merită să te murdăreşti aşa?

— Cum adică, face pe progresistul şi nu e? întrebă Ana Antim.

Şedea pe marginea patului, o lampă cu abajur galben-închis abia lumina patul răvăşit şi pernele şi faţa trasă, cu ochii duşi în fundul capului, a Isabelei. Isabela îi povesti tot ce ştia, doctoriţa dădu din cap, preocupată:

— E un lucru foarte grav... E într-adevăr un om perfid şi periculos... Te face să suferi pe tine, fără să-i pese. Şi a făcut să sufere oameni, aşezat la biroul lui oficial, cu tot atîta uşurinţă... Infect individ... sărăcuţa de tine, murmură doctoriţa, mîngîind fruntea rece şi asudată a Isabelei.

— Am crezut în el... L-am admirat, gemu Isabela, şi şopti stins: L-am iubit... Mîine are să vină aici, şi mi-e scîrbă să-l văd, se încreţeşte carnea pe mine la gîndul să-l văd măcar! Trebuie să fug, să nu mă mai găsească... Doamne, Doamne, Doamne...

Gemea şi-şi legăna capul pe pernă. Ana Antim îi mîngîia fruntea:

— Lasă... are să treacă... Ai să suferi şi, pînă la urmă, ai să te regăseşti, ai să-ţi recapeţi încrederea în tine şi în oameni... Trebuie să te apuci să munceşti, şi să munceşti greu... asta o să te ajute să treci hopul...

— Da, Ana, asta trebuie... să mă duc, să muncesc greu, vorbi repede şi febril Isabela, ţinînd-o de mînă.

— Vezi pînă una-alta să nu faci ceva grav, vreun şoc nervos... Am să-ţi dau calmante.

Se ridică şi plecă să aducă doctoriile. Isabela îşi legăna mereu capul pe pernă. Nu mai gemea. Lacrimi îi alunecau printre pleoapele închise, pe gene, şi-i curgeau pe obraz.

XVII

Cozianu intră în biroul lui Mardan. Acesta, schimbat la faţă, galben, lucra cu şeful de cabinet şi cu Ioaniţiu. Îi făcu semn să se aşeze, isprăvi cu ei şi, cînd rămaseră singuri, îl întrebă privindu-l nu în faţă, ci în piept:

— Ce e, domnule Cozianu?

— Ce facem, domnule Mardan? spuse Cozianu.

— Cum ce facem? Nimic nu facem. Totul merge înainte. Discuţiile din Adunarea Naţională nu trebuie să aibă nici o urmare asupra muncii comisiei...

— Totuşi, vor avea, rînji Cozianu, care era mai cinic şi mai puţin ipocrit decît Mardan. Acesta zise:

— Orice va face partidul va fi bine făcut...

Încerca să vorbească aşa cum trebuie să vorbească un adevărat comunist, dar forţa nota, exagera. Cozianu, enervat de ipocrizia celuilalt, vorbi brutal:

— Zău? Am auzit că în pauză n-a mai stat nici un deputat comunist pe lîngă dumneata! Te apropiai de un grup şi deodată se risipea ca prin minune, şi rămîneai în gol, singur, cu un cerc de vid împrejur! Ţi-a dat vreunul mîna?

Cellalt, galben, întrebă tremurînd:

— Lasă astea. Să discutăm lucruri precise. Ce vrei?

— Vreau să-mi spui ce facem! exclamă Cozianu desperat.

— Facem ce-am făcut şi pînă acuma. Nici n-avem altceva de făcut. Nici nu putem face altceva.

Vorbea şters, fără energie, ca un om care a pierdut definitiv partida. Cozianu dădu din cap, cu o ironie desperată:

— Nu, mersi... Eu o să caut altă soluţie...

Cellalt înălţă capul:

— Vrei să te sinucizi? Mai bine aşteaptă pînă-n ultimul minut... totdeauna se poate întîmpla ceva...

Şi rîse şovăitor.

Cozianu îl privi lung:

— Nu... nici asta... Să vedem. În orice caz, n-o să stau pasiv... Dumneata nu mai ai ce face, dar eu...

— Ba am, zise printre dinţi Mardan.

Cozianu nu mai adăugă nimic şi ieşi din cabinet. Se duse acasă, unde-l aştepta Ida într-o rochie de casă de mătase roşie ca focul, cu danteluţe la gît şi la mîneci, şi cu părul în valuri de aramă şi aur, revărsat pe umeri. Halatul îi era descheiat, astfel ca, atunci cînd mergea, să i se vadă pînă la genunchi piciorul gol, rotund şi musculos, cu pielea de culoarea mierii. Îi zîmbi seducător, dar deveni serioasă cînd îi văzu hainele în dezordine, cu obrajii scofîlciţi şi cenuşii şi ochii tulburi.

— Ce-a fost? Ce s-a întîmplat? Hai, şezi aici...

Îl aşeză cu forţa într-un fotoliu, se urcă pe genunchii lui şi-l luă de gît cu braţele; mirosea a săpun parfumat şi a tutun american.

— Hai, spune-mi ce-ai pe inimă... Spune-i sclavei tale, stăpîne...

Cozianu îi povesti ce se petrecuse la şedinţa Adunării Naţionale şi vorbi despre pericolul care-l ameninţa, dar nu cum îi vorbise Isabelei. Idei îi spuse:

— Am luptat cît s-a putut, pîn-am văzut că nu mai puteam rezista... dar acuma n-are nici un rost să-mi risc viaţa...

Ea îl privea drept în faţă, cu ochii ei mari şi verzi şi adînci:

— Ai fost un erou... murmură Ida.

Cozianu simţi că se roşeşte, că-i vine să plece într-altă parte; Ida, însă, picior peste picior, (halatul i se dăduse la o parte şi i se vedeau coapsele rotunde şi cam masive şi rufele minuscule şi transparente de nylon, care tocmai apăruseră şi era nebunia bucureştencelor), în poala lui şi ţinîndu-l de gît, îi spuse:

— Te iubesc. Te iubesc cu adevărat. Aş vrea să te las, să încerc să mă mărit cu un străin, ca să plec şi să am viaţa şi confortul asigurate

în străinătate. Dar vreau să plec cu tine. Acuma, cînd nu mai ai putere, rămîn cu tine. Dar să plecăm! Să plecăm din ţara asta!

Cozianu rămase o clipă mut. Apoi întrebă răguşit:

— Să plecăm... noi doi?

Ea clipi din ochi, uitîndu-se în gol pe deasupra lui, apoi îi cuprinse gîtul cu braţele:

— Da... tu şi cu sclava ta... Să plecăm! Poate că mai poţi obţine un paşaport...

— Mda... Să vedem, să mă mai gîndesc, zise Dimitrie Cozianu. Du-te sus, că vin şi eu; trebuie să dau nişte telefoane...

Rămas singur, se duse în birou şi făcu numărul Isabelei:

— Eu sînt, Dim... Isabela, zise el răguşit, nu mă goni... Nu pot trăi fără tine... pier, mă duc de rîpă... Primeşte-mă la tine...

— Mi-ai mai spus, şi ţi-ai călcat cuvîntul, zise glasul limpede al Isabelei. N-am nici o garanţie că n-ai să ţi-l mai calci...

— Isabela, îngînă el gros.

Dar Isabela îi spuse bună seara, se scuză fiindcă „era cu nişte prieteni care veniseră s-o vadă" şi închise telefonul.

Dimitrie Cozianu rămase cu coatele pe birou şi cu capul în mîini. Noaptea, o lăsă pe Ida să doarmă singură şi umblă prin odăi cu mîinile în buzunare şi cu capul în piept. A doua zi întrebă nişte cunoscuţi de la Ministerul Afacerilor Străine dacă poate obţine paşapoarte „pentru mine şi soţia mea", zise el. Nu. Pentru moment nu se dădeau; urma să primească altcineva, în locul domnului Tătărăscu, portofoliul Afacerilor Străine şi, pînă nu se făcea asta, toate lucrările erau suspendate. Cozianu se duse la Jean-Pierre Haralamb, ziua, ceea ce nu făcuse niciodată în ultimii ani. Dacă era supravegheată casa, risca să fie recunoscut, dar nu-i mai păsa.

Haralamb îl primi cu perdelele trase pe jumătate; lumina îi făcea rău la ochi. Cozianu îl găsi cenuşiu la faţă, cu capul lăsat pe spate, pe speteaza fotoliului.

— Mi-e rău, cu boala asta a mea... suflă Haralamb. *Mais passons... la carcasse doit servir la volonté, jusqu'au bout... qu'elle crève ensuite.* [1] Ce e cu dumneata? De ce vii la ora asta?

[1] S-o lăsăm... hoitul trebuie să asculte de voinţă pînă la capăt... pe urmă n-are decît să crape...

— Ce să fac? spuse Cozianu îngrozit... Ce să fac? Vreau să fug. Dumneata rămîi?

Schilodul zîmbi rece şi dispreţuitor:

— Eu rămîn... Consider asta o chestiune de onoare. Dumneata, nu?

Cozianu se frămîntă în fotoliu. Cellalt adăugă:

— De altfel, cred că în cursul anului viitor se termină... Regele a primit asigurări în sensul ăsta... şi noi, care sîntem servitorii coroanei şi ai statului, trebuie să stăm alături de el şi să luptăm... Părinţii noştri au făcut statul ăsta, *ei* au declarat trei războaie şi au iscălit trei tratate de pace, *ei* au făcut băncile şi uzinele, codurile de legi şi tratatele de alianţe – şi noi să plecăm? Ţara e a noastră, nu a comuniştilor!

Cozianu rîse ca un lup:

— Comuniştii susţin contrariul... ei vor s-o dovedească pe cît vor putea de convingător... Ai să vezi!

Haralamb, cu o încăpăţînare oarbă, repetă de cîteva ori:

— Bătălia nu e pierdută... Bătălia nu e pierdută...

— Îţi faci iluzii, monşer! E pierdută de la început! exclamă Cozianu, enervat. Poza eroică a lui Haralamb îl enerva. Vorbi pe un ton batjocoritor, aţîţător: Şi nu te poza în continuatorul marilor tradiţii ale neamului. Care „părinţii noştri"? Eşti formidabil! Te pui pe acelaşi plan cu tata şi bunicul, cu familia Hohenzollern şi cu Brătienii! Păi, părinţii dumitale vindeau pe vremea aceea plăcinte în Obor! *Il n'y a rien de tel que les parvenus pour avoir le sens des grandes traditions!* [1]

— Vrei să fugi, să-ţi cauţi justificări... vrei să-ţi acoperi şi să-ţi uiţi laşitatea, zise Haralamb, cu buzele albite de furie stăpînită.

Cozianu izbucni:

— Dumneata *ai vrea* să fugi şi ştii că nu poţi alerga noaptea pe cîmp, peste frontieră, cu picioarele astea – asta e! Şi turbezi de invidie că ai să mă ştii la Paris!

— N-ai să mai fi primit în ţară! Dezertorule! scîrţîi Haralamb.

— Cine să nu mă primească? Un guvern Jean-Pierre Haralamb! Ha-ha-ha! Dă-mi voie să rîd! zbieră Cozianu, cu o veselie sălbatică. *Sous terre, mon vieux! Sous terre! Vous mangerez les artichauts par la racine* [2], toţi membrii cabinetului Haralamb!

[1] Sînt teribili parveniţii cînd au simţul marilor tradiţii!

[2] Sub pămînt, dragul meu! Sub pămînt! O să mîncaţi anghinar de la rădăcină în sus!

Şi ieşi, trîntind uşa. Pe stradă, în frigul şi ploaia subţire a acelei zile posomorîte de toamnă, veselia spasmodică îi dispăru. I se făcu frig. Porni repede spre primul colţ, unde-l aştepta maşina. Se urcă şi-i dăduse adresa Isabelei. Uitîndu-se acru, pe ferestrele maşinii, la strada udă şi cenuşie sub ploaie, îşi spuse, pentru prima dată în viaţa lui:

„Degeaba. Totul e degeaba."

Isabela nu era acasă. Dimitrie Cozianu se întoarse şi-i spuse şoferului să se ducă acasă. Iar el rămase, cu gulerul ridicat şi cu mîinile în buzunare, sub ploaia măruntă. Cerul era plumburiu, casele păreau murdare; o faţadă vecină, zguduită de cutremurul din 1940, susţinută cu nişte stîlpi groşi, dădea o impresie de haos, de ameninţare cu prăbuşirea; copacii uzi şi negri, cu crăcile despuiate, erau siniştri; totul părea fragil, uzat, putrezit de ploaie, gata să cadă în ruină.

Isabela apăru, umbră subţire care se apropia cu mersul ei atît de graţios şi de decent. Cozianu îi ţinu calea:

— Isabela...

Ea se opri.

— Te-am aşteptat... trebuie să vorbim...

— Spune-mi aici, rosti cu blîndeţe Isabela. Şi tot cu blîndeţe adăugă: Fiindcă nu pot să te primesc în casă.

Cozianu insistă, dar dînsa era neînduplecată.

— E indecent să-mi faci vizite. N-am de ce să te mai văd!

Era foarte palidă, cu cearcăne adînci şi vinete în jurul ochilor; faţa i se îngustase slăbită şi trasă.

— Isabela, te implor... Vrei să-ţi cad în genunchi? Uite, îţi cad în genunchi... Şi îngenunche pe asfaltul ud.

Ea se dădu îndărăt.

— Ridică-te ... E caraghios ce faci...

— Isabela – zise el ridicîndu-se – trebuie să plec... Vino cu mine. Aici n-o să mai fie de trăit pentru oameni ca noi... Să fugim, la Paris, în Elveţia, la Londra... Nu pot pleca lăsîndu-te pe tine aici... şi trebuie să plec!

Urmă o tăcere. Burlanele şiroiau de apă; ploaia răpăia sonor pe acoperişurile de tablă.

— Nu plec, zise Isabela.

— Nu-ţi dai seama ce faci! Aici e revoluţie!

— Nu, nu plec... Aici e ţara mea, oamenii mei... mă pot înţelege cu ei... Cu străinii e greu ... eşti mult mai singur... eu nu mai vreau să fiu aşa de singură. Ce să fac în străinătate? Să mă culc pentru bani cu oameni pe care nu-i iubesc? Să depind de tine? De un om ca tine?

— Nu, nu... poţi găsi o soluţie... munci...

— De muncit pot şi aici... Nu plec... Nu mai sta în ploaie cu capul gol, că ai să te îmbolnăveşti. Du-te acasă. Noapte bună, Dim.

Se-ntoarse şi urcă repede treptele. Uşa se închise în urma ei. Cozianu mai stătu cîtăva vreme, cu capul în pămînt, apoi plecă, încet, în ploaie.

A doua zi o căută la telefon, dar ea îi trimise vorbă că nu poate veni, că e ocupată. O mai căută o dată; i se răspunse că e plecată. O căută şi în ziua următoare, dar nici acum n-o găsi.

În acelaşi timp, trăia cu Ida în casă; faţă de ea era morocănos şi neatent, dar Ida nici nu observa; îl iubea. „Avea dreptate Ragusa: e o nebună", se gîndea Cozianu, enervat la pasiunea Idei pentru el. Dar noaptea uita de enervare.

A treia zi, Ana Antim îi dădu un telefon:

— Domnule Cozianu, Isabela a plecat în provincie şi ţi-a lăsat nişte lucruri, zise ea foarte rece.

Cozianu trînti receptorul în furcă şi se repezi afară, strigînd secretarei să telefoneze după maşină.

Peste un sfert de oră era sus, în odaia care fusese a Isabelei şi unde se făcea acuma curăţenie şi apăruseră alte mobile şi nişte tablouri de Ştefan Dumitrescu. Doctoriţa nu-i dăduse mîna, ca din întîmplare. Se mişca sprinten şi vorbea rece şi sec:

— Uite, domnule Cozianu, Isabela a plecat şi a lăsat aici lucrurile dumitale... tot ce-i aici e al dumitale; a spus că ei nu-i aparţine nimic din toate astea.

Şi i le arătă pe o canapea, înşirate: halatul şi papucii lui, nişte pijamale curate, călcate, puse teanc, obiecte de toaletă, perii, apoi magnificul *tête-à-tête* de porţelan de Meissen, cel pictat cu scene de vînătoare, şi un serviciu de toaletă de sidef, cu rame de aur, pe care i-l dăruise Isabelei cu doi ani în urmă. Se uită la obiecte, apoi se întoarse spre Ana Antim. Era de două ori mai mare ca ea. O întrebă de sus în jos, ameninţător:

— Unde a plecat?

— Nu ştiu. În provincie.
— Doamnă, te rog să-mi spui unde a plecat!
— Nu-nţelegi, domnule Cozianu! Nu ştiu!
— Ştii foarte bine şi ai să-mi spui!

Femeia de serviciu, care mătura şi freca parchetul, se uită la ei mirată. Cozianu o luă pe doctoriţă de braţ şi o scoase din odaie. Pe coridor o întrebă cu glas scăzut:

— Unde e Isabela? Dacă nu-mi spui, mai am destulă putere în ţara asta ca să-ţi fac nişte figuri de-ai să mă ţii minte toată viaţa. Vrei să-ţi rechiziţionez casa? Vrei să-ţi pice pe cap o anchetă? Vrei să te dau în judecată – găsesc eu pentru ce, se găseşte la nevoie – şi să-ţi toci toţi banii cu avocaţii? Avocaţii mei sînt gratis, sînt ai statului, nu mă costă nimic! Am să te fac să albeşti într-un an, aşa brună cum eşti...

— Nu sînt brună... am fost; acuma sînt cănită. Nu insista, nu-ţi spun nimic, zise doctoriţa. Şi te rog să nu mă ameninţi; de altfel, cred că-ţi dai seama că nu vei mai ameninţa în curînd pe nimeni în ţara asta, unde-ai făcut destul rău... în orice caz, cît ai putut. Ia-ţi lucrurile şi du-te, domnule Cozianu; trebuie să pun să se deschidă ferestrele în urma dumitale...

— Doamnă Antim! exclamă Cozianu tulburat şi speriat, unde e Isabela? Îţi jur că nu e în interesul meu – e într-al ei! Îi faci un rău ei, nu mie! Spune-mi unde e Isabela! Te conjur: pentru ea, nu pentru mine! Ai cuvîntul meu de onoare!

Ana Antim îl privi cu dispreţ şi răceală, dar şovăi.

— La urma urmei, Isabela a suferit destul de pe urma dumitale, şi e un om destul de întreg ca să se apere de dumneata. Aşa că, dacă în mod excepţional nu minţi, îţi dau adresa în interesul ei, iar dacă minţi, cum mă face să cred cuvîntul dumitale de onoare, nu-i vei putea face nici un rău peste ce i-ai făcut. Ia-ţi notă: asta e adresa...

Şi-i dădu adresa: un sanatoriu de tuberculoşi de lîngă Constanţa, pe malul mării, în apropiere de staţiunile balneare de pe coastă. Dimitrie Cozianu mulţumi şi spuse din obişnuinţă „sărut mîna“, dar doctoriţa nu se clinti, nu-i răspunse şi nu-l privi. Aştepta să-l vadă plecat.

Cozianu trecu pe acasă doar cinci minute. Îi spuse Idei:

— Mă duc să aranjez plecarea!

Ea îi sări de gît. El se uită peste capul ei în gol, cu privirea absentă şi tulbure a unui nebun.

În maşină pînă la Constanţa şi de acolo cei cîţiva kilometri încă, fu într-o stare de gol mintal care-l oprea să-şi dea seama că n-are ce căuta acolo, că n-are ce-i spune Isabelei. Din cînd în cînd cădea într-o toropeală, visa lucruri încurcate, apoi se mai trezea şi i se părea că a găsit o soluţie, că va lua o mare hotărîre care-l va salva; dar cînd se gîndea mai atent, vedea că e imposibil, că nu va ajunge la nimic. Apoi maşina, care gonise pe o şosea umedă de lîngă ţărm, se opri în faţa sanatoriului.

Era un grup de clădiri cenuşii, între copaci despuiaţi şi negri. Norii de fum fugeau peste mare, valurile se frămîntau cu creste de un alb mort, fără strălucire; ierburile veştede de pe cîmp tremurau în vînt şi făceau temenele spre mare, crengile subţiri ale copacilor se agitau şi făceau semne spre mare, ploaia subţire şi măruntă zbura prin aer. Dimitrie Cozianu se dădu jos, lăsă maşina pe şosea şi intră în curtea sanatoriului. Foşnetul şi vuietul depărtat al mării îi lovea urechea, amestecat cu ţiuitul vîntului. Straturi care fuseseră cu flori nu arătau acuma decît pămîntul negru. Bălţi sclipeau pe alei. Cozianu opri pe un om care-şi tîra piciorul ţeapăn din genunchi şi-l întrebă de noua infirmieră.

— Care, tovarăşe? întrebă omul, care se vedea a fi un muncitor.

— Infirmiera care a venit zilele astea!

— A... tovarăşa Isabela... sora Isabela... Veniţi cu mine, că lucrează la noi în salon... Da' cine sînteţi dumneavoastră?

— Sînt... rudă cu dînsa, zise Cozianu călcînd prin băltoace alături de omul cu bastonul.

Acesta mormăi:

— E bună tovarăşa. Serioasă. Munceşte serios.

Deschise o uşă pe care veni un miros de dezinfectamt; Cozianu zări un şir lung de paturi: bolnavii zăceau în ele întinşi cu cîte un picior înfăşurat în bandaje enorme, uneori pînă la şold, ridicat pe o scîndură oblică. Unul citea, altul vorbea cu o infirmieră, alţi doi, sprijiniţi în cot, jucau şah, un om slab şi nebărbierit se uită cu ochii mari şi duşi în fundul capului la Dimitrie Cozianu. Acesta însă nu mai vedea. Cel cu care venise spunea:

— Iacă-t-o... tovarăşă soră... te caută cineva...

Isabela ieşi cu un pachet de bandaje în mînă; era îmbrăcată într-un halat, cu bonetă, totul de pînză albă, ieftină; era palidă şi trasă la faţă. Uşa se închise după ieşirea Isabelei. Cozianu întinse braţele, dar atunci simţi mirosul greu, greţos, de puroi, al grămezii de bandaje şi se dădu îndărăt.

— Isabela... îngăimă el.

Ea dădu din cap:

— Întoarce-te. Pentru mine ai venit? Întoarce-te!

El începu să-i vorbească fără şir, nici el nu ştia ce. Îşi dădea seama numai de mirosul pansamentelor şi de faptul că Isabela îl privea, liniştită şi rece, şi că apoi începu să se uite pe lîngă el, spre marea învolburată şi sură. Apoi trecu pe lîngă el şi se duse. Dimitrie Cozianu rămase în loc, cu ochii după ea. Aşteptă multă vreme. În sfîrşit ieşi de sub peristilul cu coloane de beton, afară în ploaie, sub copacii chinuiţi de vînt, care făceau gesturi de rugă şi implorare spre nori şi spre mare.

Tîrziu, îşi dădu seama că aşteaptă degeaba şi se urni spre poartă. Se sui în maşina care aştepta şi-i spuse şoferului:

— Îndărăt. La Bucureşti.

XVIII

Cozianu şedea la masa de şedinţe a comisiei şi-l ţintuia cu o privire pustie pe Paraschiv Ionescu, care prezida şedinţa, pe Ionel Varlam, care şedea la două scaune distanţă de Paraschiv Ionescu. Încă nu-şi venise în fire; o surprindere şi o tulburare cumplită îi încurcau minţile. Şi-aşa, băutura din ultimele luni, excesele nocturne cu Ida Gherson, desperarea rupturii cu Isabela, desperarea şi mai mare a bătăliei pe care-o vedea pierdută îi încurcau creierii, îl făceau incapabil să judece bine şi cu folos, să aprecieze iute şi just o situaţie. La asta se adăugase şi surprinderea. Dimineaţa, venind la birou, aflase de convocarea comisiei. Se informase la colegi: nimeni nu ştia nimic; cei mai mulţi credeau că e vorba de înlocuirea lui Mardan, care nu mai apăruse de două zile. Unul susţinea că Mardan e arestat, dar, întrebat mai amănunţit, se dovedi că

lansase ştirea numai ca să afle dacă nu cumva e adevărat. Pînă să se lămurească însă ce e cu zvonul acesta, ceilalţi se tulburaseră rău. Se adunaseră apoi în sala de şedinţe şi, deodată, intrase în sală un bărbat masiv, cu un cap mare şi puternic şi mersul ager şi iute ce dezminţea şuviţele cărunte ale părului: un om de o vigoare fizică deosebită, cu mîini zdravene care mînuise pe vremuri ciocanul. Cu o geantă sub braţ, şi cu ochelarii pe nas, intrase iute şi spuse rece, oficial:

— Bună ziua, domnilor. Şedeţi.

Se aşezase, cu coatele pe masă, cu palmele pe placa de cristal şi se uitase la ei, ascuţit, rece, cercetător, măsurîndu-i. Pe lîngă el se aşezară alţi vreo trei-patru, printre care Cozianu îl recunoscu pe Ionel Varlam, şi deodată începu să-i bată inima foarte tare, nici el nu ştia de ce. Membrii comisiei îşi şopteau numele lui Paraschiv Ionescu. Erau surprinşi, tulburaţi. Omul acesta era cunoscut: unul din conducătorii Partidului Comunist, trecut prin procese, prin închisori şi lagăre, şedea acolo şi părea mai primejdios ca oricînd, masiv şi cu privirea inteligentă şi ascuţită, care trăda creierul puternic şi activ, maşină de război; omul întreg li se păru în clipa aceea domnilor din comisie, aşa cum li se pare un tanc infanteriştilor de a căror tranşee se apropie. Cozianu nu mai pricepu bine despre ce era vorba; urmări abia crîmpeie din ce spunea Paraschiv Ionescu.

— ... a avut, fără îndoială, şi părţi pozitive. Dar, în general, guvernul nu e satisfăcut de activitatea comisiei. Ea n-a sprijinit destul politica democratică, profund populară, a guvernului. Trebuie să analizăm cauzele acestei insuficienţe. Cu ajutorul dumneavoastră, aceşti colaboratori ai mei, jurişti, statisticieni, experţi-contabili...

Şi arătă spre cei care-l înconjurau şi printre care Cozianu îl recunoscu aproape cu spaimă pe Ionel Varlam.

— ... vor întocmi un raport asupra activităţii comisiei; acest raport va fi înaintat Consiliului de Miniştri...

Cozianu îl auzi pe Ioaniţiu, aşezat lîngă el, că-i şopteşte la ureche:

—... şi procurorului...

Îngheţă. La asta se gîndise şi el. Nici nu mai fu în stare să asculte. Abia într-o pauză, cînd oamenii începură să discute în grupuri, Cozianu, pe care Ionel Varlam îl salută politicos, dar rece, îl luă la o parte pe Ioaniţiu. Mereanu, domn elegant şi cărunt, cu batistă de

mătase în buzunarul de la piept, mare amator de „fete“ de la baruri, se ţinu după ei:

— Ce ne facem? Aţi înţeles?

— Sigur c-am înţeles, rîse Ioaniţiu.

— Ce facem, domnule Cozianu? întrebă Mereanu. Dacă dezgroapă ăştia chestia cu creditele continuate la firmele care nu respectau contractele, şi încă vreo cîteva la fel...

— Înfundaţi puşcăria, boierilor, rîse Ioaniţiu.

— Dar dumneata, cu referatele dumitale asupra întreprinderilor? Ce, crezi că scapi mai ieftin? întrebă Mereanu nervos.

Îi tremurau mîinile.

— Domnilor, vorbiţi mai încet, şopti Cozianu zăpăcit.

Nu mai putea gîndi în atmosfera asta de panică. Simţea frica în privirile, în mişcările, în tonul oamenilor cu care lucra de atîta vreme. Şi începînd din clipa aceea, cît dură ancheta condusă de Paraschiv Ionescu, noul preşedinte al comisiei, în clădire fu mai multă tăcere, mai puţină mişcare şi colegii lui Cozianu trăiră ca sub domnia unei boli care le paraliza voinţa, le slăbea puterea de rezistenţă; aşteptau, fascinaţi, rezultatul şi urmările.

În zilele acelea Cozianu abia mai dădu pe la birou. Îşi petrecea timpul cu oamenii pe care-i ştia prin Ida Gherson şi care-i promiteau că-i vor asigura fuga peste frontieră. Se întîlni pe stradă, în faţa Capşei, într-o zi rece şi cenuşie, cu Ionel Haralamb, fratele lui Jean-Pierre (care fusese destituit din postul lui din Ministerul Afacerilor Străine). Ionel Haralamb îl invită la o ţuică şi nişte icre negre, şi în şoaptă, în mijlocul îngrămădelii de misiţi, de actori, de gazetari, generali pensionari şi cucoane bătrîne, aşezaţi la mese, îi destăinui pesimismul său politic.

— Bătălia e pierdută, monşer. *Sauve qui peut* [1]. Asta e concluzia.

— *Mais que le peut? Et surtout, comment?* [2] întrebă Cozianu, cu o figură întunecată şi suferindă, de om bolnav.

Cellalt se aplecă spre el şi suflă:

— Ai o mie de dolari de dat?

[1] Scapă cine poate.

[2] Dar cine poate? Şi mai ales cum?

Cozianu îl privi drept în ochi şi făcu semn din cap, abia văzut: da. Ionel Haralamb, tînăr elegant, acum cărunt şi slab, cu ochii rătăciţi, şopti:

— Eu plec zilele astea... poimîine... şi te iau. Costă o mie de dolari de persoană. Dai şi pentru mine? Sînt decavat... şi dacă plătesc, *acolo* sînt cerşetor şi-ţi închipui că la Paris, fără bani, n-aş mai putea să am nici un haz...

— Ne-am înţeles... Spune-mi ce-i de făcut. Sînt cu... şi încă o persoană. O femeie...

Se ridicară.

— Las' pe mine. N-ai nici o grijă, zise Ionel Haralamb. Să ai banii pregătiţi....

Nu-i spuse nimic pînă în ultima clipă. Apoi, într-o seară, îi dădu un telefon.

— Mîine dimineaţă, la şase, la gară, la trenul de Constanţa. Fără valize.

Îi aştepta cu biletele pe peron. Călătoriră citind ziare şi prefăcîndu-se că dorm. În Constanţa, bătea vîntul, era vreme urîtă, trîmbe de praf, hîrtii şi frunze veştede goneau pe străzi. Ionel Haralamb îi duse pe Cozianu şi pe Ida drept la o căsuţă pe o stradă laterală, în apropiere de port, casă văruită într-un roz şters, cu tencuială cojită, cu vopseaua cercevelelor jupuită; înăuntru mirosea a lemn vechi, a ziduri reci. Aici îl cunoscură pe un bărbat cărunt, spătos, bărbierit perfect, cu obrazul roşu şi ochi cenuşii, şi care purta o haină de o croială semimilitară şi pantaloni enorm de largi, dintr-un postav cazon, albastru-închis.

— Domnul locotenent-comandor Rădulescu, zise Ionel Haralamb.

Omul sărută mîna Idei, se salută cu Cozianu, apoi le arătă două paturi acoperite cu scoarţe dobrogene:

— Odihniţi-vă... Eu mă pregătesc... Desearä plecăm, pe la şase jumătate, şapte... Sărut mîinile, coniţa mea, am onoarea...

Şi plecă împreună cu Ionel Haralamb. Ida se atîrnă de gîtul lui Cozianu fără să spună nici un cuvînt; iar el, tot fără un cuvînt, o dădu la o parte, uşurel, dar cu fermitate. Ea se îmbufnă apoi, văzîndu-l absent, începu să se uite la fotografiile de pe pereţi, la dulapul cu oglindă ovală; le găsea ridicole.

— Cum pot locui oameni în aşa ceva? Ah, dar cînd o să ajungem la Paris, o să-ţi aranjez eu o locuinţă ca o bombonieră, şi ta-ta-ti, şi ta-ta-ta, urmă să vorbească pe nerăsuflate.

Cozianu nici nu auzea. Se uita în gol.

La şapte seara, auziră o maşină în faţa casei, cineva trînti o uşă, apoi intră descuind cu cheia; era Ionel Haralamb, serios, încordat:

— Hai! Repede! Repede!

Se ridicară ca din arc; Cozianu se pipăi maşinal peste talie: acolo purta, pe piele, centura cu pietre preţioase şi cu bilete de o mie de dolari. Ieşiră: îi aştepta un „Ford" vechi, părăginit, cu un şofer nebărbierit şi slab, cu nasul lung şi o schimă tristă. Se urcară în maşină şi porniră cu zdrăngănit de tinichele peste pavaj, spre sud. Lui Dimitrie Cozianu începu să-i bată inima. Cu cîteva zile înainte făcuse acelaşi drum. Şi acum era vreme urîtă, marea era sumbră, dîre lungi şi joase de nori astupau cerul şi se făcea seară. Pe geamurile maşinii apăreau picături de ploaie. La dreapta, se vedeau cîmpuri întinse, cu cîte o casă pitită într-o adîncitură a stepei. La stînga, tranşee părăsite, movile de pămînt cu cîte o bucată de zid de beton din a cărui gaură pătrată nu mai ieşea nici o ţeavă de tun; într-un loc, un afet sau o remorcă, mîncată de rugină, răsturnată pe un cîmp cu iarbă rară, înnegrită şi putrezită. Apoi cîmpul coborî, şoseaua se apropie de mare şi se văzu plaja, cu valuri ce se spărgeau spumegînd şi se repezeau pe ţărm. La cîteva sute de metri, prin negura serii se desluşeau masivele de copaci negricioşi şi clădirile sanatoriului. Iar la o sută de metri de ţărm, o barcă cu motor urca şi cădea pe valuri, zgîlţîindu-şi scurt bucăţica de catarg. Ionel Haralamb scoase un pistol din buzunar şi-l ameninţă pe şofer:

— Opreşte aici.

Omul tresări, frînă şi ridică mîinile:

— Nu v-am făcut nimic, dom'le; sînt om sărac, am copii, îngînă el speriat.

Ionel Haralamb se căută prin buzunare, găsi un briceag, îl deschise şi împunse cauciucurile, care se dezumflară cu fîşîit de aer comprimat. Îi întinse cîteva bancnote de o mie de lei şoferului:

— Nu te mişti de-aici pînă plecăm!

Şi întorcîndu-se către ceilalţi doi:

— Haideţi! Hai, domnule!

Dimitrie Cozianu se uita la copacii negri şi clădirile unde se aprindeau lumini. Ionel Haralamb îl smuci de braţ:

— Hai, repede!

Era cenuşiu la faţă, buzele-i tremurau. Porni repede prin nisipurile cu smocuri de iarbă, apoi pe plaja pustie.

— Haide! Haide, repetă el cu glas scăzut.

Tremurau toţi trei. Vîntul şuiera împrejurul lor

— Aruncaţi pardesiurile! porunci Ionel Haralamb şi îşi azvîrli primul haina pe plajă, apoi intră în apă.

Ceilalţi doi îl urmară. Pe şosea, şoferul, siluetă subţire lîngă maşină, insectă neagră şi colţuroasă, îi privea, nemişcat, profilat pe orizontul livid.

Apa li se păru rece ca gheaţa. Cînd le ajunse la brîu o găsiră mai caldă decît aerul umed şi tăios. Valurile le ajunseră pînă la piept. Barca era la cîţiva paşi, un om, în picioare, ţinîndu-se de catarg, le striga ceva, dar vîntul îi fura glasul; abia se auzea duduitul motorului.

— Înot! răcni cu glas spart Ionel Haralamb.

Porniră înot, cu hainele grele pe ei; apa sărată le intra în gură, îi orbea, carnea le era amorţită de frig. Cozianu se gîndi o clipă că are ceasul la mînă; apoi că dolarii se vor uda; nu face nimic: o să-i usuce la sosire... Şi ce-avea aici era moft: averea lui era în pivniţele băncii „Mercado", la Zürich.

Barca era lungă, cenuşie, şi motorul o trăgea încetişor, oblic, pe lîngă ei. Comandorul, ţinîndu-se de catarg, le aruncă un capăt de parîmă cu un colac; se agăţară toţi trei de colac şi el îi trase pînă la bord, apoi le întinse mîna, ajutîndu-i să urce pe scăriţa de fier. Îi împinse în jos, în cabină, în aer cald şi greu, cu miros de ulei şi motorină, îi înveli cu pături, iar vasul începu să se zguduie şi să salte sub ei. Ionel Haralamb începu să rîdă şi să strige:

— Ura! Ura!

Comandorul, fără să se uite la el, se căţără pe cele trei trepte ce duceau în cabina pilotului; acesta, un om tînăr şi încruntat, cîrmea după busolă, cu geamurile din faţă stropite de pînze de spumă. Jos, în cabină, Ida Gherson, cu părul ud, palidă, cu buzele albe, scoase un braţ de sub pătură, îl luă de mijloc pe Dimitrie Cozianu şi-şi puse capul pe umărul lui. Acesta se cutremură, întoarse capul spre ea şi, fără s-o privească, rosti lăbărţat, grosolan, cu ură şi oboseală:

— Da' mai dă-te-n p... mă-ti, putoare...

Şi o împinse brutal cît colo. Ea rămase cu gura întredeschisă; era albă ca hîrtia la faţă; ochii măriţi i se umplură de lacrimi. Fără să se uite la ea şi la Ionel Haralamb, vînăt de frig şi înmărmurit, Cozianu se ridică şi urcă greoi lîngă pilot. Nici nu se uită la acesta şi la comandor, ci se-ntoarse şi, cu fruntea lipită de geamul din spate al cabinei, privi îndărăt. O dîră lată de spumă clocotea în urma bărcii care se depărta de uscat cu mare viteză, sărind pe valuri, plină de spumă. Acolo, departe, pămîntul era scund şi întunecat, strivit sub norii vineţi şi o dîră îngustă de cer livid. Cîteva lumini arătau locul unde se afla sanatoriul. Erau din ce în ce mai mici. Dimitrie Cozianu stătu multă vreme. Şi cînt totul dispăruse în beznă şi nu se mai vedea decît întuneric, tot acolo stătea şi se uita în direcţia unde rămăsese pămîntul.

PARTEA A DOUĂZECI ŞI DOUA

Fuga

I

Şerban Lascari, penultimul copil al Davidei, se născuse într-o vreme cînd ei îi era frică de Lăscăruş, cînd îl privea nu numai ca pe un monstru mult mai puternic decît ea şi care o sugrumă, dar şi ca pe un om ca şi ea, ca pe un om oarecare, pe care-l putea detesta şi dispreţui. Copilul se născuse în dispreţ şi scîrbă; Davidei îi era ruşine şi era plină de revoltă că-i mai naşte acum copii lui Lăscăruş, care încărunţea şi devenise mai respingător ca oricînd din punctul de vedere al cărnii. În semn de sfidare şi de înfruntare, ca o palmă peste obrazul pofticios al lui Lăscăruş, pe care începea pe atunci să-l sape o boală cumplită, Davida îl botezase pe copil cu numele lui Şerban Vogoride. Şerban crescuse şi se trezise la conştiinţă şi la gîndire în anii cînd între Davida şi Lăscăruş se adîncea o ură cumplită şi o duşmănie activă, măruntă şi otrăvită, care-i roase pe amîndoi şi le grăbi moartea. Dintr-o asemenea copilărie, e de la sine înţeles că Şerban nu putea să crească altfel decît ca un om ciudat; spre deosebire de alţi fraţi ai lui, nu moştenise nimic din frumuseţea pasionată şi arzătoare a Davidei; era mărunt şi urît, semăna mai degrabă cu tată-său, dar în ce priveşte inteligenţa, o moştenise tot pe a lui tată-său şi asta se dovedi adesea mai tîrziu, în împrejurările tulburi în care a fost amestecat, dar care sînt tema unor capitole din această cronică. Şerban Lascari păru pentru toată lumea, şi chiar pentru unii membri ai familiei, un om spiritual, plăcut, destul de retras şi leneş. În adolescenţă şi în tinereţe, ca student la Paris, ştiu să piardă cu eleganţă mulţi bani la cărţi. Întors în ţară, se prezentă la Jockey Club şi la Clubul Agricol, cercuri foarte închise, unde era

foarte greu de intrat, pe vremea cînd bărbaţi eleganţi, remarcabili prin nume, avere, spirit, carieră politică, ca de pildă Mihail Săulescu sau Constantin Argetoianu, fuseseră respinşi fiecare şi acceptaţi abia a doua oară. Şerbănică Lascari, mărunt, grăscior şi cu o bărbuţă ascuţită, care-i dădea înfăţişarea unui căpitan de şlep grecesc nimerit prin minune într-un frac croit la Londra de Pyle, se prezentă, susţinut de vechii săi colegi de universitate sau de clubul de la Paris. Aceştia şoptiră membrilor distinselor cercuri:

— Ştie să joace, şi e *gros joueur* [1]; are să mai animeze jocul, monşer; e genul de om care ne trebuie!

Şi astfel, Şerbănică Lascari fu primit cu unanimitate de voturi, îşi făcu apariţia salutat cu bunăvoinţă şi curiozitate – şi nu se mai aşeză niciodată, dar niciodată, la o masă de joc. Cînd se discuta asta, între intimi, rîdea viclean şi subţire în bărbuţă:

— I-am păcălit, monşer; a, nu, banii mei îmi trebuiesc pentru alte lucruri mai importante, nu ca să-i pierd la club...

Unul din aceste lucruri mai importante era cucerirea succesivă a unor femei pe care nimeni nu se aştepta să le vază cedînd unui om urît şi nesănătos; dar Şerban Lascari avea răbdare, ani de zile la nevoie, şi stăruinţă înnebunitoare, astfel că de obicei sfîrşea prin a triumfa.

Şerban Lascari avu trei neveste; ultima, o fată simplă care făcea masaj facial la domiciliu, bună, drăguţă şi cîrnă, şi cu patruzeci de ani mai tînără decît el; avea douăzeci şi doi de ani în 1930, cînd o aduse de la Paris Şerban, care împlinise atunci şaizeci şi doi. Dacă biata Marion Richard şi-a făcut vreodată socoteala că-l va moşteni curînd pe bătrînul oriental şi că se va întoarce în ţara ei, a fost amar înşelată, aşa cum fuseseră păcăliţi şi membrii Jockey Clubului, căci Şerban Lascari trăia şi în 1945, în vîrstă de şaptezeci şi şapte de ani, iar nevastă-sa învăţase româneşte ca să poată vorbi cu servitorii, se resemnase să-şi vadă pierind tinereţile, şi blîndă şi fără multă putere, trăia de pe o zi pe alta, de la o partidă de bridge la alta, fără speranţe, fără visuri şi fără să-i fie nici măcar teamă de ceva.

Prima nevastă a lui Şerban Lascari i-a născut şi pe unicul fiu, Cezar, care se căsători cu o jumătate de an înaintea celei de-a treia căsătorii a lui taică-său. Alexandra Şufană era verişoara lui Cezar, văduvă de douăzeci şi nouă de ani (îi murise primul soţ într-un accident de automobil); din tristeţe şi din nepăsare primi să se mărite cu Cezar, pe care nu-l iubea; căsătoria o voise Şerban, bătrînul, pentru ca averea Alexandrei să rămînă în familie.

[1] Joacă pe bani mulţi.

Alexandra moştenise de la maică-sa, Sofia Lascari, o fire domoală şi egală, uneori slabă. Sofia era rodul unei epoci din viaţa Davidei în care dînsa începuse să se resemneze şi, pentru întîia oară, îi iertase maică-si o cumplită jignire ştiută numai de ele două. O măritaseră cu Şufană, un fel de ţăran înstărit de prin Buzău, pe al cărui pămînt ţîşniseră zeci şi zeci de sonde, făcîndu-l în cîţiva ani unul din cei mai bogaţi oameni din ţară. Palatul pe care şi l-a clădit el în 1900 pe Calea Victoriei există şi azi, cu un blazon de tencuială deasupra porţii, şi cu toate tavanele aurite, sprijinite pe coloane de marmură verde şi mobilate cu cele mai groaznice născociri ale stilului de mobilier parizian din vremea cînd Bouguereau era considerat cel mai mare pictor, cînd domnul Fallières era preşedintele Republicii şi cuirasatele marinei franceze se numeau „Diderot", „Voltaire" şi „Jean-Jacques Rousseau". Din copiii Şufană nu va fi vorba aici decît de Alexandra, frumoasă, înaltă şi blondă, cam mare în şolduri, cu picioare groase şi grele, dar cu ochi albaştri ca viorelele şi aburiţi de timiditate.

În 1945 sau 1946 Alexandra Lascari avea patruzeci şi patru de ani; părul alb însă nu se distingea prea bine din buclele aurii; şi firea ei placidă o ferise de cute şi creţuri pe faţă; era ameninţată doar să se îngraşe.

Într-o dimineaţă de primăvară, se întorcea de la plimbare – fusese pe malul lacurilor şi pe la Şosea, dincolo de „Bufet", cu cîinele în lesă şi ţinîndu-l de braţ pe prietenul ei şi-al lui Cezar, Ionel Haralamb. Ea avea un tailleur de flanel cenuşiu, cu fusta pînă aproape de glezne, pantofi cu tocul plat, de antilopă galbenă ca şi mănuşile, şi era cu capul gol; Ionel Haralamb, subţire, cu ochii obosiţi sub sprîncene stufoase, îşi ţinea din politeţe pălăria în mînă; era un om cărunt şi elegant, cu ceva găunos în glas, în expresia feţei, în privire; ca un personaj de teatru ce ar porni pe străzi fără nici un actor viu care să-i dea căldura, accentul şi patima vieţii. Se uita la o coloană de camioane grele militare care treceau spre Băneasa, zguduind pavajul. Una dintre ele era plină de soldaţi.

— N-o să mai fie de stat multă vreme aici, murmură el îngrijorat.

— Eşti singurul care spui asta, zise Alexandra. Englezii şi americanii nu pot tolera...

— N-am nici o încredere, murmură Ionel Haralamb. În cîţiva ani cît am fost la legaţia din Londra, m-am lămurit... Sînt în lună... şi-o să piardă, o să piardă îngrozitor...

— Şi ce trebuie să facem? După tine, ce-i de făcut? îl întrebă Alexandra.

— Ar trebui să plecăm cît mai repede...

— Eşti un fricos, rîse ea. Cezar finanţează acum nişte societăţi de construcţii; Bucureştii o să se umple de blocuri cu zece etaje. Nimeni nu se gîndeşte să plece, cînd începem să putem trăi... Poate vrei să pleci tu? îl întrebă ea.

— Nu; aş vrea să plecăm împreună, zise simplu Ionel Haralamb.

Ea rîse:

— Ei, rămîi, *pour l'amour de moi* [1].

Ionel Haralamb îi strînse mîna, fără să răspundă. Apoi se opriră, pentru ca fox-terrierul Alexandrei să adulmece un pom şi să urineze pe el. Trecură două camioane pline cu muncitori care strigau ceva nedesluşit; purtau pancarte roşii pe care scria: *Moarte fasciştilor! Trăiască guvernul dr. Petru Groza!* Cerul era albastru strălucitor, frunzişul proaspăt plutea ca un abur uşor, verde, deasupra bulevardului; pe asfalt erau risipite manifeste mototolite, care se învîrtejeau într-un vînt subţire şi rece. Alexandra smuci de cureluşa cîinelui.

— Hai, isprăveşte şi tu cu cărţile de vizită. Să mergem, Ionel; mi-e frig, şi pe urmă mă aşteaptă Cezar ca să dejunăm la nenea Şerban.

— Aş vrea să ne vedem azi după-amiază. Se poate? întrebă în şoaptă Ionel Haralamb.

Coteau pe una din străzile cu vile din dreapta şoselei Jianu.

— Eşti acasă? întrebă uitîndu-se drept înainte. Altădată ar fi roşit; dar şi acuma, nu se putea opri să nu evite privirea lui Ionel: îi era ruşine.

— Da, sînt acasă.

— Atunci te chem la telefon de la nenea Şerban...

Cotiră de mai multe ori pînă ajunseră la casa familiei Lascari; fusese clădită prin 1938, cînd afacerile mergeau, „cînd toată lumea avea bani", cum se spunea în mediul în care se învîrteau Cezar şi Alexandra Lascari. Cu zid la stradă, şi cu grilaj de cărămizi deasupra zidului, iar deasupra grilajului, vase mari cu plante din care curgea iedera; cu o peluză mereu proaspăt udată, sclipitoare de picături de apă; cu trei sălcii plîngătoare în faţă, casa avea numai un parter înconjurat cu un trotuar de cărămizi; ferestrele pînă în pămînt, arcuite sus, luminau un salon mare şi toată faţada, cu o sufragerie în stînga şi bibliotecă în dreapta. O tapiserie flamandă cu stejari stufoşi şi orizonturi depărtate cu un tablou de Claude Lorrain, mobile italieneşti de lemn sculptat şi înnegrit, şi o piramidă de vase, tăvi şi cupe de argint; asta era sufrageria cu calorifer invizibil, dar unde se vedea un cămin enorm de marmură albă şi neagră. Salonul, cu parchetul întunecat, pereţii de *calcio vecchio,* tablouri de Luchian şi Petraşcu, două piane în cele două capete, canapele şi fotolii îmbrăcate în mătase galbenă şi cafenie ca tutunul şi covoare de Smirna, foarte pale, risipite pe jos. Între sufragerie şi salon, o uşă mare, cu tocul de marmură albă şi cu canaturi dintr-un grilaj şerpuitor ca ramificaţiile unui arbust de fier negru; perechea acestei uşi, între salon şi biblioteca în ale cărei fotolii de piele Cezar Lascari bea whisky cu prietenii şi nu citea decît foarte rar. Cu odăile de culcare în mătase şi capitonate, cu cîte un scrin delicat, franţuzesc, primit în dar de la Şerban care moştenise casa din Culmea Veche, cu odaia unicului copil, Lena, o fată de paisprezece ani, şi odaia domnişoarei Richman, guvernanta englezoaică, apoi cu bucătăria la subsol, ca şi camerele servitorilor şi garajul (mîncarea venea cu un mic ascensor într-o odăiţă din dosul sufrageriei), casa aceasta era una din cele mai frumoase, şi totodată din cele mai tipice şi cele mai banale dintre casele clădite sub domnia lui Carol al II-lea de bucureştenii care se îmbogăţiseră sub această domnie. Astăzi, pare nelocuită; Lena Lascari nu se mai joacă pe peluză cu fox-terrierul, Alexandra nu mai citeşte într-un *chaise-longue* sub salcia plîngătoare, noaptea nu se mai văd roiurile de lumini ale candelabrelor din cristal de Murano prin ferestrele pînă la pămînt. Uneori, o maşină staţionează în faţa casei. Alteori e lumină, dar puţină, şi scurtă vreme.

În dimineaţa aceea, însă, maşina lui Cezar Lascari aştepta în curte, ferestrele salonului erau deschise, şi cînd intrară Alexandra şi Ionel Haralamb, îl auziră pe Cezar cum discută destul de aprins cu fiică-sa:

[1] De dragul meu.

— Te rog să-mi faci plăcerea să nu mai hoinăreşti la orele astea; cînd vrei să te îmbraci? Vrei să ne faci să te aşteptăm pînă binevoieşti să fii gata? Uită-te cum eşti!

— Am învăţat să joc baschet! răspunse fata. Vrei să joc baschet la patruzeci de ani? Acum e momentul!

Alexandra începu să rîdă. Ocoli roata bicicletei pe care Lena o lăsase în uşa salonului, şi intră, cu Ionel Haralamb şi cu cîinele. Lena nici nu-i văzu: se repezi la cîine, ţipînd ca la întîlnirea cu o rudă apropiată pe care n-ar fi văzut-o de zece ani, şi începu să se joace cu el. Era blondă ca maică-sa, scundă, cam grasă, cu părul legat cu o panglică, în pantofi de baschet, cu o fustă şi un tricou; părul îi era lipit de sudoare şi mîinile murdare de la jocul cu mingea. Cezar Lascari rîdea. Era galben la faţă, cu sprîncenele negre şi tîmplele cărunte; se apropia de cincizeci de ani, dar, deşi voinic, era fără burtă, spre deosebire de numeroşi prieteni ai lui de aceeaşi vîrstă.

— Aţi auzit? Acum e momentul! *Miss Richman, please take her away, she's dressed like a savage, we can't have her like that at her grand-father's...* [1]

O femeie în rochie de lînă *homespun* şi cu pantofi în care ai fi putut face marşuri îndelungate, pantofi groşi, butucănoşi şi confortabili, se ivi din bibliotecă; părul îi era cenuşiu, ochii cenuşii, rochia cenuşie, numai obrajii erau coloraţi; aveau vinişoare roşii, şi păreau spălaţi cu săpun de rufe cu cinci minute înainte.

— *Now please come along, miss* [2], spuse ea şi dispăru, cu Lena de mînă.

Cezar Lascari redeveni serios:

— Îmi pare bine că te văd, Ionel; voiam să-ţi telefonez. Nu te sfătuiesc să mai cumperi aur. O să începem tratativele cu americanii, şi ştii că în Apus aurul nu e căutat; dimpotrivă, hîrtia face primă. La noi e o psihoză care a dus la cifre ridicole, a ajuns să coste zece mii de lei lira sterlină, e stupid... Nu, nu cumpăra; mai bine plasează-ţi banii în dolari-hîrtie, şi, încă şi mai bine, în acţiuni de petrol. Asta o să cunoască un *boom* formidabil. Dar de ce eşti aşa îngrijorat?

— Îi e frică, rîse Alexandra. Ar vrea să plecăm...

[1] Domnişoară Richman, te rog s-o iei de aici, arată ca o sălbatică, n-o putem duce la bunicu-său în halul ăsta.

[2] Hai te rog cu mine, domnişoară.

— Unde să plecăm? întrebă Lascari, sincer mirat.

— Să plecăm din ţară. Îi e frică de comunişti, de ruşi, de revoluţie...

— Ce idee! Fii om serios! Cum îţi vine să crezi aşa ceva? Americanii şi englezii au dat asigurări regelui: nici nu poate fi vorba de revoluţie...

— Îţi convine ţie, care n-ai avut moşie s-o pierzi, dar mie mi-au lăsat o sută de pogoane, mari şi late, zise Ionel Haralamb; în fine, nu face nimic, nu pune la inimă nenoricirea altcuiva, că te duci la dejun, adăugă el rîzînd: noroc!

Şi ridică paharul de whisky pe care i-l amestecase cu sifon feciorul lui Lascari. Cezar dădu din umeri:

— Dacă n-ai vrut s-o vinzi... Cine e de vină? Ţi-am spus că moşiile nu mai sînt viabile... Măcar restul, plasează-ţi-l în valori sigure...

— Bine, am să te ascult, zise Ionel Haralamb. Ia-mă şi pe mine cu maşina şi lasă-mă acasă.

— Bine; mergem Alexandra? *Miss Richman, is that child ready?* [1] Haideţi: vă urmez.

Cezar Lascari îi lăsă să treacă înainte, se duse la telefon şi făcu un număr. Nu răspunse nimeni. Dădu din umeri şi ieşi, deodată încruntat şi nemulţumit. Era al treilea telefon pe care-l dădea la numărul acela, şi nu-i răspundea nimeni. Ce se întîmplase?

II

Casa din Culmea Veche, ajunsă prin jocul moştenirilor în posesia lui Şerban Lascari, tatăl lui Cezar, era aceeaşi ca pe vremea tinereţii Davidei Lascari, prin 1860-1870. Numai că scurgerea a aproape un veac rosese tencuiala faţadei, mîncase colţurile crenelurilor pseudo-gotice; dărîmase unul din oribilele turnuleţe de la colţurile acoperişului, asemănătoare cu ale casei Filipescu din strada Dionisie; acoperise cu rugină fierăria marchizei de deasupra uşii principale; spărsese geamurile felinarelor celor mari de deasupra porţilor de fier ale curţii; dizlocase, abia văzut, pietrele pavajului

[1] Miss Richman, e gata de plecare copilul acela?

curţii, ale treptelor peronului; înăuntru păliseră culorile trandafirilor, bujorilor şi florilor de cîmp de pe fotoliile în tapiserie de Aubusson; personajele fabulelor lui La Fontaine nu se mai vedeau bine; sub cîte un fotoliu se zăreau fire din umplutura pernei, cursă pe jos; lemnul mobilelor de preţ, din trandafir sau lămîi, se desfăcuse imperceptibil la încheieturi, se crăpase pe alocuri, şi se închisese la culoare în succesiunea celor o sută de ierni şi de veri ce trecuseră de-atunci. Mătasea perdeluţelor se tăiase, tapiseriile se întunecaseră de fumul luminărilor, al focului, al ţigărilor de foi, tablourile se înnegriseră, lemnăria casei era plină de gîndaci, oglinzile se pătaseră, lacrimile de cristal ale candelabrelor erau pline de praf; dar nu se vedea nimic din toate astea, căci se ţineau totdeauna perdelele trase pe jumătate, şi ce se zărea în fîşiile de lumină strecurate printre draperii era delicat ca o floare uscată şi presată între filele unei cărţi. Şerban Lascari trăia aici, cu doi-trei servitori (grajdul cu trăsuri era pe cale să se dărîme), cu maşina lui Cezar la dispoziţia lui cînd avea, rareori, poftă să iasă în oraş, şi şedea ceasuri şi ceasuri de-a rîndul jucînd bridge la masa cu ghirlande aurite şi Cupidoni la colţuri, aceeaşi masă la care jucaseră într-o seară o partidă de *écarté* Alexandru Cozianu, bunicul lui Şerban, cu viitorul tată al lui Şerban, Lăscăruş Lascari. Şerban juca bridge, aştepta să vină ora mesei, îşi făcea siesta după aceea, primea lume iarăşi la bridge, aştepta iarăşi ora mesei, aştepta apoi să adoarmă, şi începea a doua zi de la capăt. În clipa asta aştepta, de pildă, ora mesei. Şedea într-un fotoliu, cu mîinile încrucişate pe pîntec, şi vorbea cu nevastă-sa, femeie tînără (n-avea încă patruzeci de ani, şi nasul cîrn o făcea să pară mai tînără încă), şi cu sora primei sale neveste, măritată Hrisoverghi, despărţită acum, şi care stătea în casa din Culmea Veche nu se ştia de cînd. Cucoana aceasta de şaizeci de ani, în halat de mătase cu flori mari, cu dantele la gulerul cămăşii de noapte, cu o basma de mătase pe cap, prin care se ghiceau moaţele, purta un bandaj de cauciuc alb pe frunte, şi unul sub bărbie, ca să-i treacă creţurile; din cauza celui de sub bărbie, vorbea foarte greu, cu fălcile strînse; totuşi, nu se putea stăpîni să nu vorbească. Chiar în clipa aceea spunea:

— Madeleine d'Aulnoy îmi spune că nu de mult...

— Care Madeleine d'Aulnoy? întrebă Şerban, mişcîndu-şi nervos bărbuţa albă şi jucîndu-se cu degetele mîinilor încrucişate pe burtă.

— Cum, care? Aia de-l ţine pe Bébé Mavromihali care-a ţinut-o în prima căsătorie pe Tatiana Snagoveanu, sora lui Marcel şi-a lui Vlad, care au casa aia mare, galbenă, cu antreul de lemn cu geamlîc, pe Calea Victoriei, cum, nu-i ştii? *Vous vieillissez, mon petit...*[1]

— Ba ştiu foarte bine, dar de ce nu-i spui Madeleine Mavromihali? răspunse iritat Şerban, stăpînindu-şi nemulţumirea. *Ce n'est pas moi qui vieillis, c'est vous qui déménagez...*[2] Ce idee, să-i spui pe numele de fată unei babornițe de o mie de ani, *cela n'a pas le sens commun...*[3] mormăi el ca să se răzbune.

Din fundul salonului, unde o momîie mică, cu capul alb, stătea nemişcată lîngă o fereastră, ca o figură de ceară, veni un glas subţire şi ruginit:

— A îngheţat Sena.

Această informaţie potoli discuţia. Tăcură amîndoi bătrînii. Doamna Lascari tăcuse şi pînă atunci. Se uitară o clipă toţi trei la bătrînelul care citea ziarul şi le spusese noutatea, în chip firesc şi fără să se uite la ei. Era un prieten vechi al lui Şerban Lascari, domnul Emanoil Buzescu, ultimul urmaş al boierilor Buzeşti, sfetnici şi generali ai lui Mihai Viteazul şi ai lui Matei Basarab. Domnul Buzescu fusese ministru al ţării pe lîngă Sublima Poartă, sub domnia sultanului Abdul-Hamid, şi de cîţiva ani de zile, rămas văduv şi fără rude mai apropiate, şedea la Şerban Lascari unde-şi petrecea zilele cu lectura sa favorită: ziarele franceze de pe vremea cînd era el ministru la Constantinopole. Ceilalţi ştiau asta. Cu o umbră de enervare în voce, Şerban Lascari îl întrebă, uitîndu-se la ceas:

— S-a isprăvit criza de guvern? Cine a venit: Viviani sau Poincaré?

Apoi, fără să aştepte răspunsul, se întrebă, nemulţumit:

— Ce fac oamenii ăia?

De la fereastră, omuleţul cu părul alb şi chelie ca pergamentul, scîrţîi cu glas de greiere:

— Nici nu-ţi închipui! L-au adus pe Deschanel! Cu oameni deăştia, n-o să ajungă niciodată Franţa să-şi ia revanşa...

Apoi citi mai departe... Dar nu multă vreme, căci feciorul, bătrîn şi uscat şi chel, veni să anunţe că a sosit conaşul Cezar cu coniţa Ale-

[1] Îmbătrîneşti, micuţule.

[2] Nu îmbătrînesc eu, dumneata o iei razna.

[3] E absurd.

xandra şi cu duduia Lena. Doamna Hrisoverghi sări în sus şi dispăru ca să-şi scoată bandajele, doamna Lascari se ridică să-i primească, numai Şerban bătrînul rămase pe scaun cu mîinile pe burtica-i rotundă. Îi era foame, îl enervase întîrzierea lui fiu-său şi faptul că doamna Hrisoverghi îi spusese că îmbătrîneşte. De aceea îşi primi rece fiul, nora şi nepoata.

— Trebuie să mai aşteptăm un minut, pînă îşi ia Colette clistirul, zise el serios.

Nevastă-sa, care nici pînă acum nu se putuse obişnui cu ieşirile lui, rămase împietrită, cu gura deschisă. Lena Lascari începu să rîdă. Taică-său îi aruncă o privire mustrătoare. Alexandra Lascari zîmbi:

— Cum asta, nene Şerbane?

Mereu serios, fără să se uite la ei, şi învîrtindu-şi degetele pe burtă, Şerban Lascari explică:

— Are un obicei: înainte de masă *elle prend un lavement* [1]; i-am oferit să angajez o infirmieră, dar mi-a spus: „A, n-am trebuinţă: Vasile mi-l face foarte bine". Vasile feciorul, explică Şerbănică.

— *Voyons, mon ami, c'est effrayant ce que vous dites* [2], ştii bine că nu-i nimic adevărat! exclamă îngrozită şi jenată nevastă-sa.

— Dar atunci de ce întîrziază de la masă în fiecare zi, dacă nu-i adevărat? Eu cred că-i adevărat, mormăi Şerban Lascari, încăpăţînat şi liniştit. Va să zică nu-i adevărat? Dar că stătea ieri la fereastră, scuipa în palmă şi bătea cu mîna ailaltă ca să vadă încotro sare scuipatul – asta e adevărat?

Doamna Lascari se roşise pînă-n vîrful urechilor şi-i dăduseră lacrimile în ochi, de jenă şi încurcătură.

— Vezi? mormăi Şerban, tot calm. Mereu mă contrazici, *sans aucun fondement, si j'ose dire ainsi* [3], deşi era mai potrivită expresia pentru Colette, în momentul acesta... Ah, iat-o. Te simţi mai bine? întrebă amabil răzbunătorul bătrîn, oferindu-i braţul ca s-o conducă la masă.

[1] Face o clismă.

[2] Vai, dragul meu, dar e îngrozitor ce spui.

[3] Fără nici un temei, dacă pot să mă exprim aşa.

Ceilalţi îl urmară, ţinîndu-se să nu rîdă. Dar doamna Hrisoverghi nici nu bănuia că de ea fusese vorba; rămăsese la ideea de acum un sfert de oră:

— Madeleine d'Aulnoy mi-a spus...

— Care Madeleine d'Aulnoy? întrebă de data asta cu multă răbdare domnul Lascari, schimbînd o privire cu nevastă-sa.

Aceasta încercă să schimbe conversaţia, dar nu izbuti.

— Cum care? A lui Bébé Mavromihali care-a ţinut-o înainte de asta pe Tatiana, nu-l ştii? Beţivul! *Vous vieillissez, mon cher, vous m'inquiétez...* [1]

— Ba deloc, *s'est vous-même qui devenez gaga!* [2] Te zahariseşti, Colette dragă, zise triumfător Şerban Lascari. Adineauri te-am întrebat acelaşi lucru, şi mi-ai răspuns la fel! Minette mi-e martoră! Nu-i aşa, Minette? întrebă el cu mare însufleţire.

Doamna Lascari se roşi iarăşi, dar nu apucă să spună nimic, căci doamna Hrisoverghi răspunse impetuos şi fără să se descumpănească:

— Minette o să-ţi ţie partea, fiindcă e slabă de caracter şi-ţi rabdă tot! Adevărul e că Madeleine mi-a spus că cineva foarte serios i-a spus că preşedintele Statelor Unite a declarat că va garanta regimul politic actual din România, Ungaria, Polonia şi aşa mai departe...

— Cineva foarte serios! izbucni domnul Lascari ironic. Madeleine nu cunoaşte nici o persoană serioasă – afară de dumneata, zise el înclinîndu-se peste supă cu o politeţe şi un zîmbet la fel de insultătoare. Şi urmă: Se va întîmpla contrariul; se întinde Asia peste noi; facem un pari: o să vedem peste doi-trei ani cămilele păscînd pe Calea Victoriei!

Domnul Emanoil Buzescu, care tăcuse pînă atunci şi mîncase foarte puţin, ca un greiere bătrîn şi decolorat, spuse, ca o informaţie:

— Ziarele anunţă frig mare la Paris. A îngheţat Sena.

Masa decurse fără alte întîmplări deosebite; pe la patru, Cezar plecă la bancă, după ce mai telefonase de două ori la acelaşi număr pe care-l căutase înainte de prînz. Alexandra trecu pe acasă, se schimbă, apoi se duse la Ionel Haralamb. Lena jucă toată după-amiaza basketball cu băieţii din cartier, pe un loc viran. Seara, numai mama şi fiica se întîlniră la masă; Cezar Lascari anunţă prin telefon că nu vine. Cînd

[1] Îmbătrîneşti, dragul meu, mă îngrijorezi.

[2] Dumneata te ramoleşti.

şedeau ele la masă, el suna la uşa unui apartament dintr-un bloc din apropierea Bulevardului Dacia. Pe tăbliţa de lîngă uşă scria: *Gabriela Ionescu.*

III

Gabriela Ionescu, Gaby Ionescu, stea de mîna a doua a teatrelor de mîna a doua din Bucureşti, era subţire, cu ochii negri şi catifelaţi; dacă n-ar fi avut părul vopsit în roşu veneţian, ar fi fost brună; dacă n-ar fi fost fardată în fiecare clipă a vieţii ei, ar fi fost cu pielea măslinie; şi dacă n-ar fi purtat tocuri Ludovic al XV-lea, înalte de două palme, ar fi fost scundă. Îl primi pe Cezar Lascari cu un zîmbet mecanic, cu care se obişnuise de pe scenă, şi-i întinse mîna, aşa încît Cezar să nu se încline ca să i-o sărute. Apoi îl lăsă să se aşeze într-unul din fotoliile englezeşti îmbrăcate în cretonă ca zece mii de alte fotolii din Bucureştii anilor acelora, şi se duse în faţa oglinzii, să-şi potrivească buclele; trecu pe dinaintea lui Cezar, unduindu-şi trupul strîns într-un tailleur de mătase neagră care-i scotea şoldurile şi pîntecele în evidenţă, şi era încheiat jos de tot, ca să lase să se vadă cît mai mult din pieptul pudrat al Gabrielei. Cezar adulmecă adierea de parfum cînd trecu pe lîngă el („Moment suprême"? „Extase"? Mon péché"?), apoi întrebă, din politeţe şi fără să dea atenţie nici el la ce spunea:

— Ce mai e nou? Unde ai fost mai dimineaţă? Te-am căutat cu telefonul şi nu erai acasă...

Urmă o clipă de tăcere. Mirat, Cezar Lascari ridică ochii şi întîlni privirea Gabrielei care se uita la el în oglindă: privire fixă, absorbită, care nu spunea nimic. Apoi deodată Gabriela zîmbi uşurel şi obraznic şi zise:

— Am fost... la teatru. Am avut repetiţie...

Apoi se făcu palidă şi plecă ochii. Începu să se pudreze, grăbită, cu pleoapele zbătîndu-se. Pudrîndu-se, vorbi, cu gura strîmbă ca să nu-şi dea cu pudră pe buze:

— Adică n-am fost; ce e cu mine? M-am prostit: ieri am fost la teatru. Azi am fost să mă plimb în Cişmigiu, să mai respir şi eu puţin aer...

Cezar Lascari tăcea. Parcă-l lovise cineva cu pumnul în piept. Apoi întrebă, cu glasul schimbat:

— La ce oră zici că ai fost în Cişmigiu?

Ea rămase cu puful de pudră în mînă şi se uită iarăşi la el în oglindă, zîmbind cochet:

— Ce, mă bănuieşti? Pot să-ţi spun şi pe cine am văzut în Cişmigiu...

— La ce oră ai fost?

— Păi... între vreo unsprezece şi două...

— Eu te-am chemat la trei şi jumătate, zise sec Lascari.

Era palid; se stăpînea.

— Poate să se fi făcut şi trei... dar cred că exagerezi. Nu plecăm? zise Gabriela luînd o capă de nurci şi aruncîndu-şi-o pe umeri.

— Ai stat patru ore şi jumătate în Cişmigiu? Nu te-ai plictisit? întrebă Cezar.

— Nu m-am plictisit deloc! rîse Gabriela (un rîs în care Cezar crezu că simte o ironie ucigaşă). *Acuma* mă plictisesc... Hai, nu mă pisa atîta. Nu mergem?

Cezar Lascari se ridică, mut, şi o urmă pe uşă afară, în ascensor, şi pe poarta blocului. Plutea în parfumul care-o înconjura pe Gabriela; şi tremura de furie stăpînită. Pe drum, în maşină, nu spuse nimic. Intrînd în restaurant, nu salută pe nimeni, deşi la masă erau cîţiva cunoscuţi. O lăsă pe Gabriela să comande masa, şi cînd ea îl întrebă ce vrea să mănînce, răspunse monosilabic. Apoi mîncară în tăcere. Gabriela nu spuse nici ea nimic. Încetul cu încetul, o cuprindea şi pe ea enervarea. Stătea şi se uita la perechile care dansau: femei elegante, tineri şi mai eleganţi care ziua stătuseră să se gătească, aranjaseră afaceri pe picior şi se plimbaseră pe Calea Victoriei, militari americani şi englezi, domni cărunţi şi foarte îngrijiţi se înghesuiau şi se ciocneau pe platoul de dans. Gabriela ar fi vrut să danseze, dar Cezar Lascari stătea ţeapăn, mut şi cu ochii în gol. Abia se atinsese de mîncare. Deodată spuse, fără să se uite la ea:

— N-ai vrea să plecăm?

— Nici nu mă gîndesc, zise Gabriela înţepată şi enervată; am venit să mă amuz.

El strîngea din măsele. Murmură șters:

— Cum poftești.

Și iar trecură minutele, sferturile de oră, în ciocănitul ritmic și scîrțîiturile disonante ale orchestrei de jaz, căreia anglo-saxonii îi spun, mai corect, *bandă* de jaz. Un cîntăreț gras ca un vrăbioi veni la microfon și cîntă cu accent levantin cîntece franțuzești și englezești; după fiecare cîntec, neveste de negustori, cu briliante și cu unghiile vopsite, îl aplaudau frenetic, cu ochii strălucind, sub nasul soților mulțumiți de sine și care nu observau nimic.

Deodată, Gabriela zise scurt:

— Bine: să plecăm.

Se ridică și porni. Țeapăn și cu fălcile strînse, Cezar plăti fără un cuvînt și lăsă pe masă obișnuitul bacșiș foarte mare pe care domnul Jean îl primi cu de asemeni obișnuitele temenele mute. Ieșiră fără un cuvînt. Cezar trecu printre mese fără să se uite nici în dreapta nici în stînga, și strîngînd din fălci; dar pe cînd el trecea ignorîndu-i pe meseni, Gabriela trecu, alături de el, cu capa de vizon strînsă pe ea de parcă i-ar fi fost frig, deși nu era frig deloc, și cu capul sus, știind că e privită și că oamenii întorc capul după ea ca s-o urmărească din ochi; știa că mulți bărbați de la mesele din mijloc, printre care trecea, îi vor ține minte parfumul și-l vor căuta, dezamăgiți apoi că nu-l află la nevestele și amantele lor. Își ținea marginile capei cu o mînă din care nu se vedeau decît degetele lungi și albe, cu unghiile vopsite țipător și cu un briliant mare ce sclipea albăstrui. După trecerea lor, care stîrnise o clipă de atenție și de tăcere, murmurul de glasuri reîncepu, dar jumătate dintre meseni uitaseră de ce vorbeau cu cîteva clipe înainte, și acuma povesteau în ce teatru de mîna a doua și în ce piesă de mîna a doua o văzură pe Gabriela Ionescu jucînd un rol de mîna a doua, mai elegantă și mai plină de bijuterii decît cerea și chiar decît îngăduia rolul, iar alții, mai puțini la număr, îl recunoscuseră pe Cezar Lascari și istoriseau despre nebunia care-l apucase pe directorul Băncii „Europa, Societate Anonimă Română", pentru actrița asta pe care-o avuseseră destui, și lipsită de ceva deosebit.

— Ei, nu exagerați și voi – spunea cîte o cunoană – are un ten, o piele albă și transparentă, cum nu se mai văd în București de cînd nu mai e aici madam Lupescu; sigur că părul e vopsit, și că paloarea poate fi datorită unei boli de nemărturisit...

Și conversația se spărgea într-un hohot de rîs, trecea la altceva, iar oamenii uitau de Cezar Lascari și Gabriela Ionescu. Aceștia se opriseră o clipă în fața restaurantului. Unul din taxiurile negre ale Bucureștilor din acei ani – taxiuri suspecte și dărăpănate, care aveau ceva dubios, parcă oricînd gata să te ducă într-o casă de prostituție sau pe un loc viran unde să fii despuiat și asasinat, taxiurile care semănau cu niște codoașe bătrîne și mizere, dar aveau și ceva de dric vechi și prăfuit – un asemenea „Plymouth" model 1930 se desprinse dintr-un șir unde străluceau și cîteva mașini noi, negre și sclipitoare, ale străinilor din local (mașini cu forme de delfin și de proiectil și cu grătarul nichelat al radiatorului, căruia englezii începuseră să-i spună pe atunci *the dollar grin* [1],) și înaintă spre el zornăind din toate tinichelele-i obosite. Se urcară fără un cuvînt. Cezar Lascari dădu adresa Gabrielei și-și aprinse o țigară de foi (primise cîteva cutii de „Flor Fine" de la Dimitrie Cozianu sosit zilele acestea din Franța unde fusese în misiune). Fumă în tăcere, pe cînd mașina hodorogea pe străzi întortocheate, unde cîte un bărbat și o femeie parlamentau în cîte un colț de întuneric. Străzile erau prost luminate; cîte-o fațadă de beton ieșea din beznă doar ca să-și arate suprafața ciupită și ciuruită de schijele din 1944, ca o față de bolnav de vărsat. Totul era tulbure, provizoriu, nesigur, neliniștitor. Cezar Lascari simțea asta și în sine însuși, și în viața lui, și împrejurul lui, în toate, în toți oamenii: universul întreg, cerul și pămîntul se mișcau necontenit ca în fața ochilor unui om beat. Pe ce te sprijini? În cine să ai încredere? În cine? În cine?

Își mușca țigara de foi, strivindu-i între dinți capătul și gustîndu-i amărăciunea otrăvită. Gabriela tăcea, palidă, cu marginile capei ușoare de blană lucioasă, pufoasă, cu spicul albăstriu, ridicate în jurul obrajilor. Din cînd în cînd îl spiona cu coada ochiului iute, apoi se uita iar înainte. Pe urmă, cîtăva vreme nu se mai uita la el. Deodată se-ntoarse și cu o mișcare îndemînatică și fulgerătoare, îi smulse țigara dintre dinți și o aruncă pe fereastră.

— Mai bagă-ți-o în ... mă-ti de țigară! șuieră ea furioasă, fierbînd. Ai putea fi măcar amabil cu mine! Sau măcar politicos. Ce taci aicea ca un tîmpit? Mă tratezi ca pe o curvă: plătești, îți faci cheful; n-ai ce vorbi cu mine! Mulțumesc!

---

[1] Rînjetul dolarului.

Apoi își scoase, cu degetele tremurînd, batista din poșetă și începu să-și șteargă ochii; un miros puternic de parfum franțuzesc birui izul stătut de benzină și pielărie veche din mașină. Cezar Lascari nici nu se mișcase, nici nu clipi din ochi. Era prea întuneric ca să vadă că se îngălbenise. Gabriela își luă batista de la ochi numai cît să-i mai arunce o ocheadă iscoditoare, rece și atentă, fără nici o urmă de lacrimi, apoi reîncepu să-și șteargă lacrimile absente, oftînd și încercînd să se silească să plîngă. Nu izbutise încă nici cînd mașina se opri în fața casei. Cezar se dădu jos și-i oferi mîna ca s-o ajute să coboare; apoi plăti șoferul. Gabriela urcă treptele fără să-l aștepte. Spera s-o lase în pace în seara asta. Urcînd, era cu urechile ciulite; și într-adevăr, prin ciocănitul mărunt și sec al tocurilor ei foarte subțiri și foarte înalte, auzi scîrțîitul ghetelor lui Cezar. O ajunse cînd apăsa pe butonul ascensorului. Ea se întoarse și-l privi peste umăr:

— Sînt obosită astă-seară. Lasă-mă singură.

Și adăugă silindu-se să rostească mai puțin uscat și obraznic:

— Te rog.

— Nu stau decît două minute, murmură Cezar Lascari, abia dezlipindu-și buzele una de alta.

Vorbise neutru, impersonal. Gabriela îi mai zvîrli o căutătură cercetătoare, dar nu-l văzu decît galben, cu ochii la ascensorul care cobora chiar atunci în fața lor.

Cînd ajunseră sus, Gabriela deschise și trecu prin antreu, prin living-room, și intră în baie fără să aprindă nici o lumină. Dădu drumul la apa caldă și începu să se dezbrace; se opri, într-un singur ciorap, și încuie ușa; apoi urmă să se dezbrace. Făcu o baie caldă, își puse un halat și ieși.

Toate ușile dulapurilor clădite în perete erau deschise. Pe jos erau risipite rochii de stradă și de seară, blănurile – una de vizon, una de astrahan, una din acel *mouton doré*, blană de oaie tunsă mărunt și vopsită, pe care-o puseseră la modă italienii în vremea de sărăcie a războiului – și erau toate tăiate în bucăți. În clipa aceea, Cezar Lascari, cu foarfecele în mînă (căutase în cutia de lucru a Gabrielei, ascunsă într-un colț de dulap), tăia o capă de vulpi albastre. Totul era ciopîrțit, sfîrtecat, nimicit; triunghiuri de astrahan și fîșii de vizon tăiat de-a curmezișul zăceau pe jos ca într-un atelier de blănar în care a intrat un nebun furios. Cezar Lascari ridică ochii tulburi și urmă să taie în bucăți capa de vulpi albastre. Era gălbejit și scofîlcit la față, și zîmbea strîmb, jenat și sfidător, ca un copil obraznic care a făcut ceva urît și totuși știe că nu va fi pedepsit.

— Cezar! Ce-ai făcut? suflă Gabriela înmărmurită, înghețată de spaimă.

Toată averea pe care i-o dăruise se făcea zdrențe în fața ochilor ei, căci Lascari tăia fără să se oprească și fără să răspundă. Tot ce-i dăduse. Mai rămîneau bijuteriile. Dar blănurile astea făceau de zece ori, de o sută de ori mai mult decît fusese prețuită, în anii din urmă, viața unui om. (Cu o blană de-aceasta se salvase cîte-o familie întreagă de evrei de deportare și de moarte în lagărele din Transnistria.) „Mai rămîn bijuteriile“, se gîndea Gabriela tremurînd de enervare, de furie și de frică. Răcni, răgușită:

— Ce faci? Oprește-te!

Dar el o privi cu asemenea ochi tulburi, în care ei i se păru că vede o nebunie primejdioasă (în anii ce abia trecuseră, era mult mai ușor să trimiți un om la moarte decît să ai o blană de vizon și cu atît mai vîrtos s-o distrugi), încît îi fu frică de cine știe ce faptă a lui Cezar, și amuți. El se repezi la un mic scrin din lemn de trandafir, cu capete de divinități grecești, ghirlande de flori și frunze încrustate în el. Scrinul acesta cu lemnul de culoarea mierei, boltit și unduit ca un violoncel, fusese în casa lui Alexandru Cozianu, apoi în a Davidei Lascari, apoi în a lui Șerban, tatăl lui Cezar, iar Cezar îl schimbase cu unul mai mare dar mai puțin prețios, iar pe acesta i-l dăruise Gabrielei, „să ai unde-ți ține bijuteriile“. Acuma îl izbi cu piciorul pînă ce lemnul de trandafir vechi de două sute de ani se făcu țăndări. Cezar scoase caseta de bijuterii și o desfăcu cu vîrful foarfecilor; scoase afară inelele și colanul de perle, brățările și broșele în briliante, o luă pe Gabriela de umăr și o dădu brutal la o parte, intră în baie și se auzi un zgomot ca de pietricele pe o lespede; aruncase totul în closet; apoi vîjîitul apei arătă că Gabriela nu mai avea bijuterii. Cezar ieși și se uită la ea de sus pînă jos: căuta ceva. Găsi. O apucă de mînă, îi smulse inelele de pe degete și le azvîrli pe fereastra deschisă; pieriră în întuneric, și nu se auziră căzînd: garsoniera Gabrielei era la etajul opt. Cu o mișcare pe care nu și-o putu stăpîni, Gabriela înspăimîntată își acoperi urechile cu mîinile. Îi era frică să nu smulgă cerceii cu aceeași brutalitate cu care-i trăsese inelele din deget. Cezar Lascari păru că e

gata să se repeadă la ea; îi aruncă o privire de furie şi de ură; dar văzînd-o aşa de palidă şi cu mîinile pe urechi, se schimbă deodată la faţă. I se făcuse milă. Se depărtă şi se lăsă să cadă într-un fotoliu, suflînd greu. Părea foarte obosit. Părul lui se încărunţea, mai adineauri periat şi lipit de cap, îi atîrna acuma răvăşit pe tîmple, gulerul alb se muiase de sudoare şi se mototolise, cravata îi atîrna într-o parte. În clipa asta, pungile de sub ochi, pielea încreţită la tîmple, cutele de pe obraz şi de pe frunte îl arătau foarte îmbătrînit, mai bătrîn decît era. Se uită la Gabriela cu o privire jalnică şi o întrebă:

— De ce nu mă iubeşti?

Gabriela veni lîngă el şi îngenunche lîngă fotoliu; îşi puse obrazul pe pieptul lui, lîngă umăr, iar Cezar Lascari începu s-o mîngîie în neştire pe părul tăiat scurt – după moda lansată atunci, *American bob.*

— De ce nu eşti cuminte, fetiţa mea? întrebă Lascari cu durere, mîngîind-o mereu pe cap.

Gabriela începu să plîngă, de astă dată cu adevărat: emoţia de adineauri îi zguduise nervii. Cezar Lascari se apucă s-o roage, stupid, să nu mai plîngă, ceea ce nu era în puterea ei. Printre sughiţuri, Gabriela îngînă:

— Da' eu te iubesc... Vrei să mă nenoroceşti, să mă omori, şi de-aia le faci pe toate... ca să-mi arăţi că nu-ţi pasă de mine, hu-hu-huu...

Şi începu să plîngă chiar în hohote:

— ... pentru prostiile tale... pentru gelozia ta... să mor eu... mă jur pe mormîntul mamei că n-aveai de ce să fii gelos nici atîtica, îţi jur, îţi jur, îţi jur... hu-hu-huu...

Cezar Lascari trebui să se ridice de pe scaun, s-o aşeze pe ea, s-o mîngîie, să încerce s-o liniştească, dar fără succes; plîngea şi mai tare, cu nervi şi înecîndu-se. Se repezi în baie, luă apă în pumni şi o stropi în faţă, o ridică în braţe şi o culcă pe pat; după cîteva clipe mîngîierile părinteşti cu care voise s-o aline luară alt caracter; cei doi ajunseră să se sărute şi, în sfîrşit, Cezar nu adormi decît în zori, după o noapte de dezlănţuire a simţurilor şi de sforţări erotice care-l făcură să se simtă ca de douăzeci de ani. Numai Gabriela stătu încă în capul oaselor, gîndindu-se încordat la ceva; apoi adormi şi ea, şi se trezi tîrziu, aproape de prînz, auzind cheia cum se învîrte în broască. Deschise ochii şi-l văzu pe Cezar, într-un costum proaspăt, cu o cămaşă ca zăpada, cu obrazul netezit, masat, frecat cu creme, şi cu părul lins pe cap ca totdeauna; se aşeză pe marginea patului şi se aplecă s-o sărute:

— Bună dimineaţa.

Apoi scoase din buzunar cîteva cutiuţe de piele:

— Ţi-am adus ceva, ca să mă ierţi...

Gabriela începu să le deschidă: inele cu briliante, colan de perle, broşe, tot ce avusese, dar totul nou, pietrele mai mari şi mai frumoase. Ţipă de uimire şi-i sări de gît, pe cînd el spunea:

— Am vorbit cu Kamerling; n-ai decît să treci pe la el şi să-ţi comanzi blănuri noi...

Dar ea nu-l mai lăsă să vorbească, şi se rostogoliră iar pe pat, în odaia răvăşită, plină cu bucăţi de stofă şi de blănuri scumpe, ciopîrţite, şi de ţăndările de lemn de trandafir zdrobit.

După ce plecă în sfîrşit Cezar, Gabriela, obosită şi morocănoasă, mult mai puţin fericită decît i se arătase lui, se mai uită o dată, cu un ochi critic, la bijuteriile pe care i le adusese, apoi dădu drumul apei calde şi făcu o baie. Peste un ceas, într-un tailleur vişiniu deschis, cu fusta lungă pînă aproape de glezne, pantofi cu tocuri Ludovic al XV-lea, o pălărioară neagră şi mănuşi negre pînă la cot, şi cu patru nurci canadiene la gît, mergea repede pe stradă, cu acel aer preocupat, grăbit şi hotărît de-a ajunge într-un anumit loc, pe care-l au cîinii care umblă după miezul nopţii prin Bucureşti. Nu era atentă nici la privirile admirative ale trecătorilor, nici la ziua luminoasă de primăvară, nici la pereţii pe care scria cu miniu roşu, *Jos Maniu! Moarte fasciştilor! Regele şi patria!* Pătrunse într-unul din blocurile cu apartamente de pe o stradă din apropierea bulevardelor, intră în lift, urcă, sună la o sonerie, cu graba şi precizia cuiva care a fost de multe ori în locul acela. Uşa se deschise şi se ivi un tînăr înalt şi subţire, cu părul lins pe tîmple şi lung pe ceafă, dar grămădit şi buclat deasupra frunţii ca într-un moţ, după moda lansată de actorii de cinematograf italieni prin anii 1940. În pantaloni strîmţi de culoarea cafelei cu lapte, pulover la fel şi pantofi de piele de porc cu talpă de o grosime enormă, omul acesta de vreo treizeci de ani avea o faţă plăcută, netedă, îngrijită şi care nu spunea nimic; se ţinea ţeapăn şi vorbea mai gros decît îi era glasul adevărat; vorbea din guşă, cu multă fermitate, siguranţă şi încredere în sine.

— Sărut mîinile, zise el şi se dădu la o parte, ca să-i facă loc.

Gabriela Ionescu intră repede într-o garsonieră aidoma cu a ei, cu aceleaşi lămpi făcute din vase pîntecoase, italieneşti, cu abajururi enorme de pergament, cu aceleaşi fotolii englezeşti îmbrăcate în cretonă, cu aceleaşi covoare persiene pe podele; în locul tablourilor de Pallady de la Gabriela, aici erau gravuri englezeşti cu cai de curse; în locul mirosului puternic, apăsător de parfumuri franţuzeşti, aici mirosea a tutun de pipă şi a ţigări americane.

Junele o luă pe Gabriela de umeri şi o sărută cu autoritate. Ea se lipi strîns de el.

— Strînge-mă, Bobel, strînge-mă tare, să-mi treacă, zise ea cu obrazul lipit de pieptul lui şi cu ochii închişi.

El o depărtă cu forţa şi se uită la ea cercetător.

— Ce s-a întîmplat? Ce e?

— Na-ţi-le... Păstrează-le tu, zise ea scoţînd din poşetă cutiile de bijuterii. Am avut o noapte îngrozitoare; nici nu poţi să-ţi închipui; a înnebunit babalîcul, Bobel dragă, şi m-a chinuit, m-a martirizat, a fost înspăimîntător...

— Sînt veritabile? întrebă Bobel în loc de răspuns, uitîndu-se atent la briliante.

— Sigur că sînt; cînd îl apucă pandaliile, aruncă cu ele, Bobel, iubitule, de parcă ar fi cioburi de sifon.

— Eşti sigură că nu sînt de strass? întrebă iar Bobel, examinînd critic briliantele.

— N-ai decît să le dai la Hollinger să le evalueze, şi nu mă mai întreba atîta, exclamă Gabriela impacientată.

Bobel puse bijuteriile la loc în cutii şi ascultă foarte calm toată povestea, aşezat pe braţul unui fotoliu şi legănîndu-şi în aer piciorul în pantof galben cu talpă enormă, după ultima modă a vremii în care domina gustul anglo-saxon pentru o eleganţă confortabilă şi greoaie, eleganţă de boieri de ţară care-şi petrec viaţa jucîndu-se cu mingea. Dar pe măsură ce povestea ea, Bobel devenea mai puţin senin, şi la un anumit moment începu să-şi încrunte sprîncenele bine desenate. La sfîrşit, Gabriela se opri, intimidată, văzînd că l-a nemulţumit. Bobel era rece şi distant, şi tăcea.

— Ce stai şi nu spui nimic? întrebă ea sfidător, din timiditate.

— Ce să spun? Bobel dădu din umeri. N-am nimic de spus. Văd că n-ai să faci niciodată nimic în viaţă... Ce nevoie aveai să-l provoci?

— Nu l-am provocat! Mi-a făcut o scenă fiindcă a simţit că te iubesc pe tine! exclamă enervată Gabriela.

— Şi ce nevoie avea să simtă? întrebă el brutal. Dacă tot era vorba să-ţi cumpere încă un rînd de bijuterii şi de blănuri, mai bine rămîneai şi cu alea vechi, şi le aveai şi pe astea...

Stătu o clipă pe gînduri, apoi rosti glacial şi necruţător:

— Nu-mi plac curvele păguboase...

— Bobel! gemu dureros Gabriela şi se lipi de el.

El o împinse cu cotul:

— Hai, cară-te... Nu te băga în mine...

— Bobel! Nu vorbi aşa cu mine! Numai pe tine te am! Dacă şi tu te porţi prost cu mine, mă omor!

Şi-i cuprinse gîtul cu braţele. Bobel se desfăcu şi o împinse de la sine, dezgustat.

— Hai sictir... Ia mai lasă-mă cu chestiile astea...

Gabriela începu să plîngă, dar el nici n-o luă în seamă. Atunci ei îi trecură lacrimile dintr-o dată, deveni zîmbitoare şi galeşă şi începu să se lipească iarăşi de el. Dar Bobel nu se lăsă înduplecat decît după ce dînsa îi jură că va fi mai stăpînită altă dată şi mai abilă; abia după aceea consimţi s-o sărute şi s-o mîngîie în felul lui superior, plictisit şi autoritar.

IV

După doi ani, în vara lui 1947, Alexandra Lascari, căreia i se vedeau acuma mai bine firele albe din păr, mergea într-o după-amiază pe stradă cu Ionel Haralamb. Ionel Haralamb purta nişte haine vechi (nu-şi mai făcuse nici un costum nou în ultimii ani), era cam tras la faţă şi avea o privire neliniştită, cercetătoare. Un neastîmpăr asemănător şi aceeaşi îngrijorare se citea în felul de-a fi, nervos, fără veselie, al Alexandrei. Şi ea arăta prost; ochii nu-i mai erau atît de limpezi; părul dezordonat, hainele puse la întîmplare, arătau că nu stătuse multă vreme la oglindă. Le era cald la amîndoi în acea amiază de sfîrşit de vară, şi mergeau repede pe străzi prăfuite, neîngrijite; sergenţii de stradă, în uniforme cafenii tocite şi

mototolite, se uitau în neştire după tramvaiele ticsite de oameni năduşiţi, atîrnaţi în ciorchine pe scări; cîinii rătăceau pe lîngă case; la un colţ, doi şoferi săriseră din taxiuri şi se băteau, între maşinile cu motorul în mers şi cu uşa deschisă. Cerşetori se tîrau pe trotuar, oameni grăbiţi şi preocupaţi umblau repede, mestecînd un covrig, sau citind *Semnalul* ori *Adevărul*, ultimele ziare care mai aparţineau unor particulari sau grupuri de particulari. Prin mulţimea asta asudată, nervoasă, certăreaţă, care aştepta ceva, dorea ceva, era nemulţumită şi iritată, Ionel Haralamb şi cu Alexandra Lascari, oameni de patruzeci-cincizeci de ani, nervoşi şi îngrijoraţi şi ei, îşi făceau loc, umblînd repede spre cartierul Bursei şi băncilor, unde era şi banca *„Europa S.A.R."* Nu se opriră decît o clipă, pe una din străzile din preajma Pieţei C.A. Rosetti, botezată astfel după marele om politic al cărui aderent interesat fusese Lascăr Lascari, bunicul Alexandrei. Pe o asemenea străduţă liniştită, în faţa unei case vechi cu grădiniţă şi cu grilaj de fier vopsit alb, şedea un bărbat care părea bătrîn, mai ales, prin spinarea încovoiată, gîtul slab şi împins înainte, capul tremurător şi privirea nătîngă. Şedea pe un scaun pe trotuar, cu mîinile pe baston şi cu o pălărie de pai pe cap; şi la trecerea oricui, femeie sau bărbat, tînăr sau bătrîn, saluta ridicîndu-şi pălăria, fără să i se schimbe nimic din expresia imbecilă. Alexandra se făcu palidă cînd ajunse la zece paşi de el. Murmură:

— Dodel... Şi uitasem că trecem prin faţa casei lui...

Se stăpîni iar cînd se opri în faţa omului aşezat pe scaun, îl întrebă pe un ton firesc:

— Ce mai faci, Dodel? *Ça va?* [1]

— *Ça va, merçi* [2], răspunse sîsîit nerodul. Voi ce mai faceţi ? Sezar se mai face?

— Mulţumesc, bine; mă duc tocmai pe la el cu domnul Ionel Haralamb; îl cunoşti?

— Da' sau nu? Bonzur, domnule dragă. Se mai faci?

— Mai vino pe la noi – zise Alexandra – vino pe la noi neapărat; acum te-am salutat, Dodel, mă grăbesc, mă aşteaptă Cezar. La revedere!

[1] Bine?

[2] Bine, mulţumesc.

Şi plecă repede, în vreme ce ramolitul Dodel îşi ridică pălăria exact ca şi pentru ei, pentru o femeie cu o plasă cu pîine şi zarzavat, care trecea acuma prin faţa lui.

— Vai de mine, ce groaznic! murmură tulburată Alexandra. Sărăcuţul de el... Parcă ieri ne jucam de-a v-aţi-ascunselea cu el la ţară... şi uite-l... Doamne, Doamne...

— Draga mea, dacă nu l-ar fi tîmpit abuzul de fetiţe mici, n-ar fi singurul din fraţii Dudeşti care a rămas în ţară. Toţi au avut cap. Toţi. Au sacrificat bani pentru paşapoarte, pentru avioane, care să plece cu ei pe ascuns, au făcut ce-au ştiut şi-au plecat. Noi ce căutăm aici? Ce ne mai ţine? vorbi înfrigurat Ionel Haralamb.

O ţinea strîns de braţ şi mergeau repede pe Bulevardul Carol, spre Bursă, ciocnindu-se de mulţimea care curgea pe trotuare, şi trecînd peste cîrjele pe care cerşetorii şi le întinseseră pe jos.

— E ultimul moment cînd se mai poate pleca. Şi acuma e greu. Dar cîtă vreme mai e Jean-Pierre Haralamb la Externe, se mai poate. Cît o să dureze? Mai durează un an? O lună? O săptămînă? Nu ştiu.

— Cine să dureze? Comuniştii? întrebă maşinal doamna Lascari.

Ionel Haralamb dădu din umeri, cu un rîs sec, enervat:

— Nu comuniştii – Jean-Pierre Haralamb la Externe! Toţi credeţi c-o să cază comuniştii dintr-un moment într-altul! Nu vreţi să pricepeţi că n-o să cadă de bunăvoie, şi că în momentul ăsta nu există forţă care să-i răstoarne...

Alexandra tăcea, întunecată. Ochii ei ca viorelele păreau cenuşii; era îngrijorată, prost dispusă, se simţea bolnavă.

— Trebuie să plecăm... trebuie să plecăm, repetă pentru a mia oară în zilele acelea Ionel Haralamb. Sîntem în pericol. Toţi au plecat: Ionaş Apostolescu a plecat. Bătrîna Basarab-Comnen a plecat. Elisa Vogoride a plecat cu bărbatu-său, fraţii tăi au plecat, madam Xantó a plecat, Candiotu a plecat demult, ca şi Max, numai Cezar şi cu tine staţi aici, şi eu după tine... Ştii bine că eu am să stau, dacă stai şi tu, dar dacă stau, mă curăţ şi eu cu voi. Aşa că din dragoste pentru tine, dar şi din dragoste pentru mine, vreau să plecăm... încheie Ionel Haralamb cu un rîs sec.

Alexandra îi strînse braţul şi zîmbi şters:

— Bine, o să plecăm...

Apoi repetă, cu privirea concentrată în gol:

— Da, trebuie să plecăm... E evident...

Treceau printre grupuri de oameni cu mîinile în buzunare, cu umerii ridicaţi, care stăteau în cercuri mici, nas în nas, întorcînd spatele trecătorilor. Pe trotuarele dimprejurul palatului lui vodă Şuţu, mai tîrziu banca Chrissovelloni, pe străduţele din jurul Bursei şi spre Lipscani şi Şelari, oamenii aceştia în haine ponosite, slinoşi, nebărbieriţi, mergeau de la un grup la altul, discutau cu aprindere, tăceau brusc la apropierea cuiva străin de meseria lor şi pe care-l recunoşteau nu se ştie după ce semne; din cînd în cînd se risipeau, fără veste, cu aerul de a fi în trecere, de-a privi vitrinele: apăruseră trei-patru civili care opreau pe unul sau doi, arătau discret o legitimaţie şi le cereau să-i urmeze. Cei arestaţi astfel se supuneau fără un cuvînt, şi lăsau să le cadă discret din buzunare, un pachet cît o boabă de fasole într-o bucăţică de hîrtie, sau o punguţă de piele fină. Agenţii se opreau, ridicau de pe jos pacheţelul, desfăceau hîrtia:

— Al dumitale e briliantul ăsta?

Sau deschideau punga:

— Napoleonii ăştia ţi-au căzut din buzunar...

— Mie? Nu există! În viaţa mea n-am avut... Mă jur pe ce vreţi! Aduc martori! exclamau cu indignare virtuoasă misiţii arestaţi.

Alexandra şi Ionel Haralamb trecură tocmai pe cînd se petrecea o asemenea scenă; Ionel Haralamb o sili să caute trotuarul cellalt.

— Mîine-poimîine o să-i vezi pe agenţi şi la Cezar, la biroul lui de la bancă... şi la voi acasă... murmură el întunecat...

— Nu cobi, Ionel, zise Alexandra scuturîndu-se.

— Nu cobesc, te anunţ. Aşa are să fie, dacă nu plecăm, spuse cu încăpăţînare Ionel Haralamb şi împinse, ca să-i facă loc Alexandrei, canatul cu grătar de bronz al uşii care dădea în holul băncii „Europa, Societate Anonimă Română".

Portarul salută respectuos pe soţia unuia din directori; Alexandra şi cu Ionel Haralamb trecură prin încăperea enormă şi rece, cu coloane de falsă marmură, plăci de teracotă cu flori pe pereţi, şi lămpi de sticlă lucrată în stilul căutat, lipsit de graţie şi eleganţă, grosolan şi afectat, al anilor 1900. Urcară scara pustie, trecură prin coridoare tăcute, cu covoare groase, cu uşi cu firme de sticlă neagră cu litere de aur, şi ferestre nespălate prin care se vedeau coşuri de case, curţi,

colţuri de pavaj cu grămezi de gunoaie. Bătură într-o uşă, şi le deschise secretarul care se înclină şi mai respectuos decît portarul:

— Sărut mîinile... Domnul director e în conferinţă cu domnul Tielemanc şi cu domnul Lallemand, dar îl pot preveni...

— Nu, lasă, şedem aici, la dumneata, răspunse Alexandra şi se aşeză într-unul din fotoliile mari de piele roşie.

Ionel Haralamb îl luă pe secretar la o parte:

— Eşti drăguţ să-mi vinzi o sută de lire sterline?

Secretarul se întoarse către un bătrîn înalt şi îndoit din spate, care stătea la fereastră şi se uita în stradă:

— Domnu' Marcus!

Domnul Marcus se întoarse şi se apropie fără grabă. Era slab, cu hainele uzate şi decolorate, cu ochii plumburii şi privirea veşnic dusă undeva peste capul celui care-i vorbea. Pantofii scîlciaţi şi cenuşii de praf, mîinile murdare, trupul pierdut în haine uzate şi rufe cenuşii trecură peste un covor de Kherassan, gros de două degete, cu flori albastre, verzi şi roşii ca ochii de pe o coadă de păun.

— Domnu' Marcus, vinde te rog o sută de lire sterline...

Telefonul sună. Secretarul se întrerupse şi răspunse:

— Alo?... Da... Cumpărăm o mie de bucăţi la şaptezeci de mii de lei fix... Cum? Ferm, pe azi (se uită la ceas) la ora închiderii... Ce-ţi pasă ţie (şi începu să rîdă), poate că avem motive să cumpărăm...

Închise telefonul.

— Domnu' Marcus, cît fac „caii"?

„Caii" erau, în jargonul acelui an şi acelui loc, suveranii de aur cu capul regelui Angliei pe o parte, şi sfîntul Gheorghe călare, pe cealaltă. Domnul Marcus se lăsă de pe-un picior pe cellalt, apoi spuse:

— Pot să vă spun cît făceau acuma o jumătate de oră... De o jumătate de oră n-am mai făcut nici o vînzare; începuse să scadă; se căutau mai ales dolari de hîrtie, hîrtiile de o sută fac primă...

Ionel Haralamb, cu mîinile în buzunare, se uita la domnul Marcus ca la un obiect de lemn. Apoi se întoarse uşor într-o parte şi începu să contemple tavanul. Secretarul înţelese şi îl întrerupse pe bătrîn:

— Dă-le drumul la preţul pieţei, sau scazi şi dumneata un procent, şi gata.

Apoi se apropie de Ionel Haralamb şi-l întrebă discret:

— Aveţi aurul la dumneavoastră?

Ionel Haralamb scoase din buzunar cinci fişicuri şi i le dădu. În clipa aceea sună undeva o sonerie înăbuşită. Secretarul îi trecu iute fişicurile domnului Marcus, apoi dispăru: domnul Marcus ieşi şi el, fără zgomot.

Pe uşa pe unde ieşise secretarul se auziră glasuri vorbind pe franţuzeşte. Apoi un bărbat cărunt şi slab, cu ochelari de baga, şi unul rotofei şi blond, cu ochelari de aur, ieşiră zîmbind şi vorbind cu cineva dinăuntru; secretarul îi urmă şi le arătă calea. Cezar Lascari apăru în uşă:

— Ce-i cu voi aici? întrebă el mirat.

— Am trecut prin apropiere cu Ionel şi am venit să te văd, să-mi spui... Nici nu-ţi închipui cît de neliniştită sînt... zise Alexandra şi intră în biroul lui Cezar, urmată de Ionel Haralamb.

Cezar închise uşa. Era preocupat, nervos:

— Ei, parcă deseară nu puteai afla... Totuna era...

— Nu te-ai putut înţelege cu ei?

— Nu... Îmi oferă două sute de mii de franci elveţieni pentru fabrica din Colentina, şi nu pot accepta... în sfîrşit, o să ne mai tîrguim noi, şi-o să mai dea ei ceva...

— N-ar trebui pierdută nici o zi, murmură Ionel; nu vreau să te influenţez, dar să ştii, nu e de pierdut nici o zi...

Cezar Lascari dădu din umeri. Era galben, şi avea pungi sub ochi. Patima lui trupească pentru Gaby Ionescu îl storcea de puteri.

— Poţi să-ţi închipui că nici eu nu văd la ce-am mai sta în ţara asta nenorocită... Nu se mai poate trăi... Dar ştii cît mi-au cerut şmecherii ăştia care au fost la mine adineauri ca să-mi transfere banii prin legaţia lor?

— Nu ştiu, zise Ionel Haralamb.

— Mi-au cerut douăzeci şi cinci la sută! Îţi dai seama ce înseamnă asta? Să plătesc o sută de mii de dolari pentru că ei binevoiesc să scrie o scrisoare în Elveţia?

— O sută de mii de dolari? E dur... murmură Ionel Haralamb, impresionat. Dar adăugă, după o clipă de gîndire: Dar nici să rămîi cu comuniştii nu-i plăcut...

Lascari dădu din umeri, rîzînd sec, şi nu răspunse nimic; în schimb se-ntoarse spre Alexandra:

— N-o să pot veni la masă, zise el şi privirea i se tulbură foarte puţin, deveni foarte uşor vagă, neprecisă, fără focar. Alexandra clipi fără să vrea, şi zise, privindu-l senin cu ochii ei viorii, umbriţi de timiditate:

— Bine...

Atîta tot; fu singura manifestare a faptului că Alexandra ştia, şi că soţul ei ştia că ea ştie.

— Dă-mi nişte bani; am pierdut la bridge, zise Alexandra.

Cezar Lascari deschise sertarul biroului şi scoase cîteva pachete de bancnote pe care le aruncă pe placa de cristal. Ionel Haralamb zise, de parcă vorbea singur:

— Nu mai e nici un moment de pierdut, trebuie plecat cu orice mijloc...

— Vrei să dau o sută de mii de dolari? întrebă Cezar Lascari cu o umbră de iritaţie. Lasă-mă şi tu să mă mai tîrguiesc, frate dragă...

După ce plecară Alexandra şi Ionel Haralamb, Cezar Lascari mai expedie cîteva afaceri mărunte şi curente, ceru maşina şi-i spuse şoferului să-l ducă în strada C.A. Rosetti. Mergea la Gaby Ionescu. Pe drum, rezemat pe pernele maşinii, cu capul răsturnat pe spate, se gîndea cu strîngere de inimă şi cu oboseală, că în fiecare zi se auzea de încă cineva care fugise. Dispăreau în fiecare zi din Bucureşti şi se afla după cîtăva vreme că sînt în Austria, în Elveţia, în Franţa, în Germania occidentală, căreia i se spunea pe atunci Bizonia. Toată ţara, adică ceea ce însemnase pînă atunci ţara pentru Cezar Lascari şi mulţi alţii de felul lui, se destrăma cu o repeziciune cumplită. Era o lume întreagă care se risipea, se desfăcea şi se risipea, se topea; iar o altă lume, nouă şi duşmană, înainta din ce în ce, urca din ce în ce; presiunea ei se simţea pretutindeni. Pretutindeni oameni noi, necunoscuţi pînă atunci, cu metode inadmisibile, cu o consecvenţă necruţătoare, şi care împingeau mereu, înlăturau, săpau la temelii, strîmtau tot mai mult volumul de aer respirabil pentru Cezar Lascari şi cei ca el, făceau imposibile tot mai multe tipuri de afaceri, limitau tot mai mult dreptul de a poseda, dreptul de a întreprinde o afacere, de a lansa o idee comercială, bancară, industrială; în fabrici, comitete muncitoreşti, sindicate, partidul comunist; la Bursă şi la bancă, presiunea statului, unde, deşi la ministerele economice erau oameni dinainte, tot se exercita influenţa subterană sau făţişă a comuniştilor.

Totul se dărîma, totul se ducea de rîpă, fără să se poată întrevedea exact ce are să-i urmeze, dar destul totuşi ca să simtă Cezar Lascari că pentru el nu va mai fi loc. Urcă la Gabriela plin de o hotărîre sumbră. Gabriela îl primi în pijama de mătase albastră ca noaptea şi prin care i se ghiceau formele trupului pînă în amănunte. Era fardată, coafată, cu unghiile făcute, şi zîmbea mulţumită; începuse să facă a doua bărbie; se îngrăşa abia văzut; lui Cezar însă tocmai aşa îi plăcea, şi se îndrăgostea de ea neîncetat, mai tare acum ca la început. Gaby pregătise tacîm pentru ei doi pe o măsuţă chinezească de lac negru cu flori şi personaje de aur, de sidef şi de smalţ roşu, mobilă ciudată şi neliniştitoare. Cezar vorbi la început monosilabic şi morocănos, fără să ia seama la bunătăţile reci pe care le mînca, de la homar pînă la ananas, totul din conserve, iar conservele de la anumite legaţii străine cu care Cezar avea relaţii prieteneşti.

— Ce e cu tine, puiule? întrebă Gaby mirată. De cîteva săptămîni încoace eşti tot mai mahmur...

— Ascultă, vreau să stăm de vorbă serios, zise Cezar.

Se uita la ea şi cumpănea în gînd: da, are să trebuiască să-i spună. Ca să n-o ia pe nepregătite, cînd va veni momentul.

Îi explică pe larg, oprindu-se la detalii. De mult se hotărîse. O va lua şi pe ea. Va sacrifica orice ca să obţină un paşaport şi pentru ea. Şi vor călători împreună.

— De altfel, nevastă-mea şi-aşa ţine morţiş să plecăm cu un amic de-al ei şi de-al meu, rîse Cezar Lascari. În loc de trei, o să fim patru, adică şi cu fetiţa, cinci. O să insist şi-o s-o conving pe Alexandra să nu se opuie să vii şi tu. O să accepte, adăuga dînsul. O să accepte. Alexandra e bună. E foarte bună. E aproape slabă. O dată la Paris sau în Elveţia, o să putem trăi poate mai liber chiar decît aici. Acolo, străin în ţară străină, n-o să fie cine să ne vadă, cine să ne bîrfească, cine să ne condamne. N-ai fost niciodată în străinătate, eşti prea tînără; războiul a început cînd n-aveai douăzeci de ani... Ei, acuma o să călătoreşti – adică o să călătorim, să vedem Italia, Spania, Mediterana, ţările scandinave...

Gabriela şedea pe braţul unui fotoliu şi-l asculta, aşa cum şezuse cîndva, ascultînd-o, prietenul ei Bobel. Dar poziţia asta îi întindea mătasea pijamalei peste coapsă şi-i desena formele pîntecului, astfel că, vorbindu-i, Cezar Lascari începu să facă planuri din ce în ce mai

strălucitoare. Ea îl privea ca de departe de tot, ca pe un om de care vrei să-ţi dai seama dacă nu minte. Dar nu asta era grija ei. Voia să-şi stăpînească mirarea şi emoţia, să-şi limpezească ideile, să se lămurească exact ce e de făcut.

— Ce zici? De ce taci? întrebă Cezar Lascari.

Se ridică de la masă, îşi şterse gura cu şervetul şi veni la ea s-o ia în braţe şi s-o privească pierdut, topit.

— Vii cu mine? întrebă el răguşit.

Gaby Ionescu strivi în scrumieră ţigara mînjită cu roşu de buze şi spuse:

— Te-ai gîndit numai la tine...

— Cum adică? Ce vrei să spui? întrebă el tulburat şi surprins.

Ea, în clipa aceasta, şovăia. Să îndrăznească? Să tacă? Găsi o cale de mijloc: o apropiere treptată de punctul primejdios. Dacă Cezar avea să reacţioneze bine la acest prim pas, putea să-l prostească mai grosolan. Dacă nu, trebuia amînat răspunsul.

— Uite de ce nu te-ai gîndit la mine. Fiindcă-ţi închipui că numai tu ai nevastă şi copil... stai, nu tresări aşa, că nu vreau să spun c-aş avea şi eu bărbat şi copil, dar am părinţi, am o mămică pe care-o iubesc, şi care-ar muri dac-aş pleca aşa, pe nepusă masă, fără să-i spun nimic...

Tresărirea şi încruntarea uşoară a lui Cezar îi fuseseră destul. Nu se putea.

— Nu mi-ai vorbit niciodată de părinţii tăi, spuse el nemulţumit. O să-i luăm şi pe ei, şi gata!

— Şi pe frate-meu? întrebă Gabriela, riscîndu-se totuşi.

— Ai şi un frate? Nu mi-ai spus niciodată nimic...

— Fiindcă nu ţin să te pisez cu familia mea... Cu ce ţi-am fost eu o greutate? Nu ţi-am cerut niciodată nimic, nici măcar pentru mine, darmite pentru ei... Şi nici acum nu-ţi cer. („*Nu-l pot pune să scoată paşaport pentru Bobel; ar vedea imediat că nu e frate cu mine... Ce mi-a venit să-l fac frate? Ce prostie. Dar pentru un văr s-ar fi mirat şi mai mult că insist, şi-ar fi bănuit...*”) Nu, nu-ţi cer nimica. Un singur lucru vreau: lasă-mă să mă duc două-trei zile la Găeşti, unde sînt ei cu casa, şi să le-o strecor eu aşa, ca să nu le pară prea rău... Uite, chiar azi după-amiază plec...

— Dar întîi stai cu mine, zise răguşit şi zîmbind Cezar, cu ochii tulburi şi faţa congestionată.

Întinse mîinile spre ea, dar Gabriela sări îndărăt, plictisită:

— Nu, lasă-mă: azi nu prea mă simt bine...

Cezar se schimbă la faţă. Făcu o sforţare ca să-şi stăpînească nemulţumirea şi pofta; dar Gabriela îl bătu pe obraz:

— Asta nu înseamnă că nu poţi să mă săruţi... părinteşte.

Peste cîtăva vreme, Cezar Lascari plecă, ameţit, înnebunit de patimă, aşteptînd-o deja pe Gabriela să se întoarcă; iar ea se îmbrăcă de oraş, luă un taxi şi se nu duse la gară, ci dădu o adresă în oraş; se ducea la Bobel, să-i spună.

V

În seara zilei aceleia, Ionel Haralamb se afla cu cîţiva prieteni într-un bar de noapte. Într-un colţ al aceloraşi străzi pe care ziua se înghesuiau, cu spatele la trecători, grupurile de misiţi clandestini în conciliabulele lor suspecte, unde erau arestaţi şi unde-şi făceau apoi iarăşi apariţia aceiaşi misiţi, dar şi mai înfometaţi, şi mai febrili, noaptea o firmă discretă răspîndea o lumină portocalie pe trotuar: „Colorado". Departe era Rio Colorado, departe Sierra Nevada, departe Mexicul şi California; la zece kilometri de această firmă începea cîmpia cu porumb şi cu ţărani, iar la cîteva sute de metri se aflau biserici vechi clădite de boieri mînuitori de sabie şi biserici zidite de alţi boieri, în anterie de şamalageà, încinşi cu şaluri de Caşmir, şi cu işlice în cap ca nişte bei persani. Ce căuta aici Colorado? Înăuntru era lumină puţină, portocalie, înghesuială, femei decoltate, cu umerii goi, chelneri în frac; în fumul gros de tutun, pe platoul de dans se mişca unitar, ca o singură bucată de carne, cu consistenţa moale şi elastică a cărnii, masa de dansatori cu spatele lipit unul de altul, lovindu-se la fiecare pas, şi a căror simţire nu protesta la atîta frecătură de trupuri străine şi indiferente, la această intimitate animalică; erau de altfel beţi de şampanie şi de whisky, ameţiţi de mirosul de fum de tutun, de amestecul de parfumuri şi de un uşor iz de sudoare, care toate la un loc făceau un aer greu şi parfumat, în acelaşi timp îm-

bătător şi greţos. Ionel Haralamb nu dansa; şedea la o masă cu prietenii săi (o pereche, soţ şi soţie, care avuseseră moşii în Moldova şi mai rămăseseră cu o vie la Odobeşti, vie ce avea să fie naţionalizată şi ea în 1949), şi bea, ca să poată suporta încordarea.

— Mai ales noaptea – le spunea el – mai ales noaptea, cînd sînt singur şi mă pot gîndi la tot ce se întîmplă în jurul nostru, mă apucă spaima... Nu se mai poate, *nu se mai poate* sta aici! (Şi aplecîndu-se peste masă, în şoaptă): Voi de ce mai staţi aici? De ce nu plecaţi? Vogorizii au plecat! Fraţii Şufană au plecat! Au ajuns oamenii să fure avioane, şi să plece aşa! Ce vreţi să mai faceţi aici? N-o să mai fie de trăit pentru oameni ca noi. Ştiţi vreo meserie?

Cei doi soţi se priviră, apoi rîseră jenaţi, ca şi cum le-ar fi spus o glumă obscenă. El murmură:

— Bine, nu insist... sînteţi cu destul scaun la cap ca să vă descurcaţi...

Apoi se ridică şovăind (băuse prea mult) şi plecă de la masă. Ocolind cu greutate perechile care dansau, îmbulzite ca albinele cînd roiesc, lovindu-se de scaunele mesenilor din jurul pistei de dans, ieşi în vestibul şi de acolo trecu la toaletă. Cînd se întoarse, o femeie căreia nu-i dădu atenţie – femeia stătea în mijlocul vestibulului, în tailleur negru cu o broşă de briliante pe reverul hainei, şi fuma, încoronată de o linie de lumină de la lampa de perete care-i aurea părul vopsit roşu – îl opri:

— Ionel!

— A, tu eşti, Gaby... Bună seara... Iartă-mă că nu te văzusem, eram cu mintea nici eu nu ştiu pe unde... Eşti cu Cezar? întrebă el.

— Nu m-ai văzut dansînd?

— Nu...

— Păi tocmai asta e... Nu sînt cu Cezar. Pentru el, eu sînt acuma în provincie. Ai înţeles.

— Bine, am înţeles, dar de ce eşti nebună? Rişti să vie şi el aici şi să te vază...

— Aşa am eu chef! Şi-afară de asta, Cezar e prea mare boier ca să calce în cîrciumi de-astea. Ne-am înţeles, da? Pa! *Bye-Bye!* zise graţios Gabriela Ionescu, care nu ştia decît aceste cuvinte englezeşti.

Se întoarseră fiecare la masa lui, fără să pară că s-au întîlnit. Mai tîrziu, Ionel Haralamb o văzu dansînd cu un tînăr cu guler tare, cravată îngustă, hainele noi şi fără nici o cută.

— Uite-o pe Gaby Ionescu, de la Teatrul Comic... zise cucoana cu care şedea la masă Ionel. Cu cine e?

— Cu un peşte... răspunse soţul cucoanei; îl ştiu: îl cheamă Bobel Stoica... Un peşte care face fel de fel de misitii...

Ionel Haralamb se gîndea: „Săracul Cezar... Îi sînt prieten; ar trebui să-l previn; dar în loc să-i dea ei un picior în spate, s-ar supăra pe mine şi nu i-aş mai putea călca în casă... Dacă plecăm, o să scape de ea – da, ca să cadă numaidecît după aceea la prima pe care-o întîlneşte la Paris... Săracul Cezar..."

A doua zi se duse pe la Alexandra şi pe la Cezar, spre seară, şi-l opriră la masă. Numai cînd văzu că se aşază cu ei doar miss Richman, fără Lena, întrebă unde e fata. Miss Richman, care nu fusese cea întrebată, se roşi. Cezar răspunse morocănos că lipseşte de o zi întreagă fără să fi spus unde a plecat. Alexandra era chiar neliniştită. După-masă, cînd Ionel Haralamb şi Cezar şedeau în fotoliile adînci din bibliotecă şi-şi fumau ţigările de foi, încălzindu-şi în palme paharele de coniac, Ionel o auzea pe Alexandra, prin uşile deschise ale salonului şi holului, cum telefonează pe la prieteni şi la cunoscuţi, întrebînd dacă Lena nu e pe la ei. În curînd însă nu mai fu atent. Începu să se gîndească la ce-l obseda, şi nu se putu stăpîni, ci porni să vorbească despre asta:

— Am fost aseară în oraş cu nişte prieteni, să bem ceva... Şi ei se gîndeau la plecare...

— La plecare, sau la fugă? întrebă Cezar posomorît.

— La plecare. Se poate încă pleca...

— Dar Mitiţă Papadopol, ştii ce-a păţit? întrebă Cezar cu un zîmbet acru.

— Nu ştiu; ce?

— L-a adus distinsul lui amic, frate-tu Jean-Pierre; erau pe aerodrom la Zürich şi ăla nu voia să vie. Ăsta, Jean-Pierre, că să vie; că-l aşteaptă o carieră politică formidabilă; pleacă Tătărăscu de la Externe, cad comuniştii, şi vin ei. Îţi dai seama?

— Cretinul! rosti Ionel Haralamb printre dinţi, cu o furie sumbră şi concentrată. Cretinul! Mi-e frate, dar l-aş strînge de gît!

— Da – urmă Cezar Lascari – şi pe urmă, aici, după două săptămîni a căzut pe peronul casei lui Jean-Pierre, pe trepte, sau pe un scaun în antreu, şi plîngea: „Coane Jenică, m-ai nenorocit, acuma trimite-mă îndărăt dumneata, că dumneata m-ai adus!"

Începură să rîdă amîndoi, din măsele, un rîs feroce şi amar, asupra propriului lor dezastru. Alexandra veni din salon, tulburată:

— N-o găsesc nicăieri! Nu ştiu unde-o fi, zise ea. Era gata să plîngă.

Lui Ionel Haralamb i se făcu milă de femeia aceasta mare şi blondă, cu picioarele grele şi ochii viorii, care părea atît de obosită şi de îngrijorată: „Trebuie să-i fac să plece... Nu merită să rămîie aici..." Şi-l cuprinse o mare emoţie, înduioşare şi dragoste pentru Alexandra; dar el nu era în clipa asta decît un prieten în vizită, aşa că tăcu. Cezar se ridică şi se duse la telefon:

— Să văd dacă nu pot chema pe cineva de la Prefectura Poliţiei, spuse el ieşind, aproape la fel de tulburat ca şi Alexandra.

Trecu pe lîngă miss Richman, care şedea în salonul pustiu, şi care se sculă de pe scaun şi veni iute după ei:

— *Mr. Lascari, please forgive me. I'm so unhappy! She went only for a ball game, so she told me this morning, and now...*[1]

Şi se întunecă, gata să izbucnească în plîns. Cezar Lascari spuse iute, sec:

— *I hope for you that you're not responsible for whatever happened to her...*[2]

Şi trecu în hol, fără să se mai uite la ea. Guvernanta se-ntoarse în salon şi se aşeză iar în fotoliul unde stătuse pînă atunci, cu mîinile pe genunchi. Era fata unui farmacist din Leeds, oraş cu multe uzine şi fum, unde oamenii muncesc toată săptămîna, se duc duminica la cinematograf, n-au ce vorbi unul cu altul nici cu ei înşişi, şi nu citesc niciodată cărţi – nimic măcar, ca părinţii lor, Biblia. Farmacistul murise cînd Emily Richman era mică; mama ei o crescuse în sărăcie şi greutăţi; fata, elevă bună, cuminte şi fără frumuseţe, fusese institutoare într-o şcoală de fete, apoi într-un pension din Elveţia, şi acolo o angajase Cezar Lascari. Acuma, şedea în salonul mare şi

---

[1] Domnule Lascari, vă rog să mă iertaţi. A plecat azi-dimineaţă ca să se joace cu mingea, după cît îmi spunea. Şi acum...

[2] Sper pentru dumneata că nu eşti răspunzătoare de ce i s-o fi întîmplat...

pustiu, îl auzea pe domnul Lascari vorbind tare, repezit şi enervat la telefon într-o limbă pe care ea n-o ştia, şi se gîndea la Leeds, unde în clipa aceea poate ploua dintr-un cer afumat şi cenuşiu, iar oamenii stăteau la coadă pentru pîine şi pentru bilete la cinematograf, se gîndea la ţara asta mică şi sălbatică unde fusese secetă şi ţăranii muriseră de foame, unde muncitorii manifestau pe străzi şi cereau puterea, unde boierii fuseseră goniţi din conacele de la ţară tocmai în sezonul cînd la conacele din Anglia se vînează vulpea şi becaţa: şi i se făcea teamă; era mică, slabă şi pierdută într-o lume la fel de întunecoasă ca fumul uzinelor din Leeds.

Ionel Haralamb stătu tîrziu, întîi aşteptînd pe Cezar să se întoarcă de la telefon – în care vreme îi luă mîinile Alexandrei şi le mîngîie, murmurînd că „n-o să fie nimic, se-ntoarce ea, ai să vezi" – apoi mai stătu de vorbă cu Cezar, care-şi pierduse firea şi repeta fuiros: „Da' unde poate să fie? Unde poate să fie, pentru Dumnezeu – unde?"

A doua zi, îi telefonă Alexandrei: Lena încă nu venise. A treia zi dimineaţă, Alexandra îl chemă ea:

— S-a întors… Eşti ocupat? Aş vrea să mă sfătuiesc cu tine.

Ionel Haralamb se îmbrăcă repede şi luă un taxi. Alexandra Lascari îl primi în bibliotecă. Soarele dimineţii intra prin ferestrele arcuite şi pînă-n pămînt, deschise asupra peluzei verzi şi sclipitoare de apă. Alexandra avea o rochie uşoară de vară, albă cu flori mari de toate culorile, şi purta sandale în picioarele goale. Dar toate astea n-o făceau să pară mai tînără. Era obosită, pielea în jurul ochilor şi sub bărbie îi era veştedă, iar puful blond de pe obraji nu-i mai dădea nici un fel de prospeţime. Lui Ionel Haralamb îi fu iarăşi milă de ea. Alexandra se aşeză lîngă el şi-i spuse cu glas scăzut:

— Aveam nevoie de tine. Eşti singurul om pe care-l am pe lume, singurul om despre care pot spune cu adevărat că-i al meu, şi dacă n-ai fi tu…

Se opri, închise ochii şi stătu cîtăva vreme aşa. Ionel Haralamb o mîngîie uşor pe păr – pe părul ei blond ca aurul, şi care acum încărunţea – iar Alexandra îi luă deodată mîna şi i-o sărută; apoi şi-o lipi de obraz:

— Să fii totdeauna cu mine, şopti ea cu ochii închişi. Mi-a fost frică, Ionel… am crezut că i s-a întîmplat ceva, că n-o s-o mai văd, că am pierdut-o… ah, şi m-am îngrozit, mi-a fost o spaimă de

moarte… Dacă nu ştiam că eşti tu, mă întreb în ce-aş fi găsit reazem? În nimic… În afară de tine, n-am nimic şi pe nimeni pe lume… Cezar mi-e străin, m-a uitat, mai stă cu mine numai din obişnuinţă, şi ştii bine că are pasiunea aceea stupidă pentru femeia aia… iar Lena nici nu se gîndeşte la noi, n-are nici o legătură cu noi, abia aşteaptă să fie liberă. Azi mi-a fost frică de ea – şi pentru ea. S-a întors sleită de oboseală, dimineaţa devreme; acuma doarme ca un animal. Dar înainte să se culce, i-a făcut Cezar o scenă teribilă. A întrebat-o unde a fost. Ştii ce-a răspuns? Că a fost la munte cu un grup de prieteni. La munte, în fustă şi pulover, şi pantofi de *basketball!* Nu fusese: minţea. Nici pantofii nu arătau a fi fost purtaţi la urcuş de munte, nici nu era arsă de soare. Ne minţea în faţă. Cezar a întrebat-o cu cine a fost. „Nu-i cunoşti", a răspuns Lena. „Vreau să-mi spui cine sînt oamenii cu care ai fost. Vreau să vorbesc cu ei!" a răcnit Cezar. Aia mică i-a rîs în nas: „Ce, vrei să mă faci de baftă la prietenii mei, să creadă că sînt tratată ca un copil mic?" *De baftă!* Cu cine umblă? De unde adună vorbe de-astea? se întrebă cu o dureroasă nedumerire doamna Lascari.

Ionel Haralamb, posomorît, spuse:

— Nu ştiu de unde, nici cu cine umblă, dar pot să-ţi spun cu siguranţă ce-a făcut în zilele astea…

Doamna Lascari se roşi ca o fată de optsprezece ani, dar el vorbi la fel de mahmur:

— Şi are dreptate… Copiilor ăstora le fuge pămîntul de sub picioare… Ce-o să se întîmple cu ei? Crezi că ei nu simt ce se-ntîmplă? Şi-atunci se grăbesc să guste din toate…

— Vai de mine – murmură Alexandra, acoperindu-şi obrajii cu palmele – cum am crescut noi… îţi aduci aminte, Ionel?

— Da – rîse încruntat Ionel Haralamb – eram amorezat de tine pe-atunci… şi nu-mi puteam închipui că ai veni cu mine pe munte…

— Care pe munte? N-a fost pe nici un munte…

— Mă rog, la munte sau la odaie… cînd eram noi de vîrsta ei, tînjeam şi răbdam…

— Şi era mai bine! Avea alt preţ dragostea, zise cu convingere Alexandra.

— Da, dar cine e de vină de ce se-ntîmplă fetei? Cezar care tărăgănează plecarea! Să nu vă miraţi de nimic, dac-o mai ţineţi aici!

— Ai dreptate, Ionel... trebuie să plecăm... trebuie neapărat să plecăm... Dar ce-o să facem cu nenea Şerban, cu Marion, cu casele?

— E bătrîn, şi nu mai are mult! zise Ionel Haralamb. Nu vă pierdeţi voi douăzeci de ani de viaţă pentru doi ai lui! Iar casele – să le ia dracul!

— Eşti fără inimă... Nici nu ştii cît ţin eu la casa din Culmea Veche, aşa demodată şi urîtă cum e... şi la salonul cu candelabrele de cristal îngălbenite... şi la mobilele cu tapiseria ofilită... Cînd eram copii, ne aduceau acolo, şi ne uitam la florile de pe fotolii, mai frumoase decît florile din realitate...

Ionel Haralamb dădu din umeri:

— Pentru sentimentalisme de-astea, vezi să nu ne pierdem cu toţii averea, sau chiar şi viaţa.

După cuvintele acestea, tăcură multă vreme. Alexandra şopti:

— Aş vrea să mă săruţi... Şi să-mi spui că o să fim toată viaţa împreună...

— Bineînţeles c-o să fim ... pînă la adînci bătrîneţe, rîse Ionel Haralamb, încreţindu-şi faţa uscăţivă şi brăzdată de două cute adînci pe lîngă gură. Dar de sărutat, nu; nu mă mai ating de tine pînă la Paris.

Glumea şi-i zîmbea galeş, dar în ochii lui era veşnica îngrijorare şi spaimă încolţită, din vremea din urmă. Omul acesta nu mai ştia şi nu mai voia decît un singur lucru: să plece. Cînd îl mai văzu pe Cezar Lascari, peste o zi-două, îi vorbi iarăşi de plecare:

— Nu trebuie să pierdem nici o zi! Nici un ceas!

— Ia mai lasă-mă, monşer – zise Cezar ascunzîndu-şi sub un rîs silit neaşteptata iritaţie – nu mai ştii să vorbeşti şi de altceva?

Erau la Automobil Club, sub platanii din curte, la dejun. Ionel Haralamb, care ridica la gură un pahar de vin, se opri, îl privi pe Cezar, şi puse paharul jos:

— Ce vrei să spui?

— Ei, hai, nu fi tragic la ora asta, şi între peşte şi friptură... Nu putem vorbi şi de lucruri mai puţin grave?

În uşurinţa optimistă a lui Cezar Lascari era ceva fals, ceva silit. Dar Ionel Haralamb nu-şi dădu seama de îndată. Crezu că a fost doar nepoliticos, pisîndu-l pe Cezar la masă cu lucruri serioase. De aceea făcu efortul de-a schimba conversaţia. A doua zi însă se văzură iarăşi – Ionel Haralamb sosi la bancă să mai vîndă nişte lire sterline – şi cînd veni din nou vorba de pregătirile de plecare, Cezar se întunecă, răspunse vag şi în silă:

— O să vedem... Încă nu e clară situaţia... Ei lasă, că şi tu exagerezi...

Ionel Haralamb se sperie, se duse drept la Alexandra şi-i spuse că s-a întîmplat ceva cu Cezar, că e schimbat, că a înnebunit, că e în stare să se răzgîndească. O puse să-l sondeze şi ea, dar Cezar îi răspunse:

— Şi tu-mi vii cu chestia asta? Parc-ai fi amicul Ionel... Ce sînteţi aşa prăpăstioşi, frate dragă? Peste două luni, comuniştii cad de la putere, asta o spun oamenii cei mai serioşi. Şi-atunci, noi, în străinătate, ce-o să facem? Ne repezim îndărăt, c-o să fie împărţeală mare. Şi cine-o să fie caraghios? Eu. Nu, draga mea, nu mi se pare că e momentul să luăm hotărîri pripite.

Alexandra veni la Ionel Haralamb acasă, să-i spună. Şi deşi întîlnirile acestea la el erau de obicei întîlniri de dragoste, Ionel Haralamb se sperie atît de tare, încît nici nu se gîndi la dragoste, şi de altfel nici Alexandra, uimită şi îngrijorată de ciudata schimbare a lui Cezar. Ionel Haralamb mai stătu o dată de vorbă cu Cezar. Scena se petrecu la Capşa, în restaurant. Chelnerii tocmai trăgeau perdeaua de catifea care despărţea, la ora cinei, cafeneaua de restaurant; dincolo se mai zări o clipă mulţimea elegantă şi obosită de la mese, domni de cincizeci şi şaizeci de ani, femei care purtau încă pălării, într-o vreme cînd folosirea acestei podoabe avea să dispară pentru vreo cinci ani, oameni cunoscuţi, politicieni şi gazetari, femei frumoase şi foste frumoase – apoi chelnerii traseră de tot perdeaua şi nu se mai văzu nimic.

— Mă îngrijorezi, domnule – şopti Ionel Haralamb aplecîndu-se peste masă – spune-mi, tu nu te mai gîndeşti să pleci?

— Ba da, ba da – zise Cezar dînd din umeri, enervat şi stingherit – dar ţi-am spus că nu e aşa de simplu...

— Să vezi ce complicat o să fie după aia!

— Bine, dar ce vrei să fac? Să plătesc un dolar pentru fiecare trei dolari transferaţi? şopti mai aţîţat Cezar Lascari. Poate că tu ai fi atît de generos; dar eu sînt ceva mai prudent – dat fiind că sînt banii mei, fără supărare fie spus.

— A, aşa... *Si vous le prenez comme ça...*[1] murmură Ionel Haralamb şi schimbă vorba. Împrejurul lor era liniştea vechii Capşe, unde se vorbea încet, unde luminile erau voalate şi blînde, unde chelnerii se mişcau fără zgomot printre mese, întocmai ca în anii cînd mîncau aici Şerban Romanò şi Valentina Scarlat. De mii de ori se hotărîseră aici, într-o conversaţie cu glas scăzut, la masă, lucruri la fel de însemnate, lucruri de viaţă şi de moarte, ca acuma între Cezar Lascari şi Ionel Haralamb. După ultimele cuvinte rostite cu privire la plecare, încercară să vorbească despre altceva, fără să izbutească, şi se despărţiră cu oarecare răceală. Ionel o chemă iarăşi la telefon pe Alexandra; se întîlniră în faţa Operei şi se plimbară pe cheiul gîrlei, spre Cotroceni şi Grădina Botanică, sub cerul cenuşiu-roşiatic, al unei după-amiezi uscate, cu aerul plin de electricitate, dureros de aţîţător pentru nervi.

— Ce facem? Ce-i de făcut? A înnebunit! Nu-şi mai dă seama de realitate! şoptea exasperat Ionel Haralamb.

Cu timiditate, Alexandra încerca să-l domolească:

— Poate că are şi el dreptate... Poate că nu-i chiar atît de apropiat pericolul...

— Nu-i apropiat? Revoluţia a şi început! Nu-i spune nimeni pe nume, dar a şi început...

— Poate c-o să se oprească!

— Nici o revoluţie nu se opreşte!

— Poate c-o să se oprească...

— Are să se oprească după ce s-a făcut! exclamă Ionel Haralamb. Şi cînd s-a făcut, noi nu mai sîntem sus, bogaţi, stăpîni pe situaţie; o să fim obligaţi să muncim ca să ne cîştigăm viaţa!

— Asta spui tu, zise Alexandra cu multă linişte. De fapt, n-ai cum să ştii...

Ionel Haralamb tăcu, apoi rosti mai clar, şi cu alt glas:

— Pentru a doua oară în viaţa mea, îmi dau seama că luciditatea nu ajunge ca să schimbi soarta... Ascultă, ai veni cu mine?

— Unde să vin?

— Ai fugi cu mine?

[1] Dacă o iei aşa...

— Cînd, acuma? (Alexandra se uita la el uimită şi aproape speriată, cu ochii ei albaştri veşnic aburiţi de timiditate.) Dar aia mică... şi Cezar? Mai ales Lena...

Ionel Haralamb zise:

— Bine, lasă, nu da atenţie, am spus-o şi eu aşa, că prea m-am înfuriat pe bărbatu-tău... Lasă, să mai treacă timp, să ne mai gîndim...

De data asta, Alexandra îl privi cercetător, mirată de felul cum rostise ultimele cuvinte: dar se făcea seară. Şi nu-şi putu da seama dacă Ionel vorbise aşa din oboseală, sau fiindcă se gîndise deodată la altceva, la altă soluţie. Totuşi, în clipa aceea încolţi în ea o îngrijorare obscură, nelămurită, fără nume, care-o făcu să-i vorbească lui Cezar şi ea, o ultimă oară, în noaptea următoare. Cezar era în faţa oglinzii, în cămaşă şi pantaloni, şi-şi scotea cravata, cînd Alexandra bătu în uşa care dădea dinspre camera de baie spre odaia lui de culcare (a ei era dincolo de baie).

— Pot să intru?

— Poftim – dar ce e cu tine?

— Vreau să vorbim serios, zise Alexandra.

— Poftim. Şezi acolo în fotoliu şi spune.

— Nu, nu şed. Vreau să ştiu clar ce-ai de gînd: plecăm în toamna asta? Sau rămînem în ţară?

— Draga mea, nici eu nu ştiu, zise Cezar întunecat, şi plecînd ochii în faţa privirii ei pe care-o întîlnea în oglindă. Depinde de împrejurări... În orice caz, nu pot pleca nebuneşte, sacrificîndu-mi un sfert pînă la jumătate din avere; am răspundere faţă de tine şi faţă de aia mică...

— De mine să nu-ţi pese... Eu pot trăi foarte bine şi-ntr-o mansardă...

— *On dit ça, et puis...*[1] ai să vezi ce greu e fără standardul de viaţă cu care-ai fost obişnuită...

— Nu, eu sînt sigură că nu mi-ar păsa.

— Bine, dar cel puţin faţă de copil am răspundere; nu-i pot lăsa o zestre ciuntită cu un sfert sau o jumătate... numai fiindcă şi-a pus o idee în cap amicul tău Ionel Haralamb... Că el te-a pus să-mi vorbeşti...

[1] Asta e o vorbă, dar pe urmă...

— Ionel e şi amicul *tău,* nu numai al meu – zise tăios Alexandra – şi nu m-a pus el să-ţi vorbesc, ci am simţit eu nevoia să ştiu ce-ai de gînd...

— Ei, nu te-a pus... Pe naiba. Te-a pus, spuse Cezar batjocoritor.

— Dacă-ţi ajunge cuvîntul meu, repet, *nu,* zise Alexandra jignită.

Erau nervoşi amîndoi. Tensiunea electrică din aer ajunsese de neîndurat. Pe ferestrele deschise nu venea nici un pic de răcoare. Undeva departe, fulgera mut.

— N-aş vrea să discutăm din pricina lui Ionel, zise Cezar pe un ton care însemna mai mult decît spunea, şi era la un pas de insultă.

— Dacă ajungem să discutăm aşa, nici unul nu sîntem fără cusur, zise Alexandra cu ochii strălucitori. Dar văd că eşti prost dispus. Noapte bună.

Şi se duse în camera ei. Multă vreme, încercînd zadarnic să adoarmă şi zvîrcolindu-se pe pat, se gîndi înfrigurată. De ce era aici? De ce nu era lîngă Ionel? Ce-i paraliza viaţa, ce i-o făcea falsă şi fără perspective limpezi? Nu găsea răspuns.

VI

Schimbarea ciudată a lui Cezar Lascari îşi afla explicaţia şi obîrşia într-o scenă petrecută în zilele cînd Gabriela se afla pasămite la Găeşti, la rudele ei. Sosise la Bobel Stoica, însufleţită, cu ochii lucitori, rîzînd nesigur:

— Închipuie-ţi ce i-a venit dumnealui... începu ea, după ce-l sărută grăbită pe Bobel Stoica; se desprinsese din braţele lui şi se aşezase într-un fotoliu.

El rămase în picioare, privind-o amuzat şi cu superioritate dispreţuitoare:

— Ce, iar l-a apucat pe titularul catedrei?

— Titularul catedrei, Bobel dragă – zise ea rîzînd – vrea să plece cu mine la Paris!

Bobel Stoica se schimbă la faţă; surîsul îi pieri treptat.

— Aşa... Şi tu... ai primit?

Îi întoarse spatele şi se duse să-şi ia o cravată (era în cămaşă şi pantaloni, cu un lănţişor de aur de la curea la buzunarul din stînga) pe care şi-o puse în faţa oglinzii.

— Ce-i cu tine? întrebă ea speriată.

— Nimic... mă duc în oraş, zise el trăgîndu-şi vestonul pe mîneci.

— Bobel, fii serios... n-am primit.

El o privi rece şi duşmănos, îşi încheie haina şi aşteptă. O mai părăsise o dată sau de două ori, şi Gabriela nu rezistase mai mult de cîteva zile, după care îl implorase la telefon ceasuri întregi s-o primească la el. Păţaniile acestea o speriaseră aşa de tare, încît acuma îngheţa la prima ameninţare.

— N-am primit, Bobel maică... I-am spus că trebuie să-mi văd părinţii... la Găeşti!

Şi începu iar să rîdă.

— Am vrut să-i plasez şi un frate, dar o dată s-a încruntat...

— Da, că e şi gelos dumnealui... idiotul! mormăi morocănos Bobel Stoica. Va să zică, pe frate-tău nu vrea să-l ia la Paris? întrebă el cu seriozitate.

Gabriela răspunse tot serios:

— E chestie de paşaport... vrea să plece cu paşaport, are pile la Externe...

— A, atunci... nu merge, sigur că nu... murmură Bobel gînditor.

— Ce facem? întrebă Gabriela.

Tăceau amîndoi; afară, vînzătorii de ziare răcneau pe stradă – era ora cînd se vindeau ziarele partidelor ţărănesc şi liberal: *Dreptatea! Liberalul! Dreptatea!* Erau ultimele numere; peste cîteva zile, ziarele acestea n-aveau să mai apară, şi toată lumea ştia asta. Telefonul sună; Bobel Stoica răspunse:

— Alo... da... nu, dar mă pot interesa; nişte cauciucuri de maşină nu-ţi trebuie?... Zahăr *en-gros,* nu?... Să-l întreb pe Isakian? Bine, mulţumesc; am să-l întreb... va să zică, nu-ţi trebuie cauciucuri. Tablă de zinc pentru acoperişuri... nu se mai fac case? Cred şi eu... Bine, la revedere.

Şi închise telefonul.

— Sigur că nu se mai fac case... Dacă şi titularul catedrei a observat că e cazul s-o ia din loc... Şi n-are cine ştie ce cap, slavă Domnului...

— Ce facem, Bobel? întrebă Gabriela, mîncîndu-l din ochi de încordare.

Bobel Stoica o privi gînditor, strîngînd puţin din pleoape. „Dacă o las să plece, rămîn aici, ca un şoarece în cursă... Dacă plec după ei, cum oi putea, Gaby o să simtă că depind de ea, şi atunci, s-a isprăvit... Iar ea, la rîndul ei, o să depindă cu totul de Lascari; n-o să-l mai poată juca aşa de uşor ca aicea". Nu se gîndea limpede; simţea instinctiv împotrivire faţă de plecarea Gabrielei şi-a lui Lascari.

— Dacă nu vrei să pleci, se cară şi te lasă aici? o întrebă el pe Gaby.

Ea zîmbi cochet, făcînd gropiţe în obraji, aşezîndu-şi bărbia pe guşuliţa grasă:

— Lasă pe... mă-si; cum să mă lase? E mort, topit, distrus, praf, căzut, nebun.

Bobel dădu din cap, ca un savant căruia i se comunică un fapt pe care-şi poate întemeia raţionamentul ulterior. Se gîndi o vreme, apoi începu să-i explice Gabrielei ce trebuie făcut; îi spuse şi planurile lui pentru viitorul lor comun, fără Cezar Lascari. „De altfel, văzînd şi făcînd – mai adăugă el – dar într-acolo trebuie tras, în fiecare zi; încet şi cu răbdare, însă în fiecare zi. Şi o să te văd la Paris, plină de bijuterii, în maşină «Rolls», ca pe Rita Hayworth".

Ştia ce trebuie să-i spună Gabrielei ca s-o monteze; şi încheiase anume cu numele actriţei de cinema care-l „agăţase" pe un potentat oriental, cu venituri, după greutatea lui la cîntar de o sută de kilograme (sau mai mult, dacă era mai gras de atîta) de aur, adică de două ori cît leafa preşedintelui Statelor Unite. Rita Hayworth era în anii aceia idolul şi idealul soiurilor de femei bucureştene din care făcea parte Gaby Ionescu.

Gabriela ascultă cu atenţie; la ultimele cuvinte, ochii îi străluciră, dar nu spuse nimic. „Ce mi-ai mai trage şi mie un picior dac-ar veni să te ia la Aga Khan în harem..." se gîndi Bobel Stoica, făgăduindu-şi în sinea sa să nu-i lase Gabrielei asemenea prilejuri primejdioase.

— Nu vrei să-ţi scoţi jacheta? zise el zîmbind.

Gabriela dădu din cap şi începu să se dezbrace, ascultătoare.

Erau amîndoi tineri, frumoşi, sănătoşi, nu munciseră niciodată, nu fuseseră niciodată răspunzători pentru nimic, nu ştiuseră niciodată dacă există ceva adevărat sau neadevărat, bine sau rău – altfel decît pentru plăcerea lor brutală, imediată şi cu orice preţ. Şi acuma puseseră la cale ceva care avea să schimbe soarta lui Cezar Lascari, a Alexandrei şi a fiicei lor, într-un fel îngrozitor, întunecat şi sîngeros. După aceea, petrecură plăcut cîteva ore în pat, apoi se duseră să danseze la „Colorado".

Peste două-trei zile, Gaby Ionescu îi telefonă lui Cezar la bancă:

— Am sosit: te aştept. Vino repede, că mi-a fost dor de tine.

Cezar expedie în pripă afacerile pe ziua aceea, apoi se duse valvîrtej la ea, care-l primi cum l-ar fi primit Julieta pe Romeo, dacă n-ar fi fost adormită cînd s-a întors el din Mantua. Abia mai tîrziu, între două îmbrăţişări, ea-i spuse unui Cezar Lascari sleit de fericire şi de excese nepotrivite cu vîrsta lui:

— Puiule dragă, ştii, ce mi-ai spus tu cu privire la plecarea la Paris: nu pot pleca, tata, săracul, suferă de-un cancer; măcar să mă ştie aproape, cîtă viaţă mai are... şi-afară de asta, sînt artistă, sînt legată de ţara asta, de teatru, de arta mea... Ce-aş face la Paris? Să trăiesc numai ca amanta domnului Lascari? Că nu pot juca, nu ştiu destul franţuzeşte pentru asta... Ce? învăţ? Da, dar pînă învăţ... Nu, nu iubitul meu, nu vreau să mă sinucid ca artistă; dar nu vreau nici să-ţi fiu o piedică în viaţă, sau să-ţi creez încurcături: du-te, pune-te la adăpost, şi gîndeşte-te cîteodată şi la mine, că să ştii că mă costă foarte mult ce ţi-am spus şi n-am să te uit niciodată, că ai fost aşa de bun cu mine...

Aici se înecă, îşi îngropă faţa în pernă, iar Cezar Lascari, care nu se pricepea destul la teatru ca să-şi dea seama că nu e artistă, şi nici nu ştia că tatăl ei, plutonier-major într-un regiment de cavalerie, murise de mult, căzînd de pe cal după o noapte de beţie, o cuprinse într-o îmbrăţişare furtunoasă, care-l făcu să se simtă de optsprezece ani, dar în timpul căreia Gaby Ionescu arunca din cînd în cînd spre pendula de pe noptieră priviri furişe şi obosite care spuneau discret: „Nu se mai satură? Aş vrea să mănînc ceva şi să mă duc la cinema."

Întîlnirea aceasta fu prima urmare a discuţiei dintre Gabriela şi Bobel Stoica. A doua urmare fu schimbarea de atitudine a lui Cezar, în privinţa plecării din ţară. A treia urmare, fu o schimbare a lui Ionel Haralamb faţă de Alexandra. În zilele acestea, de la sfîrşitul verii şi începutul toamnei, se întîlniră ei doi singuri, mai des ca altădată, cînd

se întîmpla nu rareori ca Ionel Haralamb să vină numai în vizită la Cezar şi la Alexandra, ca prieten al familiei. Iar acuma ţinea s-o vadă cît mai des şi cît mai mult. Alexandra scăpa mai uşor de acasă din pricina neatenţiei lui Cezar, mai preocupat ca niciodată de Gabriela. Astfel că mîncară adesea, seara, în cîrciumioare acoperite cu viţă de vie, apoi se întoarseră la braţ, noaptea, sub cerul senin şi cald al toamnei aceleia, ca doi îndrăgostiţi de douăzeci de ani; se duseră şi la cinematograf, şi se ţinură de mînă în întuneric; cunoscuţii îi vedeau împreună prin sălile de expoziţii şi la concerte, şi spuneau: „Bine-bine, se ştia, dar au început să se afişeze". Alexandra nu se gîndea la asta. Era fericită.

Dar într-o zi, Ionel Haralamb n-o chemă la telefon. Şi a doua zi, n-o chemă. Şi nici a treia zi. Îl căută ea: telefonul suna în gol. Aşteptă, cu inima strînsă. Îşi făcu o dată curaj, la masă, şi-l întrebă pe Cezar:

— Ce-i cu Ionel? N-a mai dat nici un semn de viaţă...

— N-am idee, zise Cezar înălţînd din umeri cu nepăsare, şi vorbi despre altceva. Dar Alexandra îşi adună tot curajul şi se duse la Ionel acasă; sună şi nu-i răspunse nimeni. Bătu multă vreme. Pe acelaşi palier, se deschise o uşă şi o privi neprietenos o femeie zbîrlită şi vopsită, în halat roşu şi cu faţa umflată de somn:

— Pe cine căutaţi?

— Pe domnul Haralamb...

Fără să spună nimic, umflata închise uşa la loc. Alexandra mai sună şi mai bătu. Apoi coborî şi-l întrebă pe portar dacă domnul Haralamb e acasă.

— Mi se pare că-i plecat în provincie, doamnă... De vreo cîteva zile parcă nu l-am văzut deloc...

Alexandra ieşi în stradă. După cîţiva paşi, se opri, şovăind, şi se rezemă cu umărul de zidul unei case. Trecătorii, miraţi, văzură o cucoană de patruzeci şi ceva de ani (împlinise patruzeci şi şase în primăvară), blondă şi începînd să încărunţească, şi foarte elegantă, stînd rezemată de un zid, cu ochii închişi.

Peste o clipă se stăpîni, şi porni mai departe. Acum înţelegea melancolia lui Ionel în anumite clipe, duioşia şi emoţia lui: îi era milă de ea, ştiind c-o va părăsi. Doamna Lascari umbla pe stradă, murmurînd:

— De ce m-ai lăsat... dacă mă iubeai, de ce m-ai lăsat? Era mai bine să îmbătrînim împreună, să murim aici, unde ne-am născut şi-am trăit... de ce m-ai lăsat? De ce m-ai lăsat?

Ajunsă acasă, se încuie în odaia ei şi plînse amar, cu hohote care-i zguduiau trupul mare şi puternic. Îi spuse cameristei că are o migrenă, se încuie în odaie şi nu mai veni la masă două zile. Din cînd în cînd, după ce se asigura că nu e Cezar acasă, şi că Lena e la vreun meci sportiv, se tîra pînă la telefon, în halat motolit, cu părul răvăşit, cu faţa descompusă şi îmbătrînită, şi mai făcea o dată, a mia oară, numărul de telefon al lui Ionel Haralamb; dar soneria ţîrîia în gol, ca de pe alt tărîm.

Apoi se mai linişti, reîncepu să facă şi să primească vizite; Cezar nu observase nimic, nu-i dădea nici o atenţie, preocupat, înnebunit de pasiunea lui; iar Lena trăia în afara lor, la ceaiuri, la dans, la sport; nu se ivea decît la mese şi dispărea iarăşi.

În zilele acelea se zvoni că Ionel Haralamb a fost arestat. Apoi că a fugit peste graniţă, împreună cu Dim Cozianu. Şi după două luni, în plină iarnă, Alexandra, care se simţea sleită, sfîrşită, ostenită de moarte, şi avea din ce în ce mai rar crize de durere şi deznădejde gîndindu-se că l-a pierdut, primi o carte poştală de la Paris, cu salutări, urări de sănătate, şi promisiunea că-i va mai scrie şi-i va telefona; se încheia cu „al tău, Ionel".

„Al meu, rîse cu amărăciune doamna Lascari. Al meu..."

Deodată – şi aceasta-i fu ultima tresărire de energie ca să-l recîştige pe Ionel, să nu-l piardă definitiv şi fără speranţă, aşa cum simţise din prima clipă că l-a pierdut – încercă să-l convingă pe Cezar că trebuie să plece. Întunecat, nervos şi cu privirea tulbure, Cezar răspunse:

— Să mai aşteptăm... Acuma nu se poate. Sîntem în toiul proceselor politice; Jean-Pierre Haralamb are să iasă compromis, şi nu-şi poate lua nimic asupra lui în momentul ăsta... Mai tîrziu... Răbdare, răbdare, că nu e totul pierdut...

Ştia şi el că totul e pierdut, dar n-avea curajul să şi-o mărturisească; ar fi trebuit să recunoască rolul pe care-l jucase Gaby Ionescu, şi nu voia să fie silit s-o recunoască nefastă şi de pierzanie. Alexandra nu mai insistă. Bea ceai după-amiază cu prietenele, juca bridge cu nenea Şerbănică, neschimbat, unde totul era la fel, numai bătrînul

Buzescu, ministrul lui Carol I de Hohenzollern la Stambul, murise într-o zi, cu un ziar vechi pe genunchi. Dar fusese uitat. Bătrînii găsiseră o ocupaţie care le umplea ziua: ascultatul la radio. Ascultau toate emisiunile posturilor din Occident; Şerban Lascari singur îşi bătea joc de ei, dar doamna Hrisoverghi şi toţi ceilalţi care veneau în casă aveau însemnate toate orele şi lungimile de undă şi în fiecare zi îşi anunţau reciproc întîmplări politice din apusul Europei, ca infirmierii care însemnă zilnic febra unui bolnav: numai că sănătatea lor era în proporţie directă cu febra politică şi militară a depărtatului Apus, crescînd sau anemiindu-se paralel cu înfierbîntarea şi domolirea ei.

Într-o asemenea zi, cînd fusese la bridge la nenea Şerbănică şi mîncase la nişte prieteni, Alexandra se dezbrăcă, obosită şi plină de o tristeţe cenuşie, cînd sună telefonul; camerista se duse să răspundă şi se întoarse repede:

— Coniţă, vă cheamă Parisul.

Alexandra se repezi la telefon; se făcuse palidă; îi tremura mîna cu receptorul şi o trecu o năduşeală şi o căldură; în receptor, foarte limpede, un glas pe care nu-l auzise de trei luni, spunea:

— Alo? Sanda, tu eşti? Ce mai faceţi voi? Ce faci? Ai nevoie de ceva? Ce face Cezar? Dar aia mică?

Alexandra rîdea nervos, ca o proastă. Nu ştiu ce să răspundă; de altfel, ce-ar fi putut răspunde?

— Bine, toţi... Ţie cum îţi merge? Bine? Mă bucur... Să-mi mai scrii...

(Ar fi trebuit să fie rece şi dispreţuitoare; o părăsise ca un nemernic; dar era moale, era laşă, şi era atît de uşor să se bucure că-l aude, şi atît de greu să se încordeze şi să fie demnă.)

— Alo! Ascultă, Sanda! Mai insistă pe lîngă Cezar!

— Da, răspunse ea după o secundă de tăcere.

La ce bun? N-avea nici un rost să insiste. Totuşi, îngînă maşinal:

— Da, am să insist.

— La revedere, Sanda!

Glasul şovăi. Alexandra ştia că fusese gata să spună ceva drăgăstos, dar nu îndrăznise. Îi era ruşine şi lui...

— La revedere, Ionel.

Puse telefonul în furcă şi se duse să se culce. Nu adormi îndată; se simţea obosită; inexistentă; golită de putere, de bucurie, de gînduri, de dorinţe, de tot.

Mai primi vreo două telefoane în toamna aceea, şi vreo două cărţi poştale. Al doilea telefon veni într-o noapte, tîrziu, pe la două.

Cu o jumătate de oră mai înainte, cineva sunase la uşa de la intrare. Alexandra citea, în odaia ei, un roman: *Intempéries*, de Rosamond Lehman. Lena era într-o excursie şi avea să se întoarcă abia a doua zi. Cezar lucra în bibliotecă, făcînd calcule complicate; trebuia să acopere cît mai curînd golul lăsat de nişte operaţii cu bani avansaţi de Banca Naţională pentru investiţii industriale. Fusese marea manevră a lui Dim Cozianu, manevra care transformase în aur şi devize sume imense deturnate de la opera de reconstrucţie de după război. Dim Cozianu fugise ca să nu plătească asta cu un proces şi o condamnare. Dar rămăseseră în ţară mulţi beneficiari ai operaţiei; unul din cei mai mari era el, Cezar. Cînd auzi soneria, se uită la ceas: unu şi jumătate. Cine putea fi? Se duse să deschidă chiar el; întrebă prin uşă cine sună.

— Siguranţa. Deschideţi!

Deschise, maşinal. Trei bărbaţi intrară numaidecît; Cezar văzu în spatele lor o maşină oprită lîngă trotuar.

— Domnul Cezar Lascari?

— Eu sînt...

Îi arătară un ordin de percheziţie, aprinseră luminile, şi începură să caute prin casă.

— Vin să vă descui uşile...

— Nu e nevoie; şedeţi pe scaun, şi daţi-ne nouă cheile, răspunseră agenţii.

Unul rămase lîngă Cezar în salon, îşi aprinse o ţigară şi începu să se uite pe pereţi; Alexandra intră şi se opri lîngă uşă, speriată.

— Doamna e soţia dumneavoastră? Nu vă speriaţi doamnă. Facem o percheziţie. Nu, acuma nu vă mai întoarceţi în odaie. Luaţi loc aici, şi aşteptaţi.

Cezar îi aruncă o privire desperată, apoi capul îi căzu pe piept şi nu spuse nimic. Alexandra se aşeză şi ea într-un fotoliu, tremurînd de încordare. Se auzeau glasuri prin odăi; de cîteva ori agenţii trecură prin salon; în răstimpuri, era o tăcere desăvîrşită, numai bătaia pen-

dulului din sufragerie tulbura liniştea. Cîte o răbufnire de vînt cutremura geamurile.

Cezar Lascari, galben, se gîndea concentrat. Dacă-i găseau ascunzătorile ştiute numai de el, cu aur şi dolari-hîrtie, era pierdut: din vară, o lege interzisese sub pedepse foarte severe posesia valutelor străine nedeclarate. Şi acuma, aştepta. Le vor găsi oare?

Alexandra se uita la el şi i se făcea şi ei frică şi un fel de greaţă; de ce ajunseseră să fie păziţi şi scotociţi ca nişte răufăcători? De ce fuseseră în situaţia de-a fi loviţi de legi? Fuseseră necinstiţi? Era numai o luptă între ei şi comuniştii care făcuseră sau inspiraseră legile? Şi o luptă pierdută. „Săracul Cezar: îmbătrînit, uzat, galben ca ceara..."

Telefonul sună. Alexandra tresări, gata să se ducă să răspundă, apoi se uită la agentul care-i păzea. Acesta întinse mîna:

— Poftiţi, vorbiţi...

Alexandra se duse la telefon („Şi-au luat ei măsuri ca să ni-l supravegheze") şi auzi:

— Alo? Vorbiţi cu Parisul.

Şi numaidecît glasul lui Ionel Haralamb, mult mai bine dispus decît data trecută:

— Alo, Sanda? Ce mai faci? Ce mai faceţi cu toţii? Cît mai staţi pe-acolo? Ce mai aşteaptă Cezar? Spune-i să ia paşapoarte şi veniţi pe-aici; o să găsiţi oameni foarte simpatici, care v-aşteaptă, şi cu care facem planuri pe unde să vă plimbăm, cum să vă distrăm...

Pe Alexandra Lascari o trecu o sudoare rece; dar glasul continua, nemilos, inconştient, uşuratic, fericit. Alexandra încercă să-l întrerupă.

— Ionel... n-ar trebui să mai chemi la telefon...

— Cum? De ce? E cel mai normal lucru. Cine are ceva de obiectat? Alo?

— Ascultă... bîigui Alexandra, lui Cezar nu-i place...

— Da' de ce nu-i place? întrebă glasul foarte mirat.

Alexandra roşi – îi era ruşine de ce spune, ruşine pentru ea, ruşine de inconştienţa lui Ionel (atît de repede uitase?) şi era speriată şi deznădăjduită; nu găsi nimic mai bun decît:

— *Il devient jaloux, tu sais...*

— *Jaloux? Après dix ans? Il est devenu fou? Jaloux? Ho-ho-ho!* [1]

[1] — Devine gelos...
— Gelos? După zece ani? A înnebunit? Gelos?

Hohotele de rîs se auzeau în telefon aşa de puternic, încît agentul care fuma în faţa lui Cezar ridică ochii şi se uită la Alexandra. Ea roşi şi mai tare, şi voi să mai spună ceva, dar glasul din telefon amuţi brusc; după o clipă de bolboroseală mecanică de voci întretăiate şi interferente, altul, al domnişoarei de la telefoane, spuse:

— Comunicaţia s-a întrerupt... telefoanele din Paris au intrat în grevă... închideţi, vă rog, aparatul.

Cezar Lascari fu arestat în noaptea aceea, şi rămase închis cîteva luni de zile; pe urmă fu eliberat, procesul rămînînd să i se judece mai tîrziu, împreună cu al altor persoane amestecate în afaceri cu aur şi valute străine. La el nu se găsise nimic. Se întoarse de la închisoare, slab şi gălbejit, întîi la Gaby Ionescu. Bătu la uşă. Ea întrebă prin uşă, uitîndu-se prin lentilă:

— Cine e? A!

O pauză.

— Stai un moment, să pun ceva pe mine.

Peste două minute îi deschise. Cezar îi căzu de gît, şi o strînse la piept, cu o patimă deznădăjduită. Gabriela era în pijama de mătase, îmbăiată proaspăt, parfumată, cu mîinile şi faţa frăgezite cu creme; îl aşeză pe un scaun, şi-i strînse capul la pieptul ei. Cezar sufla greu, obosit.

— Săracul de el... Nici nu ştii ce grijă mi-a fost! Mi-era o frică pentru tine... Ce-a fost? Chestie cu cocoşei şi dolari? Aşa se spune în oraş...

Cezar dădu din cap, mut.

— Mi-a fost o frică să nu se găsească la tine ceva... teribilă... Ai cine să ţi le ţie? O persoană de încredere?

— O am pe nevastă-mea... E om de caracter, cu toate defectele ei...

Gaby Ionescu clipi din ochi:

— Lasă asta... Nevasta e nevastă: ea e prima persoană la care or să caute...

Îl mai mîngîie şi-l mai giugiuli pînă-l ameţi bine, dar cînd se trezi în el pofta, îl respinse:

— Du-te în baie, că miroşi a şoareci... Du-te, şi pe urmă vorbim...

Şi cînd îl auzi bălăcindu-se în baie, se duse iute şi fără zgomot la uşa ce da spre balcon, o deschise şi făcu un semn. Bobel Stoica, îm-

brăcat în grabă, acolo în frig, cu cravata neînnodată și șireturile de la pantofi dezlegate, dar cu pălăria în cap și paltonul aruncat pe umeri, veni din balcon, trecu prin garsonieră și ieși; Gabriela închise ușa în urma lui, milimetru cu milimetru, apoi se întoarse și se trînti pe pat.

Mai tîrziu, noaptea, îl întrebă iarăși pe Cezar:

— Nu ești imprudent? De ce nu lași banii într-un loc sigur?

— Ce loc sigur? întrebă Cezar, care-o ținea în brațe și era amețit și topit de dragoste.

— Nu-ți spun la mine, fiindcă se știe că trăiesc cu tine.. dar de exemplu la mama... tata a murit, săracul, cînd erai tu la pension... dar la mama, nimănui nu i-ar trece prin gînd să caute ceva; ea, femeie simplă, e în provincie, la Găești, are o căsuță singură în curte...

— Știi că ar fi o idee, murmură Cezar Lascari, și o sărută: Fetița mea deșteaptă, și care mă iubește...

Peste cîteva zile, îi dăduse mai multe pungi de piele cu bijuterii, aur și pachete de bancnote de o sută, ale Băncii Statelor Unite. Iar numaidecît după plecarea lui din garsonieră, Gaby Ionescu le luă într-o poșetă de voiaj, din piele de crocodil, mare ca un geamantan, se urcă într-un taxi și le duse la Bobel Stoica. Le desfăcură împreună și turnară conținutul pe jos. Stăteau în genunchi, față-n față, și turnau dintr-o mînă într-alta briliantele și monezile de aur, care începură să se rostogolească pe sub pat, sub fotolii, prin colțuri. Atunci se apucară să le adune și să le facă la loc, fișicuri de metal galben și grămăjoare cu sclipiri și fulgerări albe-albăstrii, și în toate irizările curcubeului.

— Mama lor de ciocoi, zise cu o răbufnire de invidie sălbatică Bobel Stoica, simțindu-se, în felul lui și pentru prima și ultima oară în viață, socialist. Uite ce putrezi de bogați erau... Și noi, să trăim și să ne uităm!... tu-vă muma-n c...!

VII

Într-o zi pe la sfîrșitul iernii 1948-1949, Alexandra Lascari se întorcea acasă cu un fileu în mînă. Fileul era plin cu cartofi mici și în parte degerați, iar mîna care-l ținea era obosită, asprită de spălat vase și rufe, înroșită de frigul care pătrundea prin spărturile unei mănuși uzate și descusute.

Alexandra încărunțise mult în iarna aceasta, fața îi obosise, pielea de sub bărbie i se lăsa; trupul ei mare și frumos devenise greoi, privirea viorie îi era acuma ștearsă, fără strălucire, pierdută în gol. Mergea în neștire pe străduțele acelui cartier vechi, năpădit de prăvălioare, de tarabe, de vînzători în aer liber, și unde se vindeau pantofi vechi desperecheați, obiecte de tinichea ruginite care nu se puteau ghici la ce folosesc, stofe tocite ce fuseseră cîndva perdele sau halate, ori amîndouă una după alta; lămpi vechi, becuri arse, cuști de șoareci; cartierul mirosea a rînced, și a stătut, și a închis, a sărăcie și a bazar pentru săraci; deasupra lui se înălțau în aerul rece și cenușiu turlele bisericilor zidite de boierii Văcărești, și Pîrșcoveni, și Grădișteni și Cozieni, și de vechii starosti de bresle, cu desăvîrșire morți și nimiciți de uitare. Alexandra umbla aplecată spre stînga, ca să cumpănească greutatea fileului cu cartofi din mîna dreaptă, care i se părea că i se rupe din umăr. Îi venea să plîngă de oboseală, și-i era frig. În fața unui magazin stătea un șir negru de oameni care se înghesuiau unul într-altul, toți cu ochii spre ușa prăvăliei unde doi-trei bărbați congestionați se sufocau, vrînd să intre în același timp, și urlînd unul la altul, cu ochii ieșiți din cap, lucruri neînțelese. Alexandra se apropie de capătul cozii și-o întrebă pe o bătrînă cu o broboadă de lînă împletită și cu fața cenușie:

— Ce se dă?

Și făcu semn cu bărbia spre ușa prăvăliei.

— Nu știu, maică. Mi se pare că pește sărat, zise bătrîna, apoi îl împunse cu o gheară uscată pe un bărbat care stătea în fața ei:

— Nu știi ce se dă, domnule dragă?

Omul, cu mîinile în buzunarele paltonului și cu o bască trasă pe sprîncene, dădu din umeri încruntat, cu o furie stătută, clocită:

— Habar n-am... Orice s-ar da, bine că se dă...

Și stătu mai departe, cu măselele strînse și capul între umeri, vînăt de frig și coclit de furie. Baba nu zise nimic, și urmă să stea și ea, cu o răbdare mecanică. Scoase un ghem și niște ace din buzunar și începu să împletească un ciorap. Alexandra rămase acolo; ultima din coadă, fără să știe nici ea de ce, amorțită, fără gînduri. O femeie legată la cap cu o cîrpă se apropie și întrebă:

— Ce se dă aici, tovarășă?

— Nu știu, zise Alexandra. Mi se pare că niște pește sărat.

— Peşte sărat, cîrîi afirmativ baba cu ciorapul, deşi între timp nu aflase nimic în plus, care s-o întărească în credinţa ei.

— Peşte sărat? zise femeia, şi-şi luă rîndul după Alexandra.

Mai veniră cîteva persoane; dar Alexandra nici nu le luă în seamă, şi stătu acolo, fără gînduri, cu creierul din ce în ce mai vid, cu sufletul din ce în ce mai pustiu, pînă se trezi la nişte răcnete.

— Nu mai e! Înţelegeţi o dată, tovarăşi: nu mai e! Ce vreţi să facem noi? strigă din răsputeri din uşa prăvăliei un tînăr în halat alb mototolit şi murdar.

Mulţimea înţelese greu; unii întrebau, încăpăţînaţi:

— De ce nu mai e? Să spună de ce nu mai e!

— Ce să spuie? Nici ei nu ştiu. Dacă nu mai e, nu mai e, zise cu oarecare bună dispoziţie un om gras şi roşu, făcîndu-şi loc printre ceilalţi.

El fu primul care se rupse din coadă; după el, se risipiră toţi, care încotro. Alexandra vru să-şi ridice sacul cu cartofi de jos, dar dispăruse. Rămase o clipă zăpăcită, fără să înţeleagă. Era singură pe trotuarul pustiu. În faţa ei, băieţii din prăvălia goală trăgeau cu zgomot obloanele de tablă ondulată.

Îi furase cineva sacul. Îi furase cineva cartofii. Îi găsise aşa de greu, îi plătise cu banii luaţi pe vînzarea unui covor şi acuma nu-i mai avea. Nu va avea ce mînca, acuma la prînz, pînă nu vinde iarăşi ceva, şi nu găseşte, cine ştie unde, şi cînd, şi cît de greu, nişte cartofi. Ar fi putut izbucni în plîns de desperare. Şi totuşi, ciudat, îi părea şi bine, într-un fel. Scăpase de greutatea aceea care-i smulgea braţul din umăr. Respiră uşurată şi se-ntoarse spre casă, ceva mai sprintenă.

La a doua arestare a lui Cezar, care se afla şi acuma la închisoare, fusese scoasă din casa de pe şoseaua Jianu şi trebuise s-o părăsească într-o jumătate de oră, cu cîteva geamantane. Se refugiase la nenea Şerbănică, în casa bătrînească din Culmea Veche. Iar acum, în iarnă, fuseseră scoşi şi de aici, şi se adăpostiseră în grabă în podul clădirilor dărăpănate din fundul curţii (fostele odăi ale slugilor, bucătării, spălătorii şi grajduri), pe care Şerban Lascari le închiriase prin 1946 şi le despărţise cu un gard de casa cea mare. Acuma, clădirea de cărămidă şi tencuială, cu turnuleţe în dezgustătorul stil romantic al Europei burgheze, din 1850, clădirea cu peron şi ferestre înalte, *à la française*, era văruită proaspăt, cu ferestrele spălate şi văduve de perdele; din tavane atîrnau fire electrice cu cîte un bec la capăt; pe faţadă, deasupra intrării, scria *U.F.D.R. Organizaţia Sectorului*, şi deasupra *Trăiască Republica Populară Română*. Locuitorii căsuţelor din fundul curţii intrau printr-o portiţă laterală şi printr-un culoar între două garduri de scînduri. Pe-aici trecu, îngheţată şi obosită, Alexandra Lascari, în blana ei de castor care fusese foarte frumoasă, dar începuse să se dărăpăneze, să arate pielea pe unde se tocise blana, şi era prea scurtă pentru moda anului 1949. Dar Alexandrei nu-i păsa de modă; era obosită, îi era frig, şi voia să doarmă, să scape dintre scîndurile astea cenuşii, de străzile cenuşii, de sub cerul cenuşiu şi îngheţat, în neştirea somnului.

De la fereastra la care se arătau uneori, acuma o sută de ani, ochii de văpaie sumbră şi feţişoara palidă şi trufaşă a Davidei Cozianu, o funcţionară cu aerul plictisit, fardată prost şi prea mult, o privi cu nepăsare pe nepoata Davidei, Alexandra Cozianu, cum intră în căsuţa cu tencuiala căzută, care fusese, odinioară, spălătoria.

Alexandra începu să urce scări în întuneric – nu se instalase aici niciodată un bec electric – apoi, undeva sus sub acoperiş, în beznă, bătu într-o uşă. O întrebă un glas proaspăt şi limpede:

— Cine-i?

— Sînt eu, Lena, deschide.

Uşa se deschise asupra unei înghesuieli nemaipomenite de obiecte urcate unele peste altele, pînă-n tavan. Fotoliile Ludovic al XV-lea cu trandafiri sculptaţi în lemnărie, şi cu tapiseria înfăţişînd trandafiri şi flori de cîmp, erau întoarse cu picioarele în sus, puse pe lăzi, încărcate cu covoare făcute sul, lămpi de bronz cu braţele strîmbate, cîrpe vechi a căror întrebuinţare nu se putea ghici; poleiala lemnului şi a bronzurilor era roasă, acoperită de un strat gros de praf şi murdărie; tavanul de unde atîrna un bec solitar, galben de murdărie şi de urme de muşte, era lepros, plin de pete de umezeală; iar bicicleta Lenei era sprijinită de o oglindă mare de cristal cu un cadru de porţelan preţios de Meissen, cu amoraşi, trandafiri, frunze, ghirlande, arcuri şi săgeţi, făclii şi capete zîmbitoare, totul plin de praf, spart pe alocuri, şi oglinda însăşi, cu formele ei întortocheate şi baroce, crăpată de sus pînă jos. În această îngrămădeală prăfuită şi ciudată care ar fi putut îmbolnăvi o minte sănătoasă, Lena, după ce-i deschise maică-si, se aşeză iarăşi pe o ladă, cu mîinile pe genunchi, cu faţa în sus şi un

zîmbet feciorelnic dar viclean, ascultînd ce-i spunea un tînăr aplecat asupra ei şi rezemat cu umărul de cadrul aurit (cu aurul jupuit şi lemnul rupt) al portretului logofătului Dimitrie Cozianu, cu işlic negru şi anteriu liliachiu îmblănit cu samuri *sibiriotică*. Tînărul spuse „sărut mîna" şi nu-i dădu nici o atenţie Alexandrei. Avea o haină scurtă de pînză verde ca măslina, căptuşită cu blană de oaie vopsită cafeniu, din cele pe care le-au lăsat prin Bucureşti militarii din misiunea Statelor Unite prin 1944-47. Era tuns scurt, aşa încît părul să-i stea pe ţeastă ca o creastă de cocoş; şi-i vorbea Lenei cu gravitate:

— ...Dacă era inteligent, în loc să ţie balonul ca un prost pîn-a venit Nicky, să-l *placheze la picioare*, făcea o *fentă*, *pasa băşica* mai departe lui Nelu şi lui Dodi... De ce rîzi? întrebă el deodată, bănuitor.

— Nu, de nimic... mă gîndeam...

— La ce te gîndeai?

— Mă gîndeam că te-am văzut ieri cu o *piele* pe stradă; tot aşa o vrăjeşti şi pe ea?

— M-ai văzut cu o *piele*... ei şi? mormăi tînărul jignit. Parcă eu nu te-am văzut de-atîtea ori cu un *os* la Nestor şi mi-am ţinut gura...

— *Gentlemanlike*[1], rîse Lena.

În vremea asta Alexandra Lascari îşi atîrnase blana în cuier şi trecuse în odăiţa unde locuia ea cu Lena. Nu mai auzi ce-şi spun cei doi. Se gîndea: „Ce fragedă e, ce tînără, ce fericită... Tinereţea învinge totul; senini, fără griji, chiar cînd împrejurul lor se dărîmă lumea..." O invidia pe fiică-sa. Avea s-o ţină minte multă vreme, cum şedea acolo, pe ladă, cu bicicleta rezemată de un fotoliu aurit în tapiserie de Aubusson întors cu picioarele în sus, şi cum zîmbeşte copilăros, suav şi viclean, cu gura fardată şi feţişoara subţiată de cînd se făcuse fată de şaptesprezece ani şi nu mai era copilul bondoc şi nebun după jocuri cu mingea din 1944 sau 45. Lena pe ladă, subţire şi cu privirea vicleană, de femeie, şi totodată naivă, de copil, zîmbind cu dinţii albi, şi tînărul sportiv aplecat deasupra ei, cu cotul rezemat de cadrul portretului celui vechi – aşa avea să şi-o aducă aminte, se gîndea Alexandra făcînd focul în soba de tuci. Pereţii erau uzi. La ultima ploaie de toamnă se stricase undeva acoperişul şi pete mari, întunecate, mînjeau zidurile. Din odaia de alături se auzi o tuse slabă,

[1] Maniere de gentleman.

înăbuşită. Alexandra se ridică după ce izbuti să-şi facă focul, şi se duse să bată în uşă, apoi intră.

— Cum îţi mai e, nene Şerbănică?

Şerban Lascari şedea într-un fotoliu tocit, învelit cu o pătură fină care fusese albă, dar acum ajunsese cenuşie-gălbuie. În odaie era lumină puţină, mobilele de preţ luceau tainic şi întunecat prin colţuri, covoarele roase şi prăfuite de pe jos erau stinse, roşu mort, verde veşted. Bătrînul era mai gîrbov, palid, cu veşnica-i bărbuţă albă ascuţită şi cu mîinile încrucişate pe pîntece; vorbea cu nevastă-sa, aproape neschimbată, cîrnă, bună, liniştită, răbdătoare, dar care începea să încărunţească înainte de vreme; şi cu doamna Hrisoverghi, legată sub fălci şi pe frunte cu bandajele ei de cauciuc menite să-i suprime zbîrciturile, îşi lega un şorţ mare peste halatul ei de casă, şi-şi trăgea nişte mănuşi vechi pe mîini.

— Cum îţi mai e, nene Şerbănică? întrebă Alexandra intrînd.

— Nu mi-e bine... Îmi simt mereu gîtul strîns... mi-e greu să înghit... Cred că nu-i pot înghiţi pe comunişti, şi de aceea mi s-a strîns gîtlejul... *Avouez aussi qu'il avait de quoi, la pilule était bien forte...*[1]

— *Et amère*[2] *oh là là!* exclamă doamna Hrisoverghi printre dinţi din pricina bandajului; Alexandra, vino să facem de mîncare. Ai adus cartofii aceia?

Alexandra şovăi o clipă; îi era frică să nu izbucnească o scenă, să nu-nceapă să plîngă bătrînii; dar o salvă o bătaie în uşă.

— *Doamna* Lascari... acasă sînteţi? întrebă prin uşă vecina şi, la răspunsul Alexandrei, intră.

O femeie brună, fardată, într-un halat nou şi cochet de stofă ieftină; părul vopsit în negru lucios, genele „făcute", unghiile purpurii, un lănţişor subţire cu o cruciuliţă la gît, cercei de briliante purtaţi la halat: asta era doamna Buznea, soţia unui inginer, director de întreprindere a statului, mutat de curînd din provincie la Bucureşti, care, pînă să-şi găsească o locuinţă potrivită, ocupa odăile servitorilor din dosul casei celei mari şi le transformase în apartament, avînd bucătăria comună cu familia Lascari îngrămădită în vechea spălătorie.

[1] Recunoaşte că aveam de ce, hapul era greu de înghiţit!

[2] Şi amar.

— Ah, mă scuzaţi că vă deranjez... Bună ziua, doamnă Lascari, bună ziua doamnă Hrisoverghi.

— Bzon, mormăi printre dinţi, strînsă de bandaj, doamna Hrisoverghi.

— ...Bună ziua, domnu' Lascari. Cum mai staţi cu sănătatea? *Vous montrez bien*[1].

— Ah, da? Mă bucur... mulţumesc, zise Şerban Lascari înveselit. *Je montre bien, en effet. Je montre bien au visage, n-est-ce-pas?*[2] întrebă el amabil şi perfid.

Doamna Hrisoverghi zîmbi cu fălcile strînse, Alexandra surîse palid, iar doamna Buznea, fără să înţeleagă, urmă:

— *Doamna* Lascari (cu acea timiditate şi falsă delicateţe mic-burgheză care nu îndrăzneşte să se adreseze direct şi articulat „doamnă cutare", sau „tovarăşă cutare", ci i se adresează indirect: *„doamna* cutare", „tovarăşul cutare"), a venit un domn care vă caută.

— Un domn? Cine e?

— Nu ştiu...

Alexandra ieşi; în odaie o aştepta un bărbat înalt şi spătos, brun şi cu faţa măslinie, uleioasă, cu o barbă din acelea albăstrii, care niciodată nu sînt bine rase, şi ochii cu corneea gălbuie, mobili, iscoditori şi ieşiţi din cap; tot omul era mare şi umil, unsuros şi mieros, viclean şi naiv, ca un hamal din Bassora în *O mie şi una de nopţi*; oriunde ar fi fost, în orice costum sau împrejurare, părea că poartă pe umăr un covor invizibil, făcut sul, şi între degete un şirag de mătănii la fel de invizibile, de rostit după ele rugăciunile bisericii gregoriene.

— Sărut mîna, doamnă.

— Bună ziua, domnule Şahnabadzian.

— *Am* un domn de la o legaţie... cumpără covoare, mobile, orice... Dă preţ bun, mai bun ca la Talcioc.

— Vino să-ţi arăt ce mai avem, zise Alexandra, şi-i arătă drumul.

Domnul Şahnabadzian intră şi salută pe toată lumea, uitîndu-se însă în acelaşi timp la covoare, mobile şi tablourile de pe pereţi cu o unică, rapidă şi totală privire.

— Asta aş vrea să vînd, zise Alexandra.

---

[1] Arăţi bine (incorect).

[2] Arăt bine, într-adevăr. Arăt bine la faţă, nu-i aşa? (incorect).

Misitul se aplecă, luă un colţ de covor între palmele-i gălbui şi-l frecă uşor. Murmură, impresionat, uitînd româneşte dintr-o dată, şi scoţînd sunetul *Kh* de undeva din fundul nasului şi din gîtlej:

— Asta Khorassan estem, bre!

Citi inscripţia cu litere arabe din capul covorului, apoi se ridică:

— Cît să spun că aţi cerut dumneavoastră?

Alexandra se uită la socru-său, la Marion Lascari, la doamna Hrisoverghi. Nu ştiau nici unul. Doamna Buznea privea scena cu ochii aprinşi de lăcomie.

— Cereţi două mii de lei, zise şovăind domnul Şahnabadzian.

— Cum? Cea mai mică leafă e de şase mii de lei, şi dumneata vrei să dăm un covor din veacul al XVII-lea pe două mii? pe trei-patru dolari? întrebă gîtuit domnul Lascari.

— Aşa sînt preţurile, zise Şahnabadzian ridicînd din umeri. La Talcioc primiţi şi mai puţin...

— Bine, dar clientului dumitale nu-i e ruşine să cumpere cu cîţiva dolari aşa ceva? întrebă iar Şerban Lascari şi începu să înghită greu: îl durea gîtul.

Misitul zîmbi, umil, tuciuriu şi subtil, plin de o resemnare străveche:

— Ruşine... De ce să-i fie ruşine? Face o afacere. Credeţi că sînt boieri? Şi ei sînt tot...

Nu încheie, ci dădu din umeri, cu un gest, arătînd ceva în aer, ceva ce era mai jos decît umărul lui apăsat de-a lungul anilor de mii de covoare făcute sul.

— Vă dau eu două mii cinci sute, zise în şoaptă doamna Buznea la urechea lui Marion Lascari.

Ochiul gălbui-cafeniu al misitului trecu pe deasupra lor fără să se oprească, dar domnul Şahnabadzian vorbi, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat:

— Eu o să cer trei mii; să vedem cît oferă el.

— Mulţumesc, domnule Şahnabadzian, spuse cu căldură Alexandra, care nu observase nimic.

Misitul salută, înclinîndu-se adînc în toate direcţiile, şi uitîndu-se în acelaşi timp în toate colţurile odăii, cu aerul de-a face mintal un inventar complet, apoi ieşi, memorizînd fără îndoială ce văzuse, pentru alţi clienţi viitori. Dar în clipa cînd Alexandra era pe punctul

să-nchidă ușa după el (Lena și cu tînărul ei stăteau mereu de vorbă unde-i lăsase), se trezi față-n față cu o umbră cu doi ochi lucitori în întunericul coridorului muced și fără bec. Se dădu îndărăt, speriată:

— Cine ești dumneata? Ce cauți?

Fără a aștepta să fie poftit, un om în haine peticite, gălbejit, slab, cu pieile atîrnîndu-i sub gît, intră și închise ușa după el.

— Aș vrea să vorbesc cu doamna Lascari, murmură el uitîndu-se bănuitor și temător în juru-i.

— Eu sînt... Ce poftești dumneata?

Omul se uită la cei doi tineri, apoi suflă:

— Cu dumneavoastră personal...

Alexandra șovăi o clipă, apoi îl pofti în odaia ei și-a Lenei. Omul o urmă uitîndu-se cu o lăcomie ciudată la obiectele îngrămădite unele peste altele în coridor și la mobilele din odaie. Căutătura lui iscoditoare avea ceva din a lui Șahnabadzian, dar pe cînd a misitului era profesională și oarecum științifică, a acestuia era hulpavă, avidă, înfometată. La fel se uită și la Alexandra Lascari, din cap pînă-n picioare; Alexandra simți pentru întîia oară de multă vreme, și în chip neplăcut, că e femeie.

— Dați-mi voie să mă prezint: avocat Alexandrescu.

Îi luă mîna cu forța și i-o sărută.

— Vin de la pușcărie, zise el, ținîndu-i mîna și privind-o cu lăcomie. Am să vă transmit din partea soțului dumneavoastră că e bine sănătos, și că are nevoie să-i trimiteți bocanci, ciorapi groși de lînă și bani... El mi-a cerut să nu vă las să aflați, dar mă simt obligat să vă spun... o duce prost cu plămînii...

Și se împunse cu degetul în coastele-i slabe peste care flutura haina rămăsă prea largă. Alexandra, speriată, zăpăcită, răspunse:

— Vă dau... Am niște bocanci pe care-i punea el la vînătoare... și șosete groase... dar n-am bani, am vîndut ieri ceva și am avut o pățanie, încît... dar aș putea...

— Nu face nimic... lăsați... Mă pot ocupa eu să vînd ceva, și trimit eu direct... am legături cu cine trebuie, *acolo*...

— Bine, dar doctorii? Nu-i trebuie ceva? Streptomicină, vitamine...

— Astea o să le trimiteți o dată cu bocancii; vă dau eu adresa, unde mă găsiți pe mine mîine și poimîine... dacă nu preferați să vin eu,

zise repede domnul Alexandrescu, aplecîndu-se și începînd să înfășure un covor de pe jos.

— Ce... ce faceți?

— Nu vreți să-l vindeți? Mă ocup eu... nu trebuie să vă mai obosiți...

Era atît de ostenită de toate, de toți, și de ea însăși, încît oftă:

— Bine, ocupați-vă dumneavoastră... Dar să știți că-i un covor foarte scump, un Ferahan adus de la Constantinopol de un prieten al nostru.

Prietenul fusese domnul Emanoil Buzescu, ministru al lui Carol I pe lîngă Înalta Poartă, care fusese găsit în fotoliu, cu un număr din *Figaro* pe genunchi, la pagina unde text, fotografii și desene descriau vizita țarului Nicolae II la președintele Republicii Franceze. Se uita fix la pozele cu calești pline cu cucoane cu umbreluțe, rochii cu volane și pălării mari, de domni cu joben și militari cu fireturi, egrete, trese și eghileți. Murise.

— Da, da... un Ferahan... mîine vin eu pe la dumneavoastră cu banii; dacă vreți să vă notați adresa mea, pentru bocancii aceia...

— Stați un moment: vi-i dau acuma, că știu unde sînt... Dar ce-are cu plămînii? Are febră? Are...?

— Scuipă sînge, doamnă, zise cellalt brutal.

Alexandra cotrobăia printr-o ladă; îi tremurau mîinile. Săracul Cezar! Lui, căruia-i plăcea atîta confortul, baia lui caldă, mîncările lui preferate, Armagnac-ul după-masă, la o havană... și acum... îi era milă de bărbatu-său, ca de o ființă străină, plăpîndă și neputincioasă. Găsi bocancii și șosetele de lînă și i le dădu lui Alexandrescu. Acesta plecă repede:

— Nu uitați: strada Sapienței, 11 bis, etajul patru... întrebați de mine, o să vi se deschidă, zise el misterios și plecă, după ce-i mai sărută mîna o dată, cu sila.

Alexandra închise ușa în urma lui și se-ntoarse, tulburată și tristă. Lena rîse:

— E un *flirt* de-al tău, mămicule?

— Ia nu vorbi prostii...

— Păi te-am auzit că-i acorzi un rendez-vous... și holba la tine niște ochi...

Rîdea, ca şi tînărul în canadiană ca măslina. Alexandra fu cît pe ce să-i spuie ceea ce aflase despre tatăl Lenei, dar se stăpîni şi intră fără un cuvînt.

Înăuntru, în lipsa ei, doamna Buznea, care voise să cumpere ieftin covorul de Horassan, spusese:

— Vai, nu pot să vă spun ce rău îmi pare cînd văd că trebuie să vindeţi...

Domnul Lascari, nevastă-sa şi doamna Hrisoverghi nu spuseră nimic.

— Cîte trebuie să suferim şi noi, zise doamna Buznea, al cărui soţ avea leafă mare şi maşina întreprinderii. Cîteodată stau şi visez la momentul cînd o să stau cu o mulţime nesfîrşită în Piaţa Palatului, şi să cînt *Trăiască Regele.* Cînd te gîndeşti că a trebuit să plece, săracul... şi n-a trecut de atunci decît un an...

— Acest sentiment vă onorează, zise domnul Lascari. Şi eu parcă aş cînta ceva, o melodie oarecare, pentru rege; îl stimez mult: a moştenit ce e mai bun din întreaga dinastie: accentul lui Carol I, strălucirea intelectuală a lui Ferdinand I, iar de la Carol al II-lea, caracterul ferm, leal, generos, sincer şi duşman al vărsării de sînge.

— Nu-i aşa? întrebă doamna Buznea. Şi ce tînăr şi frumos e, săracul...

— Doamnă - zise Şerban Lascari, cu mîinile pe burtă - nu el, şi nu strămoşii lui, ci strămoşii *noştri* au făcut ţara cum e - iar el a plecat, pe cînd noi am rămas...

— Aveţi dreptate, spuse femeia cam încurcată; în fond, dumneavoastră poate că aţi iubit ţara prea mult...

— Iubeşti ce e al tău, zise bătrînul. A fost a noastră, şi am iubit-o. Acuma nu mai e a noastră; nu văd de ce-aş iubi-o...

Şi se răsuci în fotoliu, cu mîinile la gît.

— Te sufoci? întrebă speriată doamna Lascari.

Doamna Buznea, care se simţise deodată micşorată, străină, într-o lume mare, dură şi necunoscută, căreia-i aparţineau oamenii aceştia, se retrase; pe cînd cobora treptele în întuneric, se gîndea: „Mama voastră de ciocoi". Acasă însă îi veniseră două prietene în vizită; şi după ce se sărutară atingîndu-se numai cu obrazul, şi se aşezară să joace *rummy* cu pietre, doamna Buznea începu:

— Spunea adineauri Marion Lascari...

— Care Lascari? întrebă una din prietene, mai naivă.

— Cum, dragă; sînt cunoscuţi; sînt *aliaţi* (doamna Buznea auzise vorba asta în gura bătrînei Hrisoverghi) cu toată lumea şic: cu Cantacuzineştii, cu Brîncovenii, cu Ghiculeştii şi aşa mai departe.

— Credeam că bărbatu-tău e membru de partid, zise altă prietenă, verde de invidie.

— Treaba lui, răspunse dezinvolt doamna Buznea. El cu relaţiile lui, eu cu ale mele.

VIII

În strada Sapienţei 11 bis, nu exista nici un al patrulea etaj. Alexandra Lascari sună la toate etajele şi întrebă. Întrebă şi la subsol, unde erau de asemenea locuinţe. Nimeni nu cunoştea un avocat Alexandrescu.

Se-ntoarse acasă zăpăcită, neştiind ce să creadă, şi-i povesti lui Marion Lascari:

— *Mais il t'a flouée, ma pauvre petite!* exclamă cu milă franţuzoaica. *Peut-on être confiant à ce point!* [1]

— Nu se poate... Cine ştie... am înţeles eu greşit... Eram speriată, îmi părea rău de bietul Cezar, n-am notat bine adresa! Trebuie să vie într-una din zilele astea, să-mi spuie ce-a făcut cu covorul, dacă l-a vîndut, dac-a trimis banii...

Marion dădea din cap cu compătimire:

— Cum vrei, dar nu-i spune nimic lui Şerbănică, e destul de obosit şi-aşa, se simte destul de rău, cu laringita asta care nu-i mai trece...

Peste o zi, încă nu apăruse nimeni. A treia zi, nimic. A patra, dimineaţa devreme (era o dimineaţă friguroasă, posomorîtă, sură), cineva bătu tare în uşă. Alexandra se trezi şi se uită la Lena. Fata dormea, cu o mînă sub obraz, ca un copil. La mişcarea Alexandrei, se ghemui spre ea şi întinse mîna prin somn, o puse pe maică-sa, fără putere, cu palma deschisă, şi rămase aşa. Alexandra simţi că i se topeşte inima în piept, şi-i dădură lacrimile în ochi.

— Fetiţa mea mică, şopti ea.

Afară, o nouă bătaie zgudui uşa. Alexandra sări din pat, îşi îmbrăcă halatul şi se duse să deschidă: era sigură că e Alexandrescu. Dar

[1] Dar te-a păcălit, fetiţo dragă!... Cum poţi fi în aşa hal de încrezătoare!

rămase împietrită. În fața ei era Cezar, cam gîrbov, foarte slab, în niște haine ponosite, tocite, peticite, vînăt de frig. Alexandra îi căzu de gît și de-astă dată chiar izbucni în plîns; pe cînd plîngea, cu fața pe pieptul lui, simțea mirosul urît, de șoareci, al hainelor. Niciodată nu mirosise așa Cezar, la cele două întoarceri de la închisoare de pînă atunci.

— A fost greu? Hai, vino, vino în casă...

Și-l trase în coridorul plin de mobile, unde lămpi de bronz, oglinzi cu cadrul de porțelan și tablouri, din care cîteva sparte, zăceau unele peste altele. Cezar se uita împrejur, dar părea neatent, preocupat, nervos.

— Cum ți-e sănătatea? Ai febră? E adevărat c-ai scuipat sînge?

El o mîngîia pe cap, cu gîndul într-altă parte; dar cînd o auzi ce spune, se-ntoarse spre ea, mirat:

— Care sînge? N-am nimic! De unde ți-a venit să mă-ntrebi?

— A venit un om care-a stat cu tine la închisoare... spunea că suferi de plămîni...

— Care? Cum îl cheamă?

— Alexandrescu. Un avocat.

— Vreun escroc... Era un Alexandrescu acolo, colonel de stat-major... și e acolo și-acuma. Te-a mințit. N-am nimic.

Și intră, fără să mai vorbească de asta. Alexandra îl urmă, îl lăsă s-o strîngă în brațe și s-o sărute pe fiică-sa și bătu în ușă ca să le spună bătrînilor că a venit Cezar.

Cezar însă părea ciudat, încordat, cu ochii ațintiți în gol, cu gîndul fixat asupra unui lucru pe care încerca să și-l aducă aminte, sau să-l înțeleagă, și nu izbutea. Cîteva zile fu așa. Abia se odihni, în prima zi, și îndată plecă în oraș, de unde se-ntoarse după un ceas sau două. A doua zi, la fel. Începu să iasă și de două ori pe zi, și de trei ori; se-ntorcea de fiecare dată după un interval de timp mereu același.

Se ducea la Gaby Ionescu. Și în prima zi, tot acolo fusese mai întîi; găsise ușa încuiată, nimeni nu-i răspunsese la sonerie, bătuse zadarnic. Vecinii de palier, treziți din somn la ora aceea cînd afară încă era noapte, deschiseră și-l priviră uimiți și bănuitori, cu ochii cîrpiți de somn. După prima spaimă, înțelese că Gabriela e plecată (de bună seamă la părinții ei, la Găiești). Veni s-o caute în fiecare zi de două ori: trebuia doar să se întoarcă din oră în oră. Învăța pe de rost orarul trenurilor care veneau la București dinspre Găiești, și cam la un ceas

după sosirea fiecăruia, el se înființa la Gabriela și suna. Suna prelung, insistent. Apoi aștepta, cu inima strînsă. Nimic. Suna iar. Se întîmpla să coboare cineva pe scări și să se uite curios la omul acesta care stătea împietrit în fața unei uși, așteptînd să se deschidă.

De fiecare dată, era în zadar. Cam într-a doua sau a treia zi, Cezar vorbi cu portarul. Plecase de mult Gabriela? Plecase singură?

— A plecat de două săptămîni conița Gaby... Nu, a fost un domn care i-a dus bagajul... Foarte puțin bagaj...

După aceea, Cezar veni să-l întrebe iar, amănunte, precizіuni:

— Părea că are vreun necaz, vreo grijă? Părea veselă?

— De... cum să vă spun? Da, parcă avea o grijă, dumneaei...

— Dar domnul... cum era? Semăna cu dumneaei? Era vreo rudă, ceva? întreba Cezar, simțind că roșește.

Omul îi evită privirea.

— De... cum să vă spun? Nu m-am uitat...

Cezar îi dădea un bacșiș bun (o pusese repede pe Alexandra să-i vîndă covorul de Horassan lui Șahnabadzian), și pleca, cu capul în piept. Portarul blocului se uita lung după el, dădea din cap, băga banii în buzunar și-și relua lectura gazetei, întreruptă pentru Cezar.

În acele vreo două săptămîni după ce ieșise de la închisoare, Cezar fu în casă tăcut, nervos, neatent la nimic, absent, iar cu prietenii și cunoscuții cu care se întîlnea, vorbăreț și neliniștit; revenea mereu, cu cele mai neînchipuite întorsături, la ce voia să știe:

— Și că vorbeam de pușcărie... ascultă, monșer... absolut confidențial, între prieteni: știi că biata Gabriela Ionescu, actrița, a fost *cofrată?*

— Cum? Ce vorbești? Da' de ce, frate? se mira celălalt cu ochii mari.

— N-am idee... au înnebunit și comuniștii ăștia... au înnebunit. Cum, nu știai de biata Gaby?

— De loc! Nici nu cred: decît fiindcă-mi spui tu, care trebuie să fii doar bine informat – craiule!

— Crai, pe naiba, mormăia preocupat și nemulțumit Cezar Lascari.

Tot nu aflase. Tot nu știa nimic. Nimeni nu auzise de o arestare a Gabrielei; toți se mirau; cînd spunea cîte unul „am auzit și eu ceva", Cezar îl întreba de la cine, și-și dădea repede seama că firul pornea de la el.

În sfîrşit, se-mplinise o lună de la plecarea Gabrielei de-acasă, şi Alexandra dormea cu Cezar în patul în care dormise cu Lena pînă la sosirea lui. Pe Lena o adăpostiseră la un prieten, medic celebru, profesor la facultate şi academician, căruia Oficiul de Închiriere îi respectase locuinţa. Iar ei dormeau împreună, Cezar făcea dragoste cu Alexandra cu o înverşunare tristă şi dureroasă, iar Alexandra îşi făcea datoria de soţie cu o nepăsare obosită şi pasivă, dîndu-şi seama că bărbatul ei îi e străin, că suferă, şi suferă din pricina unei femei. Pînă într-o noapte cînd, pentru că dormea uşor, se trezi simţindu-l că se zguduie tot. Deschise ochii şi ascultă. Cezar plîngea înăbuşit, amar, cu sughiţuri, cu capul înfundat în pernă. Alexandra nu văzuse niciodată un bărbat plîngînd, şi mai ales nu în felul acesta, ca o femeie sau ca un copil; îi îngheţă trupul de o groază ciudată, amestecată cu repulsie, milă, scîrbă şi frică. Îngînă abia auzit:

— Cezar... Ce ai? Ce s-a întîmplat?

— Lasă-mă... nimic... lasă-mă... şopti el gîtuit, şi se-ntoarse pe partea cealaltă, cu spatele la ea.

Alexandra nu spuse nimic, dar nu mai izbuti să adoarmă pînă dimineaţa. Îl auzi cum se linişteşte, cum oftează amar, cum i se domoleşte şi i se răreşte respiraţia, semn că adoarme; mai tîrziu îl auzi gemînd dureros prin somn, şi bîiguind năclăit cuvinte de neînţeles. Ea rămase nemişcată, întinsă, îngheţată de tulburare şi de groază. Ştia de mult că sînt străini unul de altul. Dar nu *simţise*, nu văzuse. Acuma, însă, da. Durerea lui, suferinţa lui îi erau necunoscute; viaţa lui adevărată, cea care-i dădea bucurii şi suferinţe, era străină de ea, era alta, necunoscută. Şi atunci? Ce era de făcut? „Doamne, cum am ajuns aici? Doamne sfinte, cum am ajuns aici? Ce s-a întîmplat cu noi?“ se întreba Alexandra Lascari cu spaimă. Şi aşa fusese toată viaţa; numai că acuma, în sfîrşit, simţise. Bogăţia şi luxul învăluiseră totul în vată, topiseră totul într-un abur; dar lucrurile tot aşa stăteau, adevărul fusese toată vremea tot adevăr, deşi neştiut, realitatea tot realitate, deşi ignorată. Şi parcă ea, ea, Alexandra, cînd plecase Ionel?...

Atunci îi veni prima bănuială. A doua zi întrebă pe cîteva din prietene, care, văzînd-o că ştie, îi mărturisiseră: da, Cezar ajunsese de basm în tot oraşul cu desperarea în care-l aruncase dispariţia Gabrielei Ionescu; oamenii rîdeau de el, sau îl compătimeau, văzîndu-l în ce hal şi-a pierdut minţile pentru ea; de două săptămîni se aflase (se

comunicase la radio, la un post american sau francez) că o cunoscută artistă din Bucureşti fugise din România comunistă şi ajunsese la Viena şi apoi la Paris, după nenumărate peripeţii, însoţită de fratele ei, care frate, se ştia în Bucureşti, nu era altul decît peştele ei, Bobel Stoica, pramatie cu renume în lumea localurilor de noapte şi a curselor de cai; şi în sfîrşit i se făcuse milă cuiva de Cezar, sau fusese dimpotrivă destul de nemilos ca să-i spuie.

Alexandra se-ntoarse acasă şi nu arătă cu nimic că ştia. Cezar era absent, cu creierii tulburi; răspundea alăturea cu drumul, nu auzea ce i se spune, stătea prostit, cu ochii în gol. Alexandrei îi era milă de el. „Bine că o am pe fetiţa asta“, se gîndea ea, uitîndu-se la Lena, care mînca repede, cu nasul în farfurie şi cu părul tăiat scurt, căzîndu-i peste ochi în şuviţe lucioase.

— Ce înghiţi aşa, pe nerăsuflate, hapleo? Unde te grăbeşti? o întrebă pe Lena, zîmbind fără voie de-atîta sălbăticie copilăroasă.

— Am un meci de baschet la trei, spunea fata mereu cu nasul în farfurie şi cu cîrlionţii peste ochi.

Mînca repede, îşi trăgea pe ea o scurtă de *ballonseide* îmblănită, fluierînd mereu o bucată de jaz, îşi tîra bicicleta pe scări în jos (nu şi-o mai lăsa la parter pe culoar, căci i se furase una cu lanţ şi cu lacăt cu tot), şi pornea. N-o mai vedeau pînă a doua zi la prînz. „Bine că ea e tînără şi fericită, bine că măcar bucata asta din viaţa noastră e întreagă şi pură“, se gîndea Alexandra Lascari în nopţile cînd stătea întinsă alături de Cezar, îi asculta răsuflarea şi se gîndea dacă în clipa asta e treaz şi se gîndeşte la Gabriela, sau îl auzea gemînd jalnic şi-l simţea zvîrcolindu-se prin somn, şi iar se întreba: „Cum am ajuns aici? Cum o să ieşim din visul ăsta urît? Am greşit cu ceva? Ce greşeală am făcut?“ Şi o apuca o spaimă nelămurită.

IX

Prietena Alexandrei, nevasta doctorului membru al Academiei, la care dormea deocamdată Lena, trimise un bilet cu şoferul: *„Dragă Sanda. N-ai mai fost de mult pe la noi. Vino să bem ceai şi să tricotăm împreună.“* Era un fel de-a vorbi: nu tricotau; dar ceai beau.

— Mi l-a adus Constantin din Uniunea Sovietică; a fost luna trecută la o sesiune științifică acolo, și mi-a adus; e chinezesc, mult mai parfumat decît ce ne-am obișnuit noi să bem...

Și-i turna în ceașcă Alexandrei. Era cald, perdelele pe jumătate trase, afară o după-amiază cenușie-roșiatică de sfîrșit de iarnă, și ger uscat, dar aici era bine, adăpost și siguranță; fata din casă servise fără zgomot, ieșise, și acuma aburii de ceai se ridicau în semiîntuneric.

— Afară de dorința de-a te vedea, mai e ceva, Sanda dragă...

Alexandra Lascari nici nu se uită la nevasta academicianului. Știa că trebuie să vie ceva. Simțise. Se aștepta la refuzul încurcat și jenat, de-a o mai ține pe Lena. „Trăiți perfect, confortabil, plăcut; de ce să vă mai încurcați cu noi, care am devenit un fel de cerșetori eleganți, foști eleganți?" se gîndea ea. Dar spre mirarea ei, nevasta doctorului spuse:

— Voiam să te avertizez că se-ntîmplă ceva cu Lena... ceva prost. Îmi închipui că voi nu v-ați putut ocupa de ea, cu bietul Cezar în închisoare și cu tine avîndu-l și pe bătrîn pe cap... și acuma că nici n-aveți loc unde s-o țineți, înțeleg că nu poți să te ții de ea. Așa că să nu crezi că vreau să-ți fac vreun reproș, sau să-ți țin o predică, sau mai știu eu ce: ferească-mă Dumnezeu să fiu și eu într-o situație ca a ta; poate că n-aș fi așa de curajoasă și de tare – că toată lumea te admiră, știi și tu asta. Mai vrei ceai?

Mititică și cu părul alb-argintiu, ghemuită într-un fotoliu mare de culoarea frunzei de tutun, ridicase ceainicul și voia să-i toarne. Alexandra însă trase ceașca la o parte.

— Nu, nu mai vreau, mulțumesc. Dar ce e? Ce s-a întîmplat?

— Draga mea, mare lucru nu s-a întîmplat. Dar nu-mi place ce-i cu fata ta. De pildă: vine foarte des să se culce la unsprezece și la douăsprezece noaptea; ba și la unu și două. Mie mi-e egal; are camera ei, cheia ei, o privește; dar fiindcă țin la tine, mă mai interesez, o întreb. Am întrebat-o o dată sau de două ori. Mi-a spus c-ați ținut-o voi, c-ați avut niște prieteni la masă seara.

Alexandra rîse cu amărăciune:

— Asta-i bună! La ce era să-i poftim? La cartofi? La fasole? Nu știi că nu mai avem aproape nimic? Nu, n-am ținut-o niciodată după nouă, nouă și jumătate.

— Mi-am închipuit că mințea... și cînd i s-a întîmplat să nu doarmă deloc aici, spunînd că a dormit pe la Marie-Eugénie și la mătușă-sa Elenuța Comnen...

— Nu se poate! Mi-ar fi spus ele! Vin foarte des să-l vadă pe nenea Șerbănică...

— *Ei, c'est ça* [1]. Umblă într-un cerc de copii, eu îi știu prin fiu-meu, un grup de nebuni, Jeanne-Marie Ipsilanti, Kicky Hrisoverghi, Michel Basarab, în fine, niște bețivi și stricați, care s-au mai înhăitat și cu cîțiva oameni pe care nici nu-i știu cine sînt și de unde-au apărut, *bref* [2], am auzit că Lena i-a tras o palmă unuia în public, și că ăla i-a cîrpit și el una...

— În public? Unde? întrebă Alexandra, sufocată de uimire și indignare.

— La „Mon jardin", în restaurant, pe la două noaptea, toți fiind beți. Și cel mai rău e altceva. Îl știi pe ăla mic, al fie-mi, al Ilenei.

— Da; sigur, îngînă Alexandra Lascari, zăpăcită de ce auzise.

— E un mucos mic, are opt ani. Știi ce-a venit să-mi spună? „Mamă-mare, m-am întîlnit cu Lena pe trotuarul de vizavi, și plîngea!" – „Da' de ce plîngea, măi?" îl întreb eu. „Nu știu; am întrebat-o și eu: – De ce plîngi? Și mi-a răspuns: – Sînt așa de nefericită!" Și acuma zi și tu, Sanda dragă: ce e cu ea? E nefericită, cred, e de înțeles, dar chiar să plîngă pe stradă? Și să-i facă confidențe unui dop care-i ajunge pînă la talie? Ce e cu ea? întrebă îngrijorată cucoana cea mititică și cu părul ca o perucă pudrată.

Alexandra stătea și se uita în ceașca de ceai. Încă o ființă străină: Lena. O crezuse copilăroasă, curată, plină de nepăsarea și veselia tinereții. Acuma afla că e nefericită, pînă la a izbucni în plîns singură, pe stradă, și apoi că-și petrece zilele și nopțile cu tinerii la fel de dezaxați ca ea, și cu oameni suspecți, cu care se bate... era îngrozitor. Mica Lena, tunsă scurt, băiețoasă, mereu pe bicicletă și mereu fluierînd un refren de jaz... o tîrfă care se bate în localuri? O nebună sau nătîngă care plînge singură pe străzi?

— Îți mulțumesc, draga mea... bine că mi-ai spus, altfel cine știe ce mai aflăm, și pe ce cale... Mulțumesc...

[1] Asta e.

[2] Pe scurt.

Şi-o sărută pe obrajii pufoşi şi veştezi, pe bătrîna care-o petrecea recomandîndu-i mereu:

— Dar vezi... să nu ştie c-ai aflat de la mine... întreab-o, întreab-o tu...

Alexandra nici nu mai ştiu cum a ajuns acasă. Umblase ca în vis. Din întîmplare, Lena era acolo. Fluierînd veşnicul ei refren de jaz, îşi pieptăna părul tuns scurt, aproape băieţeşte, în faţa unei oglinzi ovale, cu cadrul sculptat şi ghirlande de trandafiri, şi al cărui aur era întunecat de tot, fără strălucire. Oglinda era verde ca o apă, şi poleiala tot verzuie, de vechime. Lena se întrerupse din fluierat şi observă:

— Oglinda asta te face oribilă... De ce n-o vindem? Mi-e urît să mă văd în ea.

— Poate că ţi-e urît să te vezi în orişice oglindă, îi spuse maică-sa.

Lena îi aruncă o privire, tot în oglindă, şi continuă să fluiere şi să se pieptene.

Era fardată, cu buzele sulemenite cu roşu care nu se ia la sărutare, şi parfumată cu „Mon péché". Străbunica ei, Davida Lascari, nu-şi dăduse niciodată cu pudră sau cu roşu de buze; întrebuinţase esenţă de trandafiri sau de garoafe şi ape de baie cu miros de levănţică. Bunica Lenei, Sofia Şufană, nu se farda nici ea (după cum nu se farda nici una din prietenele ei) şi se parfuma cu „Opoponax" sau „Ylang-Ylang". Alexandra Lascari îşi dăduse cu roşu pe gură şi-n obraji în 1919, la optsprezece ani, şi se parfumase cu „Soir de Paris", „Cuir de Russie", „Chat Noir". Iar Lena se fardase la şaisprezece ani, fuma tot de la şaisprezece ani şi se parfuma cu „Mon péché", „Moment suprême", „Extase" (unde nu era vorba de vreun extaz estetic sau religios, ci sexual, ca şi „clipa supremă"). Din generaţie în generaţie, senzualitatea devenise tot mai brutală, rafinamentul tot mai pipărat cu grosolănia care în ultimii zece-cincisprezece ani devenise obscenă, aproape animalică. Unde ar mai fi ajuns, dacă mai dura? La ce vîrstă s-ar fi fardat o fiică a Lenei Lascari, şi ce nume i-ar fi purtat parfumurile? Se pot imagina şi una şi alta, dar la a doua întrebare nu se poate răspunde în chip decent.

Alexandra spuse, enervată:

— Termină o dată cu fluiericiul ăsta stupid, şi stai de vorbă cu mine.

— N-am timp, mămicule, zise Lena fără nici un fel de accent. Am un meci important în sala Floreasca, peste o jumătate de oră.

— Joci tu?

— Nu, dar am promis să fiu de faţă, sînt *supporter.*

— Ai să stai aici, şi-ai să vorbeşti cu mine, zise Alexandra cu asprime.

Lena continuă să fluiere.

— Auzi ce ţi-am spus? Ai să rămîi aici şi-ai să-mi răspunzi la ce te-ntreb.

Lena îi aruncă o privire rece, cu colţul ochiului, în oglinda verde. Apoi se privi, din faţă, din trei sferturi, dintr-o parte, şi murmură:

— Putem vorbi şi altă dată.

— Nu! O să vorbim acum! exclamă Alexandra scoasă din fire. Acum, pe loc, ai să-mi răspunzi!

— De ce te încăpăţînezi? E ridicol, la vîrsta ta, zise Lena uşor, fără să apese, şi începu să-şi tragă pe mîneci scurta de *ballonseide.* Lasă, vorbim altă dată, zise ea, împăciuitor şi vădit hotărîtă să nu ajungă niciodată la acel „altă dată".

— Lena, am de discutat cu tine lucruri importante. Te rog să rămîi, zise Alexandra, simţind că-şi pierde orice putere în faţa acestei împotriviri oarbe.

— Nu există lucruri importante, mămicule. Nimic nu e important, zise Lena. *Bye-Bye!*

Şi ieşi, fluierînd. Mai vîrî capul pe uşă, să spuie:

— Vezi mai bine ce e cu Şerbănică, mi se pare că se simte rău.

O clipă, Alexandra stătu în cumpănă. Să-i vorbească lui Cezar? Putea să le vorbească şi pereţilor, erau la fel de interesaţi de Lena ca şi Cezar. Să se sfătuiască... cu cine?

Dar uită numaidecît şi pentru multă vreme de Lena şi de grijile sale de mamă. Şerban Lascari era întins pe pat, îmbrăcat, cu cîteva perne sub spate, şi cu un pled peste el. Cînd intră ea, bătrînul se-ntoarse spre zid, şi-şi trase pătura peste capul cu păr rar şi alb, cu un asemenea gest de apărare, de animal bolnav care se trage într-un ascunziş, încît Alexandrei i se făcu rău.

— Ce e? Ce s-a întîmplat?

În loc să răspundă, Marion Lascari ridică marginea păturii şi strigă în urechea bolnavului:

— Nu e nimeni străin! E Sanda!
Bătrînul scoase capul de sub pled şi o privi pe Alexandra cu ochi arzători într-o faţă galbenă ca pergamentul, pe care bărbuţa părea un mucegai cu filamente subţiri şi albe. Se uită la ea cu ochii aceia lucitori, nemişcat şi mut.
— Ce e, nene Şerbănică? Nu te simţi bine? Ţi-e rău?
El o ardea mereu cu privirea lucioasă, şi nu se clintea. Nu clipea din ochi. Şi tăcea. Marion Lascari îi spuse repede:
— Adineauri a început. Se odihnea, cînd a venit misitul cu nişte cumpărători pentru secretarul ăsta din lemn de trandafir, care a fost al bunică-si Davida; cînd i-a văzut, Şerbănică s-a întors şi şi-a tras peste cap pătura. Parcă voia să se ascundă. *Ça m'a fait mal de le voir faire cela, tu sais...*
— *A moi aussi, ça m'a fait mal... Mais qu'est-ce qu'il a ?*[1]
— Nu mai poate vorbi... S-a agravat laringita aceea, a neglijat-o, nu mi-a spus cît de rău îi e... n-a vrut să cheme doctorul, e îngrozitor ce zgîrcit a devenit în vremea din urmă, adăugă Marion Lascari în şoaptă. Bătrînul stătea cu ochii la ele, de parc-ar fi vrut să priceapă şi ce n-aude, să le citească şi gîndurile.
— Trebuie căutat un doctor; Cezar, nu te duci după un doctor? Îi cunoaştem doar pe toţi...
Cezar şedea lîngă doamna Hrisoverghi, care se uita fix la Şerban Lascari, speriată; Cezar însă se uita în gol, şi fuma.
— Nu mai fuma în odaia unde boleşte taică-tu! zise energic Alexandra.
Cezar se uită la ţigară, şovăi, apoi o aruncă în soba de tuci.
— Trebuie să te duci la un doctor.
— Cine, eu? întrebă Cezar. Eu n-am nimica...
— Nu mai vorbi cu el. *Il a l'esprit ailleurs* [2], zise Marion Lascari. A stat şi-a citit o carte tot timpul. Nu: să mergem noi două.
Cu ultimii bani din casă, luară un taxi. Pe drum, Marion spuse:
— Săracul... cînd a deschis gura să-mi vorbească, şi n-a izbutit să scoată nici o vorbă, am simţit un miros oribil din gîtul lui...
Şi se scutură de un fior de greaţă:
— Un miros oribil...

[1] — M-a durut să-l văd făcînd asta, ştii.
— Şi pe mine m-a durut. Dar ce are?
[2] Are mintea aiurea.

Aduseră cu maşina pe un mare internist, somitate a Facultăţii de medicină din Bucureşti. Doctorul îl examină pe Şerban Lascari, apoi îl lăsă singur şi trecu cu nevasta lui Şerban, cu Cezar şi cu Alexandra, în odaia cealaltă, mereu cu un aer jovial şi optimist. După ce închise uşa, jovialitatea îi dispăru brusc şi le spuse că bătrînul are un cancer al laringelui, care nu se ştie dacă va mai putea fi operat. Apoi reintrară toţi, deodată veseli.
— O să te facem bine, domnule Lascari!
— Te faci bine, nene Şerbănică! Fii liniştit, c-o să fie bine!
Bolnavul îi mistuia cu ochii săi lucioşi în faţa suptă şi galbenă. După ce doctorul plecă, ceru un carnet şi un creion, şi scrise ceva; întinse carnetul nevesti-si. Marion începu să plîngă. Pe foaia de hîrtie scria: „*Enfin vous pourrez épouser un homme de votre âge.*“[1] Femeia plîngea:
— Sanda, draga mea, *comme il est méchant, le pauvre!* [2] Chiar dac-am avut gînduri vreodată, ţin la el, după atîţia ani împreună... Cum să mă bucur?
Vorbeau în şoaptă. Şerban Lascari le urmărea cu ochii; părea că pricepe, deşi vorbeau prea încet ca să le audă. Alexandra veni la el:
— Lasă, că te faci bine, nene Şerbănică. N-o mai necăji pe Marion.
Bătrînul făcu semn să-i dea bloc-notesul şi creionul, şi scrise: „*Se face bine ea, nu eu. Bunicu-tău şi tatăl meu a murit de un cancer la gît. Tu nu erai născută, şi poate de-aceea nu ştii*“.
Şi pe cînd Alexandra, la citirea ultimelor cuvinte, se roşea, prinsă asupra faptului (ştia foarte bine, dar crezuse că bătrînul n-o să-şi aducă aminte), Şerban Lascari o privi cu ochii lui lucioşi şi duşi în fundul capului, plini de o rece şi superioară ironie.
Aşa rămase de altfel toată vremea cît ţinu înceata lui agonie. Căci se dovedi îndată că orice intervenţie chirurgicală e nu numai inutilă, dar nu poate decît grăbi sfîrşitul fatal. Bătrînul asista la tot ce se-ntîmpla în jurul lui şi cu el, ca un spectator superior şi ironic. Scria bileţele. Nevastă-sa îi vorbea de vindecare. Şerban îi scria: „*Mărturiseşte că dacă m-aş însănătoşi, ţi-aş face o surpriză teribilă! Vous seriez atrappée!* [3] *Fii liniştită, il n'en sera rien.*“[4] Alexandra îi vorbea de via-

[1] În sfîrşit, ai să te poţi mărita cu un om de vîrsta dumitale.
[2] Ce răutăcios e, săracul!
[3] Ai fi păcălită!
[4] ...nu va fi nimic.

ța viitoare, de Dumnezeu, de mîntuirea și veșnicia sufletului. Ea însăși nu era sigură dacă măcar ea crede în toate acestea; dar nu știa cum să-l ajute și să ușureze agonia unui om care nu voia să se lase înșelat. Bătrînul îi scrise: *„Supraviețuirea sufletului? Ne me dorez pas la pilule, je l'avalerai bien telle quelle. C'est d'ailleurs la seule chose que je puisse encore avaler, dans l'état où est ma gorge"*.[1]

Îl cuprinse apoi o slăbiciune și o somnolență letargică. Credeau cu toții că sfîrșitul e aproape. Cezar începu să lipsească tot mai mult de acasă și să se întoarcă mirosind tare a vin, și uneori chiar beat; iar Lena nu mai putea fi văzută pe acasă cu zilele; de altfel, pe cît putea, evita să intre în odaia unde agoniza bătrînul.

Într-una din zilele cînd părea cel mai slăbit, Șerban Lascari scrise un bilet: *„Nu mai văd pe nimeni pe aici. Ați devenit plicticoși. Amuzați-mă"*. Femeile se priviră consternate.

— Și cum, nene Șerbănică, vrei să vezi lume? întrebă Alexandra.

Muribundul o privi intens și dădu din cap, mai energic decît te lăsa să te aștepți starea lui obișnuită, de jumătate somn, jumătate trezie.

— Vrei să invităm prieteni?

Mut, bolnavul dădu iarăși din cap, privind-o mereu țintă cu ochi care nu clipeau, de o intensitate de neîndurat. *Da, vreau!*

Și astfel avu loc ultima recepție pe care-o mai dădu Șerban Lascari. Marion și Alexandra dezbătură dacă vor face curățenie în casă sau nu, dar erau prea obosite și descurajate, și nu făcură; în schimb, Marion alese, din harababura din coridor, vase de porțelan de Meissen, și le umplu cu florile începutului de primăvară, pe care le vindeau țigăncile pe străzi: violete, narcise, zambile; porțelanul era la fel de înflorit și gingaș ca și carnea delicată a zambilelor; aprinseră prin colțuri lămpi făcute din vase de Sèvres, pictate cu scene cîmpenești imitate după păstorii lui Boucher și divertismentele galante ale lui Watteau; îl întinseră pe pat pe Șerban Lascari, îmbrăcat în haine de seară și ghete de lac, și primiră musafirii, și ele în toaletă de vizită, seara, nu în mare toaletă, care ar fi fost nelalocul ei și ridicolă; de altminteri, și așa, strîmtoarea odăilor, burlanele negre ale sobei de tuci ce se-ntindeau pe pereți ca niște tentacule înțepenite, tencuiala pătată de umezeală, crăpată și pe-alocuri căzută, erau în ciudată nepotrivire cu

[1] Nu-mi poleiți hapul, o să-l înghit și așa cum e. E de altfel singurul lucru pe care-l mai pot înghiți, în halul în care îmi e gîtul.

cele cîteva mobile prețioase încă nevîndute, cu porțelanurile, cu lămpile de perete din lacrimi și potire de cristal; nu se potrivea nici îmbrăcămintea tuturor musafirilor, unii veniseră în haine corecte, deși croite de mult, alții aproape în zdrențe. Vărul răposatului Bubi Ipsilanti, prințul Dimitrie Ipsilanti, care rămăsese bogat și acuma, căci păstrase bijuteriile vestite ale Ipsilanților, era în albastru închis, aproape negru; ședea picior peste picior și-l asculta pe Radu Calomfirescu (descendentul lui Radu Calomfirescu, consilierul și generalul lui Mihai Viteazul), care era într-o haină cenușie tocită în coate, cu ațe curgînd din tivul de jos al pantalonilor, cu pantofii scîlciați și jupuiți, legați cu sfoară, dar își scosese la intrare monoclul din buzunar și și-l înțepenise sub sprînceană:

— Da, m-au luat la miliție deunăzi: „Cum te cheamă, cum îi cheamă pe părinți, unde locuiești, ce meserie ai?" – „Tîmplar," – „Tîmplar?" – „Tîmplar."

Cei dimprejur rîdeau.

— Dar e adevărat – observă prințul Ipsilanti – ești tîmplar la cooperativă. Și ce, nu te credea?

— Nu voia să mă creadă. N-aveam monoclul în ochi, dar nu voia să mă creadă. „Va să zică ai fost tîmplar. Și înainte ce-ai fost?" – „Vedeți dumneavoastră, înainte, *am fost multă vreme bolnav*", zise Radu Calomfirescu mimîndu-și răspunsul cu un aer naiv și cam nătîng.

— Cred că au fost furioși, milițienii, zise rîzînd doamna Hrisoverghi, care-și scosese bandajele de cauciuc și părea într-adevăr ceva mai tînără decît era, ceea ce încă n-o făcea tînără.

— Nu, au rîs și mi-au dat drumul. *À la tienne, Etienne*[1], îi zise el lui Ștefan Paleolog, ridicînd paharul de vin.

Ștefan Paleolog, uscățiv, osos și decolorat, ridică și el paharul:

— *À la tienne, mon vieux.*[2] Ai văzut ultima piesă de teatru? Autorul îi puse în scenă pe niște oameni bine, *and he makes them behave themselves like what he thinks is gentlefolk...*[3] E acolo o cucoană că-

[1] În sănătatea ta, Ștefane.

[2] În sănătatea ta, prietene.

[3] Și-i face să se poarte cum își închipuie el că se poartă oamenii distinși.

reia i se spune „Domniță". O cheamă ceva cu Escu, și i se spune „Domniță". O vezi?

— Da, văd ce trebuie să fie. Cine e autorul? Probabil că Marucăi sau Martei sau Colettei le-ar spune „maiestate" sau „fă".

— Nu știu exact cine e; mi se pare că-i din Fălticeni. Genul care are salon Henri II cu pluș roșu și, prin colțuri, puțină mobilă Brumărescu... ultimele urme ale infamiei bunicului arendaș, impiegat sau vag răzeș...

— Bine, ce vrei? Micii burghezi scriu despre lumea bună, iar lumea bună nu-i citește, așa că ambele părți sînt mulțumite, zise prințul Ipsilanti. Acuma, cînd ne merge prost, o seamă de inși își dau genul boier; fiu-meu e prieten cu fata unui oarecare Pătîrlăgeanu, care-și renegă tatăl și nu vorbește decît de mă-sa, o știi. Cosette Masală – ca și cum Masală ar suna ca Brîncoveanu. *La belle affaire*[1], să te cheme Masală!

— Da, dar gîndește-te ce distanță e de la Pătîrlăgeanu la Masală; e ca și de la Masală la Ipsilanti, spuse amabil doamna Hrisoverghi.

— Bine–bine, dar au început să confunde lucrurile, zise prințul Ipsilanti; nu-i totuna să fii persecutat de comuniști fiindc-ai domnit în Valahia sau Moldova, sau pentru că ai avut o fabrică de conserve. *Il y a de la différence*[2] și țin să nu fie uitată. Numai în cazul Știrbeilor coincid și străbunii domnitori și fabrica de conserve, încheie prințul uitîndu-se serios împrejur.

Lumea izbucni în rîs.

— Comuniștii nu cred că fac vreo deosebire, zise Alexandra Lascari.

— Știu – observă prințul Ipsilanti, bătrîn și amabil – știu; nici fabricanții nu fac deosebire; persecuția, *ça les pose, ça leur fait des ancêtres.*[3] Dar e bine să nu uităm diferențele.

— Cine era uitat pînă mai ieri e *Bichon* Cantemir... complet pierdut din vedere de toți, zise Radu Calomfirescu, uitîndu-se la ceilalți prin monoclu.

Toată lumea deveni atentă.

— Adevărat: ce devine Bichon? întrebă Agata Paleolog.

[1] Mare lucru.

[2] E o diferență.

[3] Le dă prestanță, îi face să aibă strămoși.

Radu Calomfirescu își pregătise efectul.

— A fost arestat ieri, zise el simplu. Și adăugă: Era singurul lui mijloc de a deveni interesant.

Toată lumea rîse fără veselie.

— Din păcate – oftă prințul Ipsilanti – în zilele noastre lucrul ăsta nu te mai singularizează, ca altădată.

Zîmbiră discret: vorbeau cu glas potolit, cu politețe, fără să acapareze nici unul conversația, fără monologul cu glas tare care e semnul prostului gust la oamenii spirituali; își țineau paharele cu vin sau farfurioarele cu prăjituri în mînă fără să-i stînjenească asta; nu-și făceau observații personale unul altuia și nu puneau decît întrebările al căror răspuns nu putea să-l pună în încurcătură pe interlocutor; dar pe fețele tuturora era acea lipsă de strălucire, acea încordare tainică ce venea din faptul că-și pierdeau treptat, din zi în zi și din an îi an, substanța socială: însemnau din ce în ce mai puțin, ei care însemnaseră totul; erau strînși peste tot de legile noi, condamnați de morala nouă, apăsați de statul nou, ei care profitaseră de legile, de justiția, de morala, de statul pe care strămoșii lor le făcuseră pentru sine. Împrejurul lor, mascat de lumina dulce și moale a lămpilor cu abajururi de tafta, peretele coșcovit și lepros; iar pe ei, hainele învechite, sau oarecare, sau ferfenițite; totul era semnul cumplit al ultimei cumpene: *supremum discrimen.* Întins pe pat în *dinner jacket* și cipici de lac, cu ciorapi violeți de mătase cu baghetă, dar cu barba crescută și netunsă, rară și albă, Șerban Lascari îi urmărea cu ochii lui insuportabil de vii și de încordați, și rămînea mut.

A doua zi, Alexandra și Marion aflară că bătrînul Ipsilanti, cărunt, amabil, încăpățînat și binevoitor, care stătuse pe un scaun spunînd lucruri amuzante și pline de duh, în posturi delicate și distante ce-l făceau să semene cu propriile sale portrete, fusese de față la arestarea lui fiu-său, în dimineața dinaintea recepției de la familia Lascari. Băiatul era fiu unic, și fusese arestat pentru amestec într-un complot ce urmărea răsturnarea Republicii; putea fi condamnat la închisoare pe viață, sau la moarte. Se duseră amîndouă să-l viziteze pe bătrîn în cămăruța de doi metri pe unul, unde stătea, la niște prieteni. Le primi cum le-ar fi primit în casa cu cincisprezece saloane pe care-o avusese înainte. Alexandra protestă:

— De ce nu ne-ai spus?

Bătrînul dădu din umeri, galant și magnific:

— Ar fi fost de neiertat să vă stric serata… Așa, a fost perfectă… Absolut perfectă…

La cîteva zile după aceea, slăbiciunea și sfîrșeala lui Șerban Lascari îl părăsiră. Se dădu jos din pat ca să petreacă ore întregi în fotoliu; ochii îi erau vii, la fel de intenși ca pînă atunci, dar privirea fixă, sau în gol, sau asupra vreunuia din ai casei care atunci, apăsat și stingherit de ea, nu știa cum să plece din odaie. Șerban Lascari începu să scrie iarăși bilete. Lui Cezar: *„Bagă de seamă, și să nu faci altfel decît îți spun: interesează în bancă o firmă mare, engleză sau americană; interesează pe «Westminster Bank»; și mărit-o pe Lena cu un om de-acolo, ca să ai și legături de familie. Nu vă certați, tu și cu Marion, pe Cozia sau pe Gîrla sau pe Tătaru. Le veți avea pe din două. Casa asta și mobilierul le las ei, tu ai casa de la șoseaua Jianu. Conacul de la Cozia să-l iei tu, a fost al bunicii tale Davida, și-al tatălui ei, și-al tatălui tatălui ei; să rămîie însă pentru Marion conacul de la Gîrla. Încă o dată, te rog: să ai grijă de ea. Nu admit ca pentru interese bănești să vă certați după moartea mea“.*

Îi dădea biletul lui Cezar, și pe cînd acesta citea, îl privea intens. În fața acestor ochi strălucitori de voință și de inteligență, Cezar, stingherit, se uita într-altă parte și spunea:

— Bine, papa; am înțeles; se va face cum vrei tu.

Bătrînul îi scria și nevesti-si:

„Iată lista bijuteriilor pe care ți le las: cerceii, colierul, brățările (două) și inelele (patru) de smaragde; perlele mamei mele Davida Cozianu; briliantul pe care ți l-am oferit la Paris cînd ne-am căsătorit, și împo…“

Ultimele cuvinte se pierdeau într-o mîzgălitură nedeslușită; bătrînul era obosit și i se închideau ochii. Marion Lascari venea cu biletul la Alexandra:

— Ce scrie aici? Tu pricepi? Ce vrea să spună?

Alexandra îi arăta biletul scris pentru Cezar.

— Bine, moșiile și banca, și conacele și casele nu mai există, dar bijuteriile există, și nu știu unde sînt!

Cezar care ședea într-un fotoliu ros și fuma uitîndu-se pe fereastră, tresări și-ntoarse capul:

— Care bijuterii?

Cele două femei se priviră, apoi îl priviră, apoi toți trei se uitară într-altă parte. Știau că și el, Cezar, trebuia să aibă mult aur și bijuterii, iar faptul că-i lăsa pe ai lui să vîndă covoare și nu pomenea nimic despre aur și bijuterii, însemna că le dăduse Gabrielei Ionescu, și că dînsa fugise cu ele. Nu se vorbea niciodată de asta, dar știau, și Cezar știa că ele știu. De aceea, se roși și întrebă răgușit:

— Care bijuterii?

— Ale lui nenea Șerbănică.

— Da – zise Marion Lascari – le păstram eu și într-o zi mi le-a cerut, ca să le ascundă. Cînd eram încă în casa mare. Și de-atunci, de cîte ori i-am pomenit de ele, *il faisait la sourde oreille*[1]! Și-acuma, mi le lasă prin testament, și nu știu unde sînt! *Et il n'a plus sa tête à lui*[2], crede că mi-a spus! exclamă ea desperată.

Se repeziră la bătrîn.

— Unde sînt bijuteriile, tată? Unde le-ai ascuns? strigă Cezar.

Bătrînul deschise ochii și se uită la el; păru că-l recunoaște greu. Apoi dintr-o dată dădu din cap, și-o arătă pe Marion. Scrise pe carnet: *„Sînt ale ei“*, cu litere deformate, mari, tremurate.

— Sînt ale mele, dar nu știu unde sînt! Spune-mi unde sînt! Cezar voia numai să mă ajute! Și-o să-i dau și lui ceva din ele!

Bătrînul scrise: *„Nu-i da nimic. Ar toca totul cu femeile. Și-ar lăsa nevasta și copilul pe drumuri“.*

— Bine, n-am să-i dau! Dar spune-mi unde sînt!

Bolnavul se uită la Cezar în așa fel, încît înțeleseră. Se făcură că-l împing pe Cezar de umeri afară din odaie, și se-ntoarseră. Bătrînul scrise, din ce în ce mai greu, cu litere din ce în ce mai puțin citețe, cîte două-trei cuvinte într-un rînd și în rînduri ce coborau tot mai jos spre dreapta: *Bijuteriile tale sînt ascunse în camera…* și după aceea nu mai trase decît o linie tremurată, creionul și carnetul îi căzură din mînă și-și lăsă bărbia pe piept.

— Nene Șerbănică! Șerban! țipau femeile.

Încercară să-l ridice. El se uita la ele ca de departe, și fără nici un interes, ca un străin; pleoapele îi cădeau peste ochi, de slăbiciune.

---

[1] Se făcea că nu aude.

[2] Nu mai e conștient.

Nu-l mai putură trezi. Muri peste două zile, fără să-şi fi recăpătat cunoştinţa. Nu putură ghici nici care era camera unde erau ascunse bijuteriile: camera de baie, camera de toaletă, camera lui de lucru, camera vreunei slugi? A treia zi, zeci de oameni veniră, cîte unul, cîte doi, prin coridorul de scînduri şi pe gangul muced şi întunecat, să bată în uşă şi să-şi spuie complimentul funebru. Printre ultimii fu şi un bărbat gîrbovit, care fusese frumos dar părea supt de vlagă, cu faţa cenuşie: umbla cu genunchii moi, îndoiţi, şi tocmai dădea să iasă în curte, cînd se-ntîlni cu o cucoană bătrînă, înaltă, cu faţa plină de vinişoare roşii, ţeapănă, rece şi pudrată ca un majordom; avea vreo şaizeci de ani, şi cu ea era o femeie elegantă de vreo patruzeci, care-i semăna: erau mama şi fiica, doamna Theodoru-Kostaki, doamnă de onoare a ultimelor două regine ale dinastiei, şi fiică-sa, nevasta unui fost ministru care pe atunci era în închisoare. Se opriră amîndouă, iar omul cel gîrbov şi trist şi mizer le salută, gata să se strecoare pe lîngă perete şi să dispară ca o umbră, ca un animal fricos, prost hrănit şi bolnav.

— *Mais...c'est Şerban Romanò*[1]*!* exclamă bătrîna. Ce e cu dumneata?

— *Mais...très bien.*[2] O duc destul de bine... îngînă omul, cu ochii în pămînt. O duc bine, o duc binişor, adăugă el grăbit, parcă voind să le convingă.

— Cum o duci bine? Ce faci? întrebă doamna Theodoru-Kostaki.

— Sînt la un atelier... lucrez...

— Ce lucrezi?

— Îndrept cuie strîmbe... la o maşină de îndreptat cuie strîmbe... e foarte obositor...

— A, aşa... Foarte bine! Foarte bine! exclamă repede, pe nerăsuflate, doamna Theodoru-Kostaki. Să mai vii să mă vezi! La revedere! Mai vii, *c'est promis!* [3]

Şi fără să mai aştepte răspuns, începu să urce scările. Şerban Romanò rămase pe loc, în prag. O auzi cum suflă greu urcînd, şi cum izbucneşte deodată în rîs. Rîdea nebuneşte, plătindu-şi poate zeci de ani de gravitate silită la curte; o răzbise buna dispoziţie şi umorul robust care-o făcuse să suporte nevătămată atmosfera specială a nenumărate seri cu stăpînele ei. Fiică-sa, consternată, încerca s-o domolească:

[1] Dar...e Şerban Romanò!

[2] Dar...foarte bine.

[3] Ai promis!

— *Voyons, maman* [1], e nemaiauzit! stăpîneşte-te! O să creadă lumea c-ai luat-o razna! Intri rîzînd în hohote la o casă cu mort! *Voyons, maman, contienstoi! Voyons, maman!* [2]

— Îndreaptă cuie strîmbe! Ha-ha! Hi-hi! Ho-ho! chicotea doamna Theodoru-Kostaki.

Fiică-sa o bodogănea în întunericul coridorului. Apoi se făcu tăcere. Se auzi cum răsuflă o dată adînc bătrîna, apoi iarăşi o apucă rîsul.

— Îndreaptă cuie strîmbe! Ha-ha-ha! Hi-hi! Ho-ho-ho!

Tîrziu se potoli. Bătură în uşă, se auziră glasuri înăbuşite, apoi uşa se închise. Şerban Romanò se urni din loc şi plecă tîrîndu-şi picioarele, ca un animal slab, fricos şi bolnav.

X

Cu cîte un ciorchine de oameni atîrnaţi de fiecare uşă, tramvaiul urca scîrţîind panta Dealului Spirei, printre ziduri cenuşii de veche pulberărie şi case îngrămădite în dezordine. Era o zi de primăvară cenuşie, năbuşitoare, prea caldă; avea să plouă. În vagonul al doilea, o mulţime de gospodine, de femei de serviciu, de soldaţi, de elevi de şcoală, de ceferişti obosiţi, de tineri sportivi se mişcau înainte sau înapoi la fiecare încetinire sau accelerare a tramvaiului, toţi deodată, ca un singur bloc. Erau osteniţi, şi stăteau umăr la umăr, şi fiecare cu pieptul împins în spinarea celuilalt, cu o răbdare posacă; unii erau enervaţi; un bărbat cărunt şi care fusese frumos în tinereţe, dar acuma avea obrazul brăzdat de cute adînci şi subţiri, striga la un om nebărbierit, în salopetă, mai mic ca el:

— Vezi unde-ţi pui picioarele!

— Ce, te-am călcat pe bătătură? întrebă cellalt, rîzînd. Era plin de ulei, de praf de moloz, asudat, slab şi ţeapăn ca un arici; rîdea, bine

[1] Ce Dumnezeu, mamă.

[2] Ce Dumnezeu, mamă, stăpîneşte-te! Ce Dumnezeu!

dispus: O să-mi iau ochelari; ca să te orientezi, tovarăşe, cel mai bine e să-ţi iei ochelari; şi tovarăşul Lenin punea ochelari cînd era cazul.

Cellalt tremura de enervare. Faţa îi era distinsă, cu acele curbe mai moi ale obrajilor, cu acea cută dură în colţurile gurii, cu acea piele bine îngrijită, care dovedeau că omul fusese cîndva mult mai bogat decît îl arătau hainele ponosite, lucii în coate; şi articulaţia cuvintelor îi era precisă, clară, seacă:

— După ce calci lumea pe picioare, mai faci şi glume! şuieră el cu o iritare dureroasă, aproape cu ură, disproporţionată cu neînsemnătatea întîmplării.

Cellalt se supără şi-i răspunse brutal:

— Aşa e în tramvai, tovarăşe! Dacă nu-ţi place, ia-ţi *maşină mică!*

Întîiul voi să-i spuie ceva, dar o femeie căruntă, într-un tailleur elegant dar vechi, îl trase de mînecă şi murmură:

— Lasă, Cezar... trebuie să ne dăm jos...

Îşi făcură loc cu greu, transpiraţi, prin strînsoarea trupurilor ostenite, care-şi toceau hainele una de alta pe platforma tramvaiului. Ieşiră ca dintr-o menghine. Bărbatul îşi şterse fruntea cu o batistă murdară şi şopti printre dinţi:

— Ce animale! Ce animale respingătoare!

Femeia nu spuse nimic. Faţa, altădată plăcută şi plină, cu pielea de o culoare caldă, rumenită veşnic ca de soarele verii, îi era acuma palidă şi fără strălucire. Şi două cute subţiri i se adînceau pe lîngă gură; părul de un blond metalic, auriu, îi încărunţise tare, iar ochii viorii, altădată aburiţi de timiditate şi de o bunătate moale şi visătoare, îi erau acum duri, aţintiţi, încordaţi de o febră lăuntrică, de o idee fixă, de o spaimă nemărturisită.

Erau Alexandra şi Cezar Lascari. Stătură o clipă pe trotuar, părură a căuta ceva pe zidurile caselor, apoi porniră. La prima răspîntie se duseră la agentul de circulaţie şi-l întrebară ceva; acesta le arată cu bastonul o direcţie, şi ei o porniră într-acolo, repede, se opriră la un colţ, se uitară la placa albastră cu numele străzii, şi porniră iarăşi, cercetînd casele cu o privire care era la amîndoi aceeaşi, înspăimîntată şi parcă înfometată. Se opriră, şovăitori, în faţa unei căsuţe văruite demult, cu pereţii coşcoviţi şi îngălbeniţi, acoperită cu carton gudronat, cu o grădiniţă de doi metri pătraţi şi un gard de şipci în faţă. Casa era strîmbă, zidurile aveau umflături rotunde ca nişte bube sub

piele, obloanele era trase şi păreau bătute în cuie, numai o ferestruică pătrată în uşă, astupată cu o perdea de dantelă proastă, îngălbenită, arăta că nu e părăsită cocioaba. Cezar Lascari încercă să deschidă, dar nu izbuti decît să zgîlţîie gardul. Dinăuntru, din casă, răsună un lătrat înăbuşit, mai mult un fel de scheunat ca lătratul ironic şi sinistru al vulpii, care auzit noaptea face să ţi se încreţească pielea pe tine. Perdeaua se dădu la o parte şi apăru un cap de femeie bătrînă, uscăţiv, cu părul rar, cu ochii decoloraţi, cu gura subţire, care lăsa să se întrevadă vîrfurile a doi dinţi, de bună seamă ultimii. Se holbă la Cezar şi la Alexandra, fără expresie, cu fixitatea şi rigiditatea unei feţe de înecat. Apoi fără vreo mişcare văzută a bătrînei, perdeaua căzu ca o cortină. Asta dură o clipă, Cezar şi Alexandra rămaseră împietriţi; cînd tresăriră să vorbească, nu mai aveau cu cine. Cezar zgîlţîi iarăşi gardul, şi chemă. Nimeni nu se arătă. Nici scheunatul nu se repetă. Cezar chemă iar, zadarnic. Apoi el şi Alexandra se priviră, nehotărîţi.

— N-o fi aici? întrebă Cezar.

— E numărul unsprezece, zise Alexandra. Aici trebuie să fie...

Cezar chemă iar. După cîteva clipe, uşa se deschise şi ieşi, aplecîndu-se ca să nu dea cu capul de pragul de sus, un tînăr înalt, subţire în şolduri, cu părul negru şi buclat, gura cărnoasă, frumoasă, roşie, şi ochii umflaţi, şi încercănaţi, de un verde tulbure. Gîtul de statuie atletică i se vedea, gol în deschizătura gulerului răsfrînt. Se uită la ei ca de departe, cu dispreţ, duşmănos, mahmur:

— Ce vreţi dumneavoastră? Pe cine căutaţi?

— Aicea stă domnul Toni? întrebă Cezar pe tonul cel mai politicos pe care-l putu stoarce din iritarea-i dureroasă.

— Toni şi mai cum? întrebă tînărul, uitîndu-se la umărul lui Cezar.

Alexandra sări:

— Nu ştim decît că-l cheamă Toni; ne-a recomandat să vorbim cu el domnul Georgică Scarlat, şi domnul Kicky Hrisoverghi... Dumneata eşti Toni? întrebă ea, silindu-se să zîmbească amabil. Nu-i aşa? adăugă ea repede. Trebuie să vorbim cu dumneata, te rog foarte mult, domnule Toni...

Tînărul ascultă, mereu cu ochii într-o parte, la umărul celui care-i vorbea, şi nu se clinti. După o clipă, zise:

— Poftiţi înăuntru.

Cînd spuse asta, Alexandra îl simţi că duhneşte acru a alcool, şi înţelese de ce, atît de tînăr – avea optsprezece-nouăsprezece ani – şi-atît de frumos, cu pielea fină şi albă, cu buzele roşii, cu părul lucios şi numai inele, avea totuşi pungi umflate şi vinete sub ochi şi pupilele tulburi ca borşul. Îl urmară. Nimeriră într-o odăiţă strîmtă, cu aerul umed, înăbuşitor, mirosind greu a vechi, a stătut, a rînced, a muced, a boarfe vechi, a rufe murdare, a mîncare gătită pe lampă de petrol, a pîine veche. Un cîine ascuns sub un pat începu să latre furios, ascuţit, asurzitor, cu o răutate şi ferocitate de hienă. Era întuneric în odăiţă, şi obiecte vechi şi desperecheate agăţate în cuie sau grămădite prin colţuri (crătiţi, ceas cu cuc, înnegrit de vreme şi oprit, rafturi căptuşite cu ziare, un bufet cu geamuri crăpate şi cu placajul plesnit, canapea desfundată şi putredă) strîmtau şi mai mult spaţiul. Tînărul Toni ajungea aproape cu capul în tavan; stătea în picioare; stăteau în picioare şi Cezar cu Alexandra; bătrîna de adineauri, care părea şi mai respingătoare acuma, din pricina capului uscăţiv pe un trup diform, cu şezutul uriaş, stătea şi ea în picioare şi încerca să astîmpere cîinele de sub pat; un bătrîn înalt, cu faţa îmbujorată şi părul alb, cîrlionţat, nasul cîrn, întors în sus, şi ochi albaştri, sentimentali şi lucioşi, zîmbea primitor:

— Poftiţi, poftiţi înăuntru...

Şi voi să deschidă o uşă joasă, zăvorîtă şi închisă şi cu un cîrlig.

Tînărul Toni îngînă printre dinţi:

— Nu, lasă...

— Poftiţi, luaţi loc, e cam strîmt la noi, zise bătrînul cu o mlădiere şi o promptitudine nemaipomenită, ca şi cum niciodată n-ar fi fost vorba de deschis uşiţa cu cîrlig şi zăvor.

Alexandra se uita la ei şi-i era o frică nelămurită dar groaznică, o cuprindea un fel de leşin, de presimţire şi scîrbă, scîrbă de privirea fixă, sticloasă, de înecat, a bătrînei, de frumuseţea tulbure, bestială, şi de brutalitatea tînărului, dar ceea ce-i dezlănţuise teama şi dezgustul fusese veselia jovială a bătrînului. Aici venise Lena? Cu oamenii aceştia avusese de-a face?

— Ce vreţi să mă-ntrebaţi? mormăi Toni fără să li se uite-n ochi.

Nimeni nu-i spusese că va fi întrebat, dar el ştia. Inima Alexandrei prinse a bate puternic.

— Domnule Toni, dumneata eşti ultima noastră speranţă... Ai cunoscut-o pe fata noastră. Ştii unde e?

Toni nu răspunse. Bătrînul zîmbea mereu, vesel; baba se holba la ei; cîinele amuţise; mîrîia din cînd în cînd, feroce.

— De o lună şi jumătate a dispărut de acasă, domnule Toni, spuse Alexandra, căreia începuse să i se umple ochii de lacrimi. Am întrebat pe toţi prietenii ei; ne-am dus pe la fiecare acasă, şi fiecare părea să ştie ceva, şi ne trimetea la altul; pînă la urmă am văzut că nu ştia nimeni nimic: în urmă de tot n-o mai văzuseră nici unul, afară de George Scarlat şi de tînărul Hrisoverghi; iar ei ne-au trimis la dumneata... Spune-mi, unde e fata mea, domnule Toni? Ştii ceva? E plecată? E închisă? E fugită? E ascunsă undeva? E sănătoasă, e bolnavă, e ceva cu ea? Spune-mi, te rog, te rog!

Toni tăcea, cu privirea piezişă. Bătrînii nu-şi schimbaseră expresia. Alexandra nu mai putea. O lună de zile de căutări, de întrebări, de întîlniri cu tineri ciudaţi, suspecţi care, credea ea, nu semănau nici cu copiii prietenilor şi rudelor ei, nici cu ea şi generaţia ei de acum un sfert de veac; o lună de căutări în care i se părea în fiecare zi că mîine va afla în sfîrşit unde e Lena; o lună în care aflase în fiecare zi noi lucruri revoltătoare, îngrozitoare, despre fiică-sa; nu, nu mai putea, înnebunea dacă nu afla. Trăia măcar Lena? Măcar bolnavă sau închisă, trăia? Exista? Ce avusese comun cu tînărul acesta despre care nu putea bănui decît necinste şi viciu, ştiindu-l prieten cu Georgică Scarlat şi crimă, văzîndu-l la faţă? Ce o adusese în căsuţa asta, la bătrînii aceştia sordizi şi siniştri? Călcase pe-aici? De ce era încuiată uşa? Era aici! Îndărătul uşii! Lena era aici!

— Lena! strigă Alexandra prin uşă. Lena! Fetiţa mea! Copilul meu!

Şi încercă să deschidă uşa.

— Nu deschideţi! Ce căutaţi acolo? zise tînărul Toni şi se repezi s-o oprească.

O clipă, se luptară. Cezar sări să-l smulgă pe Toni la o parte, Alexandra, mare şi voinică, şi cu puterea deznădejdii, îl îmbrînci pe Toni, zvîrli în sus cîrligul, trase zăvorul, deschise uşa şi se năpusti într-o odăiţă la fel de mică, cu acelaşi miros de lucruri vechi, de boarfe prăfuite şi mucede; pe o masă, două statuete de porţelan, un păstor şi-o păstoriţă, se priveau zîmbind nevinovat; un dulap mare cu

oglindă reflecta imaginea unui pat, deasupra căruia atîrna un tablou ce-nfăţişa o femeie goală culcată pe pîntece şi privindu-l pe spectator pe sub gene. Iar în pat tresărise, speriat, palid de tot, un tînăr căruia-i ieşi de sub plapuma roşie, cu cearşaful cenuşiu de murdărie, umărul gol şi braţul subţirel, cînd se ridică în cot. Era palid, cu pielea întunecată şi uşor măslinie, cu ochii mari şi negri, şi adînci şi lichizi, cu părul buclat şi căzut pe tîmple; speriat de moarte, întrebă înecat:

— Ce e... ce căutaţi? Ieşiţi afară!

Accentul îi era distins, de copil de familie bună.

— Ieşiţi afară, ţipă el.

Alexandra, înmărmurită, îşi dădu seama că e singur în pat. Se uită sub pat, deschise dulapurile, simţind că nici nu mai e în stare să roşească de ce face. Apoi se-ntoarse în bucătărioara cu miros de lampă de gaz. Tăceau toţi. Toni încruntase fruntea-i albă şi pură şi sprîncenele dese şi negre, desăvîrşit arcuite. Strîngea din fălci, mut. Bătrînul, jovial şi familiar, îl luă de umăr pe Cezar:

— E un nepoţel de-al meu, zise el arătînd cu degetul gros peste umăr, spre uşa la care zăvorul rămăsese tras şi cîrligul nefolositor. Apoi se-ntoarse spre babă: Serveşte-le nişte şerbet dumnealor.

Baba nu se mişcă. Alexandra, tremurînd, zise:

— Vă rog să mă iertaţi... aveţi şi dumneavoastră copii... îl aveţi pe dînsul, le spuse ea bătrînilor.

Toni rîse duşmănos. Bătrînul zise:

— Dînsul mi-e nepot...

— Gîndiţi-vă ce e-n sufletul nostru... de ce nu-mi spui unde e Lena, domnule Toni? De ce taci? Să nu-ţi fie frică de noi... n-o să vă facem nici un fel de încurcături...

— O să vă dăm bani, zise Cezar răguşit. Dacă ne spui unde-o găsim, plătesc! Plătesc bine!

Alexandra se uită la el. Ştia că nu mai au bani. De unde avea Cezar, ca să promită? El înţelese şi şopti repede pe englezeşte:

— O să-i cer lui Marion... trebuie să-i fi lăsat ceva bătrînul... Se preface ea, dar are... sigur are!

În vremea asta, cei doi bătrîni şi cu Toni schimbară o privire. Bătrînul se înveseli şi mai tare, ridică o mînă, deschise gura, dar ochii lui Toni lunecară iarăşi în jos şi într-o parte, iar buzele lui roşii şi cărnoase rostiră:

— Nu ştiu nimic.

Alexandra rămase cu gura căscată. Nu se aşteptase. Enervarea şi suferinţa ei crescuseră simţind că acum, în sfîrşit, va afla, o va găsi pe Lena.

— Înţelege, omule! Plătesc! Plătesc bine! zise Cezar Lascari răguşit de emoţie. Spune dumneata cît vrei şi plătesc.

— E singurul nostru copil! Spune-ne măcar dacă trăieşte! suflă Alexandra. Se-ntoarse la bătrîni: Trăieşte? întrebă ea cu lacrimi în glas. Trăieşte?

Baba, se uită la ea ca din fundul unei mlaştini. Avea ceva de broască, umflată şi holbată, şi rece şi mută. Nici nu clipi. Bătrînul deschise gura, apoi dădu din cap, zîmbind, ridică din umeri, desfăcu braţele:

— Cu plăcere... v-aş spune dac-aş ştii...

Şi se uita mereu la Cezar, iar acesta îl mînca din ochi pe tînărul Toni:

— Spune-mi şi te fac om bogat! Îţi dau oricît îmi ceri! Am fost om bogat, şi mai am ceva... Vînd tot, şi te umplu de bani, omule, înţelege! N-ai decît o vorbă să spui, şi s-a făcut! Spune, vorbeşte! Se vede cît colo că ştii! Ce-i cu ea? Trăieşte? E... mai trăieşte?

Tăcere. Toni se uita pieziş, în dreapta, în stînga. În odaie mirosea greu şi era cald, înăbuşitor, muced. Cîinele amuţise.

— Eu nici nu ştiu cine sînteţi dumneavoastră, zise Toni.

— Cum nu ştii? Vorbim de-un sfert de ceas despre Lena şi nu ştii? izbucni Lascari mirat, speriat, îndurerat, furios.

— Care Lena? întrebă Toni.

— Lena Lascari, pe care-o cunoşti – zise Alexandra şi adăugă – o cunoşti foarte bine, ai trăit cu ea, mi-a spus domnul Scarlat.

Nu mai putea nici să roşească. Nu ştia ce să-i mai spuie ca să-l facă să vorbească. Era îngrozită văzîndu-l că se retrage din ce în ce.

Toni răspunse, cu un zîmbet care-i arătă dinţii albi şi strălucitori, şi privind-o drept în faţă, cu ochii lui umflaţi şi tulburi:

— Cu cîte am trăit eu, şi nici nu ştiam cine erau... să fiţi sănătoasă dumneavoastră...

Cezar Lascari începuse să clocotească:

— Dacă nu spui, am se te dau pe mîna poliţiei! Am să te denunţ pentru ce faci aici! Vorbeşte, omule! Mai bine să iei bani şi să-mi spui, decît să intri într-un bucluc! Ce-aţi făcut cu ea? Unde e?

— Uite ce e... să nu mă şucăresc pe dumneata, că-i de rău, înţelegi? îngînă pe nas Toni. E nasulie, înţelegi? Crezi că mă sperii pe mine? Crezi că mi-e frică? Hai te cară de-aici, că-ţi şterg o cazma peste muie de te scot de pe cartea de imobil! Hai, cară-te-n...

Şi începu să înjure murdar. Cezar nu fusese înjurat în felul acesta în viaţa lui. Stătea cu gura căscată şi cu ochii mari şi asculta.

— Hai, întinde-o, zise Toni cu un zîmbet duşmănos şi dispreţuitor. Puneţi şaua, cîrpele dracului...

Ieşiră amîndoi, ameţiţi, şovăitori. Pe trotuar, Alexandrei începură să-i curgă lacrimi pe faţă. Cezar vorbea singur, fără să-i dea nici o atenţie:

— O găsim noi... O găsim cu siguranţă... Trebuie să mai încercăm... s-o mai căutăm...

N-o mai găsiră niciodată. După luni de zile, nu se aflase nimic. Nici o veste de peste hotare, nici o veste din provincie, nici o veste de nicăieri. Nici un semn. Dispăruse cu desăvîrşire.

Veniră să mai vorbească, să-l mai roage pe Toni. Întîia oară găsiră uşa încuiată. A doua oară era numai baba, care se uita la ei şi nu răspunse. Nu părea să priceapă nimic. A treia oară îl găsiră pe bătrîn. „Nepotu-său Toni era plecat în provincie, pe multă vreme, nu ştia unde. Nu, el, bătrînul, n-o văzuse niciodată pe Lena, n-o cunoştea, nu ştia nimic." Minţea. Îl rugară, îl implorară, îi promiseră bani. „Nu ştia nimic." Se vedea în ochii lui că-l ispiteşte promisiunea banilor şi că totuşi rezistă.

La sfîrşit, se resemnară: Lena era definitiv şi cu desăvîrşire pierită şi pierdută. Poate că într-o zi vor afla ceva. Poate că se va-ntoarce, poate că va apărea într-o zi.

XI

Pînă cînd, într-o zi, Cezar Lascari îi spuse Alexandrei:

— Eu cred că fata e la Paris.

Şedeau amîndoi la masă în odaia fără perdele, cu pereţii goi şi pătaţi, cu locuri goale unde fuseseră tablourile acum vîndute; mobilele plesnite lăsau să se vadă umplutura; maşina de gătit era într-un

colţ, îndărătul unui paravan, şi muştele roiau împrejurul becului ce atîrna de un fir în tavan (căci vînduseră de curînd lampa de cristal veneţian). Prin uşa cu geamuri astupate cu hîrtie, se auzeau glasurile tinerei perechi, amîndoi funcţionari, care locuiau acolo de cînd murise Şerban iar Marion se mutase la nişte prieteni.

— Eu cred că fata e la Paris, zisese Cezar.

Mînca praz cu arpacaş şi pîine cenuşie şi, ca prăjitură, mămăligă prăjită în tigaie şi presărată cu zahăr. Vorbise după o mare tăcere, în care păruse absent, preocupat, obsedat de o idee fixă. Şi acuma, spusese fraza cu o privire tulbure, timidă şi obraznică totodată, o privire mai mult furişată, de jos în sus, care spunea: „Nici eu nu cred; să vedem dacă la tine se prinde; să vedem dacă nu ghiceşti ce ascund".

Alexandra întoarse capul. De unde să ştie că e la Paris? Pe ce temei credea el că Lena e acolo? Altcineva era acolo. Se aşteptase de mult să vie clipa cînd Cezar va spune asta. Şi acuma îl auzea:

— Ce mai stăm aici? Sîntem nebuni. Aşteptăm, aşteptăm să vie războiul şi americanii ca să ne elibereze, şi murim de foame. Murim de foame inutil şi aşteptăm, aşteptăm, aşteptăm – ce? Să mă aresteze încă o dată, cînd poate n-o să-mi mai dea drumul.

Toate acestea, pe un ton de hotărîre pătimaşă, concentrată. Dar fără să se uite la Alexandra. Încruntat, vorbea cu privirea în gol. Alexandrei i se făcu milă. Îl găsea slab, îmbătrînit, şi-i venea să-l întrebe: „Dar după prima arestare, de ce n-ai vrut să plecăm? Dar cînd ne tot spunea Ionel să fugim, de ce n-ai vrut? De ce abia acum?" Îi era ruşine pentru el, şi milă. Ca de un copil al ei. El îi rămăsese cel mai aproape, fiindcă toţi ceilalţi o părăsiseră, prin laşitate şi trădare, prin dispariţie şi moarte. Îi rămăsese singurul om apropiat – şi cum era! *Asta* era ce-i mai rămăsese din viaţă. Omul acesta bătrîn şi uscăţiv care vorbea obsedat, încruntîndu-şi sprîncenele încă negre deasupra ochilor plecaţi:

— M-am gîndit mult, şi trebuie neapărat să fugim... Fuga e singura scăpare... au fugit atîţia. Au fugit mii de evrei prin Ungaria spre Viena. Au fugit sute de oameni din lumea noastră. Şi noi aşteptăm, aşteptăm, aşteptăm... să murim aici! Trebuie să fugim neapărat. Tu ce zici?

Şi iar o privi cu ochi tulburaţi totodată de timiditate şi neruşinarea patimii vinovate şi înjositoare. Alexandra aduna vasele de pe masă ca să le ducă după paravan să le spele în chiuveta murdară.

— Dar dacă într-o zi vine Lena şi ne caută? întrebă ea.

— Lena e la Paris! zise Cezar cu o tărie care suna a gol.

— Nici tu nu crezi asta, murmură Alexandra.

— Sînt sigur că e la Paris! A fost mai deşteaptă ca noi! exclamă el, cu o convingere de nebun.

Alexandrei îi veni să izbucnească în plîns. Biata Lena, copilul lor, poate că zăcea undeva, îngropată, neştiută, şi el, numai ca să-şi slujească nebunia, vorbea de ea cu optimismul acesta oribil, fals, dezgustător.

— Hai, taci, nu mai vorbi de asta, că-mi faci oroare, zise ea scuturîndu-se.

Cezar nu părea că înţelege:

— De ce? N-am dreptate?

— Bine-bine... Ai dreptate, dar lasă-mă, zise Alexandra şi se apucă să spele vasele şi tacîmurile.

— Dacă eşti nervoasă, e bine să mă previi, spuse el dînd din umeri. Mă duc să mai fac un tur pe stradă.

Îşi aprinse un trabuc negru şi ieftin şi ieşi.

Dar seara, reîncepu să vorbească de fugă. Şi a doua zi, vorbi iarăşi, tot de asta şi a treia zi, şi a patra, în fiecare zi, la masă, sau în orice alt moment cînd se aflau singuri. Alexandra nu răspundea. „Cum am ajuns aici? se întreba ea cu o chinuitoare neputinţă de a răspunde. Cum am ajuns? Cu ce-am greşit? Unde e greşeala? Unde e vina? Şi cum să scap? Cum să fug?" Nu din ţară simţea nevoia să fugă, ci din nodul care-o sugruma, din încurcătura întregii ei vieţi. Cum să fugă? Unde să fugă? Într-o zi, obosită, se gîndi: „Poate că el are dreptate..."

Cezar repeta obsedant:

— Trebuie să fugim... Trebuie să fugim...

— Bine, să fugim, oftă Alexandra.

El ridică ochii, mirat şi neîncrezător!

— Vrei?

— De ce nu mă laşi, şi nu pleci singur?

Privirea lui şovăi, alunecă într-o parte:

— Nu ştiu... poate că... cred că am nevoie de tine...

„E ca un copil, se gîndi Alexandra. A rămas ultimul om apropiat mie, dar şi eu pentru el am rămas ultimul şi singurul om... Are încredere în mine, şi-i e frică de cealaltă. Se gîndeşte: – Dar dacă nu mă primeşte? Şi are atunci nevoie de mine, de un refugiu." Se cutremură în sinea ei de abisul de slăbiciune şi de înjosire în care se afla Cezar.

— Bine, am să vin cu tine, vorbi ea.

Şi în aceeaşi clipă ştiu că n-are dreptate. „Ar trebui să-l las să meargă după soarta lui; să rămîn aici, să-mi găsesc ceva de făcut, un rost, o slujbă, să muncesc, şi să mă liniştesc, şi să aştept bătrîneţea şi moartea. Iar el să se descurce singur." Dar îi era milă de el. „E tatăl Lenei."

— Am să vin cu tine.

Cezar o îmbrăţişă ca un prost, cu o exuberanţă tinerească, oribilă la un om de vîrsta lui. Noaptea, se purtă cu ea ca un îndrăgostit. Ea îl răbdă, îngheţată la gîndul că îmbrăţişările lui sînt pentru alta, nu pentru ea; şi ce-o dezgustă şi mai mult fu carnea ei care mai simţea o plăcere tulbure, mînjită de nelinişte şi neparticiparea şi oroarea sufletului. „Doamne, scapă-mă de josnicia asta! Eliberează-mă, Doamne, de chinul ăsta! Nu mai pot, nu mai pot, ajunge, Doamne! M-ai bătut destul! murmura ea singură în întuneric, alături de Cezar care dormea sforăind din cînd în cînd. Ajunge, Doamne! Am înţeles! Lasă-mă!" murmura ea cu patimă aproape poruncitoare, fără să ştie cu cine vorbeşte, căci deşi botezată în religia creştină ortodoxă, nu cunoştea dogmele bisericii şi de le-ar fi cunoscut, poate că n-ar fi crezut în ele. Vorbea cu întunericul. Afară treceau tramvaie.

— Ajunge, Doamne! Am înţeles! Iartă-mă! murmura Alexandra.

XII

A doua sau a treia zi după aceea, pe cînd Cezar umbla prin oraş – lipsea cîte şapte-opt ore de-a rîndul ca să se întîlnească în ascuns cu oamenii care organizau contra plată fuga din ţară – Alexandra se dusese la dentist ca să-şi termine un

tratament. Dentistul locuia la al şaselea etaj. În holul blocului, în faţa ascensoarelor, se strînsese lume. Alexandra crezu întîi că sînt oameni care aşteaptă să coboare unul din ascensoare. Apoi îşi dădu seama că s-au adunat împrejurul cuiva sau a ceva. Se apropie şi se uită peste umărul unei cucoane şi văzu o femeie care şedea pe o treaptă; o femeie cu părul de aur, cu faţa cenuşie, într-o rochie cenuşie; ochii îi erau tulburi şi cu marginile roşii. Era miss Richman, fosta guvernantă a Lenei.

— E nebună, spuse cineva.

— E o englezoaică, stă aici în bloc, zise un bărbat între două vîrste, cu un fileu cu zarzavat în mînă. Moare de foame, şi tot ce mai poate vinde dă pe băutură.

— Păi e beată şi acuma, observă o femeie.

Alexandra îşi făcu loc printre ei şi o atinse pe umăr:

— *Miss Richman, come please... Come. I'll see you home and we shall talk, you'll tell me about yourself... Come, dear, come.*[1]

Miss Richman ridică ochii şi se uită la ea, cu o privire îndobitocită şi tulbure. N-o recunoştea.

— *Don't you know me? I'm Mrs. Lascari*[2], spuse Alexandra cu blîndeţe şi încercă s-o ridice de pe treaptă, apucînd-o de subsuoară.

Miss Richman o împinse fără putere:

— *Let me alone*[3]*... Let me alone...* zise ea răguşit.

Alexandra insistă, cu blîndeţe şi cu milă. În sfîrşit, izbuti s-o facă să se ridice în picioare. Miss Richman se împotrivea:

— *I'm a British subject. I don't need any help from you, thank you.*[4]

Şi bîiguia apoi singură:

— *'Tis of no use... Nothing is of any use...*[5]

Totuşi Alexandra o urcă în ascensor şi o duse acasă, într-o garsonieră absolut goală, cu un pat rupt şi un scaun. Nu izbuti să se facă

[1] Miss Richman, vino cu mine, te rog. Vino, am să te conduc pînă acasă şi o să stăm de vorbă, o să-mi vorbeşti despre dumneata. Vino, draga mea, vino.

[2] Nu mă cunoşti? Sînt doamna Lascari.

[3] Lasă-mă în pace...

[4] Sînt cetăţeană britanică. N-am nevoie de vreun ajutor de la dumneata, mulţumesc.

[5] N-are nici un rost. Nimic n-are rost.

nici măcar recunoscută de Mis Richman, care, trîntită pe pat, pe cînd Alexandra o descălţa, repeta, cu ochii sticloşi în tavan şi cu uimirea unui om rănit de moarte pe neaşteptate:

— *Why does all this happen? Why? All this... why?*[1]

Mai mult nu află Alexandra de la ea. Părea nu numai beată, ci şi nebună. Alexandra o lăsă să doarmă şi plecă, avînd grijă să lase uşa bine închisă.

Iar a doua zi, seara tîrziu, în vagonul de clasa a treia în care urcase împreună cu Cezar, se surprinse punîndu-şi şi ea aceeaşi întrebare: „De ce s-a întîmplat aşa? De ce? De ce?" Nu era chinuită; nu suferea. Era liniştită. I se părea că în curînd va găsi răspunsul. I se părea că în curînd va şti. Era blîndă şi dulce şi cu Cezar, care şedea, încordat şi cu ochii sticlind, pe banca pe care se înghesuiau ţărănci cu desagi plini, soldaţi tineri care dormeau cu boneta alunecată pe nas, ceferişti obosiţi cu feţele cenuşii de funinginea gărilor. Îi vorbea lui Cezar, ca să-l facă să suporte mai uşor încercarea cumplită a nervilor (plecarea de acasă seara pe întuneric, drumul pînă la gară cu ochii în patru ca să evite orice întîlnire cu cineva cunoscut, gara unde totdeauna te puteai ciocni din senin cu cineva, trenul unde te trezeai deodată cu doi-trei ostaşi şi miliţieni care controlau actele călătorilor).

— Îţi aduci aminte cum mergeam noi tot cu trenul ăsta, acuma treizeci şi ceva de ani, la Cozia, la nenea Şerban în vacanţă?

— E demult de-atunci, mîrîi Cezar cu un zîmbet sec, neizbutit.

— Ce frumos era... tot pe vremea asta, murmură Alexandra, şi tot aşa, un sfîrşit de primăvară ploios şi cu furtuni şi cu toate frunzişurile de un verde orbitor.

Asta era în închipuirea şi în amintirea ei; aici în vagon era miros greu şi aer puţin şi sforăituri; iar afară, beznă; deodată apărură din noapte nişte ceaune mari în care ardea smoală cu pîlpîiri furioase, şi împrejur nişte camioane, nişte tractoare orînduite în careu, oameni care se mişcau încoace şi încolo în lumina roşiatică. Apoi totul pieri şi nu mai rămase decît beznă.

— Ce frumos era, murmură Alexandra. Eram îndrăgostită de tine... puţin, zîmbi ea.

Cezar întrebă brusc, speriat:

[1] De ce se-ntîmplă toate acestea? De ce?

— Unde ţi-e servieta?

Alexandra se uită – n-o mai avea pe genunchi. Se uitară la fileul de bagaje. Nu era nici acolo. Se ridicară de pe bancă. Nu era.

— Ai pierdut-o! şuieră Cezar galben.

Cei dimprejur dormeau, sau mormăiau între ei, sau mîncau cîrnat cu usturoi, şi nu-i luau în seamă.

— Ai pierdut-o, gemu Cezar şi se aşeză la loc. Îl treceau sudorile de desperare. Ai pierdut-o, repetă el. M-am rugat în genunchi bietei Manon Hrisoverghi, ca să mi le dea. Erau ale ei. I-am vorbit de Lena, pe care sperăm s-o întîlnim la Paris, de viaţa noastră, de viitorul nostru, şi ea, aşa aiurită cum o vezi şi-aşa cu bandajele de cauciuc sub fălci, a avut bunătatea îngerească să ne dea din bijuteriile ei, din ce păstrase ca să aibă ce vinde şi să poată trăi cît mai are de trăit. Şi-a rupt din carnea ei ca să ne dea, şi tu le-ai pierdut!

— Sst... taci, că atragem atenţia, suflă Alexandra. Îi bătea puţin inima. Şopti: Şi mie-mi pare rău de ea... Trebuia să nu-i ceri...

— Dar cu ce crezi c-am plătit *ălora*?

Aia erau misiţii care organizau fugile.

— Se vede că nu trebuia să mă folosesc de ele, murmură Alexandra cu un surîs palid.

— Dar cu ce voiai să fugim? şuieră el exasperat, desperat, aproape scos din minţi; tremura cu faţa lucie de sudoare.

Alexandra zîmbi palid. Fu pe punctul să spuie: „Se vede că nu trebuia să plecăm“, dar tăcu. Afară ploua, şi lacrimi ca de argint viu alunecau pe geamurile vagonului.

A doua zi seara ajunseră cu autobuzul de la Arad pînă-ntr-un sătuleţ, şi cu căruţa de-acolo într-un cătun. Acuma şedeau într-o odaie spoită cu var, şi care mirosea curat, dar şi cu un nedesluşit iz de praf şi de gîndaci. Şedeau alături pe patul înalt cu multe plăpumi înflorate şi perne mari, şi se uitau la pereţii pe care atîrnau prosoape brodate cu fir roşu, pe care scria *Gott grüss dich, lieber Gast* [1] şi *Bun venit*, şi alte devize pe nemţeşte şi ungureşte, alături de fotografii de părinţi şi bunici, bărbaţi mustăcioşi cu mintean negru şi cizme, sau în uniformă de honvezi, şi femei cu obraji şi ochi de piatră şi cu fustă creaţă şi pieptar de catifea. Era şi o masă cu un lighean de faianţă, şi o cană mare de faianţă, şi-o vadră alăturea, şi-un ceas cu cuc, şi un portret al doctorului Petru Groza, preşedinte al Consiliului de Miniştri şi preşedinte al Frontului Plugarilor din care făcea parte stăpînul casei. Obloanele erau închise; lumină nu venea decît prin uşa cu geamuri şi cu perdeluţă de mătase subţire. Stătuseră închişi toată vremea în odaia aceasta; dincolo trebăluia Iulia, nevasta ţăranului, căreia el îi spunea Iuli. Veniseră şi alte femei, şi vorbiseră tare ca nişte surde, pe ungureşte şi pe româneşte; se auziseră şi glasuri groase şi greoaie de bărbaţi. Cezar şi Alexandra se odihniseră şi încercaseră să doarmă în patul cel înalt şi cu multe perne; Cezar se arătase iarăşi îndrăgostit în felul lui înverşunat, mut şi trist, iar Alexandra se gîndise cu oroare că n-ar trebui să primească. „E imoral, e dezgustător ce face; ce-are cu mine? Ce sînt eu? Şi aşa a fost toată viaţa; şi-a permis orice, nu s-a reţinut de la nimic; şi pentru ce? Ce i-a dat dreptul să trăiască aşa?“

Şi totuşi, îl lăsase să-şi facă pofta; din milă. Îi era milă de el şi-l dispreţuia. Şezînd pe pat, lîngă el, seara, se gîndea: „Cu ce a slujit el ceva sau pe cineva? Ce bine a făcut pe lumea asta? Ce datorie a cunoscut şi-a împlinit? Nimic. Numai poftele şi plăcerile lui, cu orice preţ, călcînd orice...“

— Peste două ore sîntem în Ungaria, şopti Cezar şi, cu un rîs nervos, adăugă: Peste două ore în Ungaria, peste două zile în Austria şi peste două săptămîni la Paris! *La vie est belle!* [1]

Îi luceau ochii. „Toţi am fost ca el, se gîndi Alexandra, mirîndu-se cît e de liniştită. Nici o răspundere faţă de ceilalţi oameni; numai ce credeam noi că e fericirea noastră; de nefericirea altora nu ne păsa. Şi iată-ne. Voiam ca totul să fie uşor, fără efort, fără durere şi fără bucurie, dar cu plăceri. Şi tocmai de aceea, totul a devenit foarte greu şi apăsător... Ah, Doamne, scapă-mă, dă-mi liniştea!“ ţipă ea în sufletul ei, cuprinsă de o spaimă subită şi fără să ştie către cine strigă. Iulia, cu fustă creaţă, galbenă în obraji ca ceara veche, cu broboadă neagră strînsă pe cap ca o cască, bătu în uşă şi intră cu o tavă:

— Bună sara... Cum aţi durmit? V-aţi hodinit? Na, apoi bine... Ia poftiţi, luaţi o ţîricuţă de răchie şi nişte brînză şi pită ca la ţară, că noi n-avem ca la oraş.

[1] Bună ziua, scumpe oaspete.

[1] Viaţa-i frumoasă!

Se uita la Alexandra cu ochi negri şi străpungători. Ea era mică şi uscăţivă, de vreo treizeci-treizeci şi cinci de ani, în fustă cenuşie, pieptar negru, broboadă neagră şi cizme; dar faţa îi era dură, mîinile uscate, ca ale unui trup cioplit într-un lemn tare şi neted. Iar Alexandra, într-un tailleur cenuşiu şi cu pantofi groşi în picioare, blondă încăruntită şi femeie de cincizeci de ani, era mare şi puternică, dar părea de carne, uşor de lovit şi de rănit, iar ochii albaştri erau mereu aburiţi de cea mai mică emoţie şi de neîncetata-i timiditate.

— Ce frumoasă vi-s dumneavoastră, doamna, zise Iulia, zîmbind. Na, apoi nu-i păcat, o doamnă ca dumneavoastră să fie musai să fugă, vai, Doamne, Doamne! şopti ea dînd din cap şi plesnindu-şi palmele. Apoi rîse: Lăsaţi că mîine vi-s departe...

Era neagră, uscată, dură, veselă şi ştiutoare de multe taine pe care nimeni n-ar fi putut să le scoată de la ea. Alexandra rîse şovăielnic. Ce ciudată femeie! Ce ciudată întîmplare! Ce căuta acolo ea, Alexandra Lascari? Ce-avea a face cu oamenii ăştia, atît de deosebiţi şi de străini? Ştia că n-ar fi trebuit să-l urmeze pe Cezar, şi că mila ei era o prostie, o slăbiciune de neiertat. Dar era prea tîrziu ca să se răzgîndească. Mîine va fi în Ungaria, legată mereu de el şi de nebunia lui.

Uşa se întunecă; intră, mătăhălos, greoi, spătos, înalt, cu capul între umeri, Ţundrea Romulus, stăpînul casei. Purta haină şi pantaloni de dimie ţesută în casă, bocanci grei, pieptar de lînă tricotat de nevastă-sa, şi se uita cu ochi albaştri palizi, metalici, pe sub sprîncenele subţiri, lăsate în jos şi încruntate sub fruntea cărnoasă şi deasupra obrazului cărnos.

— Sara bună... Iacă-l şi pe frate-meu Traian, zise el, dîndu-se la o parte din uşă.

Îndărătul lui era un om tot ca el, de vreo treizeci-treizeci şi cinci de ani, care-i semăna la trăsături, dar slab, osos, cu fire ţepoase şi rare pe obrazu-i colţuros de spîn, şi cu aceiaşi ochi de oţel şi de gheaţă ca Romulus.

— Am vint să vă spun cum trăbuie să merem, că-i şi aici o regulă, zise Romulus, şi rîse deodată, neaşteptat la un om atît de întunecat. După acest rîs binevoitor, urmă: Musai să ţinem o regulă, că altfel ne prind grănicerii, şi-apoi merem la închisoare şi noi, şi dumneavoastră.

— Doamne păzeşte! zise Iulia şi-şi făcu repede cîteva cruci.

— Mai lasă tu, nu te mai cruci, că-i vreme cu nori şi cu ploaie, la noapte n-o să vadă ei nici la cinci paşi... Îi tare bună vremea...

Şi-apoi le spuse cum vor merge, la ce semn se vor opri, unde vor fi lăsaţi singuri ca să alerge cei o sută-două de metri pînă în teritoriul maghiar. Cezar asculta cu încordare şi repeta:

— Da, da, înţeleg; înţeleg foarte bine... Aşa, da...

Alexandra însă abia asculta. I se părea de necrezut totul – odaia văruită, cu icoanele şi prosoapele şi fotografiile, şi oamenii ăştia care riscau cel puţin o dată pe săptămînă puşcăria şi poate un glonţ de la grăniceri, şi femeia care-i privea pe toţi cu ochişorii ei negri, străpungători şi tainici. Abia aştepta să plece; abia aştepta să fie dincolo; dar dincolo, ce va începe? Tot ce fusese pînă atunci. Ce spunea Ionel Haralamb la telefon: trai plăcut, parfumurile pe care i le trimetea, iarăşi lipsă de răspundere şi de griji, viaţă uşoară, uşoară, ameninţată să devină brusc mai grea decît pot purta umerii oamenilor. „Acelaşi lucru, iarăşi", se gîndea Alexandra şi după un ceas, mergînd peste cîmp prin întuneric, după Cezar, care-l urma pe Traian Ţundrea, cel uscăţiv. Îl auzea suflînd pe Romulus cel mare şi greu, îndărătul ei. Mergeau fără un cuvînt, prin beznă. Alexandra se uită la cer. Acuma erau fulgere. Clipeau destul de des de jur împrejurul orizontului, dar în tăcere. Aerul neclintit mirosea a verdeaţă caldă, a praf. Alexandra călca nesigur, parcă peste o arătură, cu bulgări de pămînt sfărîmicioşi. Visase urît în ceasul de somn în patul cel înalt al ţăranilor. Visase că merge printre cele două garduri de scînduri cenuşii din latura casei celei mari din Culmea Veche. Era un drum foarte lung, şi trebuia să iasă o dată dintre gardurile acelea. Trebuia să iasă neapărat, altfel era pierdută. Începuse să alerge, să fugă, să scape de ceva, să ajungă la capăt, la ieşire. Şi deodată, se trezise că a ajuns la capăt: o curte pătrată, cu gard înalt cenuşiu de jur împrejur şi nici o ieşire. Nu era ieşire.

Răsufla greu, poticnindu-se prin întuneric. Visase urît de oboseală şi din pricina zăpuşelii aerului apăsat de tensiunea electrică. Nu era nimic serios. Şi totuşi, inima îi era strînsă. „Vreau linişte, vreau linişte! ţipa inima în ea. Dar am greşit, am fost o soţie păcătoasă, o mamă nepăsătoare, o fiinţă omenească nefolositoare semenilor săi. N-am ajutat pe nimeni, n-am ridicat pe nimeni şi nimic, n-am servit

nimic. Şi trebuia să rămîn. Am greşit că m-am luat după Cezar. Am greşit că sînt aici... Încă sînt în infern..."

Simţi o picătură caldă pe frunte, ridică faţa şi se uită la volburile groase ale norilor, mai negri decît noaptea. Alte cîteva picături îi căzură pe obraji. Pe undeva pe aproape, nişte copaci se treziră fremătînd, dar atît. Orice sunet se opri. Aerul rămase uscat şi mai apăsător ca înainte. Clipirea depărtată a fulgerelor nu lumina nimic, şi ploaia nu mai venea...

Îndărătul ei, Ţundrea Romulus, mătăhală neagră, sufla greu, izbind în pămînt cu ciomagul pe care-l luase la plecare de după uşă, cînd Iulia îi petrecuse, cu un zîmbet uscat. („Ce femeie ciudată! A văzut atîţia oameni care fugeau!")

De undeva de deasupra Ungariei ajunse pînă la ei, slabă şi pierdută ca un murmur subpămîntean, cutremurarea primului tunet.

„Linişte, linişte! Inima uşoară şi liberă, fericire în inima mea!" ceru Alexandra – nici ea nu ştia cui, aşa, prosteşte în întuneric. Un nou tunet se rostogoli ca o ghiulea de fier pe nişte trepte enorme, veni de departe, din ce în ce mai aproape, se depărtă iar şi se stinse.

— Doamne, Doamne, Doamne, şopti Alexandra.

— Şşş, suflă Ţundrea Romulus în urma ei, gîfîind.

Deasupra lor apăru într-o clipă, nimicind noaptea, o creangă albastră cu multe rămurele întortocheate; împrejurul luminii orbitoare aerul era roşiatic, de parcă dedesupt ardea pămîntul; iar sus, unde se terminau ramificaţiile subţiri ale trăsnetului, se zăriră, o clipă, norii învolburaţi.

Lumina pieri numaidecît. Alexandra tresărise şi acum aştepta tunetul. O secundă. Două. Trei. Avea să fie asurzitor. Patru. Nu venea. Căzuse poate departe de tot. În sfîrşit în kilometrii de vată udă ai norilor se auzi un muget stins. Asta fusese tot. Dar ploaia trebuia să vină din clipă în clipă, într-o izbucnire uriaşă de fulgere şi vînt. Poate că nu mai erau decît cîteva răsuflări pînă atunci. „Toată viaţa noastră ar fi trebuit să fie altfel. Ar fi putut să fie altfel. Eu sînt de vină, se gîndi Alexandra. Eu sînt de vină. Trebuia să nu-l las s-o ia razna şi să nu greşesc, să nu păcătuiesc nici eu, şi să fiu o mamă bună, o fiinţă omenească folositoare semenilor săi... poate scăpam din infern. Pe cînd acuma sînt încă în infern, şi merg cu Cezar tot spre infern... Scapă-mă! Scapă-mă!"

Trei fulgere, unul după altul, luminară boschete de arbori negri de jur împrejur. Apoi tunetul bubui asurzitor, ca o descărcare de tunuri vechi, cu pulbere neagră. Alexandra îl văzuse pe Cezar, încovoiat, mergînd în urma celuilalt ţăran care pipăia cu ciomagul locul unde avea să calce. „Îl urmez, slabă, în loc să mă urmeze el pe mine..." îşi spuse Alexandra. Fulgerele clipeau neîncetat; copacii şi cîmpia apăreau şi dispăreau fără întrerupere, de parc-ar fi fost create din nou, de fiecare dată, spre a pieri numaidecît în întunericul şi nimicul fundamental al unui univers de beznă şi de neant. Frunzişurile se treziră dintr-o dată, o mişcare începu din vîrfurile coroanelor celor mai mari copaci şi coborî asprindu-se, agitaţie foşnitoare de zbor oprit, înrădăcinat în pămînt, dar încercînd să-şi ia avînt în văzduhul întunecat, vîslind cu toate ramurile cele mari. Ca o bătaie de inimă, vîntul sosi în pulsaţii, în răbufniri din ce în ce mai tari, în valuri; aerul gros de praf venea atît de repede încît grăunţele de praf îi înţepau obrajii Alexandrei Lascari. Tunetul trosnea ca o explozie neîntreruptă şi o gigantică prăbuşire a lumii. Primele picături de apă, mari, şi calde, şi grele, începură să cadă. Îi cădeau Alexandrei în păr, pătrundeau numaidecît la piele, apoi se scurgeau pe gît. „Aş fi putut; se putea; se poate şi acuma!" se gîndea Alexandra cu exaltare. Şi începu să i se facă linişte în inimă. Îi erau plini de lacrimi ochii, din recunoştinţă că aflase, că înţelesese. Pe vîntul care-i flutura părul şi agita frunzişurile chinuite, sosiră primele pînze de apă, falduri compacte de ploaie care şiroia din aer, grea şi caldă la început, apoi din ce în ce mai rece.

Mergeau prin ploaie de cîteva minute, cînd Ţundrea Romulus se hotărî că pe-aici ar cam fi locul şi momentul. Ridică iute ciomagul, care era vîrît la capăt într-o bucată de ţeavă de fier, şi o izbi din răsputeri pe Alexandra Lascari în creştetul capului. Ea căzu grămadă, fără un cuvînt. Romulus trecu peste trupul căzut, ridică ciomagul şi-l izbi în cap pe Cezar Lascari, care se opri, clătinîndu-se. Ţundrea îl mai pocni o dată. Traian se opri şi se-ntoarse. Se aplecară asupra celor doi şi începură să-i dezbrace şi să-i descalţe. Romulus scoase de sub haină un sac în care vîrî pe rînd tot ce trăgea de pe morţi. Traian îi pipăia să găsească obişnuitele curele cu pietre preţioase purtate pe piele, sau punguliţe atîrnate la gît, dar nu găsiră. Apoi Romulus îi mai lovi pe cei doi morţi, ca să fie sigur că a auzit osul spart, şi mormăi:

— Na, haida.

Uzi leoarcă, cu hainele lipite pe ei şi grele, porniră îndărăt. Ajunseră la dosuri de curţi, şi începură să-i latre cîinii. Se furişară în grădina lor, şi bătură la uşă. Iulia le deschise; îi aştepta, îmbrăcată. Romulus îi zvîrli sacul:

— Ăştia or fost golani... Nimica n-or avut, decît straiele de pe ei...

— Dar nici n-or zis nimica, rîse Traian. Ăi de luni s-or luptat...

— Apăi ăia aveau pentru ce, vorbi Romulus greoi şi rîse ca şi celălalt, un rîs scurt şi trist. Tu, Iuli, dă-ne ceva de mîncare.

A doua sau a treia zi, copiii care umblau prin crînguri după mure găsiră trupurile despuiate şi spălate de ploaie ale lui Cezar şi Alexandra Lascari; mîncaseră părţi din ele vulpile şi dihorii care umblă noaptea. Le îngropară oamenii, fără să se ştie ale cui sînt. Nimeni nu află niciodată nimica despre ei. Pieriseră fără urmă.

Marion Lascari s-a căsătorit şi e dactilografă în limbi străine într-o instituţie publică. Doamna Hrisoverghi e foarte bătrînă, dar îşi poartă mereu bandajele şi-şi pune alifiile; nu spune nimănui că *ea* a găsit ascunzătoarea din zid, unde Şerban Lascari a ascuns bijuteriile.

Miss Richman a fost trimisă în patrie pe cheltuiala ambasadei Marii Britanii. Romulus Ţundrea a fost funcţionar la cooperativă, a furat bani şi stă la puşcărie pe cinci ani; Traian Ţundrea, frate-său, trăieşte cu Iuli, şi o duce bine; iar Romulus, în închisoare, a aflat şi visează în fiecare noapte că-l sfîşie cu unghiile pe frate-său, iar dimineaţa îi pare rău c-a fost numai vis.

Despre Lena Lascari nu se ştie nimic.

PARTEA A DOUĂZECI ŞI TREIA

Boierii vechi şi noi

I

În 1945, moşiile fuseseră împărţite ţăranilor iar, în vara lui 1948, băncile şi marile întreprinderi industriale sau comerciale încetară de-a mai aparţine unor persoane particulare. Totodată, puterea politică era, din ce în ce mai evident, în mîna comuniştilor şi a aliaţilor lor; nu exista în ţară nici o forţă care să le-o smulgă: doar războiul şi ocupaţia de către trupele unui stat capitalist ar fi putut face asta; dar războiul, deşi se vorbea mult de el, nu începea, iar comuniştii continuau să-şi aplice cu o consecvenţă necruţătoare programul de reforme, care, în cîţiva ani, avea să schimbe fundamental configuraţia societăţii româneşti. Atunci începu să bîntuie, printre cei care-şi pierduseră averile datorită acestor reforme, psihoza aşteptării. Aşteptau războiul, cucerirea ţării, ocupaţia; deduceau apropierea războiului, din cele mai întîmplătoare semne; preziceau data exactă a izbucnirii lui, planurile strategice, intenţiile adversarilor; se făceau pariuri: „peste un an", „la toamnă", „în 1950 cel tîrziu"; oameni care profetizaseră astfel, dezminţiţi de evenimente, uitau, dădeau ca sigură altă dată, iar cei care-i ascultau cu aviditate o acceptau, căci şi ei uitaseră pe cea dinainte; în realitate, nu-i interesa data, nu-i interesa faptul însuşi, ci voiau să-şi satisfacă nevoia de speranţă, mecanismul lor sufletesc cerea, spre a funcţiona, o imagine satisfăcătoare a realităţii, chiar falsă; se creau zilnic *idoli ai tribului* , cum spune Bacon. Cei care mergeau mai departe întocmeau chiar planuri de reorganizare politică şi administrativă a unei Românii burgheze şi parlamentare; cît despre reorganizarea economică, era de la sine înţeles că proprietăţile vor reveni cui le avusese, în cazul uzinelor, băncilor şi întreprinderi-

lor comerciale mari; pe cînd, destul de ciudat, nici un mare moşier nu credea sincer în recuperarea moşiei de la zecile sau sutele sau miile de mici proprietari ţărani care şi-o împărţiseră.

În primele momente ale acestei perioade a aşteptării mesianice (în care rolul Mesiei îl jucau Statele-Unite ale Americii şi forţele lor militare), psihoza avu forme deosebit de ciudate. Oamenii cei mai uşuratici din categoriile lovite de revoluţie ajunseră să aştepte de la război şi de la ocupaţia militară străină, chiar şi rezolvarea încurcăturilor lor băneşti. Petreceau, beau, dansau, îşi procurau bani în felul cel mai păgubitor, în convingerea că peste două luni, sau trei, sau şase, sau cel mult într-un an, „vin americanii şi se aranjează totul", iar pînă atunci trebuia doar suportată trecerea timpului, ucigătoare cînd e conştientă. Şi astfel, doamna Basarab-Comnen vindea un covor de Şiraz din veacul al XVII-lea la a două suta parte a valorii lui reale, şi trăia din preţul lui două zile şi încă una pînă la prînz, cînd i se isprăveau banii, dar avea grijă să vîndă o tapiserie flamandă din veacul al XVI-lea la ora unsprezece şi ceva, aşa că putea mînca la prînz la restaurant, şi mai trăia patru-cinci zile. Atunci începură să curgă porţelanurile vechi, covoarele de Orient, mobilele scumpe, tablourile, cristalurile, argintăria cu steme, vîndute la orice preţ, numai să se vîndă repede şi să apară banii imediat, căci era nevoie de ei pentru o mică serată, ca să se întreţină buna dispoziţie pînă la „schimbarea lucrurilor".

Elvira Vorvoreanu avea aproape şaizeci de ani în 1948. Ieşi într-o dimineaţă cu o sacoşă în care purta un mic tablou de un meşter flamand necunoscut, şi se duse la un magazin unde se cumpărau obiecte de artă. Era începutul toamnei, vreme rece dar cu cer albastru, soare strălucitor şi nori albi destrămaţi de vînturile de mare altitudine, ce n-ajungeau pînă jos. Elvira se ţinea bine, mergea dreaptă, cu capul sus, era fardată, pusese ochelari de soare, şi, în tailleur *gris-fer,* înmănuşată, cu părul tuns scurt şi vopsit, slabă şi subţire, părea, văzută din spate, de optsprezece ani. Un bărbat de vreo cincizeci, cincizeci şi cinci de ani, gros, cu chelie înconjurată de păr cărunt, cu trupul lăsat din umeri, moale, confortabil, dar vioi la mers, îmbrăcat în tweed şi cu o pipă în gura-i buzată, o urmări, aţîţat, o ajunse din urmă, se uită la ea, văzu faţa suptă, veştedă, negricioasă, încreţită,

cu buzele zbîrcite, şi atunci începu să rîdă. Elvira se uită la el şi-l recunoscu.

— Sărut mîna, Elviro, zise el.

— *Bonjour,* Gogule. De ce rîzi?

— Mă luasem după tine, să te agăţ; te-am crezut de optsprezece ani.

— Mulţumesc, rîse Elvira. Hai să zicem de patruzeci, şi tot ar fi bine.

— Unde mergi? întrebă Gogu Apostolescu.

— Mă duc să vînd un tablou.

— Hai, că vin şi eu să-l văd. Ai auzit? Se pare că preşedintele Truman a declarat că Statele Unite nu vor recunoaşte niciodată guvernul nedemocratic de la Bucureşti.

— Da? întrebă Elvira, deodată atentă. Şi?

— Şi? Ce mai vrei? N-ajunge? E clar că nu mai durează mult. Mi-a scris Ionaş de la Florenţa, îi merge bine, au asistat la Maiul muzical florentin, pe urmă au fost la Capri şi acuma nevastă-sa se duce să schieze în Alpi, iar el are nişte afaceri la Londra.

— O duce bine dumnealui, îngînă Elvira pe un ton sec şi dezagreabil.

— O duc bine toţi cei care au avut buna idee să fugă, zise Gogu Apostolescu. Afară de ăia care n-aveau bani în străinătate, ca nenorocitul de Eracle Antoniu; se pare că crapă de foame la Paris, l-a văzut cineva într-un hal fără de hal, cu ghetele rupte, cu cămaşa murdară, ofticos, în fine, o ruină. Îl ştii pe Eracle?

— Cum nu, spuse Elvira la fel de sec. Al doilea bărbat al lui Riri. Un nătărău.

— A, da, aşa e, eraţi prietene, tu cu Titi, Ce mai face Riri? Ţi-a scris?

— Da, răspunse scurt Elvira.

O enerva cumplit să audă vorbindu-se de oameni care trăiau bine în străinătate, cînd ea nu făcuse asta; şi o enerva şi să-şi aducă aminte de reuşita fostei ei protejate şi protectoare, care-i trimisese o scrisoare din Rio de Janeiro, unde soţul ei, redevenit civil, era reprezentantul lui „General Motors" pentru America Latină. Gogu Apostolescu simţi că Elvira nu vrea să mai vorbească de asta şi tăcu; peste o clipă, cu mîinile în buzunare şi pipa în colţul gurii, se uită cu mult interes după fetele tinere care treceau pe lîngă ei doi; după una chiar întoarse capul. Elvira observă şi rîse rece:

— Ce, Gogule, te uiţi după minore? Ai ajuns la vîrsta necesară pentru asta, cei drept...

— Pardon, zise Gogu amabil şi bine dispus. Mă uit după toate vîrstele: mai am puţin şi-o să fiu obligat să mă retrag din viaţa sexuală, aşa că sînt gata să servesc pe oricine. Dacă simţi nevoia...

— Nu mulţumesc, zise Elvira, rîzînd ceva mai îmblînzită. Nu mai am nevoie de nimic, decît de nişte bani, pînă *se schimbă lucrurile.*

— Tu ce-ai să faci cînd scăpăm de *ăştia?* întrebă Gogu Apostolescu.

Elvira tăcu o secundă. Apoi răspunse pe un ton stăpînit, ca un om care minte:

— Nu m-am gîndit încă.

— Eu – zise Gogu Apostolescu vesel şi întreprinzător – mă duc la Florenţa şi-l tapez pe Ionaş; vreau să trăiesc fără griji, să fiu întreţinut!

— Pînă acuma ţi-ai cîştigat viaţa? întrebă ironic Elvira.

Gogu dădu din umeri:

— Sigur că da: aveam moşia, nu trebuia să cer bani nimănui. Şi am chef, domnule, de o langustă cu maioneză cu o sticlă de Chablis, de mă-nnebunesc! exclamă el şi plescăi din limbă. Uite-l pe Titel! Ce mai faci, Titel?

Titel Negruzzi se opri în faţa lor şi-i salută larg, apoi îşi puse la loc pălăria, tot pe ceafă.

— Sărut mîna, coană Elviro! *Bonjour,* Gogulică!

Era om de patruzeci şi opt sau patruzeci şi nouă de ani, făcuse burtă, şezut, şi totuşi părea mult mai tînăr, din pricina tinereţii expresiei: mereu mirat, încîntat, bine dispus. Cum începu să vorbească, le duhni în nas a băutură; de altfel, ochii îi erau cam lucioşi; făcuse firişoare roşii pe sub pielea obrajilor: purta părul lipit pe cap şi era mereu proaspăt tuns şi bărbierit; numai hainele îi erau imperceptibil uzate, cu acea mototoleală ireparabilă a stofei obosite; dar asta nu observa decît un ochi experimentat şi atent; altminteri, Titel Negruzzi părea prosper şi fericit, aşa cum păruse unui Bucureşti întreg, din 1919 şi pînă la această întîlnire cu Elvira şi Gogu pe trotuarul Căii Victoriei, într-o splendidă zi de septembrie a lui 1948.

— Ce faceţi? întrebă el volubil. Dumneata, cucoană, arăţi bine, eşti şic, subţire, distinsă, Gogu e perfect, înfloritor, poartă o cravată de lînă galbenă, trebuie să fii pictor ca să pui aşa ceva, cămăşă *marron*

şi batistă galbenă în buzunarul de la piept, eşti foarte bine, arăţi ca un traficant de carne vie: ce faceţi? Încotro?

Era atît de satisfăcut, de entuziasmat de aspectul celor doi, şi (se bănuia uşor) şi de al lui şi, îndeobşte, de restul determinărilor universului infinit cu infinite determinări, încît ceilalţi se posomorîră (nu voiau să se înveselească, nu era vremea şi nici la modă să fii vesel) iar Elvira îl întrebă destul de tăios:

— Ce eşti aşa de vesel, domnule? Ai cîştigat la bursă, sau ce?

— Gata bursa, nu mai există, dragă prietenă: sîntem socialişti, nu mai facem afaceri: dar la bursa din New York sînt urcări la „U.S. Steel" şi „Bethlehem Steel" şi alte asemenea, de alaltăieri de cînd cu declaraţia lui Truman; ce, nu ştiţi? N-aveţi radio, sau ce? Conflictul armat e inevitabil, şi trebuie să se grăbească oamenii, cîtă vreme n-au ruşii bomba atomică, fiindcă pe urmă o să fie prea tîrziu. Încotro mergeţi?

— Mă duc să vînd un tablou, zise Elvira. Hai cu noi. Ia spune: aşa e? Ţi se pare inevitabil?

— Ce, războiul? Nu: o să cedeze ruşii. O să cedeze tot: n-au bomba!

— N-o să poată ceda, domnule, zise Gogu Apostolescu. Americanii o să le puie asemenea condiţii, încît n-o să mai poată ceda, şi-o să fie obligaţi să se bată!

— Fleacuri. O să cedeze!

Continuară discuţia, fără argumente, prin simple afirmaţii categorice şi extreme. Elvira umbla între ei ascultînd. N-o interesau nici argumentele care lipseau, nici măcar afirmaţiile celor doi: simţea însă că va putea pleca, va putea să încerce, o ultimă dată; nu ştia cum, nu ştia ce; ştia însă în ce direcţie.

La magazinul de artă, îl găsiră pe director discutînd cu Şerban Romanò. Şerban, deşi mai tînăr decît văru-său Gogu Apostolescu şi decît Titel Negruzzi (avea vreo patruzeci şi şase sau şapte de ani) părea mai bătrîn decît ei, din pricină că fusese foarte gras şi acuma slăbise mult; toate cutele de pe faţa lui se adînciseră, pielea atîrna sub ochi şi sub bărbie; de altfel avea o culoare urîtă, nesănătoasă, părea intoxicat, otrăvit, se ţinea îndoit, cu capul înainte şi umerii ridicaţi, iar privirea pe care-o aruncă celor trei fu moartă, ştearsă, nu lipsită totuşi de o anumită ostilitate, de animal bolnav care vrea să fie lăsat

în pace, să bolească singur. Cei trei salutară fără să se apropie, căci din aerul directorului şi-al lui Şerban înţeleseră că vor să discute singuri. Stătură deci în mijlocul magazinului, uitîndu-se la măsuţele de marchetărie şi la comodele încrustate cu sidef, la covoarele atîrnate pe pereţi, la tablourile care împodobeau pilaştrii. Elvira se gîndea la ce ştia ea, la ce voia ea: „o vreme m-am zăpăcit, m-am dezorientat, şi m-am trezit rămasă aici; dar trebuie să-mi recîştig cumpătul, şi cum se schimbă lucrurile, pornesc; trebuie să reuşesc".

— Dar e o batjocură, domnule, cum poţi să-mi oferi numai atîta! se auzi deodată, iritată, vocea lui Şerban Romanò, pe tonul omului care e pe punctul să-şi iasă din fire.

— Tablourile astea două, zise Gogu Apostolescu arătînd două *Inocenţe*, de sfîrşit al veacului al XVIII-lea francez, una cu porumbelul în mînă şi cu văl alb, cealaltă cu un mieluşel în braţe, le-am văzut undeva. Le-am văzut la baba Basarab-Comnen.

Glasul lui Şerban se auzi iar, iritat, desperat aproape:

— Bine, atunci o să fiu obligat să-ţi vînd şi candelabrele de argint. Mi le cumperi?

— Îl auzi pe Şerban? întrebă Titel Negruzzi. E înnebunit: a făcut o pasiune pentru un mic dansator, şi are nevoie de bani în aşa hal findcă puştiul e cartofor, îi place să arunce cu banii, să facă serate cu dans, cu băuturi scumpe...

— Băuturi scumpe! Moft, zise Gogu Apostolescu. Îmi povestea tată-meu că unchiul mare al coanei Elvira, Bonifaciu Cozianu, dădea la Capşa dineuri politice numai cu bărbaţi şi care costau trei sute de franci tacîmul! Înţelegi? Cincisprezece poli de aur de fiecare musafir; avea zece sau douăzeci de persoane, îl costa o sută cincizeci pînă la două sute de poli!

— Da, dar el nu trebuia să-şi vînză lucrurile, zise Titel Negruzzi. Pe cînd amicul nostru Şerban văd că da.

— Nu numai Şerban îşi vinde lucrurile, zise acru Elvira; mai vînd şi alţii.

— Chiar; tu ce vinzi, Elviro? Ce fel de tablou?

Elvira îl scoase din sacoşă: era un tablou mic, pictat pe aramă, o scenă biblică în costume din ultima jumătate a veacului al XVI-lea, şi poate chiar din ultimul sfert; mutre cărnoase, roşii, lucioase, de beţivi, sau blonde şi atletice, de cavaleri, şi unii şi ceilalţi flamanzi

sau nemţi renani, se strecurau pe lîngă un Isus protestant, fără aureolă; haina unui copil prins lîngă un dulap cu sertarul deschis şi bijuterii revărsate, ciorapii unui voinic cu daga aurită la brîu erau de un roşu de foc, violent, plin; în bronzuri cu lucirea sumbră se ghicea în fund, în întuneric, o *Pietà;* pe o uşă deschisă se zărea un peisaj la o depărtare infinită sub cerul verde; iar în faţă, în colţ, stătea în două labe o maimuţică, lîngă somptuoase vase de metal, răsturnate. Gogu Apostolescu se aprinse:

— Ah, ce roşu! Cine mai îndrăzneşte azi! Uită-te aici, măi Titel: pe ce pictor de azi îl mai ţin curelele să facă un roşu ca ăsta? Ce echilibru între petele de culoare! Ce construcţie! Cum, vrei să vinzi asta? Nici nu te gîndi, Elviro dragă!

Şerban îi salută cu un semn din cap şi porni spre ieşire; directorul magazinului se apropia de cei trei.

— Dar ce vrei să fac? întrebă Elvira plictisită de entuziasmul altminteri sincer al lui Gogu Apostolescu.

— Cum ce să faci? Nu-l vinde! E păcat să dai din mînă aşa ceva, pentru nişte bani pe care peste cîteva zile nici nu-i mai ai!

— Bine, dar trebuie să mănînc! exclamă Elvira, enervată.

Gogu dădu din umeri.

— Ei pe naiba; vinde şi tu un smaragd, un briliant, mai bine rămîi cu giuvaerul ăsta!

Elvira îl fixă în tăcere. Titel Negruzzi se făcu că se uită la un covor de pe perete. Directorul era lîngă ei şi asculta. Elvira spuse rece de tot, pe un ton otrăvit:

— Smaragd? Diamant? Cine ţi-a spus ţie că aş avea aşa ceva? Crezi că numai tu ai sărăcit în anii ăştia?

Gogu Apostolescu înălţă sprîncenele şi se schimbă niţel la faţă: înţelesese.

— Bine, am spus şi eu aşa, *c'est une manière de parler*[1] sigur că n-ai, bîigui el. Trebuie să-l vinzi, evident, dar să ceri un preţ mare, adăugă el, luînd-o iarăşi razna, în dorinţa să repare gafa.

— Te rog să nu te mai amesteci, zise Elvira printre dinţi. Du-te şi vorbeşte cu Titel pînă mă tîrguiesc eu cu dumnealui.

[1] E un fel de a vorbi.

Gogu se apropie şi el de covorul atîrnat pe perete: un Ghiordez de rugăciune, cu poarta roz pe un fond alb.

— Uff! Ai văzut cum s-a uitat la mine? murmură el. Ce ochi are, domnule! Ca o viperă. Să mă omoare cu privirea!

— Lasă că şi dumneata, să vorbeşti de smaragdele ei de faţă cu banditul ăsta! şopti Titel Negruzzi. Crezi că-i convine să se ştie că are bijuteriile familiei?

— Ei, lasă, parcă nu i le ştie tot Bucureştiul? Au văzut-o mii de oameni încărcată cu ele la recepţii, la baluri, la dineuri, şi ea se ascunde, ca struţul!

— Ce ştii dumneata? întrebă Titel Negruzzi. Poate că nu le mai are. Poate că le-a vîndut de mult.

— Ea? rîse Gogu neîncrezător. N-o cunoşti. De ce să le vîndă?

— Poate a avut şi ea băieţi, ca Şerban; ce, Şerban nu şi-a tocat cu ei în ultimii cîţiva ani tot ce avea? Cînd ai văzut smaragdele Elvirei ultima oară? întrebă Titel Negruzzi.

Gogu rămase gînditor.

— Poate că ai dreptate, zise el.

— Vezi? întrebă triumfător Titel Negruzzi.

Elvira se apropie de ei: încheiase tîrgul şi-şi punea banii în poşetă; strîngea din buze, cu un aer hotărît.

— Ei, haideţi, ce mai staţi? Gogule, eşti complet ramolit: eşti în stare să bagi un om în puşcărie cu indiscreţia ta. Şi peste toate celea nici nu mai am nimic, zise ea cu o amărăciune stăpînită (şi falsă, deşi bine jucată, dar ceilalţi n-aveau de unde să ştie). Îmi mai aduci aminte degeaba de mizeria în care sînt.

— Iartă-mă, zise Gogu.

— *N'en parlons plus* [1]; haideţi să luăm un aperitiv: vă invit eu, că sînt în bani, zise Elvira şi-i luă pe amîndoi de braţ.

Aperitivul continua încă, pe la orele zece seara. Erau aşezaţi toţi trei pe scăunele în jurul unei mese fără faţă de masă, udă de vin şi sifon; pe jos ţiment, uşa deschisă (ajungeai la ea pe şapte-opt trepte, cîrciuma era la antresol) şi se vedea cum, sus la nivelul tavanului, trece mulţimea pe stradă, tramvaiele zgomotoase, maşinile, frunzele moarte bătute de vînt în lumina felinarelor electrice. Jos, în pivniţa-cîrciumă, în fund, se vedeau butoaie mari, pereţii erau văruiţi, ţevile de fier ale apei şi gazului din clădirea de deasupra treceau pe pereţi şi erau la fel văruite, de sus atîrna un singur bec văduv, era fum de tutun, gălăgie, ţimentul de pe jos murdar, tejgheaua de tinichea udă, totul mirosea a ţuică şi a vin; dar la masa asta şedeau Elvira Vorvoreanu, Gogu Apostolescu şi Titel Negruzzi; la masa de alături Matei Duca (îmbătrînit şi galben), cu o femeie fardată ţipător şi cu părul vopsit galben, la altă masă bătrînul Arnota, căruia-i tremura capul şi care avea vreo optzeci de ani, cu Pericle Mittescu, albit, cu gulerul tare prea larg, şi alţii; se rătăciseră pe aici şi doi şoferi de camion, dar ceilalţi erau toţi cunoscuţi între ei şi se salutau cu o politeţe imperceptibil ceremonioasă, dar fugar, abia schiţat, căci se salutaseră de sute de mii de ori în acest Bucureşti care fusese al lor şi în care începeau să fie străini şi să se adune în anumite locuri cum făceau semenii lor fugiţi în străinătate, mică colonie străină la Bucureşti.

[1] Să nu mai vorbim de asta.

Elvira se ameţise tare; Gogu Apostolescu era beat; Titel Negruzzi, care era băut încă dinainte cu zece ore, cînd se întîlniseră, abia mai putea vorbi; dar se ţineau drepţi pe scaune, nu gesticulau, nu rîdeau prea tare. Elvira, însă, pe neaşteptate, se aplecă deodată peste masă şi-i spuse lui Gogu:

— Îţi închipui tu că ai să te apuci de pictură!

Gogu protestă:

— Îţi jur, Elviriţo mamă, am suferit destul anii ăştia; simt nevoia să fac ceva serios; am fost toată viaţa un diletant, un amator; n-ai văzut că nu m-a prezentat niciodată nimeni drept pictor; toată lumea ştia că sînt un domn care mai face şi pictură în orele lui libere; dar atît. Sînt hotărît, n-ai să mă convingi, nici nu încerca: de îndată ce ajung în străinătate, îi cer lui Ionaş să-mi dea ceva pe lună, modest de tot, cît să am casă şi masă, şi pe urmă încep să lucrez serios. Mi-am risipit vremea, o viaţă întreagă; măcar acuma, la sfîrşit, să fac şi eu ceva!

Titel Negruzzi rîdea.

— Ce rîzi, domnule? întrebă nemulţumit Gogu Apostolescu. De ce rîzi? Rîzi de mine?

— Sigur că da, puiule, zise Titel Negruzzi. Dar de cine vrei să rîd? De mine? Ar fi nedemn să rîd de mine tot eu; eu mă respect, monşer.

— Şi, mă rog, de ce rîzi de mine? întrebă Gogu Apostolescu şi mai supărat.

Elvira zise:

— Lasă-l în pace, că e beat, nu vezi?

— Pardon, treaba dumnealui cum e, vreau să-mi spuie de ce rîde de mine, zise Gogu Apostolescu, încăpăţînat.

— Rîd fiindcă n-ai să te apuci de nici o muncă, şi cum *se schimbă lucrurile,* intri într-o serie de chefuri şi de partide de poker şi de femei, de unde n-o să mai ieşi decît cu picioarele înainte!

— Pardon, te înşeli! exclamă Gogu Apostolescu, ofensat. Dacă vrei, pariem că o să fie cum spun eu! Cum scăpăm de *ăştia,* mă apuc serios de pictură!

— Punem şi data? întrebă Titel Negruzzi.

— Punem! exclamă Gogu Apostolescu pe un ton agresiv. La anul...

— Nu la anul, zise Elvira. Hai să punem peste doi ani. Nu poţi şti ce se întîmplă. Pune în 1950.

— Pune în 1952, domnule! zise vesel Titel Negruzzi. Îţi dau timp să-ţi iei vînt!

— Nu, n-am nevoie! exclamă Gogu Apostolescu, iritat. N-am nevoie!

— Ba da, ba da, pune, zise Elvira.

— De unde vrei să ştiu eu că te-ai apucat serios de pictură, dacă nu te-ai ţinut de lucru măcar un an-doi? rîse Titel Negruzzi. Pune că se *schimbă lucrurile* în 1950, cel tîrziu, şi că începi să lucrezi imediat, fără să te laşi de pictură pînă în 1952!

— Poftim, îţi scriu pe hîrtie! zise arţăgos şi sfidător Gogu Apostolescu, şi scoase din buzunar un carnet de desen pe care nu erau decît socoteli de puncte la bridge; Titel Negruzzi îi dictă textul pariului şi iscăliră amîndoi.

— Şi eu, ca martor! zise Elvira. Apoi, după ce iscăli, se întoarse spre Titel: — Dar dumneata, în fond, Titel, ce-o să faci? Toată lumea face planuri pentru cînd o să scăpăm de ăştia, numai dumneata nu!

Titel rîdea, încîntat:

— Eu? Plan? Ce plan? N-am făcut în viaţa mea nici un plan. Am trăit bine, am băut şi am mîncat bine, am jucat cărţi, am făcut vizite, am dansat, m-am amuzat, şi am intenţia să continui!

— Din ce bani? întrebă Gogu Apostolescu.

Titel Negruzzi dădu din umeri:

— Din ai proştilor: totdeauna se găsesc. Vorba e, să ai ochiul cîmpului, să ştii să-i reperezi. Nu-i greu; sînt destui. Ce, domnule: eu să muncesc? Societatea e obligată să mă întreţină, puiule, eu sînt o podoabă a ei, dacă n-aş fi eu, ar fi mult mai rău!

— Eu am să mă apuc de pictură, zise Gogu Apostolescu.

Începuse să moţăie.

— Vezi, coană Elviro: şi ziceai că eu sînt beat, spuse Titel Negruzzi arătîndu-i-l.

Elvira rîdea.

— Eşti; dacă el s-a îmbătat, asta nu înseamnează că tu te-ai trezit!

— Da, şi profiţi de chercheleala noastră ca să nu ne spui ce-ai să faci *dumneata* cînd se schimbă lucrurile!

Elvira începu deodată să rîdă, altfel de cum rîsese pînă atunci; mai tinereşte, mai viu, cu foarte frumoşii ei dinţi falşi, urmaşi ai mărgăritarelor adevărate din tinereţe; dădea capul pe spate şi rîdea; dar afară de dinţii strălucitori, nu mai era nimic din Elvira de pe vremuri: ochii de smaragd erau acuma de lapislazuli, întunecaţi, tulburi, piatră în locul nestematelor dinainte; gura purpurie era vînătă, pielea colorată şi mătăsoasă era ofilită şi increţită; cînd ridică faţa, rîzînd galeş cu capul pe spate, cu un zîmbet de şerpoaică adresat văzduhului plin de fum de tutun, i se văzură cum atîrnă pieile sub bărbie. Titel Negruzzi însă, beat şi binevoitor, vedea prin această mască de mumie egipteană sumbra splendoare a Elvirei dinainte cu douăzeci de ani.

— Trebuie să te duci la Paris să-ţi aranjeze faţa un chirurg bun – zise el – şi poţi să ai acolo nişte succese formidabile, cu temperamentul dumitale. Ah, cînd îmi aduc aminte de prima invitaţie la dumneata, cînd ne-ai primit în pijama de voal...

— Eram nebună, zise Elvira, care rîdea mai departe, fericită.

— Erai extraordinară; înnebunisem toţi, nu mai ştiam ce să facem, pe ce lume sîntem; n-am cunoscut niciodată o femeie ca dumneata. Dacă nu era camarila lui madam Lupescu să te bareze peste tot, azi erai madam Carol de Hohenzollern!

Elvira nu mai rîdea.

— Da, dar nu sînt.

— Nu face nimic: ai să fii altceva, în acelaşi gen. Numai să se termine cu *ăştia*, şi să ajungi la Paris! Eu sînt sigur!

— Crezi, Titel? întrebă Elvira, serios de tot.

— Sînt convins! Păi nu te supăra: dacă a reuşit Riri Duca, s-ar putea să nu reuşeşti dumneata?

— Da, dar ce reuşită, murmură Elvira. Un reprezentant de automobile şi frigorifere.

Titel Negruzzi o privi şi, oricît de beat era, se gîndi: „Uită-te la ea: e mai mare cu douăzeci şi cinci de ani decît Riri, şi nu-i ajunge orice om bogat; n-a cedat din pretenţii: tot un rege vrea". Şi-i veni să rîdă, sau s-o strîngă de gît; dar nu făcu nici una, nici alta, ci spuse:

— Ei, dar nici dumneata nu eşti Riri Duca; o să ai reuşita pe care o merită anvergura dumitale.

Elvira îl privi cu înduioşare de o clipă şi zise:

— Eşti drăguţ, Titel; în fond, eşti un om drăguţ.

— Aş; uşor, uşor, zise Titel Negruzzi. Sînt un om uşor. În fond, nu sînt nimic; sînt un om fără fond; numai suprafaţă.

Gogu Apostolescu se trezi din toropeala în care fusese pînă atunci şi îngînă, cu limba încleiată:

— Ai dreptate. Ai perfectă dreptate. Pictura e o prostie. De fapt, nici nu mai există pictură.

II

Anul 1950 trecu fără ca *lucrurile* să se schimbe, iar anul 1952 sosi fără ca Gogu Apostolescu să se fi apucat serios de pictură. În schimb, populaţia Bucureştiului se dublă în acei patru ani, şi legea făcută ca să dea locuinţe maselor de noi veniţi obligă cîteva mii de oameni să se mute în locuinţe mai mici sau să se restrîngă. Elvira de pildă stătea acuma, în toamna lui 1952, într-o singură cameră, dintr-o casă care fusese mai demult a lui Bubi Ipsilanti; casă modernă, elegantă, undeva pe lîngă Piaţa Confederaţiei. Bubi Ipsilanti locuise acolo singur, cu trei servitori. Acuma, în aceeaşi casă, locuia un inginer cu nevasta şi doi copii, un ofiţer de miliţie cu nevastă, copil şi soacră, o pereche în vîrstă, pensionari, un funcţionar la Sfatul Popular al Capitalei, doi studenţi, un domn care fabrica, într-o cooperativă, cheag de închegat laptele ca să se facă brînză şi avea maşină personală, un general pensionar, o funcţionară la o întreprindere comercială de stat, care primea foarte des vizite de bărbaţi, şi doamna Elvira Vorvoreanu, casnică: în total şaptesprezece persoane. Elvira intra prin dos, pe scara de serviciu care avea becul electric spart, urca pînă la etaj, unde, pe palier, se aflau un dulap mare cu geamuri, două fotolii desfundate, un coş de bagaje acoperit cu pînză cauciucată, un cal de lemn, bicicleta unuia din studenţi, şi pe perete, un portret mare, cu o ramă foarte lată şi aurită: prinţul Ipsilanti, tatăl lui Bubi, în mare ţinută de general al armatei române în 1880, cu mîna în reverul redingotei şi o barbă mare, pătrată. Elvira urca încă o scară şi ajungea la odăile servitorilor, cu un palier pe care fotolii aurite stăteau unele peste altele, cu fundul în sus, cu arcurile sărite şi stofa ruptă, alături de o oglindă mare, veneţiană, care nu se ştia ce caută acolo, şi de un afiş al Sfatului Popular al Capitalei, prins în piuneze. Totul era plin de praf, cenuşiu, murdar; Elvira se ferea să nu calce într-un lighean mare de faianţă, crăpat, pe care-l găsise acolo şi încercase să-l mute dar era prea greu, şi de altfel nu ştia dacă nu era al cuiva din casă, aşa că ligheanul rămăsese unde se afla şi se umplea de praf, de patru ani. Elvira intra în odaia ei şi se încuia cu cheia. Aici adunase ea ce-i mai rămăsese, ce nu mai voise să vîndă ca să nu rămîie chiar cu pereţii goi: o bucată mare de brocart veneţian, roşie şi ţesută cu aur, pe care-o întinsese pe un perete, pe urmă un *secrétaire* Louis XV, cu lemnul plesnit în multe locuri de cele două sute de veri şi de ierni trecute peste el, dar mai înalt decît ea, marchetat în lemn de preţ din insulele fericite ale Indiilor Apusene, maiestuos şi elegant totodată, o consolă susţinută de doi Cupidoni, pe care-şi pusese ea cărţile, şi fotolii confortabile, deşi obosite, şi gravuri de Boucher şi Gabriel de Saint-Aubin, şi vase de cristal de Boemia pe pervazul ferestrei, şi o sobă de tuci, cu un burlan negru şi sinistru, cotit, ce străbătea toată odaia şi ieşea pe fereastră printr-un ochi care în loc să fie de geam era de tablă. Aici stătea Elvira, aici îşi făcea cafea în ibric în gura sobei, citea, primea prietenii la poker sau o sticlă de ţuică (foarte des sticla de ţuică), asculta radio (foarte încet ca să nu se audă ce post era, unele fiind mai mult decît prost văzute pe vremea aceea) sau zăcea pe pat, singură, gîndindu-se şi aşteptînd. Sub o scîndură a pode-

lei acestui fost pod şi *débarras* al casei lui Bubi Ipsilanti (odăile de servitori erau alături), se aflau, în cutii de tinichea, foste cutii de tutun sau de ceai, pungi de piele de căprioară pline cu zeci de smaragde mari montate în coliere, brăţări, inele, broşe, cercei, diademe, şi alte zeci de briliante, splendidele bijuterii de familie ale Elvirei, moştenite de la maică-sa, care le avea de la soră-sa, care le moştenise de la bunica lor Sofia, mama Davidei. Nu se atinsese de ele; abia acum, în acest rece şi urît octombrie 1952, se hotărîse să vîndă un briliant mic: era interzis comerţul particular de pietre preţioase şi aur, foarte sever pedepsit de lege; totuşi, Elvira voia să ia un preţ mare pe piatră, şi încercase s-o vîndă în ascuns.

Acuma aştepta să-i vie cu banii; sau măcar cu un răspuns, şi nu venise nimeni, de trei zile. De trei zile trebuia să aibă sau piatra îndărăt, sau banii, sau măcar să ştie ce se întîmplă. Aşteptase o după-amiază întreagă. Apoi se dusese la Gogu Apostolescu acasă, şi nu-l găsise. Îl căutase şi a doua zi, şi nu-l găsise nici acasă, nici la cooperativa unde lucra. Acuma era a treia zi, şi se făcea seară: pe fereastra cu o mică perdea de voal se vedea cerul roşu şi, deasupra dungii de carmin, albastru închis. Elvira stătea în fotoliu, cu lumina stinsă, şi se gîndea la Gogu Apostolescu. Sigur: crezuse că e acelaşi, omul de lume, ruda ei, omul primit peste tot; dar nu: se schimbase, îl schimbase viaţa, îl înrăise, îl alterase. „Cum am putut avea încredere în el?" se întreba Elvira. Apoi tot ea îşi spunea: „De ce să-l judec? Poate greşesc. Poate peste cinci minute bate la uşă, îmi explică foarte sincer totul, şi nu mai am griji. Nu mi s-a întîmplat niciodată nici un accident, cu bijuteriile, şi nu am de ce să mă aştept la un accident. Trebuie să am răbdare. Vine el şi-mi explică".

Ştia care poate fi explicaţia, dată nu de Gogu, ci de cunoscuţi: să fi fost prins încercînd să vîndă briliantul, şi arestat. Se mai întîmplase multora care vindeau, cumpărau sau mijloceau vînzări şi cumpărări de aur, pietre preţioase şi devize străine.

„Dar de ce n-am aflat nimic? Nimeni nu ştia de Gogu să fi fost arestat: fusese acasă şi plecase, fusese la cooperativă şi plecase."

Stătea şi aştepta. Apoi, deodată, se ridică în picioare. „Nu mai pot." Îşi strînse părul cu un şal de lînă gri, îşi trase pe mîneci scurta (umbla toamna într-o scurtă de vînătoare pe care-o cumpărase la Londra acum treizeci de ani, în 1922) şi plecă. Trecu pe stradă neob-

servată de nimeni. O cucoană de şaizeci şi doi de ani, cu ciorapi de lînă şi pantofi cu tălpi groase, în fustă de tweed şi windjacket, şi care părea obosită şi crispată. Nu mai era frumuseţea brună cu ochi de smarald, totdeauna de o eleganţă neîntrecută în Bucureşti, totdeauna în maşină, totdeauna înconjurată de oameni care prin nume, avere, influenţă sau toate la un loc însemnau ceva. Nu mai rămăsese nimic din asta. Carnea ei, hainele ei, ce făcea în fiecare zi, oamenii pe care-i vedea, oraşul împrejurul ei, ţara, pămîntul întreg, totul era schimbat. Ar fi fost greu de spus ce o identifica sau o lega cu splendida Elvira de acum treizeci şi patruzeci de ani: cunoştinţa propriului eu, şi memoria ei, şi memoria celor care o cunoscuseră. Atît de mult din personalitatera noastră se înrădăcinează în memorie, încît un om care a pierdut-o ar fi cu totul altul faţă de vechiul său eu. Deşi ar putea fi recunoscut prin acele tendinţe invincibile cărora cei vechi le dădeau o fire demonică, şi care, acolo unde sînt, pecetluiesc personalitatea şi destinul unui om: ηθος ανθρωπω δατμων. Şi Elvira, deşi n-avea dreptate să se creadă aceeaşi care fusese mai demult, putea să se recunoască în asemenea imbolduri irezistibile; numai că, aşa cum se întîmplă de obicei, nici măcar nu era conştientă de aceste constante ale firii ei, şi în schimb credea că le găseşte în amintirile despre ea însăşi, în sentimentul că e frumoasă, bogată, demnă de un noroc oricît de extraordinar, bogată în privilegii şi drepturi exclusive şi lipsită de răspunderi sau datorii, membră a unei clase sociale care socotea că nu există nimic deasupra sa. Or, toate lucrurile astea erau acuma false: nu mai era frumoasă, nici bogată (căci bijuteriile ascunse nu-i serveau la nimic), n-avusese noroc, nu avea nici un privilegiu şi în schimb datoriile oricărui om de rînd, şi nu era membră a clasei dominante ci a unei categorii de epave fără putere, influenţă sau onoruri. Şi astea toate nu le ştia; nici prin gînd nu i-ar fi trecut. Şoferii, funcţionăraşii, studenţii, miliţienii, ţăranii veniţi la oraş, pe care-i vedea la mese prin vitrinele micilor localuri de pe Calea Dorobanţilor, îi inspirau un dispreţ total, mai mult, sentimentul automat al superiorităţii sociale, deşi acest simţămînt era acum cu desăvîrşire neîntemeiat, deşi era venit din memorie, obişnuinţă veche, adevăr vechi. Dovada că obişnuinţa ar fi trebuit să înceteze şi că adevărul nu mai era adevăr fu că intră într-unul din acele localuri, unde n-ar fi intrat niciodată înainte, printre oamenii pe care înainte îi ignora, nu-i întîlnea cu

lunile de zile, muncitori, mici funcționari, oameni modești. Intră, ceru o cinzeacă de țuică, o bău, mai bău una, aprinse o țigară și plecă prin întuneric cu țigara în gură, cu aerul bărbătos al unei femei bătrîne și dezaxate.

Ajunse pe strada Dionisie Lupu, unde, pe o casă veche boierească, pe care toată lumea o știa pustie de după întîiul război mondial, Gogu Apostolescu agățase de un an de zile o firmă: *Avîntul socialist, Cooperativă de materiale didactice.* Elvira văzu lumină prin crăpăturile obloanelor veșnic închise, intră în curtea unde stăteau aliniate șiruri de busturi de ghips foarte rudimentare ale lui Marx, Engels, Lenin și Stalin, lăzi pline de talaș în care se ghiceau ficați și creieri de ghips vopsiți în culori nu chiar naturale, saci de ciment, roabe, mături vechi, piese de fier ruginite, o vadră. Intră: nu văzuse pînă atunci pe nimeni. Dar cum pătrunse într-o sală întunecoasă, zări o ușă deschisă spre altă sală, unde era lumină și multă lume pe scaune, în rînduri, uitîndu-se toți în aceeași direcție. Îi cunoștea pe mulți; apropiindu-se fără zgomot, căci vorbea tare cineva, probabil ținea un discurs, îl văzu pe Șerban Romanò, încovoiat, cu gîtul slab, cu mîinile spînzurînd între genunchii ascuțiți care se desenau prin pantalonii prea largi. Asculta cu un aer tîmp, cu gura întredeschisă, cu privirea fixă, ca prostul satului la biserică atunci cînd vorbește preotul. Era cenușiu la față, cu părul rar: Elvira știa că murea de foame și Gogu îl adunase de milă de pe străzi și-l punea să care saci sau lăzi, să măture prin atelierele de turnat busturi sau piese anatomice de ghips și-i dădea o leafă de om de serviciu. Lîngă Șerban ședea doctorul Eremia, un om de vreo patruzeci și opt de ani, cu ochelari, grav, slab și cu aerul inteligent, și doamna Eremia, subțirică și elegantă, și ea în windjacket și trotteuri și legată la cap, era genul sportiv și fără căutări de toaletă, al cucoanelor din lumea Elvirei, și alături de ei Scarlat, albit de tot, care venea la cooperativă doar de formă, și Kicky Hrisoverghi, tînăr, cu două tricouri de lînă fină unul peste altul, ca o cucoană (el era șoferul camionetei cooperativei) și alții, în șiruri. Unii stăteau în picioare rezemați de perete, ca Titel Negruzzi, care purta o vestă de vînătoare, din piele de căprioară.

—... astfel că, tovarăși, dat fiind că există asemenea bănuieli de furt repetat de sume mari din salariile cooperatorilor de către colegul dumneavoastră Apostolescu – spunea vorbitorul – vă propunem să fie

scos din funcția de președinte al cooperativei și înlocuit cu altcineva, urmînd ca dumneavoastră să faceți propuneri.

Urmă o tăcere neplăcută. Titel Negruzzi o zări pe Elvira și-i făcu semn să stea unde e, să se ascundă în umbră. Apoi se întoarse iar spre vorbitorul care nu se vedea, și care tăcuse. Dar tot dintr-acolo se auzi altă voce, plină, plăcută, de om care se ascultă cu încîntare cînd vorbește și care încerca să fie blîndă și convingătoare ca a unei persoane ce stă de vorbă cu copii sau cu nebuni:

– Acuma, tovarăși, să punem la vot propunerea tovarășului Segal. E o propunere interesantă, pe care trebuie s-o analizați dumneavoastră serios, și să trageți concluziile cele mai juste. Noi am mai avut cazuri de astea, în două cooperative, și s-au soluționat așa cum trebuia, iar cooperatorii au fost în cîștig.

Vorbea rotund, curgător, parcă-i ieșeau din gură bile de unt și miere; avea o voce de doctor bun și cu clientelă mare, care spune: „Ia să vezi ce bună e doctoria asta, băiețelule, și ce o să se bucure mămica și tăticu cînd o să fii sănătos și-o să-ți cumpere și o minge, și ia deschide gura și fă o dată hap! așaa, bravo!"

– Prin urmare, tovarășii care sînt de acord să plece din postul de președinte colegul dumneavoastră Apostolescu să ridice mîna dreaptă, spunea glasul agreabil și satisfăcut al vorbitorului.

Urmă o tăcere. Oamenii se priveau. Cineva ridică brațul fără convingere, apoi îl lăsă iute jos.

— Tovarăși, mi se pare că s-a înțeles greșit, zise oratorul cel dulce, ceva mai rece, dar făcînd eforturi să fie și mai onctuos decît înainte. S-o luăm altfel. Cine e de părere să rămîie președinte colegul Apostolescu să ridice mîna dreaptă!

Toată lumea ridică mîna. Titel Negruzzi ținea mîna ridicată numai nițel, din cot, leneș. Zîmbea amabil. Nu se auzea nici un zgomot. Șerban Romanò se uitase împrejur, alarmat, vizibil plin de frică să nu greșească, și ridicase iute mîna și el.

— Tovarăși – spuse cu o ușoară iritare oratorul – dumneavoastră nu înțelegeți problema care s-a pus. E vorba (și începu să scandeze cuvintele) de în-de-păr-ta-rea tov...

Se opri; nu voia să spună „tovarășului".

— Am înțeles, tovarășe! exclamă Kicky Hrisoverghi.

— S-a înțeles! S-a înțeles foarte bine! strigară cîțiva.

Urmă altă tăcere. Primul vorbitor, probabil tovarăşul Segal, se făcu auzit pe un ton sec şi enervat:

— Cum, tovarăşi, dumneavoastră vă convine să fie Apostolescu preşedinte?

— Da! E bun! Ce aveţi cu el? strigară cîţiva din sală.

Oratorul cel cu duhul blîndeţii strigă:

— Tovarăşe Segal, n-aveţi cuvîntul!

Apoi, după o pauză:

— În faţa situaţiei astfel create, vă propun amînarea discuţiei pentru o dată care se va comunica ulterior. Cine e de acord, să ridice mîna.

Toată lumea ridică mîna; se auzeau strigăte:

— Gata! Ce să mai amînăm? Gata!

Se ridicau în dezordine; se răsturnară două scaune. Elvira se dădu un pas îndărăt în întuneric; doi bărbaţi cu şepci în cap ieşiră din sală. Unul, cu glasul tovarăşului Segal, exclama cu glas scăzut:

— Cum să le convină, măi tovarăşe?

Cellalt, masiv şi cu o mustaţă mică neagră, murmură muzical:

— Cum să nu le convină? L-ar şi plăti; lor le trebuie o stare civilă, să scrie pe buletinul de...

Şi ieşiră, trîntind uşa. Năvăliră pe urma lor membrii cooperativei, vorbind tare; se auzi glasul lui Gogu Apostolescu, care striga peste capetele celorlalţi:

— Kicky, să fii mîine dimineaţă aici, auzi?

— Sărut mîna, zise domnul Scarlat trecînd pe lîngă Elvira.

Ea răspunse maşinal. Îl aştepta pe Gogu. Dar toată lumea ieşi şi nu-l vedea încă. Intră în sala goală, cu o masă drapată în pînză ieftină, roşie. În picioare într-un colţ, cu pardesiurile pe ei, cu şepci în cap, Gogu şi încă doi bărbaţi stăteau de vorbă. Gogu îi aruncă o privire întîmplătoare Elvirei, salută scoţîndu-şi şapca, apoi mai schimbă cu cei doi cîteva cuvinte, în mare grabă:

— Te duci tu la bancă mîine pînă-n unsprezece, şi eu cu Marcus ne întoarcem la unsprezece fix. Ne-am înţeles? Dar la unsprezece fix! Altfel, cade baltă toată afacerea. Ura, că mă aşteaptă cineva.

Le dădu mîna cu un aer serios, preocupat şi foarte grăbit şi veni repede spre Elvira.

— Sărut mîna, Elviro dragă. Hai mai încoace, să putem vorbi liniştiţi. Nici nu ştii cît te-am căutat! Şi alaltăieri, şi ieri. Dar nu erai acasă deloc; am bătut, am strigat din curte, nu mi-a răspuns nimeni. Casa aia parcă e părăsită.

— Sînt toţi la treabă în cursul zilei, îngînă Elvira cu gura uscată. Nu putea înghiţi.

— Da, cred. Sînt desperat, Elviro, îmi vine să mă sinucid, înţelegi? Ăştia de la centrala cooperativelor vor să mă dea afară, mă persecută, şi totuşi mi se pare nimic faţă de ce-am păţit cu piatra ta.

Vorbind, mergea spre ieşire, silind-o şi pe ea să se mişte. Ajunseră pe trotuar:

— Plecasem cu ea de la tine, o ţineam în buzunarul ăsta mic, de ceas... noroc, monşer!

Trecuseră pe lîngă ei cei doi cu care avea întîlnire a doua zi şi ei îl salutaseră.

— ... şi mă sui în tramvai, ca un idiot, cînd mă gîndesc, îmi vine să mă strîng de gît, ca piţigoii! În tramvai, controlul actelor! Doi miliţieni. M-am speriat, am vrut să ascund piatra, am scăpat-o din mînă, voiam să o ţin în gură, înţelegi? Şi am scăpat-o, dar era imposibil să m-aplec, aş fi stîrnit curiozitate şi la ora asta eram arestat. Am pus piciorul pe ea. Dar fără să vreau, tocmai cu mişcarea aia am simţit cum o împing spre o crăpătură şi a alunecat sub podea! Am mers cu tramvaiul pînă la staţia terminus, am încercat să caut neobservat sub podea, însă m-au încolţit tramvaiştii şi erau cît pe ce să mă ducă la miliţie. Îmi venea să înnebunesc! De alaltăieri nu-mi mai revin în fire. Ce să fac, Elviro? Spune şi tu: ce să fac? Sînt absolut desperat. Sînt gata să fac ce vrei tu, să repar ce-am făcut, am fost de o neîndemînare criminală. Noapte bună, Şerbănică.

Siluetă strîmbă şi firavă, Şerban Romanò se vedea printre stinghiile gardului. Închisese poarta, îi salutase, şi acum se ducea încet spre întunericul din fund, unde, în odăile foste ale slugilor, dormea el pe o saltea de paie, pusă peste o canapea desfundată şi căzută într-o rînă. Dar Elvira nu-l vedea. Se sprijinise de gard cu spatele. Apoi murmură:

— Porcule.

— Ştiam că ai să te superi pe mine, spuse îngăduitor Gogu Apostolescu.

Elvira suflă:

— Dă-mi un pol să iau un taxi.

N-o mai puteau ţine picioarele. Gogu Apostolescu se căută într-un buzunar în care avea un pachet gros de hîrtii de o sută, scoase una cu vîrful degetelor afară, rupînd-o niţel pe mijloc şi i-o dădu Elvirei; nu voia să-l vadă că are atîţia bani la el. Trecea un taxi.

— Taxi! Taxi! strigă el. Maşina se opri. Elvira nu se mişca.

— Ţi-am oprit o maşină, zise Gogu Apostolescu blînd.

Elvira se smuci de lîngă gard, şi, încet, cu paşi de automat, se sui în maşină. Gogu trînti uşa şi automobilul porni.

Elvira nu ştiu cum a ajuns acasă. Se trezi pînă la urmă aşezată în fotoliul ei şi gîndindu-se: „Nu trebuia să vînd. Asta a fost un semn; pedeapsă că m-am atins de bijuterii. Trebuie să le păstrez: o să am nevoie de ele *acolo*".

Îşi aduse aminte în noaptea aceea de moartea maică-si, şi de spaima care o cuprinsese pe ea, Elvira. Atunci, întîia dată, înţelesese că dacă nu cîştigă la jocul vieţii, pierde tot; că nu poate cîştiga sau pierde puţin, ci tot. „Va să zică am încercat o dată cu Carol. N-am reuşit. Pe urmă am crezut că sînt pierdută, şi m-am prostit ani de zile. Ce greşeală! Pe urmă mi-am dat seama că totuşi aş mai putea reuşi; dar acuma nu pot pleca din ţară; or aici, orice reuşită mi-este imposibilă. *Şi dacă o să mor aici?*"

I se făcu frig. Se înveli cu o pătură moale şi albă pe care o trase de pe pat.

„Da: dacă n-o să mai plec niciodată de aici?"

Ce să facă? Ar fi vrut să fugă de gîndul acesta, să se ascundă, să nu-l ştie. Nu se putea: era al ei. Să rămînă aici, în ţara asta în care eşti obligat să munceşti şi în care marile triumfuri ale deşertăciunii sînt imposibile, în ţara asta unde nimeni n-are palate, lachei, iahturi, galerii de tablouri, bijuterii, blănuri scumpe, unde nu poţi să-ţi iei bărbaţi tineri şi frumoşi cu chirie, nici rochii care costă fiecare cît un automobil, nici automobile de comandă specială care costă cît un salariu mijlociu pe zece ani într-o ţară cu standard de viaţă mijlociu! *Aici* să rămînă? O apucă o groază cumplită, simplă, fără cuvinte, o groază mută şi paralizantă. Atunci, singurul fel de reuşită care i se părea ei că ar fi o reuşită, ar deveni imposibil? Şi ar trebui să se resemneze, la ce? Să trăiască de la o zi la alta, cum trăia acum, dar aşteptînd, în loc de marea aventură şi de triumf, moartea, dispariţia, nimicul?

Se mai gîndise la asta, cu vreo douăzeci de ani înainte. Dar atunci moartea şi neantul erau departe. Acum erau aproape; aproape de tot. La o distanţă poate de zece ani – sau numai de cinci, sau de doi.

„Nu se poate. O să vie războiul şi-o să scap", îşi spuse ea, încercînd să se dezmeticească şi să-şi vie în fire. Dar nu era sigură. Nu era deloc sigură. Şi ştia că întunericul negru al nefiinţei este la distanţă de poate numai cinci ani. Cinci ani sînt cinci zile. Şi nu este o suferinţă mai mare pentru conştiinţa vie decît contemplarea nefiinţei, duşmana ei, fiara care o sfîşie.

Vreme de doi ani de zile, Elvira nu scăpă de spaima aceasta. Altădată se ameţise ani de-a rîndul cu desfrînarea, beţia şi cocaina. Pe urmă, mult mai bine, cu redescoperirea speranţei. Şi acuma, dintr-o dată, fără motiv adevărat, o apucase iar; şi nu mai era în stare să se ameţească, nici să mai spere. Era obosită. Nu mai avea încredere.

Se îmbăta în fiecare zi de dimineaţă, şi seara adormea beată. Parcă dacă era trează un ceas, simţea adînca oboseală şi melancolie a înfrîngerii: ştia că nu va mai ajunge la Paris, nu-şi va mai face operaţii de chirurgie estetică, nu va mai avea nici bărbat bogat şi ilustru, nici amanţi, nici avere; cei cîţiva pumni de pietre strălucitoare ascunse sub podea nu însemnau nimic, căci nu putea să le folosească.

III

La oamenii care au acea însuşire dominantă pe care cei vechi o credeau o fiinţă autonomă, un geniu sau un demon, împrejurările exterioare o descătuşează sau o constrîng, dar era, şi nu altceva, va da pecetea sa destinului pe care-l determină. La ceilalţi, însă, împrejurările neobişnuite scot la iveală caractere noi, oameni noi şi neaşteptaţi, iviţi din pielea celui cunoscut. Socrate soldat în bătălia de la Potidaia, la plimbare sub platanii din Lykeion, la cină şi chef la Agathon, sau în temniţă, este acelaşi înţelept. Dar cutare moşier care juca cărţi de dimineaţă pînă seară şi suferea de inimă devine un comerciant abil şi sănătos care de dimineaţă pînă seară aleargă după afaceri, marfă şi clienţi; din pictorul diletant şi monden se desface surprinzător un personaj care calcă legile, intră la

puşcărie pe un an de zile, iese şi îşi începe îndată iarăşi activităţile ilegale dar rentabile. Gogu Apostolescu fu arestat în iarna aceea pentru matrapazlîcurile de la cooperativa „Avîntul socialist"; tribunalul îl condamnă la cinci ani închisoare; dar una din amnistiile repetate care au eliberat atîţia oameni din închisori, începînd din 1953, îl readuse şi pe el în Bucureşti în primăvara lui 1954. Spre deosebire de alţii, lui închisoarea nu-i făcuse nici un rău; era neschimbat, nici măcar slăbit. Sosi la cooperativă într-o dimineaţă, devreme de tot, cînd încă nu venise nimeni la lucru. Poarta era încuiată. O zgîlţîi şi chemă:

— Şerbănică! Alo, Şerbănică!

Nu-i răspunse nimeni. Trecători matinali se grăbeau pe strada tăcută, sub cerul rece şi roz dinainte de răsăritul soarelui. Gogu reveni încă o dată, răguşit şi brutal. Se deschise încet o uşă şi Şerban Romanò, gălbejit, cu nişte pantaloni mototoliţi şi un tricou cu coatele ieşite, apăru, îl privi, se lumină la faţă şi se apropie tîrîndu-şi picioarele. Avea vreo cincizeci de ani, dar părea, într-un fel, mai tînăr, din pricina expresiei copilăroase, rătăcite, umile, din pricina zîmbetului şi privirii – zîmbet de idiot, privire de cîine care se tîrăşte pe jos în faţa ta scheunînd încetişor – şi în acelaşi timp părea şi mult mai bătrîn, bătrîn de tot şi fragil, din pricina mersului cu tălpile tîrşîite pe jos şi cu genunchii îndoiţi, moi. Veni cît putea de repede printre saci de ciment, roabe de fier, busturi de ghips, lăzi, fiare ruginite risipite pe jos.

— Ce bine că ai venit, zise el descuind poarta.

— Da, am venit. Descuie, domnule, o dată, mai repede!

— Stai, că nu ştiu ce are cheia asta. Acum descui. Imediat. Poftim.

Gogu intră, uitîndu-se împrejur cu un aer de proprietar. Mergea repede. Şerban se ţinea după el, trepăduş:

— Ştii că vor să mă dea afară, spuse el anxios. Nu ştiu ce au cu mine. Vor să pună un om de-ai lor.

Gogu nu răspunse. Intră în maghemiţa lui Şerban, în fosta clădire a slugilor, într-o odăiţă unde era o comodă veche de lemn de trandafir plesnită, jupuită, cu sertarele strîmbe şi un picior lipsă, nişte fotolii cu stofă tocită şi ruptă, o oglindă veneţiană cu trei sferturi din cadrul de cristal lipsă, şi murdară, o harababură de obiecte uzate, îmbucătăţite într-un colţ întunecos, şi o saltea de paie acoperită cu o bucată

de brocart veche, decolorată, din care curgeau aţele. Gogu se aşeză pe unul din fotolii şi-i spuse lui Şerban, care rămăsese în picioare:

— Du-te şi-mi adu ceva de mîncare de la bufetul de pe bulevard; să fie carne; nişte cîrnat, salam, ceva; şi cîteva sticle de bere. Uite, na-ţi aici nişte bani.

Şi stătu nemişcat pînă ieşi Şerban pe poartă. Nemişcat, urmărindu-l cu ochii pe Şerban. Cînd însă acesta dispăru, Gogu sări în picioare cu o vioiciune febrilă, nepotrivită cu trupul său moale şi umflat. De un an şi două luni şi o săptămînă şi cinci zile, aştepta momentul ăsta. În ultimele douăzeci şi patru de ore nu se gîndise la nimic altceva decît la banii aceia, la locul unde erau, la felul cum avea să-i găsească iar, la pericolele posibile, la şansele de a întîlni piedici şi încurcături. În somn, visase că s-a mutat cooperativa şi că în casă locuiesc persoane particulare, şi că deci nu se mai poate ajunge la bani. Se trezise asudat şi cu inima bătînd. Acuma, era sigur că totul e în regulă; era fericit, plin de încredere, de energie. Şerban avea să lipsească zece minute sau un sfert de oră. Nici nu era nevoie de mai mult. Gogu ieşi, luă cheia din cuiul unde atîrna totdeauna, lîngă uşă, deschise uşa clădirii principale, se repezi pe scările de lemn în sus. Scările se cutremurau sub greutatea lui, sunau a gol, a butoi. Aici, sus, spre pod, lumina era sură; mirosea a praf, a şoareci; aici nu umbla nimeni, niciodată, căci mărfurile, ca şi produsele cooperativei, erau depozitate jos, în curte sau în pivniţă. Gogu deschise uşa podului şi intră în penumbra de sub bîrnele pline de păienjeniş; era cald aici, aer închis, uscat, şi mirosea greu, fad, a şoareci, a praf, a vechi. Un candelabru de alamă pentru treizeci şi şase de lumînări era răsturnat pe jos, coclit, nefolosit de cînd nu se mai luminase casa aceasta veche cu lumînări de ceară; nişte scaune rupte, lăzi goale, cîrpe, risipite în umbră, erau acoperite de praf gros de un deget. Gogu Apostolescu trecu printre ele toate: mergea drept spre un capăt al podului. Îi bătea inima; îşi ţinea respiraţia. Se gîndea: „Dar dacă... dar dacă... Dar nu: n-avea ce să se întîmple; n-avea cine să ştie. E absolut exclus."

Acoperişul, aici, era aproape de tot, cobora spre podea, încît trebuia să te apleci din ce în ce mai mult. Foile de tablă ruginită erau puse pe zeci şi zeci de căpriori iar pe aceştia la rîndul lor, însă de-a curmezişul, alte zeci de scînduri; tabla era bătută în cuie pe scîndurile acestea. Cum erau toate încrucişate şi pe căpriori, rămîneau între tabla

acoperişului şi căpriori sute de locuri goale, pline de praf, de pînze de păianjeni, de bucăţele de moloz, lemn sau pămînt. Aici, undeva, într-un asemenea loc gol, care nu putea fi bănuit de dedesubt, şi nici găsit decît dacă luai la rînd toată suprafaţa interioară a acoperişului, aici ascunsese Gogu Apostolescu banii rămaşi din vînzarea briliantului Elvirei, un pachet de o sută nouăzeci şi opt de hîrtii de o sută de lei, legate în cruce cu o sfoară. Gogu se uită la colţul din stînga al acoperişului. De la colţul din stînga, al zecelea căprior: unu, doi, trei, şapte, nouă, zece. De la podea, a douăzecea stinghie. Şaptesprezece, optsprezece, nouăsprezece, douăzeci. Cu inima strînsă, întinse mîna şi vîrî degetele între căprior şi acoperiş. Da, pachetul era acolo. O undă de imensă bucurie trecu prin trupul lui Gogu Apostolescu. Avea să poată reîncepe afacerile; cu aceste aproape douăzeci de mii putea organiza ceva, nu era silit să pornească de la nimic, să piardă, la vîrsta lui, un an, doi, sau chiar mai mult, pînă să ajungă iar în situaţia dinainte de arestare. Era fericit. Tot îi mai era oprită răsuflarea, aşteptînd încă o secundă ca să se elibereze într-un mare oftat de uşurare. „Şi cînd te gîndeşti că puteam să nu le am; să fiu în situaţia lui Şerbănică, săracul", se gîndi cu un surîs lăuntric Gogu Apostolescu, simţind cu vîrfurile degetelor că hîrtiile sînt ferfeniţite la margini, foarte ferfeniţite, prea ferfeniţite, moi, cu conturul neprecis. Le scoase din ascunzătoare, şi cîteva căzură de acolo de sus, fluturînd încet. Nu mai erau legate cu sfoară; nu mai erau în pachet. Gogu se uită la cele pe care le ţinea în mînă. Erau un teanc strîns, dar nu dreptunghiular, ci oval, un oval neregulat. Erau mîncate de şoareci, toate, mai ales la colţuri; numerele seriilor fuseseră roase, cam un sfert pînă la o treime din suprafaţa fiecărei bancnote lipsea. Gogu le ţinu cîtăva vreme aşa, uitîndu-se la ele. Apoi le lăsă să-i cadă din mînă şi ele se risipiră în faţa lui, rotindu-se prin aer.

Şerban Romanò se întoarse cu o plasă de sfoară în care avea pachetul cu mîncare şi sticlele de bere. Îi lăsa gura apă; nu mîncase de luni de zile ca lumea decît atunci cînd era invitat la rudele sau prietenii lui care o duceau mai bine;de o săptămînă însă o ducea prost de tot, avusese ghinion; şi-i era foame şi poftă de un pahar de bere. Ar fi gustat acuma, pe drum, din pachet; dar îi era frică de Gogu, să nu observe. Gogu era teribil, avea un ochi de detectiv, simţea imediat orice; şi nu era bine să se puie rău cu Gogu, chiar acuma cînd noii şefi

voiau să-l dea afară din slujbă. „Păcat că nu m-am gîndit să gust ceva acolo, la tejghea", se gîndi Şerban.

Ajunse la cooperativă chinuit de pofta de mîncare şi de frica de Gogu. Îl găsi pe acesta cum îl lăsase, aşezat pe un fotoliu. Acolo era şi acuma, şi se uita în gol. Şerban zîmbi, scuzîndu-se umil:

— Am întîrziat, fiindcă nu deschiseseră încă la sosirea mea.

Începu să-i întindă un ziar pe o măsuţă pătată, plesnită, ciobită, şi puse deasupra mîncarea. Destupă şi o sticlă de bere, îi puse şi un pahar, apoi se sprijini cu spinarea de uşă şi zise, uitîndu-se la mîncare:

— E groaznic să depinzi de măgari ca ăştia care au venit şefi după ce-ai plecat tu. Sînt nişte fiinţe absolut imposibile; înainte, nici nu ştiam că există asemenea personaje; îi ignoram, pur şi simplu. Ignoram foarte multe, de altfel. Cîte ni s-au ascuns, cînd te gîndeşti... Nu mănînci? Mănîncă, e foarte bună friptura, ţi-am ales-o *exprès*. Educaţia noastră, Gogule, şi tot, tot ce ne înconjura era făcut anume ca să nu aflăm lucrurile astea în mijlocul cărora trăim acuma. De ce nu mănînci? Trăiam apăraţi, feriţi, la cald, şi tot ce era dur şi inexorabil era sub noi, undeva jos de tot, departe. E bine să faci parte din clasa dominantă, încheie el cu un surîs slab, nevolnic, apoi, mirat, îl întrebă iar pe Gogu: — De ce nu mănînci? Nu ţi-e foame?

Gogu nu răspunse. Şerban întrebă:

— De ce nu mănînci, Gogule?

— Cum? Ce-ai spus? întrebă Gogu Apostolescu.

— Nu mănînci? Mănîncă.

Şerban era aproape vorbăreţ. Numai cu Gogu era aşa, pe care-l simţea tare şi apropiat, amestec de tată şi stăpîn, iar el, Şerban, amestec de copil şi de slugă mică şi umilită. Cu toată lumea, însă, afară de Gogu, era taciturn, timid, retractil. Şi-afară de asta, îi era poftă să mănînce din friptură şi să bea un pahar de bere.

— Ce e cu tine, Gogule? întrebă el.

— Ce? întrebă Gogu.

— Te-am întrebat de ce nu mănînci.

— Lasă-mă în pace, zise Gogu.

— Nu mănînci?

— Lasă-mă în pace! exclamă Gogu enervat. Ţine-ţi gura!

Şi recăzu în starea de absenţă, de meditaţie concentrată de pînă atunci.

— Atunci – îngînă Şerban – pot să mănînc eu?

Gogu nu răspunse. Părea că nici n-a auzit. Şerban întinse mîna cu o mişcare prudentă, luă o bucată de friptură şi începu să mănînce.

În 1955, casa în care se afla cooperativa a fost dărîmată, şi s-a clădit în locul ei o casă modernă cu mai multe etaje. Muncitorii care dărîmau casa au găsit în pod vreo două sute de bacnote de cîte o sută de lei, risipite pe jos, pline de praf; erau toate roase de şoareci; nimeni n-a ştiut vreodată cum au ajuns acolo; au fost aruncate împreună cu celelalte gunoaie în camionetele cu moloz.

IV

S-a spus că revoluţia socialistă a boierit mai multă lume decît toţi principii Valahiei şi Moldovei, de la Radu Negru pînă la Gheorghe Bibescu şi de la Dragoş pînă la Mihail Sturza. Poate că e prea mult spus; dar e adevărat că această formă a snobismului, complex de fenomene ale psihilogiei colective prezent în orice societate mai evoluată, a existat şi a stăpînit pe mii de inşi care, coborîtori din oameni modeşti, mici burghezi, intelectuali, funcţionăraşi, oameni de profesiuni liberale, mici comercianţi, n-aveau nimic a face cu urmaşii celor care deţinuseră sute de ani puterea politică şi economică la gurile Dunării. Sentimentul superiorităţii sociale, *contemptor animus atque superbia,* pe care-l puteau avea, sau nu-l mai aveau, tocit, oamenii de neam, şi nu i-a părăsit nici cînd nu-şi mai găsea nici o justificare, nici în bogăţie, nici în putere, nici în merite personale, decît numai în amintire (şi din asta se vede încă o dată în ce mare măsură sîntem făcuţi din amintirile noastre, şi cît poate supravieţui conştiinţa socială existenţei sociale, lege a naturii sociale verificată de-a lungul întregii istorii cunoscute), acest sentiment pe care nimeni nu-l leapădă niciodată, cu nici un preţ, căci e foarte rar şi aproape neomenesc să aibă cineva tăria de-a privi în faţă propriul său neant, sau, şi mai insuportabil pentru vanitate, propria micime; acest sentiment a început să poată fi întîlnit în chip surprinzător la acei boieri de modă nouă, boieriţi de revoluţie, oameni care n-aveau nici măcar memoria primatului social, dar care astfel puteau să-şi ofere luxul

de-a privi cu o superioritate amestecată, ce-i drept, cu ciudă secretă, de pe trotuar, pe proletarul director de minister sau director de uzină care trecea cu maşina pe lîngă ei, ignorîndu-i, nici măcar din dispreţ, ci din lipsă de cunoştinţă despre existenţa lor, el care avea adevărata superioritate socială, mînuind pîrghii importante ale politicii şi economiei ţării, şi nu vise, vorbe şi fum. E bine de adăugat că, de altfel, chiar şi la unii oameni făcuţi de revoluţie, noi, *homines novi*, persista uneori o anumită admiraţie, un anumit respect faţă de cei vechi, care avuseseră puterea şi bogăţia, şi omul se purta cu ei de parcă ar fi fost la fel de importanţi ca el, deşi avea de-a face cu umbre deşarte, care trăiau în trecut, deci în nefiinţă, şi în viitor, adică într-o potenţialitate improbabilă, adică într-un grad inferior al fiinţei şi încă şi acesta într-o determinare limitativă. Ceea ce hrănea acest joc al realităţii şi irealităţii, al corpurilor şi umbrelor, stătea tot într-o potenţialitate a viitorului: posibilitatea unui al treilea război mondial şi a unei restaurări a capitalismului în estul Europei, care, oricît de improbabilă, dădea oamenilor vechi aureola unei importanţe viitoare, cu atît mai impresionante, cu cît era mai puţin distinctă: imaginaţia măreşte lucrurile necunoscute sau puţin cunoscute, întăreşte spaimele şi speranţele; astfel se întîmplă că niciodată viitorul nu aduce nenorociri atît de mari pe cît ne temeam, nici bucurii atît de depline pe cît speram; foarte adesea aureola de imaginaţie în jurul unui lucru te face să spui, în prezenţa lui actuală: „Era numai atît?“

Jocul fiinţei sau nefiinţei, şi comedia boieriei noi o atinseră pe Elvira Vorvoreanu cînd avea ca vreo şaizeci de ani, adică în jurul lui 1950, prin mai mulţi oameni, dar mai ales prin cei de la cooperativa lui Gogu Apostolescu. Aici, ca şi în alte două-trei, se adunaseră oamenii din lumea care se numea bună înainte de revoluţie, şi pe lîngă ei, cei ce voiau să se boierească; aceştia se împrieteneau cu Elvira, cu Titel Negruzzi, cu Matei Duca, cu tînărul Basarab-Comnen, îi invitau, le făceau vizite, în curînd deveneau intimi, se tutuiau, şi aveau impresia că înainte de revoluţie posedaseră latifundii, palate în Bucureşti, castele în străinătate, şi că fuseseră împreună cu noii lor prieteni la Paris, la Biaritz, la Juan-les-Pins sau la St. Moritz, cînd în realitate ei fuseseră în excursii colective, ieftine, sau nu fuseseră deloc.

Doamna Stella Eremia era cea mai activă şi umplea, cu preocupările ei, cu conversaţia, cu mici serate, cu vizite, timpul deznădăjduit

de pustiu al Elvirei, care se distra astfel, aşteptînd marea partidă, cum aşteaptă un jucător, jucînd la un ban punctul sau fisa, pînă se adună ponţii cei mari şi începe adevăratul joc. Pentru Elvira, societatea Stellei Eremia era jocul la un ban fisa; pentru doamna Eremia faptul că se tutuia cu Elvira, cu doamna Duca (Matei se recăsătorise după ce divorţase Riri de el), cu bătrîna Basarab-Comnen, însemna că ea, Stella Eremia, născută Lungu, devenise unul din marii ponţi, că avusese moşii pe care comuniştii i le luaseră, că se trăgea din boieri divăniţi şi veliţi, sau măcar din boiernaşi ori răzeşi de veche spiţă, cu pergamente de la Mihai Viteazul; în sfîrşit că făcea parte din cei care niciodată nu primiseră în saloanele lor pe celelalte Stella Eremia miile şi zecile de mii; şi că acuma sufereau împreună, cu stoicism, aşteptînd mîntuirea.

Din aceste motive îl şi hotăra pe soţul ei, doctorul Eremia, un distins fiziologist, om de laborator, să refuze orice oferte de posturi în instituţiile ştiinţifice singura meserie pentru care era bun. Domnul Eremia, bărbat de patruzeci şi cinci de ani, înalt şi zvelt, chiar slab, palid, cu tîmplele cărunte, cam încovoiat de spinare, umbla într-un costum care-i rămăsese singurul, curat dar lustruit în coate şi-n fundul pantalonilor; purta o cravată ofilită, de o culoare cenuşie-negricioasă la fel de nehotărîtă ca şi culoarea costumului; ieşeau firele din ea, de atîtea ori fusese dată la spălat. Îşi punea această cravată în faţa oglinzii, într-o dimineaţă, şi nu vedea că oglinda era îngălbenită, că făcuse pete şi deci trebuia dată la argintat, ci o vedea în oglindă pe nevastă-sa, într-un halat de casă de brocart roşu cusut cu aur (fusese o perdea la Elvira în casă, şi i-o făcuse cadou doamnei Eremia), cu părul despletit; în oglinda tulbure, şi în lumina puţină a dimineţii, doamna Eremia, care avea treizeci şi doi de ani, părea de optsprezece. Doctorul îşi isprăvi de legat cravata, se-ntoarse şi o luă de umeri pe nevastă-sa, care fierbea cafea falsă într-un ibric pe o lampă de fiert:

— Steluţo. Steluţa lui tăticu, zise el, şi o strînse la piept, începu s-o sărute pe obraji, pe ochi. Ea se lăsa, surîzînd. Îi plăcea bărbatu-său: Elvira îl găsea distins, şi pe urmă era atît de îndrăgostit de ea, Stella, încît o flata. – Ia spune, ce face Steluţa lui tăticu? întrebă el pe un ton dulce de tot şi cu expresia ridicolă, umilitoare, neroadă, care corespunde acestui ton.

— Ce să fac? răspunse ea pe un ton mult mai robust şi mai realist. O cafea, să ai ceva cald în stomac; e o vreme oribilă afară.

— De ce te-ai sculat din pat, dragostea mea? întrebă doctorul, punîndu-şi vestonul. Îmi făceam eu şi singur! Să ştii că mă superi, Steluţo. Hai, fuga în pat.

— Lasă, că stau cu tine.

Se aşeză pe un fotoliu „modern", capitonat şi acoperit cu stofă beige vărgată de-a curmezişul cu albastru şi gri, şi căruia îi atîrnau arcurile sub el ca măruntaiele unui cal spintecat de-o schijă; de altfel toată odaia era aşa, cu perdelele de dantele frumoase dar în zdrenţe, cu becul în tavan vîrît într-un sac de mătase roz legat la gură cu o sfoară, cu un portret al doamnei Eremia făcut de Eustaţiu Stoienescu şi mobile care fuseseră la modă în 1938, iar acuma ajunseseră în aşa hal de deşchiolate, uzate şi desfundate, încît nu mai aşteptau decît camionul serviciului de gunoaie; în mijlocul acestora, o oglindă mică şi veche, încadrată în frunze de cristal gălbui; acest amestec al urmelor prosperităţii cu mizeria prezentă şi evidentă, ca şi halatul de brocart al doamnei Eremia combinat cu geamurile murdare, pereţii murdari şi patul murdar, dădeau locuinţei doctorului un aer de mascaradă, de bal mascat, de cerşetori în strălucite veşminte de furat, sau de prinţi ascunşi într-o casă de hoţi sau cerşetori, oarecum asemănător cu interiorul Elvirei sau al bătrînei Basarab-Comnen, unde încă absenţa oricărei mobile ieftine (la principesă) sau urîtă (la Elvira), arăta că fusese belşug de unde să aleagă, şi nu permitea îndoiala. Totuşi, pentru un ochi lipsit de agerime, interiorul doamnei Eremia, compus de ea cu intenţie şi metodă, semăna destul de mult cu al persoanelor care vînduseră mobila multor saloane şi-şi păstraseră strictul necesar, şi acesta uzat în anii duri de după 1945. Aici, pe fotoliul urît şi dărîmat, în halatul ei de soţie de doge, drăguţa doamnă Eremia stătea şi se uita cum doctorul, palid, obosit, slab de mîncare puţină şi proastă, îşi bea surogatul de cafea. Deodată doctorul puse ceaşca jos şi, cu sfială, fără s-o privească în faţă pe Stella, zise:

— Ştii că m-am întîlnit ieri cu Vătămanu şi cu Herşcovici, şi mi-au spus că de ce nu vin la ei la Institut, că m-ar primi cu braţele deschise, şi că aş avea un salariu de aproape două mii de lei.

Ea zîmbi ironic şi întrebă:

— Şi tu ce le-ai răspuns?

— Am spus că trebuie să mă gîndesc, zise doctorul pe un ton jenat.

— Pariez că le-ai promis că accepţi! rîse rece doamna Eremia.

El se roşi şi murmură:

— Ei, nu chiar aşa... am spus că azi-mîine le telefonez răspunsul... că mă... interesează...

— Bine, zise ea indiferent. Fă cum vrei.

— Ei, nu aşa! exclamă doctorul enervat. Ţi-am cerut sfatul! Ce fel de relaţii sînt astea între doi oameni care ţin unul la altul? „Fă cum vrei!" Dă-ţi părerea. Ce Dumnezeu!

— Eu n-am nici o părere, şi dacă strigi aşa la mine, plec şi mă închid în baie, zise doamna Eremia, întunecîndu-se.

Doctorul se schimbă la faţă: posomoreala bruscă a nevesti-si avea darul să-l împingă imediat la desperare. Se rugă de ea zece minute ca s-o convingă să catadicsească a-şi da părerea.

— Dragul meu, ai să te faci imposibil, n-o să-ţi mai dea bună ziua nimeni, nici un om bine. Şi cînd o să se *schimbe lucrurile*, o să te trezeşti respins peste tot.

— Da, asta e adevărat, îngînă moale doctorul. Dar vezi tu, două mii de lei... şi pe urmă, eu sînt om de laborator, nu pot munci fizic, iar la cooperativă trebuie să fac muncă fizică, pe care-o fac prost şi cîştig puţin...

— Pentru două mii de lei, vrei să-ţi distrugi viitorul? întrebă ea, rece. Nu mai eşti un mucos de douăzeci-treizeci de ani care are toată viaţa înaintea lui. Nu uita că ai patruzeci şi şase de ani.

— Patruzeci şi cinci şi şapte luni, zise umil doctorul.

Ea rîse sarcastic:

— Începi să te întinereşti? Lasă, că eşti bine şi bătrîn. Ascultă la ce ţi-am spus eu, nu te ţine acuma de cochetărie!

— Da, ai dreptate, zise doctorul. Dar măcar de-aş găsi o cooperativă unde să muncesc mai uşor, că turnatul ghipsului mă speteşte...

— Cum, să laşi cooperativa unde-am făcut asemenea relaţii? Nici nu-ţi dai seama că te-am împrietenit cu prinţesa Basarab-Comnen, şi cu Matei Duca, şi cu Elvira, cu o sumedenie de oameni care mîine-poimîine o să fie la fel de influenţi ca înainte? Puiule dragă, gîndeşte-te puţin la ce spui! Ar fi stupid, ridicol! Nu-ţi spun ce să faci, asta hotărăşti tu, dar îţi arăt urmările! Trage tu singur concluziile, eu sînt femeie şi o să zici că judec greşit.

— Da, ai dreptate, Steluţo scumpă, spuse doctorul, trist şi meditativ, şi o sărută pe frunte şi pe ochi, apoi plecă şi turnă ghips pînă la prînz, după care se întoarse acasă sleit.

În acelaşi timp, în cursul dimineţii, Titel Negruzzi sosi în vizită la doamna Eremia. Era bine dispus, curat, proaspăt bărbierit şi ieşit de sub duş, îmbrăcat într-un costum nou, dintr-o excelentă stofă englezească pe care i-o trimiseseră prin poştă nişte prieteni plecaţi din ţară în 1946. Avea o batistă de mătase în buzunarul de la piept, şi mirosea a apă de colonie şi a tutun.

— Sărut mîna, cucoană, zise el binevoitor. Ce mai faci? Ce mai face doctorul?

— E la cooperativă, zise doamna Eremia, care mai dormise două ore după plecarea soţului ei, dar acuma se afla iarăşi în halatul de brocart. Dumneata ce hoinăreşti aşa în loc să-ţi cîştigi existenţa? Poftim înăuntru. Ia loc; nu pe fotoliul ăla, că s-a rupt de tot: pe cellalt.

Titel Negruzzi, june quinquagenar, se aşeză picior peste picior, drept şi cu coatele lipite de corp. Îşi pusese pălăria pe jos (pălărie verde, tiroleză: era un semn de recunoaştere pe care-l purtau prin anii aceia boierii vechi şi noi).

— De cînd sînt major îmi cîştig existenţa, încercînd să nu mi-o pierd; şi există două feluri de a-ţi pierde existenţa: murind, sau muncind. Omul nu e făcut să muncească, e făcut să se amuze. Să torni ghips, sau orice alt fel de muncă, e un viciu împotriva naturii.

— Eşti cinic, rîse doamna Eremia. Era încîntată. „Ce elegant e! Însuşi cinismul ăsta, cît e de elegant! Numai *ei* pot fi aşa. Sînt inimitabili."

Din punctul ăsta de vedere, Titel Negruzzi era mult superior doctorului, la care ea se gîndea şi nu se putea împiedica să-l dispreţuiască, prin comparaţie; şi-apoi, doctorul o iubea.

— Nu sînt cinic, sînt treaz, ceea ce e mult mai rău.

— Cum, treaz la ora asta? întrebă ea, cu un aer glumeţ şi scandalizat. Învăţase genul acesta de glume şi putea să facă şi ea.

— Mărturisesc cu ruşine, rîse Titel Negruzzi.

— Stai, mi se pare că am eu ceva, un vin de la ţară, zise doamna Eremia, ieşi şi reapăru cu o sticlă pe care scria *Oţet de Vin*, şi era astupată cu un dop de cocean. Îi turnă: Să vezi că e bun: *un petit vin du pays* [1].

[1] Un vinişor de ţară.

Învăţase asta de la Matei Duca; el spunea: „Nu produceam vinuri extraordinare, *c'était un petit vin du pays*, dar foarte bun".

— Lasă-mă întîi să te admir, spuse Titel Negruzzi, privind-o cu un surîs superior şi cu un aer expert care-o intimidă pe doamna Eremia.

— Ce e de văzut? Nimic! exclamă ea pe un ton ascuţit şi se învîrti, înfoindu-şi cutele largi ale rochiei de casă.

— Ce frumoasă eşti! zise el. Ah, de ce nu pot să te iau cu mine la Paris şi să te îmbrac cum ştiu eu, să cază Parisul pe spate, şi nu cade uşor, trebuie să-ţi spun; ei, bine, dumneata, pusă la punct *acolo*, ai fi prăpădul pămîntului. De altfel şi aici eşti redutabilă, murmură el, zîmbind.

Ea nu păru că a înţeles.

— *M-aş duce* la Paris, murmură ea, visătoare.

— Să-mi faci plăcerea să dejunezi cu mine la „Pavillon d'Armenonville", întîia oară cînt te duci, spuse Titel.

— Bine, primesc, rîse ea. Îi străluceau ochii de fascinaţia care-i tulbura închipuirea.

— Şi-am să-mi permit atunci – murmură Titel – să-ţi spun unele lucruri pe care le tac de doi ani.

— Nu mai vorbi de asta, zise ea, mereu tulburată.

— Nu mai vorbesc, fiindcă ştii.

Ea tăcea.

— Nu ştii? Să-ţi spun?

— Ba ştiu, îngînă Stella Eremia, întorcîndu-şi privirile.

Urmă altă tăcere.

— Şi? şopti Titel Negruzzi luînd-o de mînă.

Este superfluă descrierea seducţiei doamnei Eremia de către Titel Negruzzi şi a relaţiilor lor intime. Înainte de prînz, Titel Negruzzi o posedă pe doamna Eremia, bău sticla de vin, declară că are o întîlnire cu neputinţă de amînat, îşi luă pălăria şi plecă.

— Nu uita să vii la nouă: o să fie toată lumea! îi şopti ea în holul comun pe care dădeau locuinţele a încă două familii.

El îşi scoase pălăria şi o sărută. Ea, surprinsă, nu se feri. Era speriată:

— Ce faci? Eşti nebun?

— Te ador, zîmbi Titel Negruzzi şi-i sărută şi mîna, pasionat, apoi ieşi.

Doamna Eremia rămase o clipă pe loc, pierdută, în holul gol, mobilat cu o sobă de petrol şi un dulap încuiat. „Ce bine e! se gîndi ea. Ce distins. Am un amant distins." Totuşi i se părea curios că în anumite momente foarte intime, Titel nu vorbise franţuzeşte, ci româneşte. Curios. Ei i se părea că e mai distins să vorbeşti franţuzeşte în asemenea clipe. „Totuşi, nu poţi să ştii", îşi zise doamna Eremia, închizînd uşa şi întorcîndu-se în camera ei.

Doctorul veni la prînz sleit, gri la faţă, dar drăgăstos ca totdeauna:

— Ce face Steluţa mea? Ce mai faci Steluţa lui tăticu? gîngurea el, luîndu-i obrazul în mîini şi sărutîndu-i ochii.

Stella se lăsa sărutată, zîmbind drăguţ. Doctorul se spălă pe mîini şi se aşeză la masă.

— Am avut o zi grea, spuse el. Avem multe comenzi; încep iarăşi cursurile, şi şcolile cer material.

Urmă o tăcere. Nevastă-sa îi punea mîncarea în faţă.

— Tu nu mănînci, Steluţo? întrebă el tandru şi grijuliu.

— Nu, am mîncat ceva la unu, mi-a fost foame şi nu te-am aşteptat, zise ea.

Într-adevăr, îi oferise o gustare lui Titel Negruzzi.

— Foarte bine ai făcut, zise cu tărie doctorul Eremia. Să nu mă aştepţi niciodată; să mănînci cînd ţi-e foame. Foarte bine.

Urmă altă tăcere. Doamna Eremia se gîndea la ce se întîmplase dimineaţa, iar doctorul era prea obosit ca să poată face conversaţie. Totuşi, tot el vorbi iarăşi cel dintîi:

— Culmea e că la cooperativa asta te şi amuzi cîteodată.

Doamna Eremia întrebă indiferent:

— Da?

— Da, spuse doctorul surîzînd în gol.

Altă tăcere. Doamna Eremia se gîndea la ce se petrecuse între ea şi Titel Negruzzi.

— Azi, de exemplu, a venit femeia cu care trăieşte Negruzzi, să-i facă o scenă de gelozie.

— Care Negruzzi? întrebă doamna Eremia cu glasul schimbat.

Doctorul nu observă nimic.

— Care să fie! al nostru, Titel Negruzzi. E extraordinar, al naibii. La vîrsta lui, reuşeşte să fie peşte!

— Cum adică? întrebă doamna Eremia, stăpînindu-se.

Doctorul rîse blajin:

— Cum adică? Păi se lasă întreţinut de ea, fetiţo scumpă. Şi culmea e că e destul de bine; o femeie de vreo treizeci şi opt-patruzeci de ani, elegantă. Mi-a spus coana Elvira că e o funcţionară dintr-un minister, inginer sau aşa ceva. Femeie serioasă, şi uite că a vrăjit-o şmecherul ăsta de Negruzzi! Mare bandit! zise doctorul rîzînd admirativ. Cred că oamenii ăştia care au trăit toată viaţa uşor, fără să facă nici un efort, rămîn tineri mai multă vreme. El e destul de tînăr, în fond, pentru vîrsta lui. Cîţi ani are? Cincizeci? Cincizeci şi cinci?

Urmă încă o tăcere. Doctorul ridică ochii, mirat. Doamna Eremia şedea pe pat, cu ochii în gol. Părea absentă.

— Te-a supărat cineva? întrebă prudent doctorul.

Ea nu răspunse decît la a doua întrebare:

— Cum? Da, nu, nu m-a supărat nimeni; cine să mă supere. Ai mîncat? Hai, ajută-mă să spăl vasele.

În seara aceea, doamna Eremia nici nu se uită la Titel Negruzzi, care însă venise atît de ameţit, încît nu observă nimic. Într-o odaie de mărime mijlocie şi holul asupra căruia uşa fusese lăsată deschisă, se adunară toţi, cîţiva aşezaţi, cei mai mulţi însă în picioare, cu paharul în mînă, ca la o recepţie într-una din casele mari din Bucureşti, cu zece ani mai devreme. Conversaţia uşoară, despre lucruri puţin importante, sau despre lucruri importante tratate cu uşurinţă, fără insistenţă sau oprire asupra a nimic, era arta domnului Negruzzi, sau a doamnei Valentina Scarlat, care acuma, la vreo patruzeci şi doi de ani, era elegantă, îngrijită, fardată, cu părul tăiat scurt după ultima modă (*American bob*) şi vopsit proaspăt; în schimb domnul Scarlat, celebrul Scarlat *le cocu*, acuma albit de tot, moale, gras, astmatic, prefera subiectele grave, politice. Cînd auzi că Elvira vrea să stea o săptămînă la mare (era un sfîrşit de vară foarte cald) ridică mîinile, scandalizat:

— Cum, cucoană dragă, *acuma* vrei să pleci? Ce, nu ştii? Nu ştie? îi întrebă el pe ceilalţi.

— Nu, nu ştiu, zise Elvira. Era galbenă în ultima vreme, şi avea un aer amar, plin de o mînie, ură şi revoltă rece, împotriva a tot şi a tuturora.

— Spune-i dumneata, zise Scarlat cu un gest din umăr şi dintr-o mînă, care putea fi tradus prin „poftim, e imposibilă! Nici atîta lucru nu ştie!"

— Nu, lasă, spune-i dumneata, că dumneata ştii mai bine detaliile, zise Titel Negruzzi, căruia i se adresase domnul Scarlat, şi care prefera să stea de vorbă cu glas scăzut cu Valentina Scarlat, urmărit de doamna Eremia cu ochi întunecaţi de gelozie.

Doamna Eremia le oferea tartine microscopice unse cu ceva atît de subţire încît nu se putea ghici uşor ce este: jumătate din musafiri, ca şi gazdele, erau foarte săraci.

Domnul Scarlat luă o tartină şi-i spuse Elvirei:

— Păi nu ştii ce ştie toată lumea. Preşedintele Truman a declarat că la sfîrşitul lunii ăsteia, toate ţările din sud-estul Europei vor fi libere.

— Ai auzit dumneata asta? întrebă Elvira pe acelaşi ton ostil pe care-l avea de cîtăva vreme. Ai ascultat la radio?

— Mi-a spus o persoană absolut serioasă, declară cu demnitate domnul Scarlat.

— Cine? întrebă Elvira.

Domnul Scarlat dădu din umeri, misterios:

— Îmi pare rău, dar nu pot să spun...

— Aha, rîse sec şi acru Elvira; aha: Radio-Şezut!

— Te sfătuiesc să nu subapreciezi informaţiile mele: uite, toată lumea asta de-aici şi-a amînat orice fel de plecare din Bucureşti, zise domnul Scarlat.

— De ce să le amîne? întrebă Elvira.

— Ei, asta-i bună! Ştii că-mi placi! Bravo! exclamă domnul Scarlat.

Matei Duca era şi el acolo cu soţia lui, o fostă actriţă, costelivă, fardată, elegantă, cu un aer mai înţepat, mai trufaş şi mai nobiliar decît îl avusese tot neamul Duca la un loc, de la principele Moldovei şi pînă astăzi. Doamna Duca spuse:

— Trebuie să fim aici ca să ne apărăm drepturile, să fie bărbaţii prezenţi, gata pentru orice acţiune.

Elvira îi azvîrli o privire ascuţită şi i-ar fi spus şi ceva pe turceşte şi pe româneşte, dar nu era o epocă în care să-ţi permiţi să repezi pe cineva.

— Mai bine n-ați vorbi despre chestii de-astea, spuse ea plictisită; o dată se află că ne pregătim să răsturnăm guvernul și ajungem toți la pușcărie.

— Ha-ha! Pușcărie! exclamă domnul Scarlat. Eu fac liste de oameni de-ai comuniștilor care trebuiesc vîrîți la închisoare din prima zi a restaurației!

— Mai bine să nu vorbim de asta! spuse rugător doamna Eremia: din moment în moment trebuie să sosească madam Dabija și domnul Dabija, și le e atît de penibil să se vorbească de lucruri de astea, din cauza băiatului...

— Niște cretini, și țicniți pe deasupra, nimeni nu-i vedea niciodată nicăieri înainte de război: ce să inviți animale de-astea, murmură Elvira.

Iar domnul Scarlat, care nu auzise, spuse tare:

— Au și de ce! E băiat tînăr și talentat, dar a făcut o statuie a lui Stalin pe care a luat un milion de lei! E pe listă! E pe listă!

— Se pare că e plin de talent, zise doctorul Eremia. Am văzut alte statui de-ale lui: e cu totul remarcabil. În fine, eu nu mă pricep, dar m-au impresionat.

— Pe toți ne-a impresionat! Cred și eu: un milion de lei! rîse domnul Scarlat. Are talent! Nu mă interesează! Vreau să știu: ce cauză servește? Dacă e talentat și comunist, nu-i dau bună ziua! Și dacă nu-i dau eu bună ziua, înseamnă că nu-i dau nici alții, mai importanți: e pe listă, ascultați-mă pe mine! E pe listă!

În clipa aceea intră o cucoană cu părul alb, liniștită, blîndă, cu ochi albaștri curați și neexpresivi, destul de scundă, și un domn înalt, care mergea cu capul sus, cu un nas mare și o frunte boltită și părul alb buclat și ochii negri, cu aerul unui om de geniu. Erau domnul și doamna Dabija, părinții sculptorului; salutară amical pe cei de față.

— Știți ultima bombă? întrebă însuflețit domnul Dabija, și povesti despre declarația președintelui Statelor Unite.

— De unde știi? întrebă Elvira.

— Am pe cineva foarte serios care ascultă la radio toate emisiunile, răspunse simplu domnul Dabija.

— Vezi! exclamă triumfător domnul Scarlat.

Elvira însă rîse dezagrabil:

— Radio-Șezut.

Domnul Scarlat nu-i mai dădu atenție și se-ntoarse spre soții Dabija:

– Îmi pare rău numai de dumneata, dragă Dabija, și de doamna.

– Cum? De ce? întrebă Dabija.

– Păi... ce-o să faceți cu băiatul? E compromis pînă peste urechi!

– O să mor eu întîi! exclamă domnul Dabija cu un aer tragic și feroce.

Doamnei Dabija i se umplură ochii de lacrimi, dar nu spuse nimic.

— Ei, lasă, lasă – zise Elvira plictisită – parcă lumea numai de răzbunări și de ură are vreme! Mai lăsați-mă în pace! Nu se poate vorbi și de altceva?

O doamnă Calomfirescu, slabă, palidă, cu părul vopsit negru și ochi mari negri cu cearcăne, spuse cu un glas tărăgănat:

— Doamna mea e foarte bună. Îmi dă liber două după-amieze pe săptămînă, și nu-mi cere să mai spăl și vasele...

— Dar ce faci atunci? întrebă Elvira pe tonul direct și robust cu care se vorbește cu nebunii – și doamna Calomfirescu într-adevăr era suferindă de nervi, din pricina abuzului de cocaină și morfină în ultimii douăzeci de ani.

— Păi am numai grijă de copil, și cînd o să crească, o să-l învăț franțuzește și englezește, răspunse cucoana cu figura de strigoaică.

— Ai găsit geamantanul?

— Nu, dar am o plasă de sfoară, zise doamna Calomfirescu.

Elvira îi explică doamnei Dabija, care nu știa povestea:

— S-a angajat la stăpîni și s-a dus să se instaleze cu pijamaua și peria de dinți într-o valiză de crocodil cu fermoar de aur, care făcea cît leafa ei de bonă pe zece ani, și a pierdut valiza în tramvai! Dar și în 1945, cînd se-ntorcea de la țară, după ce le luase moșia, ședea în tren cu caseta de bujiterii pe genunchi, și deodată s-a trezit că n-o mai are!

— Vai, ce m-au mai certat toți! spuse blînd strigoaica, dînd din cap și cu un zîmbet copilăros. Turbaseră, parcă erau nebuni! Le-am spus: „Ei și ce? Parcă e mare lucru?“

— Ai dreptate, zise Elvira, cu același aer dur și furios. Ai dreptate.

Doamna Calomfirescu se uită la ea cu ochi mari și o întrebă:

— Dar de ce vorbești așa cu mine? Parcă vrei să mă muști. Ce ți-a venit? Lumea rîdea. Doamna Calomfirescu se uită împrejur și spuse

blajin: — Lumea o duce foarte prost cu nervii în ziua de azi. La urma urmei, nici nu e de mirare: se-ntîmplă atîtea lucruri imposibile!

Mai tîrziu, pe la ora unu noaptea, plecară cu toţii de la soţii Eremia, în grupuri. Doamna Eremia prinse un moment cînd era singură cu Titel Negruzzi într-un colţ al vestibulului, ca să-i şoptească:

— Vino mîine, am să-ţi vorbesc.

— Vin, o să am argumente şi o să fiu elocvent şi convingător, zise Titel Negruzzi bine dispus şi ameţit rău, gîndindu-se: „Ce i-o fi venit? Lasă, că aranjez eu tot. Totul se aranjează totdeauna".

Plecă la braţ cu domnul Scarlat, pe cînd Valentina o luase înainte cu soţii Dabija, iar Elvira îi urma cu Matei Duca şi nevastă-sa. Domnul Scarlat era sigur că peste cîteva zile *lucrurile aveau să se schimbe*, şi conta pe un post înalt.

— Domnule, dar să te gîndeşti şi la mine, zise Titel Negruzzi. Eu sînt foarte apt de o sinecură importantă, de exemplu ambasador; nu mă vezi bine în ambasador?

— Ba da, şi dacă viu eu la Afacerile Străine – spuse Scarlat – sau dacă vine Jean-Pierre Haralamb...

— Mai e la închisoare Jean-Pierre Haralamb? întrebă Titel Negruzzi. (Jean-Pierre Haralamb fusese condamnat pentru înaltă trădare, prin 1948, nu mult după fuga lui Dimitrie Cozianu.)

— Nu ştiu – răspunse domnul Scarlat – dar n-are a face, fiindcă şi aşa peste cîteva zile are să fie liber. Şi atunci, are mari şanse de-a avea Afacerile Străine. Are chiar şanse mai mari decît mine.

— Ia să vedem, cam cum ar arăta noul guvern? întrebă Titel Negruzzi, nu din pură curiozitate: voia să cunoască preferinţele lui Scarlat.

Acesta începu să-i spună nume şi titluri, ceea ce îi pasionă pe amîndoi în aşa hal, încît se rătăciră de cucoane şi, plimbîndu-se mereu pe acelaşi trotuar, ajunseră să meargă de jur împrejurul unei clădiri monumentale, cu faţade pe trei străzi. Cîteva automobile negre şi cenuşii erau înşirate în piaţa din faţa ei; la nişte ferestre enorme, înalte şi înguste, se vedea lumină. Un militar cu mănuşi albe, care stătea pe trotuar, se uită lung după cei doi domni ce treceau pentru a treia oară prin faţa lui. După colţul străzii, altul, la fel. Miliţianul singuratic din mijlocul pieţei îi petrecu şi el cu ochii, pînă dispărură iar după un colţ.

— Aşa că perspectivele sînt excelente, după cum văd eu lucrurile, zise domnul Scarlat.

— Totdeauna au fost excelente, răspunse Titel Negruzzi. Totul a fost totdeauna excelent. Cel puţin după cum văd lucrurile *eu*.

— Nu vă supăraţi – zise un alt miliţian care stătea pe a patra latură a clădirii monumentale, şi-i salută – daţi-mi, vă rog, buletinul de populaţie.

Se opriră amîndoi; domnul Scarlat se uită la militar: era un subofiţer din trupele Ministerului Afacerilor Interne, cu panglică albastră la şapcă. Domnul Scarlat se îngălbeni, ceea ce nu vedea nimeni, era noapte; apoi, cu mîna tremurînd, îi întinse militarului legitimaţia. Titel Negruzzi făcu la fel şi văzu că se plimbau de o jumătate de ceas în jurul clădirii Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român.

— Mulţumesc, zise militarul, le restitui legitimaţiile şi-i salută.

Ei se depărtară în tăcere.

V

Războiul sau cel puţin marile schimbări politice pe care le aştepta domnul Scarlat nu izbucniră la data prezisă de el; iar aceia din prietenii lui care îl crezură şi rămaseră la Bucureşti, ca să participe la evenimente şi să profite de pe urma lor, pierdură ultimele zile calde la mare şi rămaseră astfel fără vacanţă în anul acela. Valentina Scarlat însă îşi cunoştea bine soţul, astfel că plecă singură şi-şi petrecu vacanţa în tovărăşie plăcută, masculină. Titel Negruzzi se duse şi el, împreună cu alţi noi prieteni, un compozitor de mare succes, domnul Călin Nicolau, şi cu soţia acestuia. Trecu un an, trecură doi, trei. Jean-Pierre Haralamb muri în închisoare de vechea lui boală; cei condamnaţi împreună cu el fură eliberaţi înainte de împlinirea anilor de pedeapsă, în virtutea uneia din amnistiile pronunţate în vremea aceea; Gogu Apostolescu intră la puşcărie şi ieşi şi el; cooperativa se dizolvă; iar doctorul Eremia, nemaiputînd răbda mizeria, acceptă în sfîrşit un post important într-un institut ştiinţific. Titel Negruzzi trăi şi mai departe cum trăise pînă atunci, destul de binişor, nu se ştia exact din ce; iar Elvira se îmbolnăvi de cancer; avea şaizeci şi trei sau şaizeci şi patru de ani, şi era

de multă vreme tristă. Cei care o înconjuraseră în ultimii ani, soții Eremia, Matei Duca și nevastă-sa, soții Scarlat, Călin Nicolau și cu nevastă-sa (căci și compozitorul intrase în cerc), soții Dabija o vedeau zilnic, în cele cîteva luni cît dură boala. Unii îi erau rude – deși numai veri de-al doilea, sau de-al treilea, ca domnul Dabija; alții, ca Matei Duca, nu-i erau rude aproape deloc; soții Scarlat îi erau prieteni vechi. Iar doamna Eremia și soții Nicolau simțeau că o veghează, muribundă, pe nepoata de bunic a lui Lascăr Lascari, pe nepoata de unchi mare a lui Bonifaciu Cozianu, amîndoi bărbați de stat care intraseră în istorie, pe verișoara lui Dimitrie Cozianu, important personaj politic din așa-numita „rezistență din străinătate", în fine pe o femeie care fusese printre cele mai frumoase din București, și avusese o clipă șansa să devină regină neîncoronată a României.

Numai Titel Negruzzi n-o vedea deloc, nici Șerban Romanò. Șerban dispăruse, nimeni nu mai știa unde, afară poate de Gogu Apostolescu cu care cercul nu mai avea relații: Elvira spusese *veto.* Iar Titel Negruzzi mărturisea nesilit:

— Nu-mi plac spectacolele triste. Vreau să trăiesc mult, și fac asta rîzînd, amuzîndu-mă, uitîndu-mă și gîndindu-mă la persoane frumoase și la lucruri agreabile. Viața e prea scurtă ca să-mi permit să mor de viu. Țin foarte mult la Elvira, dar ce-o mai încălzește să mă duc s-o văd? Ea tot moare.

Într-o zi – era după-amiază, în septembrie, și un soare strălucitor afară modera de abia simțita umbră și tristețe a văzduhului de toamnă și a luminii din septembrie – jucau cărți ca să-și treacă timpul, soții Nicolau și el. Călin Nicolau, om de aproape patruzeci de ani, avea o coamă neagră, netunsă, mare, purta în casă o jachetă de catifea și pe stradă o beretă largă, sau o pălărie cu boruri excepțional de largi; altminteri, stofe englezești, pantofi italienești, cravate de la Paris. Compusese simfonii, concerte, opere, operete, muzică pentru filme, fusese de trei ori laureat al Premiului de Stat: era unul din numeroșii artiști pe care statul socialist îi scosese din obscuritate și sărăcie, și le dăduse notorietate, independență materială, titluri și decorații. Doamna Nicolau, Anne-Marie, era fata unui general Turtureanu, care făcuse bani în timpul războiului, prin singurul soi de mijloace prin care un general poate face bani în timpul unui război; generalul făcuse mai tîrziu pușcărie, apoi ieșise, și acum era pensionar. Iar domnișoara,

căsătorită întîi cu un tînăr actor, divorțase și-l luase pe omul de succes Călin Nicolau. Apartamentul pe care-l aveau li-l dăduse Ministerul Culturii; covoarele scumpe, tablourile de Luchian și Petrașcu, din care compozitorul avea o colecție, biblioteca, pianele, fuseseră cumpărate recent; soții Nicolau erau, prin întreaga lor existență socială, oameni ai vremii lor. Dar conștiința e un reflex al existenței, iar operațiile intelectului și memoriei care creează această imagine în oglindă se fac în timp, mai ales cînd, cum e cazul conștiinței sociale, elaborarea e operă colectivă. Și multe conștiințe individuale sînt de un înalt grad de inerție. Astfel se explică faptul că asemenea oameni, în loc să constituie în conștiința lor valorile și elementele noii conștiințe sociale, preferau să gîndească și să simtă în vechile tipare, să creadă că, socialmente, Elvira Vorvoreanu e ceva important, ca și amicul casei, Titel Negruzzi, sau sărmanul Matei Duca, îmbătrînit și cu totul împuținat. Încercau să recreeze un simulacru al vechii lumi bune, să se simtă părți din ea, care nu i-ar fi primit niciodată; căutau cu orice preț valorile legitimate de vreme, legitimitatea, în conștiința sau mai bine preconștiința socială fiind egală cu vechimea; căci e mai ușor să primești valori vechi, decît să creezi sau să impui valori noi, și mai ușor să recunoști o legitimitate decît s-o dovedești. Astfel, și altfel nu, se poate înțelege că Titel Negruzzi trăia cu doamna Anne-Marie Nicolau, și că-i fascina pe soți povestindu-le amintiri uneori false, alteori exagerate, din trecutul său monden.

Acum, jucînd cărți în acea splendidă lumină de toamnă care intra pe fereastră și cădea pe covorul de pe masă, le povestea ca de obicei ultimele știri:

— Mi-a scris Dim Cozianu prin cineva care a venit de la Paris, spunea el.

— Ah, da: ce mai face Dim Cozianu? întrebă cu mult interes Anne-Marie Nicolau, care-l nu-l văzuse niciodată la față pe Dimitrie Cozianu și cu atît mai puțin îi fusese prietenă, că să-i spuie pe numele cel mic: fenomen banal al snobismului în toate vremurile, familiaritatea cu persoanele ilustre sau notorii cînd acestea nu sînt de față.

— Face foarte bine, a fost în Statele Unite și se duce în Scoția. Dar scrisoarea cea mai interesantă, zise Titel Negruzzi – care vorbea curgător și le distrăgea atenția celorlalți doi ca să poată trișa mai ușor – scrisoarea cea mai interesantă e a lui Riri Duca. A fost la o garden-

party la Versailles, în onoarea fostului rege al Cirenaicei; toată lumea era în costume din secolul al XVIII-lea, copiate după Boucher și Watteau și Gainsborough; Riri a făcut senzație costumată în Lady Hamilton; s-a supat într-un cort de satin alb căptușit cu *faille corail*, cu ciucuri auriți, mari cît un cap de copil, și covoare de Aubusson și de Savonnerie pe jos, serveau numai negri mici cu turbane imense de mătase, hăinuțe *à la française*, ciorapi de mătase și tocuri roșii, s-a cîntat muzică de Lulli în teatrul Mariei-Antoinette, cu fotoliile toate în catifea albastră, și luminat cu lumînări!

— Ce rafinament! rîse ușurel Anne-Marie Nicolau, cu o excitare aproape erotică în glas și în priviri.

— Iar ați pierdut, zise Titel Negruzzi. Ce naiba jucați așa de prost azi?

— N-am liniște, trebuie să mă duc pe la săraca Elvira, zise doamna Nicolau uitîndu-se la ceas. Nu vii, Titel?

— Nu, dragă prietenă: sînt prea bătrîn; dumneata, sau maestrul, care sînteți tineri, puteți să vă permiteți...

— Hai, vino, te rog. Nu e elegant s-o lași așa. În fond, ați fost prieteni. Hai, că te duc cu mașina; știu că ești leneș, dar te duc cu mașina. Călin, nu-l lăsa să mă refuze! insista doamna Nicolau, aproape cu emoție.

Titel Negruzzi cedă; iar ea, în mașinuța pe care o conducea cu țigara în gură *pour se donner du genre*[1], îl întrebă zîmbind:

— Ce-ți vine să te faci mereu bătrîn? Ești foarte bine! Știi la ce mă gîndeam cînd spuneai că ești bătrîn?

— Știu, rîse amabil Titel Negruzzi. Și eu, tot la aia mă gîndeam, și tocmai de aceia vorbeam de bătrînețea mea: ca să-mi savurez triumful.

Și-i luă de pe volan una din mîinile înmănușate și i-o sărută. Apoi întrebă politicos:

— Cum merge opereta lui Călin?

— Nu știu, răspunse ea disprețuitor, dînd din umeri. Nu mă interesează ce face Călin pentru *ăștia*. Ar fi trebuit să fie liber să scrie ce vrea; atunci și-ar da măsura.

— Da, zise Titel Negruzzi fără să se pronunțe; era convins că domnul Nicolau n-are nici un fel de talent.

---

[1] Pentru a părea distinsă.

Ajunseră acasă la Elvira, care stătea tot în fosta casă a lui Bubi Ipsilanti, tot la mansardă; intrară prin dos, urcară pe scara de serviciu, pînă în podul plin de mobile ruinate, ocoliră ligheanul de faianță, și intrară. Era multă lume la Elvira: soții Eremia (doctorul venise să-i facă o injecție de morfină bolnavei care avea dureri mari), doamna Calomfirescu, nebuna, care avea mai mult ca oricînd un aer de strigoaică, doamna Dabija, blajină și mută. Cîți erau, umpleau odaia; Anne-Marie Nicolau și cu Titel Negruzzi trebuiră să stea în picioare.

Era cald aici înăuntru, mirosea a doctorie și a parfum franțuzesc („Femme" al lui Marcel Rochas, la modă printre cucoanele din jurul Elvirei, care acuma toate își permiteau mici luxuri), iar bolnava, cu spatele la fereastră, îi privea pe noii veniți. Slăbise, pielea i se trăsese pe oasele feței și o schimbase într-un fel care-l cutremură pe Titel Negruzzi: o cunoscuse în 1917, cînd Elvira avea douăzeci și șapte de ani; și acuma era mai tînără chiar decît atunci, frumoasă cum nu fusese de douăzeci de ani; dar de o frumusețe cumplită, căci în locul ochilor de smaragd, erau două bucăți de sticlă tulbure, lucioasă dar fără străvezime, fără puritatea de pe vremuri; iar fața negricioasă, de o culoare caldă, era acum vînătă, de un vînăt pămîntiu, uniform, iar buzele roșii erau vinete și ele, decolorate. Parcă era o mumie, cadavrul unei fete de optsprezece ani, proaspăt îmbălsămat.

— Uite, ți l-am adus pe Titel, zise doamna Nicolau.

— Ce mai faci? suflă muribunda. Ce mai e nou?

Titel Negruzzi amuțise, îngrozit. Îi venea să fugă, dar n-avea putere: încremenise. Doamna Nicolau îl ciupi de braț cît putea de tare. Titel Negruzzi tresări.

— *Merçi* bine, dar tu? Arăți bine, zise el.

— Da, mă simt mai bine. Au început să-mi treacă durerile. Ce mai e nou?

— Păi... totul e perfect, zise Titel Negruzzi.

— Da? suflă Elvira. Mai avem mult?

— Ce să avem? întrebă el, aiurit.

— De așteptat, zise Elvira și zîmbi indulgent la atîta zăpăceală.

— A, da, sigur: nu mai avem decît vreo două–trei luni, exclamă el cu tărie.

— Și pe urmă mergem la Paris, zise doamna Calomfirescu. Elvira mă ia cu ea la Paris, să mai simt și eu că trăiesc.

— O să mergem, zise Elvira. O să mergem. Ne facem *liftinguri* la cel mai bun chirurg facial, şi rochii la Dior, şi...

I se stingea glasul.

— Şi ne ducem să dansăm! zise doamna Calomfirescu.

Doamna Nicolau ceru:

— Povesteşte, Titel, ce ţi-a scris...

Titel Negruzzi o luă de braţ, speriat: nu trebuia să audă Elvira numele fostei doamne Duca, care, ea, *era* la Paris. Înţelesese. Înţelesese mai bine decît toţi.

— Mi-a scris Dim, Elviro! zise el. Te aşteaptă; ne aşteaptă pe toţi; a fost la o *garden-party* în onoarea fostului rege...

Şi continuă să povestească. Îşi dădu seama că nu numai Elvira, ci şi celelalte, şi chiar şi doctorul Eremia îl ascultau la fel, cu ochii ţintă la el şi cu un zîmbet de copil căruia-i povesteşti un basm. Cînd isprăvi, doamna Calomfirescu exclamă:

— Vreau şi eu! Vreau să dansez!

Doctorul Eremia îi făcu Elvirei în clipa asta injecţia de morfină, şi pleoapele mari şi vinete ale bolnavei începură să-i cadă peste ochi. Titel Negruzzi ieşi fără un cuvînt, se năpusti pe scări în jos, ieşi pe stradă, unde începu să umble mai normal. Abia îşi venea în fire, cînd o maşină se opri lîngă trotuar şi cineva se dădu jos, ca să-l întîmpine cu braţele deschise: Gogu Apostolescu, în haine noi şi croite elegant; din maşină, o tînără cu părul tuns scurt şi vopsit galben îl privea cu ochi fardaţi, strîmbînd o gură fardată.

— Ce faci, domnule! exclamă încîntat Gogu Apostolescu. Ce faci?

— Lasă-mă, Gogule, că era să mor, bîigui Titel Negruzzi, şi-i spuse în două cuvinte ce văzuse.

— Săraca, zise Gogu Apostolescu. Şi zi, tot speră să plece la Paris? Săraca. Ce-o fi făcut cu bijuteriile?

— Mă întreb, zise Titel Negruzzi.

— Ai auzit tu de vreo vînzare? întrebă Gogu.

— Nu, nimic. Le-o fi pierdut.

— Nu cred. În fine, treaba ei. Tu ce mai faci? Arăţi bine, aud că ai succes la cucoane.

— Nu, sînt prea bătrîn. Dar tu? Cooperativa?

— Am deschis o fabricuţă de lumînări, un atelier.

— Şi? Merge?

– Mi-am cumpărat maşină.

– Şi văd că ai şi pasageri. Bravo! Mai dă-mi un semn de viaţă!

– Neapărat. *Au revoir,* Titel.

– *Au revoir.*

Gogu se sui în maşină şi porni. Titel se duse să bea, singur. Pe drum se întreba, atras fără să vrea de gîndul acesta: „Adevărat: unde-or fi bijuteriile?“ Apoi renunţă: era imposibil să afli.

Elvira muri peste o lună de zile, mereu aşteptînd să plece la Paris, să cucerească Parisul. Bijuteriile nu le găsi nimeni. Erau sub podea. În odăiţa ei se mutară alţi oameni, care făcură curăţenie, apoi locuiră acolo fără să bănuiască nimic. Smaragdele brîncoveneşti sînt departe de ţară, dar smaragdele Sofiei Lascari sînt şi acuma sub podeaua unei odăi de la mansardă, într-o casă din mijlocul Bucureştilor, şi nimeni nu ştie.

PARTEA A DOUĂZECI ȘI PATRA

Tinerețea lui Pius Dabija

I

Cleopatra Cozianu, mai tîrziu Apostolescu, a avut trei copii cu Eustaţiu Cozianu, fratele cel mai mare al Davidei: întîiul, Manolică, tatăl lui Dimitrie Cozianu; pe urmă o fată, Olga, care nu era făcută cu Eustaţiu ci cu Lascăr Lascari; această Olga s-a măritat cu un prinţ Duca, fratele colonelului Duca şi văr cu tatăl lui Matei Duca; Olga Duca a avut un singur copil, pe Ghighi Duca, cu care s-a stins această linie a familiei. Al treilea copil al Cleopatrei, tot o fată, Zoe, s-a născut din scurtele şi păcătoasele dragosti ale Cleopatrei cu Bonifaciu Cozianu; această Zoe s-a măritat cu un domn Radovişteanu, moşier cu proprietăţi în cîmpia Dunării, şi a avut cu el o fată, pe Ana, Annette, născută în 1896, cînd Zoe avea douăzeci de ani şi era măritată de doi (pe vremea aceea, fetele se măritau şi la şaisprezece şi şaptesprezece ani). Annette a fost o fiinţă ciudată, retrasă, niţel maniacă. Părinţii i-au murit amîndoi în epidemia de gripă spaniolă din 1918; rămasă singură, moştenitoare a unei averi destul de importante, îşi petrecu cîţiva ani departe de ţară, prin Elveţia, Germania, ţările nordice, Anglia. În 1920, guvernul român, speriat de vecinătatea revoluţiei socialiste din Rusia, se hotărî să facă o reformă agrară care să domolească măcar pentru o vreme frămîntarea ţărănească; şi astfel domnişoara Radovişteanu rămase cu numai cîteva sute de pogoane; trebui să se întoarcă acasă, să aibă grijă de moşie, ca să nu rămînă cu totul săracă. Vecinul ei de moşie era un domn Dabija, care credea că descinde din Dabija, principe al Moldovei după Gheorghe Duca şi înainte de Dimitrie Cantemir; dar genealogia era destul de nesigură, şi era chiar probabil că domnul

Dabija nu se trage decît din vagi boiernaşi sau răzeşi. Domnişoara Radovişteanu moştenise poate de la bunicul ei neştiut, Bonifaciu Cozianu, ochii albaştri; sau poate nu de la el, căci n-aveau expresie. De altfel nici personalitate, nici talente deosebite; era ştearsă, oarecare, timidă; dacă o cunoşteai mai bine descopereai ciudăţenii, manii, un dram de ţicneală. Se îndrăgosti cu o pasiune unică şi definitivă de domnul Dabija, bărbat înalt, falnic, cu o frunte boltită, o coamă bogată de poet inspirat sau de muzicant de geniu, sprîncene stufoase, nişte ochi sumbri şi sălbatici, mereu plin de idei numeroase şi variate, pe care le aplica scurt timp şi le părăsea apoi, născute toate dintr-una fixă: că el, Dabija, este un om eminamente practic, care va reforma exploatarea solului în România şi, cînd toţi proprietarii îl vor imita convinşi de rentabilitatea metodelor sale, va schimba harta politică a ţării. Era în puterea vîrstei, la treizeci şi cinci de ani, cînd rămase şi el doar cu opt sute de pogoane din patru mii, şi asta îl hotărî să devină salvatorul şi profetul latifundiilor.

Din aceşti părinţi se născu în 1924 Pius Dabija. Înainte de-a se duce să-l înscrie pe noul născut în registrul stării civile, domnul Dabija o întrebă pe mama copilului ce nume să-i dea. Ea, care crescuse la pension în Elveţia printre fete englezoaice, americance şi scandinave, toate protestante de diferite confesiuni, şi elveţiene calviniste, suflă blînd:

— Să-şi aleagă numele şi religia pe care-o să le vrea el; e chestiune de conştiinţă a lui.

— Da, ai dreptate, zise domnul Dabija. Dar ce facem, că sînt obligat să declar un nume.

Lehuza se gîndi puţin, apoi zîmbi tot atît de blînd:

— Pius.

— Pius? dar e o idee excelentă, zise domnul Dabija. Excelentă idee: numele e bun în oricare religie, prin ceea ce înseamnă.

Şi plecă, satisfăcut. N-o iubea prea mult pe nevastă-sa: o luase, ca om practic ce se afla, ca să alipească cele două moşii. Dar ţinea la ea: prea îl adora. „Şi uite – se gîndea el coborînd scările şi urcîndu-se în trăsură ca să se ducă la primăria din sat – uite, că aşa nepractice cum sînt, femeile au şi ele momentele lor de ingeniozitate, mai ales în chestii de-astea, ca religia, şi alte asemenea."

Primarul din sat înscrise naşterea lui Pius Dabija, de sex masculin, de naţionalitate română, fără religie.

Mai tîrziu, înainte ca Pius să-şi poată pune problema alegerii unei religii, fură obligaţi să-l boteze, fiindcă nu-l primeau la liceul din N...

— Domnule Dabija – spunea directorul – este absolut imposibil să primim un copil fără nici o religie. Avem elevi de religie mozaică, doi protestanţi, copiii doctorului Gaertner, şi un catolic, al lui De Sanctis, antreprenorul de construcţii de pe Calea Beliei. Dar *fără religie* n-avem şi nu putem primi.

Astfel că Pius, la zece ani, în chiloţi de baie, în picioare lîngă cristelniţă, fu botezat ortodox. Preotul nu voia să-i dea numele acesta care, spunea el, nu există în calendarul ortodox.

— Uite ce e, părinte – zise domnul Dabija – eu sînt un om practic, şi nu-mi place să pierd vremea. Dacă nu-l botezi dumneata, mă sui cu el în trăsură şi mă duc cu el la capelă, la catolici (N..., orăşel valah, n-avea mulţi catolici, nici biserică romano-catolică; doar o capelă), şi-l botez acolo!

Preotul se gîndi o clipă că e mai bine ca biserica ortodoxă română să nu piardă un credincios, pentru un lucru neînsemnat, cum ar fi un nume, şi încă un nume evlavios. Se uită la puştiul voinic, tuns scurt, cu picioruşe groase, cu un cap mare rotund şi ochi cenuşii-albaştri, ca ai străbunicului său Bonifaciu. Puştiul, în pantalonaşi de baie, desculţ, stătea şi părea absent: se uita în gol, indiferent la dezbaterea asupra numelui. Afară era o vreme strălucitoare, septembrie luminos şi cald, sfîrşitul vacanţelor; caii de la trăsura domnului Dabija scurmau cu copitele. „Pius, se gîndea preotul. Aş înţelege, dacă ar fi să-l facă preot sau călugăr. Dar aşa cum îl văd, ce-o să iasă din el? Un ciocoiaş bleg."

— Bine, spuse preotul. Să-l botezăm Pius.

II

Pius Dabija nu fu deloc impresionat de ceremonia botezului. Îl impresionau alte momente. Unele, în mod inexplicabil. De pildă, prima amintire conştientă. N-avea s-o uite niciodată. De ce?

Avea poate doi ani. Sau poate mai puţin: un an. Era mic, burtos şi gol puşcă. Stătea întins pe o bancă lungă de lemn, şi era cald. Era

primăvara. Numai primăvara există o lumină ca asta, puternică, straşnică, o lumină care-şi purta trena regală peste lume. Numai primăvara e în Cîmpia Dunării un cer de un albastru atît de curat şi de intens, adînc şi dens de parcă n-ar fi aer ci apă sau cristal. Şi afară de cerul acesta era deasupra şi o coroană de copac, un frunziş imens, des, stufos, gras, zemos, parfumat, amar: frunzişul unui nuc de vreo cincizeci de ani, un nuc în puterea vîrstei, un copac bărbat. Stătea acolo, drept şi gros şi cu crengile groase crăcite în văzduh şi grele, încărcate, gemînd sub povara muntelui de frunziş. Lîngă plodul golaş care se pîrlea la soare şedeau două femei în ii albe înflorate pe umeri, şi legate la cap cu marame negre şi cu fote negre; erau nişte femei mari şi frumoase şi torceau, vorbind; lui, care încă nu pricepea bine vorba oamenilor mari, i se părea că murmurul lor e o bodogăneală fără sens, adormitoare. Erau, probabil, două femei de la curte care n-aveau treabă în clipa aceea şi torceau. Aceasta fu prima amintire. A doua, este explicabil de ce i s-a întipărit atît de bine în minte.

Avea şase ani. Sau poate numai cinci. Îl admira pe tatăl său, falnic cum era şi vorbind tare, răsunător. Cu atît mai mult cînd îl vedea călare; iar domnul Dabija călărea un ceas în fiecare zi: pentru sănătate: un om practic, un agricultor modern, îşi întreţine sănătatea făcînd sport.

Era într-o zi de început de toamnă, cu nori rotunzi, rotaţi, cu pîntecul negru, înghesuiţi în văzduh de nu se vedea nici un petic de cer. Pămîntul bătut în curte era galben, uscat, prăfos. Cîinii se plimbau de colo pînă colo, plictisiţi, clănţănind după muşte. Pius Dabija era un băieţaş grăsun, cu un aer bleg, gol puşcă, afară de nişte pantalonaşi bufanţi, scurţi de tot. Stătea în mijlocul curţii şi se uita la cîini; deodată, cîinii tresăriră şi se repeziră la poartă. Doi rîndaşi deschideau poarta să iasă domnul Dabija călare. În clipa cînd domnul Dabija ieşi pe poartă, cîinii se repeziră lătrînd cu turbare la botul calului. Calul smucea capul în sus, se ridica în două picioare, sforăia rostogolind ochii speriat, de i se vedea albul ochilor, însîngerat; cîinii hămăiau înnebuniţi, săreau în aer să-l prindă de bot; domnul Dabija abia reuşea să stăpînească calul şi răcnea:

— Închideţi dracului cîinii ăştia!

Iar rîndaşii azvîrleau cu bucăţi de lemn şi cu pietre după cîini, înjurîndu-i. Deodată călăreţul nu se putu ţine şi alunecă din şa, calul

zvîcni de sub el şi ieşi în galop pe aleea din faţa casei. Rîndaşii se repeziră să-l ridice pe domnul Dabija, care avea fruntea plină de sînge, ca şi vîrful nasului: căzuse cu faţa în pietriş, şi înjura din răsputeri de dumnezei, de mame, de cruci, de parastase şi biserici. Figura aceea plină de praf şi de sînge îl tulbură deodată pe micul Pius Dabija, îl făcu să-şi piardă capul cu totul şi să alerge pînă în spatele casei, unde erau nişte castani mari şi stufoşi, şi umbră, şi o peluză, şi fotolii de paie şi nişte *chaises-longues* de pînză vărgată în roşu şi alb. Acolo nu era nimeni. Băieţaşul întoarse casei spatele şi se uită la cer, căruia îi ceru cu patimă:

— Dumnezeule, să nu moară! Dumnezeule, să nu moară!

Nori albicioşi, cu pîntecul de funingeni, alunecau foarte încet, înghesuiţi în văzduh. Nu se mişca nici o frunză. Trosneau lemnişoare în iarbă. Micul Dabija mai stătu cîteva clipe aşa, apoi se-ntoarse încet în curte.

A treia amintire era iarăşi mai puţin explicabilă decît aceasta, dar mai explicabilă decît prima. Doamna Dabija învăţase la pension că educaţia copiilor mici cere să li se citească basme, şi, pe cît posibil, basme din propria lor literatură naţională. Astfel că îi citise lui Puiu (toată lumea îi spunea Puiu), cînd avea vreo şase ani, *Harap-Alb şi Tinereţe fără Bătrîneţe şi Viaţă fără de Moarte.* Avusese mari greutăţi: trebuia să-i explice cuvîntul *smicele,* şi nu ştia; apoi, cînd Spînul îi spune lui Harap-Alb, „ah, slugă necredincioasă“ şi-i taie capul cu paloşul pe care l-a sărutat Harap-Alb, Puiu se făcu alb la faţă; iar cînd Făt-Frumos umblă, gîrbov şi albit şi slab, prin ruinele palatului părinţilor săi, şi *„mai deschise un tron şi auzi un glas stins de tot: «Bine-ai venit, Făt-Frumos, că de mult te aşteptam», şi era Moartea lui, care-l aştepta, şi-i trase o palmă, iar el căzu jos şi se făcu scrum“.* Puiu nu spuse nimic, dar nici nu mai vorbi toată ziua aceea, iar a doua zi, o întrebă pe maică-sa, pe neaşteptate:

— Mamă, de ce ţineau moartea într-un tron?

Domnul Dabija nu ştia nici el; căutară în bibliotecă, în dicţionare, şi găsiră ce înseamnă.

— Dar de ce întreabă?

— L-a impresionat un basm, spuse liniştită doamna Dabija.

Domnul Dabija care era preocupat de pesta ce-i pustia ferma de găini Leghorn, nu mai întrebă nimic despre basm și-și văzu de treburi.

Doamna Dabija învățase la pension în Elveția că copiii trebuie să doarmă în orice anotimp cu ferestrele deschise. Lectura din basme i-o făcu lui fiu-său într-o după-amiază de decembrie. A doua zi fu povestea cu tronul. A treia fu urîtă, cu viscol care venea de departe și bubuia ca o canonadă. Micul Dabija dormea adînc, în odaia lui în care erau zece grade sub zero din pricina ferestrei deschise și înțepenite. Era acoperit cu o plapumă atît de groasă, împachetat în ea de jur împrejur, încît i se făcu prea cald, și scoase brațele. Dormi o vreme cu brațele sub cap, pe cînd afară zăpada spulberată țîșnea peste cîmpie și lupii dîrdîiau și scheunau de frig prin scorburile sălciilor despletite de vînt. Deodată băiețașul se trezi. Îl dureau coatele. De aceea se trezise. Da, îl dureau de-adevărat, nu în vis, ci tare. Înțepeniseră de frig. Își trase iar brațele sub plapumă, să le încălzească. Dar rămase treaz. Și atunci se gîndi că poate muri și el ca Harap-Alb sau Făt-Frumos, oricînd. Încercă să-și închipuie cum e cînd nu mai trăiești. Și văzu foarte desluşit în imaginație (căci avea o imaginație vizuală și auditivă excepțională, nebănuită de părinții lui), văzu foarte desluşit *întuneric*. Și simți (imaginația cenestezică nu-i era mai puțin dezvoltată) foarte puternic *golul*. Îl apucă o spaimă cumplită, care-l însemnă poate pentru restul vieții, și care ar fi avut alte urmări, imediate, dacă nu s-ar fi auzit o bufnitură enormă și după aceea glasuri prin casă, tropăială pe coridoare, vocea domnului Dabija care striga, chemînd pe cineva. Pius ieși din odaie, tremurînd de frig, și văzu oameni cu felinare aprinse în mîini și cu saci în cap, care forfoteau pe coridor; și pe doamna Dabija, care se repezi la el:

— Ce-i cu tine aici? Treci în pat!

Îl luă de umeri și-l împinse îndărăt în odaie, îl înveli, îl sărută pe frunte și-i spuse poruncitor:

— Dormi.

— Mamă ce s-a întîmplat? întrebă băiețașul. Am auzit ceva care face buf!

— Nimic n-a făcut buf, zise doamna Dabija cu un aer nemulțumit, ascultînd glasuri ce veneau acum de afară, amestecate cu bubuiturile

viscolului. N-a fost nimic. Dormi, repetă doamna Dabija și ieși, lăsîndu-l în întuneric.

Dar el sări din pat și se strecură la bucătărie, prin casa mare plină de scîrțîituri de mobile și de podele, de țiuit în hornuri, de glasuri groase undeva la intrare. La bucătărie era aprinsă numai o lampă cu gaz și oamenii cu bocancii sau opincile pline de zăpadă, cu fețele roșii de frig, tropăind în lăcăria pe care-o făcuseră pe jos cu zăpada adusă de afară, își suflau în pumni și beau țuică fiartă. Pius îl trase de mînecă pe moș Vasile, paznicul de la vie:

— Ce e, moșule?

— Nimic nu e, zise moșul pe sub mustăți. A zburat acoperișul.

Acoperișul fusese refăcut anul trecut, cu mulți lucrători și gălăgie, și murdărie și dezordine. Fusese făcut plat, ca o masă cu placa de scîndură mai largă decît ce e dedesubt. Pius văzu acoperișul a doua zi, mare și rupt, în zăpadă; iar la masă, întrebă deodată:

— Tată, de ce-a luat vîntul acoperișul?

— Fiindcă idioții ăștia de meșteri de-aici nu înțeleg nimic, răspunse furios domnul Dabija. Apoi adăugă: Vite! Orice e modern, îi sperie! Am să fac un acoperiș *eu! strigă* el. Și tot modern. Și-o să stea.

Acoperișul de carton pus imediat ținu pînă în primăvară, cînd se stricară de ploaie două tavane de la etaj; în vară, domnul Dabija puse dulgheri la lucru și făcură alt acoperiș, tot plat, care ținea bine.

— Vezi! exclama el, triumfător. Și într-adevăr, acoperișul stătu, pînă în ianuarie, cînd zbură iar, și fu înlocuit cu altul de carton, apoi cu altul, de tablă, care-l reproducea pe cel vechi.

III

Dar perioada asta fu, pentru domnul Dabija, plină de alte contrarietăți, neplăceri și motive de nemulțumire, de indignare și pînă la urmă de desperare. E perioada în care Pius împlinea șapte, opt, nouă, zece ani. În acești șase ani, deci, între 1928 și 1934 domnul Dabija-tatăl încercă să-și aplice programul de

reforme şi inovaţii care să-l facă foarte bogat, şi să arate calea de viitor a marii proprietăţi agricole în România.

Dar găinile Leghorn, făcute din ouă aduse cu avionul din Anglia, muriră de pestă, şi pînă să moară de pestă, suferiră de schimbarea de climă iar ouăle pe care ferma domnului Dabija le trimise în străinătate la firmele din Germania se întoarseră, fiindcă n-aveau mărimea stipulată în contract; pe drum, se stricară, şi astfel ferma mirosi o zi a ouă împuţite, în aşa hal, încît trebuiră să le îngroape noaptea pe cîmp oamenii mînaţi de domnul Dabija, calm, şi cu o batistă muiată în apă de colonie la nas.

Sosiră cu trenul din Austria vaci de lapte Siementhal; jumătate crăpară din păscut ce nu le pria, în primul an, 1929; pe celelalte le duseră văcarii la taurul din sat, care strică rasa şi viţeii ieşiră corciţi. Domnul Dabija construise o pivniţă rece, şi cumpărase o instalaţie de pasteurizare a laptelui, care mai exista şi după zece ani, nefolosită; după aceea domnul Dabija, în lipsă de bani, în 1945, vîndu tot. Pivniţa se prăbuşi: terenul era umed, nu departe de Dunăre.

În 1930, nimeni nu mai găsea bani cu împrumut, băncile dădeau faliment, preţurile la cereale căzuseră. Domnul Dabija cumpărase, după prospecte trimise din Occident, maşini de semănat porumb; dar erau construite pentru altfel de teren, şi ţevile prin care trebuiau să se scurgă boabele se astupau mereu cu pămînt; în 1931, porumbul se făcu foarte prost pe pămîntul domnului Dabija. Dar trebuiau plantaţi pomi roditori: cine n-are succes cu porumbul poate face avere cu exportul de fructe. Domnul Dabija comandă peri, caişi, meri, piersici, pruni care să facă Reine-Claude, de la o firmă din Timişoara; firma îi trimise două mii de puieţi, pe care-i plantă toată toamna; chiar şi micul Dabija, în vîrstă de vreo opt ani, învăţă să puie gunoi în groapă, nici prea mult, nici prea puţin, şi adîncimea la care trebuie pus pomişorul, nici prea adînc nici prea la suprafaţă; dar peste şase luni, prin aprilie 1932, înverziră două mii de pruni sălbatici. Domnul Dabija avu o criză de furie şi de desperare; începu un proces, însă nu-l duse niciodată pînă la capăt.

— Toţi vor să mă distrugă! Toţi! exclama el, galben, cu coama zbîrlită, cu ochii lucioşi ca de febră, ca un genial poet romantic. Simt în mine reformatorul, şi nu le convine! striga el.

Doamna Dabija îi spunea copilului:

— Puiule, nu mai sta aici şi holba ochii, papa e supărat pe oamenii răi. Du-te şi bea-ţi zeama de spanac.

Micul Dabija se ducea încet spre uşă, în silă, adunînd în sine îndrăzneala de-a fugi de-acasă să se joace, dezertînd de la zeama de spanac dinainte de masă. Dar doamna Dabija striga:

— Puiu! Ia stai!

Şi-l lua de mînă şi pornea cu el, în pas vioi şi ferm, ca o persoană cu educaţie occidentală şi nordică, şi soţia unui om practic. Îl ducea în bucătărie, unde aşteptau la gheaţă paharele cu oribila zeamă groasă şi verde, alături de farfurioara cu carne crudă tocată mărunt. Băiatul mînca o tartină de carne crudă unsă pe pîine de însăşi doamna Dabija, şi bea un pahar de spanac pînă la jumătate, greu, strîmbîndu-se. Doamna Dabija spunea pe un ton vioi şi sănătos, *briskly* cum zic englezii:

— Hai! Hai! Curaj! Dă-l pe gît!

Pius îl dădea pe gît şi înghiţea după aceea greu, gîfîind. Doamna Dabija turna într-o ceaşcă patru-cinci gălbenuşuri de ou, zahăr în pudră pe deasupra, şi amesteca; cleiul galben şi greţos de dulce, cu miros de ou crud, apărea sub ochii şi nasul tînărului Dabija, cu aceeaşi încurajare, *briskly:*

— Hai, papă, că-ţi face bine. E foarte sănătos. Conţine vitamine. Aşa. Şi acuma, încă un pahar de zeamă de spanac; pe urmă poţi să te duci să te joci.

După aceea Pius pleca şi se plimba pe cîmp, singur, sau se juca cu cîinii, ori îl luau băieţii oamenilor de la curte să se joace împreună. Îl învăţau multe lucruri, dintre care unele nepotrivite cu ce trebuie să ştie şi să nu ştie un băiat de familie. Tot aşa şi lucrătorii de la vie, şi moş Vasile care, după ce mînca fasole şi bea un gît de ţuică, se mişca în loc şi spunea cu un oftat de mulţumire şi un zgomot intestinal:

— Haşaa... acuma dezlegai şi sacul cu b...

Dar după aceea dezlega şi sacul cu poveşti, din război, şi dinainte de război, şi basme, şi ce se mai întîmplase prin sat. O dată îi scăpă chiar o vorbă despre „boierul ăsta al nostru, zărghitul". Tînărul Dabija asculta, în crama plină de umbre roşiatice-cafenii şi de lumini de aur ca un tablou de Rembrandt; pe urmă se uita după oamenii care umblă prin vie în spinare cu cazanul verde al aparatului de stropit, şi cum înaintează, siluete verzui-cafenii, printre tufele verzi-albastre, sub cerul albastru înecat în lumină.

Apoi zise la masă o dată:

— Tăticule, tu eşti zărghit.

Doamna Dabija îi trase o palmă, musafirii, vecini de moşie, se înecară cu supa, iar domnul Dabija, măreţ şi cu ochi sălbatici ca un cal de rasă, întrebă:

— Cine ţi-a spus? Ştii ce înseamnă ce-ai spus?

— Nu ştiu, recunoscu băieţaşul (avea opt ani).

— Mda, zise domnul Dabija, şi vorbi despre altceva, în tăcerea celorlalţi.

Pius se duse s-o întrebe pe bucătăreasă ce înseamnă zărghit:

— Zurliu, ce să-nsemne; într-o ureche, sărit, bezmetic, buimac, slab de minte, sărac cu duhul, trăznit, bătut în cap, dezminţat, sau, cum auzii că zic unii, *nebun*, răspunse serios bucătăreasa, care încă nu aflase.

Pius se-ntoarse sus, gînditor. Apoi o întrebă pe maică-sa o dată cînd erau singuri:

— Mămicule, papa e nebun?

— Nu e nebun – răspunse cu seninătate doamna Dabija – e un geniu, şi nimeni nu-l înţelege şi nu-l apreciază aşa cum merită, afară de mine. Ce ţi-a venit să pui asemenea întrebare stupidă?

El nu răspunse.

Ea repetă întrebarea.

— Nu ştiu, răspunse el, grav şi meditativ.

Doamnei Dabija îi veni să-i ardă o palmă, dar se stăpîni: nu trebuie să pedepseşti copiii pentru greşeli pe care ei nu le înţeleg.

Şi continuă să-l culce în ger iarna, să-i dea zeamă de spanac, carne crudă şi gălbenuşuri de ou şi să-l lase să doarmă pînă la năuceală: copiii trebuie să-şi fortifice sistemul nervos prin somn mult.

Dar regimul acesta şi alte cauze mai puternice îl făceau pe micul Dabija să treacă prin tulburări ciudate. Era adeseori bolnav, mereu taciturn, ciudat. Zăcea după-amieze întregi cu o carte de artă (Elveţia e ţara cărţilor de artă, şi doamna Dabija mai adusese şi din Franţa, Germania şi Anglia, să-şi petreacă zilele de plictiseală la ţară) deschisă, şi cu o farfurie de prăjituri. Mînca prăjituri ore întregi, mestecînd încet, ca un rumegător, şi cu ochii săi limpezi, albaştri-cenuşii ca ai lui Bonifaciu Cozianu aţintiţi cîte o jumătate de oră asupra unei singure planşe: capul zbîrcit şi feroce al bătrînului Colleoni; sau un

cap de efeb de bronz verde, cu ochii mari deschişi şi sublima, patetica lor privire oarbă.

— Copilul ăsta mă îngrijorează, spunea cîteodată doamna Dabija. Mi se pare cam rămas în urmă.

— Pune-l să înveţe! exclama el, enervat, căci tocmai în zilele acelea crescătoria de porci de rasă era devastată de pesta porcină. Clima străină, hrana deosebită, vecinătatea vitelor inferioare însă poate imunizate ale ţăranilor, distrugeau animalele de rasă aduse de departe, după cum terenul nepus la socoteală de domnul Dabija făcea inutilizabile anumite maşini, şi după cum lipsa lui de pricepere îl făcea să intre în contracte păgubitoare. În 1933, vînduse o parte din moşie. Acuma, în vara lui 1934, îi mureau porcii pe capete.

Într-una din acele zile de vară, Pius Dabija, care avea zece ani, se duse să se joace pe cîmp, pe lîngă baltă, şi se întoarse asudat, palid, sleit, cu ochii luminaţi în cap. După care începu să lipsească tot mai mult de acasă. Săptămîni întregi, nimeni nu observă nimic. Apoi, într-o după-amiază, doamna Dabija îl căută să-l întrebe dacă şi-a făcut lecţiile: rămăsese cu examenele pe sfîrşitul vacanţei, ca apoi să intre la liceu; încă nu se întîmplase istoria cu botezul.

Casa era tăcută, mirosea plăcut a mobile de paie încălzite la soare şi care-şi exală încă chintesenţa sevei, cu aromă de miere; şi perdelele trase ţineau umbră în odăi, deşi răcoare nu se putea obţine, era cald, aproape înăbuşitor. Ţîrîiau milioane de greieri fericiţi de arşiţă şi de uscăciune în ierburile secate şi prăfuite; şi vibraţia cîmpurilor pătrundea în casă. Doamna Dabija apăsă pe clanţă şi dădu să intre, dar se izbi cu nasul de uşă: era încuiată cu cheia. Doamna Dabija bătu şi chemă.

— Puiu! Puiule, deschide!

Nici un răspuns. Doamna Dabija simţi că-i bate inima şi zgîlţîi uşa, strigînd cu glas schimbat:

— Puiule, deschide! Puiu!

Apoi, după încă alte cîteva încercări, năvăli să-l caute pe bărbatu său. Îl găsi la el în birou, copiind ceva dintr-o carte nemţească de agricultură ştiinţifică.

— Puiu! exclamă ea, galbenă, speriată, gîfîind.

Domnul Dabija o privi:

— Ce e? întrebă el.

— Nu ştiu unde e! Odaia lui e încuiată şi nu răspunde nimeni dinăuntru!

Domnul Dabija se ridică şi ieşi, cu nevastă-sa după el. În hol, dădură peste doi oameni cu hainele pline de pămînt şi de var:

— Cucoane! exclamă unul din ei, cade grajdul în puţ!

— Ce? strigă domnul Dabija.

— Se surpă! gîfîi omul.

Domnul Dabija ieşi fuga afară, în curte: lîngă peretele lung al grajdului se vedeau bîrne groase puse în piramidă, un scripete sub ele şi o gloată de oameni împrejur. Domnul Dabija îşi făcu loc printre ei şi se uită unde se uitau şi ei: la peretele grajdului. Era crăpat de sus pînă jos. Alb, văruit şi cu o crăpătură în zig-zaguri mărunte, inegale, rotunjite. Deodată se auzi un huruit înăbuşit sub pămînt, şi altă crăpătură îşi tîrî pe zid firul negru, într-o secundă. Femeile ţipară şi toţi privitorii se dădură îndărăt.

— Boierule, trebuie să astupăm puţul! spuse tare meşterul fîntînar. Eu v-am spus că nu e bun locul!

Domnul Dabija se uită la zidul crăpat. Puţul trebuia să alimenteze pompele care să aducă pe ţeavă apă la botul fiecărei vaci.

— Bine, astupă-l, zise scurt domnul Dabija, se-ntoarse în călcîie şi plecă iute, urmărit de doamna Dabija care începuse să plîngă pe jumătate, şi din goană:

— Unde e? Unde s-o fi dus? îngîna ea trăgîndu-şi lacrimile pe nas.

Sparseră uşa; nu era înăuntru nimeni. Îl căutară pe băiat prin toată casa, pînă în pod, apoi prin parc, prin curte, pe la slugi, prin grajd, pe la hambare. Nu era nicăieri şi se isprăvea după-amiaza, soarele coborîse jos de tot. În sfîrşit, o fetiţă zbîrlită şi desculţă, numai în cămăşuţă murdară şi murdară şi pe faţă, nepoata bucătăresei, zise:

— E la baltă cu băieţii.

— Unde la baltă? strigă domnul Dabija.

Fetiţa se sperie şi amuţi. Bucătăreasa însă o convinse să spuie, şi atunci rosti în silă, cu mîna-n gură şi întorcînd faţa spre fusta bunică-si:

— La groapa de cărămizi.

Porniră într-acolo fără un cuvînt. Drumeagurile erau prăfuite, umbrele sălciilor şi teilor şi duzilor se lungeau pe pămînt pînă departe, soarele roşu se lăsa îndărătul unor dealuri scunde în straturi purpurii

de praf, în stînga se zăreau bălţi întinse sclipind ca arama, stufărişuri, şiraguri de sălcii stufoase, şi dincolo de ele curgea Dunărea, tot de aramă, rîpele malului sîrbesc, de lut crud, păreau vopsite în roşu de focul asfinţitului, şi arătau, tăiate în ele ca în metal, ca în aramă, felii de umbră adîncă.

— Bună seara... bună seara... murmura domnul Dabija, trecînd pe lîngă ţăranii care-şi scoteau pălăriile.

Şi ei, în cămăşoaie şi în izmene, erau arşi de soare, şi braţele le luceau în soare, ca de aramă.

Urcară pe un dîmb – mai încolo se zăreau cuptoarele de cărămidă construite şi abandonate de domnul Dabija cînd constatase, prea tîrziu, că fabricarea cărămizilor şi transportul ar fi revenit mai scump decît cumpărarea lor pe piaţă – urcară pe dîmb şi văzură o groapă mare de lut, puţin adîncă, şi apa bălţii clipocind la doi paşi. Aici, în groapă, mogîldeţe mărunte, un cîrd de băieţi de ţărani, şedeau pe vine şi se uitau la alt băieţaş, tot pe vine şi el, care plămădea cu mîinile la un fel de pîine mare de lut.

— Puiu! ţipă doamna Dabija.

Puştii se uitară deodată toţi împreună la ea şi la domnul Dabija, apoi ţărănuşii săriră în sus şi o luară la goană. Puiu se ridică într-un genunchi. Era cu mîinile pline de lut. Părinţii lui coborîră în groapă.

— Ce faci aici? întrebă sever domnul Dabija, şi se uită împrejur. Groapa era plină de statui de lut, nici una mai înaltă decît şoldul lui de om matur. Un cal cu picioare groase şi gîtul gros – se vedea că e Harapu, armăsarul satului – un taur cu ceafa încovoiată, capul lui moş Vasile, şi altele care se fărîmiţaseră, rămăseseră doar urma vagă a ceea ce fuseseră; dintr-una rămăsese încă nemărunţit un şold rotund şi musculos de animal, lucios, lustruit, de parcă era viu; parcă erau vii şi armăsarul, şi taurul, şi moş Vasile, şi în acelaşi timp era ceva nou, o încordare nemaipomenită, furioasă, o energie bestială, în curba gîtului, în felul cum stăteau pe picioarele prea groase, urîte, diforme; iar în mutra uscăţivă şi brăzdată, numai goluri, numai lipsă de carne, a lui moş Vasile, o umbră adîncă şi tragică sub sprîncene, ca sub sprîncenele unui bătrîn Oedip, cu carnea mistuită de suferinţă şi rămas numai umbră, ruină, vestigiu al unei sublime dureri.

— Ce sînt astea? întrebă stupefiat domnul Dabija.

— Statui, îngînă Puiu Dabija, cu ochii în pămînt, murdar de noroi pînă la coate şi pînă peste glezne. Îşi mişca în noroi degetele picioarelor desculţe şi-i ieşeau cîrnăciori de humă printre degete; în mînă tot frămînta o bucată de lut.

— Vai de mine! exclamă doamna Dabija, plesnindu-şi palmele una de alta.

— Hai acasă, zise sever domnul Dabija.

Porniră toţi trei; veneau spre casă trei siluete negre cu vîlvoarea roşie în spate: un bărbat înalt şi cu părul în vînt, umblînd cu paşi mari şi bălăbănindu-şi braţele, o femeie scundă care mergea mărunt, cu mişcări reţinute, şi puştiul între ei, care umbla atît de stăpînit şi de liniştit de parcă stătea pe loc.

Acasă, la masă, îl luară cu binişorul.

— Ai văzut cum ne sperii? spuse blînd domnul Dabija. Maică-ta era să moară de grijă. De ce ţi-ai încuiat camera?

Cu ochii în farfurie, Puiu Dabija murmură:

— Am o statuie sub pat...

— Ei, poftim! suflă, iarăşi stupefiat, domnul Dabija. Apoi îşi recîştigă cumpătul şi reîncepu cum se hotărîse, cu duhul blîndeţii: Bine, dar de ce nu ne-ai spus ce faci?

Băiatul îl privi în faţă cu ochii săi foarte limpezi, într-un chip copilăresc, neted, cu gura roşie, puţin buzată, şi fruntea pătrată, joasă, curată:

— N-am vrut să ştie nimeni! zise el şi zîmbi, cu ochii luminaţi. Voiam să ştiu numai eu.

— Bine dar băieţii ăia? Derbedeii ăia mici?

Lumina din ochii lui Puiu Dabija se stinse. Răspunse pe un ton simplu:

— Ei nu se amestecă. Se uită şi nu zic nimic. Le place.

Urmă o tăcere. Doamna Dabija murmură:

— Poate are talent...

— Cum? răcni domnul Dabija. Talent? Şi ce să facă cu talentul? Să crape de foame?

— Michelangelo n-a crăpat de foame, zise băiatul.

— Ei, asta-i bună! strigă domnul Dabija. Mai are şi argumente! Michelangelo avea pe papă! Existau potentaţi care întreţineau artele! Cine vrei să-l ţie? Carol al II-lea? Vrei să moară de foame? Să se ducă

de rîpă moşia? Nu, draga mea: de-acum înainte am să-l educ eu, nu dumneata! Am să fac din el un om modern, cu spirit practic, cu cunoştinţe pozitive, care să ducă mai departe opera mea. Sculptor! Sculptor! Cine a mai fost sculptor în România? Eminescu a murit de foame! Şi era scriitor. Şi era un om de geniu. Dar ăsta! Sculptor, şi mucos, de zece ani!

— Şi eu sînt un geniu, zise liniştit Puiu Dabija, uitîndu-se în farfurie. Sînt, şi tu nu mă înţelegi.

— *Chom?* zbieră domnul Dabija. Apoi exclamă: Eşti un ţînc mucos! Şi-ai să faci ce-am să-ţi spun eu, ai să te faci agricultor modern şi-ai să devii un om bogat! Îţi arăt eu ţie!

— Ba am să mă fac sculptor, murmură Puiu Dabija.

— Să taci, că te plesnesc! strigă domnul Dabija.

Băiatul îl privi cu ochii deodată întunecaţi şi zise:

— Am să mă fac sculptor.

Domnul Dabija îi arse o palmă. Ochii băiatului se umplură de lacrimi, şi obrazul şi urechea stîngă se făcură roşii. Doamna Dabija zise sever:

— Nu ţi-e ruşine să vorbeşti aşa cu tata?

Urmă o tăcere.

— Mănîncă, şi nu mai plînge, zise doamna Dabija.

El răspunse:

— Nu plîng.

Abia mîncară. Apoi, după o consfătuire de un ceas în care nu ajunseră la altă concluzie decît că trebuia trimis la liceu şi avut mare grijă să devină într-adevăr un om bine şi capabil să-şi ţie locul în lume, urcară sus. Îl găsiră în pat, cu un album de fotografii pe genunchi. Iar în mijlocul odăii era un scăunel al lui, vopsit alb, rupt în bucăţi.

— Ce-i asta? întrebă uimită doamna Dabija.

Puiu îi privea cu ochii lui curaţi şi nu spunea nimic.

— L-a dat de pămînt pînă l-a rupt, zise domnul Dabija. Lasă, amice, că te-nvăţ eu minte. Unde ţi-e statuia?

O găsiră sub pat: un cîine, cu urechile ciulite, culcat, cu labele înainte, atent. Domnul Dabija îi dădu un picior: lutul uscat se sparse uşor. Puiu, din vîrful patului, palid, se uita. Zise cu un zîmbet crispat:

— Degeaba.

Domnul Dabija simţi că iar o să-l ia la bătaie. Ieşi repede, urmat de nevastă-sa, care repeta, îngrozită:

— Ce ne facem cu el? Ce ne facem cu el?

— Las' că-l pun eu la punct, mîrîi ameninţător domnul Dabija.

IV

Şi într-adevăr, ani de zile, tînărul Dabija, elev intern la Liceul din N... nu dădu nici un semn că ar persista în încăpăţînarea de-a deveni sculptor. Împlini unsprezece ani, doisprezece, treisprezece, paisprezece. Hitler veni la putere în Germania, marea grevă de la atelierele Griviţa din Bucureşti fu înăbuşită în sînge, cancelarul Dollfuss fu asasinat în Austria, începu invazia japoneză în China, primul-ministru I. G. Duca fu asasinat la Sinaia, trupele lui Mussolini cuceriră Etiopia, începu războiul civil în Spania, Austria fu invadată de tancurile lui Hitler, capii Gărzii de Fier fură masacraţi din ordinul regelui Carol al II-lea şi, la rîndul lor, legionarii supravieţuitori îi asasinară primul-ministru, pe Armand Călinescu.

În orăşelul N..., fanfara militară cînta în chioşcul din grădina publică, sub frumoşii platani şi sub castanii cu ciorchini de flori albe şi roz; ofiţeraşii cu eghileţi şi galoane aurite şi cizme de lac se plimbau la braţ cu cucoanele gătite, tunse scurt, cu tocuri Louis XV şi pălării ca o oală rotundă; copiii la şcoală aveau lecţii de religie, şi se duceau duminica la liturghie cu toată clasa; negustorii făceau averi; ţăranii veneau joia la tîrg cu mii de căruţe; nu exista nici o fabrică în tot judeţul, afară de nişte cuptoare de var; şi tot în grădina publică, se înălţară două monumente făcute de un sculptor născut în judeţ, trăit cincizeci de ani la Paris, şi care acolo avea cea mai mare reputaţie; operele lui se şi aflau în galerii publice în Statele Unite. Îl chema Ion Bîrlea, şi prinţesa Elisa Vogoride, care era răspîndită în lumea cea mai bună la Paris, avea destulă autoritate ca să-l determine pe maestru să vină pentru o lună sau două în ţara mică şi obscură care-i dăduse naştere şi să-şi instaleze acolo cele două opere.

Domnul Dabija se trezi într-o zi cu o maşină la conac, un „Buick" lung şi puternic, în care încăpeau şapte persoane, şi peste o jumătate

de oră sosi încă una. Era Şerban Romanò, cu Elvira Vorvoreanu, Giurgea-Roşcanu, încă vreo două cucoane şi doi domni eleganţi, şi prinţesa Vogoride cu prinţul Vogoride. A lui Şerban fusese ideea s-o viziteze pe verişoara sa şi a Elvirei, doamna Dabija.

— Ce faceţi aici, domnule? exclamă Şerban la masă. Lîngă voi se petrece cel mai mare eveniment artistic din ţară în secolul ăsta, şi nici nu vă mişcaţi?

— He-he-he – rîdea încurcat domnul Dabija – eu, vezi dumneata, monşer, sînt un om mai mult practic, un plugar; n-am gust artistic, nu mă pricep...

— Nu se poate! exclamă Şerban, băut şi galant: o iei pe Annette de nevastă şi spui că nu înţelegi frumosul?

Toată lumea rîdea, chiar şi domnul Dabija, flatat; nevastă-sa roşise: de altfel nu era mare lucru de frumuseţea ei, şi domnul Dabija nu pentru asta o luase.

— Haideţi, vă primeşte Elvira la ea, că şi aşa ţine casa încuiată cu anii şi nu-i foloseşte la nimic; haideţi, să vedeţi ceva unic!

Şi-i luă, într-adevăr. În maşină doamna Dabija spunea cu timiditate:

— Ce vesel şi vioi e Şerban; s-a schimbat în bine.

— Da – zise Elvira – a început să fie ceea ce se numeşte un băiat de viaţă.

— E mult mai simpatic aşa, zise doamna Dabija. L-am cunoscut mai bine în Germania acum vreo cîţiva ani, şi ni s-a părut şi lui Dabija şi mie, destul de retras şi de tăcut.

— A, nu: s-a schimbat, s-a schimbat, zise Elvira, uitîndu-se peste cîmpurile nemărginite, cu grîu verde. S-a schimbat, organizează fel de fel de amuzamente, seri de muzică veche, baluri costumate, excursii la mănăstiri istorice, conferinţe despre artă în cerc intim; dacă n-ar fi el, n-am ştii ce să ne facem şi ne-am sinucide, zise Elvira rîzînd.

— Sinuciderea e un păcat, murmură cu seriozitate doamna Dabija.

— De-aia nici nu se sinucide nimeni, de frica păcatului, rîse Elvira. Ce frumos e aici: cer albastru, iarbă verde, îţi vine să paşti, nu? Tu nu paşti niciodată, Annette?

— Nu e păşune ce vezi – rosti doamna Dabija cu aceeaşi seriozitate nevinovată – e grîu verde.

— A, uitasem că eşti agricultoare, şi m-am făcut de rîs, zise Elvira.

Dar doamna Dabija ţinea să precizeze şi aici starea exactă a faptelor:

— Nu eu sînt; eu nu mă pricep aproape de loc şi ce ştiu am învăţat de la Dabija; el e agricultor cu adevărat, şi cred că nu există mulţi oameni care să se priceapă ca el în agricultură.

— A, da? întrebă Elvira cu cea mai mare indiferenţă.

— Da, zise doamna Dabija, senină şi cu o convingere totală.

Apoi vorbiră de alte lucruri, pînă ajunseră la N..., şi în grădina publică, unde, printre marii, magnificii, stufoşii, străvechii copaci, la două răscruci de alei, găsiră cele două monumente. Unul era o masă de piatră albă, rotundă, cilindrică, cu un şanţ pe mijlocul laturii; împrejur erau douăsprezece scaune tot de piatră albă, reproducînd masa la un diametru mult mai mic, o înălţime egală, şi cu acelaşi şanţ, care pe ele le făcea asemănătoare cu anumite pahare demodate pentru mîncat ouă fierte: două jumătăţi de ovoid puse vîrf în vîrf.

Doamna Vogoride, mîndră, cu capul sus, într-o rochie de vară de la Patou, cu umbreluţa sub braţ, explica vorbind pe nas, cu un aer dezinvolt şi superior:

— E *Cina cea de Taină.* Simţiţi simetria misterioasă, cercul infinit şi oarecum gravitaţional, nu? al celor douăsprezece prezenţe împrejurul mesei centrale, solare? Nu-i aşa?

— Da, sigur, spunea Şerban. E o imagine magică, rituală, hieratică, liturgică.

— Da, evident, zicea şi domnul Dabija. „Sculptor? O să-l scoată iar din minţi pe bietul copil."

— E un om mare, ţărănoiul ăsta de Bîrlea, spunea şi Elvira, care nu pricepea nimic şi i se părea că masa şi cele douăsprezece ouare sînt o prostie.

Dar îi era frică să nu pară insensibilă şi proastă teribilei Elisa, atît de cultivată şi de artistă şi care scrisese chiar şi o carte de poezii în stilul lui Mallarmé. Se uita la Şerban care vorbea surescitat, cum i se întîmpla din ce în ce mai des în vremea din urmă, şi nu se putea şti dacă e serios sau glumeşte:

— Este evident simbolismul subteran al operei, care e filiat de ezoterismul rosacrucian: masa aceasta este în fond a Agapei în sensul primordial al cuvîntului: este comuniunea Iubirii, şi scaunele nu sînt

lipsite de aluzii la forţele generaţiunii, de altminteri făcute cu o supremă discreţie şi decenţă de preot al misterelor; simbolismul creştin se întîlneşte aici cu ritualul cultului enigmatic al Cibelei şi cu anumite prescripţii devirilizante făcute slujitorilor zeiţei: mereu scaunele; cît despre masă, are ponderea, masivitatea, plinătatea imaginii universului la cei vechi şi la poporul nostru din a cărui cosmologie s-a inspirat Bîrlea, care de altfel e stăpînit de ea, *elle le hante, effectivement*[1].

Erau sufocaţi de admiraţie şi neînţelegere; singură Elisa Vogoride zîmbi, dînd din cap aprobator, şi chemîndu-l pe soţul ei care se uita la nori cu mîinile în buzunar şi cu un aer absent, îi pofti pe toţi să treacă la celălalt monument. Şi atunci, domnul Dabija îl văzu pe fiu-său (avea doisprezece ani, şi deşi începea să crească şi să i se schimbe vocea, era îndesat, spătos, cu capul mare, greoi la trup şi cu mişcări puţine); stătea şi se uita la un om în halat alb, scund, cu barbă stufoasă, sură; iar omul se uita la o coloană de piatră albă, înaltă şi zveltă, făcută dintr-o înşiruire de tetraedri cu secţiune rombică, cu colţurile rotunjite, care se isprăveau undeva sus cu o jumătate de tetraedru.

— *Coloana Infinită,* spunea Şerban Romanò apropiindu-se, vesel, exaltat de vinul pe care-l băuse fără măsură la masă. — *Coloana Nemuririi,* sau a oricărui infinit: succesiune de elemente ritmice, de pulsaţii devenite materie, isprăvită cu potirul deschis înspre nemărginire; cea mai pură şi simplă abstracţie creată de acest mare, acest unic maestru. Bună ziua, domnule Bîrlea. Uitaţi-vă la piatra asta, care devine imaterială, inexistentă, simplu pretext pentru această formă iluminată de sensuri simbolice şi magice; ceea ce nu înseamnă ignorarea scientismului matematic al vremii noastre, căci infinitul se înseamnă cu un 8 culcat, dar culcat sau în picioare, acest semn algebric, pe care-l datorăm străvechii ştiinţe a Indiei, este schema de bază de care nu se depărtează decît foarte puţin imaginea creată de prietenul nostru. Nu-i aşa, domnule Bîrlea?

Artistul se uită la el de jos în sus (era foarte mărunt) cu un ochi mic şi negru şi lucios din tufa de păr, sprîncene şi barbă, de sub pălăria informă, verzuie, pleoştită pe cap. Avea colţurile ochilor încreţite, şi se încreţiră şi mai mult, într-un abia vizibil zîmbet viclean şi ironic:

[1] Îl obsedează, într-adevăr.

— Nu ştiu, zise el. Eu nu-mi explic lucrările, ca Picasso, care ţine conferinţe. Eu vă dau o enigmă: descurcaţi-vă.

— *Vous n'êtes pas bête*[1], răspunse Şerban cu un surîs destul de rece; sculptorul îi aruncă încă o privire, de data asta atentă, pătrunzătoare, din micile sale bile de păcură.

— *Non, pas du tout. Et vous?*[2] zise el, şi se-ntoarse iar să se uite la coloană, ghebos, parcă ascuns sub pălăria lui imundă.

Doamna Vogoride şi celelalte cucoane rîdeau.

Domnul Dabija îl apucă de braţ pe fiu-său:

— Ce cauţi aici? Ai fugit de la liceu? întrebă el în şoaptă.

Pius nu răspunse.

— Marş imediat la şcoală! şopti domnul Dabija.

Însă mama lui Pius, care nu auzise, se apropie şi-l luă de mînă ca să-l prezinte cucoanelor. Dar spre surpriza ei neplăcută, băieţandrul, în loc să se încline frumos, şi să sărute mîna cucoanelor şi să le întîndă mîna domnilor, dădea din cap, ţeapăn şi rece, cu o încordare din ceafă întrucîtva asemănătoare cu a taurului pe care-l plămădise el cu cîţiva ani înainte, din lutul de la cărămidărie. N-avu vreme să se supere, căci prinţul Vogoride îl întrebă pe băiat, vorbind pe nas şi graseind cu un accent franţuzesc foarte pronunţat:

— Ce sport faci?

— Fotbal, zise Pius laconic.

— Şi eşti în echipa liceului?

— Sînt în echipa clasei.

— Şi ce joci?

— Back.

— A, bravo, bravo. Şi ce sport mai faceţi voi aici? întrebă prinţul cu un interes cu atît mai sincer cu cît nu-l interesase niciodată nimic altceva pe lume.

— Haideţi să luăm ceaiul la Elvira, zise Şerban, şi toată lumea porni spre ieşirea din grădină.

Marele sculptor rămase singur, să se uite la coloană, dintr-alt unghi; refuzase, mîrîit, să ia ceaiul cu cucoanele. Domnul Dabija, pe drum, îl trase de mînecă pe Şerban Romanò:

— Nu prea e *salonfähig*[3], artistul dumitale.

[1] Nu sînteţi prost.

[2] Nu, de fel. Dar dumneavoastră?

[3] Capabil de-a apărea într-un salon.

Şerban dădu din umeri:

— Ce-i trebuie?

— E chiar aşa de mare talent? întrebă domnul Dabija după o clipă de gîndire.

Şerban începu să rîdă:

— E considerat cel mai mare sculptor al secolului.

— Daa? întrebă destul de mirat domnul Dabija, şi, după alt răstimp de reflexiune, întrebă:

— Şi... cîştigă şi bani?

Şerban Romanò începu să rîdă:

— Cîştigă, sigur. O chestie de-astea de-ale lui face cît venitul de pe moşia dumitale pe doi ani. Sau mai mult.

— Daa...?

— Da. De ce mă-ntrebi? Vrei să te apuci de sculptură? întrebă Şerban.

— Nu, dar fiu-meu dă unele semne de talent... A făcut o dată un cîine, din lut, foarte bine, zise domnul Dabija. Îmi pare rău că l-am stricat.

— A, da? Un cîine? întrebă Şerban Romanò, stăpînindu-se să nu-i rîdă în nas; „o să păstrez istoria asta să le-o povestesc băieţilor la Bucureşti", se gîndea el.

Iar mai tîrziu, seara, la cină, cînd toată lumea era în jurul mesei ovale din sufrageria casei Vorvoreanu (afară, în curte, sub nucii bătrîni unde odinioară aşteptau trăsurile, şi în seara balului dat de doamna Vorvoreanu, ordonanţele plimbau caii, acuma aşteptau în şir maşinile oaspeţilor, iar doamna Vorvoreanu murise de aproape zece ani), şi se vorbea, se rîdea, Şerban, iar ameţit, îi făcu semn lui Pius să vină lîngă el. Băiatul, care asculta fără să înţeleagă tot ce se spunea şi nu rîdea deloc, se ridică de pe scaun şi veni, grav şi cam încruntat, lîngă unchiu-său, ocolind scaunele cucoanelor.

— Ia-ţi un scaun, şopti Şerban uitîndu-se la el şi suflîndu-i duh de vin în nas.

Pius se supuse.

— Ia spune – murmură Şerban – aud că şi tu eşti sculptor, nu numai domnul Bîrlea.

Băiatul se roşi.

— Nu, zise el. Nu sînt sculptor.

— Cum? N-ai talent?

— N-am, zise Pius, căruia-i dispăru roşeaţa şi care deveni iarăşi morocănos şi cu aerul încăpăţînat.

— Cum? N-ai făcut un cîine? Mi-a spus tat'tu.

— Ei, m-am jucat şi eu acolo, zise puştiul pe un ton de ciudă stăpînită.

— A, atunci e bine, Puişor dragă. Fiindcă nu putea ieşi din tine – acum pot să-ţi spun – decît un ratat. Din alde noi, nu pot ieşi decît rataţi. Artiştii se fac din ţărani ca Bîrlea.

— Bîrlea nu e ţăran, zise cu hotărîre Puiu Dabija.

Şerban se uită la el cu uimire, şi începu să-l întrebe de ce spune asta, dar puştiul se împotrivi cu dîrzenie şi nu explică. La urmă începuse să tacă. „În fond e un copil, şi nu prea inteligent, se gîndi Şerban. O să-mi bat gura degeaba să-i spun lucruri inteligente." Totuşi murmură la urechea lui Pius:

— Să nu te apuci de nici o artă, artele sînt isprăvite în Europa. Şi-au descris curba evoluţiei lor fireşti, primitivitate, înflorire, baroc, clasicism, romantism, decadenţă. Au epuizat toate formele, toate accentele, au spus tot ce aveau de spus fiecare, şi acum nu mai au decît tăgăduirea de sine şi nimicirea prin revenirea la punctul de plecare. Şi pe urmă, sufletele oamenilor nu sînt bune să zămislească; n-au înăuntru decît pustiu, groază, desperare, neîncredere, frică, neputinţă. Înţelegi?

Şi se uită la băieţandrul cu capul prea mare, care-l asculta cu seriozitate.

— Înţeleg, zise Pius.

„Aş, nu înţelege", se gîndi Şerban. Dar era beat, aşa că urmă:

— Unde-s graţia, voluptatea, energia, îndrăzneala, magnificenţa, nobila melancolie sau durerea sublimă? Unde sînt încercările eroice şi prăbuşirile tragice? Unde sînt certitudinile, armătura sufletelor de demult? Unde e bărbăţia, chiar sălbatică, unde e mîndria, demnitatea, încăpăţînarea de-a nu ceda niciodată, de-a spune „Ba da!" oricînd şi oricui?

Avea ochii plini de lacrimi. Deodată începu să rîdă:

— N-au existat niciodată, de altfel. Vorbe umflate care ascundeau lucruri mult mai mici, prejudecăţi, ipocrizii; psihanaliza ne-a arătat ce stă la bază. Erotism refulat şi nimic mai mult, sublimat în religie, filosofie şi artă. Atît. Secreţie deturnată din calea ei normală.

Şi rîdea, din ce în ce mai tare, într-un fel josnic şi răutăcios. Elvira îi aruncă o privire, apoi îi şopti doamnei Dabija:

— Nu-l lăsa pe Şerban să-i facă atîta conversaţie lui Puiu: Şerban se pare că are în vremea din urmă nişte amiciţii masculine absolut imposibile.

Doamna Dabija pricepu greu, şi sosi să-l trimită pe Puiu la culcare abia cînd Şerban ajunse să spună:

— În fond, nu mai există valori de nici un fel; binele, adevărul şi frumuseţea nu există; sînt fenomene istorice, variabile şi uneori absente. Acuma sînt absente.

— Puiule, la culcare, zise sever doamna Dabija. Iartă-l, Şerbănică, dar e la internat, şi trebuie să-l trimit să se culce.

— Bine-bine, dar un moment! Puiule, de ce nu e ţăran Bîrlea?

Puştiul izbucni:

— Nu e ţăran, e un hoţoman bătrîn.

Şi plecă, împins de umeri de către doamna Dabija.

Şerban îl găsi încă a doua zi dimineaţa, tot la coloana lui Bîrlea. Sculptorul avea un ciocan şi o daltă în mînă, se uita de jur împrejur, de departe, la coloană; din cînd în cînd se apropia şi-i trăgea un ciocan şi o daltă într-un loc. Apoi se depărta iarăşi şi se uita. Puiu Dabija, în uniformă kaki cu numărul 365 cusut pe mînecă, cu mîinile la spate, cu capul său mare tuns scurt, se uita cînd la sculptor, cînd la coloana de piatră. Stătea cu picioarele niţel crăcănate, bine înfipte. Şerban se apropie neobservat de ei şi auzi cum Puiu spune sculptorului, care ajunsese lîngă el, şi, întorcîndu-i spatele, se uita în sus:

— Eu aş fi făcut-o altfel.

Sculptorul se întoarse brusc şi-l fixă cu ochişorii lui ascunşi între sprîncene şi barbă.

— Cum ai fi făcut-o tu? întrebă el.

— Să se mişte, zise Puiu Dabija.

— Cum? întrebă iarăşi bărbosul.

— În spirală; şi mai groasă jos şi descrescînd în sus, ca să fie împinsă în sus spirala. Ca un şarpe care stă pe coadă, dar mai strînsă, zise Puiu Dabija, făcînd un gest cu mîna, de parcă strîngea lut în pumn.

Sculptorul se uită lung la el, apoi zise:

— Fă ce-ţi place.

Şi-i întoarse spatele.

— Ţţ, făcu Puiu Dabija.

— Cum? zise sculptorul întorcîndu-se şi privindu-l iar, ceva mai iritat.

— Eu n-am să fac de astea. Am să fac oameni, ca Michelangelo.

— Da? rînji sculptorul. Şi eu am făcut biftec cînd eram tînăr. Şi începu să rîdă cum rîsese Şerban Romanò seara la masă.

Şerban se apropie şi-l salută pe sculptor, apoi îl luă de ureche pe Puiu:

— Ce faci aici, tinere? Parcă spuneai că nu eşti sculptor.

— Am să fiu, zise puştiul, încruntat, smucindu-se să scape. Apoi nu mai spuse nimic. Se uita ostil la marele artist care dădea din cînd în cînd cu dalta şi ciocanul în *Coloana Nemuririi.*

În acelaşi timp, domnul Dabija era la directorul liceului; venise să-l întrebe ce succese are fiu-său, şi acuma îl asculta, dezolat şi furios, cum îi dă cu totul alte veşti:

— Se bate mereu, domnule Dabija: e adevărat că elevii sînt măgari şi-i spun mereu Piu-piu-piu! Ca la găini, dar nici el n-ar trebui să tabere mereu pe ei! Şi cînd a fost prins de pedagog bătîndu-se, şi pedagogul l-a luat de braţ să-l ducă la cancelarie, el s-a smucit, l-a înjurat şi l-a scuipat în obraz! Ce ziceţi de asta?

Domnul Dabija tăcea, zdrobit.

— Dar de asta ce-o să mai spuneţi? întrebă directorul şi se duse la un dulap pe care-l descuie zicînd: În clasă, în loc să asculte lecţia, face din plastilină nişte obiecte absolut indecente. Poftim.

Şi veni la birou, pe care puse un obiect de plastilină, un mădular obscen, făcut foarte realist.

— Ca scuză, a răspuns că i-au cerut băieţii. L-am întrebat cine; n-a vrut să spuie. Acuma hotărîţi dumneavoastră: ce să facem?

Domnul Dabija, îndurerat, se rugă totuşi de director cu atîta insistenţă să nu-l elimine pe Pius, încît îl făcu să cedeze.

— Măcar de-ar avea note mari; dar afară de gimnastică, e slab sau cel mult mediocru la toate. Şi n-ar trebui să-l lăsăm să ridice haltere la vîrsta lui: are să rămînă prea mic. Dar intră pe furiş în sala de gimnastică, şi ridică greutăţi mai mari decît forţele lui! Nu e sănătos ce face; vă spun, copilul ăsta mă îngrijorează.

V

Într-adevăr, un an întreg încă, domnul Dabija află că fiu-său se bate cu colegii şi chiar cu cei mai mari, care-l biruiau, îl snopeau în bătăi, mai ales fiindcă era încăpăţînat, rău şi sălbatic, muşca dacă nu putea face nimic cu pumnii, sau le trăgea picioare la

părţile simţitoare; şi chiar dacă ieşea tot bătut, ţinea minte şi peste săptămîni de zile tăbăra din senin pe cîte unul din adversari.

— De ce? De ce ? De ce nu eşti cuminte? îl întreba domnul Dabija, o dată, chemat de urgenţă de la ţară de către director.

Şedeau amîndoi, tatăl şi fiul, pe două scaune în cancelarie. Tînărul Dabija (avea paisprezece ani şi părea mai mare, şi i se răguşise glasul) se uita în pămînt. Tatăl repetă întrebarea, cu asemenea adevărată mîhnire în voce, încît fiu-său ridică ochii (cenuşii, limpezi, deodată plini de lacrimi) şi izbucni pătimaş:

— Nu mă lasă în pace! Mereu sînt cu ochii pe mine! Mereu îmi cîntă „pui-pui“ şi „pui-pui“! Şi ştii cum îmi spun? Ştii? „Monstrul“! Ce să fac dacă sînt un mostru? Ce vină am eu că sînt un monstru? Ce, am vrut eu să fiu un monstru?

— Dar nu eşti deloc, îngînă uimit, speriat şi dezolat domnul Dabija, cu jumătate de gură, căci acuma, pentru prima oară, auzindu-l pe fiu-său că-i repeta vorba crudă şi nemiloasă a celorlalţi copii, îşi dădu seama că aşa e: Pius era prea scund, părea mai bătrîn decît era, era prea lat, cu gîtul prea gros, capul prea mare, un cap enorm, cu fruntea boltită şi faţa netedă şi gravă, nu lipsită de o oarecare frumuseţe a trăsăturilor, şi totuşi lăsînd acest simţămînt de ciudăţenie, de lucru neobişnuit, nefiresc.

— Ba sînt! spuse cu încăpăţînare sumbră fiul, sînt şi am să fiu, şi n-o să-i pară rău nimănui!

Domnul Dabija nu înţelese această frază; de altfel era prea mîhnit şi impresionat de descoperirea sa, aşa că întrebă:

— Mai ridici haltere?

— Acuma ridic cincizeci de kilograme, mormăi posac Pius.

Tată-său îl mai privi o dată, se uită la ţeasta tunsă cu maşina, la mîinile dure şi roşii, la coşurile de pe marginea fălcii, pe unde începea să iasă barba, şi oftă.

— Bine, am să mai vorbesc cu directorul, zise el ridicîndu-se.

Bineînţeles, nimic din ce făcea sau spunea domnul Dabija n-avea şi n-avu niciodată vreo urmare folositoare, căci sterilitatea stătea în toată făptura lui stîngace şi lunatică. De altfel, în curînd, avu alte necazuri, recolta viei se prăpădi de-o ploaie cu piatră, şi totul mergea atît de prost, încît domnul Dabija nu mai găsi altă salvare a averii sale decît într-o fabrică de rogojini din stuful bălţilor de pe lîngă Dunăre. Dar în primăvară se dovedi că rogojinile domnului Dabija costau mai mult decît cele din tîrg, aşa că trebui să le vîndă în pierdere.

Iar la sfîrşitul verii, într-o după-amiază cînd echipa clasei a cincea juca oina în curtea liceului cu echipa clasei a şasea, şi toată clasa era cu ochii pe Dabija, pe Monstrul, pe Piu-piu, singurul în care aveau speranţă, căci se ferea de minge cu mişcări atît de sigure şi de fulgerător de repezi şi precise, încît nu-l nimerea nimeni, şi o arunca atît de tare încît cei loviţi mai simţeau locul atins patru zile după aceea, veni un extern şi spuse pe un ton precaut:

— Mă, mîine n-avem şcoală!

— Ce? Cum? De ce?

Băieţandrul coborî glasul:

— L-au omorît legionarii pe Armand.

Şi povesti că părinţii lui mîncau la prînz cu aparatul de radio deschis şi că la două şi ceva, în mijlocul emisiunii, un glas gîfîit declarase că „o echipă de legionari îl *executase* pe Armand Călinescu", primul-ministru.

Puiu Dabija ascultă ştirea ca şi ceilalţi, fără altă emoţie decît aceea, plăcută, a perspectivei unei zile de vacanţă. A doua zi, totuşi, elevii liceului se duseră la şcoală ca de obicei. Dar colegul de bancă al lui Pius îi şopti:

— Du-te pe Victoriei să vezi... şi pe lîngă grădina publică!

Pius se strecură pe poartă într-o recreaţie, şi alergă pînă în strada Victoriei. Trotuarul era plin de lume. Tinerii avocaţi din baroul judeţului, cu bastoanele de bambus sub braţ, negustorii în haine de duminică, tineret, numai bărbaţi, şi nici un militar (erau în cazărmile din deal, dar Pius nu ştia asta), şi toţi, toţi, îngrămădiţi numai pe unul din trotuare. Cellalt era gol: se plimbau pe el doi sau trei vardişti.

„Ce fac? Ce caută aici?" se întrebă Pius. Nu înţelegea. Şi deodată, mergînd mai departe, se trezi în faţa unei mese mari de lemn, pusă pe trotuarul cellalt, cel pustiu. Pe masă erau întinşi, cu tălpile la trecători, trei oameni în haine negre şi gri închis, şi, în ciuda anotimpului, cu paltoanele pe ei. Îşi ţineau pălăriile pe burtă, cu mîinile care de fapt nu le atingeau borurile, ci stăteau cu degetele înţepenite, imperceptibil în aer. Feţele celor trei oameni erau pline de dîre de sînge, late, uscate, de un roşu tare, gras. Şi tălpile, cu călcîile apropiate. Păreau decenţi, de o decenţă mic-burgheză, îmbîcsită, parcă ar fi vrut să se ducă la biserică sau la plimbare duminica; şi zăceau corect, cu pălăriile pe burtă şi călcîiele lipite. Numai dîrele acelea de sînge, pe feţele lor palide, cu ochii strînşi, ca şi cum n-ar fi vrut cu nici un preţ

să-i deschidă, erau ciudate. Şi deasupra, pe doi stîlpi, era întinsă o fîşie de pînză albă pe care scria AŞA SFÎRŞESC TRĂDĂTORII DE ŢARĂ.

Puiu Dabija se întoarse încet la liceu. Nu pricepea nimic. I se spuse în cursul zilei că în toată ţara fuseseră ucişi la fel, legionari, de către poliţia regelui Carol, ca represalii. Morţii din N... erau un negustor, un popă, şi, cum se spunea în acel orăşel patriarhal, „căcănarul" oraşului, adică curăţitorul de haznale, domnul Stroescu, toţi trei fruntaşi legionari în localitate. Puiu Dabija nu pricepu nici atunci nimic, şi dormi adînc şi fără vise în noaptea aceea, cum adînc şi fără vise dormea de obicei.

Dar uneori se trezea brusc, scăldat în sudori, şi-şi aducea aminte de golul neantului pe care-l văzuse o dată, copil, într-o noapte de iarnă, şi avea sentimentul chinuitor al unei obligaţii, al unei datorii de împlinit, care-l apăsa ca un munte de piatră, şi trebuia să-l ridice. Apoi îşi aducea aminte că e vorba de teza trimestrială pe care avea s-o dea a doua zi, şi stătea treaz în întuneric, asudat, gîndindu-se vag la teza de mîine, pînă adormea iarăşi.

Puţin înainte de sfîrşitul anului şcolar, domnul Dabija fu iarăşi chemat urgent de directorul şcolii, care-l primi de data asta mai grav ca niciodată, îl pofti să şadă şi-i întinse o bucată de hîrtie.

— Citiţi vă rog, acest... această... cum să-i spun? producţie literară a fiului dumneavoastră. Am găsit-o în pupitrul lui la internat. O să vă daţi seama că băiatul nu mai poate rămîne la internat, mai ales în vremurile astea cînd se cere să educăm în copii credinţa religioasă. Citiţi, citiţi.

Domnul Dabija citi:

„PE DEALUL ACELA *se adunau oamenii grămezi sure fără însemnătate, suflări urît mirositoare, abur fierbinte şi ciumat al mîniei: să moară! strigau căscînd guri negre în sus şi sticlindu-şi ochii holbaţi. Să moară!*

Osînditul din mijloc era slab, moale, învins de durerea trupului nemernic omenesc moţăia atîrnat în cuie. Ridică fruntea şi durerea adîncă jalea iubirea trădată amare lacrimile omului bun, mişcă buzele uscate către nouri plîngînd încet ca o femeie:

De ce m-ai părăsit de ce m-ai părăsit

N-am ridicat sabia uite-mă ei nu ştiu că mor pentru ei în vecii vecilor nu vor crede decît puţini nici aceia decît eu

Tată Tată nici eu nu cred

De ce m-ai părăsit, de ce mor eu ca să-i izbăvești parcă tu ai să-i ierți de boală de moarte de răutatea lor de valea plîngerii a scrîșnetului a blestemului? De ce mor? De ce mor?

Uite-mă cu mîinile străpunse, cu picioarele gleznele sfărîmate mă doare Tată și nu cred în tine. Nu știu.

Durere aproape dulce plăcută culme hotar al morții

Jos copiii jucau zaruri.

Osînditul dintr-o parte nu mai putea răsufla și curgea sînge din el și murdărie și lacrimi.

Osînditul din cealaltă parte mai puternic vedea departe cetatea deasupra nourii învolburarea volbura spiralele cerului cenușe sus cenușe jos între ele focul durerii mele

Uite mă ucide spaima!

Învățătorule, sfinte, Doamne, nu pari a suferi ia-mă cu tine în rugăciunea ta nu te văd urlînd ca noi ia-mă cu tine încotro te duci, oriunde, căci

Mi-e frică aicea pe cruce singur.

Din agonie și din adîncuri urcînd din fîntîna morții îi zise chinuitul cu tîlc așa:

Cînd voi intra eu în împărăția cerurilor, vei intra și tu

Și privi cerul învolburat rece nepăsător bătea vîntul căzu de sus o mare cută perdea zid prăbușire de întuneric.

Acestea se întîmplă în fiecare zi".

— Ei, ce spune-ți de asta? întrebă directorul. Și cînd l-am descusut, de unde-i vin asemenea idei și sentimente, știți ce mi-a răspuns? Așa, cu aerul lui încăpățînat, i-l știți foarte bine.

— Ca un catîr, zise domnul Dabija.

— Exact! Ca un catîr! Știți ce mi-a spus? Că i-a venit dintr-o gravură de Rembrandt! Cum poate să-i sugereze cuiva o gravură de Rembrandt asemenea lucruri? Să nu vă supărați, dar eu cred că ar trebui să-l țineți acasă, sub îndeaproape supreveghere: e un copil absolut anormal. A făcut o scenă de isterie profesorului de dexterități, domnul Voicu, om serios și așezat, care-i învață pe băieți să facă modele de lemn, ornamente de hîrtie colorată, să traforeze, ețetera. Zilele trecute, domnul Voicu a adus în clasă o pasăre ca s-o împăieze

în fața elevilor. Elevul Dabija s-a repezit la profesor, insultîndu-l, făcîndu-l criminal, a vrut să-l trîntească de pe catedră și să-l bată!

Pius Dabija se întoarse acasă la țară, adus de taică-său. În lungul și taciturnul drum cu trăsura, tatăl și fiul nu vorbiră decît atît:

— De ce ai sărit la domnul Voicu? întrebă tatăl.

Puiu murmură:

— Era încă vie pasărea.

Domnul Dabija nu răspunse nimic. Dar avu o mare conferință cu mama lui Pius, acasă; concluziile fură că băiatul are să facă restul liceului acasă; și că trebuie să i se dea o educație mai bărbătească. Asta era ideea domnului Dabija, care declarase:

— Un om din secolul al douăzecilea trebuie să aibă o educație practică, virilă. Am să-l duc la vînătoare în toamnă. Și am să-l pun să se ocupe de moșie alături de mine. Cred că pînă la urmă tot fac din el un om practic.

VI

Puiu Dabija stătea întins la pămînt, cu spatele pe lutul uscat și zgrunțuros, și se uita printre gene la soare: din cînd în cînd, între două orbiri, zărea cercul alb purpuriu înconjurat de țîșnituri de raze dureroase pentru ochi. Simțea razele cum îi intră în corp, și-și închipuia că le simte cum îi trec prin carne și oase și intră în pămînt. Aerul tremura de căldură; sălciile luceau cu frunzele lor de argint încălzindu-se în bătaia soarelui; Dunărea aluneca la vale, plăci de argint după plăci de argint, sub apăsarea soarelui alb. Puiu întoarse capul: văzu lăcustele cenușii-argintii cum sar prin iarba rară și uscată. Ridică și mai sus capul; speriat de mișcarea aceasta, un șarpe sur se depărtă, fîșîind cu solzii pe pămînt și scoțînd spasmodic limba despicată. Dar Puiu Dabija nu se uită la el. Nici la văzduhul de o adîncime imensă, în care navigau încet niște nori străvezii, destrămați; un ceas, sau poate două ceasuri, se uitase la acele înălțimi sau adîncimi nețărmurite, unde norii păreau că stau, iar deasupra lor, aici, pămîntul plutea și aluneca încet, și el, Pius, cu brațele desfăcute, plutea deasupra abisului ca o pasăre. Dar acuma nu se uita decît la groapa plină de forme masive de lut, unele întregi, altele crăpate de căldură, altele cu totul prăbușite și risipite. „Asta trebuie? Sigur că

asta e? se întrebă el, cu strîngerea de inimă care-l urmărea necontenit, pretutindeni. Nu știu nimic; trebuie să învăț; nu mi-am făcut datoria. Nu, nu mi-am făcut datoria." Se ridică și se duse să se spele; era în pantaloni scurți, plin de noroi, asudat, murdar și pe spate. Se cufundă în mîlul de la mal pînă la genunchi; apoi se aruncă în apa grasă, gălbuie. Pe urmă se întoarse să se usuce la soare, mergînd anevoie prin mîlul care plescăia și fleșcăia ca o gură de leviatan care mestecă: apa era groasă, mîlul cald, alunecau țînțari și gîze pe fața apei, lipitorile așteptau hrană în întunericul cafeniu al undei, un șarpe de apă înota, cu capul deasupra, mai încolo, pe mal, o cireadă de vite stătea în apă, unele culcate, altele pînă la genunchi, izbindu-și șoldurile cu coada ca să gonească tăunii sîngeroși care le înțepau. Mai departe sclipeau în lumină frunzișurile metalice ale plopilor, și se simțea cum se încălzește în soare pămîntul întreg și nesfîrșit, cu povara sa de viețăți, de păduri, și fluvii și orașe.

De peste dîmb se auzi dupăit de copite și sosi călare, cu încă un cal după el, Gherasim, vătaful de la curte. Era în flanelă și pantaloni, altminteri desculț, și călărea pe deșălate, lung, costeliv, numai oase și vine, și cu o mutră tristă, morocănoasă.

— Gherasime! strigă Puiu Dabija. Te duci la curte? Așteaptă!

Gherasim se opri și descălecă. Îl ajută să prindă calul și să-i pună căpăstrul și frîul pe care Gherasim le ținea în mîna stîngă, împreună cu un ciomag. Porniră apoi împreună, Gherasim posac, el știa de ce, și Puiu Dabija întunecat de veșnica apăsare sub care suferea, a conștiinței că n-a făcut tot ce-ar fi trebuit. (*De ce trebuia, ce anume* trebuia să facă, în detaliu n-ar fi putut spune.) Se ținea greu pe cal, fără scări, și cu mintea departe; nu ca Gherasim care-și mîna calul cît putea și sălta ușor în ritmul galopului. Puiu Dabija îl ajunse din urmă mai încolo, cînd drumul se îngustase, și cînd Gherasim se oprise ca să stea de vorbă de sus de pe cal cu un țăran pe care Puiu nu-l cunoștea. Omul nu ridica ochii la Gherasim; se uita la genunchiul lui osos în pantaloni peticiți. Era un om negricios, cu mustața neagră, mic și vînos. Cînd îi ajunse și se opri lîngă ei, Pius îl auzi pe vătaf că spune:

— Te juri că n-ai tras?

— Mă jur, mă! să mă bată Dumnezeu, zise omul de jos, mereu fără să se uite.

Gherasim voia să spună ceva, dar îl văzu pe Pius, se opri și-l rugă:

— Dați-i înainte, dom'le Puiule, nu m-așteptați pe mine.

Și trase de frîu să-i facă loc să treacă. Pius porni înainte la trap. Uitase de Gherasim, cînd acesta îl ajunse la galop, gîfîind.

— Ce-aveai cu ăla? întrebă Pius într-o doară.

— E ăl mai mare *branconer* din sat – zise cu ură Gherasim – și astă-primăvară a tras în mine din tufiș, mi-a umplut picioarele de alice!

Începu să rîdă:

— Și eu îl împușcasem cu alice în picioare și-n c..., acu-s doi ani! Da' eu eream în dreptul meu, zise Gherasim redevenind serios. E pădurea boierului, și o păzeam. Ce, e pădurea lui? Ce caută să vîneze în ea? Da' i-am tras o mamă de bătaie...

— Cînd l-ai bătut? întrebă Pius, mașinal.

— Acușica! rîse Gherasim și mai tare.

— Cum? Adinioarea? De-aia mi-ai spus să nu mă opresc?

— Păi sigur – zise Gherasim zîmbind – mă dădea în judecată și te punea martor pe dumneatale, și nu mințeai, și intra neica Gherasim la pușcărie! Te cunosc eu pe dumneatale, cucoane Puiule: de aia m-am ferit, că de bătut trebuia să-l bat!

Și rîse iar, mulțumit și obosit; dar Pius se întunecă și nu mai suflă o vorbă pînă ajunse acasă.

Din primăvară pînă în vară, cînd împlinise șaisprezece ani, armatele lui Hitler ocupaseră Danemarca, Norvegia, Olanda, Belgia și Franța, iar pe Dunăre nu mai treceau decît remorchere și șlepuri germane și ale aliaților celui de-al treilea Reich. Tînărul Dabija începu să aibă aerul trist cu care avea să rămînă definitiv. Dar nimeni nu observă asta. Domnul Dabija era desperat: rămăsese poate singurul proprietar din județ care nu prospera de pe urma contractelor de livrări de cereale către Germania: grîul se făcea prost, țăranii se duceau să lucreze pe alte moșii, datoriile din anii crizei celei mari, neintrată sub legea conversiunii, apăsau greu, moșia se micșorase mult, via fusese distrusă de un parazit.

Într-o dimineață de toamnă, domnul Dabija, care în ultima vreme era întunecat și părea chinuit, cu accese nelalocul lor de veselie silită, îl trezi devreme pe fiu-său. Tatăl avea jambiere de piele și bocanci, tobă, centură cu cartușe:

— Hai, sus! Sus! Mergem!

Pius îl urmă, taciturn, mult mai puţin vesel decît Cezar, prepelicarul, care alerga cu nasul în pămînt, agitat. Cu puştile în mînă, cei doi vînători petrecură toată ziua prin coclauri, peste mirişti, prin păduricile de tei şi de ulmi. Dar numai domnul Dabija trăgea. Trăgea bine şi era mîndru de asta.

— Am ochiul precis, zicea el, umblînd printr-un cîmp mlăştinos unde Cezar adulmeca şi alerga nervos de colo pînă colo. Am ochiul precis, şi cred că asta vine din întorsătura mea de spirit, practică, pozitivă: îmi trebuiesc fapte, cifre, date exacte; şi pac! le-am prins.

Ochiul unic şi roşu de deasupra orizontului apusean îi aţintea, imens. Mergeau într-acolo, trăgîndu-şi după ei umbrele interminabile.

— Aşa trebuie să te înveţi şi tu – spunea educativ domnul Dabija – nu să te eschivezi de la realităţi, de la obligaţii, de la datoriile de cetăţean şi proprietar, cum te eschivezi de la trasul unui cartuş într-o becaţă. De ce n-ai tras nici un foc? Ce, ţi-e ruşine să tragi alături? Trebuie să începi o dată. Să nu tragi în mine, sau în cîine; restul e liber!

Şi începu să rîdă, dar amuţi brusc: Cezar ponta, cu o labă în sus. Se apropiară amîndoi; Cezar sperie pasărea, care zbură prin faţa lui Pius.

— *À vous!* răcni domnul Dabija.

Pius ochi aproximativ şi trase: nimic. Domnul Dabija smuci puşca în sus şi trase cu o promptitudine nemaipomenită: pasărea căzu, Cezar veni cu ea în gură.

— La picior! La picior! strigă la el domnul Dabija, furios, apoi luînd mica vietate însîngerată din colţii cîinelui, mormăi: Pe toate le strică aşa! nu se poate stăpîni cînd simte sîngele în gură. N-ai tras rău. Nu închide ochii cînd apeşi pe trăgaci. Şi păstrează-ţi capul limpede şi...

„Tu numai aici ai capul limpede", îi spunea Pius în gînd, cu amărăciune, fără să mai asculte ce zicea taică-său: se gîndea la altceva, la o formă de umăr pe care-o văzuse la o ţărancă şi la picioarele ei masive, cu glezne groase dar perfect modelate, parcă erau gata cioplite în marmură şi lustruite. Nici nu-l auzea pe taică-său, şi nu era atent nici la păduricea prin care treceau, cu luminişuri aurite de focul asfinţitului. Deodată domnul Dabija îl opri, îi făcu semn să tacă, cu degetul pe buze, apoi îi arătă, sus pe o

creangă, o pasăre negricioasă, şi făcu gestul de-a pune puşca la ochi, holbîndu-se convingător la fiu-său. Pius, absent, ochi pasărea şi trase. Auzi ceva căzînd la cîţiva paşi de el.

— Bravo! strigă domnul Dabija. Bravo!

Se apropiară amîndoi, cu cîinele. Pius văzu pasărea jos: era sfîrtecată, stricată, cu pene rupte, găuri însîngerate, ciocul deschis din care curgea sînge. Cu două secunde înainte, fusese vie şi desăvîrşită, cu forme armonioase, rotunjite, zvelte, curgînd una într-alta şi una dintr-alta, făcută parcă din fluid, şi pufoasă, cu luciu mătăsos. Acuma, o zdreanţă neagră plină de sînge.

— Asta e un sturz, zise domnul Dabija aplecîndu-se şi ridicînd păsăruica; îi smulse capul cu o mişcare bruscă şi i-l aruncă lui Cezar. Clanţ! făcu Cezar, prinzînd-o din zbor.

Pius se întoarse, tresărind, dar era prea tîrziu; văzuse.

În noaptea aceea, doamna Dabija veni la fiu-său în odaie şi-l găsi culcat pe podea, lîngă pat, şi bătîndu-se cu fruntea de scînduri.

— Ce e cu tine? exclamă ea, speriată.

— Nimic, rosti el cu glas sufocat. Nimic.

Se ridică şi se aşeză pe pat. Doamna Dabija nu-i putea vedea faţa şi ochii, dar i se păru că e ceva în neregulă.

— Ce e cu tine? întrebă ea.

— Mi-e ruşine, gemu fiu-său, cu un geamăt de plîns. Şi-mi pare rău, îmi pare rău, îmi pare rău...

— De ce? întrebă doamna Dabija.

El îi spuse.

Doamna Dabija ascultă, uimită: „Ce sensibilitate bolnăvicioasă are copilul ăsta! se gîndea ea cu dezolare. Ar fi trebuit să-l trimit la un colegiu în Anglia, să-l bată bine şi să-l facă dur, bărbat". Dar dacă n-avusese bani, ce să facă?

— Ai nervii foarte sensibili – şopti ea făcînd efort să-l înţeleagă – ai nervii foarte sensibili, puiul mamei, că ai crescut prea repede şi ţi s-a decalcificat sistemul nervos. O să-ţi trebuiască nişte injecţii cu calciu, şi-o să-ţi treacă. Ascultă, Puiule, vreau să-ţi spun ceva: dar eşti în stare să mă asculţi?

— Da, suflă Pius. Se întinsese în pat şi maică-sa se aşeză lîngă el, cu coatele pe genunchi.

— Ascultă, tu ai vorbit cu tata azi la vînătoare? Nu ţi s-a părut cam... nu ştiu cum? Sînt îngrijorată, puiul mamei, de tata; a avut

atîtea necazuri în anii ăştia, încît nu mai ştiu cum să-l ajut. Înţelegi tu; tata e un om excepţional, un om *cu totul* excepţional, şi trebuie ajutat. Dacă nu-l ajutăm noi, tu şi cu mine, cine să-l ajute? Toţi ceilalţi sînt invidioşi pe el; îşi bat joc de el ca să nu trebuiască să-l admire; toţi îi sînt duşmani. Şi a început să nu mai reziste. Rar au existat oameni care să se consacre ca el unei singure cauze, toată viaţa; nu-l vezi? Nu bea, n-a avut aventuri cu nici o femeie de cînd sîntem împreună, n-a jucat cărţi, nimic–nimic, decît moşia şi numai moşia. Dar acuma parcă-l simt că nu mai poate. Nu-l vezi cum se sileşte să rîdă, să pară vesel? Îmi rupe inima! Ce e de făcut? Ştii ce m-am gîndit? Să-l conving să înoate, înotul e foarte liniştitor pentru nervi, şi să facă un pic de sport, de mişcare; să mergem la pescuit; şi o să-i fac şi nişte lecturi, să-i armonizez spiritul, că tare e chinuit, săracul. Ce crezi? E bine?

„Eşti nebună! Mai nebună ca el!" îi răspunse Pius în gînd. Dar cu gura îngînă:

— Da, sigur că e bine.

— Mă ajuţi? Îmi promiţi? întrebă doamna Dabija.

— Da, gemu Pius. „E îndrăgostită de el; nu există nimic altceva; eu, nici atît. Sînt singur. Ce prost e să fii gol, descoperit, fără apărare de nicăieri. Ce bine ar fi să fim de marmură, sau de bronz; ce uşor am avea suflete puternice şi mari." Aştepta să plece maică-sa, să-l lase în pace; dacă tot singur era, să-l lase măcar singur.

Într-una din zilele următoare, se aflau toţi trei într-o luntre pescărească şi vîsleau pe baltă; dincolo de un grind de nisip pe care creşteau sălcii, curgea Dunărea largă şi lucie. Soarele aproape de zenit încingea aerul şi-l făcea să vibreze deasupra apelor. Numai cînd barca intră între sălcii, simţiră răcoare. Erau nişte sălcii înecate, din care nu rămăseseră afară decît coroanele. Ţineau umbră, o umbră verde, străvezie; barca aluneca printre ele, şi Pius simţea cum îi mîngîie faţa şi umerii goi ramurile lor mlădioase, cu atingerea uşoară. Şedeau alături, el şi cu tată-său, şi trăgeau fiecare la cîte o vîslă. Doamna Dabija, cu o pălărie mare de paie pe cap, ţinea cu o mînă cîrma şi în cealaltă o carte din care le citea:

—„... *Vai, Simmias! Greu voi convinge pe ceilalţi oameni că nu socotesc o nenorocire soarta mea de acum, dacă nici pe voi, înfricoşaţii, nu vă pot încredinţa că eu nu trec azi prin clipe mai grele decît am trecut în viaţa de pînă acum. Pe cît se pare, eu sînt pentru voi*

mai prejos decît lebedele, în ce priveşte darul profetic. În adevăr lebedele, cînd simt că au să moară, cîntă mai mult şi mai frumos ca oricînd, vesele că se vor duce la zeul căruia îi slujesc. Iar oamenii, fiindcă se tem de moarte..."

— Ar trebui construit un rezervor de apă şi o cameră de baie nouă - zise domnul Dabija – asta e prea nepractică.

Avea un aer absorbit şi absent; congestionat de căldură, se uita în gol, cu ochii tulburi.

— Da, dragă, murmură blînd doamna Dabija şi continuă:

— „...*fiindcă se tem de moarte, le ponegresc şi pe lebede, zicînd că ele atunci îşi jelesc moartea sau cîntă de durere. Nu bagă de seamă că o pasăre nu cîntă nici măcar cînd îi e foame sau frig, sau e apăsată de vreo altă suferinţă...*"

„Eu am să lucrez şi cînd am să fiu apăsat de suferinţă; oricînd; în fiecare zi a vieţii mele", se gîndea Pius.

— „...*nici privighetoarea, nici rîndunica, nici chiar pupăza despre al cărui ţipăt se zice că e un cîntec de jale. Eu cred că nici acestea, nici lebedele, nu cîntă un cîntec de durere...*"

Pius vîslea cu ochii închişi, obosit, sufocat de căldură; simţea murmurul apei pe lîngă luntre, alunecarea imensă a fluviului dincolo de grindul cu sălcii, parfumul dulceag al sălciilor şi visa forme de piatră lucioasă, albe pe cerul albastru. Îl adormea lectura monotonă a doamnei Dabija:

— „...*ci dimpotrivă mi se pare că ele fiind inspirate de Apollon, simt de mai înainte că se apropie de fericirile lumii lui Hades...*"

„Nu-mi trebuie fericirile lumii lui Hades. Vreau să muncesc, să fac două mii de statui, şi pe urmă să dorm", se gîndea Pius.

— O s-o fac chiar în vara asta, zise domnul Dabija, pe un ton provocator.

— Ce, dragă? întrebă blînd doamna Dabija.

El îi răspunse iritat:

— Cum ce? Ce întrebare stupidă! Odaia de baie!

Ultima silabă o înghiţi, căci barca se izbise de un ciot de salcie şi cei doi vîslaşi mai-mai să cadă pe spate, iar doamna Dabija în genunchi.

— Cîrmeşte! exclamă enervat domnul Dabija. Nu mă interesează moartea lui Socrate, dacă trebuie să mă înec şi eu!

— Eu cîrmesc, zise cu dezolare doamna Dabija, dar barca alunecă mereu spre stînga!

— Păi cîrmeşte aşa ca să meargă drept! răcni indignat domnul Dabija.

Soarele vertical îi ardea, îi cocea; le era sete; uitaseră de cînd tot se plimbă pe-aici, toţi trei absorbiţi de gîndurile lor sau în lectură, şi într-o absenţă de spirit care le era comună deşi nu din aceleaşi motive; mai ales domnul Dabija clocotea de furie fără motiv, şi abia aştepta să găsească un pretext. Începu să tragă din răsputeri cu vîsla lui, de vedea negru în faţa ochilor. Maşinal, fiu-său trăgea şi el tare, fără să se gîndească la ce face. Domnul Dabija, repede sleit de putere, simţi cu ură subită cît de tare e fiu-său, care nu părea să facă efort. Şi chiar atunci doamna Dabija zise, şi mai dezolată:

— Uite: iar se duce alandala! Fiindcă Puiu trage şi tu nu tragi!

— Puiu trage şi eu nu trag! Puiu trage şi eu nu trag! începu să zbiere domnul Dabija, ritmîndu-şi vîslitul cu totul nebunesc, din ce în ce mai tare şi mai repede, pînă vîsla se rupse şi domnul Dabija căzu de-a-ndăratelea în fundul bărcii, cu picioarele-n sus, şi costumul de baie pîrîi şi plesni în şezut; barca se rotea încet, în voia apei. Galben, domnul Dabija exclamă încă o dată: Puiu trage şi eu nu trag!

— Vai de mine, începuse doamna Dabija, rîzînd scandalizată la vederea costumului de baie plesnit unde nu trebuia; dar se opri, cu mîna la gură, cînd îşi dădu seama ce tulburat e domnul Dabija, care nu mai spuse un cuvînt pînă ajunseră acasă, şi acolo se închise în biroul său. Abia după un sfert de oră de rugăminţi prin uşă o primi pe nevastă-sa.

— Ce-i cu tine? întrebă ea alarmată, luîndu-l în braţe.

— Nimic, ce să fie, zise pe un ton tragic. Nimic. Sînt un om sfîrşit. Nu mai am pe nimeni. Nici măcar soţia mea şi copilul meu nu mă mai respectă. Şi voi v-aţi aliat cu toţi bandiţii de pe lumea asta care vor să-mi distrugă nervii, să mă ruineze, să mă persecute pînă-mi dau sufletul!

— Vai, cum poţi vorbi aşa? ţipă doamna Dabija speriată, începu să plîngă, îi căzu în genunchi; îl rugă s-o ierte, îi spuse că trăieşte numai pentru el, că ea n-ar vrea să trăiască dacă nu i-ar fi lui de nici un folos, şi se repezi afară să-l aducă pe Pius de braţ, mirat şi lăsîndu-se greu:

— Mişcă-te, elefantule! Mişcă-te, măgarule! exclama ea, plîngînd şi împingîndu-l de umeri. Cere-i iertare lui tată-tu! Cere-i imediat iertare!

Urmă o secundă de tăcere:

— Sigur! – zise cu amărăciune domnul Dabija – dumnealui nu se gîndeşte decît să modeleze femei goale! Nici nu-i pasă de tot ce e serios în viaţă! Cît despre noi, putem muri: nici n-o să clipească din ochi! Numai pentru el trăieşte, cu un egoism feroce, nemilos! Lasă că există o pedeapsă a destinului! Ieşi afară!

Pius ieşi afară şi se duse să se plimbe singur pe cîmp. Începuse să fie bărbat, şi stătea singur aici la ţară; să le facă curte la slugi, cărora le era frică să nu fie pedepsite şi gonite dacă nu-i făceau pe plac, îi era ruşine. Se frigea nopţile treaz; pe urmă înota ceasuri întregi în fiecare dimineaţă; sau alerga pe cîmp, ca acuma, să-i treacă.

Curios lucru, nu mult după aceea, tot domnul Dabija îi spuse într-o zi neveste-si:

— Ştii că Puiu a început să aibă simţ practic: mi-a făcut un plan destul de bun pentru odaia de baie. Puiule, ia vino încoace!

Era calm, senin, de parcă niciodată nu s-ar fi întîmplat nimic.

— E bun planul tău, dar fereastra asta trebuie pusă mai încoace, şi asta să nu existe deloc.

Puiu Dabija se uită fix şi rece la tată-său şi spuse scurt:

— Atunci fă-l tu cum îţi place.

Şi-i întoarse spatele şi plecă. Domnul Dabija rămase cu ochii la el şi apoi şi îi spuse doamnei Dabija, cu un aer tragic:

— Asta parcă n-ar fi copilul nostru.

Iar doamna Dabija începu să plîngă.

— Hai, nu te mai văicări atîta, zise nervos domnul Dabija. Desenez eu planul; du-te şi spune-i zidarului să astupe fereastra aia.

VII

Fereastra fu astupată, apoi redeschisă, de patru ori; cealaltă, mutată de trei ori. Zidarul era plătit cu ziua; nu-i păsa. Dar Pius o întrebă o dată pe maică-sa pe un ton de iritare cu greu stăpînită:

— De ce tot schimbă? De ce tot începe ceva şi se lasă imediat şi se apucă de altceva?

— Tu nu-ţi iubeşti tatăl aşa cum ar trebui să-l iubeşti – zise trist doamna Dabija – şi nici nu ştii că el şi cu mine numai pentru tine trăim.

Pius tăcu şi nu mai vorbi niciodată cu nici unul din ei, decît lucruri indiferente, şi întrebat.

Anul viitor, 1941, domnul Dabija se duse la vărul nevesti-si Dim Cozianu, la Bucureşti, şi-i ceru să facă ceva ca băiatul să nu fie luat în armată.

— Unul am, şi el o să-mi moştenească numele şi moşia, zicea domnul Dabija pe obişnuitul său ton grav, aproape tragic.

— Am înţeles, domnule; se aranjează. Şi ce faci cu el? Ce vrea să studieze?

— Agronomia; el vrea să se facă sculptor, dar o să-l fac să-şi vîre minţile în cap! declară ameninţător domnul Dabija.

— Fă-l, domnule, arhitect, rîse Cozianu; după război o să fie atîtea case distruse, încît o să facă avere arhitecţii. Fă cum vrei, în fond; dar eu în locul dumitale l-aş face arhitect.

Domnul Dabija se întoarse la ţară hotărît să-l facă arhitect pe fiu-său, şi să-l trimeată în Italia; dar doamna Dabija era de părere că numai o educaţie nordică va face din el un om întreg; astfel că în 1941, Pius Dabija se înscrise la o academie de arhitectură din nordul Germaniei. Armatele lui Hitler invadaseră Iugoslavia, Grecia, şi acuma intraseră pe teritoriul Uniunii Sovietice şi se apropiau de Moscova.

Din 1941 pînă în 1943, Pius Dabija îşi luă toate examenele şi obţinu diploma; îl ştia pe dinafară pe Vitruviu, citise *L'arte edificatoria* şi *De re aedificatoria* ale lui Leon Battista Alberti, fragmentele lui Francesco di Giorgio în *Lettere sanesi* ale lui Della Valle, *Della'architettura* de Sebastiano Serlio, şi *Vieţile* lui Vasari, şi pe Winckelmann şi pe Burckhardt; dar, în afară de asta, urmă ca auditor cursurile conservatorului de muzică, mai ales cursurile de armonie şi contrapunct; luă şi lecţii de orgă, şi, în 1943, obţinu să lucreze în atelierul cunoscutului sculptor şi profesor la Academia de arte din Berlin, Balthasar Brustkasten. Profesorul Brustkasten (după obiceiul german, toată lumea îi spunea *Herr Professor)* îl ţinu o jumătate de an pe acest tînăr extrem de promiţător, dar relaţiile dintre ei ajunseră

destul de repede la o criză, care izbucni într-o noapte cînd profesorul primi un grup de gazetari străini. Profesorul era un bărbat mai mult scund decît înalt, cu fruntea bombată şi plină de creţuri, cu faţa brăzdată, fălci pătrate, părul cărunt dat peste cap şi lung, o figură energică şi genială. Umblă peste tot cu gazetarii, în halatul său alb, vorbind numai el şi tot timpul. Era seara.

— Poftiţi, domnilor, zicea profesorul, arătîndu-le calea, şi pe un ton energic, jovial, întrucîtva asemănător cu jovialitatea şi dinamismul profesional al unui medic: Poftiţi: aici e sufrageria, unde o să şedem după ce vedeţi tot; ce părere aveţi de masă? E dintr-o singură scîndură. Faimos stejar bătrîn, nu?

Scîndura era groasă de zece centimetri, lată de un metru şi jumătate, şi lungă de opt metri: uriaşă. Gazetarii se uitară la ea şi la cele douăzeci şi patru de scaune dimprejur, pe urmă iarăşi la placa mesei.

— Cît cîntăreşte? întrebă cineva.

Profesorul Brustkasten rîse, mîndru şi satisfăcut:

— N-am cîntărit-o, dar are sigur cîteva sute de kilograme. Asta e locul meu, cu spatele la cămin, cum îi şade bine unui bătrîn ca mine, ha-ha, ho-ho! Căminul este acoperit cu această *mantelpiece* [1] toată din aramă.

Gazetarii se uitară la căminul de aramă în care ardeau bucăţi mari de lemn; apoi la bîrnele groase ale tavanului. Această casă preistorică şi pădureaţă era construită numai de cîţiva ani, de cînd profesorul se bucura de aprecierea oficială a lui Adolf Hitler, iar căminul medieval era combinat cu încălzirea centrală şi apa de la robinet.

Profesorul îi pofti în salon, să se aşeze în fotolii mari şi adînci şi moi capitonate în stofă de culoare nedefinită, între pereţi văruiţi, goi, pustii, şi iar sub bîrne, şi iar în jurul căminului; deşi exista căminul şi focul din cămin şi un calorifer bine ascuns, încăperea era pustie şi rece.

— Asta cînd aţi făcut-o, domnule profesor? întrebă unul din gazetari, arătîndu-i o statuetă de vreo şaptezeci de centimetri înălţime, în marmură gălbuie: Leda aşezată pe un soclu şi ţinînd lebăda între genunchi; Leda avea un zîmbet viclean şi candid, şi dacă cineva n-ar fi cunoscut mitul Dioscurilor, n-ar fi putut jura că scena e cu

[1] Consola de pe cămin.

siguranţă erotică; o subtilă şi imperceptibil senzuală ironie stăpînită şi numai lăuntrică, se simţea în toată statuia.

— Ha, ha-ha! rîse jovial profesorul. Nu, n-am făcut-o eu, dragul meu domn, asta e o *Leda cu lebăda* de un francez anonim din Renaştere, scumpe prieten, de la jumătatea secolului al XVI-lea; *meine* Leda, Leda *mea,* o s-o vedeţi îndată!

Şi cu aceste vorbe trecură pe lîngă mica operă de artă, şi intrară în atelierul profesorului.

Era o încăpere înaltă poate de zece metri; partea de sus se pierdea în umbră; cîteva lămpi nu izbuteau să facă lumină deplină peste tot; se ghiceau siluete gigantice, oblojite în cearşafuri ude, mişcări greoaie şi ţapene; lîngă grupul gazetarilor, de sub cearşafurile ude ieşea un picior enorm de lut. Doi sau trei bărbaţi în halate albastre, doi urcaţi pe scări, altul pe jos, pierdut între cîţiva coloşi neprecişi şi oblojiţi, se îndeletniceau cu nişte treburi misterioase, modelau, poate, sau udau cearşafurile, sau puneau cearşafuri udate proaspăt; nu se putea şti. Fuseseră surprinşi de apariţia vizitatorilor şi a profesorului, şi se uitau la ei ca nişte bufniţe.

— Iat-o aici pe Leda *mea,* zise simplu dar mereu jovial profesorul, arătîndu-le vizitatorilor o statuie. Nu era de şaptezeci de centimetri, ci de peste doi metri, de marmură albă, de un alb mort, şi nelustruită: piatră; era culcată pe spate, cu lebăda între picioare, şi cu o expresie extatică sau poate somnolentă pe faţă, mult mai puţin clară decît a Sfintei Tereza a lui Berenini; dar totul atît de superficial tratat, atît de evident, necerînd nici privitorului atenţie la niscaiva propriu răsunet, delicat, puternic şi complex, după cum nu-i ceruse nici sculptorului meditaţie, îndelungă reflexiune şi sincera emoţie a unui suflet plin de forţă şi gingăşii, de nobile elanuri şi de tentaţii ale abisului: era doar rece, lipsită de senzualitate şi de sens, şi destul de păgubos şi de josnic obscenă. Profesorul însă o privea cu o mîndrie ascunsă bărbăteşte sub indiferenţa omului de geniu care spune „de-astea am mai făcut eu, şi o să mai fac". Gazetarii spuseră ceva, epitete calificative, adjective la superlativ, interjecţii; cei mai mulţi însă zîmbeau ruşinat şi tulbure, ca în faţa erotismului grosolan al unei cărţi poştale pornografice.

— Aici e un grup pentru Cancelaria Reichului, dincolo este *Wotan* şi *Soldatul,* spunea profesorul. Haideţi să vă arăt şi caii mei.

Gazetarii se strecurară printre giganţii de ghips, ieşiră pe uşă, trecură prin ploaie măruntă şi rece pînă la un grajd model, igienic, curat, în care nişte cai lucioşi şi musculoşi de culoarea lemnului vechi şi a aramei, întoarseră spre ei capetele lor fine, cu ochi vii şi calzi.

— Ha-ha! Ho-ho! *Junge, Junge!* [1] tuna jovial şi wagnerian profesorul bătîndu-i pe gît.

— Ei, şi acuma, domnilor, poftiţi la masă! exclamă el şi-i conduse îndărăt în sufragerie, unde le gustă uimirea admirativă în faţa purcelului care se frigea într-o frigare sub cămin, şi a butoiaşului de bere pus pe o capră de lemn în mijlocul mesei.

Peste cîteva ore (se făcuse noaptea tîrziu), profesorul Brustkasten îşi conduse musafirii pînă la maşini. Vorbeau toţi prea tare şi rîdeau prea zgomotos şi fără motiv. Profesorul le făcu semn din mînă pînă-i văzu plecaţi, apoi se-ntoarse, fredonînd, trecu prin toată casa şi, cînd dădea să urce în odaia lui, la etaj, şi stinse lumina în salon, văzu un fir de lumină slabă pe sub uşa de lîngă cea a marelui atelier: era uşa spre atelierul cel mic, unde lucra profesorul la primele proiecte, la studii, şi unde ţinea curs cu elevii favoriţi. Profesorul deschise uşa şi intră. Un tînăr de vreo douăzeci de ani, deosebit de spătos şi foarte scund, cu o ceafă de taur şi picioare groase şi scurte, lucra la o statuie de lut. În faţa lui, pe o estradă, şedea un model gol, un om voinic, cu păr cărunt pe pieptul lat şi pe stomacul proeminent. La intrarea profesorului, tînărul întoarse capul şi-l privi pe profesor peste umăr, cu ochi limpezi, cenuşii, care se-ntunecară în aceeaşi clipă în timp ce obrajii se înroşeau.

— *Aber, Herr Dabischa*! exclamă sever profesorul. Ce cauţi dumneata aici? Ce faci?

Mai înaintă cu vreo cîţiva paşi şi se uită la statuia de lut. Era un Sclav care-şi privea cătuşele cu ochi de întuneric în golurile adînci de sub sprîncene, încordîndu-şi braţele grele, masc de musculatură colosală. Statuia n-avea un metru, şi era mai gigantică decît coloşii de ghips de şase metri de alături. Profesorul simţi asta fără să şi-o spună şi-l pătrunse un val de iritare. Se uită la model, la Dabija, iarăşi la statuie. Nu-i plăcea statuia. Era foatre bună anatomia, dar efortul acesta, sentimentul de încordare cumplită a unei forţe nimicitoare

[1] Băiete, băiete!

dacă n-ar fi oprită de frîne şi cătuşe la fel de puternice, nu-i plăcea, îl enerva, îl tulbura, îl făcea să nu se simtă în apele lui. Se răsti la model:

— Şi dumneata, Müller, ce cauţi aici? Nu ştii că numai eu am dreptul să te ţin noaptea? În ce hal ai să fii mîine dimineaţă? Ia suflă! Iar eşti băut! *Wieder sind Sie angesoffen!* [1] Pleacă imediat, şi să ştii că dacă se mai întîmplă o dată, poţi să-ţi cauţi altceva de făcut decît să-mi stai mie model! Şi dumneata, domnule Dabija, te rog, pofteşte alături: trebuie să stăm de vorbă.

Şi aşteptă, glacial, pînă modelul îşi puse gioarsele de haine şi ieşi, şi Pius Dabija după el.

— *Gut' Nacht*, *Herr Professor* [2], îngînă, gîrbovit de mîhnire, bătrînul Müller.

— *Heil Hitler!* măcăi profesorul şi închise uşa după el, se întoarse în salon şi-i făcu semn lui Dabija: *Setzen Sie sich.* [3]

Pius Dabija se aşeză, şi profesorul se mai uită o dată la el: „Proastă rasă, se gîndi profesorul. Picioare scurte, lăţimea asta nemaipomenită, părul negru, capul rotund, mai ales craniul rotund: rasă alpină, *durchaus ungermanisch* [4]. De aceea îl şi emoţionează aşa sclavii".

— Spune-mi – începu profesorul destul de calm – de ce te încăpăţînezi să faci *Sclavul* acela, cînd te-am *sfătuit*, şi pe urmă ţi-am *spus*, să nu mai lucrezi la el?

— Nu pot lăsa ceva neisprăvit, murmură Pius, cu ochii în pămînt.

— De ce? Şi Michelangelo a lăsat lucruri neisprăvite. Şi constructorii de catedrale. Mulţi mari artişti germanici au lăsat lucruri neisprăvite, zise profesorul Brustkasten.

— Eu am văzut prea multe lucruri începute şi neizbutite sau neisprăvite; nu pot dacă stă în puterea mea, nu pot lăsa ceva neisprăvit, zise Pius Dabija.

Profesorul începu să se tulbure:

— Dragul meu – zise el foarte rece – dar de ce tocmai un Sclav? De ce nu iei o figură eroică?

— Eu cred că şi *Sclavul* meu este eroic, murmură tînărul Dabija.

Profesorul rîse sarcastic:

[1] Iar eşti afumat!

[2] Noapte bună, domnule profesor.

[3] Şezi.

[4] Cu totul negermanic.

— Nu e ceea ce numesc eu eroism. Eroul germanic are altă atitudine; nu poate fi încătuşat niciodată. *Sclavii* care te-au inspirat pe dumneata, *Sclavii* lui Michelangelo, sînt expresia a tocmai ceea ce nu era germanic, ci etrusc, nearian, în sîngele lui! Dumneata de asemenea nu eşti copilul unei rase nordice, eşti *ein Mischling*, un om cu sînge amestecat, de aceea nu pricepi lucrurile astea. De-acolo şi acest interes pentru psihologia sclavului, pentru valori inferioare, neariene! Dar ai trebui să faci efortul de-a te ridica la altă concepţie artistică: ai totuşi ochii gri, şi trăsături destul de regulate; ai desigur, şi elemente sufleteşti capabile de dezvoltare într-o direcţie sănătoasă. Îţi spun: *Sclavul* dumitale ar putea fi înţeles într-un sens iudeo-comunist! Altfel trebuie să vedem noi lucrurile: uite ce diferenţă e între *Leda* mea, pur nordică, şi acea *Leda* făcută de un metis, *ein Mischling*, germano-negroid, francezul acela de la 1550!

Pius Dabija se uită drept în faţa profesorului şi spuse:

— E mai bună aceea! *Leda* dumneavoastră nu e o statuie!

— Dar ce e? întrebă Brustkasten, după o clipă de tăcere.

Pius Dabija se uită iarăşi în jos şi murmură:

— Nu ştiu; nu mă priveşte.

— Dar ce e sau nu statuie, te priveşte, da? întrebă ostil şi ironic profesorul.

— Da, mă priveşte, zise Pius Dabija.

— Bine, dragul meu domn, cum vrei dumneata; dar te rog să nu te mai consideri din momentul acesta elevul meu; avem păreri diferite despre artă, zise acru Brustkasten, ridicîndu-se.

Pius Dabija se ridică la rîndul lui:

— Bună seara, zise el.

— Bună seara, spuse rece profesorul, fără să-i întindă mîna.

Pius se întoarse şi plecă. Profesorul se uită lung după el: „Picioare scurte, muşchi de bestie, şi interes pentru sclavi. Un oriental, un balcanic: *Mischrasse, alles-Mischlinge.*" [1]

Iar Pius, ieşind, se gîndea: „Bravo mie: nu mai găsesc acuma atelier şi model, cu cîţi bani mi-au rămas. Dar nu puteam. Nu puteam să-l las. Sînge etrusc. Eroism. Dumnezeule! Ăsta e sculptor? Ce lume e asta? Ce caut aici?"

[1] Rasă amestecată, metişi cu toţii.

Tînărul Dabija părăsi a doua zi dimineața orașul nordic și provincial; în drum spre gară se mai uită o dată la imensa catedrală pierdută în ceață, sub a cărei pădure de coloane și sub ale cărei bolți vertiginoase era mai mult loc decît trebuia pentru toată populația orașului vechi; trecu strada mare printre fațade ale Renașterii nordice, înnegrite sub volutele și frontoanele lor cu etaje; în piața mare, pe o coloană, stătea un leu de piatră, scurt în picioare și cu capul de mops, pe care margravul Albrecht Leul îl pusese acolo în anul 1190, cînd ștersese de pe fața pămîntului orașul vecin. Apoi case moderne, vitrine sărace mobilate cu portretul lui Hitler în loc de cîrnați și șunci, și cu afișe războinice în loc de ciorapi; oraș nordic, sur, înecat în ceață cu miros de cărbune. Se duse la Berlin, unde stătu cîteva săptămîni într-un hotel din centru. În ultima săptămînă, trebui să se ducă în fiecare zi, o dată sau de două ori în pivnițele transformate în adăposturi antiaeriene. Dar nu era atent la asta: își petrecea toată ziua pe Insula Muzeelor, pînă la ora închiderii, cînd se ducea, amețit, obosit și înfometat, să mănînce cartofi fierți cu cincizeci de grame de carne și să bea o halbă de bere fără alcool.

În ultima dimineață, stătu cîteva ore în fața altarului din Pergamon, desenînd pe carnet musculatura și gesturile și capetele zeilor și giganților. Apoi trecu și se uită la poarta orașului Milet, coloane de marmură gălbuie, frontoane frînte, arcade romane pe coloane grecești; de acolo se întoarse încet printre șirurile de lei gălbui de pe cărămizile smălțuite albastru ale aleii procesionale a Babilonului, se opri în fața peretelui albastru pe care umblă gazele și balauri, a turnului zeiței Istar; ieși prin sălile cu artă din Asia Mică, stătu un ceas în fața leilor de bazalt de la Zengirli, și, cînd era afară, în antesală, sub statuia ecvestră a Marelui Elector, lîngă un *Sclav* al marelui Andreas Schlüter, auzi urletele sirenei. Se repezi îndărăt, printre oamenii care se grăbeau toți spre ieșire, tăcuți, febrili, pe cînd paznicii strigau:

— Adăpostul e la dreapta! Alo, domnule, nu pe-acolo!

Dar el nu asculta: alergă pînă se opri în fața stelei funerare a tinerei Mynno, lîngă care era statuia unei Venere juvenile, drapată numai în jurul picioarelor, cu șoldurile și torsul cărnoase și gracile, și un cap naiv, cu gura întredeschisă, dar nu surîzînd – aproape surîzătoare, nici mirată – aproape mirată, și nu tristă, mai ales nu tristă, dar la fel de neștiutoare de ceea ce se cheamă veselie; o ființă fragedă, de o

naivitate senină și pură. Pius Dabija știa că o văzuse, nu-și dăduse seama din prima clipă, dar între timp simțise din ce în ce mai tare că trebuie s-o mai vadă. Acuma stătea și se uita la ea, și-și aduse aminte și de ceea ce citise în Burckhardt și în Tucidide: războaiele, orașele pustiite și arse, bărbații de la zece ani în sus înjunghiați, femeile și fetele vîndute ca sclave, ciuma la Atena, ura neiertătoare a supraviețuitorilor care încă ucideau și trădau și se războiau, și „cei mai fericiți muritori sînt cei care nu s-au născut, iar după ei urmează fericiții care au murit îndată după ce s-au născut." Și ființa asta de marmură din fața lui, delicată și fragilă și viguroasă, cu umbra ei de surîs copilăros. O emoție pe care n-o mai avusese niciodată îi strînse gîtlejul și-l înecă, ochii i se umplură de lacrimi și murmură, gata să rîdă de înduioșare, cu inima strînsă:

— Ce proastă e! Ce proastă e! Ce proastă e...

Și-i curgeau lacrimile pe obraji.

— *Herr! Herr! Sie dürfen nicht hier bleiben!* [1] striga un portar care veni să-l tragă de braț: N-ai voie să rămîi aici! Trebuie să cobori în adăpost!

Pius Dabija nu răspunse și se lăsă împins spre adăpost. Stătu acolo, pe o bancă lîngă un șir de bărbați și femei tăcuți, palizi cînd începură să huruie șiragurile de bombe, zguduind pămîntul, tot mai multe, tot mai tare, tot mai aproape. Începu să plouă praf de moloz din tavan, lumina se stinse, și pămîntul începu să zvîcnească și să vibreze. O femeie plîngea și ofta:

— *Mein Gott! Mein Gott!* [2]

Dar ceilalți tăceau: cineva aprinse o lumînare.

După sfîrșitul bombardamentului ieșiră din pivniță. Aerul era plin de praf, gros ca o ceață, dar uscat, înțepător, cu miros de cărămidă. Trotuarele erau pline de cioburi de geam în care oamenii călcau pînă la gleznă. Și era cald: ardeau casele, cu vălătuci de fum gros. Străzile erau întrerupte de munți de moloz și dărîmături.

Pius Dabija se întoarse să se uite la muzee. Ardeau. Zidurile erau sparte, ieșeau flăcări mari prin spărturi, acoperișurile erau răsucite, atîrnau pe alocuri în aer, și trîmbe de fum curgeau în sus, fierbînd ca o apă clocotitoare. Acolo fusese altarul din Pergamon, poarta Miletului, poarta Babilonului și strada procesiunilor, statuile omenești ale

[1] Domnule! Domnule! N-aveți voie să rămîneți aici!
[2] Doamne! Doamne!

zeilor şi statuile divine ale oamenilor. Gata. Pius plecă spre hotel, ocolind, căci pe străzile barate de dărîmături prea mari sau de incendii n-avea cum trece. O dată, serviciul de pază, civili cu brasarde şi puşti în spate, îi făcură semn să treacă pe cellalt trotuar. O echipă scotea ceva dintr-o pivniţă. Pius se opri. Doi oameni cu o brancardă ieşiră dintre dărîmături. Pe brancardă era un fel de pachet, cît o valiză mică de mînă. O parte era învelită în stofă. Restul era roz, pudrat cu ceva cenuşiu: praf. Era o bucată de trup omenesc, poate un trunchi. La capătul străzii, un om striga (vocea îi era mică în depărtare şi în huruitul şi vuietul incendiilor şi prăbuşirilor):

— *Fliegeralarm!* [1]*Fliegeralarm!*

— *Er hat die Nerven verloren* [2], zise calm cineva lîngă Pius.

Pius porni mai departe.

VIII

Unui om care are nevoia de-a face lucruri durabile şi de-a trăi într-o lume durabilă, mai ales cînd spaima din copilărie, în faţa nimicniciei, a spectacolului vieţii deşarte şi a comediei triste a părintelui său, i-au mărit această nevoie de realitate permanentă, pînă la a o face demonul vieţii sale, ca lui Pius Dabija, războiul, distrugerea vieţilor omeneşti şi a lucrurilor cărora le-a fost insuflată viaţă, nu-i poate produce decît desperare şi boală a sufletului. Pius Dabija se întoarse în ţară cu trenul şi primul lucru pe care-l văzu în gara Arad fu un şir de vagoane arse şi ciuruite de gloanţe, lîngă nişte gropi mari de bombe din care ieşeau şine strîmbe şi rupte. Ajunse acasă şi petrecu sfîrşitul lui 1944 şi începutul lui 1945 într-o stare de apatie aidoma cu aceea a unei grave boli mintale.

— Ce e cu el? Ce-a făcut acolo? S-a îndobitocit! exclama desperat Dabija. Dar în curînd veni reforma agrară şi domnul Dabija avu alte griji. Puse pe numele lui fiu-său jumătate din moşie. Amîndouă jumătăţile fură împărţite ţăranilor pînă la limita prescrisă de lege. Domnul Dabija stătea seara la masa din sufragerie, după cină, şi

[1] Alarmă aeriană.

[2] Şi-a pierdut cumpătul.

îngălbenit, încărunţit, se uita absent la faţa de masă. Opera mea. Opera unei vieţi întregi, repeta el pe un ton şters, obosit.

Pius îl privea cu groază. Îi era prea groază ca să-i mai fie milă. Se gîndea: „Poate că şi ce-am să fac eu o să fie la fel de derizoriu şi van, cum e ce i se pare lui că a făcut." Şi, după aceea, în nopţi fără somn, bolnave, vedea iarăşi golul. „Nu se face nimic: tot trebuie muncit, ca şi cum ar fi sigur că nimic nu piere", se gîndea el. Dar cum? Ce avea să facă, şi cum?

Desperarea domnului Dabija ajunse la culme cînd află că fiu-său, abia major, vînduse partea lui de moşie la un preţ de nimica, şi plecase la Bucureşti fără să spuie.

— M-a trădat! striga el ridicînd pumnii, pe cînd doamna Dabija plîngea fără să ştie prea bine de ce. M-a trădat! Şi-a trădat misiunea, rostul lui pe lume! E un derbedeu, declasat, fără căpătîi! Nu mai e fiul meu!

Şi nu peste mult timp, află că Pius şi-a închiriat un atelier şi a cumpărat un instrument foarte rar în ţară, o orgă mică, portativă, şi că sculptează şi face muzică.

— Un diletant! Un ratat! O să moară de foame, spunea cu amărăciune domnul Dabija. Multă amărăciune a adus copilul ăsta în viaţa noastră, draga mea. Măcar de-ar fi rămas în străinătate, unde ar fi putut face carieră de artist. Dar aici? Aici!?

În Bucureşti, tînărul Dabija se reîntîlni cu unchiu-său Şerban Romanò, gras, totdeauna cu faţa lucioasă, totdeauna elegant şi băut; Şerban cunoştea o sumedenie de artişti, de oameni de litere, de gazetari; îl prezentă pe nepotu-său pretutindeni; îl ajută chiar în toamna anului 1945, să-şi organizeze expoziţia, împreună cu alţi trei sau patru artişti tineri. În vălmăşagul acelui an de lupte politice pătimaşe, expoziţia nu avu cine ştie ce succes, în afara unui cerc restrîns. Pius Dabija expunea o *Pasăre* de bronz, cu ciocul în sus, cu linii curbe, aerodinamice, un *Cap* ovoid cu arcurile sprîncenelor abia indicate, ca şi nasul lung şi turtit, nişte *Obiecte*, numerotate, *Obiect* 1, 2 şi 3, care semănau vag a mădulare omeneşti sau a forme de fiinţe vii, dar nu puteau fi identificate şi aveau o înfăţişare indefinisabil obscenă, apoi tablouri compuse din linii drepte, unghiuri şi poligoane de culori violente, intitulate *Peisaj, Nimfă posedată de o maşină, Îngrijorarea de-a fi în pădure*, şi *Portretul D-nului S.R.*, unde se vedea

un ochi și multe curbe pornite de la una generatoare, un contur de obraz foarte puțin individual.

Tot Șerban Romanò organiza și mici întruniri, în atelier la Pius, sau acasă la el. Ființa sa își pierduse densitatea; de mulți ani era din ce în ce mai deșert, preocupat de lucruri mai puțin importante. Invitînd amici să bea ceai și cocktail-uri în atelierul lui Pius, ducîndu-se la expoziții și perorînd în fața operelor expuse, i se părea că e un Mecena, un luminat protector al artelor. De altfel trebuie spus că agitația pe care-o făcea în jurul lui Pius și aerul de importanță pe care-l dădea artistului îi făceau un serviciu real: din oameni ca Șerban s-a făcut publicul cel dintîi al multor artiști din perioada de decadență a societății burgheze, și domnul de Charlus a existat în multe și variate exemplare și în multe țări.

Ultima recepție („O să fim numai cîțiva intimi", spunea Șerban la telefon, pe un ton de afectată indiferență, important și rafinat) avu loc la începutul lui noiembrie 1945. Șerban Romanò, domn gras și rubicond, elegant, cu părul lipit pe cap, într-o haină *bleumarine* cu carouri foarte fine albe și cu o batistă de mătase albastru închis cu picățele albe, ca și cravata, sosi primul în atelierul de pe o străduță liniștită nu departe de Piața Romană. Sună: nu-i deschise nimeni. Bătu: nu răspunse nimeni. Încercă clanța: ușa se deschise.

— Alo, Puiule, unde ești? Ce, te ascunzi? zise el tare, rîzînd, ușor excitat de ideea că taciturnul și posacul său nepot a început să facă glume copilăroase (căci Șerban devenise din ce în ce mai copilăros cu trecerea anilor).

Dar nu se auzi nici un răspuns. Șerban intră, își lăsă pardesiul în micul vestibul cu pereții murdari, apoi pătrunse în atelier: îi era cam frică. Nu era lumină. Prin patratul enorm de geamuri venea lumina felinarelor electrice de afară, și cădea pe forme ciudate, întunecate, înalte, în picioare în mijlocul atelierului și înconjurate de altele, albe, fantomatice. Șerban aprinse lumina. Eboșe, capete sau torsuri de ghips, teancuri de cartoane mari cu desene pe lîngă pereți, podiul modelului, niște fotolii uzate și o măsuță, un pat de fier, teancuri de cărți, totul cam prăfuit, geamurile murdare și miros de lut, ghips, de umezeală și frig, iar la un perete, înaltă, cu țevăria ei lucioasă, orga.

— Nu e nicăieri, zise Șerban. Apoi văzu farfurioarele, ceainicul electric, sticlele, sifoanele, pe o măsuță într-un colț. Începu să facă el pe gazda, și pregăti totul; cînd sosiră musafirii, îi primi tot el, rîzînd:

Închipuiți-vă că nebunul a plecat de-acasă, fără să lase nici un cuvînt; am găsit ușa descuiată și pe Puiu lipsă. Totuși, poate că are să ne facă cinstea să vină.

— E genial, așa că are voie să fie mojic, nu? spuse Gogu Apostolescu. În toate țările afară de Franța, omul de geniu are voie să fie nepoliticos.

Se așeză, pîntecos, rumen, uitîndu-se împrejur cu ochii căprii, catifelați, și-și aprinse pipa.

— Dar e genial? întrebă Georgică Scarlat, fiul domnului Scarlat și al Valentinei.

Era un tînăr de vreo douăzeci și cinci de ani, elegant, cu fața gălbejită și cu crețuri prea timpurii; avea ochii fără strălucire, și vorbea mereu pe un ton sarcastic; semăna cu un metis sau cu un bolnav de friguri; părea rău; toată lumea se temea de gura lui, afară de Șerban Romanò, cu care era foarte bun prieten. Și acum întreba batjocoritor: E genial?

— Fără doar și poate, zise Șerban. Omul care a făcut *Obiectele*, mai ales *Obiectele* numărul 2 și 3, e genial.

— Eu cred că-și bate joc de lume, zise liniștit Gogu Apostolescu. Sînt toți niște șmecheri, care vă epatează pe voi, ăștia, snobii.

Georgică Scarlat rîdea.

Șerban Romanò îi spuse cu milă lui Gogu Apostolescu:

— De ce nu faci efortul elementar de-a înțelege, înainte de-a respinge?

— Explică-mi tu, ca să înțeleg, zise Gogu.

— Stai să sosească el, și-o să-ți explice chiar autorul; de ce eu, care sînt un simplu amator de artă?

— Dar astea cum le explici? întrebă Gogu, arătîndu-i trei statui de cîte doi metri fiecare, învelite în cîrpe de sac, ude.

Se recunoșteau forme omenești, masive, atletice, cu gesturi strînse, împiedicate, de efort titanic încătușat. Șerban Romanò le văzuse de la început: nu semănau cu capetele ovoide, păsările aerodinamice, stilizate (niciodată cu aripile desfăcute, totdeauna cu ele strînse, ca să nu tulbure linia de fus), picăturile de apă fotografiate instantaneu și reproduse în marmură bine lustruită, care se aflau în atelier. Și-i era destul de greu lui Șerban să explice prezența celor trei forme omenești.

— Nu știu, dragul meu, de ce mă întrebi pe mine? zise el cît putea mai degajat. Ce vrei? Încercări, căutări.

Pînă aici ceilalți doi musafiri tăcuseră: erau un critic de artă din generațaia tînără și un amic pe care-l adusese el. Criticul de artă, domnul Marcel Rozeanu, era un bărbat de vreo douăzeci și cinci de ani sau douăzeci și șase, deci de vîrsta lui Georgică Scarlat, dar ca și acesta părea cu zece ani mai în vîrstă; umbla ușor îndoit, cu șezutul tras înainte ca de frica permanentă a unui picior tras în spate, dar în schimb cu ceafa țeapănă și bărbia sus, care făcea ca orice zîmbet, chiar nevinovat, să pară că ricanează obscen; avea un aer vag armenoid, de vînzător de covoare de la Erzerum; ochii galbeni, ca ai anumitor pisici, își concentrau adesea privirile pe furiș asupra unuia sau altuia din cei de față cînd cel privit nu observa. Domnul Rozeanu era flatat că se află acolo și încerca să-și stăpînească încîntarea, dar nu-și putea ține fața la un loc, și se desfăcea mereu în rînjete amabile.

— Dabija e un spirit modern – zise el – nu poate reveni la formule depășite.

Amicul lui Rozeanu fusese prezentat ca „prietenul meu, Rafael Gheorghiu" și Rozeanu îi spunea Rafi. Era un tînăr de douăzeci și doi, douăzeci și trei de ani, cu tenul delicat, de fată, și gene lungi și ochi aburiți de miopie, dar cu umbra albastră a bărbii pînă la ochi; intrase șchiopătînd, se așezase, își pusese ochelarii și zîmbea și el, dar cu un fals aer nevinovat, cu totul deosebit de rictusul lubric al domnului Rozeanu.

— Dar nu vezi dumneata că statuile astea sînt figurative! exclamă Gogu Apostolescu. Nu mai sînt *Obiecte!*

— Nu poți ști cum e o femeie pînă nu e dezbrăcată, rînji Rozeanu.

Gogu Apostolescu îi zvîrli o privire ascuțită, de bătrîn motan care dezbrăcase multe femei în viața lui, și acum îl cîntărea pe interlocutor, care n-avea aerul de om cu trecere la sexul slab.

— A, da? Crezi dumneata? întrebă el imperceptibil ironic, apoi se întoarse să se uite critic la tînărul Rafi Gheorghiu, care însă i se păru și mai neinteresant: *„des blancs-becs"*[1] se gîndi el.

În clipa aceea intră și Pius Dabija, cu aerul preocupat și tulburat. Îl primiră toți rîzînd.

— Unde rătăcești, domnule? exclamă Șerban Romanò. Poftești oamenii și pleci de-acasă?

---

[1] Tineri cu caș la gură.

— Ați văzut ce-a fost în Piața Palatului? întrebă Pius. Apoi adăugă: Și acuma au rămas bălțile de sînge.

— Gata! Gata! exclamă aproape isteric Șerban Romanò. Nu vreau politică! Nu mă interesează decît arta! uite, Puiule, bea asta. Georgică, citește-ne ceva!

— N-am nimic, zise Georgică Scarlat, rîzînd răutăcios și ostil.

— Hai, că altfel ne spune Puiu că afară e revoluție! se rugă comic Șerban Romanò.

— A, nu, asta nu trebuie să aflăm cu nici un preț! rîse Georgică Scarlat în felul lui bilios, otrăvit. Prefer să vă citesc eu ceva.

Și scoase din buzunar o hîrtie de pe care citi:

„Din umbra unei ferestre de metal
Sosește un șarpe urmat de un binoclu
O, modulații ale cărei vecernii
Cîntece bahice și cea din urmă proclamație:
Constatăm întristarea și paragina."

— Eu nu înțeleg, zise Gogu Apostolescu. O să încerc să mă îmbăt, poate beat înțeleg mai bine. După mine sînteți toți niște farsori: *des fumistes,* ca să epatați burghezii.

Deschisese un carton cu desene anatomice; deodată zise:

— Ia te uită: și tu, Puiule?

Și-i arătă o foaie pe care era desenat un tors jupuit, cu toți mușchii și ligamentele vizibile.

— Ce? întrebă posac Puiu Dabija.

— Și tu faci poezii ca domnul Georgică?

— Sînt foarte frumoase, zise rîzînd domnul Rozeanu.

— Dumneata pricepi ceva din chestii de-astea? întrebă Gogu.

— Nu, dar îmi plac. Sînt făcute să te puie într-o stare de absență a rațiunii, de disponibilitate a imaginației, de presimțire, de aprehensiune a unor forme pe care nu le vei prinde însă niciodată: asta e esența artei moderne, în sculptura și pictura abstractă, în poezia suprarealistă și în romanele enigmatice ale lui Kafka: opere de artă ca suport și pretext al unei stări iraționale sau preraționale; de aceea arta devine abstractă, simbolică, echivocă.

— Și nu ne ajunge? întrebă Pius Dabija privindu-l ostil pe Rozeanu.

Nimeni nu înțelese.

— Ce vrei să spui? întrebă Şerban Romanò.

— Nu ne ajunge, de cincizeci sau şaptezeci de ani de cînd tot ne jucăm aşa? izbucni Pius Dabija. Gata! Am încercat, s-a reuşit, acuma fabricăm! Orice cîrpaci poate face acuma un obiect abstract! Am prins cu toţii şmecheria!

— Tu vorbeşti? întrebă rîzînd Gogu Apostolescu. Ascultaţi ce scrie pe foaia asta:

„Să revenim către păşunea lunii
Sub ramura măslinului stearpă,
Sub fructele secate, sub oribila
Posibilitate de a vorbi în gol.

*

Iată în jurul nostru comoditatea, confortul
De-a nu exista aproape de loc, de-a fi absent
Precum fanfarele militare în chioşcurile de sub castani
Absente astăzi şi mîine răsună stins şi sentimental
Valsuri în meandrele interne ale inimii
Îndepărtate, copilăreşti şi provinciale.

*

Dar nu putem refuza propunerile inutile
Ale femeii cu care n-ai ce vorbi decît în limbi
Străine şi uneori uitate de mult.
O vom lua de mîna ei cărnoasă, ne vom lăsa
Conduşi în întuneric spre port sau spre patul desfăcut,
Sau spre crestăturile sîngeroase ale memoriei.

*

Zadarnică e circulaţia sîngelui, şi în zadar
Ne apropiem de sîmburele spiralei şi de nadir.
Pentru opt mii de arginţi sîntem gata să vindem
Persoanele învăţătorilor cunoaşterii şi planul
Constelaţiilor care vor apărea în curînd
În jurul polului boreal, între Pleiade
Placide plante şi nume păstrate
Acoperite cu pînză curată de in pînă cînd
Va sosi momentul în lumina obişnuită
A soarelui şi lunii".

Poftim! Şi dumnealui vorbeşte!

Pius Dabija se roşi şi voi să spună ceva; dar Marcel Rozeanu exclamă:

— E foarte frumos poemul! Foarte frumos! Şi este exact ce spuneam eu adineauri, nu-i aşa, domnule Romanò?

— Ai dreptate – zise Şerban – masă de emoţie în aparenţă amorfă, în realitate multiformă; latenţă, nu? Latenţă.

Îi străluceau ochii: băuse şi se însufleţise.

— Nu ai o imagine ordonată a universului, ci *o aşteptare, o aprehensiune* totală a lumii. Aşa e şi arta prietenului nostru Pius, încheie dînsul, surîzîndu-i dulce nepotului său.

Rafi Gheorghiu îl întrebă în şoaptă pe Rozeanu:

— Şi Dabija e din de-ăia „de-ai noştri"? Umblă cu băieţi?

Rozeanu nu auzi, căci asculta pasionat ce spune Pius. Dar Gogu, care avea auzul foarte ascuţit, îi aruncă o privire şi dădu din cap, în semn că nu, zîmbind amuzat. Apoi ascultă iar, căci Pius izbucnise:

— Da, ştiu, ştiu! Şi fenomenele visului, şi logica visului, şi arta onirică; ştiu! Cînd isprăvim? Cînd vine ceva nou?

— Faci dumneata ceva nou? întrebă rînjind amical dar superior şi în fond dispreţuitor, Rozeanu.

Pius îl privi în ochi, dar nu răspunse şi nu se clinti. Apoi se ridică, se aşeză la orgă şi începu să le cînte o bucată care semăna a fugă. Dar Şerban, fără să înceteze de-a asculta, se duse la una din statui şi începu s-o dezvelească din cîrpe. Apăru capul mare şi gîtul de taur şi torsul titanic al unui *Sclav:* semăna cu micul *Sclav* pe care-l încerca Pius cu doi-trei ani în urmă în atelierul lui Brustkasten. Dar era ceva nou: deşi liniile, planurile, masele feţei nu aveau nimic străin de faţa omenească, şi musculatura era de o desăvîrşită corecţie anatomică, lucruri imperceptibile făceau ca statuia să nu semene cu nici o altă statuie. La prima vedere s-ar fi putut spune: un elev talentat al lui Michelangelo. Dar se vedea în plinul buzelor, în simplicitatea conturului gurii, şi în linia lui, într-o netezime a anumitor părţi ale corpului, că sculptorul văzuse multe statui egiptene şi învăţase simplitatea şi sentimentul monolitului, al corpului care e de piatră, nu de carne; iar de la marele etrusc învăţase privirea sublimă şi oarbă, întorsătura patetică a capului şi torsiunea trunchiului; dar avea ceva nou, toţi cei de faţă simţiră îndată asta, mai mult sau mai puţin limpede, ceva nou în expresie, în gest, în atitudinea corpului, în rapor-

turile cantitative ale maselor, ceva cum nu mai fusese, o aşteptare, un zîmbet abia schiţat, o cutremurare şi încordare a cărnii omeneşti către ceva necunoscut sau presimţit şi către care se răsuceşte ca planta spre soare, dar nu în somn veşnic, ca planta, ci trează şi sfîşiată de conştiinţă. Pius simţi că se petrece ceva şi sări de pe scaun:

— Las-o! Nu e gata!

Şi-i dădu la o parte din jurul statuii pe care o acoperi la loc, suindu-se pe un scaun (era cel mai scund dintre toţi cei de faţă). Urmă o tăcere.

— Ce e, un *Sclav?* întrebă tînărul Rafi Gheorghiu.

— Trei sînt, zise Pius, care nu înţelesese întrebarea. Trei *Sclavi.*

Urmă altă tăcere. Şerban Romanò murmură:

— E foarte frumoasă bucata. Umană şi dureroasă şi triumfătoare şi nouă. Dar... păcat.

— De ce păcat? întrebă Pius tresărind.

— Păcat că seamănă cu Michelangelo. Cel puţin ideea.

— Da; erau mai originale *Obiectele*, îngînă şi Rozeanu cu un regret evident sincer.

— Nu vreau să fiu original, îngînă Pius, încruntîndu-şi fruntea joasă şi uitîndu-se în pămînt, încăpăţînat ca taurul pe care-l modelase cînd avea opt ani. Dacă sînt original, o să fiu şi dacă nu caut asta; şi dacă nu sînt, degeaba o să caut! Michelangelo voia să imite pe greci şi romani – şi pe Iacopo della Quercia, toată Renaşterea voia să imite pe antici, romanii voiau să-i imite pe greci. Grecii din secolul al VI-lea îi imită pe egipteni, egiptenii se imită între ei, ca şi constructorii de catedrale gotice, dintre care nici unuia nu i-a venit ideea să-i puie catedralei trei turnuri la faţadă; nu voiau să fie originali şi totuşi catedrala din Ulm nu seamănă cu Sfîntul Ştefan din Viena, nici Notre-Dame din Paris cu Notre-Dame din Chartres sau cu Notre-Dame din Orléans – şi n-au avut nici măcar originalitatea să-i schimbe o dată hramul şi s-o închine Sfîntului Sisoe, sau Dracului! Toţi, toţi imitatori! Ca şi muzicienii nemţi din secolul al XVIII-lea, care se imitau reciproc şi ei! Toţi imitatori! Vreau să-l imit pe Michelangelo. Să vedem dacă o să iasă ceva original! încheie Pius, roşu şi congestionat.

— Paradoxe! rîse Şerban. Ce faci cu poemul pe care l-a citit Gogu adineauri?

— M-am săturat! Nu mai fac! Atunci nu lucram la nici o statuie, exclamă Pius ostil şi violent.

— Te desparţi de marele curent al artei moderne, zise pe un ton sec şi la rîndul său ostil, Marcel Rozeanu.

Pius Dabija se uită iarăşi ţintă la el, apoi începu deodată să rîdă. Rîdea, neruşinat, obraznic, sfidător, batjocoritor, umilitor. Marcel Rozeanu se schimbă la faţă; nu mai spuse nimic. Nici Pius. Iar conversaţia începu să lîncezească, şi reuniunea (avea să fie ultima) se risipi în curînd. Gogu Apostolescu şi Georgică Scarlat se plictisiră şi plecară primii, apoi Rozeanu cu amicul său şchiop, apoi Şerban, care-i luă mîna lui Pius în mîinile sale şi zise:

— Greu lucru încerci. Zdrobitor de greu. N-o să reuşeşti. Nici eu n-am reuşit. Mai bine nu încerca: în fond, toate valorile sînt relative şi deci iluzorii: ai să te speteşti fără nici un folos, iar la urmă ai să te alegi cu desperarea şi cu sentimentul zădărniciei şi neantului.

— Cred, îngînă Pius foarte serios. Te cred. Dar n-am încotro. N-ai văzut ouăle şi bilele şi triunghiurile şi *Obiectele* şi rahaturile pe care le-am făcut? Am încercat, dar nu mai vreau; nu pot face două mii de ouă cu nas, nici două mii de *Obiecte* genitale. Am făcut cîteva, şi m-am săturat, seamănă toate; n-au nici o originalitate lăuntrică. Iar exterioară, încep să nu mai aibă.

Şerban începu să rîdă, destul de acru de altfel: nu-i plăcea nepotu-său în clipa asta, îl simţea departe de tot, străin.

— Imită şi tu pe Bîrlea, şi pe Henry Moore, şi pe Picasso şi pe Juan Gris. Urmează-ţi propriile principii.

Pius începu să rîdă iar ca adineauri, dar mai puţin tare, deşi rece şi ostil.

— Mi le urmez, dar am să imit pe alţii: dă-mi voie să-mi aleg idolii.

— Vezi să nu ţi-i alegi depăşiţi, învechiţi şi uzaţi, zise Şerban Romanò.

Se simţea enervarea în glasul lui.

Pius îi răspunse:

— Ba da, mi-i aleg depăşiţi şi învechiţi şi uzaţi: corpul omenesc, şi sufletul, şi pe Michelangelo. Am să fac două mii de corpuri omeneşti, fiecare cu cîte un suflet, şi toate în maniera lui Michelangelo. O să-mi scape poate vreo trei originale.

— Dragul meu – spuse cu milă Şerban Romanò – dar o asemenea artă nu se cere, nu se cumpără! O să mori de foame!

Pius Dabija înălţă din umeri.

„Ce încăpăţînat, ce mărginit, în fond, ce primitiv e! se gîndea unchiu-său. De fapt, e o brută."

— N-am ce să fac, zise Pius Dabija. Chiar dacă mor de foame, nu mai fac ouă cu nas. M-am săturat. Nu mai pot. *Zu viel des Guten*[1], nene Şerbănică. Cîte statui a făcut Bîrlea? Cinci? Zece? Eu vreau să fac două mii. Am prea multe idei, simt prea multe lucruri; ca să faci ouă cu nas trebuie să fii mai senin decît mine.

— Mergi cu paşi mari spre sculptura teatrală, barocă, pompieră? întrebă muşcător Şerban Romanò, mereu în uşă.

Stăteau în uşă de cîteva minute.

— Nu: cu un gest rezervat şi cu o fizionomie faci mai mult decît cu gesticulaţiile; statuile lui Michelangelo gesticulează? Cele greceşti gesticulează? Îngerul din Reims sau Uta din Naumburg gesticulează?

— În fine, să te vedem. La revedere, zise Şerban acru, îi întoarse spatele şi plecă. „Ce insolent şi sigur de el e, animalul! se gîndea el. Uşor de spus, dar să te văd la treabă! Să vezi ce platitudini o să scoţi, ce banalităţi răsuflate!"

Iar Pius nu răspunse nimic la salutul lui, închise uşa după el, întoarse cheia în broască şi se întoarse în atelier să curăţe şi să facă ordine. „Nu-mi mai trebuie musafiri, se gîndea el, cu mîinile încărcate de farfurioare murdare. Trebuie să muncesc. Şi nu-mi trebuie nici indivizi care să-mi explice de ce n-am dreptate, şi de ce aş face mai bine să nu exist. Să facă ei ce le place, şi să mă lase pe mine să fac ce vreau."

Cineva bătu în uşă. Pius nu răspunse. „Să se ducă să se spînzure. Cine e ăsta care nu mă lasă în pace nici acum?" Era ora unu noaptea. Individul de afară bătu iar, mai insistent. Pius se duse şi stinse lumina. „Acuma o să plece şi o să mă lase în pace." Dar omul de afară bătu în geamul cel mare al atelierului: „A intrat în curte şi a ocolit casa!" se gîndi Pius indignat.

— Puiule, te-ai culcat? spuse cineva de afară.

„Cine mă-sa e idiotul ăsta care-mi spune Puiu?" se gîndi Pius şi răcni:

— Da, şi dorm!

---

[1] Prea mult din ceva bun.

— Scoală-te numai un minut, că trebuie să-ţi vorbesc, zise individul.

Pius începu să rîdă singur în întuneric şi se duse să aprindă lumina şi să deschidă uşa.

IX

În uşă apăru tînărul suav cu ochelari, Rafael Gheorghiu. Era şi jenat, şi intimidat, şi surîzător şi absolut hotărît să obţină ce-şi pusese în cap să obţină.

— Nu te superi că am revenit, nu-i aşa? zise el şi fără să mai aştepte răspuns intră, se aşeză într-un fotoliu şi zise: Dă-mi voie să mă aşez, că mersul mă oboseşte rău, şi am tras o plimbare cu Marcel, să discutăm ce spunea adineauri; tot din cauza aceea m-am şi întors. Ştii ce spunea Marcel? Că în secolul ăsta s-au petrecut asemenea transformări, încît şi sensibilitatea oamenilor s-a schimbat, şi că deci operele de artă trebuie să fie absolut noi. Mi-a arătat şi o carte de estetică recent apărută la Paris, şi mi-am copiat pasajul ăsta...

Scoase din buzunar o bucată de hîrtie împăturită în patru, o desfăcu; Pius se aşeză lîngă el într-un fotoliu. „Iar vine şi ăsta să explice că sînt pe un drum greşit", se gîndi el fierbînd. Junele Rafael citi:

— *„Pînă la începutul secolului al XX-lea capodoperele picturii* (şi Marcel spune că şi ale tuturor celorlalte arte) *comportau desigur o parte importantă de stilizare, dar sufereau dubla constrîngere a imitaţiei şi a subiectului. Încă din anul 1865, Cézanne..."*

— O sută de ani! Ajunge! Exclamă cu ură Pius Dabija.

— Exact optzeci. Stai să vezi: *„...Cézanne îndrăzneşte să se depărteze de natură mai mult ca niciodată şi în mod deliberat; de la el pleacă noţiunea unei arte independente de lumea exterioară care..."*

— Ştiu! Ştiu! exclamă Pius strîmbîndu-se ca un om pe care-l dor dinţii. Ştiu! Ajunge!

— Păi arta modernă *„nu încearcă niciodată să transcrie un fenomen al naturii; consideră opera de artă ca un «obiect» creator de uimire, de lirism sau de mister, care, numai prin valoarea plastică a formelor şi culorilor, tinde să devină, ca muzica, un violent izvor de delectare..." ...în aprecierea unui tablou, profanul este sedus înainte de toate de*

către tinerețea modelului, de către plăcerea pe care-ar simți-o plimbîndu-se prin peisajul figurat..."

— Trăiască profanii, domnule Gheorghiu! strigă Pius furios. Sau mai bine, moarte lor! Moarte celor un miliard nouă sute nouăzeci și nouă de milioane și cinci sute de mii de profani! Și trăiască cei cinci sute de mii de esteți, din care în București cinci sute! Dar eu mă declar profan! Mie-mi plac femeile pe care le face Tintoretto, și peisajele lui Lorrain, și voi regreta toată viața că nu pot pune mîna pe primele și nu mă pot plimba prin celelalte! Înțelegi?

— Înțeleg – zise tînărul cu ochelari, zîmbind nevinovat și naiv – dar ce te faci cu anumite fapte? Și citi de pe hîrtiuță: *„În mai puțin de un secol de descoperiri și de aplicări industriale, viața omenească a fost mai profund modificată decît de douăzeci de veacuri de răbdătoare civilizare"*.

Urmă o tăcere. Apoi Pius Dabija spuse pe un ton obosit și scîrbit:

— Ascultă, domnule Gheorghiu, eu vreau să știu dacă iubirea dintre bărbat și femeie s-a modificat de la anul 1500 încoace.

— Nu-mi spune „domnule Gheorghiu", zise cellalt. Spune-mi „Rafael" sau „Rafi".

— Bine, Rafael! exclamă Pius. Răspunde-mi o dată! strigă el.

Rafael Gheorghiu zise, zîmbind suav:

— Marcel susține că ar trebui ca satisfacerea instinctului să se facă ușor și fugitiv, de pildă printr-o strîngere de mînă dată unei persoane pe stradă; vechiul sistem e prea dramatic, prea incomod, face oamenii să sufere, naște fel de fel de încurcături.

— Amicul dumitale să se satisfacă dacă vrea printr-o strîngere de mînă! strigă Pius, roșindu-se. Va rămîne în minoritate! Și adăugă cu scîrbă: Și cînd te gîndești că e din aceeași specie biologică cu Petrarca, cu Dante, cu Shakespeare și cu Michelangelo!

— Nu trebuie să iei atît de tragic o glumă, zise calm tînărul cu ochelari. Restul argumentelor lui sînt solide; e cel mai serios și capabil critic de artă de stînga pe care-l are la ora asta generația noastră.

— E comunist? întrebă Pius Dabija.

— Da, răspunse laconic Rafael Gheorghiu.

— Și dumneata ești? întrebă Pius Dabija uitîndu-se bănuitor la el.

Cu o umbră de zîmbet, cellalt răspunse tot laconic:

— Da.

— De cînd?

— Din 1942.

— Ai fost și la închisoare?

Tînărul Gheorghiu rîse de-a binelea:

— Da. Am fost și condamnat la moarte, dacă te interesează.

— Mă interesează! rosti cu bruschețe Pius Dabija.

— Văd, zîmbi blajin ochelaristul.

— Și ăllalt? Domnul Rozeanu?

— Întreabă-l pe el, o să-ți spună mai exact, spuse Rafael.

— Și de ce vii să mă pisezi la ora asta? exclamă Pius Dabija, necăjit.

Cellalt surîse, privindu-l oarecum jenat și timid:

— Fiindcă te iubesc. Și vreau să-mi explici de ce ai făcut *Sclavii* ăștia.

Pius Dabija îi aruncă o privire ascuțită, apoi plecă ochii imediat, se ridică și făcu vreo cîțiva pași prin atelier, sub becul de două sute de lumini pătat de murdărie de muște și atîrnat în tavan. Împrejurul lor erau statuile înfășurate în cîrpe ude, o *Picătură de apă* de marmură, un *Cap* (ou cu nas și cu o gură mică, absolut rotundă), două *Obiecte*, niște studii anatomice de mușchi, vraful de cartoane cu desene, praful; era frig; pe fereastră se zărea strada pustie, luminată și, pe zidul casei din față, cu litere mari, cam tremurate, cu vopsea roșie, *Moarte fasciștilor!*

— Dragă dom... dragă Rafael — zise Pius Dabija așezîndu-se — adevărurile matematice sînt la fel de adevărate pentru un șofer de camion cu șapte clase primare, ca și pentru un rector de universitate, profesor de matematici și academician. Dacă le arăți amîndurora pe Hercule Farnese și le spui : „Ce corp! Ce forță uriașă!" constată amîndoi că așa e. Dacă-i arăți unui țăran și unui artist catedrala din Chartres, le place amîndorura. Opera de artă, mult mai complexă decît o formulare matematică, trebuie să fie evident frumoasă în mai multe feluri. Dacă-i arăt o *Veneră* grecească sau pe *Moise* al lui Michelangelo unui șofer de camion și unui profesor de estetică, le place amîndorura, pentru motive diferite, dar le place. Și ce, vrei ca eu, sculptor, în secolul ăsta în care în afară de descoperire și invenții, mai există sporturi care interesează sute de milioane de oameni, să nu lucrez cu corpuri atletice, și să umblu cu sîrme, sau cu totemuri? Și ăștia, mandarinii, suprarafinații ca unchiu-meu Șerban, nici n-au idee

de *adevăratele* secrete de meserie, cînd văd o statuie sau o clădire. Dar nici n-o să le spun! Ştii cîte vicleşuguri şi ce procedeuri cu adevărat subtile (fiindcă nici nu le bănuieşti, şi cînd le-ai aflat strigi: „Evident! cum nu m-am gîndit?" sau „Cum i-a venit ideea asta, Doamne?"), ştii cîte se ascund în opere populare, făcute pentru lume multă şi amestecată? Dumneata ştii cîtă subtilitate, ce rafinament teologic este într-o catedrală gotică? Ştii că are trei registre orizontale la faţadă, aluzie la Sfînta Treime şi că roza e în douăsprezece sectoare, ca numărul apostolilor, şi că stîlpii principali ai navei sînt doisprezece, şi că portalurile sînt trei, şi că în plan absida e înclinată faţă de medianele transeptului, ca să figureze trupul răstignit al lui Hristos cu capul înclinat pe un umăr? Şi ştii că în Partenon nu există nici o singură linie dreaptă, fiindcă zecile de iluzii optice care ar fi deformat dreptele reale au fost prevenite de arhitect prin compensarea unghiurilor? Că astfel, coloanele s-ar putea întîlni la patruzeci şi ceva de kilometri înălţime, şi fusele coloanelor sînt galbate, şi totul e făcut să dea privitorului senzaţii cenestezice de ritm, de echilibru, de mişcare perfect armonică, după cum senzaţia cenestezică pe care-o dă faţada sau nava catedralei este de avînt ritmic în sus? Toate astea, pentru cine ştia să vadă; iar cine nu ştia, simţea, şi-i plăcea; iar valorile majore, simetria, ritmul, monumentalitatea sînt simţite în mod conştient de oricine! Şi de ce să nu facem noi, căptuşiţii cu tehnică, lucruri la fel de frumoase şi de complex şi multilateral frumoase ca oamenii ăia? De ce să stea pieţele publice fără statui şi fîntîni ţîşnitoare şi fără arcade de jur împrejur, acoperite, şi de ce să fie stadioanele de o sută de mii de locuri fără cîte o sută de statui pe coronamentul fiecăruia, şi faţadele clădirilor fără basoreliefuri, şi parcurile publice fără statui, şi... ei, ce să mai vorbim ? încheie el abrupt şi se duse să-şi toarne un pahar cu apă.

Îl bău şi se aşeză:

— Lucruri care să placă şi omului cu vaste cunoştinţe, şi omului oarecare.

— Faimosul şofer de camion, rîse cellalt.

— Te rog să nu rîzi: am vorbit foarte serios. Da, şoferii de camioane, ţăranii, lăcătuşii, oricine.

— Prin urmare, vrei o artă democratică, zise tînărul Rafel.

— Da, o artă democratică. Ori are să fie democratică, ori n-are să mai fie deloc! La fel de democratică pe cît era Partenonul şi stadionul

din Olimpia şi Notre-Dame din Chartres sau *Patimile de la Matei* citire de Bach. Sînt făcute pentru toată lumea, da sau nu ?

— Ca şi piesele lui Shakespeare şi ale lui Sofocle; ca teatrul în general; ca romanele lui Tolstoi sau Balzac, zise Rafael Gheorghiu.

— Nu mă pricep la literatură, mîrîi Pius Dabija. Dar toate artele sînt echivalente, sau în orice caz asemănătoare prin ce au mai profund.

— Dar cine o să-ţi comande dumitale statui pentru un stadion? întrebă zîmbind iarăşi Rafael, care condusese toată convorbirea. „E şi uşor", se gîndea el amuzat. Îl iubea pe acest colos îndesat din faţa lui, care vorbea într-un permanent acces de furie şi-şi freca una de alta mîinile asprite cu care cînta la orgă, şi care părea cu desăvîrşire singur pe lume, şi avea mînecile tocite şi cămaşa murdară. Îi venea să rîdă. „Ce monstru! Şi n-am ştiut! E de o jumătate de an în Bucureşti şi n-am ştiut! Cîtă vreme pierdută!"

— Cine? Amatorii de ouă cu nas, şi de falusuri cu ochi! rîse cu amărăciune Pius Dabija. Nu există nimeni care să aibă grijă de sufletul unor mase nesfîrşite de oameni, să umple golurile din conştiinţe! spuse el.

Interlocutorul său zise:

— A, stai: te înşeli. Noi, comuniştii, asta vrem: ridicarea condiţiei spirituale prin educarea omenirii.

— Şi scrieţi pe ziduri „moarte lor", zise Pius Dabija neîncrezător şi ostil.

—Trebuie întîi cucerită puterea, şi pe urmă creat belşugul material, şi pe urmă, mă-nţelegi, *deinde philosophare* [1], spuse tînărul Rafael foarte mulţumit şi amabil.

Pius Dabija îl privi pe sub sprîncene, cu o sumbră uimire. Rafael era mai înalt ca el, părea fără vigoare, alb şi roz la faţă, curăţel, cu ochii săi umbriţi de gene lungi şi ascunşi de ochelari. Ce era? Student? Băiat de intelectual, de profesor de liceu, de funcţionar, de doctor? „Fost condamnat la moarte, dacă te interesează."

— De altfel, îţi dai seama că numai statul poate întreprinde construcţii monumentale cum vrei tu, urmă tînărul Rafael. Şi numai un stat socialist, preocupat programatic de educaţia intelectuală şi emoţională a cetăţenilor...

[1] Pe urmă filosofia.

— Ca la Atena! Sau ca la Sparta! rîse Pius Dabija.

— Exact, dar fără sclavi: în loc de sclavi, maşini automatizate; roboţi, zise cellalt în felul său amabil şi agreabil.

Această convorbire dură pînă cînd felinarul electric de afară de pe stradă se stinse, căci se făcuse ziuă. Şi urmară alte îndelungi discuţii între cei doi, şi o prietenie strînsă, căci Rafael Gheorghiu, la douăzeci şi doi sau douăzeci şi trei de ani cîţi avea, era înzestrat cu un talent deosebit pentru a recunoaşte dintre multe altele personalităţile excepţionale şi o atracţie instinctivă pentru ele, poate prin afinitate, căci personalităţile originale şi excepţionale au fost numeroase printre comuniştii români din perioada ilegală. Astfel că tînărul fragil, cu ochelari, palid şi şchiopătînd, ţinîndu-l pe Pius Dabija de umeri cu braţul şi sprijinindu-se pe grumazul lui lat, apărură adeseori împreună pe la expoziţii, în sălile de teatru sau de cinematograf şi la conferinţe, unul în haine prost croite şi de stofă modestă, cellalt, Pius, în haine care fuseseră bune şi elegante şi acuma tocite, începeau să se rupă la coate şi la genunchi iar manşetele pantalonilor să se destrame şi să se prefacă în franjuri. Rafael într-un pardesiu prost, cellalt într-o scurtă de piele tocită, circulau printre tinerii cu tălpi groase, pantaloni strîmţi, cravate înguste ca nişte panglici, vestoane cu umeri enormi, care veneau la braţ cu fete fardate, cocoţate pe tocuri înalte şi cu părul lung şi vopsit blond, revărsat pe umeri. Cei doi se strecurau printre ei şi se întîlneau cu alţii la fel de puţin bătători la ochi, se duceau să bea bere şi să mănînce cartofi pai prăjiţi la minut în untură în barăci unde era ceva mai cald decît pe stradă în ger. Rafael îşi isprăvea filosofia; cu ajutorul unor prieteni de-ai lui, Pius se strecură la Facultatea de medicină în subsol, în sălile de disecţie, şi în auditoriile unde se preda anatomia: voia să ştie mai bine. De asemenea, tînărul suav şi pal şi cel masiv şi îndesat erau în fiecare duminică, şi uneori şi în zilele săptămînii, pe stadioanele sportive. Pius lucra ca să-şi isprăvească *Sclavii*, dar începuse şi un grup, *Boxerii*, încleştaţi într-un corp la corp violent, îngrămădiţi, cu muşchii umflaţi de lipsa de destindere şi de mişcare largă, cu feţele încruntate şi concentrate de efort. Lucra şi noaptea; mînca puţin şi prost, n-avea bani, umbla toată ziua, cînd nu umbla muncea; cînd îi era foame şi n-avea ce mînca, bea la pahare de apă, trei, patru, cinci, şi iar începea să lucreze; dar era mort de oboseală; şi atunci îşi dădea cu apă rece pe faţă şi pe ceafă şi îşi certa corpul: „Trage, mîrţoagă!" Şi dacă iar îl apuca somnul îşi

aprindea o pipă şi începea să tragă din ea, deşi pe stomacul gol şi înfometat îi dădea greţuri a doua zi, dar măcar nu mai adormea, şi putea lucra pînă începeau să-i joace pete albe în faţa ochilor şi cădea pe pat, spre ziuă, adormind într-o secundă. Îl trezea adesea Rafael, care venea să vadă ce-a mai lucrat, să vorbească, să-l ia în vreun loc; mereu calm şi zîmbitor şi amabil, dar în realitate activ, neastîmpărat, agitat, mereu cu lucruri noi, cu ştiri, cu idei, cu fapte. Într-o zi de pe la sfîrşitul iernii, îi spuse pe neaşteptate:

— Hai să te duc să te cunoască şi Cărăuşu.

Îi mai vorbise lui Pius despre Cărăuşu, cu care era prieten din închisoare, şi acuma ajunsese personaj important în Ministerul Artelor.

— Lasă-mă-n pace! strigă Pius. Era sleit de oboseală; se simţea rău de foame şi de tutun, şi voia măcar să mai doarmă.

Cellalt îl scutură timid, delicat, cu vîrfurile degetelor:

— Hai, Puiule, trebuie să vorbeşti cu el; nu vezi că crăpi de foame?

Ridică pantalonii care atîrnau pe un scaun şi se uită prin stofă :

— S-au rărit în fund pantalonii tăi, maestre, zise el. Hai la Cărăuşu, să te cunoască şi să vie să-ţi vadă statuile.

— Lasă-mă-n pace! Du-te-n...! strigă Pius şi-şi trase pătura peste cap.

— Hai, domnule, fii rezonabil şi îmbracă-te. I-am şi cerut audienţă lui Cărăuşu, zise Rafael, pe tonul unei comunicări fireşti şi banale.

Pius îşi smulse pătura de pe faţă şi se uită la el, palid de furie :

— Cum? Îţi permiţi să ceri audienţe pentru mine?

— Ei, hai, nu te supăra. N-ai decît să stai acasă şi să te duci altă dată, zise Rafael calm.

Dar Pius se dădu jos din pat şi începu să se îmbrace.

— Tipic comunist, zise el. Pisează lumea, ia iniţiative pentru alţii, face viaţa oamenilor imposibilă, numai pentru binele lor! zise el, înveselindu-se.

Cellalt rîse:

— Aşa sîntem noi, nu lăsăm lumea în pace să moară de foame liniştită. Hai, că nu mai avem decît cinci minute!

Pius se lăsă tîrît în goană pe străzi; gonea Rafael, pentru care mersul repede era foarte obositor şi chiar dureros; iar Pius îl urma, pasiv, cum pasiv se arăta în orice nu era în legătură cu arta. Or, Cără-

uşu pentru el nu era în legătură cu arta în momentul acela. Fusese în închisoare cu Rafael, rezistase la torturi, fusese condamnat la moarte şi salvat la 23 august 1944; acuma era eminenţa cenuşie, şi mai degrabă roşie, a Ministerului Artelor.

Îi primi într-un birou enorm, cu tablouri de Luchian şi Petraşcu pe pereţi. Era un bărbat de treizeci şi ceva de ani, subţire, brun de tot, cu ochi negri, cu o uşoară roşeaţă în umerii obrazului, dar cu faţa triunghiulară, suptă, cu pielea lipită pe oase. Privirea îi era focoasă, pasionată, mîndră: ar fi putut fi un spaniol, în negru cu guler de dantelă şi cu cămaşa de păr de cal şi lanţurile cu ţepi sub haină; dar această figură ascetică era încadrată de un guler prost croit, prea larg, legat cu o cravată urîtă, şi înveşmîntată într-un costum tot prost croit şi prost purtat. Ceea ce nu-l împiedică pe Pius să-l privească cu plăcere şi interes: rar văzuse un om care să pară atît de pasionat şi de încăpăţînat; ţinuta dreaptă, capul mic şi colţuros, ochii aceia întunecaţi şi aprinşi îl atrăgeau pe el care semăna poate cu omul acesta în cine ştie ce ascunzişuri. Cărăuşu le zîmbi silit, fără graţie, le dădu mîna mereu în picioare, rigid, părînd mai înalt decît era, apoi se aşeză şi întrebă aproape în şoaptă, cu un aer mai calm şi mai onctuos (vizibil silit) decît al celui mai înţelept preot catolic spaniol sau rabin evreiesc, tot spaniol:

— Îmi pare bine că te cunosc, tovarăşe Dabija. La ce lucrezi acum?

Şi-l privi cu o atenţie şi o seriozitate, acestea nesilite, şi cu un interes real pentru omul din faţa lui ca element politic, ca forţă de folosit de-acum înainte. Interesul era real şi se vedea pe faţa lui Cărăuşu, dar nu şi de ce natură e, căci altfel Pius s-ar fi simţit mai puţin bine.

— Fac trei *Sclavi,* zise Pius cam în silă.

Rafael, adăugă prompt:

— Trei *Sclavi* care-şi rup lanţurile.

— În orice caz, încearcă, zise Pius.

Rafael se strîmbă imperceptibil, iar Cărăuşu ridica sus de tot sprîncenele ca două omizi negre şi întrebă cu accentul său moldovenesc foarte special:

— Numai încearcă? De ce numai încearcă? De ce nu şi le rup?

Pius se încruntă uşor şi nu răspunse: n-avea ce să răspundă la întrebarea asta. Dar Rafael sări:

— O să şi le rupă! Se vede cît colo!

— *Interesant,* psalmodie Cărăuşu. Şi la altceva la ce mai lucrezi dumneata, tovarăşe Dabija?

— Fac doi *Boxeri,* îngînă Pius.

— Doi *Boxeri* ? De ce Boxeri? întrebă iarăşi minunîndu-se Cărăuşu. Urmă o tăcere.

— Ar fi prea lung de explicat, murmură Pius, descurajat.

— Nu, te rog, explică-mi, zise Cărăuşu iarăşi peste măsură de sfătos şi de înţelepţeşte, de parc-ar fi avut răbdare pentru zece mii de ani de explicaţii. Ce conţinut vrei să exprimi?

Pius se încruntă şi mai tare:

— Nu explic nimic, zise el cu ochii în pămînt. Puteţi să vedeţi ce-am făcut.

— Da, sigur, ar fi interesant; în fond, artistul se exprimă în opera sa, şi dacă nu se vede ce-a vrut să spună, abia atunci e nevoie să ţie conferinţe, spuse repede şi glumeţ Rafael, ca să şteargă momentul de răceală.

Apoi, văzîndu-l pe Cărăuşu că ezită, mai insistă.

— În sfîrşit – zise Cărăuşu – să vedem; la urma urmelor, acolo eşti dumneata, nu aici.

Şi-i pofti să-l urmeze, se urcă cu ei în maşină şi porniră. Cărăuşu şedea lîngă şofer. Pius se ghemuise într-un colţ şi se posomorîse. Apoi îi aruncă o privire lui Rafael şi şopti:

— Nu mai vreau!

Rafael zîmbi mulţumit de parcă tocmai asta ar fi vrut să audă, şi-i făcu semn cu mîna, liniştitor.

În atelier, Cărăuşu se plimbă încet printre statui, modulînd ca un psalt:

— *Interesant...*

— Vezi? Ăştia sînt *Boxerii* : vezi? Luptă, îndîrjire, forţă! spunea Rafael.

— Da-daa... *interesant,* cînta meditativ Cărăuşu. În faţa *Sclavilor* zise:

— Da, se vede foarte clar că o să-şi rupă cătuşele...

— E multă forţă în ei, zise Rafael.

— Da, asta e clar, spuse Cărăuşu, uitîndu-se cu coada ochiului la un *Obiect.* Rafael îi surprinse privirea şi interveni prompt şi alert:

— Aia e maniera veche a tovarăşului Dabija: a părăsit-o pentru realism.

— Daa? Interesant. Şi de ce ai părăsit-o? întrebă Cărăuşu.
Pius spuse:
— Fiindcă pentru mine arta abstractă e nesatisfăcătoare.
Cărăuşu surîse ironic, în silă:
— Nesatisfăcătoare? E de-a dreptul duşmănoasă intereselor poporului!
Pius ridică brusc ochii şi-l privi, apoi murmură:
— Nu ştiu.
— Nu? Dar ce te atrage în socialism, tovarăşe Dabija?
Pius se gîndi o clipă, apoi spuse cu seriozitate:
— Cred că-mi va da posibilitatea desfăşurării maxime, depline, a talentului meu.
De data asta Cărăuşu îi azvîrli o privire atentă, şi deveni mai rece. Peste cîteva minute se pregăti să plece:
— Mulţumesc, a fost interesant, zise el întinzîndu-i mîna lui Pius. Noroc.
— Salut, zise Pius.
Spre surpriza lui, Rafael nici nu se mai uită la el şi-i spuse lui Cărăuşu:
— Mă iei şi pe mine?
— Poftim, zise Cărăuşu.
Rafael îi spuse iute lui Pius:
— Mă-ntorc.
Şi ieşi. Urcară în maşină el şi Cărăuşu. Maşina porni.
— Ei, cum ţi se pare? E un mare artist, adăugă tot el, anume ca să prevină judecata lui Cărăuşu.
— E interesant, zise Cărăuşu. Dar nu mi-a plăcut. Sincer să-ţi spun, nu mi-a plăcut.
— Ce, el, sau statuile?
— El. Auzi, ce individualism murdar-egoist: socialismul e bun fiindcă-i face interesele lui!
— Păi ca el poate spune orice om, afară de exploatatori. De ce să ne placă socialismul?
— Ştii tu foarte bine, zise Cărăuşu.
— Fiindcă îi fericeşte pe ăilalţi? rîse Rafael. Adevărat, dar asta nu le-o poţi cere decît revoluţionarilor de profesie.
— O cer *şi lui!* cîntă descendent şi pătimaş Cărăuşu. Apoi adăugă: Totuşi, pare să aibă talent serios. O să ne servim de el.

Rafael se strîmbă:
— Ascultă, mă – îi zise el cu o familiaritate care de obicei nu poate exista între oameni despărţiţi prin cincisprezece ani de vîrstă, dar care la ei se născuse în celula unde-şi îngrijeau unul altuia rănile cînd se-ntorceau, duşi de subsuori, de la bătaie – ascultă, mă! Ţi-am mai spus că nu admit să vorbeşti aşa cînd sînt eu de faţă! Ce e aia că „o să ne servim de el"? O să-l servim ca să-i servească şi el cît mai bine pe ăilalţi!
Cărăuşu se roşi şi zise încurcat:
— Hai, nu mai tăia şi tu firul de păr în patru: şi eu tot asta am vrut să spun.
— Păi spune ce vrei să spui, atunci, zise brutal altminteri blajinul şi drăguţul Rafael.
Pius îl văzu apărînd pe uşă, mereu zîmbitor, mulţumit, şi în fond foarte agitat:
— Ei, poţi să-mi spui mersi. Ministerul o să-ţi cumpere *Sclavii*. *Boxerii* nu-i vrea, spune că trebuiesc cumpăraţi de Comitetul pentru Cultură Fizică şi Sport.
Şi începu să rîdă.
— Cum ţi-a plăcut şeful? întrebă el.
— Mi-a plăcut, spuse Pius Dabija, dînd din umeri. Dar e prea grav.
— Eu i-am spus de multe ori că e prea grav: să fii în halul ăsta de grav, nici nu e serios, zise Rafael.
Astfel începu să iasă Pius Dabija din mizeria în care trăise, pe marginea tuberculozei, pînă la sfîrşitul iernii 1945-1946. Înainte de asta, în iarnă, la vreo lună după ultima întîlnire, Şerban Romanò venise şi văzuse doi din *Sclavi* isprăviţi.
— Sînt foarte bine... dar...
— Dar ce? întrebă Pius.
— Nu te supăra, Puiule, dar, *c'est du déja vu* [1]. E foarte bine, dar n-are să aibă nici un ecou.
— Cu atît mai rău pentru mine, îngînă Pius îndărătnic.
Şerban îl privi curios:
— Ce e cu tine? Devii serios realist? Sau e numai o experienţă, o joacă de-a ta?
— E foarte serios, zise Pius.

[1] Ceva care a mai fost văzut.

— O să devii şi comunist pînă la urmă, zise Şerban ironic.
— Nu ştiu. Dar mi se pare că explicarea materialistă a istoriei e cea mai solidă din toate.
— A, da? întrebă rece Şerban Romanò. Nu mai vorbiră mult, şi Şerban plecă; nu se mai întoarse niciodată.
Apoi Pius îl întîlni pe stradă pe Gogu Apostolescu, care-i spuse jovial:
— Ce aud, mă Puiule? Te-ai dat cu *ăştia?*
Pius nu-i răspunse.
— Ştii că toată lumea e indignată, zise Gogu.
Pius vorbi de altceva şi se despărţiră fără căldură.
Iar în primăvară, domnul şi doamna Dabija apărură într-o dimineaţă la atelier. Domnul Dabija era galben, cu părul cărunt; înalt şi slab şi cu ochii rătăciţi, părea mai genial ca oricînd. Îl îmbrăţişă pe fiu-său, doamna Dabija îl sărută şi începu să plîngă. Apoi domnul Dabija se uită sub pat:
— Ce praf! Ce murdărie! Ai rămas neschimbat – zise el – total lipsit de spirit practic.
Apoi îi făcu o propunere practică:
— Am vorbit cu unchiu-tău Dimitrie, care e şi el amestecat în ciorba *ăstora.* Mi-a promis că-ţi face rost de un paşaport pentru Paris. Vînd tot şi-ţi dau aur, băiete; acolo, ca arhitect, ai să poţi trăi liber, independent, bogat!
Era convins, iluminat de certitudine. Îl şi vedea pe fiu-său mare arhitect parizian.
— Aş crăpa de foame, zise Pius. Ce, acolo nu sînt arhitecţi? Şi poate nu le-ar plăcea ideile mele. Nu, papa: nu mă duc.
— Nu te duci? întrebă domnul Dabija luînd o expresie tragică.
— Nu.
— Nu te duci?
— Nu.
— Îţi joci destinul! strigă domnul Dabija.
— Puiule! zise doamna Dabija.
— Lăsaţi-mă în pace. Nu mă duc. Mai bine îmi dădeaţi bani anul trecut, cînd era să crăp de foame!
— Bani? Mai vrei şi bani, după ce ţi-ai batjocorit numele, ţi-ai vîndut averea ca o haimana inconştientă, ca un derbedeu de parvenit! Neruşinatule! exclamă domnul Dabija.

Pius sări în picioare, îşi luă jacheta de piele şi spuse:
— Am treabă în oraş. Salut.
Şi ieşi valvîrtej.
Nu-i mai văzu nici pe ai lui, deşi în curînd moşia prost administrată a domnului Dabija ajunse o asemenea povară, încît o vîndu şi se stabili la Bucureşti. Le spunea rudelor şi prietenilor, chiar mai puţini intimi, oftînd:
— Nu toţi părinţii sînt fericiţi. Unii au în copiii lor adevăraţi duşmani. Duşmani de moarte.
Şi rămînea cu capul pe piept, *Pater dolorosus* [1].

X

Rafael trecu în curs de doi ani ultimele examene ale Facultăţii de filosofie şi litere şi în 1948 fu numit asistent la catedra de filosofia artei dintr-o instituţie de învăţămînt superior; totodată lucra ca activist la sectorul de agitaţie şi propagandă al organizaţiei de partid din Bucureşti; era pe cît de mulţumit poate fi un om nemulţumit din fire şi veşnic doritor, neastîmpărat şi agitat de ceva mai bun decît prezentul: *cupitor rerum novarum.* [2] Iar printre marile sale satisfacţii era conştiinţa nemărturisită nimănui că a fost cel care l-a dus de mînă pe Pius Dabija peste răscruce. O dată scrise pe o bucată de hîrtie: *„Sînt demonul lui"*, apoi rîse singur şi rupse hîrtia în bucăţele mărunte pe care le suflă pe fereastră. Dar începu încă din primăvara lui 1946 să ţină un carnet în care însemna tot ce i se părea important din ce spunea şi făcea Pius Dabija. Îl amuza mai mult decît orice spectacol pe lume, şi participa la ceva mai mult decît orice spectacol posibil, la singurătatea plină de făpturi ale unei imaginaţii supraînfierbîntate şi de o originalitate unică, *idola specus*, în care se zbătea sculptorul. Socotea că un om ca acesta merită să fie descris şi, pentru că e de preţ, cît şi pentru că e utilă descrierea lui, va fi utilă pentru dezvoltarea unor puternice personalităţi viitoare. *Cronica* de faţă nu e povestea unui singur om, de aceea preţiosul *Jurnal* al lui Rafael Gheorghiu, încă nepublicat, va rămîne deocamdată necunoscut, cu excepţia acestor cîteva extrase:

[1] Tată îndurerat.
[2] Ahtiat după lucruri noi.

„8 m a i. Trăieşte persecutat de duşmani imaginari pe care-i detestă, cu care se luptă, cărora le pregăteşte înfrîngeri cumplite; unii din ei nici nu există; alţii da; cu toţi are răfuieli personale, sîngeroase; totul în legătură directă cu arta lui, şi cu arhitectura, şi cu muzica; pictura îi e mai puţin apropiată decît aceste arte tectonice. E în stare să tacă zile întregi şi să răspundă cu da sau nu la întrebările mele sau ale altora, şi vorbind prost, puţin, încurcat, stîngaci; dar dacă-i pomeneşti de artă modernă începe să urle două ceasuri pe nerăsuflate. Începe cu:

— Modernă? Troglodită! Titilaţiuni trogloditice! E modernă ca bustul colosal al lui Constantin cel Mare şi mozaicurile din Sant' Apollinare in Classe faţă de Lysipp! E modernă ca mausoleul lui Hadrian faţă de Partenon sau de Panteonul lui Agrippa! E modernă ca goticul flamboyant faţă de abaţiala din Vézelay! Ca arta dinastiei manciuriene faţă de perioadele Han şi Tang!

Şi continuă aşa, două ore, roşu, congestionat, profet indignat, dispreţuitor şi vehement al unei arte care încă nu s-a născut. Marcel a fost azi la el şi s-a crispat, i-a displăcut fiziologic ieşirea lui: Marcel e prea complicat, plin de frîne, de dedesubturi, de iluzii şi de lucruri nemărturisite şi de altele neîmplinite şi care nu se vor împlini, ca să-i placă, sau ca măcar să admită existenţa unei asemenea certitudini aş zice aproape sălbatice, fizice, brutale. I-a răspuns convulsat lăuntric de ciudă şi de repulsie:

— Dar şi tu eşti artist modern! Crezi că ce faci seamănă într-adevăr cu stilul Renaşterii? Eşti mult mai aproape de modernii pe care-i huleşti, decît de clasicii pe care-i tot predici!

Asta, spus cu schima lui de dezgust superior, cu gura strîmbă, pe care-o ia ca să nege evidenţa, gata să argumenteze că soarele e negru şi cerul cadrilat. De altfel de data asta nu nega o evidenţă, ci o afirma. Avea dreptate. Dar nu poţi avea dreptate cu profeţii. Asta i-a răspuns prompt:

— Sînt resturile secolului al XX-lea în arta mea: n-am ajuns încă la maturitate. Dar mă voi dezbăra!

—Şi atunci ai să semeni mai mult cu Michelangelo? a întrebat Marcel, rînjind.

El s-a uitat la Marcel, şi a început să-i rîdă în nas, cu o ostilitate victorioasă şi obraznică, ca la prima noastră întîlnire. Şi i-a răspuns:

— Am să semăn cu el mult mai mult, şi mult mai puţin!

După care, obosit de cît vorbise, nu s-a mai ocupat de noi şi a început să ciocănească la statuia Alergătorului negru Williams: *o face din marmură neagră, lustruită ca sticla pe alocuri. Pretinde că toată are să fie lustruită aşa:*

— Eu lustruiesc statui adevărate cum lustruieşte bătrînul Bîrlea lemnele lui în formă de Nimic răsucit, declară el.

Şi rîde grosolan:

Du rien tordu et pressé, pour faire suinter le rien! [1]

2 i u n i e. Am fost la el de dimineaţă, înainte să mă duc la curs. M-a primit într-o stare de supraexcitare amuzată şi furioasă. Striga:

— Un om fără corp! Un înger! O fantomă! Am găsit un om fără corp! Da, domnule, am găsit un om fără corp! N-are corp de loc! Şi nici creier! E foarte inteligent, e subtil, e ingenios, dar n-are creier, fiindcă n-are corp! Nici creier, nici ochi, nici mîini, nici...

Nu pot însemna aici ce-a mai spus: murea de rîs şi spunea lucruri foarte indecente. În general, dispreţul lui pentru un anumit tip de artă ia forma unui dispreţ fizic şi sexual, dispreţul unui atlet şi a unui taur faţă de biete fiinţe semisexuate şi astenice. L-am întrebat din ce o luase iarăşi razna: a deschis o carte şi mi-a citit, pierzîndu-şi imediat veselia şi devenind furios : «La maison doit devenir un produit de série, se fabriquant en usine et s'elevant en trois mois; réunissant le maximum de comfort et de salubrité dans le minimum de place».[2]

— Auschwitz confortabil! Arhitectura celulară! Spaţiul nu face parte din confort! Frumuseţea nu-l interesează pe animalul ăsta degenerat şi...

Şi iar a început să-i atribuie insuficienţe fiziologice şi anatomice, pe urmă mi-a împins sub nas fotografiile unor machete, un oraş compus din opt blocuri gigantice, turnuri cu o sută de mii de locuitori fiecare; alte blocuri, masive, pe sub care trec şi se încrucişează străzi sau şosele, fiindcă parterul n-are decît stîlpii de beton, o pădure de stîlpi de beton armat relativ foarte subţiri sub o masă enormă, plină, de cincizeci de etaje.

— Pe chibrituri! strigă Pius furios. Pe chibrituri! Ce-mi pasă că ţin blocul? Sînt chibrituri? Animalul n-are simţuri, n-are cenestezie, nu simte în corp că sînt scobitori? De ce nu face trecerea subterană, să nu

[1] Un nimic răsucit şi stors, ca să se scurgă nimicul.

[2] Casa trebuie să devină un produs de serie, fabricîndu-se în uzină şi ridicîndu-se în trei luni; întrunind maximum de confort şi de salubritate în minimum de spaţiu.

se vază? De ce nu maschează cu arcade golurile? De ce nu proporționează golurile cu plinurile? Spune-mi tu, că ești comunist: Viitorul n-o să fie de o asemenea prosperitate, încît să se poată cheltui acel zece la sută, sau douăzeci la sută, sau oricît la sută, pentru satisfacerea nevoii de frumusețe monumentală?

— Ba da, dar mai întîi trebuie să aibă toată lumea locuințe de-astea confortabile făcute în serie.

— Da, dar nu poți transforma necesitatea imediată în valoare estetică supremă, ca ăsta de-aici! E vorba de secolul al XXI-lea!

— Sau al XXII-lea, i-am spus eu zîmbind.

Mai bine tăceam, deși mă tem că am dreptate; s-a supărat, a trîntit cartea de s-a rupt, și a început să bată cu dalta și ciocanul între degetele de la picior ale Alergătorului negru. Am stat acolo un ceas și nu mi-a spus un cuvînt. Apoi s-a întors spre mine și mi-a arătat un loc pe piciorul statuii:

— Uite, în regiunea asta anatomia constată trei mușchi, așa, așa și așa. Dar nu era nevoie de ei aici, ar fi fărîmițat efectul de tensiune, așa că nu i-am arătat, nu erau esențiali; l-am lăsat pe ăsta, mai mare decît în realitate. Ce, crezi că numai arta modernă știe ce e aluzia; sau stilizarea și simplificarea? Orice artă face asta. Întrebarea e unde te oprești, și unde începe sărăcia, sau unde începe fotografia.

Era foarte liniștit. Pe urmă iar a uitat de mine. Am plecat; aveam curs. Detestă arta servilă, fotografică, și arta aluzivă, în aceeași măsură, parcă i-ar fi adus vreo jignire personală. E absolut ridicol. Dar face statui. Am văzut o schiță de lut: Exilul; și un grup, tot mic, Rasa galbenă. Spune că sînt fragmente, studii pentru o lucrare mai mare.

17 a u g u s t . E galben, nedormit, bărbos, asudă de căldura cumplită de afară. Mă primește vesel:

— Am avut azi-noapte niște idei nemaipomenite.

Dar nu vrea să-mi spună ce anume. Umblînd prin cartoanele cu schițe, găsesc niște foi pe care nu le știam: trei monumente care par enorme prin raporturile dintre părți; cîte o statuie sus, altele pe fețele soclurilor. Dar îmi smulge hîrtia din mînă:

— Lasă asta! Cum explici tu – mă-ntreabă el cu un aer trist și de întunecată ranchiună personală – cum explici tu că miliardarii și milionarii americani, care mînuiesc bogății cum n-au existat niciodată în istorie, n-au făcut pentru artă, toți la un loc, nici a zecea parte din

ce a făcut o unică familie de boieri, Medicii, sau bandiții de Montefeltri, sau unul-doi arhiepiscopi de Würzburg, sau August cel Tare al Saxoniei, sau...

L-am întrerupt și i-am explicat trăsăturile specifice ale capitalului monopolist. Era încruntat și amărît.

— Așa că ei personal n-au vreo vină individuală. În condițiile astea, nu se poate, i-am spus eu.

El dădea din cap:

— Nu-i pot ierta, Nu-i voi putea ierta niciodată. Încurajează arta abstractă, și pe aceea abia cînd a făcut succes pe piață. Și fac muzee cu lucruri vechi.

— Ar putea face și mai puțin.

— Da, dar ar putea face de o sută de ori mai mult.

— Nu, nu pot, nu înțelegi? Numai socialismul poate face asta, i-am spus eu.

— Da, dar nu-i pot ierta, a repetat el cu o încăpățînare oarbă: e încăpățînat și orb ca Boxerii lui; ca o piatră.

21 s e p t e m b r i e . E mereu secetă, și în Moldova e foamete. Știe și el, și e liniștit și trist. Îmi arată schița pentru Strada spre o Clădire Oficială, și planurile, fațadele, elevațiunile, detalii ornamentale, pentru o Academie de Științe și Arte, cu fîntîni țîșnitoare și parcuri de stejari și castani și tei împrejur. Îmi vorbește tot timpul de Leon Battista Alberti. Repetă un cuvînt: concinnitas:

— Concinnitas, cere Alberti în De re aedificatoria. Înțelegi? Părțile clădirii, elementele arhitectonice și decorative, clădirile între ele să cînte împreună.

Și repetă gînditor:

— Să cînte împreună. Trebuie ca betonul armat să cînte! Concinnitas!

Mă uit la schița cu strada aceea între palate, și cu un palat în fund. Îmi spune:

— Perspectiva nu trebuie să fie infinită decît asupra unui peisaj. Trebuie proporționată cu clădirea sau monumentul din fund. Și totdeauna dreaptă!

Are și o schiță pentru Piața Victoriei, cu patru palate de jur împrejur și în mijloc o fîntînă cu etaje suprapuse de statui, și etaje de cupe de marmură.

— *Trebuie să fie marmură galbenă sau de un verde pal. Dar ar fi foarte scump, și acuma n-au oamenii de mîncare.*
— *Mai tîrziu, îi spun eu.*
— *Da, mai tîrziu, murmură el melancolic; aș vrea să mă fi născut mai tîrziu.*
Rîd:
— *Și eu. Dar cineva trebuie să facă și treaba generației noastre.*
Nu răspunde. Lustruiește Alergătorul Alb. *E foarte obosit. Mi-a mărturisit că trebuie să-și ia oameni să facă treburile astea în locul lui: nu mai poate răbda să aștepte cu ideile în minte, pînă le execută pe fiecare în parte pînă la capăt. Spune:*
— *N-am destulă putere. Și zilele trec cu o viteză de speriat. Ar trebui să fie de patruzeci și opt de ore, și să trăim două sute de ani, ca să facem tot ce e de făcut.*
2 decembrie. În atelier la el, azi dimineață, într-un frig insuportabil. Dar el nu observă. Se gîndește la altceva, și, bineînțeles, cum mă vede, îmi și spune:
— *Uite ce scrie Leon Battista Alberti:* turris decentissima: *cel mai frumos tip de turn. Nouă, «modernilor» (și iarăși vorbește cu o antipatie nemaipomenită), ne pasă de decența, de eleganța unui sgîrie-nori?* Sky-scraper decentissimus! *Cui îi pasă de numele inginerului care a făcut un sgîrie-nori? Unde stă scris? Și lui, lui îi pasă? Pha! Știi cum îi scrie Papa Leon al X-lea lui Rafael, în actul oficial în care-l însărcinează cu construcția Sfîntului Petru? Uite, am scris aici.*
Scoate dintr-un carton cu schițe o foaie de hîrtie:
— *1 august 1515. Apelează la el să facă tot ce-i stă în putere, apelează* alla propria stima e al vostro buon nome. *Care din arhitecții de beton armat țin seama de asta? Trebuie o revoluție aici, dragul meu. Trebuie schimbat ceva".*

În cursul unui an și jumătate, Pius Dabija făcu cinci statui, două grupuri, schițe și modele pentru trei monumente, schițe și proiecte pentru clădiri publice, piețe, străzi. Muncea zi și noapte. Aproape toate lucrările îi fură cumpărate de stat și fu printre primii artiști laureați ai Premiului de Stat. Îl primiră, ca să stea de vorbă cu el, bărbați din conducerea partidului și a statului, care-l tratau și-l tratară și de-atunci înainte, cu cea mai mare atenție și bunăvoință. I se puse

la dispoziție un atelier mare, materiale, tot ce cerea. Iar în 1949, cînd Stalin împlinea șaptezeci de ani, i se comandă o statuie colosală a lui Stalin, la care lucră mai mult decît lucrase la oricare alta, și nu-i plăcea, și la sfîrșit, în 1950, după un an de încercări, declară că nu poate s-o isprăvească și că nu-i place, spre nemulțumirea ministerului care i-o comandase și care cheltuise bani pentru ea. Obosit, descurajat, trecu vreme de încă alte cîteva luni, aproape încă un an, printr-o perioadă sterilă și chinuită. Se întîmplau cu el și lucruri pe care *Jurnalul* lui Rafael Gheorghiu nu le însemna, fiindcă nu le știa nimeni, decît sculptorul și încă cineva.

XI

Jurnalul lui Rafael Gheorghiu nu cuprinde decît o vagă indicație despre ce s-a întîmplat, și se vede bine că nici Rafael n-a ghicit nimic, cum de altfel era și de așteptat, ținînd seama de viclenia ipocrită a persoanei în cauză. La o dată din toamna tîrzie a lui 1949, găsim următoarea însemnare:
„Durere de cap și sentimente existențiale ca în fața Neantului *sau* Cumpenei (Choix): *chef mare ieri seara la Capșa cu Pius, care și-a poftit toți prietenii și cunoscuții, să-și serbeze Premiul de Stat. A făcut rost de unul din cele două mici saloane, a avut o masă mare cu trandafiri și argintărie (curioasă și poate unică reminiscență a copilăriei și adolescenței la moșie, căci altminteri oricine l-ar crede un zidar ridicat acuma de către revoluție), și am mîncat și mai ales băut pînă la trei dimineața. Curioasă adunătură de oameni în jurul mesei. Afară de mine, Marcel, Dragomir economistul, Ionel Varlam, vesel și drăguț cum nu l-aș fi bănuit după figura lui de marocan și poveștile care circulă despre el ca om de acțiune dur și chiar îngust la cap, omul care-i lustruiește statuile, un pietrar cărunt de la Bellu, cu care Pius se înțelege foarte bine, pe urmă vreo doi pe care nu-i cunoșteam, două sau trei femei, una nevasta lui Zevedei, profesorul de estetică de la Academia de arte plastice, el, profesorul, demn, grav, satisfăcut de sine însuși, iar ea, cu un cap care la prima vedere pare foarte frumos, cu părul tuns scurt, vopsit blond într-o culoare foarte frumoasă, cu sprîncene negre, ochi mari verzi, gura buzată și fardată tare, iar pielea excepțional de albă: splendidă combinație de*

culori delicate. Una din femei mi-a spus însă la două dimineața că tenul strălucitor este vopsit cu așa-numitul fond de teint; *măsluită,* persoana. *Dar bietul Pius părea fascinat, îi vorbea, el, care nu vorbește, rîdea el, care nu rîde, s-a așezat lîngă ea, într-un cuvînt, era descumpănit. Ea, însă, acră, monosilabică, într-un rînd l-a contrazis brutal și obraznic; bietul Pius a rămas cu gura căscată și s-a uitat la noi, dezorientat; cei care auziseră au tăcut, jenați; eu am schimbat vorba, și s-a trecut peste incident. Bietul Pius n-are un fizic atrăgător, nici nu știe să danseze, nici să vorbească nimicuri agreabile: e ca o statuie de Michelangelo în fața unor păpuși din acelea mari din vitrinele de mode: nu sînt din același material, n-au nici multe lucruri comune. Persoana, foarte elegantă, tot ca un manechin, țeapănă, tot ca un manechin, pare total satisfăcută de ea însăși. Și, deși acră și dezagreabilă, place prin culori naturale sau adiționale. Marcel ședea la două scaune de ea. Într-un moment cînd nu-l observa nimeni, s-a întors și a privit-o din profil cu o atenție extraordinară, totală: o fura, o înghițea la repezeală, ca un înfometat care șterpelește o chiflă de pe o tejghea de brutar, și o înghite întreagă, cu o lăcomie sumbră și desperată. Nu mai avea rictusul lui obișnuit; în clipa aceea era totalmente grav, totalmente singur. Se uita la ea pierdut, cu aceeași fascinație îngrozitoare ca a cuiva care asistă la o crimă sîngeroasă sau la alt act obscen și uită de sine, despersonalizat de tulburare. Săracul Marcel. Nici el nu e omul pentru asemenea femeie. Zevedei, idiotul, plana deasupra acestor mici drame, proprietar și pontif și nul. Dar au venit Murfatlarul și șampania, toată lumea s-a amețit, chiar Pius, care rezistă cel mai bine la alcool. S-a certat cu toată lumea; îl întărîtau făcîndu-i elogiul artei negrilor și al sculpturii aztece, și el, care nu observa că fac anume, a explodat într-o perorație formidabilă, pe care chelnerii, atrași de zgomot, au ascultat-o cu gurile căscate, dar foarte interesați; am notat pe un șervet de hîrtie încheierea:*

— Trăiască Renașterea din secolul al XXI-lea! Trăiască noul umanism! Trăiască valorile umane, puritatea, elevația, îndrăzneala tragică, înfrîngerea tragică, victoria tragică! Jos coșmarul, jos oamenii coșmarului și arta coșmarului! Jos Lemuriile, jos arta lemuriană, huo! Jos chirurgii!

Aici a izbucnit un hohot de rîs general.

— Bravo! striga Marcel, încîntat, apoi s-a întors spre mine foarte satisfăcut: Vezi că dedesubt e tot suprarealismul? Ăsta e fondul lui!

Pius n-a auzit, dar l-a văzut rîzînd și l-a întrebat serios:

— Dumneata de ce rîzi? N-ai de ce.

— Nu, n-am, rîdea Marcel, încîntat.

— Sigur – a început să strige Pius furios – credeți că fac glume! Am vorbit serios!

Rîsete și mai grozave, bineînțeles.

— În sensul etimologic grecesc! a răcnit Pius furios. Jos chirurgii! trăiască bărbăția!

— Sus virilitatea! a strigat Ionel Varlam, care se îmbătase și el.

După această ultimă lozincă, n-a mai fost chip să te înțelegi cu nimeni.

Azi dimineață, la facultate, am căutat în dicționare și-am înțeles ce voia să spuie. L-am întîlnit pe Marcel care are cursul de istoria artei la ora unsprezece și i-am explicat. S-a strîmbat, acru de tot, cu gura trasă în jos în rictusul lui permanent îngrețoșat:

— Ce e veșnica asta obsesie pe el? E suspect: tare mi se pare că-i lipsește ceva în direcția asta.

Nu-i place Pius: se crispează cînd îl vede; ar putea spune:

Mon génie étonné tremble devant le sien .[1] .

Sau:

Ich verginge vor seinem
Staerkeren Dasein. [2]

Dar cine mărturisește așa ceva? Și culmea e că Marcel e unul din puținii care pot înțelege cel mai bine ce însemnează Sclavii *și* Alergătorii *și* Boxerii *și* Aruncătorul cu Sulița. *Dar va putea trece peste* das staerkere Dasein? *Nu e în stare. Eu aș fi? Da? sîngerînd, aș trece."*

Doina Zevedei, nevasta profesorului de estetică, îi fusese studentă, și îl luase (ea pe el, cu o metodă infailibilă sau aproape infailibilă, care duce totdeauna la faliment secret) în momentul cînd tatăl ei, comerciant bogat, era ruinat de zguduiturile economice ale primilor ani ai revoluției. O crescuse cumpărîndu-i tot ce se poate cumpăra cu banul, afară de acele lucruri care nu se pot cumpăra decît cu o avere veche de mai multe generații. De aceea, cînd era întrebată ce făcea

[1] Duhul meu copleșit tremură în fața duhului său.

[2] Aș pieri în fața existenței sale mai puternice.

taică-său, în loc să răspundă că era proprietarul unei mari bodegi, răspundea sec, ca să taie cheful de alte întrebări:

— E angrosist.

Căci, în snobismul tejghelei, să fii angrosist era mai distins decît să fii detailist: ciudățenie inexplicabilă pentru orice ne-negustător.

Deci fiica falsului angrosist se salvase din condiția comercială în aceea profesională, dar, după un an și ceva de căsătorie, era nemulțumită și se uita împrejur după pradă. Toată lumea îi spusese că Pius Dabija este cel mai promițător sculptor din generația tînără; fusese distins cu Premiul de Stat; i se comandase o statuie gigantică a lui Stalin; i se atribuiau cîștiguri foarte mari de bani. Astfel că, a doua zi după marele chef de la Capșa, puțin înainte de prînz, apăru în atelierul lui Dabija.

Era o zi rece și cenușie; dar în atelier era cald; mirosea ca totdeauna a pămînt, a ghips; un bărbat gol stătea pe podiu, și Pius modela. Femeia de serviciu (avea acum o femeie de serviciu care-i făcea curat, și după anii de semifoame, mînca zilnic la Capșa) îi spuse că-l caută o tovarășă Zevedei. Întîi, Pius păru că nu aude: nu-și amintea numele. Apoi se schimbă la față și zise:

— Să poftească alături.

Și se repezi să se spele pe mîini, își puse haina în grabă, uitînd, de emoție, gulerul ridicat.

— Du-te acasă, azi nu mai lucrăm! Să trăiești! Mîine la șapte! îi strigă el modelului, și ieși în micul hol de lîngă atelier, unde, într-un fotoliu (își cumpărase și fotolii, și o oglindă venețiană din secolul al XVIII-lea, și un covor de Ispahan), îl aștepta Doina Zevedei.

— Noroc, zise ea. Ce mai faci?

Era gravă, serioasă, preocupată. La bîiguiala lui emoționată, continuă:

— Am nevoie de niște date: lucrez la *Dimineața Capitalei,* la pagina culturală, și trebuie să scriu ceva despre artele plastice la expoziția din toamna asta. La ce lucrezi?

Pius răspunse, nici el nu știa ce. Voia să-i facă o bună impresie, să-i placă, s-o intereseze. O duse prin atelier (după ce vîrîse capul pe ușă, să se convingă că modelul s-a îmbrăcat), îi arătă eboșele și desenele pentru monumentul lui Stalin.

— E cumplit de greu. Nu mă poate face să dau cea mai mare vibrație, cea mai sublimă monumentalitate, nu știu nici eu de ce, zise el, destul de amărît.

— Te cred, răspunse ea rece și ironic. (Trebuia să se puie de la început pe o poziție de superioritate psihologică. O cîștigase în seara trecută repezindu-l dur și nepoliticos, dar trebuia întărită, și de pe această platformă să ducă operațiunile ulterioare.) Pius rămase stupefiat; simțea și reaua-voință a replicii, dar îi plăcea prea mult femeia ca să nu înghită. Totuși întrebă:

— De ce crezi?

— Să nu fim ipocriți, rîse ea sec. Nu ești cel mai convins comunist din lume: băiatul lui conu Cutare și-al coanei Cutare...

— Poate, îngînă Pius dezorientat și întristat. Nu îndrăznea să fie ferm pe nimic altceva pe lume în afara problemelor de artă; în tot restul era timid și nesigur de sine. Încercă să adauge: Dar nu cred că din cauza asta mi-e așa de greu cu statuia; e altceva, nu știu ce, și mi-e frică să nu dau ceva fără suflet, un gest mare fără adevărată vibrație lăuntrică...

— *Keep smiling* [1], zise ea pe americănește, acru și superior.

Pius amuți. Apoi, nefericit, umilit, continuă să-i explice ce face. Ea părea destul de plictisită; cel puțin indiferentă. Totuși, cînd Pius o întrebă la plecare, palid de emoție, dacă-i permite s-o acompanieze, acceptă spre surpriza lui fericită.

Și astfel începu o perioadă de mari plimbări în doi pe sub teii de la Șosea, înroșiți de toamnă. Apoi lungi vizite ale Doinei la atelier. Ea părea ceva mai amicală. Dar îi spunea, pe un ton foarte republican și oarecum superior:

— Ei, *bonjour,* cetățene.

Sau:

— Ce mai faci, cetățene?

Spunea de asemenea „noroc", sau, tot atît de popular, „cu îs", „ci îs". Își bătea joc de tot ce i se părea burghez în felul lui de-a vorbi sau în mentalitatea lui, îi atribuia trăsături de caracter pe care el nu și le știa, ca de pildă:

— Ei, lasă, că vă știm noi pe ăștia, artiștii poporului, reacționari pînă-n măduva oaselor.

[1] Rămîi zîmbitor.

Sau:

— Ai început să te îmbraci şi să te mobilezi; ca orice NEP-man care se respectă.

Pius, care nu-i cunoştea ascendenţa tejghetară, tăcea; de altfel, orişicum, nu i-ar fi putut răspunde; suferea şi tăcea. Şi fiindcă era în firea lui să întreprindă încercări eroice şi imposibile, într-o seară cînd şedeau pe canapeaua din holul atelierului, şi ajunseseră să tacă mai mult de cinci minute, el îi luă mîna (o mînă mică, cărnoasă şi moale) şi începu să-i spună că o iubeşte, că e prima lui dragoste, că pînă atunci n-a ştiut decît să lucreze, zi şi noapte (totul era adevărat: în afară de satisfacţii mizere şi triste, cu cîte o biată femeie de stradă, nici nu se gîndise la dragoste de nici un fel: muncise prea mult în adolescenţă, temperamentul neobişnuit de viguros şi-l descărcase în munca aceasta pe care o întrerupea doar cînd ameţea de oboseală şi vedea pete albe în faţa ochilor), şi că prezenţa ei era marea bucurie a vieţii lui; vorbea greu, încet; îi părea bine că e umbră ca să poată mărturisi mai uşor lucrurile astea. Ea nu spunea nimic. Pius încercă s-o cuprindă de după umeri şi s-o sărute. Ea, cu o mişcare promptă şi abilă, puse bărbia în piept, încovoindu-se în jos, şi alunecă cu capul pe sub braţul lui. Pius rămase cu braţele întinse şi nu atinse cu buzele decît vîrful creştetului doamnei Zevedei, parfumat cu „Mon péché". Îi simţi fluviul şi stătu o clipă aşa, ameţit, cu creierul vid, cu parfumul în nări, şi cu desperarea în suflet.

— Hai să mergem. Nu mă conduci pînă acasă? întrebă ea destul de blînd, şi mai ales cu mult calm.

Pius nu mai putea rosti nici un cuvînt. Se ridică mut, şi o însoţi în tăcere pe străzi. „Nu ţine la mine. Nu mă poate iubi", îşi spunea el, sfîşiat de tristeţe şi de vagă dorinţă nesatisfăcută.

— Mai spune-mi ceva, zise ea pe drum. Fă-mi conversaţie.

— Nu pot, îngăimă Pius, zdrobit sub dubla şi enorma povară a unei dorinţi prea mari şi a insatisfacţiei.

— Nu-mi răspunzi nimic? întrebă el după alt interval de tăcere.

— Ce să-ţi răspund?

— La ce vorbeam … la atelier… nu-mi răspunzi?

— Lasă, mai vorbim şi mîine, zise ea.

Îl lăsă să-i sărute cu pasiune mîna la despărţire, apoi îi întoarse spatele şi intră pe o străduţă; nu-i dădea voie s-o întovărăşească chiar pînă în faţa casei. Pius rămase locului, cu ochii după ea, aşteptînd să

se uite îndărăt; dar ea nu se uită. Se duse şi el spre casă, încet, şi se culcă, dar nu putu dormi, visînd fericiri cereşti şi pămînteşti. „Poate că totuşi o să mă iubească", îşi zise el.

A doua zi, vorbiră de lucruri indiferente. Dar la despărţire, se uită şi ea peste umăr.

A treia, se lăsă sărutată, foarte scurt, şi Pius rămase ars de dorinţă şi înnebunit.

A patra zi, puse bărbia în piept şi execută rapid nişte mişcări de jiu-jitsu, scăpînd din îmbrăţişarea lui. „Nu putem fi prieteni? întrebă ea. În fond ţii mult mai puţin la mine decît spui. Îţi place să mă săruţi şi să mă pipăi, ce-i drept, dar cam asta-i tot."

Străpuns în inimă, Pius nici nu mai putu să-i spuie cît şi cum o iubeşte; de altfel nu i-ar fi putut spune niciodată. Îi cînta la orgă preludii pasionate, exaltate, pline de jubilaţiune şi de suferinţă, pe care ea le asculta cu răbdare, ca să nu se facă de rîs (îi scăpase părerea că Mozart e muzică pentru cucoane, văzuse uimirea dezolantă a lui Pius, şi de atunci era mai prudentă), dar care o oboseau şi o plictiseau; totuşi era mulţumită, operaţiunile se desfăşurau după plan, şi cu succes.

Peste vreo săptămînă, într-o seară, Doina fu drăgăstoasă şi se lăsă sărutată (tot prea puţin pentru pasiunea nesătulă şi cumplită a lui Pius, dar mai mult ca altă dată). Pius întrebă uimit şi fericit:

— Ce e cu ţine?

— M-am hotărît să fiu drăguţă astăzi, zise ea cu zîmbet fermecător dar cinic.

Singur, Pius îşi repeta în extaz: „Mă iubeşte! A început să mă iubească!" Bineînţeles, nu mai lucra nimic, nu mai dădu prin atelier săptămîni de zile. Pînă cînd, într-o seară, încercă s-o ia în braţe şi s-o culce pe canapea. Ea se zbătu violent, dîrz. El îi dădu drumul imediat şi întrebă, gîtuit, cu gura uscată de tulburare şi emoţie:

— Dar, de ce...? De ce nu vrei?

— Nu se poate, spuse ea. Hai să plecăm. Hai să plecăm. Hai să plecăm.

O urmă, distrus de încordare şi de poftă nesatisfăcută. A doua zi, îi spuse:

— De ce mă faci să sufăr? Crezi că pot suporta? De ce nu ţi-e milă de mine?

— Nu se poate, dragul meu.

— Ba se poate, știi bine că se poate. Vrei să mor? Nu înțelegi? Nu mai putem continua așa! Nu mai pot! Nu mai vreau!

— Mai lasă-mă două-trei zile, să mă hotărăsc, zise ea pe un ton încurcat și practic.

Nu-l lăsă s-o sărute pe gură; mîinile, da.

În noaptea aceea, doamna Zevedei stătu multă vreme trează, gîndindu-se atent și analizînd situația. Acum era momentul. De altfel, nici nu putea continua cu metoda de pînă acum: ajunsese la un punct extrem. Trebuia să treacă la faza următoare, altfel pierdea inițiativa operațiilor. A doua zi, veni la Pius și îi spuse:

— Uite ce e, dragul meu; cred că nu mai putem continua. Nu vreau să mă gîndesc la tine cînd mă sărut cu bărbatu-meu. E imoral.

Pius, care, cu imaginația plastică a sculptorului, o și văzu cu domnul Zevedei, gemu de parcă ar fi simțit un junghi într-o măsea.

— Țin foarte mult la tine, și tu pretinzi că mă iubești, dar nu putem continua: nu ajungem la nimic, decît la un scandal îngrozitor, sau la un concubinaj oribil, în ascuns, mereu cu frica în sîn, și eu măritată, obligată să mă *împart* la doi bărbați.

Pius gemu iarăși.

— Te rog, dragul meu, spuse blînd și suav doamna Zevedei. Te rog. Ajută-mă. Să nu ne mai vedem, să nu ne mai telefonăm, să încercăm să trecem peste asta. Nu poate ieși nimic bun din ce facem. Promite-mi.

Pius tăcea, prăbușit. Apoi se stăpîni și murmură cu glas lipsit de orice putere:

— Bine, cum vrei tu. Îți promit.

Urmă altă tăcere. Doamna Zevedei se ridică și spuse pe un ton acru și enervat:

— Așa că nu mai avem ce ne spune. Noroc. Și nu mă mai conduce, te rog.

Pius se ridică în picioare, dar nu se mai mișcă. Ea ieși, trîntind ușa. Era furioasă. Imbecilul reacționa stupid; „prea e idiot", se gîndea ea mergînd repede spre casă, cu bărbia în piept.

Pius se stăpîni cu un efort aproape de limita puterilor sale; nu lucră alte cîteva săptămîni: era epoca în care încerca să facă statuia lui Stalin. Rafael Gheorghiu își însemna în Jurnal:

„Trece printr-o criză cumplită: nu-i reușește statuia, și asta îl demoralizează, îl face să se îndoiască de sine. De altfel, nu numai el: Cărăușu mi-a spus azi la minister, după ședință:

— Mi se pare că prietenul tău a promis mai mult decît poate face.

Iar Marcel, cu care am plecat împreună de la minister (se discutase pregătirea expoziției din primăvară), mi-a spus și el:

— Păi sigur: îl așteptam aici. S-a repetat de cîteva ori, și a ajuns la limitele metodei ăsteia. Nu mai poți face ceva nou din vechi, degeaba încearcă el. În fond, cred că l-am supraapreciat; avea farmecul noutății; dar cu timpul se vede că nu era chiar așa de mare lucru".

Pius, în perioada asta (avea douăzeci și cinci spre douăzeci și șase de ani, doamna Zevedei douăzeci și trei, Rafael douăzeci și șapte, Marcel Rozeanu douăzeci și nouă sau treizeci) urma cursurile de armonie și contrapunct la Conservatorul de muzică, și studia compoziția muzicală în fiecare zi, dar fără puterea de-a se concentra și încă și mai puțin de a zămisli ceva. Și pînă atunci, și acum, se ducea din cînd în cînd la ședințele și discuțiile Uniunii Artiștilor Plastici. Se duse și acuma, absent, părînd șters și plicticos așa cum adeseori și multora le părea. În biroul adunării fu ales un secretar al Uniunii, apoi un sculptor bătrîn, membru al Academiei, și, ca reprezentant al tinerei generații, Pius Dabija. Ședea la masa drapată cu roșu și asculta fără să înțeleagă cuvintele vorbitorilor, cînd deodată o văzu în al doilea rînd de scaune, în fața de tot, blondă și albă și cu gura roșie și cu ochii mari verzi și sprîncenați, cu un fular de mătase verde la gît, pe Doina Zevedei. Ședea cu carnetul pe genunchi și-și ținea ochii nestrămutat în jos. Și-i ținu așa vreme de o jumătate de ceas. Pius, înnebunit, abia se ținea să nu sară de la masa prezidențială de lîngă venerabilul maestru și de lîngă secretarul Uniunii, și s-o îmbrățișeze nebunește pe Doina Zevedei. Dar își veni întrucîtva în fire, și încercă măcar să-i întîlnească privirea. Dar ea, care nu putu să-și ție ochii mereu spre pămînt, se uită la bătrînul academician, se uită la oratori, se uită la masa prezidențială, la fereastra înaltă de lîngă Pius, se uită la tavan, dar niciodată, nici o secundă, la Pius Dabija.

„Are dreptate, săraca – se gîndi el chinuit dar și emoționat – are obligația profesională să asiste la ședințele astea, dar nu vrea să calce promisiunea noastră reciprocă." Și simți o undă de exaltare a sacrificiului, căci despărțirea lor nu fusese atît de exaltată și frumoasă cum

ar fi fost demnă să fie: tonul dezagreabil şi uscat al Doinei î dăduse ceva meschin şi parcă (dar nu! vai, nu! simplă aparenţă) josnic, schimonosit. „Dar poate că suferea şi ea, săraca, şi deci era nervoasă." Acuma însă – ce frumoasă era, rotindu-şi acei mari ochi verzi, suferind în tăcere! „Am să fiu demn de ea", se hotărî Pius.

Şi, în clipa cînd încetă şedinţa, se ridică şi plecă, evitînd să o întîlnească. Se duse acasă, şi cîntă singur la orgă, toată noaptea, bucăţi polifonice pe care le scria apoi şi care pot fi regăsite topite în marile teme ale *Celor patru vîrste* şi ale *Naşterii, Tinereţii, Bătrîneţii şi Morţii,* lucrările capitale din 1953 şi 1955.

A doua zi sună telefonul.

— Alo? întrebă el.

Inima îi sări în piept cînd auzi glasul cam nazal al Doinei întrebîndu-l cu simplicitate:

— Alo? Ce mai faci?

El nu ştiu ce să răspundă.

— Eu... eu... sînt... sînt fericit că te aud, bîigui el, luminat la faţă de fericire. Îţi... mulţumesc. Îţi mulţumesc că m-ai chemat. Nu mai puteam. Credeam că mor.

— Ei, las' că nu mori tu aşa uşor, rîse sec şi sceptic glasul Doinei. Ai rezistat foarte bine două luni de zile...

— Vai, dac-ai şti cum! zise el cu amărăciune. Îţi faci păcat dacă vorbeşti aşa.

— Eşti cam patetic, zise ea. Dar ia spune: ce mai faci?

După un sfert de oră de asemenea conversaţie, hotărîră să se vadă în aceeaşi seară. Pius, beat de fericire, tremurînd, se stăpîni zile şi seri de-a rîndul să nu se atingă de ea. Îi vedea picioarele prea subţiri şi strîmbe, mersul cocoşat cu gîtul între umeri, mîinile prea mici, neformate, ca nişte mîini de copil; îşi dădu seama că femeia asta nu rîde niciodată, ci scoate numai un fel de tuse scurtă, seacă, cu o strîmbătură sarcastică din buzele fardate; dar era prea tîrziu, îşi pierduse capul, şi umbla pe lîngă ea, făcîndu-i o conversaţie la un nivel intelectual mediocru, plat, lăsîndu-se contrazis de ea în mod tăios, prostesc, fără să crîcnească, în singurele lucruri unde el ştia mai mult decît cei mai mulţi oameni din ţară; răbda orice, pe jumătate fericit, pe jumătate desperat, şi tremurînd de dorinţă stăpînită. Iar doamna Zevedei, care nu pricepea lipsa lui de gesturi amoroase („omul ăsta e enervant, are nişte reacţii imposibile, neprevăzute", se gîndea ea), se

atingea de el cu umărul, cu şoldul, îl lua de braţ cu un aer nevinovat, electrizîndu-l.

Pînă la urmă ajunseră iarăşi la sărutări şi îmbrăţişări din partea lui, împotriviri şi zvîrcoliri din partea ei, cu braţele proptite în pieptul lui Pius, şi capul azvîrlit pe spate şi fericit într-o parte şi într-alta, uneori izbindu-l pe Pius cu fruntea sau bărbia peste nas de-i dădeau lacrimile în ochi.

Apoi Pius ajunse iar să nu mai poată suporta tensiunea, şi-i ceru într-o seară să se hotărască, să trăiască cu el, sau să nu se mai vadă.

— Ce te împiedică? Dacă tot ţii la mine? gîfîi el.

— Nu ştiu, trebuie să mă gîndesc, se zbătea ea.

— Nu te mai gîndi, hotărăşte-te! Acum! Imediat! Erau pe o bancă la Şosea. Ea sări în picioare:

— Nu! Hai să mergem! Hai să meregem!

Şi porni, cu Pius Dabija după ea. Nu mai vorbiră despre asta. Dar a doua zi, bine pregătită dinainte, îi dădu întîlnire şi-i declară că trebuie să se despartă, că nu se mai poate hotărî la adulter, care e sub demnitatea amîndurora, şi că preferă să-l iubească pe el, Pius, de la distanţă. Pius se clătină, gata să leşine, cît era el de voinic şi de masiv şi îndesat:

— Ce-ai cu mine? gemu el stins. Vrei să mor? Vrei să mă omori? De ce m-ai chemat? Ce vrei cu mine?

— Ai să-mi faci un mare rău, răspunse ea pe un ton dezolat. O să mă compromiţi îngrozitor.

— Dar de ce? De ce? Mă iubeşti sau nu? Vrei să fim împreună sau nu? izbucni el rugător şi nefericit.

— Dar sînt măritată, Puiule dragă!

— Divorţează, pentru numele lui Dumnezeu, sau desparte-te definitiv de mine! exclamă el desperat.

— Să fiu divorţată, şi tu să ai plăcerea, şi nici o răspundere, zise ea pe un ton veninos. Asta ai vrea tu! Ţi-ar conveni!

Pius izbucni în protestări şi jurăminte, în rugăminţi. Ea asculta, atentă, cîntărind accentul lui, întrebîndu-se: „Oare e sincer? Pot să mă încred în el? Bărbaţii sînt atît de egoişti şi de lipsiţi de loialitate! Ce garanţii aş putea avea?"

— Ce să mai vorbim degeaba, despre asemenea lucruri nerealizabile, zise ea cu dispreţ rece.

— Ba nu! E realizabil! strigă Pius Dabija şi începu să-i explice febril, înnebunit, cum s-ar putea face divorţul ei şi căsătoria lor.

Se mai întîlniră de cîteva ori, şi deveni din ce în ce mai clar că ea se va despărţi de Zevedei şi se va mărita cu Pius Dabija. Bineînţeles că în afară de două-trei sărutări ceva mai puţin evazive, nu-i îngădui lui Pius nici un fel de favoruri; era ferm hotărîtă să nu trăiască cu el pînă după încheierea căsătoriei: era mai prudent aşa. Îşi cunoştea anumite defecte intime şi se gîndea: „E în stare să-şi satisfacă poftele şi să mă lase baltă, şi divorţată: aşa sînt bărbaţii."

În această perioadă, care dură vreo două săptămîni, şi cînd Pius Dabija trăia în aşteptarea încordată şi aproape dureroasă a fericirii, zvonul public ajunse cu cercurile lui ca nişte unde concentrice pe suprafaţa apei, de la punctul central, cabinetul lui Cărăuşu, de unde pornise, pînă la doamna Zevedei. Într-o săptămînă auzi la ea la ziar pe colegi vorbind întîmplător despre Pius Dabija, apoi Zevedei, acasă la masă, pomeni şi el despre sculptor, şi în sfîrşit Doina întrebă discret pe unii şi pe alţii: marele monument al lui Stalin fusese comandat altui sculptor, contractul cu Dabija reziliat, şi toată lumea era de părere că Puiu Dabija a devenit beţiv, că se ratează la douăzeci şi şase de ani, că va sfîrşi ca un mediocru. Părerile contrarii, ale unor oameni ca Rafael Gheorghiu, erau socotite parţialitate de prieteni, şi deci fără valoare.

Şi astfel, brusc, Pius Dabija se trezi că n-o mai găseşte pe Doina la telefon. N-o întîlni timp de o săptămînă, apoi află că a fost trimisă de ziar în provincie pentru un reportaj, pe două săptămîni. Pius slăbi; umbla noaptea pe strada unde locuia Doina; nu mai vedea pe nimeni, nu se ştia cu ce îşi petrece zilele. *Jurnalul* lui Rafael Gheorghiu are, în perioada aceea, lacune de săptămîni întregi.

În sfîrşit, o găsi la telefon:

— Vreau să te văd. Trebuie să te văd, zise el.

— Nu e necesar, răspunse ea rece.

— Ce s-a întîmplat? Ce ai? Ce-am făcut?

— N-are nici un rost să mai discutăm, răspunse ea plictisită. În fond, tu nu voiai decît să-ţi satisfaci un capriciu; şi eu nu-mi pot sacrifica şi căsnicia şi liniştea pentru plăcerile tale. Să fim realişti: asta e situaţia. De ce nu recunoşti? Ai măcar atîta onestitate încît să spui pe faţă ce voiai. Crezi că nu se vede?

Nu mai auzi nimic în telefon: tăcere. Apoi, tranc! Cellalt aparat era închis. Dădu din umeri cu un surîs rece şi-şi văzu de treabă: revedea un articol bătut la maşină.

Femeia de serviciu găsi a doua zi bucăţi mari de moloz şi de cărămidă căzute pe jos în jurul unui loc din perete unde era o gaură mare, cît un cap de copil; dedesubt, pe ţimentul crăpat, zăcea un ciocan greu. Halterele de o sută de kilograme erau în mijlocul atelierului, cu ţimentul sărit în bucăţi sub ele, şi cu bara dintre cele două sfere de fontă strîmbată; una din sfere era crăpată. Iar tovarăşul Puiu dormea adînc. Se trezi la orele şapte seara, şi plecă să mănînce în oraş; a doua zi de dimineaţă chemă zidari să dreagă găurile în perete, şi dădu halterele la un atelier mecanic să le sudeze şi să îndrepte bara strîmbată.

Din perioada următoare, de vreun an de zile, datează marile proiecte din care au fost realizate pînă acum numai părţi: monumentul lui Nicolae Bălcescu, în care patriotul revoluţionar, istoricul, economistul, intelectualul european, este reprezentat ca în fotografia dinainte de moarte, slab, emaciat, cu faţa rasă şi plete lungi; sculptorul l-a drapat într-o pelerină romantică; pe cele trei laturi ale soclului triunghiular trei femei reprezintă Revoluţia, Gîndirea şi Pribegia. Nu există nimic mai patetic, de o mai concentrată şi totală tristeţe decît Pribegia, nici o mai nobilă şi misterioasă şi stranie meditaţie (comparabilă în alt ordin cu Îngerul din *Melancolia* lui Dürer) decît a Gîndirii, şi numai *Marseilleza* lui Rude, de pe Arcul de Triumf din Palace de l' Étoile la Paris, poate fi comparată cu dezlănţuita, magnifica şi sălbatica *virago* în al cărei rîs exaltat a întrupat sculptorul Revoluţia. Numai aceste trei statui au fost cioplite în blocuri de marmură de doi metri şi jumătate înălţime de către Dabija; statuia lui Bălcescu nu există încă decît ca eboşă. De asemenea, monumentul principelui Valahiei, Moldovei şi Transilvaniei Mihai Viteazul, *El prodigioso principe* al lui Lope de Vega, prietenul lui Rudolf al II-lea de Habsburg, împăratul alchimiştilor şi astrologilor, statuie ecvestră pe care unii o compară cu a lui Colleoni de la Veneţia, de Verocchio, cu a lui Petru I de la Leningrad, de Falconet, şi cu a generalului Alvear, de Bourdelle, dintr-o capitală sud-americană, nu există decît în ghips, dar se pare că va fi turnată în bronz; statuile reprezentînd cele trei provincii, care nu sînt decît trei femei de o frumuseţe monumentală şi melancolică, sînt încă abia schiţate. Au stîrnit un interes unanim, deşi altele, ca grupul *Jucătorii*

de rugby au nemulţumit prin atitudinile brutale şi sălbăticia expresiei, spre deosebire de *Aruncătoarea de greutate*, şi mai ales de *Asia, Europa, Africa,* trei grupuri de marmură, galbenă, roz şi neagră, care au şi fost instalate în grădinile de lîngă lacurile din nord-estul Bucureştilor. Tot atunci, în 1951 şi 1952, Dabija scrise pentru orchestră simfonică *Oda pentru Marile Adunări,* şi Concertele pentru violă, vioară şi violoncel, pentru flaut şi pian şi pentru două piane, care au trezit entuziasmul nu numai al publicului, dar şi al orchestrelor şi al interpreţilor, care au găsit în sfîrşit muzică evident *alta* decît cea veche, dar la fel de clară şi de cantabilă ca a maeştrilor italieni şi germani din secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea, de la Monteverdi pînă la Mozart, şi în acelaşi timp considerabil de deosebită de muzica europeană din ultimii o sută de ani. Tot în 1951 şi 1952, Dabija călători pentru studii, pe cheltuiala statului, la Moscova şi Leningrad, Roma, Florenţa şi Veneţia, şi petrecu două săptămîni la Paris şi două săptămîni în Egipt.

La întoarcerea din ultima, primi într-o dimineaţă un telefon. Recunoscu cu o ciudată emoţie mecanizată, devenită reflex organic (bătaia inimii, respiraţia, o uşoară restrîngere a conţinutului conştiinţei, limitat brusc la senzaţiile auditive şi organice, excluzînd raţionamentul şi parţial memoria), şi un şi mai ciudat sentiment de înstrăinare, glasul cam nazal, rece şi obraznic:

— *Bonjour,* maestre. Ce mai faci?

Nu-i mai spunea „bonjour, cetăţene" sau „noroc, Puiule", sau „hei, stimabile". Îi spunea „maestre", semiironic. Pius nu răspunse.

— Alo, Puiule, mă auzi?

— Da, zise Pius.

La capătul cellalt al firului, Doina înregistra cu satisfacţie emoţia lui. Îi era un pic de grijă. Totuşi, îl jucase prea bine şi prea des, ca să nu fie sigură că-l va manevra şi de data asta.

— Ce mai faci? întrebă ea cu familiaritatea dezinvoltă şi neruşinată cu care-l aborda după marile scene de despărţire.

— Lucrez, zise Pius.

— Ce?

Urmă altă tăcere. Apoi, tocmai cînd voia ea să spuie ceva, îl auzi, rece:

— Nu pot vorbi la telefon. Ai ceva anume să-mi spui?

— Eşti cam acru, stimabile.

— Ai ceva special să-mi spui?

— Nimic, dar voiam să te văd, să mai stăm de vorbă, răspunse ea pe un ton de prieten jignit de grosolănia gratuită a celuilalt.

— Cînd şi unde vrei să mă vezi? întrebă el, tot rece.

Dar, la telefon, Doina începu să rîdă fără zgomot şi fără să-şi arate dinţii, cum îi era obiceiul. Gata: era prins.

— O să vin eu la tine, azi după-amiază, zise ea tot rece.

Urmă o clipă de tăcere, apoi Pius zise:

— Nu. Mîine, cînd vrei.

Ea insistă: dacă obţinea întîlnirea azi, iar îl pusese în stare de inferioritate şi avea iniţiativa mişcărilor, iar el era o jucărie pasivă, descumpănit.

— Mîine, repeta Pius, apoi, brusc, spuse: Nu mai pot sta la telefon.

— Bine, o să încerc să vin mîine.

— Dacă încerci numai, plec de acasă, zise prompt Pius.

Ea rîse acru :

— Domnul s-a făcut greu accesibil.

— Mîine la şase seara, da?

— La şase, şase şi ceva.

— La şase şi cinci am plecat de acasă, zise Pius şi închise telefonul.

Doamna Zevedei veni în rochie de *demi-soirée,* cu blana de astrahan pe ea, cu perlele la gît, fardată, parfumată, gata de luptă şi de victorie, furioasă pe obrăznicia sclavului care părea că vrea să se revolte. Pius o aştepta în atelierul mare şi plin de statui, unde ardea un bec albastru. Îl găsi parcă şi mai mic, şi mai îndesat, şi mai gros decît înainte: un fel de butoi, de bloc, cu un gît gros, şi un cap mare şi greu. Ochii cenuşii o fixau altfel decît altă dată. Pius îi dădu mîna fără să i-o strîngă pe-a ei, ca o mînă paralizată. Deodată Doinei îi păru rău că a venit. „E urît. E infect. Şi m-am pus în dezavantaj faţă de el. Trebuia să mai manevrez, să-l fac eventual să aştepte. Să-l fac să crape."

— Ce vrei? întrebă sec şi rece Pius.

— Uite ce e — zise ea înţepată — tonul ăsta nu e admisibil. Vrei să plec?

— Ce vrei? repetă el în şoaptă.

— Bine, am înţeles, plec, zise ea furioasă.

Pius murmură:

— Te-am amînat ca să mă gîndesc. Să încerc să înțeleg. Nenorocito.

Și, pe neașteptate, o cîrpi peste obraz cu dosul mîinii drepte. Nu dăduse tare, căci ar fi trîntit-o la pămînt. Așa, Doina se clătină numai și făcu un pas într-o parte, ca să nu cadă. Se uită la el cu ochi mari, cu gura căscată, cu mîna la obraz. Deodată se-ntoarse în loc și fugi.

XII

Din *Jurnalul lui* Rafael Gheorghiu din anii 1953 și 1954:

15 martie. Sosesc după-amiază, pe la orele patru, la prietenul meu monstrul. (Am aflat de la el că așa-i spuneau copiii la școală, și monstru este, într-adevăr, dar în alt sens decît acela). Ideea de-a fi prieten cu un monstru îmi dă senzația încîntătoare că trăiesc într-un basm, și cel mai degrabă într-un basm chinezesc; parcă-i văd și titlul: „Filosoful prieten cu un dragon". Dar ajunge cu aceste considerații ușuratice oarecum: ce am văzut și auzit la Pius e mult mai important și, ca tot ce-l înconjură și e în legătură cu amicul meu, poartă pecetea gravității. Curios lucru: chiar și împrejurări prin excelență lipsite de gravitate în ele însesi. Pe scurt: povești cu femei. Pius are povești cu femei! Cînd am sosit, am găsit la atelier o tînără care părea că vrea să plece. Am salutat-o, fără ca Pius să rostească măcar un cuvînt de prezentare. Cîtă vreme a stat juna acolo, Pius nu i-a aruncat nici o privire, nu i-a adresat o vorbă. Era de altfel bine dispus, vorbăreț aproape. Nefericita încerca să zîmbească, să pară că există, că ia parte la conversație: a fost aproape eroică; mi-a fost milă de ea, dar Pius vorbea de artă și mă împingea spre un nivel de gîndire irespirabil pentru biata fată, care, mereu silindu-se din răsputeri să fie degajată și surîzătoare, și-a luat pardesiul și a plecat. Pius i-a ținut haina cu o politețe mecanică, aproape că și mai jignitoare decît restul, și tocmai din cauza restului. După ieșirea junei, îl întreb:

— Cine e persoana, că nu i-am reținut numele.

— A, o pițipoancă, spune Pius. Fără importanță.

— Importanța pe care i-o dai, insist eu ca să mai aflu ceva.

Pius dă din umeri, rece și dușmănos:

— Da, importanța pe care i-o dau. Adică nici una.

Asta, de parcă „pițipoanca" i-ar fi făcut ceva, i-ar fi pricinuit cine știe ce suferință cumplită. Dar se vedea bine că nefericita e inofensivă și că ea e cea care suferă. Așa i-am și spus lui Pius.

— Da, mi-a răspuns el mereu ostil: suferă fiindcă nu-i dau importanță. Dar dacă i-aș da, m-ar face ea să sufăr; deci care pe care.

— De unde știi că te-ar face să suferi?

— Le cunosc eu pe bestiile astea! mîrîie Pius cu o ură concentrată.

Mă întreb de unde-i vine. Poate că dintr-o adolescență de om cu un fizic neatrăgător, disprețuit de femei. În orice caz, iată cum niște relații de obicei legate indisolubil cu lipsa de importanță, superficialitatea și meschinăria, iau în contact cu amicul meu domnul Puiu Dabija o gravitate sălbatică și aproape tragică. Aceeași gravitate o capătă și problemele teoretice ale artei, mai ales dacă le discută cu Marcel sau cu amicii lui Marcel. Marcel a sosit pe la orele șase, în treacăt, fiindcă avea de ținut un curs la șapte și atelierul lui Pius e în drum. Marcel e acrișor ca de obicei, și mai mult decît de obicei:

— Ce faci dumneata e imitație, spune el rînjind. E pastiș, nu aduce nimica nou. Asta e artă pentru epoca avionului supersonic, a energiei nucleare, a mașinilor de gîndit, a construcției metalice? Nervii oamenilor sînt altfel, s-au adaptat la condițiile moderne: deci și arta trebuie să fie la fel, nouă, potrivită unei noi sensibilități.

— Adică să semene cu arta negrilor și cu aceea aztecă, profund înrudite cu tehnica fisiunii atomice și cu chibernetica! spune fără amabilitate Pius.

Dar Marcel rînjește netulburat, gata să argumenteze la infinit:

— De ce nu? Arta modernă beneficiază de descoperirile arheologice cele mai recente, care arată posibilități noi de expresie, legături ale artei cu zone noi ale psihicului, mentalului și instinctualității. Numai dumneata poți face sculptură de parcă arta cretană, sumeriană, khmeră, aztecă n-ar fi existat! În fond, ești un european șovin!

Și rîde, încîntat și victorios. Dar Pius se face palid și începe să urle:

— Ba nu ignorez nici pe azteci nici pe sumerieni, dar mai ales nu ignorez pe egipteni și pe greci și gliptica gotică și pe-a Renașterii! Dumneata ești sumerian? Eu nu! Nu vezi că spui două lucruri contradictorii? Întîi, avionul supersonic, deci, artă nouă, tabula rasa și pe urmă marea tradiție cretană și din caverne! Ce e haosul ăsta în creierii

dumneavoastră, domnilor moderni? Ascultă, domnule: nervii omului de azi și mentalitatea lui nu sînt făcute numai de mașinile de calculat electronice, ci de întreaga memorie a umanității! Și tocmai fiindcă sînt un produs al istoriei, mentalitatea și sensibilitatea oamenilor sînt istorie distilată, sînt pline de ecouri, și totodată, tocmai fiindcă sînt pline de ecouri ale trecutului ca trecut, nu de sunetul prim al trecutului ca prezent, atunci cînd era prezent, tocmai de aceea sînt ceva nou, și se diferențiază de trecut! Nu e nevoie ca soarele să răsară de altă culoare în fiecare dimineață și din cînd în cînd pătrat sau rombic, ca să știm că începe o zi nouă! Nevoia de soare pătrat, care te caracterizează pe dumneata, nevoia de nou cu orice preț, numai să fie nou, e o neurastenie de degenerescență, un cancer al culturii, și istoria o vindecă prin cîte o baie de barbarie: eu n-am nimic comun nici cu decadența, nici cu barbaria, și vă salut cu dezgust!

Apoi, luîndu-și pardesiul, o șterge pe ușă afară, fierbînd. Marcel s-a întunecat, s-a înverzit:

— În fond, amicul ăsta al tău e un huligan. Ce mare artist e el ca să-și permită chestii de astea ?

— I-ai pus la îndoială centrul existenței lui, zic eu, imparțial.

— E dreptul criticului! exclamă Marcel, tulburat rău. Dacă nu mi-l acordă, nu mai există cultură!

— Da, dar și el are în acest caz dreptul să puie la îndoială valoarea existenței tale, observ eu, mereu imparțial.

Marcel se strîmbă, plimbîndu-și ochii gălbui peste statuile din atelier:

— Să vedem care din aprecieri se va arăta cea mai convingătoare, spune el pe un ton amenințător — discret amenințător, dar îl știu eu bine pe Marcel și-i cunosc ranchiunele înveninate și neiertătoare, și nu-mi pare bine. Se mai plimbă prin atelier și spune: Teorii mai mult decît discutabile. Și opere de artă destul de discutabile.

Am înțeles condamnarea cumplită și fără apel pe care-o implică formula. Protestez, speriat:

— De ce întrebuințezi cuvinte de-astea care nu înseamnă nimic și care aruncă o umbră vagă, o îndoială vagă, asupra operei celei mai perfecte?

Marcel e ipocrit și meschin; dacă ar fi cinic, ar spune: „Tocmai de aceea" ; dar nu poate ajunge la o privire critică, nici măcar cinică, asupra sa însuși. Rînjește și spune:

— N-am rostit decît exact ceea ce gîndeam: opera și ideile individului mi se par discutabile, și-o să le discut.

Și, cu ceafa țeapănă, cu un aer acru și rebarbativ combinat cu orgoliu închistat, se strînge în pardesiu, își reazemă bărbia în șalul de mătase și pleacă. Ce păcat! Și ce trist e cînd vezi cuvintele folosite ca arme în slujba unor pasiuni obscure, în loc de a adevărului: dar cîți, sau care e acela care le folosește pentru adevăr? Omul de știință; slavă Domnului, există algebra!

Dar de unde-o fi izbucnit antipatia activă a lui Marcel împotriva lui Pius?

4 a p r i l i e. La Pius: altă „pițipoancă", după formula brutală și ordinară de care se folosește el. O tratează „ca pe un negru", cum se zice în limba popoarelor civilizatoare. Și e tulburat, anxios:

— De ce? De ce se dezumanizează arta? Cînd se isprăvește cu arta „modernă"? Nu mai pot aștepta! Ce fac ceilalți?

Îmi adun toate puterile, văzîndu-l în așa hal de chinuit („pițipoanca" ascultă cu ochii mari, și ne crede nebuni):

— Dragă Puiule, criza artei vine dintr-o criză a ființei umane; din dezintegrarea ei intimă, din compartimentarea ei, din autonomizarea funcțiunilor ei acuma izolate. Fiindcă există oameni care-și izolează gîndirea de sentiment și sentimentul de instincte și instinctele de gîndire, există și opere de artă modernă care se adresează numai inteligenței, numai instinctului, numai afectului. Un tablou abstract e pentru intelect; un film de groază, numai pentru afectivitate ininteligentă; un roman polițist, numai pentru anumite porniri instinctive ale omului. Însă Oedip-Rege de Sofocle e și o piesă polițistă și o zguduire a sentimentelor spectatorului și nu-i lipsită nici de stimulent pentru gîndire. Ce spuneai tu o dată despre catedralele gotice și templele grecești. Ei, astea au fost create de către și pentru oameni cu o structură armonică a personalității, cu personalități unitare, ale căror facultăți căpătau față și lumină unele de la celelalte.

— Da, dar criza asta a persoanei umane, cine o va rezolva? Cînd o să vedem integrarea ființei umane? Și cine-o va integra?

— Istoria, prin crearea unei noi societăți; așa cel puțin cred eu.

Rămîne foarte gînditor, și tace un sfert de oră necontenit. „Pițipoanca" pleacă. E destul de drăguță. Îmi permit să murmur:

— *Și în funcțiunile sociale, omul compartimentat e condamnat. Și în aventuri personale, ca problema sexuală: funcțiunile fizice fără aura afectivă și fără o iluminare spirituală, sînt...*

— *Sînt ceva trist, spune el, întrerupîndu-mă. Foarte trist. Mai bună e castitatea.*

— *Mai bună e o mare iubire.*

— *Da, dar... oftează Pius, dînd din umeri.*

8 s e p t e m b r i e. Azi-dimineață în drum spre birou, îl văd din autobuz pe Marcel plimbîndu-se cu nevasta lui Zevedei, sau fosta nevastă a lui Zevedei, nu știu bine. S-a îngrășat, nefericita, s-a făcut diformă; capul însă a rămas atrăgător. E deci ceva adevărat în controversa băieților de la catedră: Marcel trăiește cu nevasta lui Zevedei sau nu ? Unul spunea ieri, rîzînd, că așa ceva nu-i stă în caracter lui Marcel, care e cast și autarhic; dar alții jură că se va căsători în curînd cu ea. N-aș nota aici asemenea nimicuri, dacă atitudinea lui Marcel nu s-ar fi schimbat uimitor în ultima jumătate de an. A devenit dominator, agresiv, insuportabil de superior. Vorbește mereu numai el, știe totul, nu ascultă pe nimeni. Și azi-dimineață, cu biata femeie aceea, perora. Studenții îl detestă și au despre competența lui o părere mai rea decît merită el cu adevărat: și asta numai fiindcă simt că nu-i iubește și-i disprețuiește. Pentru prima oară de cînd îl cunosc, dă dovezi evidente de rea-credință în judecata estetică; sofismele îi stau la îndemînă în cantități uimitoare. De ce s-a schimbat? Ăsta e saltul calitativ al maturizării și va rămîne așa? Ar fi foarte, foarte trist. A ajuns să nici nu-l mai salute pe Pius, pe care fără s-o mărturisească îl urăște cu o ură activă, de mici intervenții, mici înțepături otrăvite, mici rînjete sceptice, sau dezgustate, sau ironice, sau disprețuitoare (astea le reușește mai greu). Nulla dies sine infamia[1].

Azi după-amiază, la ședința de catedră, îmi spune în treacăt:

— *Ce face amicul tău, domnul Dabija? Aud că a compus o simfonie: ce e cu omul ăsta: nu se fixează o dată? Ce e? Sculptor, muzicant, arhitect, diletant?*

Și cu gura strîmbă:

— *Muzicanții zic că e sculptor, și mie mi se pare mai degrabă compozitor.*

Și în sfîrșit, cu un ultim rictus:

[1] Nu trece nici o zi fără să facă o ticăloșie.

— *Pentru flașnetă.*

23 s e p t e m b r i e. Marea iubire? Așa s-ar părea. În orice caz, Pius e într-o stare de tulburare stăpînită, ascunsă pudic, dar nu mai puțin totală. Mare eveniment: după ce aseară — sau mai bine zis azi spre dimineață — mi-a mărturisit, mie celui dintîi, pasiunea care-l stăpînește, azi am și cunoscut-o pe viitoarea doamnă Dabija. Astă-noapte îmi vorbea de ea cu o asemenea adorație febrilă încît mărturisesc că am avut o oarecare emoție. Îmi spunea:

— *Înțelegi, toate femeile cu care am avut de-a face m-au disprețuit, sau nu m-au iubit, sau au vrut ceva străin de mine, adică bani și situație socială. De ce crezi că mă purtam așa cu pițipoancele? Nu exista una care să nu se trădeze: după o săptămînă vorbeau de căsătorie, sau îmi dau să înțeleg într-un fel sau altul. Cîștig mulți bani, în vremea din urmă, și m-ar putea păcăli oricare din ele dacă pe unele nu le-aș cunoaște din vremea cînd mîncam cartofi pai în prăvălioara aia din colț, ți-aduci aminte. Ei, pe vremea aia eram mai puțin interesant pentru dumnealor! Dar Olga, dragul meu, e o ființă excepțională; frumoasă – în orice caz, în ochii mei, e de o frumusețe care mă îmbată, mă satisface deplin – și pe urmă cu o capacitate de renunțare, de sacrificiu, de uitare de sine, care m-a impresionat definitiv, pentru totdeauna! Ființa asta nu există, înțelegi, decît pentru mine, pentru dragostea noastră; se topește, se realizează, se împlinește în dragostea noastră. Ea mă iubește mai mult decît o pot eu iubi vreodată, fiindcă eu dau o parte din capacitatea mea de pasiune, artei!*

Pe această femeie astfel prezentată, am avut onoarea s-o cunosc azi după-amiază: frumoasă, da, cu un corp de Veneră greacă, cu umerii înguști, șolduri puternice, Callipygos: ochii negri, părul negru, pielea foarte albă, fără un pic de roșeață sau măcar de trandafiriu o fac impresionantă din prima clipă. E ceva mai înaltă decît Pius. De altfel, mută, monosilabică, absentă. Iar el pierdut, extaziat, cu ochii la ea. Se țin de mînă, stau lipiți umăr la umăr. Pius surîde fericit și timp: nu mai am ce căuta aici, pentru moment. Mă surprinde o ușoară melancolie care mă-ncearcă pe neașteptate. Invidie? Singurătate? Fii tare, tovarășe, și mai ales, fără sentimente urîte!

Se pare că Olga i-a fost model, sau că e o studentă de la Institutul de Arte Plastice, care, îndrăgostită de el fără să-l cunoască, i-a cerut

să-i pozeze numai lui. Dacă e adevărat, nu e cu totul cumpătată la minte. Dar cine poate ști?

13 i a n u a r i e. Viscolește: cu urechile gata să-mi degere, printre oameni încovoiați ca să reziste vîntului, mă duc să-l văd pe Pius. Înainte să intru în atelier, zăbovesc o clipă să-mi las paltonul în holul living-room; dominînd vuietul viscolului, glasul Olgăi Dabija, strident și dur, face să tremure ferestrele:

— Știu eu! Eu nu exist! Eu n-am personalitate, n-am individualitate! Duc o viață de păpușă, pe lîngă tine, mereu cu ochii la tine; tu muncești ca o vită, de dimineața pînă seara și de seara pînă dimineața, iar eu aștept să treacă timpul, nu văd nimic, pe nimeni, nu fac nimic, nu mă duc la un cinema, nu la o piesă de teatru, trăiesc ca o bătrînă de optzeci de ani alături de tine care trăiești ca un nebun!

Ce era să fac? Să intru? Să ies? Mă auzeau și-și dădeau seama că am ascultat, deși fără voia mea. Pe cînd eu șovăiam, doamna Pius Dabija continua, dezlănțuită. El tăcea. Pe urmă l-am auzit, mîrîind cu furie, ură și disperare:

— Ah, cum m-ai păcălit! Ce bine m-ai păcălit! Ah, cum m-ai păcălit. TE OMOR! răcnește el dintr-o dată ca un nebun.

Dar Olga nu pare a fi o femeie slabă și fricoasă:

— Omoară-mă, că asta mai lipsește ca să pui vîrf operei tale cu mine! Crezi că astfel nu mă omori? Cu viața pe care mă faci s-o duc? Asta e o viață de oameni tineri, oameni de vîrsta noastră? Mă omori cu zile, și te omori și pe tine, nenorocitule, brută ce ești!

Și continuă, mușcătoare, neobosită, feroce. Am strecurat o privire prin ușa întredeschisă. Pius stătea cu spatele sprijinit de perete și cu ochii în gol; părea zdrobit, desperat, ca un animal prins în capcană. Ea continua, cu o încăpățînare sălbatică. Am plecat discret.

14 i a n u a r i e. M-am gîndit să-i văd totuși azi pe soții Dabija, și m-am dus, plin de ezitare și, să spun drept, de teamă de-a asista iar la cine știe ce scenă penibilă. I-am găsit calmi, giugiulindu-se.

1 f e b r u a r i e. Au avut altă scenă, care a durat pînă la opt dimineața. „Înnebunesc" mi-a șoptit Pius. „Nu mai pot lucra! Mă omoară, îmi distruge nervii, nebuna, și se distruge și pe ea, și sînt pierdut, fiindcă nu pot fără ea. Sînt absolut pierdut". După care — începe să muncească.

18 f e b r u a r i e. După scena de ieri, a treia din luna asta, Pius, în loc să cadă epuizat și să doarmă, a aflat de campania dezlănțuită de

Marcel și de amicii lui. Asta l-a pus într-o stare de încordare cumplită a nervilor. Și, săracul, nu știe că Marcel încă n-a publicat nimic din seria de articole despre sculptura noastră contemporană, în care vrea să-l discrediteze definitiv pe Pius. Olga, față de mine, fulminează împotriva „idioților care nu merită să se uite la o statuie de Pius"! Pius e al ei, vai de cine se atinge de el. Iar el — s-au împăcat iarăși — nu știe decît o vorbă:

— Da, iubita mea.

Ea:

— Puiule, nici pînă azi n-ai fost în stare să desenezi perdeaua aia!

El, umil:

— Dragă, am încercat, dar nu iese. Nu mă pricep.

Ea, enervată:

— Și mai zici că ești și arhitect! Ești ridicol!

El dă din cap, blînd:

— Exagerezi, iubita mea.

Apoi, mie:

— Are dreptate, săraca Olguța: de la anumite dimensiuni în jos, nu mă pricep. Îmi ceri să fac o sonatină, sau o statuetă: nu pot. Am limite, ce să fac.

Și rîde, fericit și tîmp. Mie-mi vine să plîng, mai ales că piesa continuă: „Ești ridicol!", „N-ai făcut", „Trebuie", „Trebuie să aduci, să faci, să comanzi", iar el: „Da, iubita mea", „Bine, iubita mea." „O să fac, iubita mea", sau părintește: „Lasă că exagerezi, iubita mea " — asta cînd îi spune că e bleg, sau caraghios, sau că nu e în stare nici măcar să se apere. Am plecat, trist; pe urmă, am hotărît că e preferabil să rîd.

15 m a r t i e. Olga îl învață pe Pius să danseze. Își bate joc de el în public: „Se mișcă parc-ar fi un rinocer." „Butoiașul mamei." El surîde senin și îi sărută mîna. Multă nevoie avea bietul Pius de satisfacțiile simțurilor! Și dansează, greoi și masiv și condamnat pe veci să danseze prost.

22 m a r t i e. Vizită la Pius în atelier; încearcă teme la orgă și se oprește. Domnul Apostolescu, rudă a lui Pius, vesel și evident escroc de lume bună, e în vizită: vrea să-i vîndă ceva, cît mai scump. Între el și Pius, convorbire uimitoare:

— Ce mai face tanti Elvira ?

— A murit, monșer, nu de mult!

— Da? Săraca, spune Pius maşinal. Dar nenea Dim, ce face?

— E în Franţa, e bolnav rău de o boală complicată, necunoscută, din astea inventate recent.

— Da? Săracul. Dar nenea Şerbănică?

— Şerban face mici servicii, cară o mobilă, face cumpărături eţetera. E foarte decăzut, nu ştiu cum s-a dezumflat băiatul ăsta aşa.

— Da? Săracul. Dar nenea Ionaş?

— E, Ionaş e la Florenţa, face afaceri, are vapoare pe Mediterană.

— Săracul, murmură Pius.

— Mă, tu asculţi ce vorbesc eu sau nu? întreabă rîzînd domnul Apostolescu.

Pius se gîndeşte puţin, apoi spune:

— Măcar din nenorocirile astea să înveţe ce e cu adevărat serios în viaţă.

Şi bate cîteva acorduri pe claviatura orgii.

— Ei, pa, am plecat, spune domnul Apostolescu, plictisit. Îmi dă şi mie mîna: Au revoir.

Rămaşi singuri, întreb:

— Ce vrea?

— Să-mi vîndă nişte tablouri şi mobile falsificate, spune Pius liniştit.

Apoi se-ntoarce şi se uită la un bloc de marmură în care începe să se vadă un tors atletic şi un cap încă inform. Ciocăneşte în marmură. Uşa scîrţîie.

— Puiule!

—Da, iubita mea, spune el blînd.

Olga e furioasă:

— Iar lucrezi? N-a fost vorba că mergem împreună să facem o plimbare? Îţi baţi joc de sănătatea ta şi-a mea? Nu-ţi dai seama că nu pot dormi de zece nopţi?

Nervoasă e, săraca. Pius pare surd. Ciocăne fără să răspundă. Ea insistă, exasperată şi exasperantă. El se dă îndărăt, se uită la pectoralii statuii. Olga continuă, glasul îi devine strident. El se învîrte brusc în călcîie, palid, cu ochii scînteietori, se apleacă, ia o vadră cu apă murdară de pe jos (pentru udat lutul) şi-o zvîrle în pieptul Olgăi, care rămîne înmărmurită, şiroind de apă, apoi cade jos cu un ţipăt. El sare, o ia pe sus, fuge în odaia de alături; se aude pornind vijelios apa din-

tr-un robinet. Olga ţipă ca opărită. A vîrît-o sub robinet s-o trezească din leşin. Mă eschivez.

23 m a r t i e. Îl găsesc în atelier, galben, cu ochii roşii, muncind la statuia aceea.

— N-ai dormit? întreb eu.

El, scurt:

— Nu. Am lucrat.

A avut o scenă teribilă cu Olga.

3 a p r i l i e. Iarăşi au avut o scenă. Şi lucrează, îndîrjit. Care din doi îl învinge pe cellalt?

15 a p r i l i e. Pius şi Olga s-au certat toată noaptea, apoi ea s-a culcat şi el s-a dus în atelier să lucreze la marele poem simfonic.

20 a p r i l i e. Mă-ntîlnesc la minister cu Marcel, care-mi spune ricanînd:

— Ce aud? Madam Dabija trăieşte cu un sportiv?

Nu-i răspund nimic. Dar după-amiază, glonţ la Pius. Serios şi concentrat, isprăveşte a doua statuie din grupul Oamenii*: e mîndră, calmă şi triumfătoare. Olga m-a primit amabil. Am stat de vorbă cu ea şi i-am spus de-a dreptul ce auzisem. Ea rîde, roşeşte:*

— Este fizic imposibil să mai trăieşti cu încă cineva afară de Puiu, şi cu Puiu.

El, surd, serios, încăpăţînat ca un animal, ciocăneşte. După asta pune jos uneltele şi se depărtează, se învîrte în jurul statuii, încruntat. Vine să se aşeze lîngă mine şi-mi spune brusc:

— Umanitatea melodiei este în frazare.

Îmi cîntă cîteva măsuri la orgă: Passacaglia *lui Bach.*

— Ai auzit? Accentul unei fraze rostite cu durere, sau entuziasm, sau bucurie, sau alegreţe, sau extaz, sau exaltare eroică, sau desperare, sau melancolie, sau în dezlănţuire dionisiacă, sau linişte contemplativă, sau anxietate — aici e secretul! Nu în imitarea vocii umane ca în glissandi *coardelor în acea fără leac deznădăjduită* Apocalypsis cum figuris *a lui Adrian Leverkühn, care de altfel ajunge la umanizarea instrumentelor şi dezumanizarea vocilor, alchimie dementă a ultimei desperări, acolo unde nu e decît întuneric şi scrîşnirea dinţilor! Diavol nenorocit. Epuizat: diavolii se epuizează repede.* Oamenii *însă nu s-au rostit exhaustiv: mai avem lucruri de spus.*

28 a p r i l i e. Concertul pentru orchestră simfonică Cele patru vîrste: Vîrsta de fier, allegro assai; Vîrsta de aramă, andante soste-

nuto; Vîrsta de argint, allegro; Vîrsta de aur, andante trionfale. *Pentru mine, emoție unică. În sală, aplauze delirante, sîsîituri, dialoguri aprinse. Lîngă mine trei domni: unul mic și agitat cu o bărbuță care pare falsă, altul cu un nas enorm care-i pornește din mijlocul frunții și un profil sumerian, al treilea tînăr, moliu și frumușel.*

FRUMUȘELUL : *De ce a inversat ordinea vîrstelor?*

BARBĂ FALSĂ (cu o schimă subtilă, cu un ochi închis, gura căscată spre urechea stîngă): *E progresist, n-ai înțeles?* (Rîde strident) *Crede în progresul omenirii.*

NASONE (trist): *Încă?*

BARBĂ FALSĂ (și mai subtil, insuportabil de subtil și nelimitat de mucalit) *Deja?* (Rîde ca o trompetă)

FRUMUȘELUL: *În orice caz, muzica asta nu cere în prealabil vată în urechi.*

NASONE: *Mie mi-a plăcut prima mișcare: ai văzut ce sumbră, ce dramatică, ce titanică?*

BARBĂ FALSĂ: *Temele revin, în a patra, trans-fi-gu-ra-te!*

FRUMUȘELUL: *Dar în fond, cu ce seamănă? Nu e modern. E o pastișă după Beethoven.*

BARBĂ FALSĂ: *Beethoven?* (Rîde) *Hea! N-are nimic comun cu Beethoven!*

NASONE: *Ei, trebuie să recunoști că de la el pornește.*

BARBĂ-FALSĂ: *Să recunosc? Hea! N-are nimic comun cu Beethoven.*

FRUMUȘELUL: *Dar cu cine naiba are ceva comun?*

NASONE (trist și serios; nu e prost): *Nu e o originalitate de suprafață, formală. E interioară: de-aia e mai greu de definit: cere descrierea întregii personalități a artistului.*

BARBĂ FALSĂ (cu un ochi clipit, altul mucalit și zîmbetul ucigător de șiret): *Inclusiv sculptorul și arhitectul?*

NASONE (gînditor): *Partea a patra e într-adevăr extatică, paradisiacă și acordurile alea majore, cu alămurile, cu harpa* fugato, *erau într-adevăr triumfale, pline de jubilațiune, de o exaltare pe care n-o credeam posibilă. Partea patra e un lucru sublim.*

BARBĂ FALSĂ (și cu asta m-a omorît, nu l-am mai ascultat). *Partea a patra după stil vechi sau nou?*

1 m a i. Deschiderea expoziției. Buluc împrejurul Oamenilor: *e cel mai nou și mai personal lucru al lui vălmășagul de membre de piatră cu căderile, durerea, încăpățînarea furioasă și invincibilă, mîinile întinse dînd și cerînd ajutor, oamenii alături, bărbații și femeile, și deasupra seninătatea triumfală.*

Cărăușu mi-a aspus, cu gura țuguiată:

— De ce sînt toți goi? În viață oamenii poartă haine. Nu sînt de acord cu expoziția asta de goliciuni. Și pe urmă, nu e destul de concret: ce vor oamenii ăștia? Cu ce se luptă? Pentru ce ? Unde urcă? Și de ce se bucură ăștia de sus? Și de altfel, nici nu se bucură destul, sînt prea liniștiți.

Un vizitator străin, pictor francez, se uită; îi place, dar se jenează să-i placă.

— Pour du bifteck, en voilà du beau bifteck, à en veux-tu en voilà [1].

Pius era la doi pași. S-a întors și i-a spus:

— Je vous promets de faire la même chose en fil de fer: ça s'appellera Question Soluble, et ça sera beaucoup mieux [2].

20 m a i. A apărut marele articol al lui Marcel despre Sculptura noastră contemporană. M-am dus imediat la Pius. Era prăbușit într-un fotoliu. Olga ședea lîngă el, lipită de el, ținîndu-i o mînă într-ale ei. Pius m-a privit îngrozit:

— Minte? Sau e adevărat, și atunci n-am decît să nu mai sculptez?

A sărit în picioare, răcnind brusc:

—Vrea să fie orb? De ce să fie orb?

Apoi, amărît, desperat:

— Și nici nu-și dă seama că e jucăria acelei...

S-a oprit brusc, apoi a mîngîiat-o pe cap pe Olga (pe care, recunosc, n-o credeam capabilă de ce face de cînd a început campania lui Marcel și a amicilor săi: există și surprize în bine, nu numai în rău) și mi-a spus:

— Azi-noapte am spart schița lui Bălcescu; dar am isprăvit măcar al doilea Concert mare: Nașterea, Tinerețea, Bătrînețea, Moartea; prima și ultima scurte de tot, o să vezi, o să-ți placă.

Se așeză la orgă și cîntă ceva care mă cutremură: îmi venea să-l sărut, dar ar fi fost ridicol.

— Asta e din Moartea, andante maestoso. *Ai văzut?* Nimic *lugubru, nimic funebru. Moartea nu există! trăim mai departe în copiii noștri, în faptele noastre, în operele noastre, sau în pămînt, în vege-*

---

[1] Biftec frumos, trebuie să recunosc; biftec cît îți poftește inima.

[2] O să fac același lucru în sîrmă, o să-i spună Problema Solubilă și-o să fie mult mai bine.

tale, în mare: nu ieşim din marea şi frumoasa maşinărie, cea mai mare şi mai frumoasă.

— Ne pierdem însă conştiinţa individuală, şi fiinţa individuală, i-am spus.

— Nu ştim sigur. Şi dacă aşa e (eu cred că da), ei şi? Materia intră într-alte structuri, care se dezvoltă, se schimbă într-altele. Dacă poţi trece peste durerea acestui adevăr, vei avea cea mai mare bucurie, tot din el. Dialectică, Rafael: dialectică: das Umschlagen der Gegensätze ineinander.[1]

11 o c t o m b r i e. Pe treptele scării interpreţilor la Ateneu. Jos, Sala coloanelor, pustie. Sus, vibrează, vuieşte, palpită orchestra. Pius nu stă în sală: nu poate suporta, îi e frică. Stăm aici, cu el, cu Olga şi cu părinţii lui. Domnul Dabija, cu părul alb, fruntea boltită, privirea stranie, pare un geniu. Repetă:

—Toată lumea spune că ai luat o sută de mii de lei pe simfonia asta.

Pius nu răspunde. N-a auzit. Au trecut ţipetele de durere, apoi jocurile copilăriei, patimile nebuloase ale tinereţii şi apoi marile zidiri de sunete grave din mijlocul vieţii; nobila melancolie şi tristeţea meditativă a declinului şi bătrîneţii, apoi acest imn rezumativ în forme polifonice, de cea mai gravă şi senină elevaţie a sufletului, plin de o bărbăţie şi o solemnitate care n-au nimic mortuar, ci înseamnă viaţa împinsă la cea mai înaltă potenţă a ei.

— Pius e un mare artist, domnule Dabija.

— Dacă mi-ar da nişte bani — răspunde domnul Dabija — aş putea încerca nişte agricultură ştiinţifică în mic... Da, e talentat Puiu, păcat că a ieşit prea devreme de sub influenţa mea: aş fi făcut din el un om practic. Aşa, e un zăpăcit, mereu cu capul în nori.

Pius ascultă, cu ochii închişi. Campania continuă: vor să demonstreze că sculptura lui e orice, numai artă mare nu, şi cu atît mai puţin arta secolului al XXI-lea; şi compozitorii sînt împărţiţi în două tabere, din care cei mai activi sînt detractorii.

— N-a profitat destul de educaţia pe care i-am dat-o, spune doamna Dabija. Altfel, multe mari defecte pe care le are acum nu le-ar avea.

---

[1] Transformarea în contrariu.

Cu aceste însemnări, s-a ajuns la zi cu *Jurnalul* lui Rafael Gheorghiu, faţă de data redactării acestei *Cronici*. Restul, lucrările lui Pius Dabija, discuţiile în jurul lor în ţară şi în străinătate sînt de domeniul actualităţii şi cunoscute îndeobşte cînd apare *Cronica;* de aceea, ea poate fi considerată încheiată.

Ş i a c u m, c i t i t o r u l e,
dacă vei socoti că în decursul *Cronicii* am fost undeva nedrept, sau am spus un lucru neadevărat, să ştii că nici cu bună-ştiinţă, nici voit, nu am fost nedrept şi n-am călcat adevărul. Am scris ceea ce am crezut că e drept şi adevărat, după ştiinţa şi puterile mele. Deşi adevărul unei asemenea *Cronici* nu e de natura comunicării de fapte individuale, totuşi întîmplările cele mai de necrezut relatate aici sînt cele mai puţin atinse de fantezie. În schimb, deşi apar multe personaje în *Cronică*, şi poate unele seamănă mai mult sau mai puţin cu oameni reali, ţin să spun aici că nici un personaj nu este portretul şi copia fidelă a unei persoane în viaţă.
Ş t i u, c i t i t o r u l e,
că această carte ar fi putut fi mai bună, dar nu m-au ţinut puterile s-o fac mai bună decît este.
Ş i a ş a c u m e s t e a c e a s t ă c a r t e,
se datoreşte nu mie, ci cui m-a născut, cui m-a învăţat, cui m-a făcut om, cui a stat lîngă mine, oamenilor din toate cinci continentele, din toate rasele, de toate credinţele, care au făcut, ţărani, pîinea pe care-o mănînc, muncitori, casa, hainele, uneltele care-mi folosesc, învăţaţi şi artişti, civilizaţia ultimilor mii de ani; şi se datoreşte şi oamenilor care lucrează să fim feriţi de război, căci altfel şi tu, cititorule, şi eu, şi cartea care ne leagă, şi mulţi alţi fraţi de-ai noştri am fi acuma cenuşă şi scrum. Deci tuturor celor cărora li se datorează cartea, le-o închin şi le mulţumesc.
C a r t e a a c e a s t a, c i t i t o r u l e,
nu poate fi decît intrarea şi prima treaptă a unei istorii încă şi mai necesare de relatat, istoria oamenilor care erau în floarea vîrstei şi tineri în ţara asta la jumătatea secolului al XX-lea; ea va face obiectul unei Colecţii de Biografii Contemporane, căreia *Cronica* nu-i este decît — şi aici trebuie pus cuvîntul care singur se potriveşte în acest loc —

ÎNCEPUTUL

INDEX
al personajelor „Cronicii de familie"

Din pricina multelor povești și personaje din această carte, am crezut de folos pentru cititor un index și un arbore genealogic. Această sarcină și muncă migăloasă a avut bunăvoința s-o ia asupră-și criticul Geo Șerban, căruia îi mulțumesc pe această cale; cred că și cititorul îi va prețui osteneala.

P. D.

A

diul prefecturii din orăşelul N... ocupată de forţele populare în martie 1945. (*Vîntul de martie*)

ANTONIU Eracle, al doilea din cei şase bărbaţi cu care a fost căsătorită Riri Duca. Înainte de război face carieră ca funcţionar superior la Ministerul de Externe şi consilier de legaţie în Elveţia. – După 23 august devine adeptul politicii de stînga. Dispare din ţară în 1946, cerînd azil guvernului francez. Fugise înnebunit de pasiunea pentru Monica Mareş, care îl distruge şi îl ruinează complet.(*Viaţa la ţară II* şi *Un înger*)

ANTONIU, doamna, a doua nevastă a lui Eracle Antoniu, născută Xantò, din familie de armatori cu vase pe Mediterană şi pe Atlantic. (*Viaţa la ţară II* şi *Un înger*)

APOSTOLESCU Walter, prietenul intim al lui Eustaţiu Cozianu. – Amantul Cleopatrei, soţia lui Eustaţiu, pe care o ia de nevastă după moartea tragică a acestuia în 1885. (*Poziţia astrelor la 19 iulie, Viaţa lui Bonifaciu Cozianu)*

APOSTOLESCU Gogu, nepot al celui dinainte. – În 1917, proaspăt întors de la Paris, era sublocotenent în rezervă, subaltern al lui Laurenţiu Sterie. Amestecat, în 1918, printre conspiratorii care se întîlneau în casa Augustei Hagibei, punînd la cale răsturnarea guvernului şi instaurarea republicii. În primii ani după război putea fi întîlnit în cercul „Corupţia română". Trăieşte din afaceri suspecte în anii de după 23 august 1944. (*Datoria, Mizeriile războiului, Cariera lui Dimitrie Cozianu I, Boierii vechi şi noi, Tinereţea lui Pius Dabija*)

APOSTOLESCU Ionaş, frate mai mic al ui Gogu Apostolescu. – Mulţi ani prieten cu Dimitrie Cozianu, fuge cu nevasta acestuia, Fifi Oprescu, la Paris prin 1925. – În 1938 intră în conflict de afaceri cu Lazăr Gherson, pe care apoi îl cîştigă dezvăluindu-i necinstea, abjecţia şi infidelitatea omului său de încredere. – În 1944, căsătorit cu Monica Mareş, se aflau împreună invitaţi la conacul lui Matei Duca. Pleacă peste un an din ţară şi se stabileşte la Florenţa, trăind despărţit de Monica Mareş care are mai multe aventuri. În 1954, Gogu Apostolescu ştia că Ionaş face afaceri cu vapoare pe Mediterană. (*O zi foarte plină, Nişte oameni foarte ocupaţi, Cariera lui Dimitrie Cozianu I, Viaţa la ţară II* şi *Un înger, Tinereţea lui Pius Dabija*)

ARION Anton, deputat în Adunarea obştească. (*Davida*)

ARISTIŢA, a doua fiică a preotului Agapit. (*Davida)*

ARMĂŞESCU, locotenent, aghiotantul colonelului Duca. (*Datoria*)

ARNOTA, mare avocat şi fost ministru de Justiţie, socrul lui Dimitrie Cozianu. (*Cariera lui Dimitrie Cozianu I, Boierii vechi şi noi*)

ARNOTA Colette, soţia lui Dimitrie Cozianu. Moare în bombardamentul de la 4 aprilie 1944. (*Cariera lui Dimitrie Cozianu I, Cariera lui Dimitrie Cozianu II*)

ASCHERLIU, doamna, soţia generalului aghiotant al prinţului de coroană, amanta lui Bonifaciu, pe care-l părăseşte pentru prinţul Ferdinand. (*Viaţa lui Bonifaciu Cozianu*)

D' AUBIGNY madame, guvernanta fetelor Grădişteanu . (*Davida*)

AZNAVORIAN Aznavor, proprietarul magazinului „La Moca" din orăşelul N... (*Poziţia astrelor la 19 iulie)*

B

BALOTĂ Grigore, subsecretar de stat la un minister economic pe vremea rebeliunii legionare, apoi ministru. Asociat cu Dimitrie Cozianu în afacerea transferului celor douăzeci vagoane de aur ale lui Mihai Antonescu. (*Cariera lui Dimitrie Cozianu II*)

BASARAB-COMNEN, prinţesă, melomană, dă recepţii cu muzică. În 1945, cu ocazia unei asemenea audiţii, Dimitrie Cozianu îl cunoaşte pe Matei Mardan. (*O zi foarte plină, Cariera lui Dimitrie Cozianu II, Isabela*)

BEDROS, fost mecanic de tractor la curtea generalului Vorvoreanu. (*Vîntul de martie*)

BERGMAN, proprietara pensiunii „Wilhelmine" din München, unde locuieşte Şerban Romanò în timpul studenţiei. (*Acvarium*)

BERNHARDI, von, oberleutnant prizonier german. (*Datoria*)

BIBESCU Nicolae, prefectul poliţiei sub Alexandru Ioan Cuza. (*Davida*)

BÎRLEA Ion, sculptor de reputaţie mondială, prieten cu prinţesa Elisa Vogoride, originar din orăşelul N... (*Tinereţea lui Pius Dabija*)

BÎRLEA, ordonanţa locotenentului Friedmann. (*Mizeriile războiului, Augusta sau Marşul nupţial*)

BLARENBERG Constantin de, asistă la căsătoria lui Bonifaciu Cozianu cu Constantina Mavromihali. (*Viaţa lui Bonifaciu Cozianu)*

BOIERESCU Vasile, ia, de asemeni, parte la celebrarea căsătoriei lui Bonifaciu Cozianu, în biserica Scaune. (*Viaţa lui Bonifaciu Cozianu*)

BRĂDUŞEL Gh. Ion, poreclit şi Cohorul, prieten cu Vaccinătorul şi cu Eftimie, bogătani din Vădastre. (*Vîntul de martie*)

BRĂTIANU I.C., prim-ministru al guvernului de la Iaşi, în vremea retragerii din 1918. (*Augusta sau Marşul nupţial)*

BREDERODE Heinrich von, coleg şi prieten al lui Şerban Romanò în timpul studiilor din Germania. Dimitrie Cozianu îl întîlneşte pe front, în 1943, comandant al unei divizii de tancuri şi

poreclit „der Panzergraf". (*Acvarium, Cariera lui Dimitrie Cozianu II*)

BRUSTKASTEN Balthasar, sculptor şi profesor la Academia de arte din Berlin, în atelierul căruia lucrează, un timp, Pius Dabija. (*Tinereţea lui Pius Dabija*)

BUGESCU Zinaida, patroană de tripou şi casă de toleranţă clandestină. (*Chinta regală*)

BUZESCU Emanoil, fost ministru al domnitorului Cuza la Istanbul, prieten al lui Şerban Lascari, în casa căruia îşi trăieşte, după 1944, ultimii ani. (*Fuga*)

BUZESCU Tache, şef conservator în orăşelul N..., coborîtor din Preda Buzescu, vestit căpitan al lui Mihai Viteazul (*Viaţa lui Bonifaciu Cozianu*)

BUZESCU Smaranda, nevasta precedentului, prietena Cleopatrei Cozianu (*Poziţia astrelor la 19 iulie*)

BUZESCU Constanţa, fiica celei dinainte. (*Poziţia astrelor la 19 iulie.*)

BUZNEA, doamna, în 1948 locuia provizoriu în fostele camere de serviciu ale casei din Culmea Veche, considerîndu-se prietena foştilor boieri. (*Fuga*)

C

CALOMFIRESCU Radu, descendent al lui Radu Calomfirescu, consilierul şi generalul lui Mihai Viteazul. (*Fuga.*)

CALOMFIRESCU, doamna, în 1950 bonă, după ce se ruinase, decăzuse şi ajunsese suferindă de nervi datorită abuzului de cocaină. (*Boierii vechi şi noi*)

CANDIOTU Totò, proprietarul unui mare grajd de cai de curse. (*Isabela*)

CANTACUZINO Gheorghe, prinţ, asistă la ceremonia căsătoriei lui Bonifaciu Cozianu. (*Viaţa lui Bonifaciu Cozianu*)

CAPONE, administratorul moşiei Vorvorenilor în 1945. (*Vîntul de martie*)

CĂRĂUŞU, unul din conducătorii Ministerului Artelor prin 1946 sau 1947. (*Tinereţea lui Pius Dabija*)

CARLO, dansator de bar, partenerul Pepitei Pinelli. (*Plăcerile tineretului*)

CAROL I, îl primeşte pe Bonifaciu Cozianu cînd este numit ministru. (*Viaţa lui Bonifaciu Cozianu*)

CAROL II, omul pe care ar fi vrut să-l cucerească şi să-l domine Elvira Vorvoreanu. (*Chinta regală*)

CARP Petre, membru al conducerii partidului conservator. (*Viaţa lui Bonifaciu Cozianu*)

CASCARACHE, căpetenia unui taraf de lăutari. (*Salata*)

CILIBIA, ofiţer de carieră, colonel în 1907 cînd comandă trupele din garnizoana N...şi ia măsuri pentru reprimarea răscoalei. În timpul retragerii de la Iaşi, în 1918, avea grad de general, comandant de divizie. – În 1925, era din nou comandantul garnizoanei N..., avînd subaltern pe generalul Ipsilanti. (*Bijuterii de familie, Datoria, Salata*)

CLIMENTINA, nevasta lui Uţu din Vădastre. (*Vîntul de martie*)

COMNEN Constantin, prinţ, ia parte la recepţia dată de Şerban Romanò în cinstea profesorului Fănică Niculescu. (*Acvarium*)

CONSTANTIN, unul din vizitiii lui Lăscăruş Lascari. (*Copilării*)

CONSTANTINA, nevasta învăţătorului, care o îngrijeşte pe Eleonora Smadoviceanu după arderea şi prădarea conacului în 1907. (*Bijuterii de familie*)

CORFIOTU, industriaş, patronul unei mari uzine din Bucureşti. (*Chinta regală, Cariera lui Dimitrie Cozianu II*)

CORFIOTU, doamna, nevasta industriaşului, mult mai tînără decît el şi de o frumuseţe vestită în Bucureşti. (*Cariera lui Dimitrie Cozianu II*)

COSTANDIN, ţăran din Vădastre. (*Vîntul de martie*)

COSTICĂ, chelner la Capşa. (*Acvarium*)

COTULBEA Vasile, ţăran din Vădastre. (*Vîntul de martie*)

COZIANU Alexandru, fiul mai mare al paharnicului Manolache Cozianu, care îi lasă moştenire o avere însemnată. Prin 1850 renovează casa bătrînească din Culmea Veche, ale cărei încăperi vor fi apoi timp de o sută de ani locul unde aveau să se consume multe episoade din viaţa urmaşilor – copii, nepoţi şi strănepoţi – acestui Cozianu. În 1862 trăia închis în el, măcinîndu-se din pricina legăturilor nevestei sale cu Şerban Vogoride. Moare prin 1870 probabil otrăvit, dintr-o mîncare de ciuperci. (*Davida*)

COZIANU Sofia, soţia precedentului. După moartea lui Alexandru Cozianu rămîne în străinătate mulţi ani de zile, recăsătorindu-se, la Viena, cu baronul Bodmann. Ultimii ani ai vieţii şi-i trăieşte la Bucureşti, avînd în jurul său pe nepoata ei Elena şi pe soţul acesteia, Mişu Vorvoreanu, care îi suportau toanele de femeie bătrînă, sperînd s-o moştenească. Moare subit la sfîrşitul lui 1906 sau începutul lui 1907, după ce trecuse cea mai importantă parte a averii pe numele Eleonorei Smadoviceanu, spre furia celorlalţi nepoţi. (*Davida, O călătorie de plăcere*)

COZIANU Eustaţiu, primul copil al Sofiei şi al lui Alexandru Cozianu. Avea aproape patruzeci de ani în 1874 sau 1875, şi era satisfăcut de perspectivele deschise exploatărilor sale agricole prin construirea căii ferate care urma să străbată pămîntul moşiilor sale de la N... la Dunăre. Asta îi stimulează ambiţia

de a lichida hotărît nemulțumirea obștei din Dobrunu, care revendica pămînturile cumpărate la prețuri derizorii. Consultă cu mare asiduitate poziția astrelor, convins că soarta lui depinde de conjunctura în care s-ar afla Saturn. Procesul durează ani de zile pînă obține cîștig de cauză. Cînd merge să-și ia în stăpînire definitivă pămînturile, este ucis cu pietre de țărani. *(Copilării, Poziția astrelor la 19 iulie, Viața lui Bonifaciu Cozianu)*

COZIANU Cleopatra, născută în 1855, soția lui Eustațiu și amantă pe rînd a lui Lăscăruș Lascari, Bonifaciu Cozianu și Walter Apostolescu, cu care se și recăsătorește după moartea primului ei soț. După ce trăiește mai mulți ani în străinătate, în vara anului 1915 prezida reuniunile familiale la conacul moșiei Dobrunu. *(Copilării, Poziția astrelor la 19 iulie, Viața lui Bonifaciu Cozianu, Viața la țară I)*

COZIANU Bonifaciu, al doilea copil al Sofiei și al lui Alexandru Cozianu, născut în 1840. Licențiat în drept. Face un scurt stagiu în armată, după care se retrage cu gradul de locotenent în rezervă, preferînd profesiunea de rentier, liber să-și petreacă existența fără nici o ocupație precisă. În 1877 ia parte la campanie, ca ofițer în regimentul doi roșiori, fiind decorat cu mai multe ordine românești și rusești. Apelînd la influența lui Lăscăruș Lascari obține rechemarea la București, unde își începe, tot cu sprijinul acestuia, cariera politică de lungă durată, orientîndu-se spre conservatori. La 1883 sau 1884 părea iminentă numirea lui într-un post de ministru, cînd obține mîna Constantinei Mavromihali. Anii următori îl găsesc orator de frunte al conservatorilor în parlament, dar numai deputat, nimic mai mult. Abia primăvara anului 1888 îi aduce portofoliul ministerial, fără a-i mai produce însă satisfacția rîvnită. În 1898 era lider al partidului, dar îmbătrînise și devenise ursuz. Moare, curînd după 1900. *(Poziția astrelor la 19 iulie, Viața lui Bonifaciu Cozianu)*

COZIANU Manole, fiul Cleopatrei și al lui Eustațiu Cozianu. – În 1885 era un băiețaș stîngaci, în pragul adolescenței, atît de timid în prezența musafirilor încît o dată este gata să-i sărute mîna lui Walter Apostolescu. – În 1915 stăpînea moșia Dobrunu unde se reunește, în timpul verii, întreaga familie. *(Poziția astrelor la 19 iulie, Viața la țară I)*

COZIANU, doamna, soția lui Manole Cozianu. În 1915, amfitrioană la conacul de la Dobrunu. – Mai tîrziu suferă din pricina pasiunii nebune a fiului ei Dim pentru o femeie de proastă reputație. *(Viața la țară I, Cariera lui Dimitrie Cozianu I)*

COZIANU Dimitrie, unicul copil al lui Manole Cozianu, nepot în linie

directă al lui Eustațiu și în linie colaterală al lui Bonifaciu Cozianu, de la care moștenește ambiția și alte trăsături de caracter, văr cu Elvira și Mișu Vorvoreanu, cu Ghighi Duca, cu Șerban Romanò, cu Cezar Lascari, cu Alexandra Șufană și cu Annette Dabija. — Avea paisprezece sau cincisprezece ani în 1915, și era un adolescent în prada primelor senzații ale dragostei și ale misterului feminin, de care încearcă să profite bunica sa, Cleopatra Cozianu. — În 1918, tînăr sublocotenent, decorat după vreo două luni de front, fiind subaltern al locotenentului Friedmann. Pofta lui de putere se arată de pe acum, în febrilitatea cu care participă la complotul împotriva regelui și a guvernului de la Iași. — După strălucite studii luîndu-și doctoratul în drept și economie politică la Sorbona, ocupa, în 1920, postul de secretar al marelui avocat, jurisconsult și om politic Leon Popescu, bătrîn și glorios președinte al Consiliului de Miniștri, care fusese în tinerețea sa adversarul lui Bonifaciu Cozianu. În această vreme făcea parte din cercul „Corupția română" și se afla deseori printre membrii acestui grup: Ghighi Duca, Fănică Niculescu, Dodel Dudescu, Titel Negruzzi, Cezar Lascari, Gogu Apostolescu. În această epocă o cunoaște pe Fifi Oprescu, pentru care își pierde încrederea primului-ministru, își riscă viitorul, renunță la vechile prietenii, se exilează din lumea bună, se ruinează, trăind cîțiva ani de viață imposibilă, chinuit pînă la desperare de dragostea pentru această femeie. Cinci ani de zile durează mariajul cu Fifi Oprescu, de care se desparte în cele din urmă pentru a se căsători cu Colette Arnota. — După această căsătorie, care îi aduse împăcarea cu întreaga familie și reluarea raporturilor bune cu lumea sa, a fost mai întîi un eficient avocat în procese comerciale și financiare, apoi consilier al Băncii Naționale, membru — ca jurist și om cu multe relații politice — în consiliile de administrație ale mai multor societăți anonime. — Prin 1930, Șerban Romanò îl întîlnea în tren, între Viena și Salzburg, pe cînd se îndrepta spre Geneva în calitate de membru al delegației române la Societatea Națiunilor. — Apropierea celui de al doilea război îl găsește în plină desfășurare a energiilor, țintind realizarea unei cariere strălucite. În 1938 avea afaceri cu Ionaș Apostolescu, și mai tîrziu cu Lazăr Gherson, pe care în timpul rebeliunii îl vinde legionarilor, urmărind să rămînă stăpîn al averii imense transferate în străinătate. După rebeliune este înconjurat de bănuiala vagă de a fi simpatizat cu legionarii, barîndu-i-se ascensiunea, încît în 1943 nu ajunsese mai sus față de 1941,

dar era îmbătrînit cu zece ani de ciudă, de fiere, de lăcomia puterii, turbată şi neîmplinită. — Energia pe care nu i-o mai putea absorbi direcţia generală într-un minister şi-o risipeşte acum în chefuri şi aventuri amoroase cu diferite femei, printre care şi Valentina Scarlat. — Mihai Antonescu, preşedintele Consiliului de Miniştri, îi încredinţează misiunea de a transfera în străinătate 20 de vagoane de aur. Operaţia se face prin banca elveţiană Mercado, care pretinde în schimb eliberarea rabinului Emmanuel Rubinstein, deţinut într-un lagăr de concentrare din zona operaţiunilor militare. În căutarea deţinutului, Dimitrie Cozianu asistă la deruta înfrîngerii şi se salvează din încercuire fugind cu ambulanţa în care era soră de caritate Isabela Giurgea-Roşcanu. — În vara lui 1944, după ce îi murise soţia, petrece în timpul bombardamentelor la conacul lui Matei Duca, undeva sub poalele munţilor. — În martie 1945, folosit ca tehnician de guvernul democrat este numit vicepreşedinte al Comisiei guvernamentale pentru controlul financiar, post din care duce o activitate de frînare a refacerii economice, subminînd politica regimului impus de sovietici. Trăieşte intens momente de viaţă demnă alături de Isabela Giurgea-Roşcanu, dar, după ce începe să trăiască şi cu Ida Gherson, aceasta îl părăseşte. — Descoperindu-se activitatea de sabotare a unora dintre membrii Comisiei guvernamentale, Dimitrie Cozianu intră în panică, bănuind că va fi tras la răspundere. Nu-i rămîne decît o singură salvare sigură: fuga. Dispare din ţară, împreună cu Ida Gherson şi cu Ionel Haralamb. — În 1950 corespondа cu Titel Negruzzi, scriindu-i din Paris că va pleca în Scoţia. În 1954, Gogu Apostolescu informează pe Pius Dabija că Dimitrie Cozianu se află în Franţa, bolnav de o boală complicată şi necunoscută. *(Viaţa la ţară I, Datoria, Augusta sau Marşul nupţial, Plăcerile tineretului, O zi foarte plină, Nişte oameni foarte ocupaţi, Cariera lui Dimitrie Cozianu I, Cariera lui Dimitrie Cozianu II, Viaţa la ţară II şi Un înger, Isabela, Tinereţea lui Pius Dabija)*

D

DABIJA, domnul, tatăl sculptorului Pius Dabija. Se credea urmaş al acelui Dabija care se înălţase pe tronul Moldovei după Gheorghe Duca şi înaintea lui Dimitrie Cantemir, deşi genealogia aceasta era îndoielnică, nefiind probabil decît descendentul

unor vagi boiernaşi sau răzeşi. *(Boierii vechi şi noi, Tinereţea lui Pius Dabija)*

DABIJA Annette, soţia celui dinainte, fată a lui Zoe Radovişteanu, fiică a Cleopatrei Cozianu, din dragostea acesteia cu Bonifaciu Cozianu. *(Boierii vechi şi noi, Tinereţea lui Pius Dabija)*

DABIJA Pius, născut în 1924. Îşi petrece copilăria la ţară, fiind educat de mama lui într-un spirit sever. Pe cînd avea opt sau nouă ani, fu descoperit făcînd statui în groapa de cărămizi de pe malul Dunării, susţinînd cu fermitate că e un geniu şi va ajunge sculptor, spre desperarea maică-si şi furia domnului Dabija, care voia ca băiatul să-i continue opera de mare agricultor. Face liceul în oraşul N... În 1940, obţinînd scutire de armată prin intervenţia lui Dimitrie Cozianu, se înscrie la o academie de arhitectură din Nordul Germaniei. Pînă în 1943 îşi trece toate examenele. Paralel, audiază cursurile conservatorului de muzică, la clasa de orgă, luînd lecţii speciale de armonie şi contrapunct. În 1943 lucrează o jumătate de an în atelierul lui Balthasar Brustkasten, apoi cîteva luni frecventează muzeele berlineze, după care se întoarce în patrie. Petrece finele anului 1944 şi începutul lui 1945 la conacul părintesc, într-o stare de apatie. În preajma reformei agrare, domnul Dabija trece jumătate de moşie pe numele lui Pius, care, abia devenit major, o vinde pe un preţ derizoriu şi dispare la Bucureşti, unde se dedică chemării sale artistice. În 1945 participă la o expoziţie colectivă de tineri, expunînd lucrări moderniste. În 1946 respinge oferta tatălui său de a pleca la Paris cu un paşaport căpătat prin Dimitrie Cozianu. Ajutat de prietenul şi admiratorul său, Rafael Gheorghiu, în 1947 lucrările sale sînt cunoscute de forurile de specialitate, sînt achiziţionate şi i se decernează Premiul de Stat. Încep să stea de vorbă cu el bărbaţi din conducerea Partidului, i se dă un atelier mai mare. După un moment de stagnare, urmează epoca marilor proiecte în sculptură şi în muzică, cu realizări remarcabile pe amîndouă planurile. În 1951–1952 face mai multe călătorii în străinătate: Moscova, Leningrad, Roma, Florenţa, Veneţia, Paris şi în Egipt. În 1953 se căsătoreşte din mare dragoste. Se instalează într-o nouă locuinţă, în casa cumpărată de la Gogu Apostolescu. *(Tinereţea lui Pius Dabija)*

DABIJA Olga, soţia lui Pius Dabija. *(Tinereţea lui Pius Dabija)*

DEBRETZY Gabriel von, colonel de cavalerie, printre ultimii descendenţi ai unei familii înnobilate cu veacuri în urmă. *(Salata)*

DEBRETZY Maria-Theresia, fată tomnatică şi cam maniacă. *(Salata)*

DEBRETZY Carolina-Francisca-Josepha, sora Mariei-Theresia. *(Salata)*

DEBRETZY Carol von, frate mai tînăr al celor două surori dinainte. Lu-

crează ca inginer la exploatările petrolifere din Galiția, apoi în România, unde cunoaște pe Sofia Lascari – cel din urmă copil al Davidei, născută Cozianu – se îndrăgostește de ea și după o curte scurtă și furtunoasă, fug împreună în Transilvania. Curînd însă Carol von Debretzy moare, lăsîndu-și nevasta cu copil mic, o fată care fu botezată, conform tradiției din neamul tatălui, cu numele Mariei-Theresia, și pe care o crescură cele două mătuși, care își petreceau mai departe timpul fumînd țigări de foi, citind romane rusești și povestind despre sufletele nobile și cavalerești ale strămoșilor. *(Salata)*

DIMITĂR, țăran bulgar arestat de grănicerii căpitanului Dumitriu cu prilejul unui incident de frontieră. *(Salata)*

DOBRESCU, căpitanul care îl însoțește pe Dimitrie Cozianu în linia frontului spre lagărul de concentrare unde se afla rabinul Emmanuel Rubinstein. *(Cariera lui Dimitrie Cozianu II)*

DOBRICĂ, țăran, își vinde capra lui Manole Cozianu. *(Viața la țară I)*

DRAGOMIR, ziarist, prieten al lui Ionel Varlam. *(Isabela)*

DUCA Olga, fata Cleopatrei Cozianu, din legătura cu Lăscăruș Lascari. Măritată cu prințul Gheorghe Duca, membru al partidului conservator, de mai multe ori deputat în Cameră și Senat, mort într-un accident de automobil. *(Poziția astrelor la 19 iulie, Viața la țară I)*

DUCA Ghighi, unicul copil al Olgăi Duca, născut în 1899. Singurul moment activ din viața lui este participarea în 1918 la complotul împotriva guvernului, cînd este trădat de fosta lui amantă, Augusta Hagibei. – Refoma agrară din 1920 îi ciuntește și lui averea teritorială — ca și lui Dim Cozianu sau domnului Dabija — dar zecile de clădiri și terenuri care-i aparțineau în București îl mențineau încă la situația unui om foarte bogat. Într-un apartament care era proprietatea sa își avea sediul „Corupția română". O cunoaște pe Fifi Oprescu și o răpește lui Bubi Ipsilanti. – În 1928, dezabuzat și convins că la noi nu se poate întreprinde nimic serios, își consuma cea mai mare parte a timpului prin localuri, însoțit de Dodel Dudescu sau de Titel Negruzzi. Moare curînd din cauza exceselor de tot felul. *(Viața la țară, I, Datoria, Augusta sau Marșul nupțial, Cariera lui Dimitrie Cozianu, I, Plăcerile tineretului)*

DUCA Dimitrie, frate mai mic al prințului Duca, tatăl lui Ghighi Duca. Absolvent al Școlii de Cadeți de la Potsdam și al Academiei Militare Regale Prusiene. În vremea marelui război, avea grad de colonel comandant de brigadă. Dezertează la nemți, nutrind speranța că ar putea ajunge regent al țării în cazul unei victorii germane. *(Datoria)*

DUCA Matei, văr cu Ghighi Duca, mai mic decît el, și cu Dimitrie Cozianu, din părinți frați. *(Viața la țară II și Un înger, Boierii vechi și noi)*

DUCA Riri, soția lui Matei Duca, pe care îl părăsește pentru maiorul american Thatcher, cu care se căsătorește și pleacă, la începutul lui 1945, în Statele Unite. *(Viața la țară și Un înger)*

DUDESCU Dodel, prieten al lui Ghighi Duca, descendent din boieri, bani ai Craiovei. *(Plăcerile tineretului, Cariera lui Dimitrie Cozianu, I, Fuga)*

DUMITRIU Petre, ofițer de carieră, cu studii militare în Germania. În timpul primului război mondial, era tînăr sublocotenent, subaltern al locotenentului Sterie, avînd în ținută o demnitate cam rigidă, dar foarte simpatică. – În 1925, căpitan, are un conflict cu generalul Cilibia și generalul Ipsilanti, refuzînd să execute ordinul de a împușca fără vină mai mulți țărani bulgari, riscîndu-și cariera. – În 1945 nu era decît colonel în rezervă, comandînd o unitate oarecare în același orășel N..., sub comanda generalului Turtureanu, fostul său subaltern. *(Datoria, Mizeriile războiului, Salata, Vîntul de martie)*

DUMITRIU Maria-Theresia, fata Sofiei Lascari din căsătoria acesteia cu Carol von Debretzy. În urma morții tatălui ei, este crescută de surorile acestuia. După marele război și prăbușirea vechii monarhii, cînd mătușile muriseră, se căsătorește cu căpitanul Dumitriu din armata română. Prin atitudinea de mare puritate morală, îl influențează determinîndu-l să rămînă nestrămutat în hotărîrea de a nu executa un ordin care ar fi putut să-i păteze onoarea și demnitatea. *(Salata)*

DUMITRU, vizitiul lui Alexandru Cozianu. *(Davida)*

E

EFTIMIE, țăran avut din Vădastrele. *(Vîntul de martie)*

EREMIA, doctor, distins fiziologist, om de laborator, care prin 1950 nu era decît lucrător în cooperativa „Avîntul socialist". *(Boierii vechi și noi)*

EREMIA Stella, soția fiziologistului. *(Boierii vechi și noi)*

EVA, doica celor doi copii ai doamnei Dumitriu. *(Salata)*

F

FABER Robert, om de afaceri, reprezentant de firme, în realitate spion, apărut în București o dată cu primii instructori militari germani. *(Cariera lui Dimitrie Cozianu, II)*
FANNY, artistă, amica lui Lăscăruș Lascari. *(Davida)*
FERDINAND de HOHENZOLLERN, pe cînd era încă prinț, viitor rege al României, a fost concurentul lui Bonifaciu Cozianu, la favorurile doamnei Ascherliu. *(Viața lui Bonifaciu Cozianu)*
FILIPESCU Constantin, deputat în Adunarea Obștească. *(Davida)*
FISCHER-Galați, anticar bucureștean. *(Acvarium)*
FISCHER Rinaldo, prieten al lui Șerban Romanò din perioada studiilor müncheneze. *(Acvarium)*
FLOREA Ion, grănicer din unitatea comandată de căpitanul Dumitriu. *(Salata)*
FLORESCU generalul, deputat în Adunare, asistă la ceremonia religioasă a căsătoriei lui Bonifaciu Cozianu. *(Davida, Viața lui Bonifaciu Cozianu)*
FLORICA, femeie în casă pe vremea lui Alexandru Cozianu. Mai trăia încă și făcea servicii bătrînei Sofia von Bodmann în 1906. *(Davida, O călătorie de plăcere)*
FOAMEA-NEAGRĂ, prostituată celebră în Bucureștii anilor 1931-1932. *(Chinta regală)*
FOTACHE, soldat din unitatea comandată de Friedmann. *(Mizeriile războiului)*
FRIEDMANN Aurel, student în drept la izbucnirea marelui război, mobilizat și trimis pe front cu grad de locotenent, este camarad de unitate cu Laurențiu Sterie. Cînd Sterie este arestat, pledează la interogatoriu și apoi în instanța Curții Marțiale pentru nevinovăția sa, deși înțelege că era condamnat iremediabil. Experiența dureroasă a războiului, zguduirea profundă provocată de nedreptatea săvîrșită în cazul locotenentului Laurențiu Sterie, îl fac receptiv la ideile locotenentului Golubenko, „maximalist", pe care îl cunoaște la Iași în casa Augustei unde participă la planul răsturnării guvernului regal și instaurării republicii. După descoperirea complotului este trimis, sub pază, pe front, și, acolo, împușcat pe la spate. *(Datoria, Mizeriile războiului, Augusta sau Marșul nupțial)*

G

GALLAS Graf, arbitru în duelul lui Șerban Romanò cu Ulrich von Heck. *(Acvarium)*

GEAMBAȘU, cămătar din Vădastre. *(Bijuterii de familie)*
GHEORGHIU Rafael, tînăr de 22 sau 23 de ani în 1945, comunist, activist în aparatul de agitație și propagandă, cînd este adus de amicul său Marcel Rozeanu, la una din întîlnirile organizate de Șerban Romanò în atelierul sculptorului Pius Dabija. Atras de concepția și viziunea îndrăzneață a sculptorului, recunoaște în el o personalitate și îi devine prieten devotat. *(Tinerețea lui Pius Dabija)*
GHEORGHIȚĂ, ostașul-vizitiu la trăsura căpitanului Dumitriu. *(Salata)*
GHERASIM, vătaf la curtea domnului Dabija. *(Tinerețea lui Pius Dabija)*
GHERSON Lazăr, mare industriaș, unul dintre oamenii cei mai bogați din țară în ajunul celui de al doilea război mondial. În anii după 1930 frecventa saloanele doamnei Lupescu unde se puneau la cale și se aranjau afaceri în care era interesat regele. În 1940-1941, îl primea în casă, printre invitații intimi, pe Dimitrie Cozianu. Este vremea în care Robert Faber începe să exercite presiuni asupra industriașului pentru a-i obține pe un preț derizoriu „Ametaromul" și „Cimentul Român". Vrînd să evite catastrofa, încredințează lui Dim Cozianu să-i transfere averea în Elveția. Acesta îl denunță lui Faber în zilele rebeliunii, care aranjează să fie ridicat de acasă și dus la abator, unde va fi găsit atîrnat într-un cîrlig, singurul bogătaș evreu pierit în acele împrejurări printre miile de victime, evrei cu situații modeste sau săraci. *(Chinta regală, O zi foarte plină, Niște oameni foarte ocupați, Cariera lui Dimitrie Cozianu II)*
GHERSON doamna, soția industriașului, pe care îl înșală cu omul său de încredere, domnul Mayer. *(Niște oameni foarte ocupați, Cariera lui Dimitrie Cozianu II)*
GHERSON Ida, fata doamnei Gherson și a domnului Mayer. *(Niște oameni foarte ocupați, Cariera lui Dimitrie Cozianu II, Isabela)*
GHICA Ion Grigore, ministru de război în 1862, amic politic al lui Șerban Vogoride. *(Davida)*
GHICA Dimitrie, prinț, om politic de seamă, șeful guvernului sub Cuza. Asistă la ceremonia căsătoriei lui Bonifaciu Cozianu cu Constantina Mavromihali. *(Davida, Viața lui Bonifaciu Cozianu)*
GHIȚĂ, birjar din orășelul N... *(Bijuterii de familie)*
GHIȚĂ, jandarm, unul dintre ostașii care-l însoțesc pe Friedmann pe linia frontului unde avea să fie împușcat. *(Augusta sau Marșul nupțial)*
GIURGEA-ROȘCANU Manolică, avocat și om politic în ajunul și în tim-

pul celui de-al doilea război mondial. În 1945 este implicat în procesul criminalilor de război. *(Chinta regală, Cariera lui Dimitrie Cozianu II, Isabela)*

GIURGEA-ROŞCANU Isabela, fata unui profesor Vardalà, frate cu ministrul împuşcat de legionari în anul grevei ceferiste. Căsătorită cu Giurgea-Roşcanu, a trăit despărţită de el din 1941. În timpul războiului lucrează voluntar ca soră de caritate. Îl cucereşte pe Dimitrie Cozianu prin simplitatea şi demnitatea ţinutei, prin sinceritatea şi puritatea principiilor morale pe care le susţine. Dezamăgită, suferă nespus cînd îşi dă seama că Dimitrie Cozianu este un om lipsit de orice ţinută morală. *(Cariera lui Dimitrie Cozianu II, Isabela)*

GODEA, ţăran din Vădastre. *(Vîntul de martie)*

GOGU, portar la Clubul Comercianţilor. *(Chinta regală)*

GOLUBENKO, locotenent-major în armata rusă, la comandamentul generalului Scerbacev din Iaşi, în 1918. Participă la conspiraţia împotriva regelui României, pusă la cale de Dimitrie Cozianu, Ghighi Duca, Nicu Prodan, Fănică Niculescu şi ceilalţi, deşi nu are încredere în seriozitatea acţiunii. Produce o puternică impresie asupra lui Friedmann prin claritatea cu care îi dezvăluie contrastele sociale şi politice pe scară internaţională. Acestuia îi mărturiseşte că venise la Iaşi anume ca să contribuie la întinderea universală a revoluţiei. La descoperirea complotului este împuşcat, împotrivindu-se arestării cu arma în mînă. *(Augusta sau Marşul nupţial)*

GRĂDIŞTEANU, doamna, apare în salonul Sofiei Cozianu. *(Davida)*

H

HAGIBEI Augusta, fata lui Alexandru Lascari, născută în 1887. În vara anului 1915 este la moşia Dobrunu, aprinzînd imaginaţia erotică a adolescentului Dimitrie Cozianu. În 1918 se refugiază la Iaşi. În casa ei se ţin întrunirile grupului de conspiratori, pe care îi denunţă din răzbunare pentru că fusese părăsită de Ghighi Duca. *(Viaţa la ţară, Augusta sau Marşul nupţial)*

HAGIBEI domnul, soţul Augustei. Moare bolnav de tifos în vremea retragerii de la Iaşi în 1918. *(Viaţa la ţară I, Augusta sau Marşul nupţial)*

HAGIOPOL Ionaş, nepot de arendaş de al Vogorizilor, prietenul Constantinei Mavromihali. *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu)*

HARALAMB Ionel, „Era un om care nu făcea niciodată nimic, fiindcă, tînăr fără avere, luase o cucoană mai în vîrstă ca el şi foarte bogată, care murise la timp, lăsîndu-l singur moştenitor, după care domnul Haralamb trăise zece-cincisprezece ani ocupîndu-se numai de femei". Mulţi ani este amantul Alexandrei, nevasta lui Cezar Lascari. Aranjează fuga lui Dim Cozianu care achită şi pentru el suma necesară. *(O zi foarte plină, Cariera lui Dimitrie Cozianu II, Isabela, Fuga)*

HARALAMB Jean-Pierre, frate al lui Ionel Haralamb şi prieten cu Dimitrie Cozianu şi Cezar Lascari. Are o ascensiune politică vertiginoasă în acea epocă de tratative febrile care făcuseră dintr-un oarecare funcţionar, riscînd să-şi încheie cariera necunoscut, fiindcă nici nume nu avea, nici relaţii în lumea mare, creierul, eminenţa Ministerului de Externe. După 1945 îl sfătuieşte pe Dim Cozianu să saboteze prin toate mijloacele măsurile comuniştilor. Puţin timp după dispariţia lui Cozianu în străinătate, este arestat, judecat şi condamnat pentru înaltă trădare. Moare în închisoare. *(O zi foarte plină, Nişte oameni foarte ocupaţi, Isabela)*

HARITON Augustatos, mare proprietar de moşii în regiunea dinspre Dunăre. *(Bijuterii de familie)*

HARNISCHFEGER, coleg de facultate la München cu Şerban Romanò. *(Acvarium)*

HECK Ulrich von, adversar în duel al lui Şerban Romanò, mai tîrziu secretar al Ambasadei germane la Bucureşti. *(Acvarium)*

HECTOR, valet al lui Alexandru Cozianu. *(Davida)*

HERBSTBLOM, *profesor ordinarius* de istoria filosofiei. *(Acvarium)*

HOROVEANU Manolică, mare proprietar, şef al partidului conservator din orăşelul N... *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu)*

HOROVEANU doamna, soţia şefului conservator. *(Poziţia astrelor la 19 iulie)*

HRISOVERGHI Colette, sora primei soţii a lui Şerban Lascari. În 1945, bătrînă, fără alte rude, locuia cu el în casa din Culmea Veche. *(Fuga)*

HRISOVERGHI Kicky, şofer la cooperativa „Avîntul socialist". *(Boierii vechi şi noi)*

I

IENACHE, elector, cunoscut pentru priceperea cu care ştia să smulgă voturile alegătorilor. *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu)*

IFRIM, ţăran din Vădastre. *(Vîntul de martie)*

ILARIE, alt ţăran din Vădastre. *(Vîntul de martie)*

IOANIŢIU, fost membru în consiliul de administraţie al „Creditului ger-

mano-român" şi reprezentant al lui „Deutsche Bank" avînd în 1943 muncă de răspundere în comisia guvernamentală condusă de Mardan şi Dimitrie Cozianu. *(Isabela)*

ION, valetul lui Bonifaciu Cozianu în ultimii ani ai vieţii acestuia. *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu)*

IONESCU, preotul confesor care-l vizitează pe Laurenţiu Sterie înainte de execuţie. *(Datoria)*

IONESCU Paraschiv, în 1945 membru al Comitetului Central al Partidului. Într-o şedinţă a Adunării Naţionale ţine o cuvîntare în care acuză pe miniştrii necomunişti de la Economie şi Finanţe că sabotează reforma economică, apoi conduce ancheta asupra activităţii Comisiei financiare. *(Isabela)*

IONESCU Gabriela, actriţă mediocră într-un teatru de mîna a doua sau a treia, întreţinută de Cezar Lascari. *(Isabela, Fuga)*

IONIŢĂ, portărel. *(Poziţia astrelor la 19 iulie)*

IORDACHE, unul din conducătorii răsculaţilor din Vădastre în 1907. *(Bijuterii de familie)*

IORGU Iani, proprietarul Hotelului de Orient din orăşelul N... *(Poziţia astelor la 19 iulie)*

IOVANACHE, gazetar liberal, din cercul tinerilor animaţi de idei democratice avansate, care se întîlnesc în locuinţa lui Toma Alimănescu pentru a pune la cale răsturnarea regimului feudal. *(Davida)*

IPSILANTI Aristiţa, prietenă a Alexandrei Lascari. *(Chinta regală)*

IPSILANTI Bubi, un om care avusese avere şi o tocase cea mai mare parte în petreceri şi cu femeile. În 1945 decăzuse şi nu era aproape nimic. *(Plăcerile tineretului, Chinta regală, Acvarium, Cariera lui Dimitrie Cozianu I, Isabela)*

IPSILANTI generalul, frate cu prinţul Bubi Ipsilanti şi, cîţiva ani, soţ al Elvirei Vorvoreanu. *(Salata, Acvarium, Cariera lui Dimitrie Cozianu II, Vîntul de martie)*

IPSILANTI Mihail, autorul acelei cronici moderne involuntar insultătoare la adresa Cozienilor, pentru care Bonifaciu îl pălmuieşte la Capşa în plină lume, îl provoacă la duel şi îl ucide. *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu)*

IPSILANTI Nicolae, cumnat cu bătrîna prinţesă Ipsilanti. *(Isabela)*

IPSILANTI Dimitrie, văr cu Bubi Ipsilanti. *(Fuga)*

ISTRATE, locotenent. *(Datoria, Mizeriile războiului)*

IVANCEA, administratorul moşiei Eleonorei Smadoviceanu, decapitat de ţărani în 1907. *(Bijuterii de familie)*

IZVORANU Zoe, prietenă a Matildei Misirliu. *(Bijuterii de familie)*

J

JEAN, valetul lui Jean-Pierre Haralamb, în anii după 1945. *(Isabela)*

JIMMY, prietenul lui Rinaldo Fischer, cunoscut al lui Şerban Romanò. *(Acvarium)*

K

KESSEL, mademoiselle, guvernantă la copiii Davidei. *(Copilării)*

KNAPEN Van, maestrul de scrimă al lui Şerban Romanò în vremea studiilor filosofice din Germania. *(Acvarium)*

KOGĂLNICEANU Mihail, are un duel oratoric în Cameră cu Şerban Vogoride în ziua cînd acesta avea să fie asasinat. *(Davida)* – În anii următori este în relaţii cu Lăscăruş Lascari, membru marcant al aceluiaşi partid liberal. *(Copilării)* – La o recepţie cu oameni politici prin 1877, în casa din Culmea Veche se întîlneşte cu Bonifaciu Cozianu, viitor mare om politic. *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu)*

KURT, aviator neamţ, amantul lui Riri Duca. *(Viaţa la ţară II şi Un înger)*

L

LAE, tînăr de şaptesprezece-optsprezece ani în 1935 sau 1936 partener al lui Şerban Romanò. *(O zi foarte plină)*

LAHOVARY Alexandru ia parte, printre alţi oameni politici, la căsătoria lui Bonifaciu Cozianu. *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu)*

LAHOVARY Artur, la o recepţie în casa acestuia, printre alţi invitaţi, sînt prezenţi şi Bonifaciu Cozianu cu soţia sa, Constantina. A doua zi relatarea recepţiei apare în ziare cu greşeli de tipar, însemnînd o glumă grosolană şi dureroasă pentru prestigiul Cozienilor. *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu)*

LASCARI Lăscăruş, prieten al lui Alexandru Cozianu şi mai tîrziu – după asasinarea lui Şerban Vogoride – ginerele său. Bancher şi deputat al unui judeţ de cîmpie, se bucură de mare trecere în partida liberală, avînd un rol hotărîtor în toate principalele manevre urzite pe ascuns şi într-o taină desăvîrşită. Sprijină ascensiunea politică a lui Bonifaciu Cozianu. În 1885 asistă, împreună cu Davida, la ceremonia căsătoriei acestuia cu Constantina Mavromihali. Cîteva luni mai tîrziu, moare de un cancer fulgerător, într-un sanatoriu din Elveţia. *(Davida, Copilării, Viaţa lui Bonifaciu Cozianu)*

LASCARI Davida, fiică a Sofiei şi a lui Alexandru Lascari, născută în 1845. La şaptesprezece ani este amestecată în episodul tenebros, rămas învăluit de mister, al asasinării lui Şerban Vogoride, după care se căsătoreşte, din constrîngere, cu Lăscăruş Lascari, trăind mai departe o viaţă anostă, izolată şi fără strălucire. În 1875, mamă a patru copii, devenise de acum o femeie trecută, care arăta bătrînă cînd încă nu era, părînd mereu obosită, plictisită, absentă. În 1885, rămasă văduvă, se retrage în casa fratelui ei mai mare, Eustaţiu, din orăşelul N... – Moare, la cîţiva ani după Lăscăruş, prin 1890. *(Davida, Copilării, Poziţia astrelor la 19 iulie, Viaţa lui Bonifaciu Cozianu)*

LASCARI Alexandru, fiul Davidei, născut în 1866. În 1888 este şef de cabinet al unchiului său, Bonifaciu Cozianu. În 1906, sora lui, Elena Vorvoreanu, îl pîra bunicii Sofia: „Alexandru nici n-a mai dat prin Bucureşti de doi ani de zile. E un om rău şi ciudat. Stă singur la moşie, umblă prin pădure la vînătoare, de nu-l vede nimeni cîte o săptămînă". *(Copilării, Viaţa lui Bonifaciu Cozianu, O călătorie de plăcere)*

LASCARI Şerban, fiu din aceeaşi căsătorie blestemată cu fecunditate a Davidei cu Lăscăruş Lascari. În 1875 avea şapte ani. După studii la Paris, se întoarce în ţară şi se introduce în cercurile de la Jockey-Club şi de la Clubul Agricol. Primii ani ai acestui secol îl găsesc director al băncii „Creditul Agricol". – În 1918, pe timpul retragerii se stabilise la Iaşi, cu soţia şi fiul său Cezar. Aici, îl primeşte pe colonelul Duca, văr prin alianţă, căruia îi promite ajutor financiar după trecerea la nemţi. Pe vremea grevelor muncitoreşti de la atelierele C.F.R., organizează în casa sa din Culmea Veche reuniuni politice în cadrul cărora se discută şi se aranjează uneori rezolvarea situaţiei politice interne. Cîţiva ani mai tîrziu, Şerban Lascari finanţa afacerile lui Lazăr Gherson. – Epoca instaurării regimului de opresiune comunistă înseamnă, ca pentru toţi din aceeaşi lume aristocratică, prăbuşirea inevitabilă a bancherului. În 1948 trebuie să-şi părăsească vechea locuinţă şi să se mute în podul clădirilor din fundul curţii, eliberînd bătrîna casă din Culmea Veche pentru a se instala în ea un sediu U.F.D.R. În această vreme cade bolnav la pat şi în scurt timp moare de un cancer al laringelui. *(Copilării, Viaţa lui Bonifaciu Cozianu, O călătorie de plăcere, Datoria, Salata, Acvarium, O zi foarte plină, Nişte oameni foarte ocupaţi, Cariera lui Dimitrie Cozianu I, Cariera lui Dimitrie Cozianu II, Fuga)*

LASCARI Marion, a treia soţie a lui Şerban Lascari, pe care o aduce de la Paris în 1930, cu treizeci de ani mai tînără decît bărbatusău. În timpul agoniei lui Şerban, îl îngrijeşte cu devotament. După moartea acestuia, se recăsătoreşte şi se angajează dactilografă în limbi străine. *(O zi foarte plină, Fuga)*

LASCARI Cezar, fiul lui Şerban Lascari din prima sa căsătorie. Născut în 1900. În 1920, cu Ghighi Duca şi Dimitrie Cozianu, veri de al doilea şi al treilea, făcea parte din cercul „Corupţia română". În anii următori se încurcă cu Fifi Oprescu, pe cînd mai era căsătorită cu Dim Cozianu, şi fug la Praga, spre desperarea lui Şerban Lascari. – Neliniştea acestuia nu avea însă temei. Curînd, Cezar îşi revine, şi în 1931 era „devenit om serios", codirector al băncii bucureştene „Europa", însurat din dragoste cu vară-sa Alexandra, este invitat în casa doamnei Lupescu, împreună cu industriaşii Gherson şi Corfiotu, fiind solicitat să asigure cu fonduri afacerile tranzacţionate aici. – În zilele grevei ceferiste, are discuţii aprinse cu ministrul Vasilescu-Rîmnic, prevenindu-l că orice slăbiciune sau ezitare a guvernului de a lua măsuri drastice, poate duce la torpilarea împrumutului cerut la „Westminster Bank". – Mai tîrziu, îşi exprimă temerile că nu se va putea rezista asaltului dat de capitalul german. – În 1941 devine mai optimist: se întîlneşte la Capşa cu Dim Cozianu, Titel Negruzzi, Şerban Romanò, şi discută evenimentele, pronosticînd dezastrul lui Hitler. Apoi, în 1943, se distrează şi el la ferma lui Corfiotu, avînd o aventură cu Valentina Scarlat, iar în iarna următoare ia parte la dineul din casa lui Matei Duca unde sînt invitaţi şi ofiţeri americani. – Anul 1945 îl găseşte director de bancă, neliniştit şi agitat din cauza manifestaţiilor populare care anunţau schimbări politice şi sociale potrivnice dorinţelor şi intereselor sale şi lumii lui. În acel an finanţează nişte societăţi de construcţie. La scurt timp este arestat şi ţinut închis cîteva luni, eliberat şi iarăşi ridicat pentru alte luni de zile şi cînd este din nou liber o găseşte pe Alexandra mutată în podul dependinţelor din Culmea Veche şi pe Gabriela fugită în străinătate cu bijuteriile sale, cu valuta străină şi cu tot ce avusese mai de preţ, şi-i încredinţase spre păstrare. Sub aceste lovituri îşi pierde echilibrul, trăieşte absent, indiferent, pînă se hotărăşte să treacă graniţa. La graniţă însă, este omorît de călăuze, şi abia peste cîteva zile trupul său e găsit sfîrtecat de jivine, desfigurat, imposibil de identificat. *(Chinta regală, Acvarium, O zi foarte plină, Nişte oameni foarte ocupaţi, Cariera lui Dimitrie Cozianu I, Cariera lui Dimitrie Cozianu II, Viaţa la ţară II şi Un înger, Vîntul de martie, Isabela, Fuga)*

LASCARI Alexandra, soţia lui Cezar, născută Şufană din a doua căsătorie a Sofiei, ultima fată şi cel mai mic copil al Davidei. Moşteneşte de la mama ei firea domoală şi egală, uneori slabă. Înaintea lui Cezar, mai fusese căsătorită o dată şi bărbatul îi murise într-un accident de automobil. Căsătorită cu Cezar, duce o viaţă mondenă, în cercul lumii bune, întreţinînd mulţi ani de zile o legătură, cunoscută tuturor, cu Ionel Haralamb. După fuga neaşteptată a lui Ionel Haralamb în 1947 suferă cumplit, apoi are alte dezamăgiri din partea lui Cezar şi a Lenei. În culmea deznădejdii, încearcă să treacă graniţa cu Cezar, dar are acelaşi sfîrşit tragic. *(Chinta regală, O zi foarte plină, Nişte oameni foarte ocupaţi, Cariera lui Dimitrie Cozianu II, Viaţa la ţară II şi Un înger, Isabela, Fuga)*

LASCARI Lena, fata Alexandrei şi a lui Cezar Lascari. În 1945 avea cincisprezece ani. Avea prieteni de vîrsta şi din lumea ei care se numeau Jean-Marie Ipsilanti, Kicky Hrisoverghi, Michel Basarab. În 1948 o îngrijora pe Alexandra prin purtarea ei, iar în anul următor dispare fără urme. *(Fuga)*

LECCA George, văr de-al treilea sau de-al patrulea al lui Şerban Romanò. *(Acvarium)*

LEPĂDAT Ion, bătrîn ţăran din Vădastre. *(Vîntul de martie)*

LEPĂDAT Nelă, fiul bătrînului Lepădat, cazangiu la atelierele navale, membru în comitetul comuniştilor din orăşelul N... Conduce manifestaţia maselor pentru un guvern de concentrare democratică. *(Vîntul de martie)*

LUPESCU doamna, metresa regelui Carol II, pe care vrea s-o concureze Elvira Vorvoreanu. *(Chinta regală)*

M

MĂLDĂRESCU, locotenent în regimentul 1 lăncieri, partizan al ideilor revoluţiei. *(Davida)*

MANEA C. Ilie, naşul lui Eftimie, ca şi acesta, neliniştit de agitaţia ţăranilor în 1945. *(Vîntul de martie)*

MARCHAND Herminie, guvernanta Davidei. *(Davida)*

MARCUS, misit, care lucrează pe lîngă banca lui Cezar Lascari. *(Fuga)*

MARDAN Matei, preşedinte al Comisiei guvernamentale pentru controlul financiar, şeful şi complicele lui Dimitrie Cozianu. *(Isabela)*

MAREŞ Monica, actriţă, soţia lui Ionaş Apostolescu. *(Viaţa la ţară II şi Un înger)*

MARGHILOMAN Iancu, se întîlneşte cu Bonifaciu Cozianu la o petrecere în casa unui amic politic comun, şi-l îndeamnă să dea mîna tînărului Leon Popescu. *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu)*

MARIA, principesa şi apoi regina României; în 1889 lua parte la un *jour* în castelul Pelişor cînd era prezent şi Bonifaciu Cozianu. În 1931, în salonul doamnei Teodoru-Kostaki, unde îi este prezentată Elvira Vorvoreanu. *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu, Chinta regală)*

MARIA, bucătăreasa Eleonorei Smadoviceanu. *(Bijuterii de familie)*

MARIA, nevasta lui Eftimie, după care părinţii au dat-o cu sila. *(Vîntul de martie)*

MARIN Florea, sergentul care îi serveşte colonelului Duca de călăuză în linia întîi cînd trece la nemţi. Colonelul îl împuşcă, rănindu-l mortal. *(Datoria)*

MARINICĂ, agitator, care-i îndeamnă pe ţărani la revoltă în 1907. *(Bijuterii de familie)*

MARINESCU Gabriel, prefectul poliţiei Capitalei sub Carol II. *(Chinta regală)*

MARTINESCU, locotenent. *(Cariera lui Dimitrie Cozianu II)*

MAVROMIHALI, principele, senator de Argeş, tatăl Constantinei Mavromihali. *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu)*

MAVROMIHALI Constantina, tînără de optsprezece ani prin 1883 sau 1884, cînd, se plimba cu Bonifaciu Cozianu la Şosea, amîndoi călări. Se căsătoreşte cu Cozianu constrînsă de părinţi. Moare în 1894 de cancer la ficat, după ce căzuse la boala beţiei împinsă de plictiseala singurătăţii la care o condamnase Bonifaciu. *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu)*

MAVROMIHALI Elena, prietenă a lui Şerban Lascari. *(Chinta regală, O zi foarte plină)*

MAVROMIHALI Valentin, printre invitaţii doamnei Teodoru-Kostaki în ziua cînd în salonul acesteia vine regina. *(Chinta regală)*

MAVROGHENI Petre, asistă la ceremonia căsătoriei lui Bonifaciu Cozianu. *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu)*

MAYER, administratorul delegat al societăţii „Ametarom", mîna dreaptă a lui Gherson. Acesta îl ridicase din mic trepăduş, ce se ocupa cu urmărirea mărfurilor, dîndu-l să înveţe la Academia Comercială şi trimiţîndu-l pentru studii superioare în Germania. – Trăieşte cu doamna Gherson, fiind de fapt adevăratul tată al Idei Gherson. Îl „lucrează " pe Gherson vînzînd la bursă acţiuni „Ametarom" în pierdere şi punîndu-l în gardă pe Ionaş Apostolescu asupra planurilor industriaşului într-un moment cînd erau în conflict. – Ionaş îi dezvăluie lui Gherson adevărul. – Concediat imediat, Mayer pleacă în stră-

inătate și se spune că ar fi ajuns în Colonia Capului. (*Niște oameni foarte ocupați*)

MELITARU, fost sergent-major, în 1907 se amestecă printre țăranii răsculați. (*Bijuterii de familie*)

MERCADO, agent de shimb din N... (*Poziția astrelor la 19 iulie*)

MERCADO Rafaël, unul din conducătorii băncii „Mercado și fiii" din Zürich, la care își transferă banii Lazăr Gherson prin intermediul lui Dim Cozianu, în ajunul rebeliunii legionare. – Cu el aranjează Cozianu și afacerea transferului celor 20 vagoane aur pentru Mihai Antonescu. (*Cariera lui Dimitrie Cozianu II*)

MEREANU, fost înalt funcționar al Băncii Naționale pe timpul dictaturii antonesciene, numit într-um post de răspundere în Comisia guvernamentală al cărei vicepreședinte era Dimitrie Cozianu. (*Isabela*)

MIHALACHE, soldat din unitatea sublocotenentului Dumitriu. (*Datoria*)

MIHULEȚ, avocatul lui Eustațiu Cozianu, pledează și cîștigă în procesul pentru moșia Dobrunu. (*Poziția astrelor la 19 iulie*)

MIHULEȚ doamna, soția avocatului. (*Poziția astrelor la 19 iulie*)

MINICĂ, prieten al lui Mitriță Mitrache. (*Vîntul de martie*)

MISIRLIU Matilda, în casa ei din N... se adună lumea bună din oraș înspăimîntată de invazia țăranilor răsculați. (*Bijuterii de familie*)

NEGRUZZI Titel, descendent dintr-o familie din Țara Românescă, înrudită cu principii Ipsilanti, cu Lăscăreștii, cu Cozienii. Tînăr sublocotenent de artilerie, cu un stagiu de cîteva luni pe front, se afla în refacere la Iași în ianuarie 1918 cînd se pune la cale complotul împotriva regalității, la care, alături de Dim Cozianu, Prodan, Fănică Niculescu, participă și el. – În primii ani după război, era unul din membrii marcanți ai societății „Corupția română". – Mereu satisfăcut, fără griji, încîntat, putea fi întîlnit prin 1928 colindînd barurile Bucureștilor împreună cu Dodel Dudescu, însoțindu-l pe Ghighi Duca. – În 1931 sau 1932, era un bărbat abia trecut de treizeci de ani, trăind dintr-o sinecură la o mare instituție de credit, dar fără să lucreze undeva anume, petrecîndu-și cea mai mare parte a timpului în restaurante, la club, în vizite, plin de voioșie și de bunăvoință pentru toată lumea. Era invitat în saloanele doamnei Lupescu, amanta regelui și tratat ca un intim al casei. – În 1938 lucra la contenciosul societății „Ametarom" și era primit în casa industriașului Lăzăr Gherson, în același timp, în care colabora cu Mayer pentru devalorizarea acțiunilor „Ametarom" la bursă. – În anii războiului alături de nemți, își continuă viața de petreceri: în 1941 Dimitrie Cozianu îl întîlnea la Capșa, unde mai erau Cezar Lascari și Șerban Romanò, iar în 1943 îl găsea la ferma lui Corfiotu. – În 1947, cînd Dim Cozianu trece pentru ultima dată pe la Jockey-Club, Titel Negruzzi îi atrage atenția că situația de aliat al comuniștilor îl face indezirabil în cercul clubmenilor alcătuit din expropriați. Intră în declin: în 1948 lua micul dejun cu Gogu Apostolescu, amîndoi invitați de Elvira Vorvoreanu într-o bodegă infectă. – În 1952 lucra în cooperativa „Avîntul socialist", dar mai avea încă timp să se distreze și să cucerească femei ca Stella Eremia, soția doctorului, sau Anne-Marie, soția compozitorului Nicolau, impresionate de ținuta sa aristocratică și acea veșnică bună dispoziție, pe care știuse să nu și-o piardă. (*Augusta sau Marșul nupțial, Plăcerile tineretului, Chinta regală, Acvarium, O zi foarte plină, Niște oameni foarte ocupați, Cariera lui Dimitrie Cozianu I, Cariera lui Dimitrie Cozianu II, Isabela, Boierii vechi și noi*)

MIȘU „Boul", senator, unul dintre cei mai tineri senatori ai țării în zilele grevei ceferiste. (*Acvarium*)

MITRACHE Mitriță, flăcău de 20-21 de ani, se întoarce de pe front la începutul primăverii 1945, încrezător, convins că se vor petrece lucruri mari și că are să se împartă pămînt țăranilor. Participă la asaltul prefecturii. – Cînd se împarte moșia, Minică taie, în glumă, cu plugul o brazdă din locul lui Mitriță. Acesta scoate pistolul mitralieră adus de pe front și-i descarcă o rafală întreagă în piept. (*Vîntul de martie*)

MITTESCU Pericle, cunoscut avocat bucureștean în 1938, specialist în societăți anonime. Lazăr Gherson convine să-i ceară arbitrajul în conflictul cu Ionaș Apostolescu. – În 1941, Dim Cozianu îl întîlnea la Capșa, iar în vara anului 1943 la ferma de lîngă București a lui Corfiotu. – Elvira Vorvoreanu îl zărește, în toamna lui 1948, într-o bodegă infectă la o masă cu bătrînul Arnota, tatăl nevestei lui Dim Cozianu, ucisă în bombardamentul de la 4 aprilie. (*Niște oameni foarte ocupați, Cariera lui Dimitrie Cozianu II, Boierii vechi și noi*)

MOTANCEA, caporal în pichetul de grăniceri comandat de căpitanul Dumitriu. (*Salata*)

MOTOTOLEA, țăran din Vădastre, revoltat din pricina abuzurilor lui Ivancea. (*Bijuterii de familie*)

MÜLLER, modelul profesorului Brustkasten, după care lucrează și Pius Dabija statuia Sclavului. (*Tinerețea lui Pius Dabija*)

N

NARREDOM Van, ministrul Frieslandei la Bucureşti în 1933. (*Acvarium*)

NEGREA Niţă, ţăran din Dobrunu. (*Poziţia astrelor la 19 iulie, Viaţa lui Bonifaciu Cozianu*)

NEGUŞI, vardist în gara Salcia. (*Bijuterii de familie*)

NICOLAE, vizitiul Davidei. (*Davida*)

NICOLAE, domnul, negustor din N..., alegător în colegiul III. (*Viaţa lui Bonifaciu Cozianu*)

NICOLAE, vizitiu de la moşia Dobrunu, care-l aşteaptă pe Dimitrie Cozianu în gară şi-l duce la conac, unde avea să-şi petreacă vacanţa de vară în 1915. *(Viaţa la ţară I)*

NICOLAE, bătrînul valet al lui Şerban Lascari, care îl primeşte pe Şerban Romanò cînd vine în casa din Culmea Veche. (*Acvarium*)

NICOLAE, fecior în casa lui Şerban Romanò. (*O zi foarte plină*)

NICOLAU Călin, compozitor de mare succes în anii după 1950, autor de simfonii, concerte, opere, muzică de film, de trei ori laureat al Premiului de Stat, unul dintre acei artişti numeroşi pe care statul socialist îi scosese din obscuritate şi sărăcie, dîndu-le notorietate, independenţă materială, titluri şi decoraţii. Prieten cu Titel Negruzzi. (*Boierii vechi şi noi*)

NICOLAU Anne-Marie, fata generalului Turtureanu, căsătorită întîi cu un tînăr actor, apoi cu compozitorul de mare succes, pe care îl înşală cu Titel Negruzzi. (*Boierii vechi şi noi*)

NICULESCU Fănică, profesor de filosofie, *doctor philosophiae* al Universităţii din München, de o origine socială modestă – tatăl impiegat la căile ferate iar mama fată de meseriaş, într-un oraş de provincie – pe care aspiră s-o depăşească şi să ajungă un om extraordinar, ceea ce izbuteşte în cele din urmă. – Primul moment mai important în viaţa lui este participarea în 1918, pe vremea retragerii de la Iaşi, la complotul urzit împotriva regelui şi guvernului. În casa Augustei Hagibei are un duel oratoric cu Nicu Prodan, pledînd pentru reforme sociale de circumstanţă. – Anii următori îl găsesc printre membrii societăţii „Corupţia română", iar în vremea în care Dimitrie Cozianu se căsătorise cu Fifi Oprescu şi nu mai întreţinea relaţii cu lumea lui, rămase printre puţinii care nu-l evitau. Era, pe atunci, conferenţiar la catedra de filosofie, îi reproşa lui Cozianu lipsa de fermitate, moliciunea şi-i promitea ca în cîţiva ani, să obţie puterea în cercurile influente din ţară. – În anii 1930 această ambiţie a sa era în bună parte realizată sau pe cale de realizare. În 1931, Şerban Romanò asistă la cursul său şi merge să-i vorbească, atras de reputaţia creată în jurul său. Devenise în acel timp prieten cu Malaxa şi cu Auschnit, reprezentant general pentru Balcani al uzinelor „Siemens" al consorţiului Krupp-Thyssen, al lui „Motorenwerke Augsburg-Nürnberg, al lui „Rheinmetall" şi „Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft", şi cel mai temut gazetar al presei de dreapta. Autor moral al asasinării ministrului Vardală de către legionari. La reîntoarcerea din Germania, Şerban Romanò are noi discuţii cu profesorul şi este contrariat de cinismul şi de amoralismul acestuia. În 1935 sau 1936 sau 1937 se întîlneau în casa prinţesei Lisa Vogoride, cu care trăia profesorul. – În 1938 conducea o gazetă proprie de orientare naţionalistă şi era invitatul lui Lazăr Gherson chiar în ziua cînd predica într-un articol exterminarea evreilor. – Mai tîrziu, în zilele rebeliunii legionare din 1941, este unul din conducătorii spirituali ai mişcării. În această calitate îl vizitează Dimitrie Cozianu, asigurîndu-l de sprijin şi devotament în eventualitatea preluării puterii. În acele zile dispare definitiv: după unii ar fi murit de inimă, după alţii ar fi fugit în Germania unde a murit tot de o boală de inimă. (*Augusta sau Marşul nupţial, Acvarium, O zi foarte plină, Nişte oameni foarte ocupaţi, Cariera lui Dimitrie Cozianu I, Cariera lui Dimitrie Cozianu II*)

NIŢĂ Ghiţă, licenţiat în teologie la Bucureşti şi student în filosofie la München, unde îl cunoaşte Şerban Romanò. Îi predică acestuia idealurile legionare, cerîndu-i să adere, propovăduind „marea renaştere naţională": „E evident că axată pe trăirea categoriei abisale, va avea loc acuma, curînd, cu siguranţă înainte de 1950, învierea neamului nostru, întru cruce! O primenire totală a ţării, religioasă, politică, socială, rasială." Lezează, prin vulgaritate, sensibilitatea lui Romanò. Incitat de profesorul Fănică Niculescu, îl asasinează pe ministrul Vardală în zilele grevei ceferiste. Ca urmare, este împuşcat sub pretext că a încercat să fugă de sub escortă pe cînd era transportat la închisoarea Malmaison. *(Acvarium)*

NOVAK, maior din misiunea americană, venit în România după 1944 ca ofiţer de informaţii. Face afaceri cu Ionaş Apostolescu şi trăieşte cu nevasta acestuia, Monica Mareş, cu care are şi un copil. Moare într-un accident de tren, căzînd între roţi, cînd se îndrepta spre Florenţa unde se stabilise Monica. *(Viaţa la ţară II şi Un înger)*

O

OCTAVIAN, domnul, şofer, locatar al văduvei Eliza Vasilescu, vecin cu Dimitrie Cozianu în vremea menajului său mizerabil cu Fifi Oprescu. *(Cariera lui Dimitrie Cozianu I)*

OPRESCU Fifi, metresa lui Bubi Ipsilanti, apoi a lui Ghighi Duca şi a lui Dimitrie Cozianu, care prin 1920 se şi căsătoreşte cu ea, scandalizînd familia, rudele, prietenii şi riscîndu-şi cariera. După mai mulţi ani de căsătorie şi convieţuire în mare dragoste, în mizerie, în certuri cumplite şi apoi iar în dragoste nebună, fuge cu Ionaş Apostolescu la Paris. După ce Dim o aduce acasă, fuge din nou, de astă dată la Praga, cu Cezar Lascari. Dimitrie Cozianu o lasă pentru Colette Arnota. – În 1943, Dim află de la Titel Negruzzi că Fifi este cocotă la Paris, după ce fusese măritată cu un bogătaş francez căruia îi dăduse cu piciorul într-o bună zi, căci tot mai avea nevoie de variaţie. *(Cariera lui Dimitrie Cozianu I, Cariera lui Dimitrie Cozianu II)*

OTELEŞANU Ortansa, sora Sofiei Cozianu, Lăscăruş Lascari o întîlneşte în casa din Culmea Veche, cînd vine desperat să o consulte pe Herminie Marchand dacă are şanse să obţie mîna Davidei. *(Davida)*

P

PALEOLOG ŞTEFAN, invitat la ceremonia din ajunul morţii lui Şerban Lascari. *(Fuga)*

PAPPENHEIN, Graf von, asistă la duelul lui Şerban Romanò cu Ulrich. *(Acvarium)*

PETCO, unul dintre ţăranii bulgari arestaţi pentru cercetări la pichetul căpitanului Dumitriu. *(Salata)*

PETRACHE Dumitru Nană, ţăran din Dobrunu, anchetat brutal în cazul uciderii lui Eustaţiu, fost soldat în escadronul comandat de Bonifaciu Cozianu în războiul independenţei. *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu)*

PETRACHE, acar din gara Salcia, care îi susţine pe răsculaţi. *(Bijuterii de familie)*

PINELLI Pepita, dansatoare de bar. *(Plăcerile tineretului)*

PÎRVU, ţăran răsculat, îl decapitează pe vătaful Alexiu. *(Bijuterii de familie)*

PLĂVĂNESCU Sava, avocat bogat din N... în vremea lui Eustaţiu Cozianu. *(Poziţia astrelor la 19 iulie)*

POPA Eftimie, scriitor. Îl însoţeşte pe Nicu Prodan în casa lui Şerban Romanò. *(Acvarium)*

POPESCU Anghel, meditatorul Davidei, fiul popii Agapit, coleg de clasă la Colegiul Sf.Sava, cu fiii lui Alexandru Cozianu, Eustaţiu şi Bonifaciu, cu care face, împreună, studii la Paris. Îl asasinează pe Şerban Vogoride la îndemnul Davidei. *(Davida)*

POPESCU Leon, tînăr deputat conservator în 1898, concurentul lui Bonifaciu Cozianu. Ministru de justiţie, la moartea acestuia, iar în 1920 preşedinte al Consiliului de Miniştri, avîndu-l ca secretar pe Dimitrie Cozianu. *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu, Cariera lui Dimitrie Cozianu I)*

POPOVICI Lenora, tînără actriţă celebră prin anii 1899, amanta lui Bonifaciu Cozianu. *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu)*

PRETORIAN Aristiţa, în vizită la Matilda Misirliu cînd ţăranii răsculaţi invadează orăşelul N... *(Bijuterii de familie)*

PRODAN, elev al lui Toma Alimănescu, partizan al idealurilor paşoptiste, agitator printre ţărani. *(Davida)*

PRODAN Nicu, fecior de boiernaş bonom şi jovial, strănepot al unui paşoptist. În 1899 printre admiratorii actriţei Lenora Popovici. Participă în vremea retragerii de la Iaşi la complotul urzit în casa Augustei Hagibei. Merge să-l vadă pe Lenin la Petrograd în 1918, era prieten cu Barbusse, cu Romain Rolland şi-l vizitase pe Gorki. În 1931 putea fi întîlnit în casa Elvirei Vorvoreanu. În 1933, revoltat de reprimarea sîngeroasă a grevei ceferiştilor îi cere lui Şerban Romanò să semneze protestul intelectualilor. În anii următori, Şerban Romanò îl întîlneşte la Capşa dar îl evită. În 1941 Dim Cozianu îl găseşte într-un grup de alţi cunoscuţi între care Pericle Mittescu, generalul Ipsilanti, ministrul Vasilescu-Rîmnic, prinţul Vogoride, industriaşul Corfiotu. *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu, Augusta sau Marşul nupţial, Chinta regală, Acvarium, O zi foarte plină, Cariera lui Dimitrie Cozianu I)*

PROTOPOPIU Ionel, secretarul regelui Carol II, amantul Elvirei Vorvoreanu. *(Chinta regală)*

R

RADOVIŞTEANU Zoe, fata Cleopatrei Cozianu, din dragostea cu Bonifaciu. Măritată cu un domn Radovişteanu, mare proprietar în cîmpia Dunării cu care are o fată, Annette, născută în 1896. *(Poziţia astrelor la 19 iulie)*

RĂDULESCU, fost locotenent comandor. Pilotează şalupa cu care fuge Dimitrie Cozianu. *(Isabela)*

RAFIRA, fată în casă. *(O călătorie de plăcere)*

RAGUSA Bobby, face afaceri cu Dimitrie Cozianu. *(Isabela)*

RAVENSPURG, baron von, asistă la duelul lui Şerban Romanò cu Ulrich. *(Acvarium)*
RESSEL, proprietar de garaj. *(O călătorie de plăcere)*
RICHMAN Emily, guvernanta Lenei Lascari. *(Fuga)*
RIZEA, conducător al ţăranilor răsculaţi, luat ostatec, împreună cu Marinică, de către armată şi împuşcat. *(Bijuterii de familie)*
ROMANÒ, preşedinte de tribunal într-un judeţ de munte. Soţul Alexandrei, născută Lascari. Moare de tifos la Iaşi în 1918. *(Viaţa la ţară I)*
ROMANÒ Alexandrina, fata lui Alexandru Lascari. *(Viaţa la ţară I, Acvarium)*
ROMANÒ Şerban, fiul Alexandrinei, născut în 1905. Studiază la Charlottenburg, de unde se întoarce în 1928 cu diploma de inginer. Cîţiva ani mai tîrziu urmează ca auditor cursurile de filosofie ale lui Nikolai Hartmann şi Heidegger. În 1933 se întoarce din Germania dezamăgit şi dezorientat. Copleşit de agitaţia vieţii sociale şi incapabil de o atitudine cinstită, chinuit de conştiinţa acestei incapacităţi, îşi consumă viaţa mai departe absorbit de plăceri uşoare şi preocupări superficiale. După 1944 decade definitiv astfel că în 1952 nu mai era decît un indezirabil om de serviciu surmenat de mizerie. *(Viaţa la ţară I, Plăcerile tineretului, Acvarium, O zi foarte plină, Cariera lui Dimitrie Cozianu II, Isabela, Boierii vechi şi noi, Tinereţea lui Pius Dabija)*
ROSE miss, guvernanta copiilor Davidei. *(Copilării)*
ROŞCA, soldat din escadronul comandat de lt. Măldărescu. *(Davida)*
ROZEANU Marcel, critic de artă. *(Tinereţea lui Pius Dabija)*
RUBINSTEIN Emmanuel, rabin din Galiţia. *(Cariera lui Dimitrie Cozianu II)*
RUSESCU, mare moşier, colonel. *(Bijuterii de familie)*

S Ş

SAIZU, bătrîn ţăran din Vădastre. *(Vîntul de martie)*
SAIZU Avram, fecior al celui dinainte. Plin de încredere în cuvîntul comuniştilor. *(Vîntul de martie)*
SAIZU Savu, frate cu Avram, participă la manifestaţie şi la asaltul prefecturii mînat numai de pofta de jaf. *(Vîntul de martie)*
SCARLAT Valentina, prietenă cu Alexandra Lascari, la care era invitată în anii după 1930. Îl cunoaşte pe Şerban Romanò în Germania şi devine amanta lui. În 1938 era amanta marelui avocat Pericle Mittescu. În 1951 sau 1952 participa alături de Titel Negruzzi, Elvira Vorvoreanu şi ceilalţi la recepţiile date de Stella Eremia. *(Chinta regală, Acvarium, Nişte oameni foarte ocupaţi, Cariera lui Dimitrie Cozianu II, Boierii vechi şi noi)*
SCARLAT Ţibică, soţul legitim al Valentinei. *(Chinta regală, Acvarium, Cariera lui Dimitrie Cozianu I, Boierii vechi şi noi)*
SCARLAT Georgică, fiul Valentinei, în 1945 tînăr de vreo douăzeci şi cinci de ani, asista la întîlnirile din atelierul lui Pius Dabija, unde citea versuri moderniste. *(Tinereţea lui Pius Dabija)*
ŞERBANA, fată în casă. *(Viaţa la ţară I)*
SMADOVICEANU Eleonora, primul copil al Davidei. Căsătorită cu Smadoviceanu, senator dintr-un judeţ de la cîmpie, mare proprietar, rămîne curînd văduvă şi fără copii. Femeie singuratică şi ciudată, socotită de unii neroadă din naştere, de alţii nebună, moare asasinată de sora ei, Elena, în timpul răscoalelor din 1907. *(Copilării, O călătorie de plăcere, Bijuterii de familie)*
SPAHIU, locotenent, aghiotantul generalului Cilibia. *(Salata)*
STAHL, locotenent, camarad de unitate cu Laurenţiu Sterie. Refuză să comande plutonul de execuţie care urma să-l împuşte pe acesta. *(Datoria, Mizeriile războiului)*
STERIE Laurenţiu, locotenent comandant de companie, acuzat de complicitate la trădare cu colonelul Duca, în urma dezertării acestuia la nemţi. Judecat de Curtea Marţială, condamnat la moarte şi executat prin împuşcare, fără vină. *(Datoria)*
ŞTEFAN, portar la Capşa. *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu)*
ŞTEFAN, şoferul lui Lazăr Gherson. *(Nişte oameni foarte ocupaţi)*
STOICA Bobel, amantul Gabrielei Ionescu, pe care o învaţă cum să-l jefuiască pe Cezar Lascari. *(Fuga)*
STURZA vorniceasa, prezentă în salonul Sofiei Cozianu. *(Davida)*
ŞUFANĂ, ginerele lui Lăscăruş Lascari şi al Davidei, al doilea bărbat al Sofiei. *(O călătorie de plăcere, Acvarium)*
ŞUFANĂ Sofia, al cincilea copil al Davidei, născută în 1869. Se îndrăgosteşte de Carol von Debretzy cu care se căsătoreşte împotriva voinţei familiei. După moartea acestuia se reîntoarce în casa părintească, recăsătorindu-se cu petrolistul Şufană. *(Copilării, O călătorie de plăcere)*
SULTANA, slujnică. *(Davida)*
ŞAHNABADZIAN, negustor de covoare. *(Fuga)*

T, Ţ

TASESCU, medic. *(Augusta sau Marşul nupţial)*
TASSOPOL Vasilache, proprietarul „Express-bar"-ului unde petrece Ghighi Duca. *(Plăcerile tineretului)*
TĂNĂSACHE, omul lui Eustaţiu Cozianu. *(Poziţia astrelor la 19 iulie)*
TĂNĂSESCU, grefier, asistă la interogatoriul lui Friedmann. *(Datoria)*
ŢELL Cristian, urmaş al lui Cristian Tell de la 1848, unul dintre emulii fascismului românesc în 1933, are o ciocnire violentă cu Nicu Prodan la Capşa. *(Acvarium)*
TEODORU-KOSTAKY, doamna, fiică a unui mareşal al palatului şi doamnă de onoare a reginei. *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu, Chinta regală, Cariera lui Dimitrie Cozianu II, Fuga)*
THATCHER, maior din misiunea militară a S.U.A. la Bucureşti. Rămas văduv se căsătoreşte cu Riri Duca. *(Viaţa la ţară II şi Un înger)*
TONY, tînăr în casa căruia Alexandra Lascari speră să-şi găsească fiica, dispărută fără urmă. *(Fuga)*
TRANDAFIR, propagandist comunist la ţară. *(Vîntul de martie)*
TURTUREANU, ofiţer de grăniceri. În 1925, locotenent, subalternul căpitanului Dumitriu, pe care îl raportează şefilor superiori. Execută ordinul pe care acesta îl refuzase, de a împuşca ţăranii bulgari ostateci. – În 1945 general, avînd în subordine pe colonelul Dumitriu. – Mai tîrziu, judecat şi condamnat pentru crime de război. *(Salata, Cariera lui Dimitrie Cozianu II, Vîntul de martie)*
ŢUNDREA Romulus, îi călăuzeşte peste graniţă pe Alexandra şi Cezar Lascari, asasinîndu-i. *(Fuga)*.
ŢUNDREA Iulia, nevasta celui dinainte. *(Fuga)*
ŢUNDREA Traian, frate cu Romulus şi complice la asasinat. *(Fuga)*

U

URACU, ţăran răsculat, îl decapitează pe vătaful Ivancea. *(Bijuterii de familie)*
UŢU, ţăran din Vădastre la care merge în peţit Mitriţă Mitrache. *(Vîntul de martie)*

V

VARDALÀ, ministru asasinat de legionari la îndemnul lui Fănică Niculescu, adversarul său politic. *(Acvarium)*
VARLAM Jack, cunoscut avocat bucureştean, textilist, fruntaş al partidului social-democrat. Prieten cu Dimitrie Cozianu. Fuge din ţară cu ajutorul lui Matei Mardan. *(Isabela)*

VARLAM Nelly, soţia precedentului, prietena doamnei Gherson *(Nişte oameni foarte ocupaţi)*
VARLAM Ionel, băiatul lui Jack Varlam, comunist, în conflict cu tatăl său de care se desparte. Participă la manifestaţia din 24 februarie 1945, cînd este rănit. Şeful serviciului de studii şi statistică din Comisia guvernamentală condusă de Mardan şi Dimitrie Cozianu. Raportează forurilor superioare situaţia nesatisfăcătoare din cadrul Comisiei şi declanşează furia lui Dimitrie Cozianu. *(Isabela, Tinereţea lui Pius Dabija)*
VĂSESCU Dumitru, deputat liberal. *(Copilării)*
VASILACHE, colonel, comandantul regimentului din care fac parte Laurenţiu Sterie, Friedmann, Dumitriu şi ceilalţi. *(Datoria, Mizeriile războiului, Augusta sau Marşul nupţial)*
VASILE, fecior la curtea lui Alexandru Cozianu. *(Davida)*
VASILE, ordonanţa căpitanului Dumitriu. *(Salata)*
VASILE, fecior în casa lui Şerban Romanò. *(Acvarium)*
VASILE, instalator electrician, tatăl lui Fifi Oprescu. *(Cariera lui Dimitrie Cozianu, I)*
VASILE, paznic la via domnului Dabija. *(Tinereţea lui Pius Dabija)*
VASILESCU Eliza, proprietara lui Dimitrie Cozianu în vremea căsătoriei nefericite cu Fifi Oprescu. *(Cariera lui Dimitrie Cozianu, I)*
VASILESCU-RÎMNIC, om politic, ministru în mai multe guverne în anii de după 1930. *(Chinta regală, Acvarium, Nişte oameni foarte ocupaţi, Cariera lui Dimitrie Cozianu, II)*
VICTORIA, fată în casă la moşia lui Manolică Cozianu. *(Viaţa la ţară I)*
VICTORIA, sufragioaică la moşia lui Manolică Cozianu. *(Viaţa la ţară II şi Un înger)*
VINKLER, farmacist. *(Poziţia astrelor la 19 iulie)*
VIORICA, fată în casă. *(Bijuterii de familie)*
VIŞORAN, locotenent-colonel, comandant de batalion. Moare în timpul luptelor. *(Datoria, Mizeriile războiului)*
VÎLSAN Alexandru, poet şi romancier, frecventează salonul doamnei Teodoru-Kostaki. *(Chinta regală)*
VLĂDOIANU, primar al Bucureştiului. Asistă la căsătoria lui Bonifaciu Cozianu. *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu)*
VOGORIDE Şerban, nepot al caimacamului Nicolae Vogoride, văr de-al doilea cu Sofia Cozianu, pe care o cucereşte. Vorbitor temut în Cameră, cel mai violent apărător al principiilor conservatoriste. Asasinat de Anghel Popescu. *(Davida)*
VOGORIDE prinţul, proprietar de cai de curse, vice-preşedinte al Ac-

ro-Clubului, primul român care avusese avion particular. *(O zi foarte plină, Nişte oameni foarte ocupaţi, Cariera lui Dimitrie Cozianu II)*

VOGORIDE Elisa, născută Ipsilanti. Organizează sau participă la recepţii în lumea bună, protectoare a sculptorului Ion Bîrlea. *(O zi foarte plină, Cariera lui Dimitrie Cozianu II, Tinereţea lui Pius Dabija)*

VORVOREANU Elena, fiică a Davidei, născută în 1867. De mică o urăşte şi o bate pe Eleonora. Dezamăgită în aşteptările ei de a o moşteni pe Sofia von Bodmann. – În timpul revoltelor ţărăneşti din 1907 o asasinează pe sora ei Eleonora, ale cărei bijuterii le furase. Moare de cancer, puţin înainte de 1930. *(Copilării, O călătorie de plăcere, Bijuterii de familie, Salata)*

VORVOREANU Mişu, soţul Elenei. În 1899 era colonel demisionat, printre curtezanii celebrei actriţe Lenora Popovici. Cheltuieşte averea Elenei în petreceri şi cu femei. După moartea Sofiei von Bodmann, înfuriat de pierderea moştenirii, dispare la Paris cu Şerban Lascari, în speranţa altor aventuri. *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu, O călătorie de plăcere)*

VORVOREANU Mişu, fiul celor dinainte, în 1907 locotenent comandant de escadron în regimentul 4 Roşiori. Participă la reprimarea răscoalelor. În 1915 era căpitan şi se afla în mijlocul familiei, la moşia Dobrunu. În timpul războiului Gogu Apostolescu îl întîlneşte pe front, vesel şi superficial ca totdeauna. Ajunge colonel prin 1931 şi putea fi întîlnit în saloanele Alexandrei Lascari. În primăvara anului 1945, neliniştit de agitaţiile ţăranilor care cereau pămînt, merge să solicite grabnic ajutor generalului Turtureanu. *(Bijuterii de familie, Viaţa la ţară I, Mizeriile războiului, Chinta regală, Vîntul de martie)*

VORVOREANU Elvira, al doilea copil al Elenei Vorvoreanu. Era o fată de cincisprezece sau şaisprezece ani în 1905, cu picioarele şi mîinile lungi şi părul împletit în coade pe spate, cînd apare în salonul străbunicii, Sofia von Bodmann. În timpul răscoalelor ţărăneşti se afla la conacul mătuşii Eleonora, pe care o urăşte şi de a cărei moarte se bucură în ascuns. În 1915 era măritată cu un prinţ Ipsilanti, general în armată şi primea satisfăcută curtea vărului său Ghighi Duca, abia trecut de şaisprezece ani. Stăpînită şi ea de pofta puterii, aceeaşi care îl măcinase pe Bonifaciu şi avea să-l distrugă pe Dimitrie Cozianu, încearcă marea ei lovitură în anii de după 1930, cînd visează să devină amanta şi stăpîna regelui. În acest timp trăieşte cu Manolică Giurgea-Roşcanu şi cu Ionel Protopopiu, prin care presupune că-şi va putea realiza mai sigur planul. Încercarea la rege eşuează lamentabil fiind nevoită să trăiască mai departe neştiută, anonimă, pierdută, fără speranţă. După 1944 decade inevitabil. În 1948, fiinţă de aproape şaizeci de ani, îmbătrînită, distrusă, trăia din vînzarea obiectelor de artă, păstrînd ascunse la loc tainic bijuteriile de familie. Moare de cancer patru ani mai tîrziu, înainte de a fi comunicat cuiva ascunzătoarea secretă a bijuteriilor. *(O călătorie de plăcere, Bijuterii de familie, Viaţa la ţară I, Plăcerile tineretului, Chinta regală, Acvarium, O zi foarte plină, Viaţa la ţară II şi Un înger, Vîntul de martie, Isabela, Boierii vechi şi noi, Tinereţea lui Pius Dabija)*

VORVOREANU Patricia, soţia lui Mişu Vorvoreanu, se afla în martie 1945 la conac. *(Vîntul de martie)*

VORVOREANU Dona, fiica Patriciei Vorvoreanu. *(Vîntul de martie)*

W

WEGENER Caspar, coleg cu Şerban Romanò în timpul studiilor filosofice. *(Acvarium)*

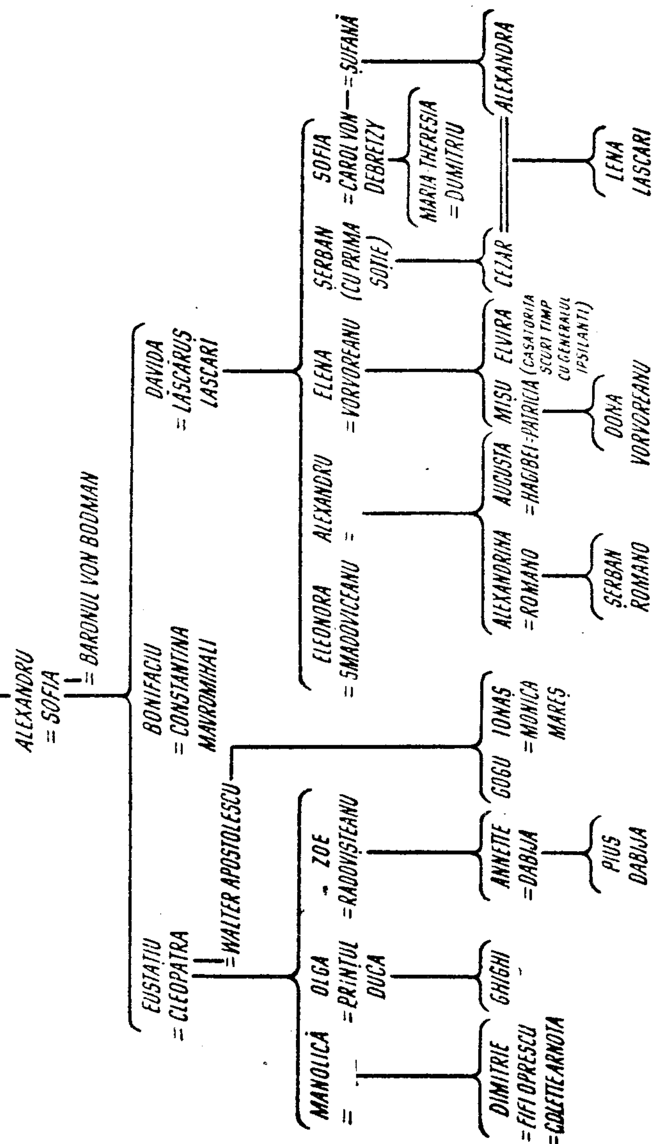
WENDEN, conte, locotenent, comandantul unei patrule de cazaci. *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu)*

Z

ZEVEDEI, profesor de estetică la Academia de arte plastice. *(Tinereţea lui Pius Dabija)*

ZEVEDEI Doina, nevasta profesorului Zevedei. Are cîtva timp relaţii cu Pius Dabija, apoi cu Marcel Rozeanu. *(Tinereţea lui Pius Dabija)*

ZLĂTIŞTEANU Mănucă, deputat în Cameră, amic politic al lui Bonifaciu şi martor al acestuia în duelul cu Mihail Ipsilanti. *(Viaţa lui Bonifaciu Cozianu)*

POSTFAŢĂ

Cînd apărea, pe la mijlocul anilor '50, *Cronica de familie* a lui Petru Dumitriu, romanul nostru număra doar două încercări mai importante de reconstituire a istoriei unei familii şi, prin ea, a istoriei sociale: *Comăneştenii* şi *Hallipii.*

Ce este o cronică de familie? Factorul esenţial într-un astfel de roman fiind durata istorică, familia e un microcosm caracteristic plasat pe fundalul unor evenimente de toată lumea cunoscute. O istorie în eşantion: ideea o avea deja Duiliu Zamfirescu (inspirat de Zola şi de Tolstoi), cînd încerca să descrie „viaţa la ţară" în secolul trecut, progresele arendaşilor şi ruinarea vechii boierimi naţionale, războiul de la 1877, problema ardelenească şi pregătirea celuilalt război, care avea să ducă la crearea statului naţional român, toate, prin exemple scoase din viaţa familiei Comăneşteanu. Relaţia dintre evenimentul istoric şi cel familial reproduce, aproape fără excepţie, o schemă, pe care R. M. Albérès (*Istoria romanului modern*) o identifică în stare pură la unul din clasicii genului: „Războiul din Crimeea şi căsătoria lui Septimus Small cu domnişoara Juley Forsyte, evenimente care au umplut o parte a anului 1855, au rămas asociate cu amintirea unui picnic pe apă, organizat în cinstea maiorului Small, fratele mai tînăr al lui Septimus, care fusese rănit la picior". Picnicul familial şi rana căpătată de maiorul Small în războiul Crimeii apar, cum se vede, legate la John Galsworthy în modul cel mai firesc. Dar romanul realist a dibuit multă vreme pînă să găsească o soluţie tehnic eficientă de a îmbina cele două planuri şi, totodată, ficţiunea cu istoria reală. R. M. Albérès are dreptate: romanul social balzacian devine tot mai mult în

a doua parte a secolului XIX roman istoric, pe măsură ce magia romantică a celui ce visa să scrie *O mie şi una de nopţi ale Occidentului* se degradează în spiritul pozitiv şi documentar al urmaşilor săi. Tot mai mult, romanele de moravuri, de formaţie, psihologice sau fresce, care alcătuiesc descendenţa balzaciană, seamănă cu nişte scrieri istorice. Cronica familială este, pe la începutul secolului XX, rudă apropiată, deşi cam neclară, cu toate acestea: un bastard al *Comediei umane.* Autorul ei a pierdut ambiţiile demiurgului, se mărgineşte să fie un bun istoric. Nu mai încearcă să cuprindă totul; îşi alege de aceea o perspectivă la îndemînă. Familia ca o societate redusă la scară, iată ce-i trebuie. Totul este să reuşească să împletească evenimentele, conflictele, psihologia indivizilor dintr-o familie, cu evenimentele şi conflictele mari ale unei anumite epoci; şi să creeze iluzia că ficţiunea e o parte a istoriei, documentar confirmată. Autorul de romane familiale e un cronicar atent, adică un observator al moravurilor. Şi, destul de des, al mondenităţii. Oricîte volume ar număra aceste cronici, ele surprind, dacă le raportăm la Balzac, prin *economia* de mijloace. Sînt conduse de un principiu de eficacitate. Clasa însăşi, dacă este burgheză, nu mai este „euforică" şi îşi administrează averile cu mare grijă. Aristocraţia declină lent şi se îmburghezeşte. Romanul, care reflectă această meschinărie pragmatică, vrînd parcă să-şi mulţumească cititorul, şi-a pus la punct o tehnică, a standardizat totul, nu înţelege să mai investească la fiecare nou volum, spre a afla soluţii constructive inedite, considerîndu-le satisfăcătoare pe cele verificate înainte. De aceea seamănă uneori atît de bine toate aceste romane între ele: căci îşi împrumută procedeele de fabricaţie şi materialele, utilizează standarde similare, nu mai au aproape deloc gustul inventivităţii formale. Visul lor este funcţional, nu reformator.

Cronică de familie debutează cu o întîmplare din anii 1862-1863 (aşadar din epoca în care se petrecea acţiunea *Elenei* lui Bolintineanu), în care soarta Davidei, fiica lui Alexandru Cozianu şi viitoarea soţie a lui Lăscăruş Lascari, e strîns legată o clipă de mişcarea conservatorilor contra reformelor lui Cuza şi de asasinarea lui Barbu Catargiu (în roman, Şerban Vogoride), şi se încheie, prin anii 1953-1954, o dată cu tinereţea sculptorului şi muzicianului Pius Dabija, strănepot al aceluiaşi Alexandru Cozianu, tatăl Davidei. În cei nouăzeci de ani, familia Cozianu este contemporană cu trei războaie,

cu mai multe răscoale ţărăneşti, cu grevele şi agitaţiile muncitoreşti din anii '20-'30, cu dictatura regală şi cu regimul antonescian, cu evenimentele din 1944 şi din deceniul care urmează. Ca în toate romanele de acest fel, viaţa familială şi cea politică se împletesc. Bonifaciu Cozianu face carieră ca membru al Partidului Conservator. Elena Vorvoreanu, fata Davidei, îşi însuşeşte caseta cu bijuteriile de familie ale surorii ei pe care o asasinează, profitînd de dezordinile provocate de răscoala din 1907. Un Duca, rudă prin alianţă cu Cozienii, îşi trădează ţara în primul război mondial, la care participă numeroşi direcţi şi colaterali ai familiei, în tranşee sau la statul major, jucînd pocher la popote, complotînd, făcînd curte femeilor sau murind de gloanţele inamice. După război, Elvira, fata Elenei Vorvoreanu, încearcă să ajungă în patul lui Carol al II-lea, iar Şerban Romanò, strănepotul Davidei, face studii în Germania în anii ascensiunii nazismului. Un alt Cozianu, Dimitrie, lucrează ca „specialist burghez" în guvernul doctorului Petru Groza. Şi aşa mai departe.

Să analizăm mai îndeaproape tehnica acestor împletiri de planuri în cel dintîi (şi unul din cele mai izbutite) episod al serialului, intitulat, după numele protagonistei, *Davida.* Vom observa împletindu-se două perspective întrucîtva diferite: cea de cronică, şi care ne poartă în istorie, în evenimente cunoscute, în politică; cea a romanului obişnuit cu intrigă precisă, fie el de moravuri, de dragoste, social, familial, de formaţie sau altfel. Ambele folosesc procedee consacrate. Iată cronica, împrumutîndu-le pe ale ei din romanul postbalzacian: comentarii, rezumate, anticipaţii, biografii şi chiar documente reale. Duiliu Zamfirescu îi bănuia valoarea, citînd ordine de zi veritabile în romanul său. Sensul documentelor este de a face credibilă istoric ficţiunea propriu-zisă, de a o încadra şi justifica. *Davida* (şi în fapt *Cronică de familie*) începe în acest stil de cronică: „În hîrtii de vînzare şi cumpărare de moşii din vremea principelui Constantin Brâncoveanu se iveşte întîia oară neamul unor Cozieni, numiţi aşa nu după Cozia de sub munte, unde e mănăstirea de pe malul Oltului, ci după o Cozie din ţinutul dealurilor dintre Bucureşti şi Tîrgovişte. Cozia era moşia lor atunci; în hrisoave e vorba de o jupîniţă, Davida, de un Mihail, de un Grecea Cozianul..." După enumerarea cîtorva generaţii de Cozieni, relatarea aduce evenimentele în apropierea anului 1862: „La 1848, paharnicul Manolache Cozianu a fugit la Braşov din faţa

revoluției, împreună cu fiul cel mare Alexandru, noră-sa, Sofia, și cu copiii lor, care erau mici de tot; apoi s-a întors, și-a văzut mai departe de avere, dar cu frica de revoluție și de împărțire a moșiilor intrată în oase. Manolache Cozianu a murit lăsînd o faimă de nemaipomenită zgîrcenie, dar și cinci mii de pogoane la Cozia, trei mii la Gîrla, opt mii la Dîrdori și așa mai departe, încît pe la 1850 fiu-său Alexandru a dărîmat casele din ulița Culmea Veche, a tăiat castanii bătrîni din curte și a zidit o casă potrivită cu marea lui avere... Casa aceasta, care există și azi, era în fundul unei curți pietruite, cu zăbrele înalte de tuci încoronate cu vîrfuri aurite în chip de suliță." *Casa aceasta există și azi:* anticipația sugerează veridicitatea faptelor și continuitatea. Formula de trecere către intriga romanescă propriu-zisă nu e, la rîndul ei, numai bine marcată, dar este aceeași în toate romanele de acest gen: „Într-o seară de la începutul primăverii lui 1862, cîteva echipaje, dintre care două aveau steme pictate pe lacul negru al ușilor, așteptau de partea cealaltă a străzii Culmea Veche. Caii ciocăneau din copite caldarîmul; vizitiii beau vin fiert la bucătărie; ferestrele cele înalte străluceau; se întrevedeau prin perdele roiurile de lumini ale candelabrelor." De departe spre aproape, din istorie în cotidian, din cronică în romanesc. Cititorul este condus astfel, cu metodă sigură, deși oarecum uzată prin repetare, devenită convențională, în mijlocul salonului unde se va desfășura primul act al piesei. Personajele se află deja în scenă: așteaptă parcă, de la ridicarea cortinei, ca naratorul invizibil care a făcut introducerea să ni le prezinte sau să le dea cuvîntul. Un semn și societatea de cucoane, risipite pe canapele și fotolii din tapiserie de Aubusson, între care par a se fi rătăcit și doi bărbați, se pune deodată în mișcare: „Domnul Cozianu stătu un sfert de oră cu cucoanele, apoi îl luă de braț pe singurul bărbat care sosise pînă la ceasul acela, domnul Lascăr Lascari, deputat al unui județ de la cîmpie, și fără un cuvînt îl duse afară din salonul cel mare și luminat în care scînteiau în aer, deasupra capetelor, girandolele de cristal ale candelabrelor. Cei doi bărbați trecură într-un salonaș..." Fac o partidă de cărți, conversează cu subînțelesuri, apoi Cozianu, simțindu-se rău, se retrage, iar Lascari se înapoiază în marele salon: „Prima lui privire merse de-a dreptul la doamna Cozianu care ședea într-un fotoliu lîngă sobă; și cu aceeași privire Lăscăruș îl cuprinse și pe Șerban Vogoride, care stătea în picioare lîngă Sofia Cozianu, rezemat cu

spinarea de soba de teracotă împodobită cu floricele în gustul vienez de la 1830. Vogoride vorbea tare..." Romanul propriu-zis poate să meargă acum de le sine. Dar el nu va rămîne tot timpul în acest plan. Perspectiva istorică, a cronicii, va reveni periodic, ca un laitmotiv, tăind trama evenimentelor curente. Să notăm și un lucru oarecum neașteptat: tehnica foarte precisă, convenționalismul unor formule nu exclud varietatea și bogăția detaliului și chiar un anume protocol epic. Economia principială care guvernează romanele de acest fel implică, paradoxal, abundență descriptivă, adevărate galerii de portrete, studii ale vestimentației, pretinse toate de documentarismul genului. Dacă la nivelul formulei narative romanele sînt abile și puțin inventive, ele compensează din plin stereotipia funcțională, printr-o artă minuțioasă și cîteodată aproape bizantină. La Petru Dumitriu este chiar mai mult: o excepțională înzestrare pentru portret, un ochi avid de culoare, de pitoresc sau de grotesc.

Voi culege din *Davida* două-trei exemple. Nu e lipsit de interes să vedem pentru început și în ce măsură aceste portrete satisfac un apetit descriptiv mai general al romancierului, care face din ele suportul unor informații despre modă, gusturi, îmbrăcăminte: „Sofia Cozianu trecuse bine de treizeci de ani și se îngrășa. Dar era albă, sprîncenată, cu ochi negri și blînzi, trandafirie în obraji. Rochia de tafta roz, cu dantele la mînecile scurte pînă la cot și un alt rînd de dantele în jurul umerilor, strînsă pe talie și înfoiată în șolduri după moda lansată în Europa de împărăteasa Eugenia, umplea fotoliul cu faldurile lucioase ale crinolinei; corsetul făcea să-i iasă brațele pline, umerii rotunzi, cărnoși, și gîtul rotund de statuie, ca dintr-un potir de preț. Își purta părul negru în zulufi ușori peste urechi și pe ceafă, tot ca Eugenia de Montijo, și se mișca puțin, leneșă și moale, cu unduiri rotunde ale ființei ei pline de o dulceață matură." Nota celor mai multe este o fastuoasă imaginație a diformului și caricaturalului: „Tolănit într-un fotoliu (Lăscăruș), își suna niște poli de aur în buzunar, se frămînta, avea ticuri, strîmbături, se foia în fotoliu, își mîngîia cu o mînă cu unghiile roase și murdare barbetele mătăsoase și aducea aminte de o bucată de brînză Camembert care a început să se miște". Observarea fizionomiilor, a trupului, a picioarelor sau a burților denotă o evidentă plăcere o schimonosirii. O mizantropie abia mascată conduce mîna pictorului în aceste portrete baroce, naturaliste, arcimboldești.

Detaliul urît, sordid, pervers, e de fiecare dată îngroşat, încît cea mai desăvîrşită frumuseţe pare atinsă de morbideţe; ravagiile vîrstei, grăsimea, sechelele bolilor, decrepitudinea nu sînt niciodată uitate. Romancierul român îl citise, se simte, cu pasiune pe memorialistul Saint-Simon. Elementul cel mai frapant în aceste portrete este predominanţa trăsăturilor fizice. Senzualitatea, cruzimea, frica, posomorala par încrustate în pielea, ochii, obrajii, umerii personajelor. Corpul nu este doar permanent scos în evidenţă, dar devine capabil să manifeste, el singur, toată interioritatea. Corpul „expune" caracterul, temperamentul: „Din fundul salonului se ivi o femeie în rochie neagră. Abia cînd intră sub cel dintîi dintre cele trei candelabre de cristal atîrnate de tavan, se văzu că era de aproape patruzeci de ani, blondă, cu sprîncenele bălane şi ochii verzi ca gheaţa; gura îi era strînsă şi faţa rece şi severă. Rochia simplă de mătase neagră n-avea decît un guleraş alb şi manşete albe". Ochi îngheţaţi, gură strînsă, rochie neagră cu guleraş alb: corpul este elocvent iar corporalitatea, un limbaj precis. Romancierul descrie, fără să analizeze. Nu sondează înăuntrul acestei suprafeţe strălucitoare: sufletul apare în carne şi oase, portretul fizic vorbeşte de la sine, ca şi cum fizicul ar reprezenta o metonimie a sufletului, un substitut al lui, strecurat mai puţin în scopul de a-l simboliza decît în acela de a-l înlocui. Portretul balzacian se bazează pe o „qualité maîtresse", de obicei de ordin moral şi psihologic: ambiţia, cinstea, altruismul, egoismul. Aici portretul are o temă, o stereotipie metonimică şi de ordin fizic. Corporalitatea se constituie muzical, dezvoltînd tema senzorială sub forma de laitmotive sau refrene. De cîte ori un personaj apare, el îşi pune în evidenţă tema: este ca o parolă de recunoaştere.

O asemenea temă este în cazul Herminiei Marchand, guvernantă în rochie neagră şi guler alb a Davidei, *gheaţa*. Femeia are ochi verzi de gheaţă, un ton al vocii glacial şi vibrant, un rîs rece, silnic. Nu fac decît să desprind din context epitetele ce însoţesc – ca un roi – corpul ei de o fermitate necruţătoare, asemeni unei vergi de oţel. Jignită de dispreţul lui Vogoride, reacţia Herminiei este de *înţepeneală:* „Nu răspunsese, nu vorbise, fiindcă îi era *gîtul strîns*.... Zăcea în pat, *nemişcată, cu trupul îngheţat, cu dinţii încleştaţi* şi nu putea măcar să plîngă". Răzbunarea şi-o calculează cu cea mai perfectă stăpînire de sine: „Stătea în pat, cu ochii deschişi, ţeapănă şi rece ca

un cadavru, şi se gîndea". După ce dezvăluie Davidei secretul relaţiilor dintre Vogoride şi mama fetei, în timp ce o atmosferă prevestitoare de furtună domneşte în casă, Herminie e singura care „pare neschimbată: rece, decolorată şi ţeapănă în rochiile ei negre sau cafenii sau cenuşii, cu guleraşe scrobite". Un epitet definitoriu, dar mereu acelaşi, apare, de exemplu, şi în cazul unor personaje ale Hortensiei Papadat-Bengescu: *buna* Lina. Însă la autoarea *Concertului din muzică de Bach,* aceste epitete nu sînt decît indiciul solidificat al vechii „qualité maîtresse" şi învederează o reducţie la o unică trăsătură etică, un fel de schematism caracterologic destul de curios în proza ei de factură impresionistă. Acestei stereotipii morale îi ia locul la Petru Dumitriu o poetică a corpului. Pe de o parte, epitetul reverberează metaforic, dînd naştere la o bogată sinonimie sui generis: gheaţa, înţepeneala, răceala, cadavericul, scrobitul; pe de alta, domeniul metaforei rămîne fizic. Tema Davidei este, pînă la un punct, gîndită prin contrast cu a Herminiei: *focul.* Ochii tinerei sînt arzători, privirea fulgerîndă. E o făptură sălbatică, aprinsă. Pe Vogoride îl iubeşte cu înflăcărare şi îl urăşte la fel. Întîlnindu-l, după ce află de relaţia lui cu Sofia, „îl mistui cu o privire *arzătoare*". Ura Herminiei îngheaţă, a Davidei frige. La mînie, obrajii Herminiei pălesc, ai Davidei se fac roşii. Cînd, într-un rînd, cele două femei se înfruntă, ne dăm seama că de fapt faţă-n faţă stau temele lor: „Mademoiselle Marchand feri caietul. Davida ajunse în faţa ei, la mai puţin de un pas. Se înfruntau fata neagră şi subţire, *cu ochii arzători,* şi femeia palidă şi blondă, cu sprîncene şi gene decolorate, şi *ochii verzi îngheţaţi.*" Spre deosebire de guvernantă care, răzbunîndu-se, se conservă, Davida arde în propria-i ură. Recea Herminie o conduce pe fată spre crimă. Sînt şi alte exemple. Tema lui Lăscăruş este *cleiul* : „Lascăr Lascari îl cuprinse cu braţul pe după umăr. Era mai scund decît stăpînul casei şi familiar, unsuros, cleios; se lipea de om, mîna îi era umedă şi lipicioasă, felul de a vorbi, prietenos, binevoitor, aproape galeş, zîmbetul ce dovedea dinţi nespălaţi, obrazul alb cu barbete dese castanii, părul rar, răvăşit şi cu un început de chelie, totul seamănă cu o bucată de caş care a făcut păr..." A lui Alexandru Cozianu, *plumbul* saturnian: „Era un om voinic, greoi şi adus din umeri, cu o faţă plumburie, ochii stinşi, gura amară; la Paris, în tinereţe, un astrolog îi spusese că e născut sub

influenţa nefastă a lui Saturn." Aş putea continua cu enumerarea majorităţii personajelor.

Această poetică a corpului trebuie pusă în contextul ei: lumea zugrăvită în *Cronică de familie* este de o animalitate rafinată şi aproape lipsită de suflet; sentimentele ei se reduc la instinctul primar al vicleniei, la o strategie a disimulării asemănătoare schimbării pielii de către cameleon. Metamorfoza romanului balzacian se face deci şi în sensul înlocuirii moralului cu senzorialul. Personajele nu mai sînt tipuri morale, ci fiziologice. Deja la Hortensia Papadat-Bengescu o clasificare a lor în sănătoşi şi bolnavi apare mai pertinentă decît aceea în buni şi răi. Există o interesantă tradiţie în romanul nostru, care situează nivelul observaţiei în plan senzorial (aceşti oameni au numai senzaţii) şi estetizează urîtul, oferindu-şi extraordinare spectacole ale abjecţiei fizice şi ale grotescului. Un hulpav ochi artistic descoperă, şi în *Craii* lui Mateiu, şi în *Cronică,* anomalia trupului, totdeauna cu o clipă mai înainte ca simţul moral să fie alarmat de degradarea sufletului. Nota caricaturală a portretului e cel dintîi semn. Lăscăruş nu e singurul personaj repugnant, deşi e unul memorabil: în episodul al doilea, intitulat cu falsă ingenuitate *Copilării,* bărbatul Davidei a devenit un fel de gîndac monstruos şi imens. Davida, urîndu-l, îi strigă: „Murdăria pămîntului! Murdarule! Eşti murdar!" Exclamaţia nu este întîmplătoare. Lăscăruş se sublimează în această impresie, din nou fizică, de murdărie. Pe înapoiata Eleonora, fata Davidei, sora ei Elena o strigă cu o altă vorbă semnificativă: „Mototoalo!" Şi apoi, în englezeşte: „You beast! You dirty beast!" Bestie murdară: demenţa, iată, apare tradusă tot în termeni fizici. Printr-o inversare sugestivă, bătrîneţea prea vitală devine scandaloasă. Octogenara din *O călătorie de plăcere* e un personaj care anunţă parcă imaginaţia lui Márquez, una din acele bunici care-şi terorizează şi exploatează nepoţii. *Petrecerile tineretului* nu sînt departe de cele din *Drumul ascuns,* de la clubul frecventat de Coca Aimée, sau de cele din *Craii de Curtea Veche.* Chefliii, stricatele din marile familii, ca eroina Hortensiei Papadat-Bengescu sau ca Augusta din *Marşul nupţial,* bătrînii decavaţi, ramolismentul, senilitatea decrepită, toate acestea alcătuiesc un panopticum de figuri şi de gesturi oribile. Ospeţele abundă: în *Lupii* lui Dinu Nicodin sau ca acela trimalchian cu care încep *Istoriile* lui Mircea Ciobanu (alt roman în care fiziologicul e estetizat). Fălcile clefăie, guri uriaşe, pantagruelice, îngurgitează la infinit, sosurile curg pe haine. O scenă de un grotesc demn de imaginaţia satirică a lui Goya este aceea din *Acvarium* în care, spre sfîrşitul unei nopţi de chef, onoraţii invitaţi îşi scot pantalonii şi rămîn în izmene: „Cînd valetul îi deschise uşa sufrageriei, domnul Van Narredom rămase în prag şi un zîmbet fericit apăru lărgindu-se treptat pe faţa-i grăsulie şi roşie. Cucoanele în rochii negre, violete, roşii ca focul, galbene ca lămîia, rîdeau cu lacrimi, domnii tocmai îşi scoseseră pantalonii şi, cu desăvîrşire corecţi în partea de sus, cu gulere şi plastroane scrobite, reveruri de mătase cu o camelie sau o garoafă la butonieră, ofereau în partea de jos spectacolul unor picioare goale în ciorapi şi jartiere şi izmene. Fănică Niculescu avea picioarele strîmbe, uscăţive şi păroase, bătrînul Lascari, albe, grase, cu vine albastre, generalul Ipsilanti, uscate, osoase, tînărul Romanò, sănătoase, cam grase, Vasilescu-Rîmnic îşi vedea burta monstruoasă care-i cădea pe genunchii ieşiţi. Un hohot general de rîs îl întîmpină pe domnul Van Narredom, care zîmbind încîntat şi cu politeţea vechiului diplomat, spre a nu face notă discordantă, îşi scoase pantalonii, îi dădu unui valet şi înaintă spre locul care-l aştepta, la dreapta gazdei." Astfel de imagini de *Satiricon,* mai ales în materie de portret caricatural şi chiar scabros, găsim din nou în *Lupii* lui Dinu Nicodin, ca de exemplu în acest portret de femeie: „Cuprinde canapeaua-ntreagă şi se revarsă... Proptită-n pumni, braţe, arcuite, pline, petrec de sub mîneci scurte, din care gonesc afară cîte-un şomoiog de păr gros, să crezi că-i barbă de ţap, se-alină pe braţe-n sus şi-n jos. Pe piept, dantelă suavă, albă. O fundă cărămizie, mare, zglobie, acuma-mi pare şi şcolăriţă!"

Sarcasmul, satira, caricatura asigură o armătură puternică şi elastică prozei din *Cronică,* neîngăduindu-i nici o clipă să alunece în moliciunea unei arte doar abundente, de fastuoasă descripţie. Linia intrigii rămîne precisă, ca şi cea a portretului. Epicul e o coardă bine întinsă, cu soluţii neprevăzute, cîteodată bruşte, fără prisosuri. Recunoaştem în structura scenariului tăietura decisă din portretistică. Din cîteva mişcări, se schiţează subiectul şi se ajunge repede la starea de criză. Nu lipsesc loviturile de teatru. Această proză „musclèe", energică, vivace, conflictuală, se sprijină, psihologic, pe două atitudini fundamentale: trufia aristocratică şi nevoia de dominaţie. Cozienii stăpînesc prin orgoliu de castă, fie că urmăresc satisfacerea

unor pofte trupeşti (dragostea e limitată la carnalitate, e o boală, la Davida, la Augusta, la Elvira, la Dimitrie Cozianu, la Ghighi Duca etc.), fie a unor ambiţii politice (la Bonifaciu Cozianu, la Şerban Vogoride etc.). Romanul doric (unul al energiei vitale) apare despuiat, redus la esenţă, populat de indivizi fără alte sentimente decît interesul imediat şi ale căror raporturi sînt ele înseşi descărnate, golite de orice afectivitate, gratuitate sau altruism. Numitorul comun este violenţa. Conflicte atît de sumare şi de puternice nu se pot constitui decît printr-o permanentă încercare a forţelor. Existenţa fiind o luptă acerbă, protagoniştii se împart, de la prima vedere, în tari şi slabi. De-o parte Sofia, Lăscăruş, Herminie, Bonifaciu, Elena Vorvoreanu, Fănică Niculescu, de alta, Alexandru Cozianu, Davida, Eustaţiu, Eleonora, Şerban Romanò. Ultimii se aservesc primilor, devin uneltele lor. Clasificaţia morală urmează îndeaproape pe aceea fizică: este ca şi cum anumite însuşiri ale corpului ar fi luate *à la lettre.* Politicianul ambiţios e un corp de oţel, o vargă ce vibrează şi nu se îndoaie la presiuni (Bonifaciu Cozianu). Ratatul (Şerban Romanò) e o masă de carne flască şi are un dos de matroană. Erotica e, şi ea, un raport de forţă. Bonifaciu Cozianu (*Viaţa lui Bonifaciu Cozianu*) încearcă să seducă pe Cleopatra, soţia fratelui, pe cînd se plimbau singuri cu cabrioleta, şi e respins cu brutalitate. Cleopatra nu s-ar da înlături de la o aventură, brutalitatea ei de moment avînd doar un scop tactic. O clipă, Bonifaciu pare a se resemna, dînd femeii plăcutul sentiment al victoriei (care e de fapt o pură senzaţie, ca toate trăirile acestor oameni: „Se simţea pătrunsă în tot trupul, îndeosebi în pîntece, de o senzaţie delicioasă, de o plăcere ascuţită"). Senzaţia de putere, de dominare, este o voluptate la fel de mare ca aceea oferită de posesia fizică. Crezîndu-se învingătoare, Cleopatra e „topită de satisfacţie": „Aşa, băiete; ca să te înveţi minte altă dată; zvîrcoleşte-te-n tine; să simţi şi tu ce simt eu!" Dar, prefăcîndu-se domesticită şi ascultătoare, fiara din Bonifaciu pîndeşte şi, la primul prilej, o ia prin surprindere pe Cleopatra, aruncînd-o din cabrioletă şi trăgîndu-i o pereche de palme „zdravene, grele". Efectul este fulgerător: palmele „o făcură să vadă negru în faţa ochilor şi să se lase moale, învinsă, mirîndu-se singură că simte o neaşteptată şi mulţumită împăcare cu voinţa destinsă, topită". Femeia îşi recunoaşte masculul şi cedează.

Înaintea romanelor lui Nicolae Breban, în *Cronică de familie* apare acest tip de relaţie de dominaţie, ca o formă a seducţiei.

Balzacianismul originar al *Cronicii de familie,* modificat în sensul pe care l-am analizat, nu trebuie absolutizat nici de alt motiv. *Cronică de familie* încorporează, cu intenţie, şi elemente ale altor formule, pînă la a putea fi considerată un fel de repertoriu cuprinzător al întregului roman doric. Romanul lui Petru Dumitriu arată că reluarea aceasta este, pînă la un punct, obligatorie, cînd, spre sfîrşitul istoriei unui tip artistic, lipseşte capacitatea de a-l reforma. Proust, comparabil şi comparat cu Balzac, a schimbat radical romanul acestuia: ionicul a luat locul doricului. Cînd însă viziunea, metoda nu sînt revoluţionate, romanul e condamnat să regăsească (spontan sau deliberat) o parte din formulele anterioare. *Cronică de familie* este, dacă-l privim din acest unghi, o veritabilă „tablă de materii" a romanului doric, conţinînd în plus, fapt explicabil, şi episoade ce amintesc de formule mai noi. Scris tîrziu şi, la fel cu *Enigma Otiliei,* din intenţia de a realiza o balzaciană comedie umană, romanul lui Petru Dumitriu nu poate ocoli structuri mai recente, infidelităţi faţă de tradiţia de la care conştient se revendica; şi mai ales nu poate să nu cadă peste formele pe care le-a consacrat tipul romanesc de care aparţine. Înainte de a le exemplifica, şi pe unele şi pe altele, să mai spun că inovaţia ori conformitatea nu sînt atît de decisive în raport de valoarea estetică precum credeau, în virtutea programului lor, formaliştii ruşi. Un tip artistic începe de obicei prin a invoca, creîndu-şi formulele, structura, uneltele adecvate naturii sale; şi sfîrşeşte prin a se repeta, cînd instrumentariul a fost creat şi tipul n-a atins punctul critic din care nu se mai poate mişca fără o radicală transformare. Pe panta ascendentă, chiar şi opere de a doua mînă contribuie la progresul şi la diversificarea formelor; pe panta descendentă, se pot ivi capodopere care nu inventează, structural, nimic. Fără a ne întoarce la organicismul doctrinei lui Ferdinand Brunetière, cred că putem accepta ideea că energia unei specii este mărginită şi că, după faza de expansiune în care proliferează indivizii cei mai originali şi surprinzători, urmează un declin ce stă sub semnul lipsei de imaginaţie formală.

Davida debutează, cum am văzut, balzacian, însă nucleul propriu-zis al episodului conţine o nuvelă stendhaliană pe tema războ-

nării. În trufia ei aristocratică, Davida seamănă cu o Matilde de la Mole sau cu o Vanina Vanini, a cărei iubire fanatică s-a metamorfozat însă într-o ură la fel de fanatică. Episodul cu tînărul Anghel este un fel de povestire cu „carbonari", în care regăsim atît spiritul unora din nuvelele italiene ale lui Stendhal, cît și ceva din romantismul naiv al lui Filimon din *Mateo Cipriani și Friedrich Staaps*. Cămăruțele conspirative, ftizia, gălbejeala protagoniștilor, susținuți într-un trup firav de o voință de fier, idealismul, umilința lor orgolioasă ne amintesc și de Missirili, rănitul adăpostit în castelul Vanini, și de intrigile puerile, de loviturile de teatru, din memorialul lui Filimon. Ca și subiectele, tipurile se repetă: nu e oare Herminie Marchand o Cousine Bette? *Copilării* semănînd cu un mic roman flaubertian al femeii frustrate, în *O călătorie de plăcere* reapare pînda balzaciană a unei moșteniri, temă ce nu e străină nici de *Bijuterii de familie*. *Niște oameni foarte ocupați* sau *Petrecerile tineretului* (unde se înființează societatea cu nume caragialesc „Corupția română") evocă unele scene din *Istoria celor treisprezece*. Cînd din acest plan al luptei și energiei, autorul trece într-unul, mai discret, al plictiselii și al intimității, tema dictează o nouă formulă: *Viața la țară* este o nuvelă turgheneviană, desigur, într-un spirit mai crud modern și mai senzual. Chiar dacă dulcegăriei i-a luat locul o altă atmosferă, matură, depoetizată, vom regăsi pentru plimbările cu barca pe lac sau pentru sosirea la moșie a unui tînăr, modelele originare, fie în Duiliu Zamfirescu, fie în *Medelenii* lui Ionel Teodoreanu. Primitivitatea și mizeria vieții țărănești sau a lumpenilor sînt zoliste (Zola fiind întîiul romancier european al claselor de jos), ca și figurile de curtezane. Lenora Popovici sau Fifi Oprescu sînt specii de Nana. Din Rebreanu par inspirate scenele răscoalei, cruzimea haotică, mișcarea dezordonată a masei, vorbirea monosilabică și fondul de instinctivitate primară. *Plăcerile tineretului* nu sînt numai balzaciene: evocă deopotrivă inițierea în suspecte mondenități din *Drumul ascuns*. Toate episoadele despre primul război mondial (*Datoria, Mizeriile războiului, Augusta*) au modele clare: *Pădurea Spînzuraților, Strada Lăpușneanu, Întunecare*, deși nu lipsesc ecouri ceva mai îndepărtate din *Familia Thibault*. Saloanele sînt tolstoiene, dar cu nota de observație satirică a moravurilor din romanele fraților Goncourt. Și dacă un salon aristocrat de la 1860, descris de Petru Dumitriu, seamănă mai bine cu saloanele Rostovilor

din *Război și pace* decît cu acela al Doamnei de Guermantes din *În căutarea timpului pierdut*, stilul are uneori densitatea poetică a aceluia proustian; „Cea dintîi sosise bătrîna vorniceasă Sturza, care-și ocupase fotoliul obișnuit în capul salonului. Ședea într-un cerc de cucoane tinere ca un gîndac negru în mijlocul cercului de petale al unei flori și, îndoită în două, cu capelina romantică după moda anului 1830 trîntită pe urechi, dar neagră, cu fustele-i negre revărsate pe fotoliul aurit și tapisat cu trandafiri pe fond alb, se sprijinea în cîrja cu cap de fildeș și aștepta să intre cucoanele în capătul celălalt al salonului și să meargă treizeci de pași pînă la ea. Cucoanele, în rochii de mătase și catifea, soseau, se opreau o clipă în fața salonului luminat de marile candelabre de cristal, fluturau din evantai și, ținîndu-și cu o mînă un fald al rochiei, înaintau maiestuos prin salon, surîzînd în dreapta și în stînga și, fluturînd din evantai pînă în fața vornicesei, unde făceau o reverență și pupau mîna babei" *(Davida)*. Jocul culorilor, micul balet al sosirii doamnelor, mișcarea evantaielor (de două ori menționată) sînt un pur spectacol pentru ochi, chiar dacă o anume detașare ironică marchează aspectul oriental al ritualului. Ironia nu înseamnă decît conștiința modelului, nicidecum intenția de a renunța la el. Parodierea formulei balzaciene de început, în *O călătorie de plăcere*, nu implică inventarea alteia: „Într-o dimineață de primăvară, într-unul din primii ani ai veacului al XX-lea, pe la orele unsprezece, colonelul Vorvoreanu, unul din ginerii Davidei Lascari, se duse la bordel". În același fel, proustianismul incidental nu schimbă cîtuși de puțin natura dorică a *Cronicii de familie*, arătînd numai că repetarea structurilor, într-un moment tardiv al evoluției, presupune amestecuri și încălcări de granițe. Proust însuși e parodiat subtil, împins spre caricatură, reluat într-o „grafie" impură, deși sesizantă: „Vesta albă îi scotea în evidență pîntecul umflat: pîntec alb, rotund, cu cap alb și împrejur aripi și elitre negre. Lăscăruș părea o mare insectă răsturnată pe spate și care, obosită de a se întoarce la loc, s-a oprit. Numai picătura verde, transparentă și sclipitoare a unui smarald în capătul acului de cravată, părea străină de această masă moale și fără apărare, albă și neagră, în fața căreia însă domni cu bărbi și cu favoriți, la fel de copți și de pîntecoși și ei, stăteau și așteptau cu un interes amabil, care ascundea o mare încordare" (*Copilării*). Proustiene sînt toate aceste comparații – cu insecte, cu pietre prețioase –, așezarea perso-

najului în cadru ca într-un decor poetic, care nu explică nimic, dar sugerează totul, o stare, o încordare, o așteptare: „Afară, dincolo de tufele de stînjenei, sub unul din nucii bătrîni, Davida, în rochie de doliu, de rips de mătase neagră, ședea într-un fotoliu de grădină. Lumina azurie, frunzișul de un verde luminos, mobila de pai de culoare deschisă, pietrele aproape albe de pe jos, conțineau această siluetă neagră cum conține un smaragd o bucată de cărbune, mort și sinistru; dar obrazul și mîinile erau de un galben pămîntiu. Ședea acolo și se uita în gol" (*Poziția astrelor la 19 iulie*). Rezumatele și anticipațiile sînt, în schimb, în linia clasică a romanului realist postbalzacian: „Iar mai tîrziu, se retrase de tot și căzu la alcoolismul care avea s-o bage în mormînt la patruzeci și ceva de ani. Dar aceste lucruri se petrecură treptat și aproape pe neobservate, în cei douăzeci de ani de după 1885 și 1886; căci atunci, în 1885 și începutul lui 1886, se petrecură cîteva lucruri despre care ea nu știa că au s-o ducă la singurătate totală, la alcoolism și la moarte" (*Viața lui Bonifaciu Cozianu*). Aici nu mai este *Comedia umană* a lui Balzac, ci *Comedia modernă* a lui Galsworthy.

Însă *Cronica de familie* se deosebește într-o privință de majoritatea romanelor familiale, de la Galsworthy la Roger Martin du Gard: ea accelerează ritmul, concentrează cronica. Am citat adineauri unul după altul două episoade spre exemplificare. Nu e o repetare pur și simplu a lor, ci o scurtare, căci spiritul modernității a pătruns în construcția lentă și tenace, minuțioasă a acestui fel de romane, grăbind conflictele și precipitînd soluțiile. Cele două mii de pagini ale cronicii sînt divizate în douăzeci și patru de mici romane, relativ autonome. Valoarea timpului apare schimbată: nu mai contează imensa și răbdătoarea desfășurare, nici detaliile strînse meticulos, pas cu pas. Intriga fiind concentrată și detaliile căpătînd aspect poetic (proustian), istoria pare spusă pe scurt, ca într-o pagină de *Larousse*. Timpul nu mai are răbdare în *Cronica de familie* a lui Petru Dumitriu: viziunea nu mai e aceea a istoricului vechi, pedant și conștiincios, animat de sentimentul euforic al unei lumi în ascensiune, ci a unuia modern, privind destinul unei clase (aristocrația autohtonă) din perspectiva sfîrșitului ei, rapid și catastrofic. Cînd totul s-a consumat, vitalitatea începuturilor ca și morbiditatea sfîrșitului, cînd clasa și-a stins ultimele energii și a părăsit scena istoriei, nu-i mai rămîne istoricului, după ce a relatat

totul, decît să-și cheme încă o dată actorii la rampă, ca să salute publicul: pe dinaintea ochilor noștri trec, pentru ultima oară, în *Index* numele cele mai importante. Romanul doric e o lume, uriașă, variată. Cititorul trebuie să aibă sentimentul că participă la viața ei, că a intrat, măcar o dată, împreună cu personajele, în marile familii a căror cronică i-a fost spusă. El trebuie s-o poată recapitula, ca și cum ar deschide un album și ar citi numele și explicațiile de sub fotografii. Iluzia este esențială și are exigențele ei. Cortina cade peste tabla de materii, care nu e însă pur și simplu aceea a *Cronicii de familie,* dar una a romanului doric în întregul lui, cu temele și formele sale, uneori cu titlurile sale (de glorie): *Viața lui Bonifaciu Cozianu, O călătorie de plăcere, Bijuterii de familie, Viața la țară, Mizeriile războiului, Plăcerile tineretului, Cariera lui Dimitrie Cozianu, Boierii vechi și noi.*

Tinerețea lui Pius Dabija. Bildungs-romane, fresce, cronici sociale, romane psihologice, ambiții, eșecuri, cariere politice, răzbunări, trădări, răscoale – toată gama.

Nicolae MANOLESCU

ALTE CÎTEVA CUVINTE...

La reîntîlnirea cu cititorii *Cronicii de familie* după un lung interval de timp, Petru Dumitriu simte nevoia unor lapidare precizări introductive – şi le face sub forma scrisorii pe care mi-o adresează ca unuia ce am fost martor, în calitate de redactor de editură, încă de la primele tribulaţii ale cărţii, înfăţişată iniţial într-un singur volum, către sfîrşitul lui 1955. Mă văd, astfel, îndemnat să privesc puţin îndărăt, spre împrejurările de atunci, pentru a adăuga - la spusele autorului - alte cîteva cuvinte.

Poate că, mai curînd decît „tribulaţiile cărţii", ar trebui amintite *avatarurile* autorului. Cît era de apreciat şi de oficializat, Petru Dumitriu a avut de depăşit numeroase dificultăţi pînă să-şi vadă constituită „cronica". Într-un fel, dificultăţile au fost pe măsura ambiţiilor proiectului pus la cale de prozator. Puţin probabil că el bănuia măcar, cînd publica în 1949 *Bijuterii de familie*, extinderea extraordinară pe care avea s-o dea filonului epic aflat, aici, în germene. Deocamdată, lucra sub presiunea „comenzii sociale", formulă de import, vehiculată de ideologii epocii în vederea anexării întregii creaţii artistice obiectivelor partidului instalat tiranic la putere. Începea primatul considerentelor de strategie politică în detrimentul exigenţelor specific artistice. Tributul plătit de Petru Dumitriu anomaliei l-a constituit şirul de nuvele: *Duşmănie, Vînătoare de lupi, Nopţile din Iunie, O sută de kilometri,* pe teme de actualitate, – la solicitarea expresă, uneori, a „Scînteii" – şi aşternute parcă la concurenţă, judecînd rapiditatea execuţiei, înainte ori imediat după *Bijuterii.* Proximitatea aceasta n-a rămas fără efecte reciproce: ceva din pasta densă folosită la reconstituirea întîmplărilor din 1907, plasate de prozator la conacul Vorvorenilor, trece în atmosfera aprigelor înfruntări şi în comportamentul eroilor ţărani ce prind viaţă în nuvelele situate în imediat, după cum trama conflictuală a acestora, grevată de optica schematică a luptei de clasă, trimite ecouri nocive în ţesătura reconstituirii sîngeroaselor evenimente de altădată.

O critică adesea grăbită, obedientă în mare parte sloganurilor propagandistice, a speculat asemenea transferuri şi similitudini

comune prozelor lui Petru Dumitriu în chip nivelator. Este interesant însă, că mai înainte ca scriitorul să sugereze atari intenții, i se atribuie aptitudinea frescei sociale de anvergură. Ion Vitner schița cele dintîi considerații de sinteză, în „Contemporanul" (nr. 159/21 oct. și 160/28 oct. 1949) și constata: „Opera lui (P.D.) de pînă acum tinde să fie o cronică a trecerii satelor noastre de la capitalism la socialism..." Abia rostit, termenul prinde, face carieră. Îl prelua imediat Horia Bratu într-o recenzie din „Viața Românească" nr. 1/1950: „Pentru că Petru Dumitriu este un scriitor care urmărește să realizeze un tablou complet, o „cronică", cum bine s-a spus, a satelor noastre..." Din nou în „Viața Românească"(nr. 5/1950), insista Vera Călin: „Despre nuvelele lui P. D. s-a spus că alcătuiesc o cronică a satului nostru..." Repetată atîta, ideea îi dă autorului impulsul să bage laolaltă, cam pripit, între coperțile aceluiași volum, pagini inegale calitativ, de la *Bijuterii de familie* la *O sută de kilometri*, într-o devălmășie bîntuită evident de conjuncturalism (*Nuvele*, Espla, 1951). Simpla alăturare era departe de a realiza sudura, omogenitatea structurală și, în orice caz, nu putea mulțumi pe Petru Dumitriu, autor prea cult ca să se lase amăgit de soluții sumare. Va mai trebui să treacă timp pentru ca sugestia realizării așteptatei „cronici" să ia un contur corespunzător. E de avut în vedere că îndemnul diverșilor comentatori cădea pe un teren oarecum pregătit dinainte, existînd un fecund pat germinativ, ca să spunem așa, reprezentat de preferințele nu o dată exprimate de Petru Dumitriu pentru „modelul" Balzac. Ce-l incita pe prozatorul nostru, mai ales, era intuiția balzaciană în direcția devenirii tipurilor umane. Admirația sa declarată conținea o doză, deloc neglijabilă, de invidie (cf. articolul „Ultimul act al Comediei umane", Contemporanul din 20 mai 1949). Să-i fi surîs atît de devreme scriitorului român să-și măsoare puterile după uriașul etalon clasic? După răgazul cerut ca sugestiile din afară să se conjuge cu potențialul lăuntric și să se ajungă la osmoza autentică, Petru Dumitriu își etalează aspirația către construcția epică de proporții. Aproape concomitent, în ultima parte a lui 1955, îi apar două volume: *Cronică de cîmpie* și *Cronică de familie*, concepute pe principiul vaselor comunicante, din foste nuvele disparate și altele noi, legate ulterior între ele prin plasarea acțiunii în cîteva locuri fixe (satele Vădastre, Vladomira sau orășelul de provincie N. pe malul Dunării, cu incursiuni în mediul Capitalei) și aducerea în

prim plan a acelorași personagii cu precursorii și descendenții lor de-a lungul vremii.

Păstrez la fel de vie, în memorie, ca la întîia lectură, senzația de inedită prospectare în profunzime produsă de istoria *Davidei* (Viața Românească 6/1954), urmată relativ repede de *Salata* (Steaua 2/1955) și *Vîntul de martie* (V. Rom. 6/1955), venite să întregească și să reactiveze neașteptat tabloul relațiilor tipologice din *Bijuterii de familie*, aparent încrustate definitiv într-un tipar dat. Am încercat să subliniez pe loc aptitudinile prozatorului de a relua situații ce păreau tranșate, de a le crea alte articulații și derivații neprevăzute, pe măsura succesiunii și confruntării generațiilor înghițite de angrenajul existențelor umane, sortite măririi și prăbușirii după capriciile zbuciumatei istorii, care a modelat societatea noastră modernă, de pe la mijlocul secolului trecut încoace (cf. „Mărturie epică" în Gazeta literară din 30 iunie 1955). Efortul constructiv al lui Petru Dumitriu s-a găsit asediat, din fașă, de opacități exasperante. Scurtă vreme după apariția *Davidei* în revistă, un critic (decedat de aproape un deceniu, încît nu-i mai pomenesc numele) a obiectat tăios caracterul oarecum eteric al eroinei, redusă la reacții capricioase cît timp gesturile sale intervin insuficient raportate la conflictul ce măcina din adînc lumea ei, întemeiată pe oprimare și, de aceea, condamnată la pieire. Locul judecății estetice îl lua un determinism social șablonard, agravat prin tendința de a forța mîna autorului; i se cerea să introducă în scenă, nemijlocit, revolta populară precum și o reprezentare efectivă a spiritului justițiar pentru a conduce intriga spre altă culminație decît răzbunarea din gelozie, cum gîndise creatorul. Ca rezultat al discuției ivite, *Davida* avea să conțină, în volum, două episoade suplimentare (întîmpinarea eroinei de către gloata țărănească rebelă, la bariera orașului, și implicarea adoratorului ei romantic într-un complot de tip carbonar), cu vădită tentă sociologizantă, salvate de a parazita și dilua substanța întregului numai datorită inteligenței artistice a scriitorului. Am proaspete în minte supliciile repetate la care Petru Dumitriu trebuia să se supună în cabinetul directorului editurii, unde manuscrisul ajungea să fie forfecat, filă cu filă, în prezența mai multor referenți, pentru ca imaginea globală și de amănunt să nu îngăduie abateri eretice de la „linie". Asta însemna, mai ales, intervenții preventive spre a elimina orice urmă de prezumată îngăduință față de aristocrația

furnizoare a celor mai mulți dintre eroii cărții, mereu suspectați a nu concentra asupra lor suficientă antipatie, eroare, oprobiu, în spiritul dogmei tutelare vehiculate zilnic. Mai păstrez, după peripeții teribile, părți din dactilogramă, avînd ștampila cenzurii, pagini numeroase încărcate de intervenții ale autorului, efectuate la o reîntoarcere a manuscrisului în redacție, dictată de „foruri superioare", după expresia vremii, temătoare, grijulii să nu care cumva să „scape" ceva insurgent, înșelînd chiar vigilența cenzorilor care aplicaseră viza de rigoare. Băgam de seamă că toată notorietatea lui Petru Dumitriu, multiplu laureat al Premiului de Stat, ancorat vîrtos în grațiile unor „mărimi", apropiat autorităților dacă nu de altceva pentru că acceptase să scrie, în 1950, dezonorantul *Drum fără pulbere,* au constituit slabă pavăză împotriva ingerințelor, sîcîielilor și tergiversărilor, practicate cu suficientă aroganță la nivelele cele mai înalte. Pînă în ultimul moment, scriitorul a plutit în nesiguranță, persecutat de eventualitatea unor suplimentare furci caudine. Ca pentru exorcizarea tuturor relelor, văzute și nevăzute, pusese la cale un „cuvînt către cititori", abandonat în cele din urmă, totuși simptomatic sub raportul terorii psihice îndurate de autor. Reiau din dosarul dactilogramelor conservate: *„Prin istoria unei familii, autorul a încercat să picteze cîteva tablouri ale claselor cărora aparțineau Cozienii și Lascarii; și prin faptul că aceste clase erau cele stăpînitoare, istoria lor aruncă o lumină asupra întregii societăți din epoca respectivă. O istorie a moravurilor, a intereselor și concepțiilor unei clase sociale, mai ales pe o sută de ani, e un lucru greu și vast. Autorul vrea să împlinească numeroasele goluri pe care le are Cronica în forma de față; în anii din jurul lui 1950 sînt laturi deosebit de semnificative ale vieții clasei doborîte de o putere, care lipsesc și vor fi tratate în părți ce se vor adăuga celor existente. Epoca războiului criminal împotriva Uniunii Sovietice, instăpînirea imperialismului nazist asupra țării prin unelte din lumea Cozienilor, vor face obiectul altor părți însemnate ce rămîn de adăugat. Momentul 1917-1918, care a zguduit adînc societatea noastră, și apoi teroarea legionară, vor fi istorisite prin capitole ale Cronicii legate direct între ele. Se vede astfel că această carte, deși destul de voluminoasă, nu e decît o parte (jumătate sau ceva mai mult de jumătate) din ceea ce va fi, dacă puterile autorului și sprijinul cititorilor îl vor ajuta s-o ducă la bun sfîrșit, spre a aborda apoi cronica anilor de la jumătatea secolului*

XX, cînd puterea a trecut în mîinile clasei muncitoare. Autorul consideră că e cea mai de seamă datorie a sa, să consemneze faptele acestei a doua Cronici; și e nerăbdător s-o încheie pe cea dintîi, spre a se consacra Cronicii vremii sale". Limbajul lemnos se potrivește cu iezuitismul angajamentului imaginat ca un subterfugiu.

Dar, lăsînd manevra de o parte, autorul își da în vileag intenții ce depășesc chiar marginile convenite. Pe moment, *Cronica de familie* se compunea din patru părți, mari și late, înșirate în ordine cronologică: *Davida, Bijuterii de familie, Salata, În bătălia pierdută.* La pagina 108 din volum se face trimitere la *O călătorie de plăcere* (în stare de proiect ori chiar redactată ?), probă că autorul știa de pe acum încotro năzuia să-și lărgească aria de investigație. Enunțurile sînt, deocamdată, vagi, totuși circumscriu elemente, împrejurări în care pot fi identificate: *Datoria, Augusta sau Marșul Nupțial, Chinta regală, Acvarium, Cariera lui Dimitrie Cozianu,* destul de repede răspîndite, fragmentar sau integral, prin reviste, cu predilecție în „Steaua", unde avea prieteni statornici, pe A.E. Baconsky și Aurel Rău. Aproape simultan cu difuzarea la București a *Cronicii de familie* într-un volum, revista clujeană insera *Acvarium,* anume spre a atrage atenția cititorului că, sub ochii săi, ia naștere o vastă panoramă epică. Cu aproximație, Petru Dumitriu se credea ajuns la jumătatea lucrului, însă se înșela. El întrevedea două volume, cînd vor fi puse pe piață trei, la începutul anului 1957. Din patru părți inițiale, vor prolifera 24. În decursul unui singur an, din cele 443 de pagini tipărite, *Cronica* se amplifică la peste 1 800 de pagini, indici – fie și sub aspectul material doar, al așternerii pe hîrtie, – a unei fantastice performanțe. Spontaneitatea imaginativă a scriitorului impresiona pe toți cîți participau la disecarea colectivă a manuscrisului. Își examina taciturn interlocutorii și dacă i se părea că bat cîmpii avea un mijloc infailibil de a-i aduce la realitate; se ridica și începea să umble prin încăpere, sigur de efectul inhibitiv al staturii sale uriașe. Opiniilor la obiect, le acorda credit și, calm, se așeza să intervină prompt; ștergea replici, restructura scene, compunea pagini de la capăt, fără să lase aproape nici o urmă de silnicie. Proceda rapid, fiindcă era mereu stăpînit de un acut simț al armoniei, echilibrului arhitectural, după normele proprii personajului sau episodului în cauză, așa cum ele cristalizaseră, încă

din proiect, în viziunea prozatorului. Proiectele purtau *in nuce* marca febrilității sale inconfundabile.

În afara cîtorva manuscrise integrale, Petru Dumitriu mi-a dăruit o serie de file cu note aruncate în fugă, schițe de ansamblu ori ale cîte unei părți izolate, extrem de concludente, împreună, pentru descifrarea mecanismelor interioare ale puterii sale de fantasare. De nu știu cîte ori, întocmește sumarul general, în margine cu însumarea numărului de pagini, vizibil îmbătat de amploarea întreprinderii; printre titlurile știute, răsar ezitări sau formule abandonate. De pildă, *Datoria* s-a chemat, într-o variantă, *Justiția militară*. La poziția 15, găsim cu semn de întrebare: *Iubirea de oameni* sau *Bucuria, fericirea, iubirea de oameni* – unde urma să fie *O zi foarte plină*, pare-se. La poziția 16, apare de două ori: *Domnul Tester* (1941–1944) și *Afacerile domnului Tester* (pe altă foaie, *Petrecerile Tester*), inexistent în toată *Cronica*, de nu cumva, găsit supranumerar, s-a pierdut pe drum de la trena solicitatului Lazăr Gherson. Destule titluri cad în lotul enigmelor definitive: *În orașul lumină*, *Îngerul meu!*, *Comedie*, *Alteță Serenissimă*, *Plutos*, *Eros și Erinnys*. – Schițele pentru o bucată sau alta din serie sînt de un laconism care atestă că scriitorul modela mental materia propriu-zisă, în cursul elaborării efective fiindu-i suficiente bruioanele seci: nume, interferențe nodale ale protagoniștilor, replici exposive. *Davida*, bunăoară, este rezumată în 19 puncte, respectate pas cu pas. *Chinta regală* are la bază înșiruirea, pe o față a colii de scris, a personajelor angrenate în acțiune (cu specificarea, în paranteză, a vîrstei fiecăruia) iar pe verso, succesiunea scenelor, într-o cadență ritmică: „Prezentarea Elvirei", „Elvira la bar", „Elvira primește domni în pijama de voal", „Elvira la doamna Procopiu", „Elvira se culcă cu secretarul", „Elvira se culcă cu un bancher evreu, prieten al regelui" ș.a.m.d. (inclusiv o mică metamorfoză onomastică: „Foamea roșie", ilustră prostituată, preschimbată apoi, se ghicește ușor de ce, în „Foamea neagră"). Pe o unică pagină, după lista personajelor perindate în *Datoria*, schema episodului apare în trei formulări, vag diferențiate, toate culminînd cu indicația ciubărului „cu varză murată", calculat, pe bună dreptate, de un efect ingenios găsit, memorabil... Deopotrivă de exacte, la fel de sigure, notele pentru *Augusta*, pentru *Poziția astrelor*. Pentru *Viața lui Bonifaciu Cozianu* intervin mai multe detalii, mai ales replici cheie („Nu e

vultur e pitpalac, nu se înalță, se tîrăște!), de asemenea caracterizări portretistice („mic, botos, bățos, mustăcios, cu favoriți") intrate ad-literam în canavaua ultimă. Extrem de redusă schema pentru *Acvarium*, cu atenție specială de a marca, din loc în loc, atmosfera momentului prin sacadarea timpilor acțiunii în funcție de intervenția obsesiv-monotonă, iritantă, a sirenei (leit-motiv). În cazul *O zi foarte plină*, planul e întocmit pe ore, de la revărsatul zorilor pînă la miezul nopții. Pe jumătatea de foaie rămasă liberă, incipiente tatonări pentru narațiunea finală: *Tinerețea lui Pius Dabija*. Tîrcoalele se concentrează în jurul numelui, ticluit anume să conțină inițialele *P.D.*, monogramă emblematică, semnul orgolioasei conștiințe posesive a autorului, mîndru de autoritatea sa demiurgică asupra întregului flux epic (este reținut, la un moment dat, propriul prenume: Petru, alături de Prospero, Parteniu, Patriciu, Puiu, pînă a se decide pentru Pius). Și în privința titlului a ezitat cum se vede pe altă foaie: *Biografia lui P.D.*, *Adolescența lui...*, *Anii de ucenicie...* Într-un colț, cu majuscule, stă scris apăsat BRÂNCUȘI, dar, în desfășurarea istorisirii, sculptorul nu va mai fi nominalizat, rămînînd obiectul unei polemici pătimașe la adăpostul anonimatului, cu totul regretabile, concesie tipică făcută vulgarizărilor oficiale.

Pe măsură ce proiectele prindeau carnație, autorul – contrar așteptărilor de a da semne de uzură – părea mai în vervă decît oricînd, poate uimit el însuși întru cîtva și cuprins de o stare euforic-exaltată în fața proporțiilor edificiului modelat de viguroasa lui forță imaginativă. Petru Dumitriu nu-și ascundea conștiința acestei forțe și, natural, nu agrea să-i fie pusă la îndoială. Însă, tot atît de adevărat este că avea nevoie de confirmări susținute, ceea ce ar explica (în asociere cu permanenta, cumplita lui „foame" de real) modul total în care se lăsa acaparat, o dată și încă o dată, de lumea propriilor personaje, îndîrjit să-i verifice trăinicia, ahtiat să-i extindă teritoriul. După ce am venit cu inițiativa indicelui sinoptic al personajelor din *Cronică* – foarte tîrziu, cînd fuseseră trimise în tipografie două volume și se finaliza ultimul, – a așteptat, efectiv, cu înfrigurare, rezultatul. La început, mi s-a părut oarecum sceptic și numai la vederea sutelor de fișe, alcătuite în ritmul său infernal de lucru, și-a dat drumul entuziasmului: rezumativă, concisă, evidența mulțimii de tipuri care populea-

ză paginile sale și întrețin senzația șuvoiului acaparator de viață, îi legitima, însuși creatorului, un sentiment stenic de plenitudine.

Va fi părînd ciudat, dar n-a urmat nici o relaxare pentru scriitor la capătul acelui interval de muncă acerbă (perioadă marcată, în plus, de convulsii tulburi ale vieții literare, cu tensiuni artificiale, cu dispute și rivalități subterane de grup, întreținute, provocate, imposibil de evitat de la nivelul lui Petru Dumitriu, mai cu seamă că își avea partea sa copioasă de contestații, dacă n-ar fi fost decît cele iscate de *Acvarium*). 1957 a debutat cu apariția în librării a *Cronicii de familie*, trei volume compacte, impresionante în sine, fără echivalent în proza noastră, oricîte infiltrări conformiste și strabisme (vicii de optică, idiosincrazii – vezi antimodernismul său funciar – sau fobii temperamentale) i se pot imputa autorului. Ca și cum actul editorial fastuos nu i-ar fi garantat împlinirea scontată, se dedică înverșunat ducerii mai departe a operei. În completarea *Cronicii*, face publice, pe nerăsuflate, capitole din enunțatele *Biografii contemporane*. Credea că pășește într-un teritoriu al făgăduințelor visate și, de fapt, se scufunda iremediabil, la limita eșecului. Pe pragul acestuia, s-a văzut obligat să adopte unica soluție salvatoare: *fuga* – cum, de altminteri, prefigurase magistral prin destinul, parcă similar premonitor, al ultimului dintre Cozieni. Cîte ceva despre cursul dramatic luat atunci de existența lui Petru Dumitriu lasă să se întrevadă romanul său de exil, *Incognito* (1961). Dacă va găsi de cuviință să părăsească haina ficțiunii și să adopte stilul mărturiilor directe despre amara experiență personală va fi, cu siguranță, un prilej pentru opinia noastră publică de a se edifica, o dată mai mult, asupra perfidelor tactici exercitate de puterea peceristă pentru a instaura camuflat lanțul de corupții pe scara valorilor, între utopie și mistificare, între iluzie și agresiune la adresa adevărului, care au minat, fatalmente, scrisul lui Petru Dumitriu.

GEO ȘERBAN

P.S.

Pentru uzul strict al istoriei literare, încă două precizări:

– pînă la șansa, puțin probabilă, de a ieși cîndva la iveală întregul manuscris al *Biografiilor contemporane*, sechestrate de Securitate după plecarea din țară a scriitorului, consemnez – după notițe disparate ce mi-au rămas în păstrare – titlurile prevăzute a alcătui un sumar provizoriu: *Vîrsta de aur, Copilăria, Cafiné, Coborîrea în iad, Ars amandi, Problema sexuală, Stenahoria majoră, Paella, Secretul, Un om în loc, Cheia, Pe Victoriei, Proprietatea și posesiunea, Viața de provincie, O seară de lieduri, Graal* – în total, 15 capitole, completate, pe altă listă, pînă la 24, exact cîte numără și *Cronica de familie*. Dorința simetriei neapărate împingea pe autor să integreze și lucrări mai vechi: *Vîntul de martie, Bedros din Bazargic*, chiar păcătoasa *Vînătoare de lupi*. Numai vreo nouă sau zece dintre „biografii" au mai apucat să figureze în diverse reviste, în 1958-59. Un suflu tragic autentic trece prin cîteva din ele, cum ar fi *Viața și moartea unui om fără acte de identitate* (Steaua, 9, 10, 11/58), *Cînd se deschide o ușă – din autobiografia lui Panait Petre* (Gazeta literară, 19 martie – 15 aprilie 1959). Păstrez manuscrisul excelentei *Viața și moartea lui Constantin Andreica sau „Ca un ostaș, ca un muncitor cu ziua"*, peste două sute de pagini masive, din care un mic fragment a intrat în „Steaua" (nr. 6/1958).

– în plin lucru la *Biografii*, numerele 1 și 2 din „Viața românească" pe 1959 aduc o proză de Petru Dumitriu, cu acțiune plasată în vremea fanarioților, dar avînd protagonist pe un Andronic Cozianu, stăpîn peste sate și locuri familiare din *Cronică*. Poate fi considerată o tentativă tîrzie de a trage fire nebănuite din preambulul genealogic al *Davidei*.

REPERE CRONOLOGICE

1924 În plină zodie a Taurului, se naşte la Baziaş (în ziua de 8 mai) Petru Dumitriu. Ce-i vor fi hărăzit ursitoarele rămîne să se împlinească, dar semnul său zodiacal aparţine tipului uman tenace, vital, apt să ia în stăpînire realitatea cu toate simţurile, constructor înverşunat: "...se simte în armonie cu latura productivă a naturii şi el însuşi este însufleţit de un năvalnic instinct al realizării şi posesiunii". (Paul Colombet, *Secrets et tehniques de l'astrologie*, Famot, Geneva, 1979).
Întreaga copilărie îi va fi impregnată de atmosfera orăşelului de provincie, situat pe malul Dunării, uşor de recunoscut mai tîrziu în numeroase pagini ale cărţilor sale. Savuroase reminiscenţe autobiografice răzbat în *Salata* (partea XI-a din *Cronică de familie*), unde sînt portretizaţi chiar părinţii prozatorului, precum şi, mai tîrziu, în *Proprietatea şi posesiunea*.

1940 Absolvă cursurile liceului din Tîrgu Jiu şi optează în continuare pentru studii de filosofie la Bucureşti şi, parţial, la München (unde îl va aprofunda pe Jakob Böhme, asemeni eroului său Şerban Romano din *Acvarium*).

1943 Întîia oară îi apare numele sub evocarea *Nocturnă în München* ("Revista Fundaţiilor Regale" Nr.6).

1944 Continuă colaborarea la "R.F.R.", în nr.3: *Niobe*, în nr.10: *Argonautica*. Etuziasmat, directorul revistei, pofesorul şi criticul D. Caracostea, însoţeşte prima proză cu consideraţii speciale: "Surpriza paginilor publicate acum vine din faptul că autorul izbuteşte să desveştejească motivul, dîndu-i o expresie care înfrăţeşte viziunea elină cu o necăutată vibraţiune modernă... Sunt, fireşte, căderi şi stîngăcii în aceste pagini tinereşti, dar parcă simţi prevestirea unui suflu nou... atmosfera, multilateralitatea şi concentrarea acestui debutant de 19 ani te lasă gînditor. Este nostalgia spre culmile pe care nu le avem încă".

1945 Prelucrează alt motiv mitologic sub formă de text dramatic, *Preludiu la Electra* ("R.F.R." numerele 2 şi 3). Din suita prozelor face să apară în aceeaşi revistă: *Euridice* (nr.6), *Arlechin* (nr.7), "Universul literar" din 3 iunie îi publică un scurt fragment (*Întîlnire*) şi anunţă că i s-a decernat premiul pentru cea mai bună nuvelă a anului (*Argonautica*) de către un juriu alcătuit din: Victor Eftimiu, Tudor Vianu, Pompiliu Constantinescu, F. Aderca, H. Yvonne Stahl. Tot acolo, la rubrica de "Note" un comentariu de Petru Comarnescu: "Scriitorul Petru Dumitriu sau de la neo-clasicism la realismul anti-fascist", avînd ca obiect piesa *Greşeala*, rămasă inedită pînă azi.
Într-un amfiteatru studenţesc îl întîlneşte pe Marin Preda, (cf. "Viaţa Românească" nr.12/1953) venit să citească din povestirile intrate ulterior în *Întîlnirea din pămînturi*. Aproape concomitent, îl va cunoaşte pe Mihail

Sadoveanu – cum povestește mai tîrziu – "la o adunare A.R.L.U.S. într-un vechi palat boieresc, sub candelabre aurite, între ziduri îmbrăcate în mătase", care nu era alta decît casa Catargi-Monteoru, loc de întîlnire pentru protagoniștii de vază ai viitoarei *Cronici de Familie* (cf. *Exemplul lui M, Sadoveanu*, "Viața Romînească" nr. 10/1955).

1947 Este primită cu interes prima carte a lui Petru Dumitriu: *Euridice, 8 proze*. În săptămînalul "Contemporanul" (din 23 mai) criticul Ov. S. Crohmălniceanu remarca: "Lumea lui P.D. se vrea evocată din paginile cărților. Ceea ce o autentifică și o face să trăiască e tocmai realismul, calchierea ei pe realitatea de toate zilele, scormonirea amănuntului specific, notația inteligentă, în sfîrșit dragostea pentru pagina cărții, ca și pentru viață, dizolavarea acestei simpatii în convingerea că elementul care leagă clipele moarte de cele de azi e permanența vieții și a singurului copil nemuritor al Niobei, Euridice – dragostea". Alt cronicar, I. Negoițescu, observa: "Străbătută de ironie, convulsionată de încordări imagistice onirice, arzînd în propria ei cenușă, proza atît de elegantă a d-lui P.D. nu poate fi decît treapta subtilă care, o dată depășită, duce în literatură" ("Fapta", 26 iunie). G. Călinescu trecea prozele acestea la categoria pastiștei, a parodiei și socotea că autorul "nu-i lipsit de grația condeiului și de paletă. Clasicitățile sale sunt revopsite în culori vii" ("Națiunea", 9 febr. 1948).

1948 Chiar a doua zi după comentariul călinescian, P.D. răspundea anchetei inițiate de revista "Studentul român" (10 febr.) pe tema modalității de creație a tinerei generații artistice. Despre cel chestionat, revista preciza: "Redactor al Flacării pentru probleme ideologice, s-a dovedit un remarcabil spirit critic în limpezirea cîtorva din problemele esențiale ale esteticii. Pregătește un volum de epică ancorată în frămîntările prezente". În răspunsul său, prozatorul evidențiază trei probleme practice de rezolvat pentru literați:

a) o problemă de stil, realismul
b) una de tematică: istoria societății românești în perioada ei contemporană
c) una etică: comportarea oamenilor noi în mijlocul conflictelor prezentului.

Tot anul intensă activitate publicistică cu vizibila dorință de adaptare la moment.
Apar și primele proze de cedare conformistă: *Dușmănie* ("Viața Românească", noiembrie), *Bedros din Bazargic* ("Contemporanul", 10 și 17 decembrie).

1949 *Bijuterii de familie* ("Viața Românească" nr.3-4 și 5-6, iar în lunile următoare: *Vînătoare de lupi*, *Nopțile din iunie*. La o anchetă despre proiectele anului următor ("Contemporanul", 30 dec.) anunță romanul Canalului.

1950 *La început a fost pustiul*, fragment din *Drum fără pulbere* ("Contemporanul", 18 august).
Romanul va fi publicat integral în "Viața Românească" începînd cu nr.11.
La 5 octombrie, plenara Comitetului Uniunii Scriitorilor îl cooptează pe Petru Dumitriu printre membrii săi.

1951 Primește Premiul de Stat clasa a II-a pentru *Nopțile din iunie*. Volumul *Nuvele*.

1952 Romanul *Pasărea furtunii* în revistă. Va apărea în volum abia peste doi ani. Urma să ajungă, în 1960, la ediția a V-a.

1953 Devine redactor-șef al "Vieții Românești".

1954 *Davida* ("Viața Românească" nr. 6).
Discuții aprinse în jurul *Păsării furtunii*.
Călătorește în Uniunea Sovietică.

1955 Două volume, aproape simultane, *Cronică de la cîmpie* și *Cronică de familie* sugerează, pentru prima dată, proiectul unei cuprinzătoare fresce epice.
Către finele anului i se joacă, la Teatrul Armatei, piesa *La ora 6* (scrisă în colaborare cu Sonia Filip).

1956 Între 18-23 iunie se ține Congresul Scriitorilor; Petru Dumitriu prezintă raportul asupra evoluției prozei. Este ales în biroul Uniunii Scriitorilor.
În mai multe articole își expune preferințele pentru stilul de creație realist-robust și formulează rezerve radicale față de orientările moderniste - poziție care dă loc la polemici în presă.

1957 Evenimentul începutului de an: difuzarea în librării a celor trei volume din ediția amplificată a *Cronicii de familie*.

1958 În "Steaua" nr.1 textul care anunță o nouă vastă construcție epică: "Justificare a unei colecții de biografii, autobiografii și memorii contemporane".
Film după *Bijuterii de familie* în regia lui Marius Teodorescu; în distribuție: Eliza Petrăchescu (Eleonora), Tanți Cocea (Elena), Sabine Thomas (Elvira), Geo Barton (Rizea), Colea Răutu (Ivancea) și în alte roluri - Jules Cazaban, Sandu Sticlaru, Willy Ronea, Emil Botta.

1959 În reviste, capitole masive din *Biografii contemporane*.

1960 Călătorește în februarie la Praga și Berlin, unde apăruseră traduceri din opera sa, prilej cu care se decide să se stabilească în Occident. Intrat în conflict cu oficialitățile vremii, Petru Dumitriu ia, astfel, drumul pribegiei - precum atîția înaintași de seamă: Petru Cercel, Dimitrie Cantemir sau Nicolae Bălcescu.
La Paris îi apare *Cronică de familie* în două volume: *Bijoux de famille* și *Les plaisirs de la jeunesse*.

1961 Tot Éditions du Seuil îi publică *Rendez-vous au Jugement dernier*, roman polemic, aproape pamfletar, în care-și dezvăluie motivele "fugii" din țară. Traducerea românească (de Andriana Fianu) va putea apărea abia în 1992, la Editura Univers.

1962 Romanul *Incognito*, imagine acuzatoare despre propriile existențe în infernul comunist de tristă amintire. Este remarcat de critică: "*Incognito* merită să fie situat nu departe de *Doctor Jivago* printre marile romane implicate în actualitatea fundamentală a secolului nostru... Asemeni romancierilor de marcă, P.D. are geniul epicii" (Pierre-Henri Simon).

1964 *L'Extrême-Occident* aduce noi recunoaşteri autorului: "... P.D. este un soi de uriaş vizionar, capabil să asambleze vaste romane patetice, un pamfletar, un departe văzător, o fiinţă insaţiabilă, a cărei vocaţie ar fi să traverseze epoca noastră cu biciul în mînă, cînd nu foloseşte direct un exploziv, rătăcind lucid de la o ţară la alta pentru a smulge contemporanilor săi secretul adevărului" (Lucien Guissard).

1966 Romanul *Les Initiés.*

1967 Alt roman: *Le sourire sarde.*

1968 Inaugurează trilogia de inspiraţie istorică *L'homme aux yeux gris.*

1979 După zece ani de tăcere, răstimpul unei dureroase crize spirituale, revine cu revelatoare confesiuni morale şi religioase: *Au Dieu inconnu.*

1981 *Comment ne pas l'aimer.*

1982 *Zéro, ou le point de départ* (în româneşte de Maria Vodă Căpuşan şi Horia Căpuşan la Editura Viitorul românesc, 1992).

1983 *La liberté* (Éditions du Seuil), *Mon samblable, mon frère* (Éditions de Centurion), *Walky-Talky, marcher vers à Dieu, parler Dieu* (Éditions du Cerf).

1984 *Je n'ai d'autre bonheur que Toi, Essais de devotion moderne.*

1988 *Le femme au miroir.*

1989 *Les amours difficiles* (Éditions de L'Age d'homme, Lausanne), *La Moisson* (Éditions de La Table Ronde).

1990 După exact 30 de ani, începe să se vorbească iarăşi despre personalitatea şi opera lui Petru Dumitriu în ţară.
În primul său număr, revista clujeană "Apostrof" îi alcătuieşte un dosar compact: texte, interpretări şi mărturii inedite. Şi "Steaua" îi rezervă numeroase pagini în nr. 9.

1991 La Editura Dacia apare, pentru prima dată integral, ampla naraţiune *Proprietatea şi posesiunea*, făcînd parte din ciclul *Biografiilor contemporane* (după manuscrisul păstrat şi comentat de Geo Şerban).
Editura Eminescu reia *Euridice*, căreia îi adaugă *Preludiu la Electra*.
Emisiuni la televiziune şi radio îl readuc pe scriitor în atenţia cititorilor săi de acasă.

G.Ş.

CUPRINS

Redactor: MIRCEA VASILESCU
Tehnoredactor: CORNEL CRISTESCU

Bun de tipar: 3.V.1993. Apărut: 1993
Coli de tipar: 34

Tiparul executat sub comanda nr. 30 304
Regia Autonomă a Imprimeriilor
Imprimeria CORESI
Piața Presei Libere, 1, București
ROMÂNIA

